

**BIBLIOTECA
CENTRALA A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI**

✓
Nº Curent. 52644 Format

Nº Inventar. A27128 Anul

Sectia Depozit III Raftul

Inscr. H. 27.128

COPIE 1017 1022

NICOLAE FILIP

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 52644

CAII

GENERALITĂȚI, DESCRIEREA RASELOR DE CAI,
CREȘTEREA, ÎNGRIJIREA ȘI ÎNTREBUINȚAREA CALULUI

REVĂZUTĂ ȘI COMPLECTATĂ

DE

N. A. DUMITRESCU

Inginer Agronom

Profesor cu titlu suplinitor la Catedra de Zootehnie dela Școala Superioară
de Agricultură Herăstrău.

Matilda Filip

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ» BUCUREȘTI

CONTROL 1953

8017022

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota.....52644

re 81/10

CALL

GENERALITATI IESCRITEREA RAZELOR DE CAL
CRESTEREA INGRUIREA SI INTERBUNITAREA CALULUI

REVISTA SI COMUNITATI

REPRODUCEREA OPRITA

TOATE EXEMPLARELE VOR PURTA SEMNATURA D-NEI N. FILIP

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C52773

BUCURESTI

EDITURA "CAROL I" BUCURESTI

2700/29

NICOLAE FILIP

CAII

GENERALITĂȚI, DESCRIEREA RASELOR DE CAL,
CREȘTEREA, ÎNGRIJIREA ȘI ÎNTREBUINȚAREA CALULUI

REVĂZUTĂ ȘI COMPLECTATĂ

DE

PROF. N. A. DUMITRESCU

VOL. I

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

Domnului

Alexandru Constantinescu

Ministru al Agriculturii
și Domeniilor

„Am închinat acest rod al muncii mele conducătorilor Țării Românești.

„Domnia voastră, fruntaș printre conducători, ați arătat cea mai mare sollicitudine chestiunilor zootehnice.

„Dați-mi voie să vă prezint și cu această ocaziune expresiunea sentimentelor mele de admirațiune“.

Profesor Dr. N. Filip.

INTRODUCERE

Tratatul de zootehnia calului, pe care îl prezentăm astăzi publicului, este o continuare a zootehniei generale, căci dacă în zootehnia generală am arătat principiile pe cari se sprijină întreaga crescătorie animală, în lucrarea de față ne ocupăm cu aplicarea acestor principii la cal.

În situația în care se găsește astăzi, nu numai Țara Românească, dar și alte țări, situație creată prin năpraznicul război european, distrugător de atâtea energii și atâtea frumuseți de artă, create în decursul vremurilor de tot ce omenirea a avut mai de seamă, chestiunea calului va fi și de o mai mare actualitate. Nu numai că acest animal va trebui să satisfacă cerințele remontei, remonță care cu orice preț trebuie făcută în țară, dar el va mai îndeplini multe din nevoile omenirii; nevoi, cari din zi în zi, cu tot automobilismul vor fi mai simțite, mai mari.

Ne găsim în Țara Românească în cele mai perfecte condițiuni spre a produce calul de călărie și de tracțiune ușoară. Vom putea cu chibzuință produce și un cal mai masiv, nu însă așa de mare ca în țările mai favorizate ca a noastră, pentru producerea celui mai greoi și mai mare cal posibil.

Din aceste puncte de vedere, am crezut că, tipărind zootehnia calului, studiind acest animal din toate punctele de vedere, umplem un loc destul de simțit în literatura ionică a țării noastre.

Studiul nostru l-am împărțit în capitole.

Ne-am ocupat mai întâi de generalități, ca : **filiațiune, caractere zoologice, domesticire, clasificare, etc.**

Am descris — dând cele mai complete detalii — rasele de cai din țările europene, arătând și măsurile luate de fiecare țară, în scopul perfecționării acestui animal. Am insistat, bine înțeles, asupra țării noastre, arătând ce este, ce s'a făcut și ce ar trebui să se facă spre a

scăpa de tributul străinătății, procurându-ne în țară toți caii de cari avem nevoie.

Un al treilea capitol cuprinde creșterea acestui animal, exploatarea lui pentru călărie, tracțiune ușoară, grea, etc.

Și, în fine, în partea ultimă a lucrării dăm câteva indicațiuni asupra ipofagiei.

Lucrarea noastră este rezultatul multor ani de muncă, de cercetări, de consultări a diferiților autori, după cum se vede în bibliografie. N'am fi putut publica această lucrare dacă persoane binevoitoare nu ne-ar fi dat un puternic concurs. Aducem prinusul mulțumirilor și recunoștinței noastre d-ilor : N. Filipescu, ¹⁾ președintele Societății naționale de agricultură; Niculescu-Dorobanțu, președintele Societății centrale de agricultură; C. Dimitriu, secretar general al ministerului de interne și G. Lucasievici, cari în schimbul cedării unui număr de exemplare, unii ne-au îngăduit tiparul la Imprimeria Statului, alții facerea clișeeilor și planșelor.

Mulțumim de asemenea savantului nostru coleg, profesorul universitar, I. Athanasiu, pentru buna voință ce a avut de a revedea partea fiziologică a exploatării calului.

Am avea cea mai mare mulțumire sufletească dacă lucrarea noastră ar putea îndruma cât mai bine și pe căi cât mai solide creșterea calului în țară, și dacă ea va fixa mai mult atențiunea conducătorilor noștri, dat fiind că face parte din marea chestiune a apărării naționale.

Crescătorilor mari și mici din țara noastră le incumbă marea și greaua sarcină de a crește calul. Ei trebuiesc să se străduiască și să producă marfa cal, în condițiunile cerute de cumpărător. Statul nu poate face decât să-i încurajeze în această direcțiune.

Lor, ca și conducătorilor țării, **inchinăm** acest rod al muncii noastre.

Profesor Dr. N. Filip.

1 Iulie 1915.

1) Decedat în anul 1916.

CUVÂNT LA EDIȚIA DOUA

La 15 Ianuarie 1922 a închis ochii pentru totdeauna profesorul dr. Nicolae Filip.

Deși răpit prea de timpuriu din mijlocul nostru, el ne-a lăsat lucrări zootehnice de mare valoare. Dintre aceste lucrări s'au pus în evidență, chiar din timpul vieței sale, două volume, ce au fost destinate să formeze începutul unui ciclu de lucrări zootehnice. Primul volum tratează principiile de zootehnie generală și a fost intitulat: „Noțiuni de zootehnie generală“, apărut în 1909; iar al doilea se referă la o parte din domeniul zootehniei speciale, cunoscut sub numele de „Caii” și care a fost publicat în 1915.

Prof. N. Filip avea intențiunea să continue această operă, completând-o cu taurinele, ovinele, rămătorii, etc.

Ca dovadă avem manuscrisul taurinelor, conceput cam tot în cadrul dimensiunilor volumului „Caii” și pe care în prezent îl completăm, pentru a-l putea tipări.

Moartea nemiloasă a întrerupt acest plan măreț conceput de prof. N. Filip, rămânând ca el să se realizeze de specialiștii generației noastre sau a celor viitoare.

Primirea ce s'a făcut în deosebi volumului „Caii“, a fost o dovadă reală de golul ce'l umplea această lucrare, precum și de valoarea ce o prezenta, astfel că, deși a părut în 1915, adică în ajunul războiului, ediția întâi s'a epuizat repede.

Greutățile crescând ce au survenit imediat după război, au contribuit mult ca a doua ediție să nu poată vedea lumina zilei. Apoi, prin moartea prematură a prof. Filip, această situațiune se îngreunase și mai mult, iar la un moment dat se părea imposibilă retipărirea manualului „Caii“, cu toată lipsa ce se simția de o asemenea lucrare zootehnică, în urma întregirii neamului.

Acei cari au apreciat comoara ce o închideau paginile din

volumul „Caii“ și cunosc necesitățile reale căreia ea corespunde, și-au unit sforțările și am izbutit să realizăm reeditarea acestei lucrări, cu binevoitorul concurs al d-lor Alex. Constantinescu, Ministrul Agriculturii și Domeniilor și Gh. Cipăianu, Subsecretar de Stat la Departamentul Agriculturii; cari au înlesnit tipărirea acestei lucrări prin achiziționarea unui număr de volume pentru instituțiunile pendinte de Ministerul Agriculturii.

Cum această operă de valoare a fost întocmită înainte de războiul mondial, ea nu mai corespundea în totul cu situațiunea de astăzi. Pentru acest motiv s'a crezut necesar să fie revizuită, completată și pusă în concordanță cu situațiunea geografică și economică a României întregite, precum și cu noile progrese realizate în zootehnie. Cu această punere la punct, am fost însărcinat de Ministerul Agriculturii prin Deciziunea Nr. 32.196/1924.

Institutul de editură „Cartea Românească“ are meritul de a fi apreciat precum se cuvine valoarea acestei lucrări și necesitatea de a se imprima a doua ediție.

Nu ne îndoin că sprijinul Ministerului de Agricultură și Domenii și sacrificiile Editurii, vor fi răsplătite prin buna primire și răspândire pe care va avea-o această a doua ediție.

1 Ianuarie 1925

N. A. Dumitrescu.

CAPITOLUL I

Considerațiuni generale asupra calului.

Studiul calului din punct de vedere utilitar constituie, fără îndoială, o chestiune foarte importantă, căci acest animal dă omului o mulțime de foloase.

Calul în cele mai multe țări, după ce a fost întrebuințat pentru muncă un timp oarecare, omul folosindu-i în acest mod forța sa motoare în decursul vieții sale, îi utilizează după moarte: carnea, pielea și fanerele.

Din punct de vedere economic calul e privit ca o mașină, ce transformă materia primă, *alimentul*, în produse noi, de mare valoare. Și aceste produse, satisfăcând diferitele nevoi ale omnirii, se numesc *utilități* și ele sunt *dinamice*, ca: forța motoare și *materiale*, ca: fanerele.

Înainte de a descrie rasele principale de cai, modul creșterii și întrebuințării acestui animal, este bine să avem câteva noțiuni precise asupra următoarelor puncte:

- I. *Caracterele zoologice ale calului și origina lui;*
- II. *Clasificarea raselor de cai;*
- III. *Domesticirea și întrebuințarea calului;*
- IV. *Rezultatul ibridării în genul *Equinelor* și foloasele economice ale acestor ibridi.*

I. — Caracterele zoologice ale calului. Origina lui.

Zoologii, RAILLET în special, ne fac cunoscut că animalul cal aparține genului *Equus*, familia *Equideelor*, ordinul *Perisodactile*.

Caracterele principale ale familiei *Equideelor* se pot astfel

rezumă : animale onglulate, fără coarne, cu susnazalele libere și ascuțite înainte, dentițiunea completă, afară de femele, cari de regulă n'au dinții canini. Formula dentară este :

Incisivi $\frac{3}{3}$; canini $\frac{1}{1}$; premolari $\frac{3}{3}$; molari $\frac{3}{3}$; cubitus și peronea atrofiate ; membre anterioare ca și cele posteioare cu 3 sau 1 deget, rar cu 4.

Caracterele distinctive ale genului *Equus*, singurul reprezentant actual al *Ecvideelor*, le găsim în măsele, cari sunt mari, prismatice, acoperite cu mult ciment, fără rădăcini separate. Suprafața de frecare are forma unui B gotic. Acest gen are mai multe specii fosile. Ele au fost găsite în miocenul superior, pliocen și cuaternar.

Din cercetările paleontologice rezultă că, calul actual se deosebete mult de strămoșul său din terțiar. Căci, dacă se compară

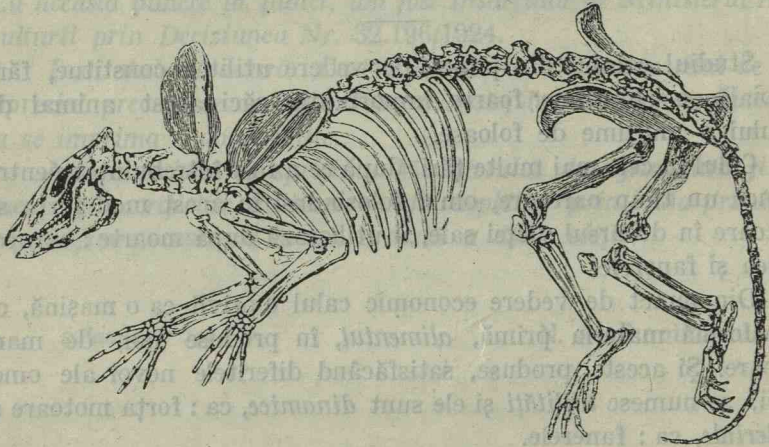

Fig. 1. — *Phenacodus*. După contele Wrangel.

fosilele găsite în terțiar, cu făptura corporală a calului actual, se va constata o mare diferență. În straturile formate în *oligocen*, —epocă de când ecvinele încep să se impună prin numărul lor— CUVIER a descoperit în terenurile de gips din localitatea *Montmarte*, de lângă Paris, niște fosile, pe cari restaurându-le, a putut forma din ele un schelet. Animalul acestui schelet a primit numele de *Paleotherium*. El avea o talie mică, era polidactil și cu susnazalele lungi, asemănătoare cu ale tapirului. Desigur, acest *Paleotherium* se deosebete mult de calul actual, întrucât el se aseamăna mai mult cu făptura tapirului. CUVIER, care era un adept al fixității speciilor, nu considera *Paleotherium* ca unul din strămoșii calului actual. Mai mult, el afirmă că între *Paleotherium* și calul de astăzi nu ar fi nici o legătură, nici o rudenie.

Dar nu numai în Franța s'au găsit asemenea fosile, bănuite că ar reprezenta pe strămoșii calului de astăzi, ci și în alte țări.

În anii 1861—1862, OWEN admite că *Paleotherium* găsit de CUVIER e prototipul calului. Această părere a fost respectată până la 1881, când WORTMAN ne face cunoscut că nu *Paleotherium* este strămoșul calului, ci un alt animal, al cărui schelet a fost găsit în America și pe care l-a studiat profesorul MARSH din Filadelfia. Acesta a primit numele de *Phenacodus*.

În miocenul european, s'a găsit un alt fosil cunoscut sub numele de *Anchiterium*. El era polidactil, însă avea degetele laterale mai atrofiate, susnazalele mai puțin prelungite, cubitus și radius, tibia și peroneul încep a se sudă, iar talia o avea mai mare. Acest fosil a fost găsit în mai multe regiuni ale miocenului european.

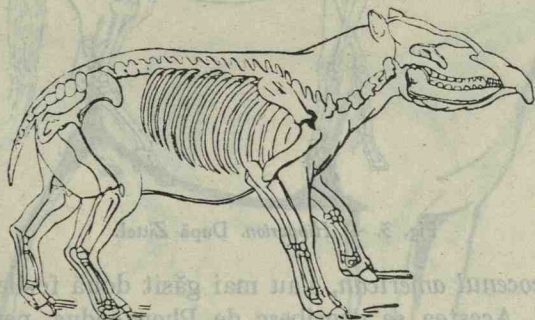

Fig. 2. — *Paleotherium*. După Zittel.

În pliocen s'a găsit un alt fosil, ce a fost numit *Hipparion*. Scheletul său se află expus la British Museum din Londra. El are o făptură asemănătoare cu a calului de astăzi. Cercetat mai de aproape se constată că face o tranziție între *Phenacodus* și precursorii săi. Astfel, *Phenacodus* avea o dentițiune compusă din 44 dinți, în timp ce dentițiunea lui *Hipparion* numără 40 dinți. Apoi se observă o tranziție remarcabilă a solipedațiunii, căci degetul mijlociu s'a dezvoltat pe socoteala celorlalte, în virtutea legii de compensațiune.

Astfel, în Europa s'au găsit trei fosile mai însemnate ale strămoșului de astăzi al calului și anume: *Paleotherium*, *Anchiterium* și *Hipparion*, în decursul erei terțiare.

În America, cel mai important schelet aflat în terțiarul acestui continent a fost acela găsit de profesorul MARSH și care a primit numele de *Phenacodus*. Dacă comparăm scheletul lui *Phenacodus*, cu acela al calului actual, vom constată o mare deosebire între ei;

ceiace ne va îndrăgii să credem că e imposibil ca Phenacodus să fie prototipul calului de astăzi. Printre altele, Phenacodus era pentadactil și avea o dentiție de omnivor. Dacă însă se va studia toate tipurile din seria descendentă a lui Phenacodus, se va putea observa că există o tranziție lentă, ce s'a efectuat dela Phenacodus și până la calul pe care-l avem în prezent.

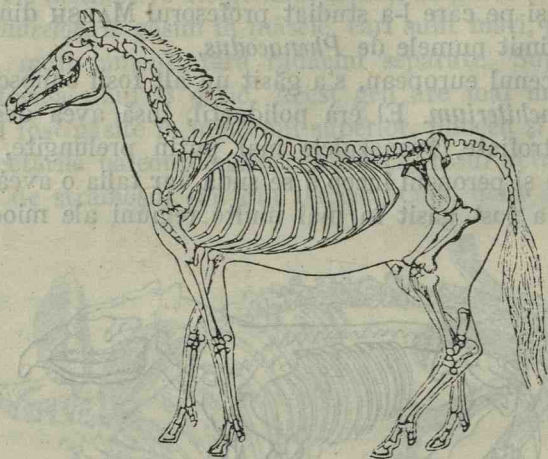

Fig. 3. — *Hipparion*. După Zittel.

Tot în *eocenul american*, s'au mai găsit două fosile : *Eohippul* și *Orohippul*. Acestea se deosebesc de Phenacodus, pentru că au o talie mai mare, iar unele dintre degete începuse să se atrofieze,

Fig. 4. — Măsele și dinți de *Hipparion*. Mărime naturală¹⁾.

astfel că aceste animale nu mai atingeau pământul cu toate cele cinci degete. Apoi, dentițiunea lor nu mai era îndrumată spre o dentiție de carnivore. În ceiace privește cubitus și radius, tibia și peroneul, acestea erau nesudate între ele, tot așa ca și la *Paleotherium* din *oligocenul european*.

1. Găsiți la Taraclia, Basasabia, de d-l Prof. P. ENCULESCU și determinat de d. PROTĂSCU.

În *miocenul american* s'au mai găsit între alte fosile și acelea cunoscute sub denumirea de *Mesohippul* și *Miohippul*, cari sunt întru câtva asemănătoare cu *Anchiterium*, ce a fost găsit în miocenul european. Ca deosebiri mai importante se observă că începe să se sudeze cubitus cu radius, tibia cu peroneul; iar dențiția tinde către aceia a calului.

În *pliocenul american* se mai găsesc și alte fosile: *Pliohippul*, *Protohippul*, etc., asemănătoare cu *Hipparion*.

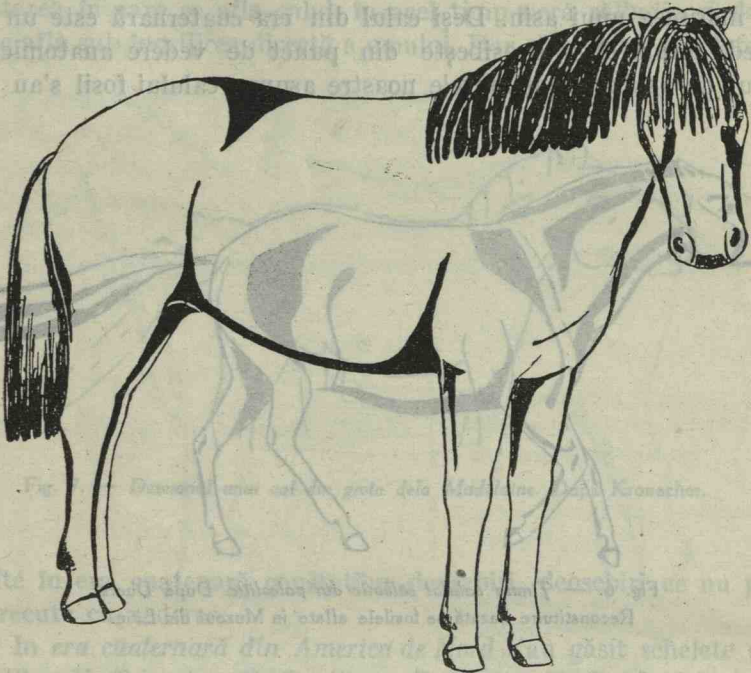

Fig. 5. — *Equus cab. Nehringi*. Ținuta vechilor cai germani, după Duerst. Reconstituire făcută pe baza fosilelor găsite la Schlossberg, lângă Berg, a. d. Spree.

În terțiarul superior se găsesc schelete ce ne reprezintă o fază de tranziție a calului și acestea se pun în evidență prin aceia că sunt tridactile.

Apoi, între această epocă și până la începutul erei cuaternare, nu s'au găsit fosile tranzitorii. După toate probabilitățile, atrofierea celor două degete laterale s'a făcut treptat în decursul timpului, căci nu e posibil să nu fi existat nici o punte de trecere între *Hipparion* și calul de astăzi. O dovadă ne-o dă scheletul calului găsit în cuaternar.

În straturile formate în timpul erei cuaternare s'au descoperit mai multe fosile, dintre cari : *E. Stenonis*, în Italia — Val d'arno — ; *La Perrière* — Puy de Dome — ; *La Chigny* — Saône et Marne — ; *E. Fossilis*, s'a găsit la *Coupet* — Haut Loire — Franța și în insula *Lessina* — Dalmația ; — *E. Larteti* — Val d'arno — este o formă asemănătoare calului actual.

OWEN admite că fosilele cele mai vechi găsite în Europa, aparțin la două forme de cai : una numită *Eq. Caballus*, cu o talie asemănătoare unui cal actual, de înălțime mijlocie și alta *Eq. Plicidens*, de mărimea unui asin. Deși calul din era cuaternară este un soliped, totuși el se deosebete din punct de vedere anatomic de calul de astăzi. Cuoștințele noastre asupra calului fosil s'au îm-

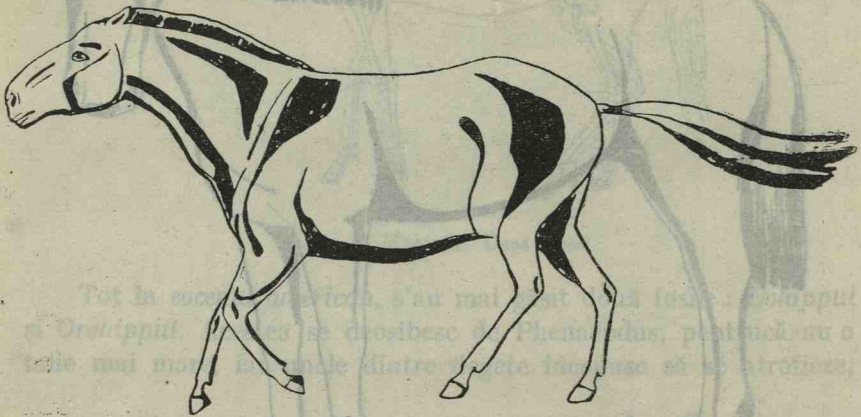

Fig. 6. — Ținuta calului sălbatic din paleolitic. După Duerst.
Reconstituire bazată pe fosilele aflate în Muzeul din Lion.

bogățit mult în urma cercetărilor lui NEHRING, care a studiat calul diluvian din nordul Germaniei.

În urma cercetărilor învățaților francezi, germani, belgieni, englezi, asupra cailor din stațiunile preistorice dela *Solutré*, *Vezère*, *Cro-Magnon*, *Madelaine*, *Dinan sur Meuse*, etc., suntem autorizați să susținem că în epoca cuaternară, cailor erau foarte diferențiați și că speța *Eq. Caballus* se compunea dintr'o mulțime de specii minore, rase geografice primitive, cari se pot considera ca tulpinele cailor actuali. Unele din aceste schelete s'au reconstituit în întregime, expunându-se în muzee, cum e de exemplu acela din Lion și care ne servește să constatăm deosebirile osteologice ce există între strămoșul calului aflat în cuaternar și acela din zilele noastre.

Printre diferențierile constatate, semnalăm următoarele :

1. Osul cuboid dela încheietura tarsului, erà mai mare la calul din cuaternar, decât se află în prezent la calul actual.

2. Metacarpul și metatarsul, aflate acum în stare rudimentară, erau mai dezvoltate în trecut. Acest fapt ne arată că cele două oase au mai susținut degetele laterale 2 și 4, motiv pentru care ele nu s'au micșorat și nu s'au putut lipi așa de bine, cum se află în prezent.

3. Calul din era cuaternară erà de o talie mai mică. Acest fapt e datorit mai multor cauze. Cel mai însemnat motiv e reprezentat de starea în care se afla calul în acel timp : erà sălbatic și deci nu se află sub îngrijirea directă a omului. Dar chiar între scheletele

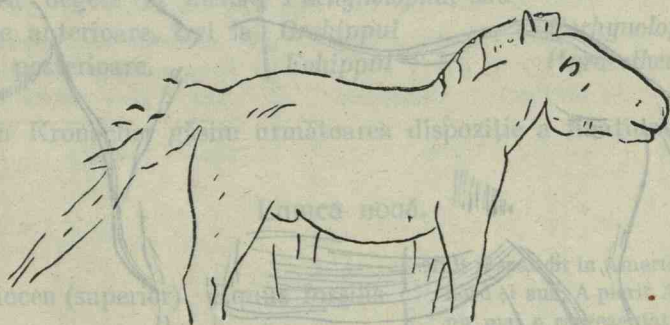

Fig. 7. — Desemnul unui cal din grotă dela Madelaine. După Kronacher.

găsite în era cuaternară constatăm deosebiri, deosebiri ce nu pot fi trecute cu vederea.

În era cuaternară din America de Nord s'au găsit schelete din speciile : *E. Parvulus*, *E. Pacificus*, *E. Major*, *E. Occidentalis*, etc. și cari s'au înmulțit în decursul acestei ere, reprezentând pe strămoșul calului. Însă, aceste specii în urmă au dispărut. Care să fie cauza ? Până în prezent nu s'a putut da acestei chestiuni nici un răspuns precis și categoric. După unii cercetători se admite că ar fi existat în America, în trecutul îndepărtat, o perioadă glacială, care ori a gonit calul în alte părți, ori l-a distrus cu totul.

Cert este însă că, la descoperirea Americii, nu se găseau în acest continent cai. Și ei au fost importați la început din Spania. În America gășind pășuni bogate, s'au răspândit repede în câmpiile Pampas, formând acolo o nouă rasă, ce a servit ca bază pentru

calul american. Astăzi se cunoaște foarte bine origina cailor americani, chestiune ce o vom studiă când ne vom ocupă cu studiul trăpașului și buestrașului american.

Și în Asia s'au găsit fosile din genul *Equus*. În miocenul superior al Asiei s'a găsit fosilul numit *Equus Sivalensis*, considerat mult timp ca un hemion.

RAILLET ne mai afirmă că Ecvinele, foarte bogate în specii,

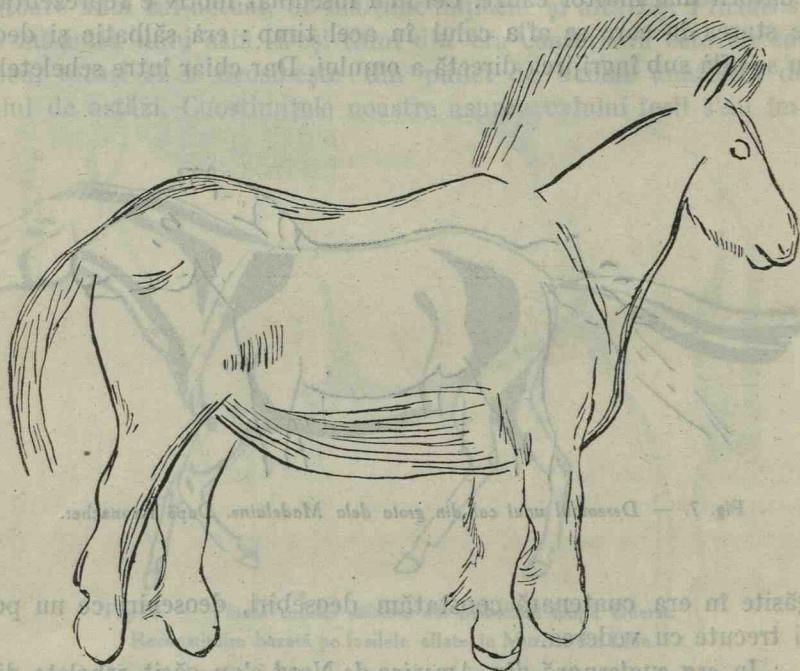

Fig. 8. — Silueta unui cal sălbatic, de făptură brevimorșă, dela La Pasiega-Spania.

Reproducere după un desena original primit dela H. Obermaier. După Antonius.

au început să se arate din eocenul inferior și se continuă până în epoca actuală.

În această familie se disting 3 subfamilii :

Hyracotherinele, *Paleotherinele* și *Ecvinele*, cele dintâi 2 subfamilii sunt numai în stare fosilă. Ecvinele se găsesc în miocenul superior, pliocenul și cuaternarul vechiului și noului continent. — Genul *Hipparion*, *Protohippul*, *Pliohippul*. — Reprezentanții actuali ai genului *Equus* trăesc în Europa, Asia, Africa.

Filiațiunea familiei Ecvinelor.

<u>Subfamiliile</u>	<u>America</u>	<u>Europa</u>
a) <i>Ecvinele</i> . Un singur sau trei degete la cele 4 membre.	<ul style="list-style-type: none"> <i>Equus</i> . . . . . <i>Pliohippul</i> . . . . . <i>Protohippul</i> . . . . . <i>Hipparion</i> . . . . . <i>Meryhippul</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Equus</i> „ „ <i>Hipparion</i>. „
b) <i>Paleotherinele</i> . Trei degete la cele 4 membre.	<ul style="list-style-type: none"> <i>Miohippul</i> . . . . . <i>Mesohippul</i> . . . . . „ 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Anchiterium</i>. <i>Paloplotherium</i>. <i>Paleotherium</i>.
c) <i>Hyracotherinele</i> . Patru degete la membrele anterioare, trei la cele posterioare.	<ul style="list-style-type: none"> <i>Epihippul</i> . . . . . <i>Pachynolophul</i> sau <i>Orohippul</i> . . . . . <i>Eohippul</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Paleotherium</i>. <i>Pachynolophul</i>. <i>Hyracotherium</i>.

In Kronacher găsim următoarea dispoziție a filiațiunei :

Lamea nouă.

Pliocen (superior)	<i>Equus fossilis</i>	<ul style="list-style-type: none"> Mult răspândit în America de nord și sud. A pierit. Astăzi nu mai e reprezentat. Foarte asemănător calului, însă mai mic. Asemănător calului, cam de mărimea măgarului. Numai degetul mijlociu atinge pământul.
„ (mijlociu)	<i>Pliohippus</i> ^{1) 2)}	
„ (inferior)	<i>Protohippus</i> ³⁾	
Miocen (superior)	<i>Miohippus</i> (Marsh) ⁴⁾	<ul style="list-style-type: none"> Mai mic ca Protohipus. Cu trei degete, aproape de aceeași mărime.
„ (mijlociu)	—	

1. In America de Sud se găsește *Hippidium*.

2. Mai avem o formă asemănătoare: *Neohipparion*,

3. Intre *Protohippus* și *Miohippus* sunt încă *Meryhippus*, *Parahippus* și *Hychippus*.

4. Asemănător cu *Anchiterium*.

Lamea nouă (urmare).

Miocen (inferior) Mesohippus { De mărimea unei oi. Înainte
trei degete, lângă un al pa-
trulea rudimentar. Înapoi
trei degete.

Oligocen. —

Eocen (superior) Orohippus ¹⁾ { Asemănător tapirului. Mai
mare ca Eohippus. Înainte
patru degete, înapoi trei.

„ (mijlociu) —

„ (inferior) Eohippus { De mărimea unei vulpi mici.
Înainte 4 degete și al cin-
cilea în stare rudimentară,
înapoi 3 degete și restul
unui al patrulea.

Lamea veche.

Pliocen (superior) Equus fossilis —

„ (mijlociu) —

„ (inferior) Hipparion. {

De mărimea poneilor. Dege-
tul al doilea și al patrulea
reduse. Numai degetul mij-
lociu atinge pământul.

Miocen (superior) —

„ (mijlociu) Anchiterium. {

Degetul al doilea și al patru-
lea s'au mai redus, însă
probabil mai ating pământul.
Greutatea corpului se
reazimă pe degetul din mij-
loc.

1. Mai avem o formă de schelet înainte de Orohippus, cunoscută sub numele de Epihippus.

Lumea veche (Urmare).

Miocen (inferior) — — —

Oligocen.

Paleotherium.

Posedă încă un rudiment al
degetului al 4-lea.

Eocen (superior)

Hyracotherium.

Are 4 degete la picioarele
dinainte.

,, (mijlociu) — — —

,, (inferior) — — —

În timpul perioadei neolitice — piatra cioplită — calul era foarte rar. În diferitele stațiuni din această perioadă s'au găsit numeroase oseminte de boi, oi, capre, porci, câini; foarte puține oseminte de cal.

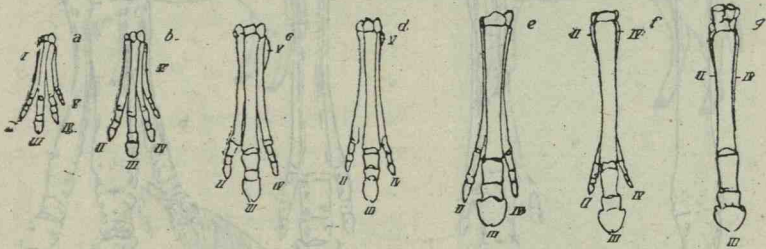

Fig. 9. — Reducerea progresivă a degetelor laterale în decursul evoluțiunii calului. Intocmită de O. Abel.

Modelele reprezintă specii din America de Nord: a) *Eohippus pernix*, după O. C. Marsh, b) *Orohippus agilis* Bridger, după O. C. Marsh, c) *Mesohippus. celer.* White River, după O. C. Marsh, d) *Miohippus anceps.* John Day, după O. C. Marsh, e) *Hypohippus equinus* Deep River, după R. S. Lull, f) *Neohipparion Whitneyi*, Arikaree, după R. S. Lull, g) *Protohippus pernix* Arikaree, după R. S. Lull.

În aceeași ordine de idei, profesorul DÜERST, dela universitatea din Berna, care a studiat cât se poate mai amănunțit originea paleontologică ale animalelor domestice, ne face cunoscut că în timpul pliocenului și pleistocenului nu se găsește în vechiul continent decât un singur tip de cal sălbatic, care se diferențiasse, în mai multe specii locale, după păr, talie și forme generale. Profesorul DÜERST ne mai afirmă că fosilele de cai se trag din 4 tulpini principale, din cari una *Eq. Cab. Fossilis* a lui Rüttimeyer, ar fi fost tipul primitiv, din care ar fi derivat toate celelalte trei.

Cele trei tulpine ieșite din *Eq. Cab. Fossilis* sunt:

1. *Eq. Cab. Robustus* — NEHRING — calul stepelor;

2. *Eq. Cab. Pumpelli* — DUERST — calul deșerturilor ;

3. *Eq. Cab. Nehringi* — DUERST — calul de pădure.

Eq. Cab. Nehringi este considerat de DUERST ca tipul calului sălbatic din pădurile Germaniei, micșorat ca talie, din cauza ieranelor aspre și a traiului în pădure. Acest cal ar fi strămoșul actualilor ponei din Marea Britanie și Islanda.

Eq. Cab. Fossilis ar avea ca reprezentant actual pe *Eq. Przewalsky*, care locuște stepele Asiei centrale și septentrionale.

Zoologii și paleontologii susțin că *Eq. Caballus* a trăit în pleistocen de jur împrejurul zonei arctice, mai ales în *Alasca*

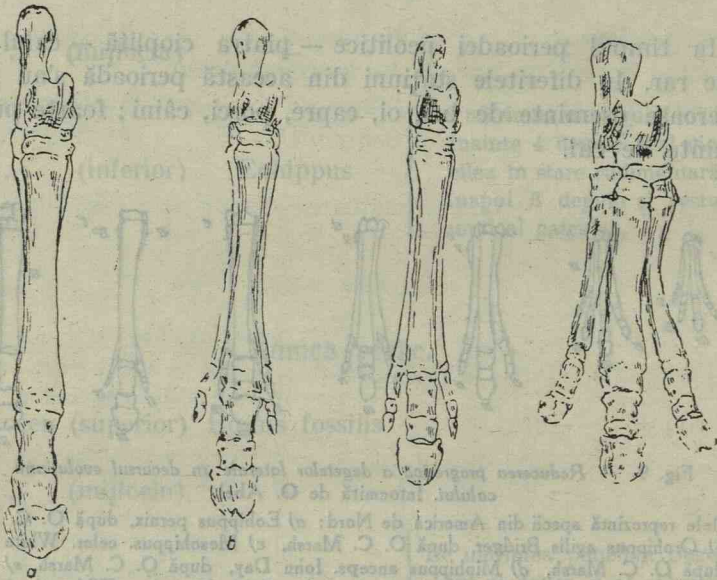

Fig. 10. — „Picioarul drept” dinapoi. a) Cal, b) Hipparion, c) Anchitherium și d) Paleotherium. După Zittel.

Septentrională și în insulele *Liachof*, din nordul *Siberiei*. Cunoscându-se aceasta s'a prevăzut că se va găsi în aceste localități și mai ales pe la marginile *Siberiei*, un reprezentant viu al acestei specii. *Eq. Przewalsky* se consideră ca reprezentantul actual al lui *Eq. cab. Fossilis*, studiat de RÜTIMEYER.

Prof. I. COSSAR EWART, într'un documentat studiu publicat în raportul anual al biroului „Of animal Industry” dela Washington, 1910, se ocupă în mod foarte detaliat de origina calului domestic. Pentru că lucrarea prof. Ewart este cât se poate de importantă, credem că este bine să facem cel mai complet rezumat.

În ultima parte a secolului al XIX-lea, zice EWART, s'a admis în general următoarele puncte :

1. Că cele 7 sau 8 specii de Ecvidee, cari există astăzi, ar des-

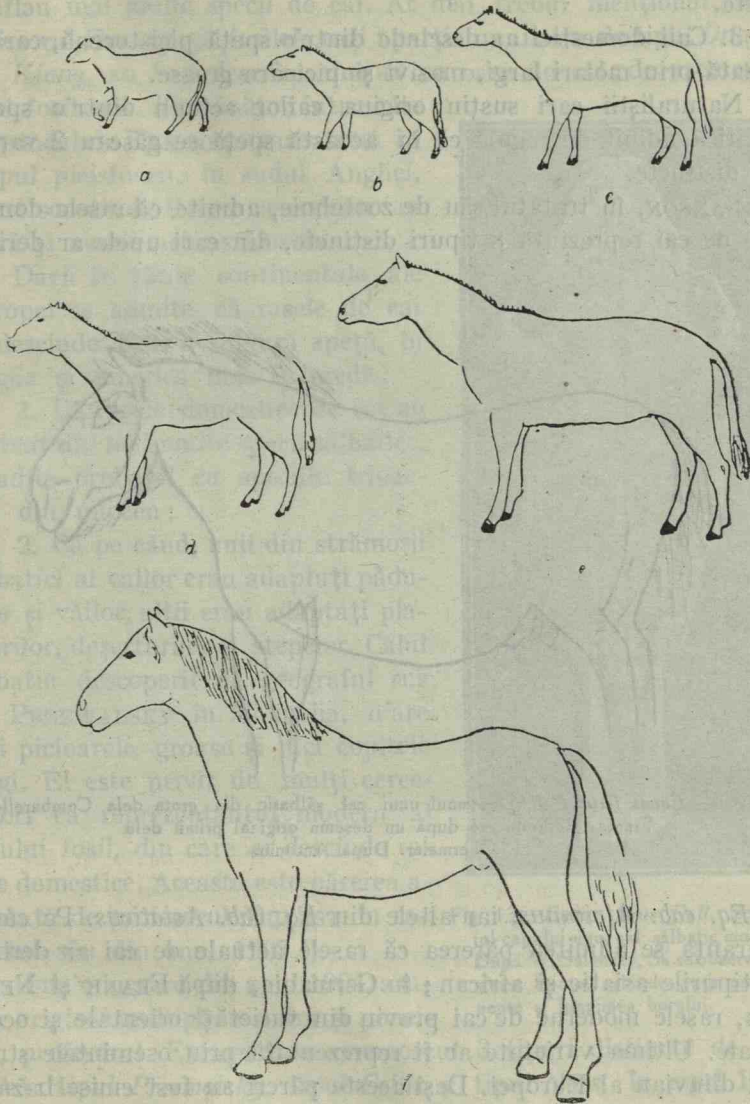

Fig. 11. — Strămoșii calului și tipurile înrudite cu el, comparați cu reprezentantul lor actual, după formă și mărime.

- a) Hyracotheerium sau Protorohippus — eocenul inferior. b) Plagiolophus sau Orohippus — eocenul mijlociu. c) Mesohippus — oligocen. d) Meryhippus — miocen. e) Pliohippus — pliocen. f) Calul actual — Equus Caballus. (Lull, Americ. J. Sci, Vol. XXIII, p. 167. Nach dem Spezialführer für die Equiden des Britischen Museums 1907).

cinde dintr'un strămoș cu o culoare închisă, mai mult sau mai puțin dungat.

2. Că strămoșul comun al cailor, asinilor și zebrelor din ziua de astăzi este foarte înrudit cu calul fosil din *Eocen*, care avea 4 degete.

3. Caii domestici ar descinde dintr'o speță pleistocenă, caracterizată prin molari largi, masivi și picioare groase.

Naturaliștii cari susțin origina cailor actuali dintr'o speță sălbatică, admit de regulă că în această speță se găseau 2 varietăți distincte.

SANSON, în tratatul său de zootehnie, admite că rasele domestice de cai reprezintă 8 tipuri distincte, din cari unele ar derivă

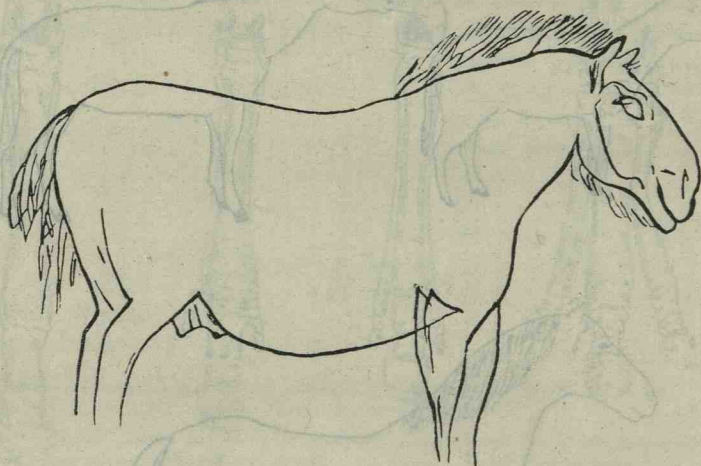

Fig. 12. — *Equus ferus* Pall. Desemnul unui cal sălbatic din grota dela Combarelles, Franța. Reproducere după un desen original primit dela H. Obermaier. După Antonius.

din *Eq. cab. Africanus*, iar altele din *Eq. cab. Asiaticus*. Pe când în Franța se admitea părerea că rasele actuale de cai ar derivă din tipurile asiatic și african; în Germania, după FRANK și NEHRING, rasele moderne de cai provin din varietăți orientale și occidentale. Ultima varietate ar fi reprezentată prin osemintele stratului diluvian al Europei. Deși aceste păreri au fost emise bazându-se pe o mulțime de cercetări, cu toate acestea s'a dovedit că un cal sălbatic, cu capul mare și picioarele groase, a existat întotdeauna în Europa sau Asia și că aci s'au găsit rase sălbatice, având caracterele atribuite varietăților: orientale, occidentale sau africane. (*Equus orientalis* și *Equus robustus*).

În afară de aceste două grupe ANTONIUS O. găsește și un a treilea tip : *Equus ferus*.

O bună parte din naturaliști, urmând pe CUVIER, au susținut că rasele moderne și preistorice occidentale aparțin unei singure specii ; alții însă găsesc că în Europa și în perioada pleistocenă se aflau mai multe specii de cai. Ar mai trebui menționat, zice profesorul EWART, că fosilele cari aparțin unui asin de tipul *Onager* sau *Kiang*, au fost descrise uneori ca oase de cal ; de asemenea calul fosil mic, asemănător întru câtva poneului EXMOOR, care trăia în timpul pleistocen, în sudul Angliei, a fost socotit de OWEN ca un asin sau zebra și numit *asinus fossilis*.

Dacă în țările continentale ale Europei se admite că rasele de cai ar descinde dintr'o singură speță, în Anglia și America însă se crede :

1. Că rasele domestice de cai au derivat din mai multe specii sălbatice, înrudite probabil cu speciile tridactile din miocen ;

2. Că pe când, unii din strămoșii sălbatici ai cailor erau adaptați pădurilor și văilor, alții erau adaptați platourilor, deșerturilor și stepelor. Calul sălbatic descoperit de geograful rus N. PRZEWALSKY în Mongolia, n'are nici picioarele groase și nici copitele largi. El este privit de mulți cercetători ca reprezentantul modern al calului fosil, din care ar descinde rasele domestice. Aceasta este părerea adoptată de profesorul DUERST în raportul său din anul 1907 ¹⁾.

Într'o lucrare din anul 1904, asupra originii multiple a cailor și poneilor, profesorul EWART ²⁾ a recunoscut 3 tipuri distincte de cai, adică : tipul *Przewalsky*, tipul *Celtic* și tipul *Nors*. În anul 1907,

Fig. 13.—*Equus ferus* Pall. Scheletul capului unui cal sălbatic mongol. După W. Salensky. Să se observe lărgimea frunței, orbitele puțin proeminente și lungimea botului.

1. DUERST. Animal Remains from Anau. The Pumpelly Expedition of the Carnegie Institution of Washington. 1907.

2. EWART. The multiple origine of Horse and Ponies. Transaction of the Highland and Agricultural Society of Scotland 1904.

EWART ne spune că aceste 3 tipuri ar trebui să fie recunoscute ca tipurile de *stepă*, *platou* și *pădure*¹⁾. În anul 1909 a mai adăugat și tipul *Sivalik*, cuprinzând cai înrudiți cu *Eq. Sivalensis*, din depozitul pliocenului indian. În mod aproape independent, profesorul DUERST a ajuns la concluzia că actualele rase de cai au o origină multiplă, că între strămoșii lor se găsesc strămoși de stepe, deșert și pădure. DUERST admite că atât caii sălbatici, cât și domestici, descind dintr'o speță fosilă, reprezentată în prezent prin *Eq. Przewalsky*²⁾.

Rezumând datele osteologice, DUERST crede că fosilul diluvian din *Remagen*, *Westeregeln* și Europa de Sud, *Eq. cab. ro-*

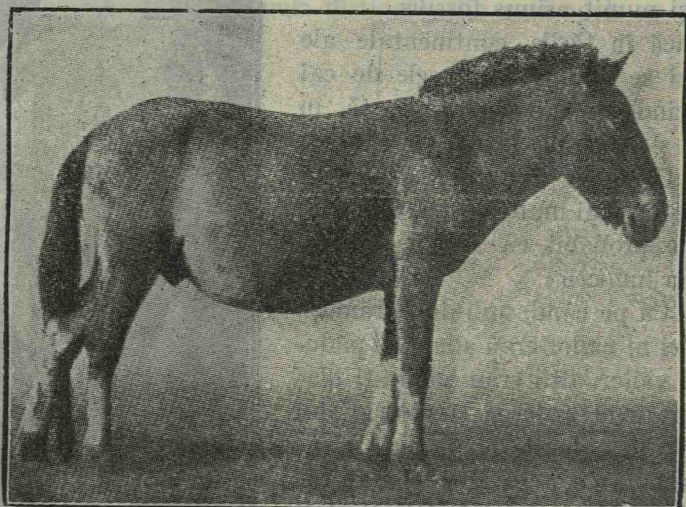

Fig. 14. — *Equus ferus* Pall. Cal sălbatic mongol. După J. C. Ewart.

bustus sau *Germanicus*-Nehring, este un descendent al lui *Eq. Stenonis*, din pliocenul italian, și a lui *Eq. Sivalensis* și *Eq. Namadicus* din India. Profesorul EWART crede însă că nu este o relațiune între *Eq. Stenonis* și *Eq. Robustus* și că este o mare diferență între dinții lui *Eq. Namadicus*, care pare a fi înrudit cu speța americană preglacială *Eq. Complicatus* și dinții lui *Eq. Sivalensis*.

Eq. Przewalsky, după DUERST, este cel din urmă reprezentant

1. EWART, On skulls of horses from the roman Fort at Newstead. Trans. of the Roy Soc. of Edinburg. 1907.

2. E. PRZEWALSKY se află în grădina zoologică a lui Hagenbeck din Hamburg, la Ferma Academiei de Agricultură din Praga și în alte localități din Europa.

al calului din terțiar și cuaternar, numit *Eq. Stenonis* și care se aseamănă cu calul diluvian din Solutré. Dacă *Eq. Stenonis*, după cum admite DUERST, seamănă cu *Eq. Sivalensis*, este foarte greu de admis că el este reprezentat prin *Eq. Przewalsky*. Calul din Solutré se aseamănă, ca picioare și dinți, pe de o parte cu caii din tipul pădurilor, iar pe de alta cu calul tip *Grimaldi*.

Una dintre rămășițele bine păstrate ale calului pleistocen s'a găsit acum vreo 20 ani la grotă *Cavallon Grimaldi*. BOULE¹⁾ făcând mai

Fig. 15. — *Equus Przewalsky*. Cai sălbatici, după C. Kronacher.

multe studii asupra fosilelor din această localitate, conchide că tipul de cal care a trăit în perioada pleistocenă, la Menton, este mai aproape înrudit cu tipul calului de pădure a lui EWART și cu totul deosebit de tipul calului de stepe *Przewalsky*.

Statura mică a calului vechilor germani *Eq. Cab. Nehringi*, îl grupează în tipul calului de pădure și n'ar trebui să fie deosebit

1. BOULF. Les grottes de Grimaldi T. I., fas. III, 1910.

de *Eq. cab. robustus*—*Nehring*—care în ceea ce privește dinții și membrele aparține tipului pădurilor. De asemenea, acest tip n'ar trebui să fie privit ca un strămoș al poneului Celtic *Eq. agilis celticus*, care reprezintă cu tipul *Eq. agilis libicus*, calul de platou al lui EWART.

De curând prof. OSBORNE comunică, că în America au trăit, în timpul miocenului, caii cu 3 degete mici, adaptați ca și cei moderni, vieții de pădure, precum și cai tridactili cu picioarele foarte delicate, cu dentițiune complectă, adaptați vieții de deșert.

La finele secolului trecut, se admisesse în general că la toți caii moderni, fața este aproape în aceeași linie cu craniul; caii cu rădăcinile scurte ale molarilor au dispărut de mult și că oasele fluerului scurte, cum sunt la *Shire* și *Clydesdale*, sunt rezultatul selecțiunii artificiale. S'a dovedit însă în urmă că la unele rase moderne de cai fața este scurtă și în aceeași linie cu capul; la altele ea este lungă și cam aplecată, formând cu craniul, ca la zebra din *Baringo* un unghi de aproape 20 grade; că la unii cai fosili din pleistocen, oasele fluerului sunt scurte și largi, întocmai ca la *Shire* și *Clydesdale*; că la unii cai moderni, rădăcinile interne ale molarilor sunt tot așa de scurte ca și la cei mai vechi cai descoperiți, *Eq. Sivalensis* din nordul Indiei.

După Antonius toate grupele ce aparțin ecvinelor de astăzi și cu foarte multă probabilitate toate fosilele acestei specii, prevăzute cu un deget la picior, din lumea veche, par să aibă la origine acel tip mic numit *Hipparion*, care a trăit în pliocen și a fost în deosebi cunoscut în Samos.

În urma cercetărilor noi s'a putut ajunge la concluzia: că rasele moderne de cai au o origină multiplă, că ele au printre strămoșii lor nu numai varietăți înrudite cu caii sălbatici cari mai supraviețuiesc în Mongolia, dar mai au și varietăți adaptate vieții de pădure, varietăți adaptate regiunii deșerturilor și platourilor și varietăți adaptate colinelor și văilor.

1. Calul tip de pădure.

La calul tip de pădure, după profesorul EWART, fața este aproape în aceeași linie cu craniul, rădăcina internă a molarilor este egală cu cel puțin jumătate din lungimea coroanei. Metacarpul principal este de 5,5—5,8 mai lung ca grosimea aceluiaș os, luată în partea mijlocie.

La unii ponei din *Islanda* dinții și fluerele sunt identici cu

dinții și fluerele fosilelor găsite în straturile „Elefant” din Brighton și în stratul paleolitic dela Solutré. S’ar putea admite, în mod provizoriu, că fosilul dela Solutré, care măsură aproape 12 pumni și caii din stațiunea „Elefant” din Brighton, asemănători cu poneul islăndez, erau caracterizați cu o față scurtă, largă, cârnă, un gât scurt, greabăn jos, picioare groase, scurte, copite largi, 6 vertebre lombare, 18 coxigiene și cu o crupă rotundă și teșită. Unii ponei din tipul de pădure sunt de o culoare galbenă închisă, au o dungă dorsală, zebruri pe membre și uneori pe greabăn, gât,

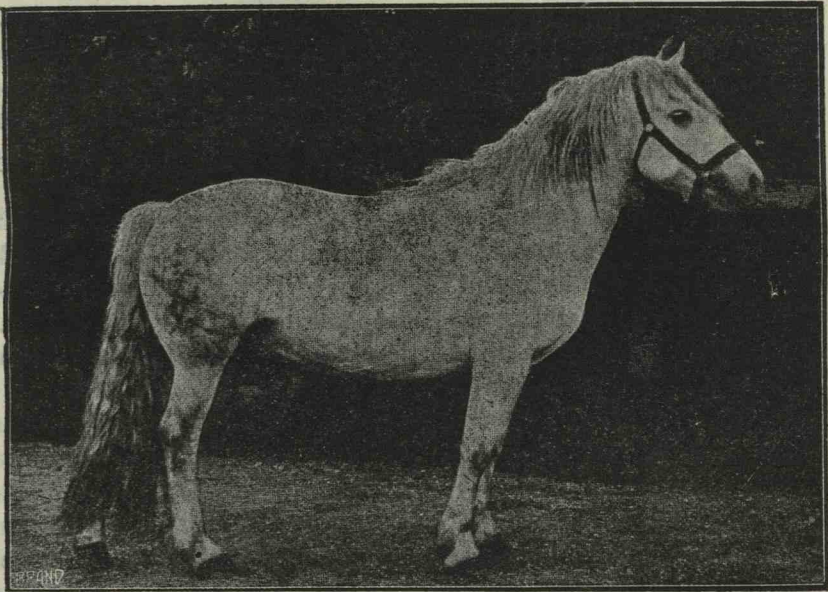

Fig. 16. — Cal tip de pădure.

trunchi, față, etc. Se poate presupune că strămoșul calului de pădure eră de o culoare galbenă închisă și aproape tot așa de dungat ca și zebrele moderne.

Caii mai mult sau mai puțin asemănători tipului de pădure, *Eq. cab. robustus*, se mai găsesc în Coreea, Tibet, Rusia, Norvegia, Islanda de vest, Highland, etc.

În timpurile post-glaciale se găseau în Europa 3 varietăți din tipul de pădure și anume: 1) Varietatea cu profilul capului convex; 2) Varietatea cu profilul capului drept; 3) Varietatea cu profilul capului cârn, ca și la poneul Shetlandez.

Varietatea întâi reprezentată prin calul mare din diluviul germanic, era probabil specializată localităților joase și mocirloase; varietatea doua, reprezentată prin calul dela *Grimaldi*, pare a fi specializată pădurilor rare din părțile joase și varietatea treia reprezentată prin calul *Solutreen*, era un membru al adevăratului tip al pădurilor.

Rasele moderne de cai caracterizate printr'o față scurtă, largă și scobită, cu picioare groase, chișițe drepte, copite largi, crupă rotundă și teșită, coadă și coamă stufoase și mari, cu o dungă pe spinare, cuprind probabil cai de pădure printre strămoșii lor. Calul din fortul militar roman *Newstead*, aproape de *Melrose*; poneul *Sthetlandez*, poneul din Islanda, calul fiordurilor, calul ardenez, calul perșeron; după profesorul BOULE, unii cai de povară din Anglia ca *Suffolk* și probabil toți caii masivi de povară cu crupă teșită și fluerele largi, au printre strămoșii lor și calul tip de pădure.

Deși nu se știe nimic asupra strămoșilor depărtați ai cailor din tipul de pădure, totuși trebuie menționat faptul că la sfârșitul miocenului se găsește în nordul Chinei un cal tip de pădure cu 3 degete — înrudit probabil cu calul de pădure american *Hypohippus*. Este multă bănuială că acest cal chinez ar fi venit în Asia din America.

2. Calul tip de platou.

În epoca miocenă, *Neohipparionul*, calul tridactil eră foarte bine adaptat vieții deșerturilor și și-a făcut apariția sa în America. Proba specializării acestui cal o avem în dentițiunea lui mărunță și în fluerele sale subțiri. Acest cal tridactil, cu toate că nu avea decât 8—10 pumni de înălțime, totuși eră iute la mers. La *Neohipparion*, metatarsele erau tot atât de lungi ca femurul și mai lungi ca humerul.

La începutul pliocenului trăiau în nordul Chinei, în afară de calul tridactil din tipul pădurilor, și caii adaptați vieții de stepă și platou.

Caii cu dinții ale căror rădăcini sunt scurte și cu picioare subțiri, au fost și în Italia, Franța, către sfârșitul pliocenului și în timpurile pleistocene. Rasa cu picioarele subțiri din Italia, se socotește ca o varietate a lui *Eq. Stenonis*. Una din rasele africane se numește *Eq. Asinus Atlanticus*; rasa cea mică de cai din sudul Angliei eră

privită de OWEN ca un asin sau coagga și numită *asinus fossilis*. De curând s'au găsit în fortul roman dela *Newstead*, fosilele unui cal asemănător în forme cu calul arab; acest fosil de *Newstead* avea molari asemănători cu aceia găsiți în grota *Oreston*, aproape de *Plymouth* și oasele fluerului asemănătoare cu ale fosilului găsit în grota *Kent*, aproape de *Torquai*. La cel din urmă premolar și primul molar rădăcina internă are aproape $\frac{1}{3}$ din lungimea coroanei, în loc de $\frac{1}{2}$ ca la calul de pădure; metacarpul în lungime de 7,8 cm., mai mare ca grosimea aceluiaș os, în mijlocul său, în loc de 5,5 ca la tipul de pădure. La fosilul cu picioarele subțiri de *Newstead*, fața formează cu craniul un unghi de 8 grade. Indicele frontal — lărgimea feței + 100 și divizat la lungime — este numai de 54; pe când fața calului de pădure este largă, scurtă și în aceiaș linie cu craniul, având un indice frontal de 60 grade. Unii din ponei *Exmoor*, *Hibride*, *Islanda* și *Mexicani* se potrivesc în scheletul lor, dinții și membrele, cu fosilul *Newstead*. Se poate afirma că fosilul, cal mic de talie care se găsește în pliocenul din Algeria și până în sudul Angliei, seamănă cu poneul mexican modern, varietatea libiană, sau cu poneii britanici, varietatea celtică.

Poneii de tipul celtic cari se găsesc în nord-vestul Europei se caracterizează prin lipsa castanelor la picioarele dinapoi, un craniu larg, o față fină, îngustă, ușor cârnă, molari cu rădăcini mici, ochi mari, urechi mici, gât lung, picioare fine, chișițe lungi, copite de asemenea, 5 vertebre lombare, 16 codale, coada stufoasă și fără dungă dorsală. Speța pleistocenă, cu picioare subțiri, *Eq. agilis*, cuprinde 2 varietăți: una la nord, *Eq. agilis celticus* și alta la sud, *Eq. agilis libicus*. Poneii cari au castanele posterioare mici sau la cari lipsesc, au cu multă probabilitate printre strămoșii lor membri din tipul de platou. Există în Norvegia o rasă de cai veche, mică de talie, numită *Udganger* sau *Norland*, care prin caracterele sale este aproape pur celtică. Asemenea ponei se mai găsesc și în nordul Islandei. EWART mai admite că rasa fiordurilor este o corcitură a tipului de pădure cu tipul celtic, precum și faptul că se găsește sânge celtic la poneii *Sthellandezii-Islandezii*, *Exmoor*, etc., ca și la alți ponei britanici, ruși, francezi, etc.

Probă de existența sângelui libian o găsim la poneii din *Jamaica*, *Cuba* și *Mexic*.

Varietatea libiană a tipului de platou a contribuit la formarea tipurilor barbă, arabă, precum și a numeroaselor corcături eșite din aceste tipuri.

În timpul friguros al perioadei glaciare, boul, renul, după cum

și celelalte specii arctice au venit spre sud până la o mică distanță de Mediterană, însă în timpul perioadei calde interglaciale, centrul Europei a fost ocupat de o faună forestieră. Atunci însă când condițiunile de stepă dominau, fauna semănă cu aceia de azi din stepele de dincolo de *Volga*. Examinând dinții, oasele și membrele găsite în acel timp se constată că sunt de tipul stepelor. Calul care se găsește în stepele Europei și în timpurile preistorice se aseamnă cu calul sălbatic *Eq. Przewalsky*, care trăiește în Mongolia. Calul sălbatic din Mongolia măsoară cam 13 punni și este de o culoare

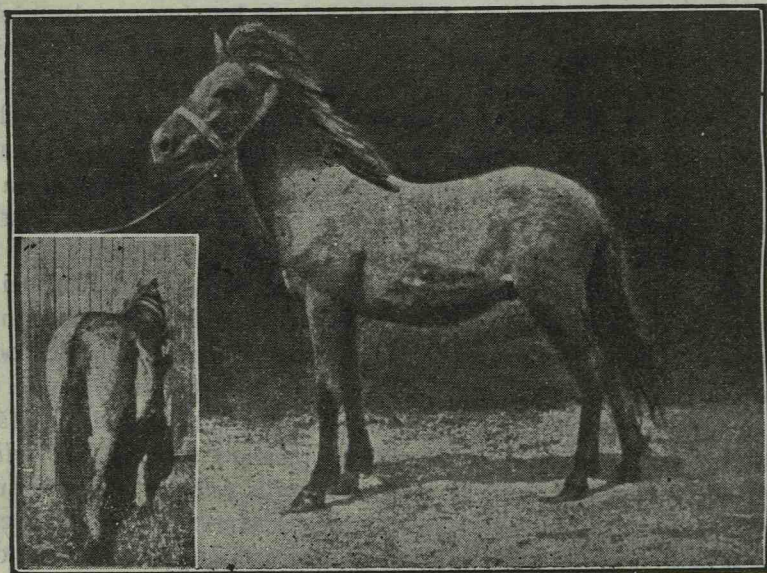

Fig. 17. — Cal tip de platou.

galbenă-închisă, n'are de regulă nici dungi pe picioare sau greabăn, iar dunga dorsală este foarte redusă. Un cal tip de stepă se caracterizează printr'o coamă dreaptă, o coadă catârească, o față lungă și îngustă, profilul convex, molari mari, rădăcinile lungi, gâtul scurt, spinarea scurtă și puternică, coada prinsă sus, membrele fine, copitele mici, cu 4 castane și cu 4 pinteni. Calul de stepă se deosebete de calul de pădure și platou și prin faptul ușurinței cu care sare obstacolele când este speriat sau caută pășuni. Caii de povară cu profilul convex descind din strămoșii de stepe, reprezentați prin *Eq. Przewalsky*. Unii ponei rusești au aceiași proveniență.

Cercetări ulterioare vor dovedi de sigur dacă corciturile de povară, ca și rasele mai ușoare de cai cu profilul capului convex, au printre strămoșii lor și cai de stepe și dacă în special *hunterii* datoresc ceva unei rase tip *Przewalsky*, în ceiace privește aptitudinea lor la săritură.

3. Calul tip *Siwalik*.

În ultima parte a pliocenului au apărut de odată între cail din munții Himalaia un cal înalt cam de 15 pumni, asemănător cu rasele moderne de cai. Rămășițele acestui cal mare și vechi s'au găsit în localitatea *Siwalik* din India, din care cauză s'a numit *Eq. Siwalensis*. Această speță a atras atențiunea naturaliștilor, pentru că tipul *Siwalik* este cel mai vechi membru al genului *Equus* și pentru că el diferă mult de strămoșul cel mai depărtat presupus al adevăraților cai *Pliohippul*. Calul de tip *Siwalik* are un profil convex, fața formează cu craniul un unghi de aproape 20 grade. Calul *Siwalik* are rădăcina internă a ultimului premolar și a primului molar mică, ca și la tipul de platou; iar a primului premolar este bine dezvoltată. La tipul *Siwalik*, fața este nu numai convexă, dar e și largă, ca la tipul de pădure și lungă, ca la tipul de stepe; de unde rezultă că indicele frontal este aproape același ca și la tipul de platou. Calul de *Siwalik* avea un gât lung, greabăn înalt, coada prinsă sus, mers repede și un temperament greu de stăpânit. Profesorul EWART, după mai multe studii și cercetări, presupune că unele rase de povară, ca și unele rase mai ușoare, caracterizate prin urechi lungi, ascuțite, o proeminență între orbite, cu o față lungă, convexă, cu greabăn înalt, coadă prinsă sus, au între strămoșii lor cai de tip *Siwalik*.

Genul *Equus* se subdivide în 3 subgenuri:

- a) *Cabalinele* sub genul *caballus* = Cal.
- b) *Asinienele* „ „ *asinus* = Asinul, Hemionul.
- c) *Zebratele* „ „ *hippotigris* = Zebra, Coagga, Zebra de Burchelli.

După ce cunoaștem filiațiunea genului *Equus*, precum și cele 4 tulpini de unde se crede că ar fi derivat rasele actuale de cai,

să ne ocupăm cu caracterele zoologice ale subgenului *Caballus*, speța *Eq. Caballus*.

Speța *Eq. Caballus* face parte din grupul animalelor de talie mare, cu toate că factorul talie este foarte variabil și depinde de o mulțime de condițiuni; totuși, ținând socoteală de talia mijlocie a tipului primitiv, nici nu mai încapе îndoială că animalele din speța calului sunt de talie mare.

Speța *Equus Caballus* are un cap lungueț, expresiv în formă, de piramidă, bine prins cu gâtul, cu un profil variabil și cu un indice cefalic total de asemenea variabil după rasă.

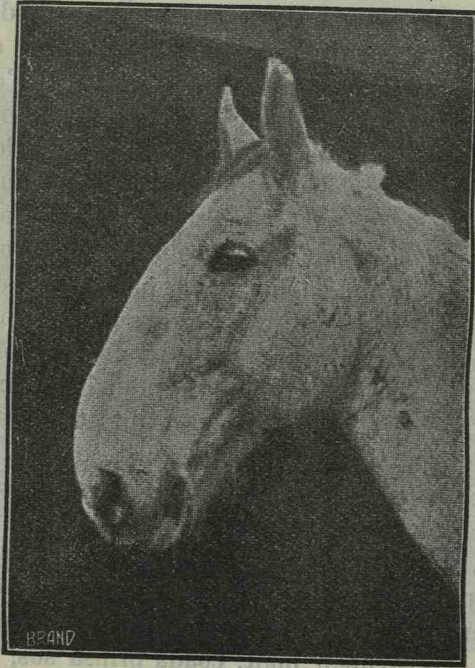

Fig. 18. — Cal tip Siwalik.

Dențiune completă la mascul, lipsa caninilor la femele, are 12 incisivi, 6 sus, 6 jos; dispuși în formă de arcadă, (arcele incisive); 4 canini-colți, cari de regulă lipsesc la femele; 24 măsele, 12 în fiecare falcă și 6 în fiecare parte. Un total de 40 dinți la mascul și 36 la femele.

Calul are un gât lung, frumos, mobil și bine prins cu capul și trupul. Pe marginea superioară a gâtului, ca și pe frunte, flutură o pro-

ducțiune piloasă mai abundantă, numită coamă și moț. Coama și moțul sunt ca niște frumoase podoabe ale calului. Trupul calului este bine făcut și spinarea dreaptă. Coada acoperită cu peri lungi și frumoși. Coada este organ și de ornamentație și de apărare contra insectelor care l-ar incomodă.

Membrele calului sunt subțiratece și terminate cu un singur deget, e animal soliped. Dacă ne închipuim că acest animal a plecat dela tipul pentadactil, degetul mijlociu este acela care s'a dezvoltat pe socoteala celorlalte degete. Această solipedizare este unul din cele mai remarcabile efecte ale adaptațiunii.

Dacă calul n'are decât un singur deget, nu este mai puțin adevărat că din când în când se nasc cai polidactili. Această polidactilie este mai deasă la membrele anterioare și ea este o dovadă netăgăduită a originii polidactile a calului. Știința a înregistrat o mulțime de cazuri de polidactilie la cal. BRETON, de KERMAINGANT, CADOT, DECHAMBRE, di GEROMINO, DARESTE, DINESCU, UDRISKY, etc., au descris cazuri de polidactilie la cal. Dacă polidactilia se observă mai mult la membrele anterioare ca la cele dinapoi, motivul este că degetele au dispărut mai târziu la membrele anterioare decât la cele posterioare.

Pe fiecare membru al calului se găsește câte o producțiune cornoasă numită „*Castană*“. La membrele anterioare, ele sunt pe fața internă a antebrațului; iar la cele posterioare, la nivelul părții inferioare și interne a cotului. La unii cai nu sunt castane la membrele posterioare: MAURY, SANSON, GAUBEAUX, și BARRIER, etc. S'a discutat foarte mult asupra acestor producțiuni cornoase. Anato-miștii veterinarî consideră castanele ca urmele degetului intern. Autori ca FRANK, BEDARD, le consideră ca vestigiul unui mănunchi de *Vibrize* cari se găsesc la mai multe animale.

ROGER¹⁾, veterinar militar, se întreabă dacă castanele la solipede n'ar putea fi considerate ca vestigiul unui aparat sudoripar, asemănător aceluia dela porc. Este foarte multă probabilitate că părerea anato-miștilor asupra acestor castane să fie cea adevărată.

Corpul calului este acoperit cu păr, mai abundent, mai puțin abundent, mai gros, mai subțire; după rasă, după sex și condițiuni de trai.

È animal monogastric, are stomac mic și cecum foarte dezvoltat. Regimul: erbivor. Mamele incuinale, animale unipare. Durata gestațiunii aproximativ 11 luni. Speță maleabilă și cosmopolită, o găsim aproape pe toată suprafața pământului; căutând să se adapteze, consecutiv să se modifice după localitatea unde se găsește și condițiunile de trai la care este supusă.

Calul dă omului mai multe foloase, cel mai principal însă este munca, sub toate formele ei.

1. ROGER. Au sujet de l'appareil sudoripare carpien du porc et des cha-taignes des solipedes. Bul. Soc. Cent. de M. Veter. 1909, pg. 287.

II. — Clasificarea raselor de cai.

Speța EQUUS CABALLUS fiind foarte maleabilă, s'au format de sigur mai multe rase. Pentru ușurința studiului raselor de cai, este bine să vedem cari sunt clasificările făcute până acum și dacă aceste clasificări corespund sau nu tuturor cerințelor științifice.

Primele clasificări ale cailor au fost cu desăvârșire empirice : *Grogner, Magne.*

Astfel, rasele au fost împărțite după serviciile pe cari le executau și s'au numit : *cai de povară, cai de călărie și de tracțiune ușoară.*

Până la un oarecare punct, această clasificare pareă să fie bună, căci calul de povară de pildă, trebuie să aibă o anumită făptură corporală, ce se deosibește profund de aceia a calului de călărie. Totuși, sunt unele rase de povară cari nu se aseamănă prin forma corporală de semenele lor. Așa de exemplu, rasa Flamandă comparată cu făptura corporală a raselor Perșeron și Buloneză, se constată că ea se deosibește mult de acestea din urmă. Tot astfel întâlnim deosibiri mari și la rasele de călărie. De pildă, făptura corporală a calului pur sânge englez, față de aceia a calului arab. Printre rasele de tracțiune ușoară, vom găsi rase cari se deosibesc deasemenea mult între ele. Troteurii Orloff au o făptură corporală cu totul deosebită de calul Anglo-Normand din Franța și de tipul Hackney din Anglia.

Din toate aceste considerațiuni se constată că, această metodă de clasificare nu corespunde realității și deci nu poate a fi aplicată cu succes pentru a ne ajuta la studiul diferencierii raselor.

Rasele au mai fost împărțite după numele geografic al localității lor de origină, sau după regiunile în care ele se găsesc. In primul rând prin această împărțire s'ar indică locul în care s'a format rasa. Dar și aci se constată o mare lacună, căci unele rase de cai se găsesc răspândite în foarte multe țări. Apoi unele, cum e rasa arabă, a contribuit în decursul timpurilor la formarea multor rase de cai. In afară de aceasta, nu toate rasele de azi au numele localității în care ele s'au format. De exemplu, numele : anglo-normand, anglo-arab etc., ne indică origina și nu localitatea. Prin urmare, nici această clasificare nu poate fi luată în considerație.

S'au mai clasat rasele în : *naturale și artificiale.* Au fost denumite rase naturale acelea cari s'au format în decursul vremurilor și la care omul n'a luat parte, n'a contribuit prea mult, cum a fost de exemplu vechea rasă ardeneză. Iar rase artificiale erau acelea formate prin intervenția omului, ca de pildă : calul pur sânge englez,

anglo-arab, troteurul american, Ghidranul, Nonius, etc. Această clasificare este supusă la multe critici.

Intr'adevăr, când s'a admis principiul că toate rasele de cai au evoluat în cursul vremurilor, iar rasele actuale nu se aseamănă cu rasele de cai din cari descind, nu avem nici un motiv să admitem că ar există rase naturale și rase artificiale. S'ar putea admite această clasificare, numai în cazul când în prezent, am avea pe lângă cai perfecționați, adică rase artificiale și cai cu aceleași caractere zoologice ca cei din trecut.

S'au mai împărțit rasele de cai în *occidentale* și *orientale*. S'au numit rase occidentale acelea domesticite de om în occident și orientale acelea îmblânzite de om în orient. Nici această clasificare nu poate fi bună, deoarece nu se cunoaște precis locul domesticirii diferitelor rase. Apoi, unele rase de cai, n'au rămas numai în locul de origină, ci s'au extins, s'au răspândit și în alte țări, unde fiind supuse diferitelor condițiuni de mediu, ele s'au modificat în raport direct cu mediul în care au fost nevoite să trăiască și în multe cazuri aceste modificări au fost atât de mari, încât rasa modificată nu se mai aseamănă cu rasa de origină.

Unii zootehnicieni au mai împărțit rasele de cai în *rase comune* și *rase nobile*. Nici această împărțire nu poate satisface toate cerințele, pentru motivul următor. În principiu într'o rasă avem o infinitate de indivizi, cari se deosebesc între ei. Unii pot fi perfecționați la maximum posibil într'o direcțiune de exploatare oarecare, în timp ce o parte din semenii lor, pot să fie chiar degenerați. În acest caz, în aceeași rasă, avem indivizi nobili și comuni. Apoi, rasele comune prin perfecționare pot tinde către rase nobile.

Aceste clasificări se bazau deci sau pe aptitudinile dominante, cai de călărie, tracțiune grea, ușoară, etc., sau pe alte particularități, fără importanță.

ANDRÉ SANSON, părintele zootehnicii franțuzești, este cel dintâi care introduce o metodă mai științifică în studiul *Etnologiei* animale. El ia ca bază a clasificării raselor de cai, ceiace RETZIUS și BROCA introduse la om, măsurătorile craniului. Stabilirea indicelui cranian formează pentru SANSON baza clasificării. El împarte rasele de cai în două : *rase dolicocefale* și *rase brahicefale*.

Adoptarea sistemului lui SANSON și divizarea raselor de cai în *brahi* și *dolicocefale*, incontestabil că contribuie la studiul mai minuțios al caracterelor raselor și la diferențierea lor mai lesne una de alta. Nu se poate însă considera sistemul lui SANSON ca un sistem *impozabil* și apoi indicele cranian numai, nu poate da toate noțiunile unei bune clasificări.

O bună clasificare a raselor și la oameni și la animale nu se face ținând socoteală numai de un singur caracter, ci de mai multe, așezând printre cele dintâi pe acelea cari au stabilitate mai mare; iar printre cele din urmă pe acelea cari sunt influențate mai mult de adaptațiune, mediu și individualitate.

BARON ne face cunoscut că toate rasele de oameni, cai, boi, etc., au caractere morfologice și caractere fiziologice.

Acestor caractere, autorul citat mai sus, le dă numirea de „*Coordonate etnice*“.

Coordonatele etnice formează 2 grupe :

1. *Plasticul*, în care se cuprinde variațiunile morfologice, silueta, extremitățile, greutate și proporțiuni.

2. *Fanerotipica*, cuprinde variațiunile fanerelor sau dependențelor pielii, păr, coarne, copite, castane și pene.

La aceste două grupe se mai poate adăoga și a treia :

3. *Energetica*, care cuprinde variațiunile fiziologice, multiplicare, fecunditate, precocitate, sânge și fond.

În studiul clasificării raselor vom ține socoteală numai de cele 2 prime grupe.

Siluetă.

Silueta unui animal, conturul său ca și profilul capului și feței sunt supuse variațiunilor. Silueta nu este aceeași la toate animalele. SANSON ne face cunoscut importanța în clasificare a profilului capului. BARON însă este acela care s'a ocupat cât se poate mai detaliat. După el profilul capului poate fi *drept*, *rectiliniu*, *convex* sau *concau*. Tot BARON mai constată că morfologia capului are o influență asupra celorlalte regiuni corporale, ca și asupra membrilor, și aceasta în virtutea legii de armonie organică. Un profil al capului *concau* aduce după el un gât de cerb și o spinare cam înșelată. Un profil *convex*, frunte bombată sau față berbecată, se însoțește cu un gât încordat și o spinare de catâr. Profilul *drept-ortoid* atrage un gât de o formă piramidală, o spinare dreaptă și aplomburi regulate. Acestea toate bine înțeles le observăm numai când există armonie organică în alcătuirea formelor corporale.

BARON a dat numirea de „*Aloidism*“ variațiunilor de siluetă, de profil și bazat pe această denumire, clasează toate rasele de cai, ca și celelalte animale de altfel, în 3 grupe :

a) Gr. *artoidelor* sau *rectilinii*, cu profilul capului drept.

b) „*concau*elor” „*coeloide*=*salpingoide*, cu profilul capului concau.

c) Gr. *convexelor* sau *cyrtoide* = *atractoide*, cu profilul capului convex.

Pentru că în grupele concav și convex sunt variațiuni mai mari sau mai mici, BARON face următoarea clasificare :

Grupul concavelor	{	Ultra concave
		Concave.
		Subconcave.
Grupul convexelor	{	Subconvexe.
		Convexe.
		Ultraconvexe.

Spre a înțelege mai bine această clasificare a lui BARON, să luăm câteva exemple :

Tip <i>rectiliniu</i>	=	Calul <i>Arian</i> .
„ <i>concav</i>	=	„ <i>Breton</i> .
„ <i>subconcav</i>	=	„ <i>din Camarga</i> .
„ <i>ultraconcav</i>	=	„ <i>Sihetlandez</i> .
„ <i>convex</i>	=	„ <i>Shire-horse</i> .
„ <i>subconvex</i>	=	„ <i>Barb</i> .
„ <i>ultraconvex</i>	=	„ <i>Germanic</i> .

Tot BARON ne mai face cunoscut că există o relațiune între natura extremităților și profil, de ex. : în grupul convexelor sunt animale cu extremitățile subțiraticice, calul barb. În grupul concavelor se găsesc animale cu extremitățile groase, calul belg., iar în grupul ortoidelor extremitățile sunt potrivite ca mărime, calul arab.

Variațiunile de format.

Variațiunile de format sunt subordonate la 2 legi :

1. În fiecare speță de animale există un volum, o greutate medie, care corespunde unei combinațiuni maxime și de suprafață și de masă, a tipului viabil din speță. (T. BARON). Această greutate medie favorizează la maximum speța în lupta ei pentru existență. La speța calului se admite că greutatea de 435 kgr. ar fi greutatea medie cea mai bună.

2. În fiecare speță polimorfă sunt variațiuni de greutate în minus sau plus. Aceste variațiuni depind de condițiunile de trai și de modul utilizării animalelor din speța calului. Sunt, din acest punct de vedere, diferențe extraordinar de mari și DECHAMBRE ne afirmă că variațiunile în greutate sunt cuprinse la cal între 80 și 1.310 kilograme.

Variațiunilor în greutate, BARON le dă numirea de *Heterometrie*.
Și *Heterometria* o împarte în trei :

- a) Grupul *Eumetric*, greutate mijlocie.
- b) „ *Elipometric*, „ mică.
- c) „ *Ipermetric*, „ mare.

Pentru că în grupele elipometric și ipermetric sunt variațiuni uneori accentuate, aceste două grupe se pot împărți în :

<i>Elipometric</i>	{	Ultra minor.
		Minor
		Sub minor.
<i>Ipermetric</i>	{	Sub major.
		Major.
		Ultra major.

Proporțiuni.

Proporțiunile, adică raportul între lungimea, lărgimea și grosimea diferitelor regiuni, cari alcătuiesc corpul unui animal, sunt supuse variațiunilor. Aceste variațiuni se conduc după următoarea regulă : „*Elementele lărgime și grosime variază în acelaș sens și în raport invers cu elementele lungime*”.

În conformitate cu aceste variațiuni, în fiecare speță de animale sunt, din punct de vedere al proporțiunilor, trei tipuri principale :

1. Un tip cu proporțiunile medii = *Mezomorfe* = *Medioliniu*.
2. Un tip la cari elementele lărgime și grosime sunt dezvoltate = *Brahimorfe* = *Breviliniu*.
3. Un tip la care elementele lungime sunt foarte dezvoltate, comparativ cu grosimea și lărgimea = *Dolicomorfe* = *Longiliniu*.

Din cauză că la grupele *Brahimorfe* și *Dolicomorfe* sunt variațiuni mai mari sau mai mici, BARON face următoarea clasificare :

<i>Brahimorfele</i>	{	Ultra breviliinii.
		Breviliinii.
		Sub breviliinii.
<i>Dolicomorfele.</i>	{	Sub dolicomorfele.
		Dolicomorfele.
		Ultra dolicomorfele.

Tot în studiul proporțiilor și în scopul de a se putea diferenția mai bine rasele de animale, s'a recurs și la ceia ce se numește *indice*, sau raportul între diferitele axe liniare, luate ca termen de comparațiune.

Indicele se studiază la *cap*, la *trunchi* și la *membre*.

Indicele capului a fost studiat de mult timp de RETZIUS și BROCA. Indicele capului a fost punctul de plecare al împărțirii raselor de oameni în : rase *Brahicefale* și rase *Dolicocefale*.

SANSON l-a introdus în Zootehnie și el constituie baza clasificării animalelor, făcută de acest autor. Clasificarea lui SANSON, bazată numai pe indicele cranian, nu poate constitui o bună clasificare, căci nu singur indicele cranian ne poate face să deosebim o rasă de animale de o alta.

La om calcularea acestui indice se face de pe următoarea formulă :

$$\frac{\text{Diam. transversal} \times 100}{\text{Diam. antero-posterior}}$$

Nici un zootehnist n'a înțeles sensul modificării formulei aflării indicelui cefalic, modificare făcută de SANSON. În afară de indicele cefalic sau cranian, mai este un indice facial sau raportul între lărgimea și lungimea feței.

Ca să măsurăm indicele cranian și facial, delimităm mai întâi craniul și fața printr'o linie care unește marginea superioară a orbitelor în partea lor cea mai convexă.

Limita superioară a craniului se măsoară în dreptul porțiunii celei mai convexe a parietalelor.

Lărgimea feței se măsoară în partea cea mai ridicată a arcadei zigomatice.

Indicele cefalic total are ca lărgime, lărgimea maximă bizigomatică și ca lungime, sau lungimea dela extremitatea superioară a craniului, sau dela gaura auriculară până la marginea osului incisiv.

Pe animalul viu, indicele capului se calculează măsurând lungimea capului dela partea superioară la cea inferioară, iar lărgimea din dreptul arcadelor orbitare.

Indicele cranian și facial nu este același la toate rasele de cai.

Indicele trunchiului. — La trunchi sunt două indicii : *indicele toracic* și *indicele corporal*.

Fig. 19.—Măsurători craniane după Dechambre.

Indicele toracic ne arată variațiunile cavității pieptului, care cavitate n'are aceleași dimensiuni la toate rasele de cai. Indicele toracic este raportul între lărgimea maximă a pieptului, luată la nivelul părții celei mai convexe a coastelor și între înălțimea acestei cavități, luată în partea de jos a greabănelului și locul trecerii chingii, la câțiva centimetri departe de cot.

BARON ne dă următoarele indicii :

La tipul breviliniu, indicele este mai mare de 90.

La tipul mediolinu, indicele este de 86—88.

La tipul longiliniu, indicele este mai mic de 85.

Indicele corporal este raportul între lungimea corpului — distanța scapulo-ischială — și perimetrul toracic, luat îndărătul spetelor și la câțiva centimetri aproape de cot. Indicele corporal ca și indicele toracic, variază după conformația animalului.

La brevilinii, indicele corporal este mai mic de 85.

La mediolinii, indicele corporal este de 86—88.

La longilinii, indicele corporal este mai mare de 90.

F a n e r e.

Studiile fanerelor, în cheștiunea clasificării raselor de animale, joacă un rol important. Prin fanere zoologistul BLAINVILLE înțelege producțiunile de natură epidermică : părul, lâna, penele, coar-nele, etc., etc.

Părul cantitativ și calitativ nu se prezintă în aceleași condițiuni la toate rasele de cai. Din studiul acestor rase vom vedea variațiunile.

Iată cari sunt, în rezumat, bazele clasificării cailor după BARON. Aceste baze sunt în mod magistral descrise de profesorul DECHAMBRE, în ultima sa lucrare asupra cailor.

Deși bună clasificarea lui BARON, din punct de vedere practic și mai ales din acela al mijloacelor întrebuințate de fiecare țară, pentru îmbunătățirea raselor de cai, am crezut mai nemerit să ne ocupăm mai întâi de cele două rase orientale : *Ariană* și *Mongolă*, cari au contribuit foarte mult la formarea multor rase de cai și în urmă să descriem tipurile principale de cai din fiecare țară.

Desigur că din punct de vedere științific este mult mai bine să se grupeze rasele de cai, așa cum le-a grupat profesorul BARON, practica însă ne-a dovedit că este mult mai profitabil să le stu-

diem așa cum sunt în fiecare țară, pentru că în afară de descrierea raselor, mai putem studia și intervenția Statului, societăților, etc., ca și rezultatele economice obținute. Profesorul DECHAMBRE, în lucrarea sa „*Les Equidés*”, ne dă următorul tablou de clasificarea raselor de cai.

Primul grup.

Tip rectiliniu: rase cu fruntea dreaptă.

Eumetrici	{	<i>Mediolinii</i> . . .	{	Calul arab, turc,	} Numeroase subrase și familii.
		Rasa Ariană		sirian, persan.	
		<i>Longilini</i> . . .	Calul maghiar . . .	Vechiul cal unguresc?	
Eumetrici	{	<i>Brevilini</i> . . .	{	Calul din sudul Rusiei, calul Kirghiz, calul din Ucraina, trăpașul Orlof, calul finlandez.	}
		<i>Populațiuni derivate</i> . . .		Calul pur sânge englez.	
				» anglo-arab.	
Elipometrici	{	<i>Mediolinii</i> . . .	{	Calul din Boemia.	}
				Poneul din nordul Tunisiei.	
		<i>Longilini</i> . . .		Calul din landele Breitaniei.	
Elipometrici	{	<i>Subbrevilini</i> . . .	{	» » » Gasconiei.	}
				Calul corsican.	
		<i>Brevilini</i> . . .		Poneul chinez și indochinez.	
Ipermetrici	{	<i>Mediolinii</i>	{	Calul Perșeron	}
		<i>Longilini</i>		» Flamand, Frizon, Clydesdal, Poitevin.	
		<i>Brevilini</i>		Rasa Buloneză.	

Al doilea grup.

Tip. concav: rase cu fruntea concavă.

Eumetrici	{	<i>Mediolinii</i>	{	Calul de Solutré, calul camarg.	}
		<i>Longilini</i>		» din Yemen, » din Mesopotamia.	
		<i>Brevilini</i>		» » stepele de sud ale Rusiei din Europa, calul de Don, Kalmuk, Astrahan, Cabardin.	
Elipometrici	{	<i>Mediolinii</i>	{	Calul siginilor; ponei din Europa centrală, Galiția Transilvania, Grecia, etc.; ponei din Navara,	}
		<i>Longilini</i>		Ponei din Celebe.	
		<i>Brevilini</i>		Ponei din Anglia.	
Elipometrici	{		{	» » Norvegia și Islanda.	}
		<i>Mediolinii</i>		Calul ardenez.	
		<i>Longilini</i>		» belg. Pințgau și alte rase de povară din Europa centrală. Calul cremonez.	
Ipermetrici	{	<i>Brevilini</i>	{	Calul Breton cu derivații actuali: Norfolk-Breton, etc.	}

Al treilea grup.

Tip. convex: rase cu fruntea bombată sau profilul convex.

Eumetrici	{	<i>Mediolinii</i>	Rasa mongolă	{	Calul turcoman	{	Algeria.
					» african		Tunis.
					» barb		Abisinia. Eritrea. Egipt.
		<i>Subbrevilinii</i>	{	Calul marocan.			
		» andaluz.					
		» vechi din Pirinei și Navara.					
<i>Longilinii</i>		Calul Kirghiz.					
Populațiuni derivate	{	Calul din Pirinei, Limuzin, Auvernia, $\frac{1}{2}$ sângele din Midi.					
		Cai din Europa centrală și meridională			{	Ungaria. România. Italia.	
Elipometrici	{	<i>Mediolinii</i>	{	Ep. Przewalsky: ponei berbecați din China, din Japonia și Asia centrală.			
		<i>Brevilini</i>	{	Poneul spaniol.			
				» din Cordilieri și Anzi.			
		» » Falkland.					
		<i>Longilinii</i>		» berbecat din Sonde.			
Ipermetrici	{	<i>Mediolinii</i>	Calul fosil din Roemagen.				
		<i>Brevilini</i>	Shire-horse, Black-horse. Suffolk.				
		<i>Longilinii</i>	{	Calul Dongolav, derivatele sale din Europa centrală și occidentală; calul nemțesc și danez, vechii cai normanzi și englezi. Yorkshire.			
<i>Populațiuni derivate</i>		Cai de jumătate sânge.					
$\frac{1}{2}$ sânge franțuzesc	{	Anglo-normanzi.					
		Vendeeni.					
		$\frac{1}{2}$ sânge din centru.					
$\frac{1}{2}$ sânge german	{	Hanovra, Schleswig, Prusia orientală, Oldenburg, Prusia occidentală, Holstein, Provinciile Renane.					
$\frac{1}{2}$ sânge din Holanda și Danemarca.							
$\frac{1}{2}$ sânge englezesc și din Irlanda.							

III. — Domesticirea și utilizarea calului.

Domesticirea calului a avut cea mai mare influență asupra civilizațiunii omenești. Cu ajutorul acestui animal, omul s'a putut mișca mai ușor dintr'un loc într'altul, a putut să-și desvolte mintea mai bine și a putut prin schimbul de idei să-și mărească mai mult cunoștințele. Civilizațiunea omenească a mers cu pași mai mari către perfecțiune.

Cert este că omul primitiv a întrebuițat pentru domesticirea

calului acelea și mijloace ca și pentru domesticirea celorlalte animale. Scopul suprem al domesticirii calului a fost consumarea cărnii ¹⁾).

Domesticirea calului a început în perioada neolitică. Acest animal a trăit în stare sălbatică în aproape toate părțile globului. Și astăzi se mai găsesc cai sălbatici în Asia. Se susține că poporul Arian ar fi printre cele dintâi popoare care ar fi îmblânzit un tip de cal cu profilul capului ortoid, cal din care ar fi ieșit o sumedenie de tipuri și care este considerat ca prototipul rasei arabe.

Proto-mongolii, în patria lor primitivă, ar fi îmblânzit un alt tip de cal, cu profilul frunții convex. Acest cal este socotit ca prototipul rasei mongole, barbe, de Dongola, etc. Și din calul mongol, ca și din calul arian, au purces multe rase.

Este mai mult ca sigur că s'au îmblânzit cai și în alte puncte ale globului terestru. În Europa, unii cai au fost domesticii de Dolmeni, popor care a venit din orient și care au învățat pe Europeni întrebuințarea pietrei cioplite.

Oricare ar fi părerea asupra domesticirii cailor, este cert că din momentul ce omul primitiv și-a dat socoteală că acest animal îi este folositor, l-a crescut, l-a îngrijit și i-a supravegheat reproducția.

Este instructiv credem să facem o mică excursiune în domeniul trecutului calului și să vedem importanța lui la diferite popoare.

În India și în perioada *Vedică*, calul eră foarte apreciat. După credința *Brahmanilor*, calul este o ființă creată de *Brahma*; codul *Brahmanilor* obligă pe călăreți atunci când trebuiau să depue un jurământ, să nu jure decât pe cai, elefanți și armele lor.

Calul eră reprezentat pe monumentele Indiei de pe marea pagodă din *Sringam*.

Istoria ne spune că Iranienii sau Protoperșii au format unul din cele mai mari imperii ale lumii vechi. Plecând dela domnia lui *Ferydun*, calul este amestecat în toate fazele vieții sociale. El servea rășboinicilor, preoților, ciobanilor și plugarilor.

După *HERODOT*, tânărul persan, dela vârsta de 5—20 ani, trebuia să învețe 3 lucruri : a *încăleca*, a *trage cu arcul* și a *spune adevărul*. Marile herghelii sunt considerate ca un izvor de bogăție pentru țară. Fiecare prinț spre a-și arăta supunerea lui suveranului țării, luă ca mărturie calul.

1) A se consultă din acest punct de vedere : G. de *MORTILLET* : *L'origine de la chasse, de la Pêche et de l'Agriculture*. N. *FILIP* : *Noțiuni de zootehnie generală* și *TOUSSAINT* : « *Le cheval dans la station prehistorique de Solutré* ».

Din primele răboaie scitice se consideră calul ca un prețios și incomparabil instrument de isbândă. Profetul *Eremia*, făcând aluziune la triburile scitice, ce cutreerău stepele Asiei, zice: „călăresc pe cai armați și ei ca și războinici, nenorocire nouă . . .” Scii trăiau pe cai, se hrăneau cu carne de cal și cu laptele iepelor lor. *Achias*, regele scitilor, își țesala singur calul. Dacă regele murăa, cei mai frumoși cai ai săi se sacrificau și în fiecare an se sacrificau împrejurul mormântului regal câte 50 de cai. Scii adora soarele sub forma unui cal.

În timpul domniei lui *Cyrus*, calul este foarte iubit, foarte apreciat. *XENOFON* ne face cunoscut că regele *Cyrus* organizează curse de

Fig. 20. — Cai vechi persani. Reproducere după un relief din Persepolis. După Schönbeck.

cai. Pe timpul acestui rege se sacrificau caii zeului soare. Caii de culoare albă se considerau ca animale sfinte și ei puteau merge în libertate pe unde vroiau. O legendă ne comunică următoarele: „Pe timpul conchetei lui *Cyrus*, în imperiul Babilonului, un mânz din armata lui, de o culoare albă, animal sacru, se înecă într'un râu. Regele ca și întreaga lui armată fu dureros impresionat de această mare nenorocire și ca să pedepsească râul, îi schimbă cursul“. *Cambyse*, fiul lui *Cyrus*, continuând războaiele tatălui său, fu făcut prizonier de inamicii săi. Regele fu scăpat de cel mai celebru călăreț al regatului. *Cambyse* ca un semn de mare grațitudine, dăru

călărețului 100 de cai de valoare, cu harnașamente foarte prețioase: După moartea lui *Cambyse* și după detronarea uzurpatorului *Smerdis*, cei 7 mari puternici ai Persiei deciseră să numească rege pe acela al cărui cal va necheză mai întâi la revărsatul zorilor. Legenda spune că în urma unui șiretlic al îngrijitorului de cai a lui *Darius*, se asigură victoria stăpânului său.

Ajuns pe tron *Darius I*, prima sa grijă fu de a-și face în piatră statuia ecvestră, cu această inscripțiune : „*Darius* fiul lui *Hystaspe*, a ajuns pe tronul Persiei prin mijlocul instinctului calului său și prin dibăcia lui *Oebares*, îngrijitorul său de cai“. *Darius* avea o mulțime de herghelii. El avea o cavalerie numeroasă. Babilonia și Media procurau, în fiecare an, curții lui *Darius* 800 de armăsari și mai mult de 20.000 iepe. Cilicia dădea ca tribut anual câte 300 cai de culoare albă. *Darius* organizează poștele în vastul său imperiu.

După ce pacifică și organizează imperiul său, *Darius* învinse pe Greci, Sciți și Babilonieni. Aceștia din urmă se lăudau că Perșii vor lua cetatea Babilonului când vor fătă catârcele. Ori, printre animalele armatelor lui *Darius* fiind și catârce, una din ele fătă și atunci se celebră apropiata cădere a cetății Babilonului. Cu câteva zile înainte de moarte, *Darius* plănuia concheta asupra occidentului. Legenda ne spune că acest occident era reprezentat printr'un bătrân care vine și dă regelui *Darius* o coroană, un cal, bani și o sabie.

În timpul domniei lui *Xerxes*, o parte din armata persană este trimisă să supue Egiptul revoltat. Această armată se compunea aproape numai din cavaleriști, cari aveau cai *Niseni*, crescuți în provinciile septentrionale ale imperiului și cari erau destinați în special pentru grajdurile regale. Adoptând proiectul tatălui său, *Xerxes* organizează o importantă armată cu care năzuia concheta occidentului. Perșii, Mezii, Cisienii, Sagartienii, Indienii, Bactrienii, etc., trebuiau, după afirmarea lui HERODOT, să procure pentru cavalerie aproximativ 80.000 cai. În această armată se găseau 10 cai sfințiți, împodibiți cu hamuri și diferite ornamente scumpe. Carul zeului *Ormuzd* era tras de 8 cai albi și condus de un om al grajdurilor regale. Carul lui *Xerxes* era tras de 8 cai sfințiți din *Nyssa* și condus iarăș de un om care mergea pe jos. Regele *Xerxes* dându-și socoteală de marea distanță ce trebuia să o facă și de diferitele dificultăți, poposi, celebră un „*açvamedlia*“, sacrifică caii albi din *Nyssa*, iar mațele lor consultate, anunțară victoria. Regele însă fu bătut la *Salamina* și fugi în Asia.

Alexandru, eroul macedonean, reprezintă punctul culminant al geniului militar și al gloriei vechi. Viața lui este strâns legată

de istoria calului. *Alexandru* merge din izbândă în izbândă. El supune rând pe rând pe Greci, Traci, Sciți, Perși, Abisinieni, Indieni, Egipteni, etc. Calul său *Bucefal*, cumpărat de tatăl său *Filip*,

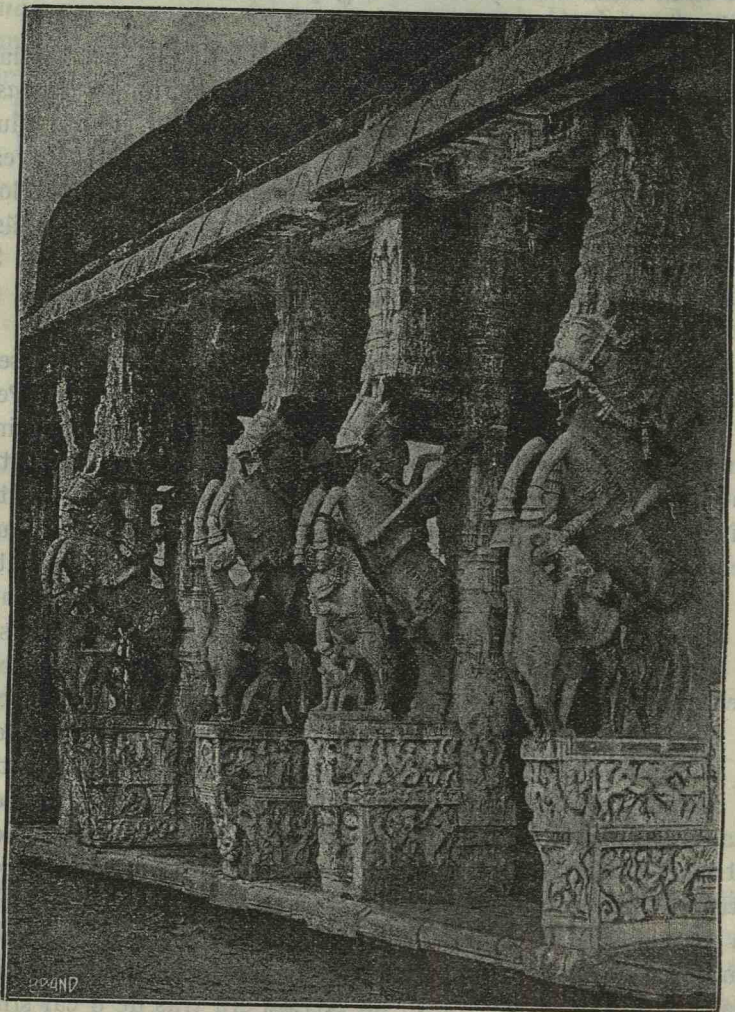

Fig. 21. — Marea pagodă din Srirangam. După Chomel „Histoire du cheval dans l'antiquité et son rôle dans la civilisation“.

regele Macedoniei, eră plin de ardoare, însă foarte rău. Se speria chiar de umbra lui și nimeni nu îndrăsnea să'l încalce. *Alexandru* ca copil îl încăleca și'l dresă. Tatăl său văzând la fiul său atâta curaj,

cu ochii plini de lacrimi spuse : „Fiul meu, caută-ți un alt regat demn de tine, Macedonia este prea mică“. *Bucefal* este cel mai celebru cal din antichitate, el a scăpat de mai multe ori viața stăpânului său. *Bucefal* moare în bătălia dela *Hydasp*; *Alexandru* îl jelește, îl îngroapă cu cea mai mare pompă, pe marginile *Hydaspului* și în memoria lui construiește orașul „*Alexandra-Bucefal*“ chiar în locul unde calul său a căzut mort.

Caii sunt reprezentați pe palate, pe mormintele regilor : *Darius*, *Xerses*, etc., pe medalii, monezi, etc.

În *Zend Avesta* se găsesc câteva noțiuni asupra creșterii și boalelor cailor.

* * *

Pentru că în vastul imperiu chinez caii au fost cunoscuți și întrebuințați de foarte mult timp, este bine să facem câteva citațiuni. Istoria socială și religioasă a Chinei se găsește scrisă în cele 5 cărți sfinte și anume : *King* sau cartea schimbărilor ; *Chou-King* sau cartea istoriei și a documentelor ; *Che-King* sau cartea poeziilor ; *Li-Ki* sau cartea riturilor și *Tchun-Thsion* sau cartea primăverii și a toamnei.

Aceste cărți sfinte au fost complectate, coordonate și explicate de *Confucius*. Ele reprezintă cele mai vechi scrieri ale literaturii chineze.

Analele chineze cele mai vechi ne fac cunoscut că regele *Se-Hoang* inventă scrierea figurativă, în care se găseă semnul calului, ceiace dovedește că acest animal eră foarte de mult cunoscut. Regele *Foa-hi* sau *Fo-hi*, care trăia în anul 3468 înaintea erei noastre, este considerat ca fondatorul civilizațiunii chineze. El învăță pe suptii lui cu următoarele 6 viețuitoare domestice : calul, boul, găina, porcul, câinele și oaia. Se pretinde că poporul chinez se hrănea cu carne de cal și că sacrificau aceste animale stăpânului cerului.

Sub domnia lui *Tchuen-hio*, chinezii au cunoscut întrebuințarea calului, a carelor și că de atunci începù să se formeze o cavalerie.

Regele *Tching-Wang* dădù instrucțiuni în cari se spuneă că acest animal, calul, trebuie bine îngrijit, bine adăpat și să aibă pășune bună. Ca să fie bun un cal, el trebuie să fie curat întreținut, să aibă un loc bun de pășune, să fie ferit de căldură mare și de frig excesiv, să aibă o hrană îmbelșugată și să aibă un bun adăpost.

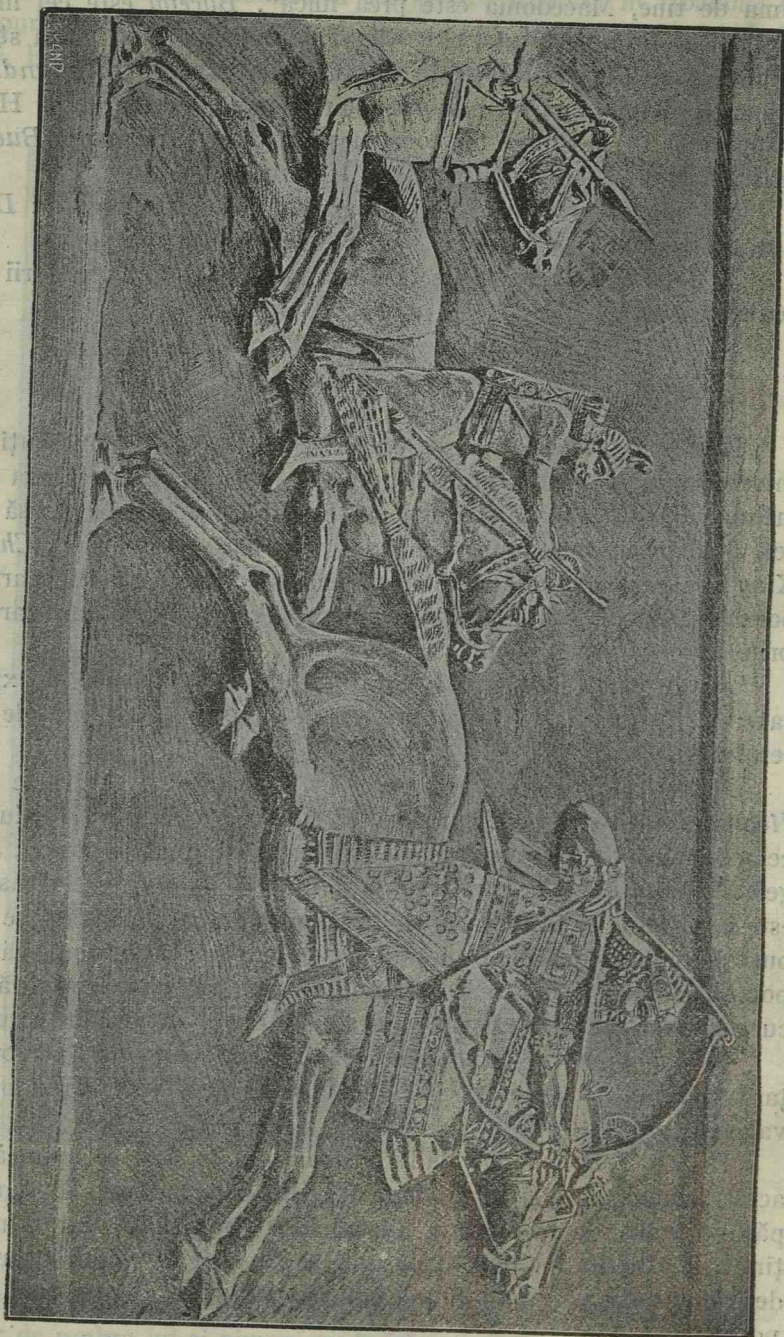

Fig. 22. — Regele Assandampal la vânătoare. După Chomet, Loço. cit.

In serbările publice, regele *Tching-Wang* era într'un car tras de 16 cai. Pe diferitele monumente chineze figurează calul.

* * *

La o epocă foarte îndepărtată, invaziunile Sciților învață pe Caldeenii întrebuințarea calului, precum și câteva noțiuni agricole. Regii Asirienilor aveau organizate care de război. Sub domnia regelui asirian *Sennacherih*, cavaleria era foarte bine organizată. Acest rege făcu în palatul său piste spre a putea dresa caii. Regele *Assurbanipal* cotropind Egiptul până la prima cataractă, luă o mulțime de cai din *Dongola*.

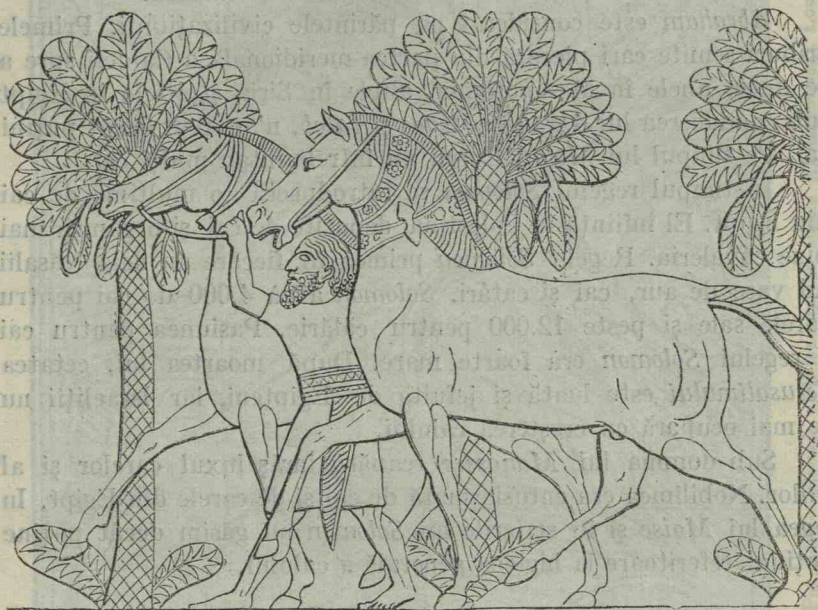

Fig. 23. — Cai asirieni. După Schwarzuecker.

În timpul celui de al doilea imperiu caldeen, Babilonia devenind independentă, era în toată splendoarea sa. În timpul regilor *Nabopolassar* și *Nabuchodonosor*, monarhia caldeenă deveni o putere redutabilă. *Merodach*, zeul războiului, vorbind de națiunea caldeenă prin gura profeților evrei zicea : caii săi sunt mai ușori ca leoparzii și mai rezezi ca lupii cari fug noaptea, iar călăreții sunt mai rezezi ca vulturul care se năpustește asupra prăzii.

Imperiul caldeenilor fu distrus de *Cyrus* și Caldea de aci încolo este încorporată la imperiul Persan.

Calul este reprezentat pe monumentele din *Niniva, Nimrud, Babilonia, etc.*

* * *

Poporul evreu a avut misiunea de a da lumii o religiune bazată pe o concepție mai ridicată, pe sentimentul suferințelor omenesti, pe acțiunea unei ființe superioare, pe existența unei vieți viitoare, etc.

Istoria, legile și doctrinele poporului evreu se găsesc în diferitele cărți, ca : *Pentateucul* sau cartea lui *Moise* ; *Geneza*-origina ; *Exodul*-emigrarea ; *Leviticul*-religia ; *Numarul*-recensământul ; *Deuteronomul* a doua lege ; *cartea profeților, Hagiografalul*, proverbele, cântecile, etc., cărți cari formează Vechiul testament.

Abraham este considerat ca părintele civilizațiunii. Primele triburi semite cari pleacă din partea meridională a Caldeii spre a se duce, unele în Mesopotamia, altele în Siria și altele în Egipt sub conducerea lui *Abraham, Isaac și Iacob*, n'au avut decât puțini cai. Pe timpul lui *Moise*, Evreii nu întrebuițau mulți cai.

În timpul regelui *Solomon* se introduseră o mulțime de cai din Egipt. El înființă în Palestina depozite de cai și organizează mai bine cavaleria. Regele *Solomon* primea în fiecare an dela vasalii lui vase de aur, cai și catări. *Solomon* avea 4.000 de cai pentru carele sale și peste 12.000 pentru călărie. Pasiunea pentru cai a regelui *Solomon* era foarte mare. După moartea lui, cetatea *Ierusalimului* este luată și jefuită de Egipteni, iar Israeliiți nu se mai ocupară cu creșterea calului.

Sub domnia lui *Manasses* reapărură iarăș luxul carelor și al cailor. Nobilimea era entusiasmata de cai și de carele din Egipt. În legea lui *Moise* și în scrierile lui *Solomon* nu găsim decât puține noțiuni referitoare la igiena generală a calului.

* * *

Istoria Egiptului, cunoscută printr'o mulțime de scrieri, ne vorbește în multe părți despre cal.

În Panteonul egiptean, *Anmon-Ra*, soarele, este regele zeilor, creatorul animalelor. *Osiris* și *Isis* sunt geniile protectoare ale poporului. Calul în Egipt este introdus de *Hyksoși* sau *Pastori*. Din momentul introducerii, calul se aclimatizează, se răspândește și se înmulțește.

Faraonii dela a 17-a dinastie, goniră pe *Hyksoși* și reluară vechiul sceptru al Egiptului. În timpul domniei faraonilor, calul se bucură de o mare importanță. După *Cartea morților*, omul pe

pământ trăește, moare și apoi se renaște în urmă. Egipteanul crede că această înviere este foarte mult ajutată de cai, care ușurează drumul mortului și care îi prepară așezarea, în timpul

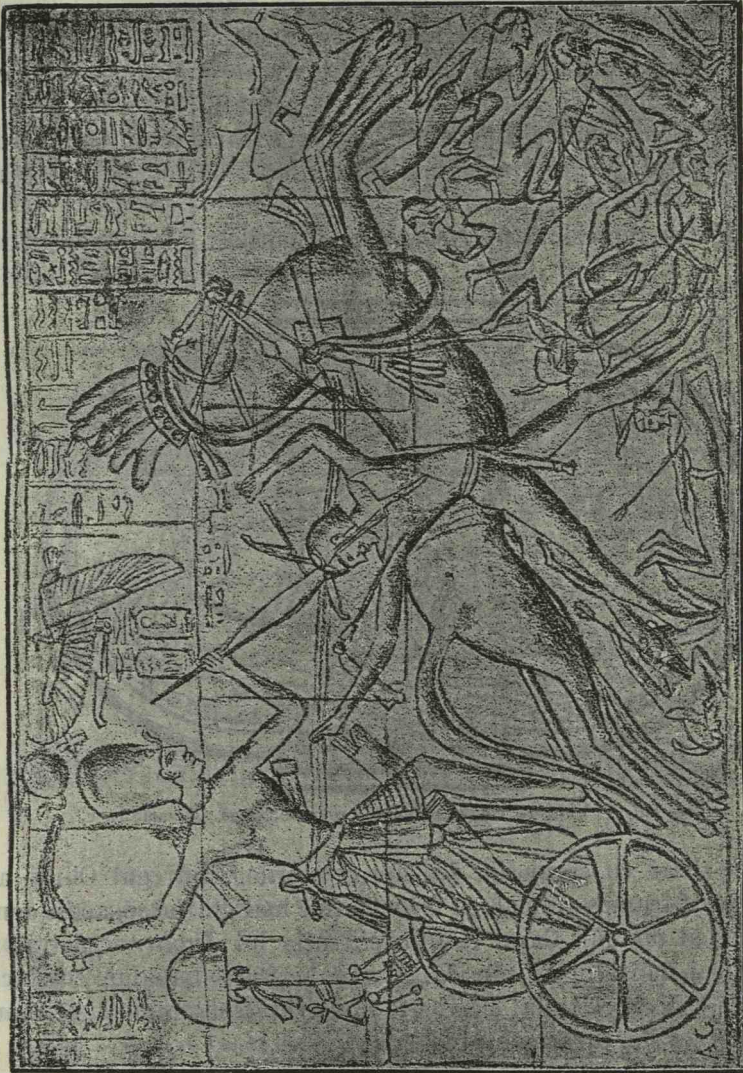

Fig. 24. — Ramses al II-lea luptând contra Khetasilor-sciți. Loco. cit.

reînvierii, în cealaltă lume, unde sunt câmpii verzi, turme numeroase, zei și strămoși.

Sub dinastia a 17-a, diferiți suverani fac incursiune în Siria, Mesopotamia, Armenia, etc., pentru a luă cai.

Se admiră foarte mult, în acel timp, caii sirieni, cari erau deli-
cați și foarte frumoși. În timpul lui *Ramses* al III-lea, creșterea calului este în floare.
Se cresc cai pe pășunile succulente din sudul Egiptului, unde se
găsesc numeroase herghelii.

Se introduc din Siria armăsari de prăsilă cu cele mai frumoase
forme. *Memfis*, *Teba*, *Hermopolis*, etc., aveau numeroase herghelii.
Regele recompensă pe proprietarii de herghelii.

Pe monumentele Egiptului, calul este foarte mult reprezentat.

Poporul grec a apreciat și întrebuințat de foarte mult timp
calul.

Homer reprezintă pe *Neptun*, zeul mărilor, înhămându-și caii,

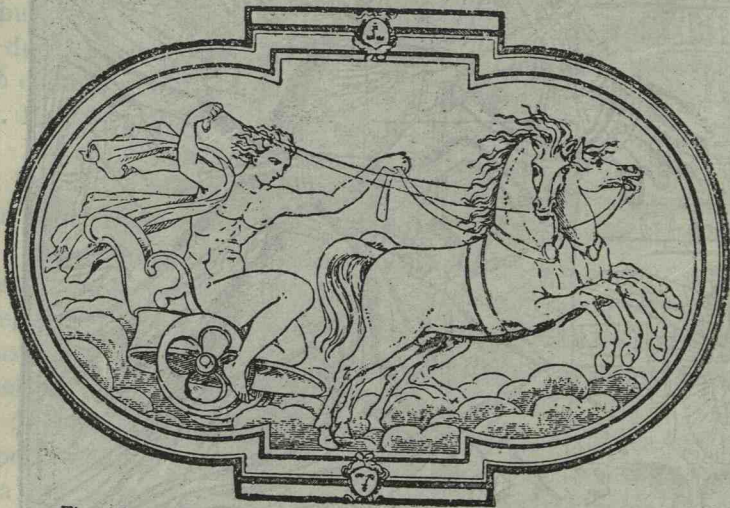

Fig. 25. — Phaëton conducând carul soarelui, după Chomel. L. c.

spre a sbură cu carul său deasupra valurilor. Intregul Olimp ad-
miră acest frumos animal, cu formele cele mai grațioase, acest demn
tovarăș al omului. Carul *Amfitritei*, soția lui *Jupiter*, eră tras de
patru cai mai albi ca zăpada. *Junon*, regina olimpului, conduceă
singură caii carului său. Mai toate divinitățile olimpului sunt repre-
zentate pe un car conducând caii.

Calul a jucat un mare rol în orașele *Sparta* și *Atena*. *Sofocle*
ne face cunoscut bogăția *Aticei* în cai. La poporul Spartan, calul
figurează pe monezi. *Licurg*, legislatorul *Spartei*, autoriză pe ce-
tățeni să împrumute, în caz de nevoie, calul vecinului său, cu con-
dițiunea de a i-l da înapoi, după terminarea necesității.

Erycthun, regele *Atenei*, eră considerat ca inventatorul artei

de a înhăma caii și ca înființatorul curselor de cai. *Pindare* însă ne comunică că meșteșugul de a înhăma caii îl aveau *Corintienii*. *Solon*, înțeleptul legislator al Atenei, recomandă întrebuițarea calului la căsătorii, morți și alte ceremonii.

Cavaleria ateniană era compusă din oameni cari aveau un venit de 300 medine, cu cari să poată întreține un cal. În fiecare an acești călăreți străbăteau orașul călări în onoarea lui *Jupiter*.

Coloniile grecești din Asia, Sicilia, Italia meridională, contribuiau foarte mult la prosperitatea Atenei. Cea mai mare parte din aceste colonii aveau o mulțime de care și călăreți. Toate monezile grecești, italienești și siciliene reprezentau care trase de 3—4 cai. O mulțime de orașe aveau proprietari cari se ocupau cu creșterea calului. *Homer* este poetul cailor.

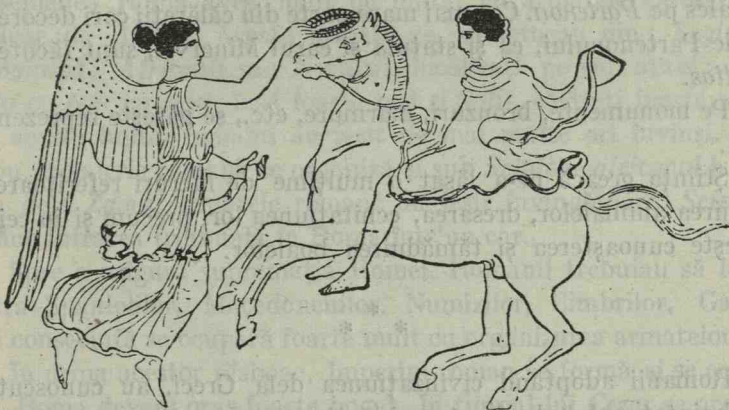

Fig. 26. — Victoria încoronând un cal. Chomel. L. c.

STESICHOR laudă valoarea calului militaresc.

La sărbătorile făcute în onoarea *Minervei* erau curse de care și exerciții ecvestre.

Jocurile olimpice, făcute în onoarea lui *Jupiter*, se compuneau din curse de cai, de care, etc. La aceste jocuri luau parte tot ceiace în Grecia era mai ilustru, mai bogat. Învingătorul era sărbătorit. El era scutit de orice impozit și avea dreptul la spectacole să ia loc în primul rând. Poeții îl cântau, pictorii îi zugrăveau figura, care era pusă în locurile publice, pe ușa templelor, etc. Calul învingător era și el sărbătorit ca și stăpânul său, i se făcea statue în bronz sau piatră și avea dreptul să poarte o coroană la sărbătorile naționale. Cailor din localitatea *Sicyone* erau renumiți.

HERODOT a descris războaiele medice, războaie cari au asigurat triumful Greciei în Asia.

În timpul lui *Pericle*, timp de aur, Grecia avea o numeroasă cavalerie. Regimentele armenesti trimeteau cai, cătări și sclavi.

THEOCRIT zicea între altele: „..... și un cal tesalian trăgând un car.....“ sunt obiectele cele mai plăcute și mai grațioase din lume. În războiul cu Peloponezul, grija și a Spartanilor și a Atenienilor era de a avea cai și soldați buni, căci fiecare se teme de cavalerie. În urma războiului, Atena fu luată de spartanul *Lysandru*.

XENOFON ne dă detalii asupra întrebuințării calului, tot el ne dă noțiuni de modul cum să'l apreciem, cumpărăm, îngrijim, dresăm și conducem. XENOFON ne dă primele indicațiuni precise asupra echitațiunii.

În vechea Grece, calul este reprezentat mai peste tot locul, mai ales pe *Partenon*. Cea mai mare parte din călăreții cari decorează frizele Partenonului, ca și statuia și carul Minervei, sunt făcute de *Phidias*.

Pe monumente, bronzuri, marmure, etc., se găsește reprezentat calul.

Știința greacă ne-a lăsat o mulțime de lucruri referitoare la îngrijirea animalelor, dresarea, echitațiunea lor, precum și în ceiace privește cunoașterea și tămăduirea boalelor.

* * *

Romanii adoptând civilizațiunea dela Greci, au cunoscut și întrebuințat calul de foarte mult timp.

Dintre popoarele cari au format Italia, *Etruscii* și *Samiții*, aveau o frumoasă rasă de cai și o cavalerie destul de numeroasă. La înmormântările Etruscilor se făceau curse de cai și de care. Pe mormintele regilor și războinicilor se sacrificau sclavi, captivi și cai de război.

Romulus, fondatorul Romei, avea ca primă grije organizarea cavaleriei. Această cavalerie, cunoscută sub numele de *Celeres*, fu origina cavaleriei romane. *Romulus* creie „ecvestrul călăreților“, un fel de castă militară și sacerdotală, ai cărei membrii aveau în deget un inel de aur, ca semn distinctiv. Această castă nu avu o importanță mare decât pe timpul *Cracilor* și sub consulatul lui *Cicerone*. *Romulus* înființă jocurile *Consuale*, compuse din alergări. Aceste jocuri *consuale* deveniră în urmă jocuri în circuri. Pe timpul lui *Tarchin*, pentru prima oară, regele cu coroana pe cap și sceptrul în mână, intră în Roma într'un car tras de patru cai albi.

Tot în acest timp jocurile ecvestre și cursele de cai, fură înființate în onoarea zeilor „*Jupiter și Minerva*“.

În timpul republicii, tinerii romani aveau ca preocupare principală cursele de cai și antrenarea. Învingătorul curselor apărea într'un car tras de patru cai albi.

Cavaleria romană se mări în urmă. Erau 12 centre ecvestre și 6 escadroane de călăreți. După 10 ani de serviciu în armată, călărețul avea privilegiul de a vota cel dintâi.

Tot în timpul republicii, se institui o *revistă anuală a călăreților*, considerată ca o sărbătoare a nobilimii romane. La 15 Iulie, al fiecărui an, călăreții se duceau călări dela templul lui Marte la Capitoliu, îmbrăcați într'o robă albă, cu o coroană de măslin pe cap și având cu ei diferitele recompense militare.

La conchetele Italiei, Roma se luptă cu cavaleria lui *Pyrrhus*. Deasemenea Roma avea mult de luptat cu armatele cartagineze conduse de *Anibal*. Aceste armate se compuneau din: *Legiunea cartagineză*; *Africanii* sau *Numizii*, încalcați pe caii arabi; *Spaniolii* cu caii lor mici, însă foarte iuți și *Galii*, călăreți foarte abili. Din aceste lupte, romanii au ieșit de mai multe ori învinși. Mai târziu, cavaleria romană se organizează și sub *Scipione africanul* la bătălia dela *Zama*, armatele romane au ieșit învingătoare. *Scipione* își făcù intrarea triumfală în Roma într'un car.

Spre a asigura supremația Romei, Romanii trebuiau să lupte contra Spaniolilor, Macedonenilor, Numizilor, Cimbrilor, Galilor și în consecință se ocupară foarte mult cu organizarea armatelor lor.

În urma acestor războaie, Imperiul roman se formă și se consolidează. Roma deveni oraș foarte bogat. În timpul lui *Cezar* se organizează lupte contra Germanilor, Elvețienilor, Celților, Galilor, Belgienilor și Iberilor, cari amenințau Italia.

*
* * *

Poporul gal iubea cu pasiune calul, iar Galii încălecau caii pe deșelate și aveau o cavalerie foarte temută de romani. *Cezar*, după ce bătù pe Franci și pe Elvețieni, veni la Roma într'un car tras de patru cai albi, urmat de marele șef al galilor *Vercingetorix*, ca prizonier. Se făcù la Roma în cinstea învingătorului, curse de cai și se organizează o gardă personală împrejurul lui *Cezar*, compusă din tot ce avea Roma mai ilustru. Această gardă avea însărcinarea de a servi pe marele căpitan al cărui cal băuse apă din Danubiu, Tigru, Rin, Tamisa, etc.

Epoca imperială este caracterizată printr'o organizare per-

manentă a armatelor, agriculturii și industriei. Romanii își procurau cai din Grecia, Tesalia, Africa, Galia și mai ales din Spania, ai cărei cai numiți *Asturiones*, erau foarte apreciați pentru iuțeala lor. Rasele cele mai renumite se găseau în *Rozea* și *Apulia*.

Virgiliu, spre a glorifica domnia lui *August*, în georgicele sale, cântă calul, acest nobil animal atât de folositor agriculturii și războiului. Descriind calul, *Virgiliu* ne face cunoscut cum trebuiesc aleși acești cursieri, cum să se îngrijească epele pline și cum să se crească mânjii. *Caligula* iubea cu pasiune calul. Frumoasa sta-

Fig. 27. — Tip de cal grecesc. Bucephalo. Muzeul din Neapole. După H. Kraemer.

tue din palatul *Farnese* ne reprezintă pe *Caligula* călare pe faimosul său cal „*Incitatus*”. Acest împărat construi pentru calul său un palat, bine mobilat, cu tot serviciul necesar. Adesea puneă calul să mănânce la masa lui și-i dădea orz aurit. (?) *Nerone* fu cel dintâi care conduse în circuri un cal. El institui jocurile *neroniene*, cari se celebrau din 5 în 5 ani și se făceau pe socoteala Statului. *Nerone* cheltuia pentru cailor și ai soției sale *Popea*, sume mari de bani.

VESPASIAN, *TITUS* și *DOMIȚIAN* se ocupară de organizarea

cavaleriei. ADRIAN trecu Dunărea înot cu întreaga lui cavalerie. MARCU AURELIU avea pasiune pentru cai.

Calul era reprezentat la Roma cu mult fast.

Știința romană continuând știința greacă, ne-a lăsat o mulțime de indicațiuni asupra boalelor și a tămăduirii lor.

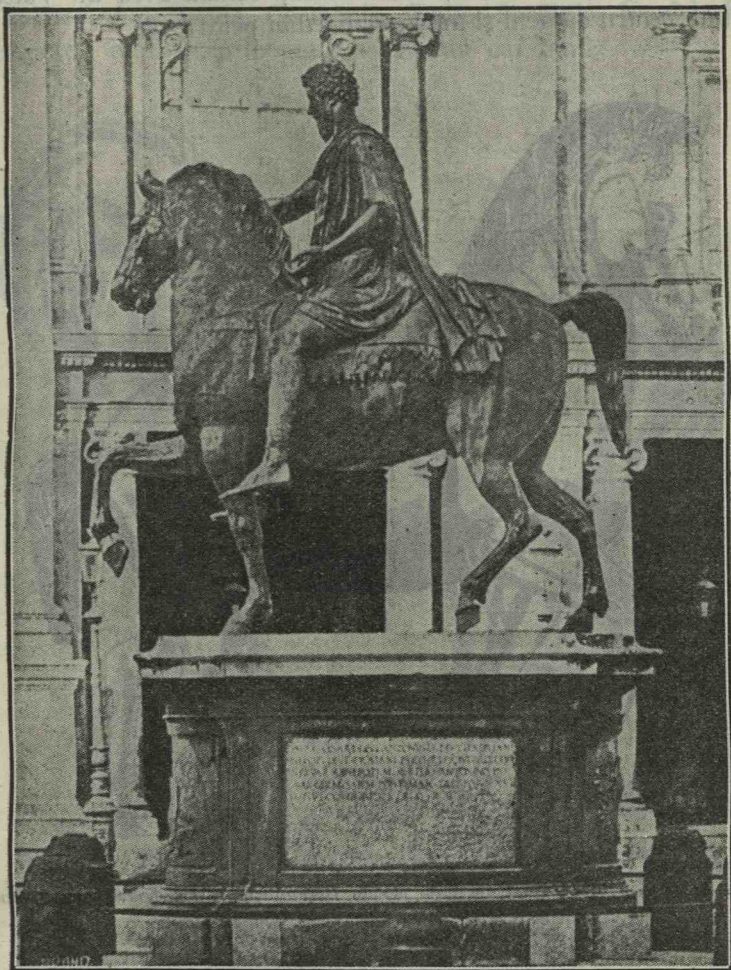

Fig. 28. — Statuia lui Marc Aurel în piața Capitoliului din Roma. După Chomel. L. c.

În scrierile lui MAGON din Cartagina, CATON, VARRON, CELSIUS, VIRGILIU, COLUMELA, PALLADIUS, PLINIU, etc., găsim noțiuni de igienă animală și de medicină veterinară. PALLADIUS se ocupă în lucrările sale cu reproducerea calului, cu creșterea și educațiunea lui. PLINIU, în istoria sa naturală, ne vorbește de educația,

generația, obiceiurile și instinctele calului. Artă de a tămădui animalele eră reprezentată la romani prin *Medicus equarius*, *Mulo-medicus*, *Medicus pecorum*, etc. Un basrelief roman găsit în provinciile meridionale ale Franței, reprezintă un medic veterinar făcând venaecție la un cal.

În timpul lui *Traian*, fiecare camp roman avea un *Valetudinarium* pentru oameni și un *Veterinarium* pentru cai.

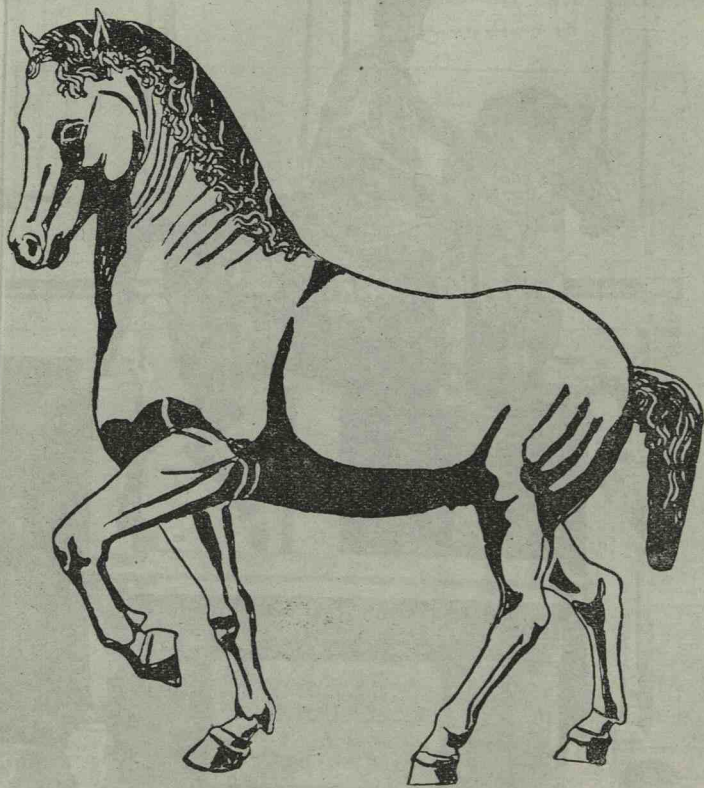

Fig. 29. — Ținuta unui cal din Evul mediu. Reproducere după monumentul Bartolomeo Colleoni. Veneția, 1488. După Duerst.

Se pare că poporul Scit a imaginat arta de a încăleca calul. Istoria ne spune că atunci când ei au invadat în *Tracia*, Grecii fură atât de înspăimântați, încât fugiră fără să se mai lupte. Grecii își închipuiau că omul și calul formau un singur corp și de aci a luat naștere fabula *centaurilor* din Mitologie.

Omul a încălecat calul mai întâi pe deșelate și fără căpăstru. Grecii au inventat o formă primitivă de căpăstru, cu ajutorul

căruia se putea conduce calul. Mai târziu se perfecționează căpăstrul și se inventă șeaua.

În Evul mediu, în țările feudale, creșterea și îngrijirea calului era foarte mult apreciată, căci seniorii feudali în năzuința lor continuă de supremație, fiind veșnic în lupte unii cu alții, aveau nevoie de cai buni. Franța cu provinciile sale : Normandia, Limuzin, Overnia, Tarbe ; apoi Spania, Germania, Italia, Sardinia, Insulele Britanice, etc., erau locurile unde se găseau cai buni.

Fig. 30. — Ținuta unui cal spaniol-napolitan. După Elias Ridinger, 1752.

În America, în momentul descoperirii ei de către C. Columb, nu s'au găsit cai.

În anul 1535, MENDOZA a introdus pentru prima oară cai, în localitatea cunoscută astăzi sub denumirea de *Buenos-Ayres*. Nici Oceania nu avea cai.

În epoca actuală, calul s'a perfecționat și s'a specializat din ce în ce mai mult. Sunt țări ca Anglia, unde calul este foarte specializat.

După cum vedem, din cea mai îndepărtată antichitate și până în ziua de astăzi, calul a jucat un foarte mare rol și avem convingerea neștrămutată că, cu tot automobilismul, rolul calului în omnire nu se va micșora.

IV.—Ibridarea animalelor din genul *Equus*. Folosele economice ale acestor ibrizi.

In genul *equus* s'au făcut ibridări între :

1. *Equus caballus* și *equus asinus*.

Impreunările între *equus caballus* și *equus asinus* s'au practicat din cea mai îndepărtată antichitate și se continuă și astăzi. Pentru unele popoare ea formează o industrie foarte rentabilă. In Franța, locuitorii din provincia Poitou și din Gasconia, se ocupă cu producția catărului. In țările din Europa meridională : Italia, Portugalia, Spania, se constată acelaș lucru. In America centrală și meridională, precum și în nordul Africei, producerea catărului este o necesitate pentru anume regiuni, cu o anumită situațiune topografică.

Spuneam mai sus că producerea catărului este de foarte mult timp cunoscută. Una din cele mai vechi mențiuni o găsim în *Geneză*, unde se spune că *Hana*, contimporanul lui *Isaac*, văzù câteva din aceste animale păscând în deșertul Sehir. Poporul asirian cunoștea catărul și se știe că *DARIUS* avea mai mulți catări în armatele lui. Grecii pe timpul lui *Homer* îl aveau deasemenea, iar Romanii îl foloseau. *STRABON* ne spune că, pe timpul său Liguria erà renumită pentru producerea catărilor. Cartaginezii introduceau catării din insulele Baleare. In Spania, după *PIETREMENT*, se cunoștea de foarte mult timp meșteșugul producerii catărului. In Evul mediu, locuitorii din partea de miazăzi și de est a Franței, se ocupau cu producerea acestui animal. Tot în Evul mediu, catării serveau la călăria preoților și magistraților. Se susține că locuitorii din Franța occidentală au învățat producțiunea catărului dela Sarazini. In secolul al X-lea, un prelat italian cereà lui Guillaume al IV-lea, cònte de Poitou, să-i dea una din frumoasele catărce produse în țară. Aceasta dovedește că în secolul al X-lea provincia Poitou din Franța erà renumită pentru producerea catărului.

Ibridarea între *equus caballus* și *equus asinus* are două modalități :

1. *Impreunarea masculului asin cu femela iapă și*

2. Împreunarea armăsarului cu asina.

Din aceste două modalități, cea mai cunoscută și mai răspândită este cea dintâi.

Aceste două feluri de ibridări erau cunoscute și pe timpul Romanilor, căci STRABON ne spune că Romanii numeau *mulus*, ibridul obținut în urma împerecherii masculului asin cu iapa și *hinnus* sau *hinnulus*, produsul eșit din armăsar și asină. Aceste produse ibride nu au aceiașă făptură. Astăzi produsului obținut din asin și iapă i se zice *catâr*, iar produsului eșit din armăsar și asină : *bardou*, de la italianul „*Bardotto*”¹⁾.

Producerea catârilor : caractere, fecunditate și foloase.

Asinul nu se împreună voluntar cu iapa și mai ales când a avut contact sexual cu femela din speța lui. Omul trebuie deci să recurgă la o mulțime de artificii pentru a realiza această împreunare și în consecință producerea catârilor. Operațiunea nu reușește așa de bine cu toate rasele de cai, ceiace dovedește că sunt rase de cai mai asemănătoare speței asine și sunt altele mai puțin asemănătoare. Iapa din rasa barbă este mai ușor fecundată de asin ca alta ; iapa din rasa poitevină, rasă numit mulasieră, produce cu asinul catări mult mai forți, mai rezistenți, mai buni, decât epele altor rase. Este neapărat necesar ca între indivizii ibridați să fie oarecare asemănare și suntem înclinați să susținem că acele rase de cai se vor ibrida mai ușor cu asinul, a căror arie geografică naturală este asemănătoare ariei geografice naturale a asinului. Cal și asin, trăind în mod natural și în aceleași condițiuni de mediu, se vor apropia mai mult, fiind eșiți din aceiașă tulpină și fiind supuși acelorași cauze modificatoare.

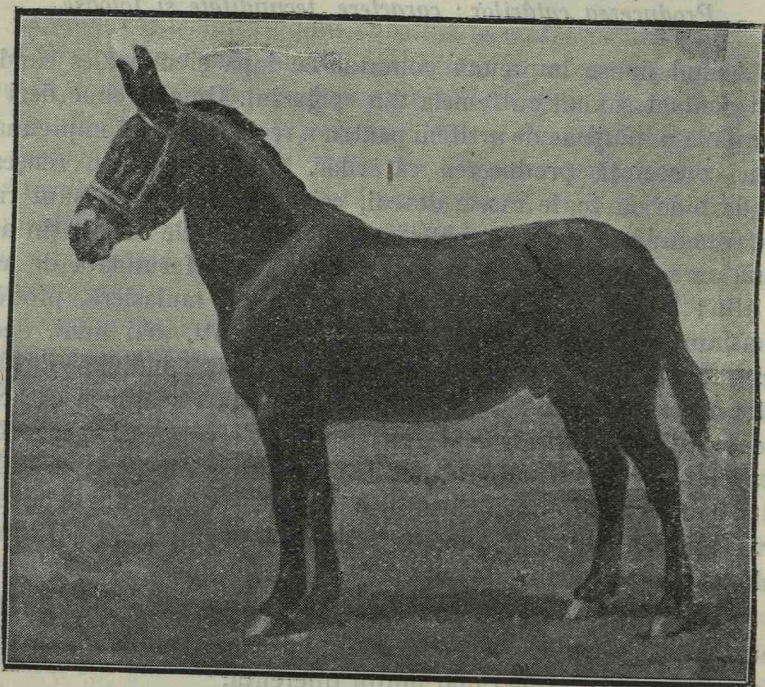
PAGÈS ne spune, că pe timpul Romanilor se produceau mai greu catării de cât în ziua de astăzi, din cauză, probabil, că între asin și cal există atunci mai multă diferență.

Caracterele catârilor. — *E. asino-caballus*. Dacă se examinează un mare număr de catări și dacă din examenul nostru scoatem indivizi dispași, ajungem la concluzia că în făptura unor asemenea ibridi este una din spețe care predomină. *La catâr, este speța asină care predomină.* CORNEVIN a făcut un studiu minuțios asupra făpturii catârilor și din studiul său reiese că formațiunea exterioară a catârului se aseamănă mai mult cu a asinului. Catârul are capul greoi, ca al tatălui său, are urechile, gâtul, coama și coada de asin,

1) În limba românească, după câte știm, nu este o expresiune anumită.

Trunchiul său de asemenea se apropie de al asinului, are dunga dorsală și câte odată crucială. Numărul castanelor variabil, cele posterioare mai mici ca ale calului, pot lipsi sau la un membru, sau la ambele. Membrele și copitele sunt asemănătoare asinului.

Catârul are o talie mai mare ca a asinului și din acest punct de vedere, sunt variațiuni. Cei mai mari catâri se produc în Franța, unde ajung până la talia de 1,62 m. La Expozițiunea internațională din anul 1900 și dela Vincennes, Paris, erau catâri din Poitou, cari atingeau talia de 1,65 m. Un număr însemnat de catâri din Poitou au fost expediați de Statul Francez în cursul războiului mondial (1917) și la noi în țară, pentru necesitățile armatei. Ma-

Măgar de Poitou. Aparținând d-lui P. Moreau, Magné. A obținut premiul I.
După Journal d'Agriculture pratique.

goritatea, erau de talie mare și ajungeau până la 1,62—1,65 m. Exemplare din ei se mai pot vedea și astăzi în serviciul armatei noastre. Catârul produs în țările meridionale sunt mai mici de talie și cu forme mai svelte. Catârul are o expresiune puțin inteligentă, este foarte sobru, poartă capul plecat, urechile înclinate, nu este bun pentru cursele repezi, nu are nici vocea calului și nici a asinului, posedă un caracter încăpățânat, o constituțiune nervoasă și iritabilă, nu obosește ușor și se îmbolnăvește foarte rar.

Dacă, din punctul de vedere al conformațiunii exterioare, catârul se aseamănă cu asinul, ca schelet el se aseamănă mai mult

cu calul. Este un fel de juxtapunere a caracterelor celor două spețe, lucru observat și la plante.

Fecunditatea catârilor. — Chestiunea fecundității a fost foarte mult discutată, noi o vom rezuma. Producții ibridi catâr și catârcă, nu se comportă la fel din punctul de vedere al fecundității.

Deși, în general, fecunditatea la catârce este foarte micșorată, nu mai puțin adevărat e că sunt cazuri de fecunditate. În timp ce la mascul — catâr — până azi nu avem nici un caz de fecunditate.

Pentru ce catârcele au fecunditatea mai diminuată, care este cauza că uneori ele sunt fecunde și de ce catării nu sunt fecunzi niciodată?

Fenomenele obiective ale ovulațiunii, adică căldurile, se observă la catârcă, ca și la măgăriță, ca și la iapă. În consecință catârca se împreună cu masculul. Împreunarea însă, în regulă generală, nu este fructuoasă, pentru că ovulele acestui ibrid (ale catârcei) nu ajung la completa lor dezvoltare. Această stăvilire în dezvoltarea ovulei este pusă pe faptul luptei ereditare între cele două spețe, luptă care aduce o perturbare în organism, perturbare care impresionează foarte mult aparatul generator, ca cel mai sensibil. Și dacă uneori catârcele sunt fecunde, pricina este că elementul feminin rezistă mai mult cauzelor perturbatoare. Se poate întâmpla ca unele ovule să scape de acest naufragiu, să ajungă la dezvoltare și să se fecundeze cu o speță sau alta. În tratatele, lucrările și revistele de știință, de specialitate, se citează cazuri de fecunditatea catârcelor. Dar chiar din antichitate avem numeroase exemple de fecunditatea catârcelor.

Astfel HERODOT citează următorul caz. În timpul asediului Babilonului, asediații trimiseră vorbă asediatorilor că vor lua cetatea, când vor fătă catârcele. Într'o zi o catârcă, care aparținea asediatorilor, născu. Acest lucru fu considerat ca un bun augur: cetatea fu luată.

ARISTOTEL ne afirmă că în Siria erau catârce fecunde.

BUFFON ne spune că pe timpul său eră o catârcă care a născut de cinci ori.

NANZIO, DE LA TORRE ne vorbesc de fecunditatea catârcelor.

PRANGÉ a studiat toate cazurile de fecunditate la catârcă.

Grădina de aclimație dela Paris a avut mult timp o catârcă „Catherine”, adusă dela Orleansville, Algeria, care a fost fecundată și cu armăsar și cu asin. Laboratorul de zootehnie al Școlii veterinare dela Alfort are scheletul și pielea unui produs dela această catârcă, $\frac{7}{8}$ sânge cal și $\frac{1}{8}$ sânge asin.

DUNN, veterinar englez din India, publică în revista științifică din 22 Octombrie 1898 un caz de fecunditatea catârcei.

Un alt exemplu ¹⁾: o catârcă de opt ani, proprietatea d-lui *Bernard Labrare*, în apropiere de Pau, a dat naștere unui produs în ziua de 5 Octombrie 1900.

Căpitanul-veterinar *Gunn*, cu reședința în Simla (India), citează un caz de fecunditatea catârcei, printr'un armăsar poneu. Produsul s'a născut la 6 August 1898.

În „*Chasse et Pêche*“ din anul 1904 ni se spune că în Egiptul-de-Sus o catârcă a produs cu un asin ²⁾.

Intr'o herghelie din *Mont Albă* (Texas-America) a d-lui T. L. Branham s'a născut de o catârcă în anul 1921, un produs. Această catârcă împreună cu produsul său, care era de sex femel, a fost dusă în grajdurile institutului texan, unde a fost din nou bătută în 1922, cu armăsarul Pat Murphy din rasa Kentucky. În 1923 catârca a născut un produs nou cu stea în frunte și pintenog la trei picioare, semănând în totul cu tatăl său ³⁾.

Produsul obținut în urma împerecherii catârcelor cu armăsarul a primit numele de *hippom*. El se aseamănă mai mult cu calul și se va asemăna cu atât mai mult, cu cât are un număr mai mare de generațiuni către cal.

Prof. CORNEVIN, la una din prelegerile sale, spune că Școala veterinară dela Lion cumpărase o iapă cu numele de *hippom*. Nimeni dela școală nu a putut face vre-o diferență între ea și un cal, cu toate că nu eră decât un produs eșit din curcirea calului cu măgarul, revenit însă după câteva generațiuni în spre partea calului.

Ibriditatea nu are importanță decât la prima generație, continuând-o, se face pur și simplu o curcire de absorbțiune. Ca să înțelegem mai bine aceasta, să luăm un exemplu: o catârcă are $\frac{1}{2}$ sânge măgar, $\frac{1}{2}$ sânge cal. Împreună cu un armăsar, produsul va avea $\frac{3}{4}$ sânge cal, $\frac{1}{4}$ sânge măgar. Împreună produsul din nou cu un armăsar, va avea $\frac{7}{8}$ sânge cal, $\frac{1}{8}$ sânge măgar. În fine, sângele dela măgar diminuând din ce în ce, va ajunge un moment când animalul obținut va semăna aidoma cu calul. Acelaș lucru când reproducătorul întrebuințat la a 2-a, 3-a, 4-a, etc. generațiune, va fi asinul.

Se afirmă că, cazurile de fecunditate la catârce au fost consta-

1) *Chasse et Pêche*, Septemvrie 1901.

2) PAVIOT, inginer la Fachen, Egiptul-de-Sus.

3) N. C. BUDIȘTEANU: Un caz de fecundație la o catârcă. Calendarul Plugarilor 1925.

tate numai la acele din țările calde. Pentru ce? Susținătorii acestei idei nu ne spun.

Fecunditatea catârcei a fost contestată de unii autori, printre cari cităm pe : TEGETMEIER, SUTHERLAND, AYRAULT, etc. Astăzi însă este cert că, unele catârce sunt fecunde.

Elementul mascul, ca cel mai puțin rezistent, este foarte impresionat.

Catârul are dezvoltate toate atributele sexului său, are ardori sexuale ca și catârca, execută actul copulațiunii, însă fără nici un rezultat fructuos. S'a întrebat : care este cauza ? Examenul lichidului spermatic a arătat că celulele spermatice sunt oprite în dezvoltarea lor, sunt degenerare și în consecință, neexistând elementul indispensabil zămislirii spermatozoidului, împreunarea catârilor nu poate fi fructuoasă. Și dovada cea mai bună o avem, întru cât până astăzi nu s'a observat nici un caz de fecunditate a catârului cu iapa, cu măgărița sau cu catârca. Ei sunt deci atinși de o degenerescență sexuală.

Foloasele economice ale catârilor. — Catării sunt animale rustice și această rusticitate este rezultatul obișnuit al încrucișărilor în depărtate. Ca animale rustice, catării sunt apți pentru muncile grele și încete. Catării fiind animale sobre, convin țărilor sărace.

Aceste animale se întrebuințau mai ales în trecut la poștă, la tramvae, etc., iar astăzi sunt întrebuințați mai mult pentru diferite transporturi în regiuni accidentate și mai cu seamă pentru necesitățile armatei. Și armata îi întrebuințează pentru artileria de munte, pentru transportul mitralierelor, etc. Până în ajunul războiului mondial din 1914, în Spania și în Portugalia, societățile tramvaelor întrebuințau pentru transportul vagoanelor aproape numai catării. În prezent importanța lor a scăzut din acest punct de vedere. În țările muntoase, catârul este superior calului. El are o siguranță excepțională a piciorului ¹⁾.

Pentru acest motiv bateriile alpine întrebuințează catârul. Singurul inconvenient e temperamentul său cam dificil. Catârul arab are ca mers buestru și poate să parcurgă distanțe foarte mari. *Guenin* citează cazul unui catâr arab, care în 12 ore a parcurs o distanță de 135 km. În Algeria, Tunis și Mexic, catării se întrebuințează și pentru mersuri repezi, făcând 12, 14 și chiar 16 km. pe oră.

Catârul e foarte sobru și poate suportă cu multă ușurință foamea și setea. El se mulțumește cu o alimentațiune inferioară. Catării

1) GUENIN. Le mulet intime, 1902.

din Mexic nu mănâncă decât odată pe zi : 3 kgr. de porumb și 6 kgr. de pae.

SANSON și DUCLERT au demonstrat în mod științific, în anul 1888, că asinul și catârul au o putere digestivă mai mare decât calul și dau pentru aceiaș unitate de hrană, o muncă mai considerabilă. Catârul însă nu bea decât apă foarte limpede.

Judecat din punct de vedere al aptitudinelor fizice, catârul se dezvoltă mai repede decât calul. Deși mai puțin dezvoltat la naștere, deși cu o durată de viață intra-uterină mai lungă ca a calului, creșterea catârului se face mai repede decât a calului și în timpul vieții sale nu se uzează așa de repede. Rezistența catârului la boalele paludice este cunoscută. Catârcele sunt mai indocile, mai sensibile și mai iritabile decât catării. Elementul mascul din această cauză, este mai apreciat.

Din cauza atâtor calități, producțiunea catârilor constituie o excelentă operațiune zootehnică, fiind ibridarea cea mai fructuoasă și rentabilă, căci ea dă loc la produse cu calități speciale și cu un debușeu întotdeauna bun.

Producerea bardoului : caractere, fecunditate și foloase.

Cuvântul *bardou* derivă dela italianul „*Bardotto*“ și se înțelege produsul obținut în urma împreunării armăsarului cu asina.

Producțiunea acestui ibrid este mult mai puțin răspândită ca producțiunea catârului, din cauză că nu prezintă așa de mari foloase economice.

Ibridarea între armăsar și asină este cunoscută de foarte mult timp în Italia meridională, Sicilia și Grecia. Pe timpul lui STRABON un asemenea ibrid se numea la Romani *hinnus* sau *hinnulus*.

În Franța se practica înainte, acum nu, afară de Corsica.

KÜHN, la Halle ^{a/s}, Germania, a putut obține un produs ibrid eșit din armăsar și asină. Armăsarul nu se împreună așa de lesne cu asina și este nevoie de mai multe artificii, pentru a realiza această împreunare.

Caracterele bardoului. (Equus caballo-asinus). — Fiziologistul COLIN ne descrie astfel caracterele bardoului :

„Bardoul este mai mic decât catârul, are capul fin, bine proporționat, asemănător mai mult cu al calului ; urechile ca ale tatălui său, mici și drepte, arcadele orbitare mai pronunțate ca ale calului, nările dilatate și nara falsă este diverticulată, coama mijlocie cu peri destul de lungi, cari cad pe o parte a gâtului ; spinarea și regiunea șalelor drepte și ascuțite, crupa strimță și țuguiată înapoi,

coada garnisită de păr lung, copitele asemănătoare catărului, însă mai largi, organele genitale foarte dezvoltate, pielea subțire, părul de o culoare uniformă și închisă, castanele au forma unor plăci subțiri și rar lipsesc“.

„Vocea, constituțiunea, calitățile, ca și defectele, sunt aproape ca ale catărului“.

GOUBEAUX, ARLOING și CORNEVIN ne dau detalii asupra studiului scheletului acestui ibrid.

După acești autori, craniul cerebral al bardoului este mai lung de cât acela al asinului și calului, pe când craniul cerebelos mai scurt.

Indicele cefalic al bardoului este mai mare ca al asinului. Vertebrele cervicale și dorsale sunt asemănătoare asinului. Lombarele, în număr de cinci, sunt ca la asin și asemănătoare ca formă. Oasele : omoplatul, humerul, radiul, cubitul, oasele carpului, femurul metatarsienul și primele falange sunt la bardou asiniene, pe când metacarpinii rudimentari, tibia și ultima falangă sunt cabaline.

Oasele bazinului prezintă un amestec de caractere luate dela asin și cal. Prin forma și direcțiunea unghiului șoldului, bazinul bardoului se aseamănă cu bazinul calului. Prin gaura subpubienă, prin direcțiunea marginii anterioare a iliului, prin pozițiunea facetei auriculare și prin aspectul rugozităților dela fața anterioară a ischiului, se aseamănă cu bazinul asinului.

Prin aspectul exterior, bardoul se aseamănă mai mult cu calul, în timp ce catărul mai mult cu asinul. Pare că morfologia generală exterioară au moștenit-o dela tatăl lor. Prin schelet însă bardoul are scheletul asinien dela mama sa, după cum catărul are scheletul cabalin al mamei sale.

Această transmisiune a caracterelor dela asin și dela cal, nu se face în totdeauna absolut în acelaș mod. Și cu multă dreptate susține Baron că :

1) Ibrizii eșiți din spețele cal și asin (catâr, bardou) prezintă o mare variabilitate în forma și structura lor, după cum caracterele celor doi părinți se fuzionează sau se juxtapun, și

2) Că totul depinde de rasele asiniene și cabaline puse în contact.

Pentru că folosirea bardoului, ca animal motor, este mult inferioară aceleia a catărului și pentru că mai ales temperamentul său este foarte vicios, el *este cel mai teribil din bastarzi*. Pentru acest motiv nu s'au întreprins cercetări prea multe nici asupra fecundității lui și nici nu s'au ocupat crescătorii așa de mult cu producțiunea lui. Cu toate acestea se știe că, produsul femel este fecund și Mucci ne-a descris un produs eșit din asin și bardotă.

2. Ibriditatea între E. Caballus și E. Zebra.

Ibrizii obținuți între armăsar și zebra au fost citați de mult timp de RUDOLPHI, DETERVILLE și CUVIER. De câțva timp însă crescătorii din anumite regiuni au început să se ocupe mai deaproape cu obținerea acestor produși, numiți *zebroizi*.

Profesorul EWART, dela Universitatea din Edimburg, a împreunat mai multe epe cu acelaș armăsar zebra și a obținut în anul 1897 patru ibrizi. Caracterele acestor ibrizi au fost astfel expuse de profesorul EWART :

1. Ibrizii se deosebesc de mamele lor prin faptul că au pe corp dungă și de tatăl lor prin numărul și aranjamentul dungilor ;

2. Ibrizii se aseamănă cu tatăl lor la nări, la copite și la castane. Masculii au două sfârcuri rudimentare ;

3. Formatul lor, dimensiunile urechilor, caracterele gâtului, greabănelului, partea posterioară, coama, coada, sunt intermediare, iar capul puțin mai lung.

Ministrul Statelor-Unite din Brazilia a comunicat biroului industriei animalelor din Statele-Unite foarte interesante detalii asupra ibridării între zebre și epe ¹⁾.

Se știe că acești ibrizi sunt rari. Ibridările cele mai ușoare și mai bune sunt acelea obținute cu speța cunoscută sub denumirea de *Equus Burchelli* ²⁾. Ibrizii între E. Burchelli și epe dau mari servicii în Africa, căci ei sunt la adăpostul înțepăturilor periculoase ale muștei Tze-Tze.

Experiențe de ibridare au fost întreprinse și în Brazilia pe domeniul d-lui de *Parana*, domeniu cunoscut sub numele de *Lordella*, din comuna *Sapucaia*. Cu această ocazie s'au obținut cinci zebroizi și anume :

1. *Lordello*, mascul, născut la 5 Decembrie 1896, din zebrul *Canon* și iapa *Staël*, de o culoare brună, dungat cu negru.

2. *Ménélick*, armăsar, eșit din zebrul *Canon* și iapa *Ella*, născut la 15 Ianuarie 1898, având o culoare vântă deschisă, dungat cu negru.

3. *Sabba*, femelă, eșită din zebrul *Canon* și iapa *Denix*, născută la 22 Iunie 1898, de o culoare murgă deschisă, dungată cu negru.

1) Revue scientifique, Martie 1900.

2) Clasificarea zebrelor este după cum afirmă *Tegetmeier*, foarte confuză. Se admite însă că este un zebra de Grévy, care este cel mai mare; zebrul de munte e cel mai mic și infine zebrul Burchelli. În fiecare din aceste trei spețe sunt varietăți. Speța cunoscută sub denumirea de *zebru de Grévy* este cea mai importantă. Ea se apropie cel mai mult de cal și cu dânsa s'ar putea obține rezultate mai bune prin ibridare.

4. *Salomon*, mascul, născut la 2 Iulie 1898, din zebrul *Canon* și iapa *Ingleza*, având o culoare murgă și dungat cu negru.

5. *Erythréa*, femelă, născută la 20 Decembrie 1898, din zebrul *Canon* și iapa *Ella*, de o culoare murgă, cu dungi brune.

Acești cinci zebroizi erau de un temperament vioi, însă docili. S'au dresat cu cea mai mare ușurință și erau înzestrați de o extraordinară forță muschiulară. Tipul predominant, ca forme, este al mamei lor, adică cabalin. Autorul acestei note foarte interesante, atât din punct de vedere științific, cât și economic, ne sfătuiește că pentru obținerea de zebroizi puternici, cu crupa largă, trebuie să împreunăm zebrul cu epele perșeronă, suffolk sau clydesdal; deci

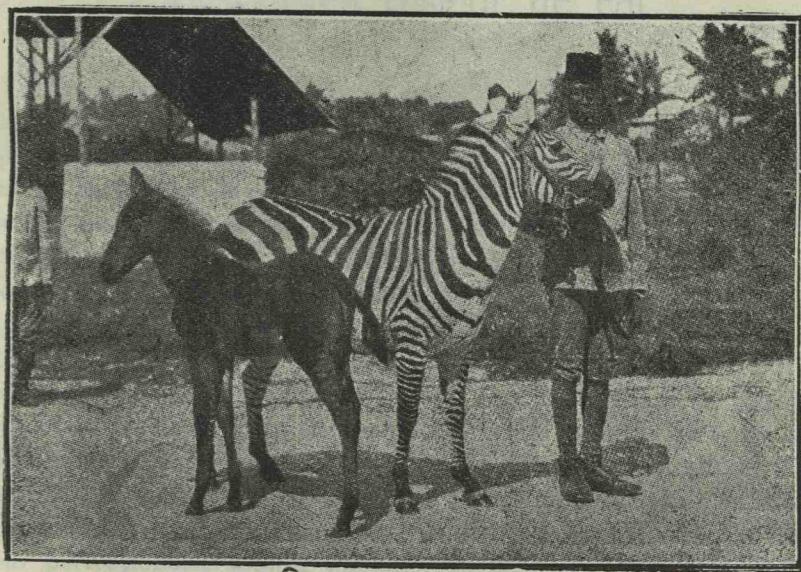

Fig. 32. — Zebră cu un zebroid. Tatăl: cal. După Reinhardt, *Kulturgeschichte der Nutztiere*.

epe cu formele cele mai largi și cu făptura cea mai masivă. Incrucișarea zebrului cu epele arabe dă naștere unor produși mult mai eleganți, mai vioi, mai supli și cari au un mers mai repede. D-l DE PARANA susține că viitorul zebroizilor în țările calde este foarte mare și că ei vor fi catării secolului al XX-lea.

IWANOFF ²⁾ constată că zebroizii masculi n'au spermatozoizi, prin urmare sunt infecunzi. Tot el a mai făcut studii minuțioase asupra structurii testiculului zebroizilor.

1) IWANOFF. *Untersuch über die Ursache der unfruchtbarkeit von Zebroiden. Hybriden von Pferden und Zebra. Biol. centr. 1905.*

Intre *iapă* și *Coaggă* a făcut ibridări Lordul Marthon. Ele s'au continuat și s'a constatat că produsul ibrid de sex feminin este fertil.

Intre *E. Caballus* și *E. Hemionus* s'au obținut de asemenea ibrizi, etc., etc.

Din punct de vedere însă zootehnic și mai ales economic, este incontestabil că produșii ibrizi cei mai importanți sunt : *ca-tării și zebroizii*.

CAPITOLUL II

Descrierea raselor de cai.

După ce cunoaştem părţile generale referitoare la cal, să intrăm în studiul raselor şi să vedem cari sunt cele mai principale şi cari au jucat un rol însemnat, atât din punct de vedere economic, cât şi din acel al amelioraţiunii. În studiul descrierii raselor ne vom ocupa mai întâi de cele două rase orientale : *ariană* şi *mongolă*, cari incontestabil au cea mai mare întindere geografică şi cari au contribuit la îmbunătăţirea cailor de călărie şi tracţiune uşoară aproape din toate ţările ; pe urmă ne vom ocupa cu descrierea raselor de cai din fiecare ţară a Europei, la care vom adăuga trapaşul şi buestraşul american, pentru că sunt rase introduse şi în Europa şi pentru că sunt foarte cunoscute. Dacă am adoptat acest sistem de a descrie caii din fiecare ţară, motivul este că-l găsim mai practic şi mai comod pentru acel care doreşte să cunoască nu numai caii din fiecare ţară, dar şi mijloacele întrebuintate în scopul perfecţionării acestor animale. În descrierea raselor vom da mai multă dezvoltare acelor pe cari le întâlnim în ţara noastră şi cari contribuiesc la îmbunătăţirea raselor locale de cai.¹

I. — Rasa Ariană.

Sunt autori cari o numesc rasă *asiatică*, înţelegând prin aceasta că origina ei este în Asia. Dacă în Asia, numai această rasă şi-ar avea origina, de sigur că numirea ar fi bună ; cum însă în continentul asiatic mai găsim originară şi o altă rasă de cai, cu o altă făptură corporală, credem că denumirea de rasă *asiatică* nu este cea mai bună. Tot pentru acelaş motiv nu împărtăşim părerea celor cari susţin că denumirea de *rasă orientală* ar fi bună.

Rasa în chestiune s'a mai numit și *arabă*. Dacă prin denumirea de rasă arabă s'ar înțelege că în Arabia ea și-ar fi păstrat cele mai frumoase caractere și însușiri, am înțelege, până la un oarecare punct, această denumire de *rasă arabă*. Dacă însă denumirea de rasă arabă implică și autohtonicitatea ei în Arabia, denumirea nu este bună, pentru că nu Arabia, după cum vom vedea mai departe, a fost patria de origină a acestei rase. Din aceste considerațiuni credem că, denumirea de rasă *Ariană*, denumire dată de PIETREMENT ¹⁾ este cea mai bună, căci ea ne indică poporul care a domesticit-o, precum și patria primitivă a acestui popor. PIETREMENT ne spune că prima patrie a Arieniilor sau Protoarieniilor eră guvernământul de *Semiretche*, sau de *șapte râuri*, în împrejurimile lacului *Balkach*, la vestul munților *Alatau*, ale căror creste acoperite cu zăpezi eterne, separă leagănul Arieniilor de al Mongolilor. În ultimul timp a început să se comenteze patria poporului Arian ²⁾.

Din momentul ce poporul arian a îmblânzit rasa cailor în chestiune și din momentul ce s'a putut da socoteală de utilitatea ei, a răspândit-o pretutindeni. Pentru acest motiv găim calul arian introdus aproape în toate țările. Nu este o altă rasă de cai care să aibă o întindere geografică mai mare ca această rasă și totdeodată să fie mai cosmopolită ca ea. Înțelegem cosmopolitismul în mod relativ, căci în mod absolut, nici o rasă de animale nu poate fi cosmopolită ³⁾.

Presupunând că leagănul acestei rase este cel indicat de PIETREMENT, ea s'a introdus de aci în diferite țări, cu ocazia migrațiunilor și invaziunilor omenesti. Autorii au reconstituit mai multe curente de migrațiune : unul caracterizat prin ocuparea lumii occidentale de Arieni și un al doilea datorit curentului *meridional sau pelasgic*, de o dată mult mai recentă și care a pricinuit ocuparea *Persiei, Siriei, Egiptului, Arabiei, Statelor barbarești, Greciei, Italiei, Turciei, Ungariei și Rusiei meridionale*. Expansiunea musulmanilor în Spania și în partea de miazăzi a Franței, a ajutat mult întinderea rasei în chestiune.

Englezii au introdus rasa ariană în coloniile lor asiatice și oceanice. Spaniolii au introdus-o în America.

Cu o asemenea întindere geografică mare, se înțelege că rasa ariană a contribuit foarte mult la formarea diferitelor rase și

1) PIETREMENT. Les chevaux dans les temps prehistoriques et historiques.

2) Vezi din acest punct de vedere lucrarea lui ZABOVOWSKI.

3) Vezi : „Noțiuni generale de zootehnie“ de N. FILIP.

varietăți de cai din alte părți. Să luăm câteva exemple spre a întări și mai mult ceiace susținem.

În Vechiul Regat, fondul calului românesc, așa degenerat cum este astăzi, este mai mult arian. În făptura acestor cai găsim caractere asemănătoare calului arab, cel mai demn și mai desăvârșit reprezentant al rasei ariene. Caii din Transilvania și Banat au și ei mult sânge arab. Calul unguresc, vechiul *Equus caballus ungaricus*, provine și din sânge arian. Caii din partea meridională a Franței, din Perigord, din Limoji, etc., etc., ca și unele tipuri din Germania, Rusia și Italia, aveau în vinele lor din sângele acestei rase de cai, așa de răspândită și așa de importantă.

În migrațiunea ei, rasa ariană a avut de luptat cu rasa mongolă, care are o întindere geografică aproape tot atât de mare. Dacă în multe părți rasa calului arian a învins, motivul este conformația ei corporală mai frumoasă și calitățile sale mai apreciable.

Spre a descrie caracterele acestei rase în toate detaliile, vom lua ca tip varietatea cea mai apreciată, cea mai bună : varietatea *arabă*.

Calul arab.

Dacă ne ocupăm mai întâi cu calul arab, motivul este că acest cal e considerat de toți hipologii ca tipul cel mai desăvârșit al speței cabaline și ca animalul cel mai bun, cel mai sobru și cel mai rezistent pentru călărie. Prin armonia formelor sale, prin fondul și rezistența lui, calul arab nu are rival și el este modelul după care trebuie să ne luăm, când voim să îmbunătățim caii pentru călărie.

Ca origină, în Arabia se susține că acest animal a fost introdus târziu. Nu este exact, după cum susțin unii autori, că el este originar din Arabia, deoarece faptele ne dovedesc că el a fost introdus într'o epocă, relativ recentă. Înainte Arabia nu avea cai, iar arabii se serveau de cămilă, ca animal de călărie.

La sfârșitul secolului al 18-lea și la începutul secolului al 17-lea, înaintea erei creștine, nici în partea de sud și nici în partea de nord a Arabiei nu se găseau cai. Inventarul bogățiilor lui *Iov*, care locuia nordul Arabiei, în secolul al 14-lea înaintea erei creștine, ne arată că el avea 7.000 de oi, 3.000 de cămile, 500 pecechi de boi și 500 măgărițe. Nici vorbă nu este de cal.

STRABON ¹⁾ celebrul geograf din antichitate, ne face cunoscut

1) STRABON : Geografie, cartea XVI.

că pe timpul său, aproximativ cam la începutul erei creștine, calul nu există decât în Arabia de sud. În secolul al 7-lea al erei creștine, mai multe triburi arabe aveau oarecare cavalerie. Dacă Arabia, în timpul lui *Mahomet*, n'avea mulți cai, nu este mai puțin adevărat că arabii peninsulari începuseră a se ocupa serios cu creșterea acestor animale; ei începuse să aibă gustul cailor de rasă. Doctrinile lui *Mahomet* contribuiră puternic la creșterea și propășirea acestui animal.

Cât privește localitățile de unde s'au introdus caii în Arabia și cum s'au introdus ei, iată ce ne spune PIETREMENT ¹⁾: „Nu ne vom ocupa de istoricul conchetei musulmane, vom indica numai pentru ce arabii peninsulari, după ce au fost simpli traficanti și au întrebuintat numai cămila ca animal de șea, până în epoca lui *August*; au adoptat în urmă, în primele secole ale erei creștine, calul ca animal de călărie.

„Dacă pe lângă întrebuintarea cămilei și dromaderei, ca animale de șea, bune în țările cu o configurațiune specială, arabii au recurs și la cal, motivul este că ei erau sub imboldul unor frământări puternice, preludiul celei din urmă mari erupțiuni extrapeninsulare, care le pregătise, pentru câteva secole, stăpânirea lumii și care a schimbat fața civilizațiunii numeroaselor și frumoaselor ținuturi ale vechiului continent, dându-le o religie nouă.

„Această stare de frământare, de unde a ieșit *Islamismul*, și care în timpul mai multor secole prepară poporul arab la înaltele lui destinațiuni, a fost foarte bine pusă la punct de critica contemporană. Chiar dela începutul secolului al II-lea al erei noastre, începu să se arate primele manifestațiuni ale acestei turburări, căci sub domnia lui *Amru Ben Amur*, numit și *Mozaikia*, o mulțime de triburi din *Yemen* emigrară în vestul peninsulei și mai în urmă în *Siria* și *Babilonia*.

„Triburile emigrate din *Yemen* cu *Amru Mozaikia* s'au refugiat mai întâi pe frontiera *Yemenului*. Certurile continue dintre aceste triburi și locuitori, forțară triburile după câțiva ani să se ducă la *Batn-Marr*, aproape de *Meca*. Teritoriul însă arid al acestei localități nu putea să hrănească un așa de mare număr de streini. Singuri numai *Khozaiții*, devenind stăpânitorii acestei țări, se fixară definitiv la *Meca*. Insoțitorii lor de exil continuară drumul spre nord și se împărțiră din nou: unii îndreptându-se către *Siria*, iar alții către *Babilonia* sau *Irak-Arabi*.

1) PIETREMENT. loc. cit.

„*Djo na*, fiul lui *Amru*, fiul lui *Thaleba*, fiul lui *Amru Mozaikia*, în capul unei părți a emigraților din *Batn-Marr*, ajunse la sfârșitul secolului al II-lea al erei creștine în Siria Damascină, unde fondă în anul 195 regatul *Ghassan*, numit astfel după numele unei cisterne.

„Prinții *Ghassanizi* îmbrățișară creștinismul și primi de la împărații romani guvernarea triburilor arabe, stabilite în această parte a Siriei. Arabii din *Ghassan* deveniră auxiliarii romanilor, cari îi întrebuițâ ca trupe ușoare în războaiele lor cu alte triburi arabe și cu Perșii.

„Ceilalți emigrați din *Batn-Marr*, conduși fiind de *Malec*, fiul lui *Fahm*, ajunseră în Babilonia. În Persia domneau încă *Arsacizii*, însă ei erau în perioada de declin.

„Turburările cari frământau imperiul persan ajutară îndeplinirea proiectelor lui *Malec*, care întemeie în anul 195 regatul *Hira*, pe marginile Eufratului. Succesorii lui *Malec* se aliară cu *Sasanizii*, antagoniștii *Ghassanizilor* și ai romanilor. NOËL DESVERGES ¹⁾ ne comunică că unul din regii regatului *Hira*, *Mondhir I*, pătrunse în Persia în capul a 40.000 călăreți, spre a ajuta pe sasanidul *Bahram*, de a relua tronul Persiei. Regii regatului *Hira* erau stăpânii unei localități foarte fertilă și renumită, pentru numărul și calitatea cailor săi. Regatul ajunse repede la un mare renume. Numeroasa cavalerie pe care o avea, pricinuiă multe neajunsuri armatelor ghasanize și romane. Scrierea arabă, care fu inventată în regatul *Hira*, puțin timp înaintea lui *Mahomet*, se introduse în urmă și în *Hedjas*. Aceasta ne dovedește că nu se pierduse continuitatea de relațiuni pe care arabii din *Hira* o aveau cu patria lor mună.

„Emigrațiunea extrapeninsulară a unei părți din familiile cele mai turbulente, nu a putut să oprească starea de sbuciumare a arabilor. Desele războaie civile, desvoltarea instinctului războinic, poemele recitate poporului în fiecare an la *Okadh*, aptitudinile lor militare, fură pricina năzuinței arabe de a cotropi întreaga lume.

„Astfel, pe când arabul peninsular își perfecționă limba, se obișnuie cu exerciții militare, își formă un spirit războinic, cavaleresc, entuziast, exaltat; pe când el adoptă întrebuițarea calului, căutând cu pasiune mijloacele cele mai bune spre a-și perfecționă rasa; într'un cuvânt, pe când acest popor dobândeă toate calitățile; ceilalți, cari formară regatele *Ghassan* și *Hira*, ex-

1) NOËL DESVERGES, Arabic,

plorară și exploatarea pentru arabul peninsular, țările pe cari mai târziu acest arab peninsular le-a cotropit.

„Arabii din regatul *Hira*, posesori ai unor cai remarcabili, fiind în relațiune continuă cu mai toate provinciile Persiei, se găseau în cele mai bune condițiuni spre a procura fraților lor din peninsula cailor cei mai frumoși și mai excelenți...”

Acestea au fost incontestabil circumstanțele cari au determinat introducerea cailor în Arabia.

Dacă am reprodus această lungă citațiune din documentata lucrare a lui PIETREMENT, motivul a fost să arătăm, de unde, din ce țări, s'a introdus calul în Arabia. Cailor introduși în Arabia erau mai mult de sânge arian, pentru că în mare parte ei descind din strămoșii aduși din regatul *Hira*, adică din văile Tigrului și Eufratului, unde populația cabalină eră de mult, arianizată sub *sargonizi* și chiar sub dinastia care i-a precedat pe tronul Asiriei. Că printre cailor introduși în Arabia, se găseau și unii de viță mongolă, nici nu mai încape îndoială, însă vița mongolă s'a pierdut și înecat în vița ariană.

Din momentul ce poporul arab și-a dat socoteală de importanța și utilitatea calului, n'a existat și nu există un alt popor care să îngrijească și să iubească calul mai mult ca poporul arab. *Mahomed* a făcut din îngrijirea calului un precept religios. Arabul având un asemenea cal, l-a ajutat în lupta lui contra calului mongol și l-a introdus pretutindeni.

* * *

Poporul arab, atât de iubitor de cai, și-a format o mulțime de legende pe socoteala creerii acestui animal nobil. El îl consideră ca cel mai prețios dar făcut de Creator.

Iată cum înțelege arabul origina creerii calului :

„Când Atotputernicul voi să creeze calul, El spuse vântului „de sud : Din tine vreau că creez o ființă nouă, care să-mi poarte „cinstea. Strânge-te, depune-ți fluiditatea și ia o formă vizibilă. „Această ființă va fi iubită și stimată de sclavii mei. Ea va fi „temută de toți acei cari urmează poruncile mele. Vântul se „supuse. Atotputernicul luă o fărâmiță din acest element palpabil, suflă pe deasupra și calul fu creiat. Fugi în câmpie, îi zise Creatorul. Vei deveni pentru om un izvor de bogăție și fericire. Te-am creiat fără seamăn. Toate bogățiile pământului „sunt în ochii tăi. Vei zdrobi cu picioarele tale pe inamicii mei „și vei purta pe spinarea ta pe credincioși. Spinarea ta va fi locul

„de unde rugăciunile vor ajunge până la mine. Vei fi fericit în toate părțile lumii și pus deasupra celorlalte creaturi. Vei deveni iubitul stăpânilor pământului. Vei sbura fără aripi, vei învinge fără sabie“.

Iată cum acest popor arab, alintat de toate superstițiunile și-a făurit legenda creerii calului și iată cum consideră el acest animal, atât de apreciat și iubit.

Calul arab a fost obiectul venerațiunii din partea discipolilor lui *Mahomet*. Preceptele din coran ordonă musulmanilor de a da cea mai mare atențiune, de a îngriji cu cea mai mare băgare de seamă și dragoste de acest animal al Profetului. Este plină istoria calului arab de legende, de poezii și cântece.

Mahomet spune credincioșilor lui că li se vor ierta atâtea păcate, câte boabe de orz dau în fiecare zi cailor lor.

Din cauza acestui precept, arabul este convins că acest animal nu poate fi bine îngrijit decât numai de el și că nu trebuie vândut mai ales la creștini.

ABD EL KADER, celebrul emir, în timpul gloriei sale, pedepseă cu moartea pe arabul care ș'ar fi vândut calul vreunui creștin.

„Calul, după credința arabă, este cea mai frumoasă creatură în afară de om“.

— „Cea mai nobilă ocupație este de a-l crește, cea mai plăcută distracție este de a-l încăleca și cea mai frumoasă acțiune a omului este de a-l îngriji“.

„Paradisul pe pământ este calul“.

„Nu spune că acest animal este calul meu, spune că este copilul meu. El fuge mai repede ca uraganul“.

„Aceia cari întrețin un cal pentru războiul sfânt, vor săvârși cea mai bună și laudabilă acțiune“.

Ș'ar putea face un volum întreg, zice generalul DAUMAS¹⁾ din diferitele citațiuni și legende pe socoteala acestui cal arab.

Calul arab a fost obiectul poeziei lor. Vom reproduce una, datorită arabului OMAJA :

„Iată-te nobile fugar gata să-ți îndeplinești serviciul, strălucind de albeață ca o rază de soare.

„Moșul tău, care flutură pe frunte, seamănă cu părul mătăsos al unei copile, păr mișcat de vântul din orient.

1) Generalul DAUMAS. Les chevaux du Sahara et les moeurs du desert.

„Coama ta este asemănătoare norului ondulat din miazăzi, care plutește în aer.

„Spinarea ta este ca o stâncă șlefuită de un râu ce curge domol.

„Coadă ta este frumoasă ca și rochea subțire de gaz a logodnicei prințului.

„Deșerturile tale lucesc ca deșerturile leopardului, care este gata să se năpustească pe pradă.

„Gâtul tău este ca un palmier înalt, sub care se odihnește drumețul obosit.

„Fruntea ta este șlefuită și rotunjită de un artist dibaci, întocmai ca un scut.

„Nările tale sunt asemănătoare vizuinilor hienelor.

„Ochii tăi se aseamănă cu astrul celor 2 gemeni.

„Pasul tău este tot așa de repede ca al căprioarei, care își bate joc de șiretlicurile vânătorului.

„Galopul tău este ca un nor, care aduce furtună și care trece pe deasupra colinelor cu un șgomot prelungit de tunet.

„Portul tău este asemănător cu acela al unei lăcuste care se ridică din mlaștini.

„Vino scumpe fugar, deliciul lui Omaja, bea lapte de cămilă și paște ierburile mirositoare.

„Și dacă mor, să mori și tu cu mine, sufletul tău nu se va întoarce pe pământ, se va ridica cât mai sus și atunci voi străbate cu tine spațiile cerești“.

Caracterele zootehnice ale calului arab.

Calul arab jucând incontestabil unul dintre rolurile cele mai însemnate în ceiace privește îmbunătățirea raselor de cai din Europa, este necesar să-l studiem mai de aproape.

Cea mai mare parte din scriitorii cari s'au ocupat cu descrierea calului arab, consideră diferitele rase ce se află în Arabia, ca fiind toate de pur sânge arab, fără să facă deosebirea între calul nobil de pur sânge, calul de pur sânge mai puțin nobil și calul de $\frac{1}{2}$ sânge arab¹⁾. În general, se califică de pur sânge arab orice cal care ar proveni din orice regiune a Arabiei, fără a se ști că aproximativ 90% din caii arabi, sunt de $\frac{1}{2}$ sânge,—*Hedjin* sau *Meghrij*,—și că din cei 10%, aproape 9% sunt de origină secundară,

1) Chevaux arabes. Section hippique ottomane, concours internationale des Vincennes, 1900.

deși pur sânge arab. Așa că, adevăratul cal arab, în Arabia chiar, este foarte rar.

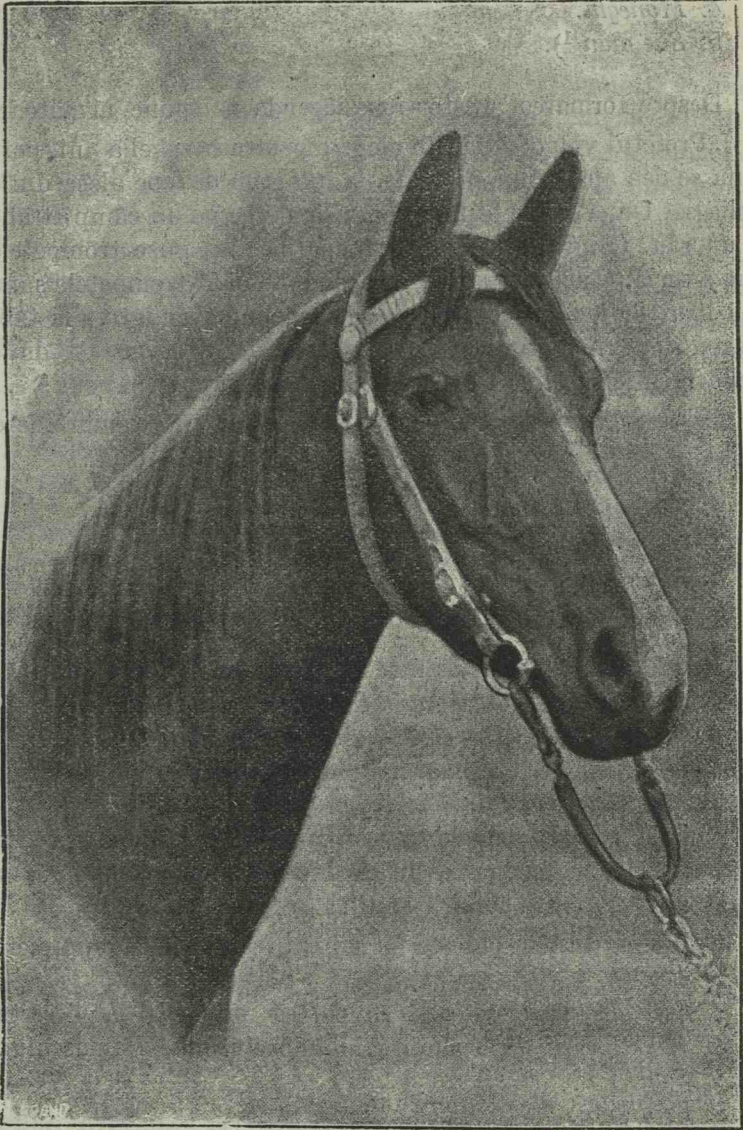

Fig. 33. — Cap de iapă arabă din grupul Keheilan.
(Jour. de Zootechnie. — Iunie 1895).

Rasele nobile, din cari au eșit adevărații cai pur sânge arab, sunt în număr de 5, *El Hams* și ele se cunosc din timpurile Profetului. Aceste 5 rase nobile sunt :

1. *Keheilan*.
2. *Seclaii*.
3. *Obeyan*.
4. *Maneghi*.
5. *Sueïman* ¹⁾.

Despre formarea acestor rase legenda ne spune următoarele :

„Profetul voind să facă o alegere pentru herghelia lui, porunci să nu se dea apă, timp de 2 zile, la un grup de epe alese din herghelia sa. După 2 zile le lăasă libere să alerge pe un câmp străbătut de un râu. Când epele erau aproape de râu, puse trompetele să sune o sarjă. Cinci din aceste epe când au auzit trompetele sunând, n'au băut de loc apă și într'un galop nebun s'au întors la tabără. Aceste 5 epe au format matca hergheliei lui *Mahomet* și din herghelia lui *Mahomet* se trag cele 5 rase enumerate mai sus ²⁾“.

Fiecare din aceste 5 rase nobile au mai multe ramuri, de ex. :

1. *Keheilan-el Adjuz*.
2. *Seclaii-Djedran*.
3. *Obeyé-el-Serak*.
4. *Meneghié-Subeilye*.
5. *Sueïme-el-Sabbak* ³⁾.

În afară de aceste 5 rase — *El Hams* — cu ramurile lor, în Arabia se mai socotesc ca rase de pur sânge, însă de origină mai puțin nobilă, încă vreo 250, de ex. : *Rebdan*, *Rișan*, *Djeljan*, *Saade-el-Tughan*, etc. Cel mai mare număr de rase însă îl formează caii de $\frac{1}{2}$ sânge arab.

ALY-BEI, autor musulman, care a făcut un studiu aprofundat al cailor arabi, ne face cunoscut că după el sunt 5 familii distincte de cai arabi. Aceste familii sunt :

1. *Djelje*, care se găsește în Arabia fertilă și în apropiere de *Anaz*.
2. *Seclaoni*, care se află în partea orientală a deșertului.
3. *Mefki*, care e răspândită în împrejurimile Damascului.
4. *Sabi*.
5. *Fridi*, etc.

1) Mai mulți scriitori arabi vechi menționează în locul rasei *Sueïman*, rasa *Um Arkub*, ca făcând parte din cele 5. Această rasă astăzi este dispărută.

2) **STONEHENGE**. The horse in the stable and in the field.

3) Numărul de cai ce aparțin unora din aceste ramuri este astăzi foarte redus.

Majoritatea autorilor împărțind diviziunea făcută de GROGNIER¹⁾ împarte rasa arabă de cai în 2 grupe :

1. Grupul *Kohlani* sau *Keheilan*, sau pur sânge, rasă nobilă. Genealogia lor se constată prin acte numite *Hodjebis*.

2. Grupul *Kadiki* sau *Katih*, sau caii de $\frac{1}{2}$ sânge.

Cel dintâi grup este cel mai rar, se găsește numai la unele triburi, sau la arabii foarte bogați. Nu se vând caii acestui grup decât foarte rar și niciodată femelele. În afară de câteva triburi din centrul Arabiei, ca *Djebel*, *Chammar*, *Medjar*, cari au un adevărat cult pentru calul arab de rasă nobilă, sunt foarte puține alte triburi cari au asemenea cai. La aceste triburi epele au mai multă valoare ca armăsarii. După credința arabă, epele transmit produsului calitățile principale, ele transmit energia și rezistența, pe când armăsarul nu dă produsului său decât temperamentul și viteza.

Cel de al doilea grup este mult mai răspândit. O mulțime de cai arabi cari ne vin în Europa, fac parte din grupul acesta.

Referitor la greutatea cumpărării cailor arabi de rasă nobilă, GROGNIER ne povestește următoarele anecdote :

„Un polonez bogat, d-l de *Rzenowski*, care călătorea în Orient să cumpere cai arabi, găsi la un trib poposit în apropiere de ruinele *Palmirei*, o iapă foarte frumoasă. Intră în tocmeală cu proprietarul, dându-i 30.000 de lei aur. Invoiala se face. Când însă polonezul începuse să numere banii, arabul încălecă pe iapă și fugi“.

Un medic veterinar francez, DEMOISEAU, însărcinat de guvern să cumpere armăsari din Siria, găsi la un *Beduin* unul foarte frumos. După multe insistențe beduinul se decide să-l vândă și îl întreabă : *cât dai?* DEMOISEAU îi oferă mai întâi 15.000 de piaștri, arabul tace; îndoește suma, arabul iarăși tace; o întreiește, arabul încălecă pe armăsar și fugi. După mai multe cercetări, arabul este din nou adus cu armăsarul său și medicul veterinar francez nu-l poate cumpăra, decât după ce îi dă o sumă foarte mare de bani.

* * *

Calul arab din Arabia, sau de aiurea, are următoarele caractere. *Talia* cuprinsă între 1,45—1,50 m., și chiar 1,55 m., după localitate și mai ales după fertilitatea localității. Arabii iubesc mai mult caii de talie mică : 1,45 m., căci sunt mai sobri și mai rezistenți la oboseală. *Greutatea* sa variază între 400—500 kgr., fiind influențată de aceiași factori cari lucrează asupra taliei. Câte odată calul arab poate avea o greutate chiar inferioară celei de 400 kgr.

1) GROGNIER. Précis de cours de multiplication et de perfectionnement, des principaux animaux domestiques.

Lungimea scapulo-ischială e cam egală cu înălțimea taliei, astfel că el s'ar putea înscrie într'un pătrat.

Perimetrul toracic variază între 1,75—1,80 m.

Indicele corporal oscilează între 87—88.

Calul arab este tipul perfecțiunii și al frumuseții, prin armonia formelor lui și prin noblețea fizionomiei; el fiind modelul desăvârșit al calului de călărie. Capul său uscățiv, foarte frumos, cu o expresiune remarcabilă de blândețe și mândrie, are forma aproape patrată. Este forma de cap luată ca tip de frumusețe în exterior. Calul arab are o frunte largă, asemănătoare, zic arabii, cu fruntea unui taur. Această comparațiune arabă ne reamintește numele grec „*Bucephal*“ dat calului lui *Alexandru cel Mare*. Calul arab are ochii mari, depărtați și codați a *fleure de tête*; privirea blândă, fiind asemănători în expresiunea și gingășia lor cu „expresiunea ochilor unei amante“. Pleoapele negre sunt considerate de arab ca o frumusețe, ca un caracter de rasă; urechile sunt de o lungime mijlocie, subțiri, fine, bine arborizate, cu vasele sanguine foarte aparente, depărtate una de alta, din cauza lărgirii frunții și foarte mobile. Profilul capului e drept, ortoid; uneori însă calul arab are un ușor profil concav. Nu este însă mai puțin adevărat că profilul drept al capului, este cel mai frumos.

Regiunea sus nazalelor e largă, ceiace contribuie să dea capului forma patrată. Obrajii sunt turțiți, buzele subțiri și gura mică. Nările foarte susceptibile a se lărgi. Arabul vrea ca nările calului său să fie așa de mari, ca gura leului. Gâtul suficient de lung și drept, el se armonizează perfect de bine cu regiunile capului și pieptului. Uneori găsim un gât de cerb. Coama și moțul sunt subțiri și aproape mătăsoase. Greabănul e ridicat; spinarea dreaptă; șalele scurte; crupa lungă, puternică și ușor oblică; pieptul larg, desvoltat în toate sensurile; iar pântecul puțin desvoltat.

Calul arab are membrele în cele mai bune condițiuni de soliditate: spata lungă și oblică, iar brațul, antebrațul și gamba sunt mușchiuloase. Are închieturile cele mai largi și cele mai puternice.

Foarte rar se vede la calul arab oase moarte la cotul posterior, ca spavan, epurariță; oase moarte pe cari le găsim deseori la alte rase de cai. Tendoanele calului arab sunt groase, drepte, puternice și depărtate de os; dovadă de lărgimea articulațiunilor dela genunchi, cot și glesnă. Unghia este tare și de o culoare neagră. Calul arab are uneori coate de vacă. Coadă acestui cal este prinsă sus, lungă, acoperită cu păr subțire și are un port foarte frumos, mai ales în timpul mersului. Corpul său este acoperit cu un păr mărunț și delicat. Pielea e subțire, iar vasele sanguine subcutanate

sunt foarte aparente în timpul mersului. Culoarea caracteristică a părului este vânătă, cu toate nuanțele. Murgul și roibul auriu

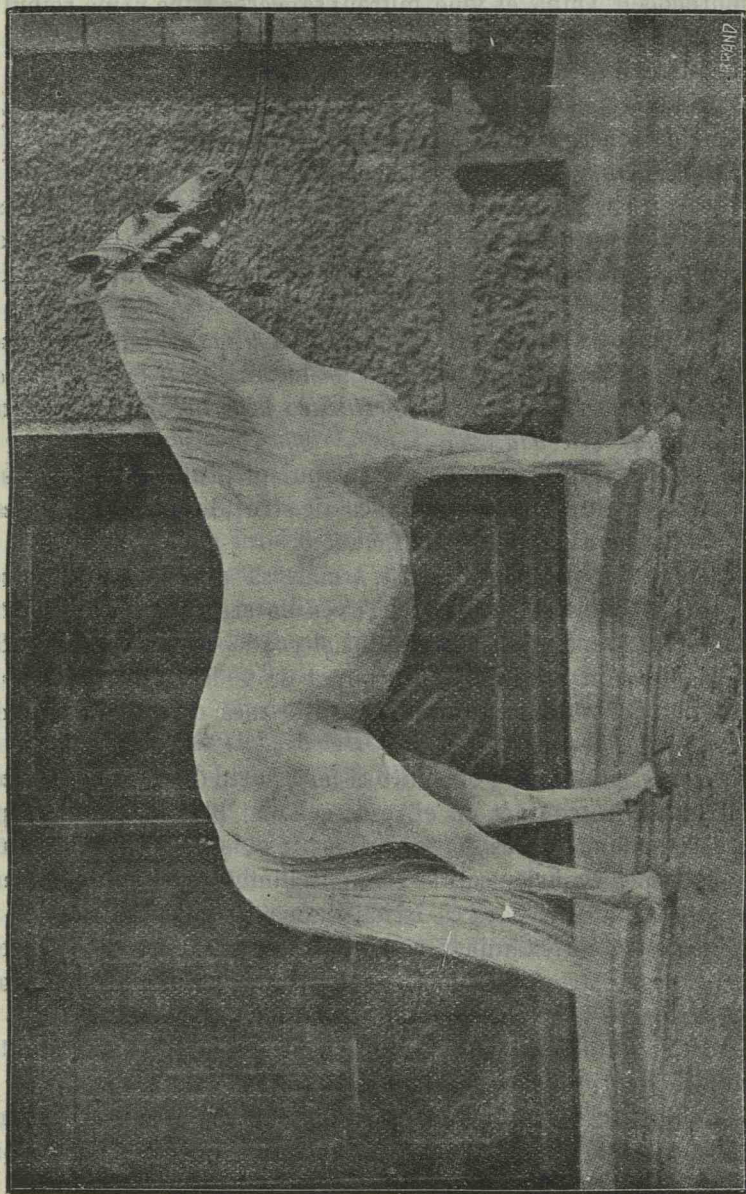

Fig. 34. — Ibrahim, armăsar arab, născut în Herghelia contelui Potochischen, guvernământul Volkinio.

nu sunt culori rare. Negrul se găsește însă rar. Castanele și pintenii sunt foarte mici, iar producțiunea de păr dela pinteni, foarte redusă.

Referitor la culoarea părului, Emirul ABD EL KADER ne face cunoscut următoarele :

„Calul cel mai stimat de arabi este calul negru cu o stea în frunte și cu pintenogeli. După el vine murgul sângeros și pe urmă roibul“.

Profetul zice :

„Cel mai bun dintre cai este *roibul*“.

„Cel mai repede dintre cai este *murgul*“.

„Cel mai energic dintre cai este *negrul*“.

„Cel mai binecuvântat este acela cu fruntea albă“.

Tot ABD EL KADER pretinde că acest animal, calul, a fost creat cu culoarea lui murgă. Aceste aprecieri asupra culorii calului arab ne dovedesc că, arabilor le plăcea mai mult culorile închise.

După ipologii arabi, calul trebuie să aibă 4 lucruri *largi* : *fruntea, capul pieptului, bronhiile, și membrele* ; 4 lucruri *lungi* : *gâtul, partea superioară a gambei, pântecelul și deșerturile* ; 4 lucruri *scurte* : *sacrum, urechile, furcuța și coada*.

Calul, zice arabul, care ar avea capul pieptului ca al leului, crupa ca a unui lup, coapsele lungi ca ale struțului și muschiuloase ca ale cămilei, ar fi cel mai bine făcut.

Iapa, tot după credința arabă, trebuie să aibă curajul mistrețului ; grația, ochiul și gura gazelei ; veselia și prudența antilopei ; corpul îndesat ; repeziciunea struțului și coada scurtă ca o viperă.

Dacă judecăm calul arab, din punct de vedere al calităților și aptitudinilor, constatăm că nu există altă rasă care să fie așa de sobră, rustică și energică.

În repaus, calul arab, obișnuit să facă parte din familia omului și întotdeauna în contact cu el, este cel mai blând animal ; fapt pentru care ne face impresia unui cal moale și leneș. Din momentul însă ce este încălecat, aspectul său se schimbă : devine mândru, nobil și numai atunci pare că își dă seama de valoarea sa.

În mers trebuie examinat și apreciat calul arab. Sobrietatea calului arăbesc este proverbială. Se mulțumește cu puțină hrană și suportă foarte ușor cele mai mari oboseli.

Această calitate a calului arab : sobrietatea, este rezultanta dresării și educațiunii la care este supus acest cal.

Generalul DAUMAS, voind să aibă câteva aprecieri asupra calităților calului arab, a rugat pe emirul ABD EL KADER să-și dea părerea asupra mai multor întrebări. Iată răspunsul său :

1. *Mă întrebați câte zile poate merge calul arab, fără să se odihnească și fără să sufere ?*

Răspund : „Un cal, care are picioare sănătoase, care mănâncă

orz atât cât poate, dă tot ceiace călărețul cere dela dânsul. Arabii au proverbul : „*Allef u annef*“, adică : „Dă orz și abuzează“.

Fără însă a abuză de cal, se poate face zilnic 16 *parasange*¹⁾ în timp de 3—4 zile, fără a se odihni o singură zi“.

2. *Mă întrebați ce distanță poate face un cal arab într'o zi?*

Răspund : „Nu pot spune în mod precis, însă gândesc că ar putea face 50 *parasange*²⁾, adică distanța între *Tlemcen* și *Mascara*. Am văzut un mare număr de cai făcând într'o zi această distanță. Calul care a făcut un asemenea drum într'o zi, a doua zi trebuie lăsat să se odihnească. Cea mai mare parte din caii noștri fac drumul dela *Oran* la *Mascara* într'o zi. Acest drum îl poate repetă 2—3 zile pe rând“.

3. *Imi cereți exemple de sobrietatea calului arab, de forța lui, de rezistența la foame și sete?*

Răspund : „Când eram stabilit în îmbucătura Meheï, întreprindeam adesea incursiuni „*Razzia*“ în *Djebel, Amur*, urmând drumul Saharei. Făceam cu caii noștri în ziua atacului 5—6 ore galop întins, fără nici un repaus. Această incursiune dus și întors, dură aproximativ 25 zile. În acest timp caii noștri nu mâncau decât foarte puțin orz și nu aveau pae. Mâncau însă *Alfa, Siehh* și cu toate acestea când ajungeau acasă, caii nu păreau oboșiți. Caii noștri sufereau de sete o zi, două și chiar trei zile. Caii din Sahara, adesea nu mănâncă orz timp de trei luni, ei mănâncă numai *Alfa, Siehh* și *Guetof*. Referitor la aceste alimente arabii zic : *Alfa* face pe cal să meargă, *Siehh* îl face să lupte și *Guetoful* este mai bun ca orzul.

„Sunt timpuri când caii din Sahara nu mănâncă orz aproape un an întreg. În acest caz li se dau cailor curmale, cari îi îngrașe și le dă putere“.

4. *Mă mai întrebați de ce arabul încalecă calul de tânăr și nu la 4 ani, ca francezii?*

Răspund : „Arabul susține că acest animal, ca și omul, nu se poate dresa decât fiind tânăr. Cu privire la acest lucru, ei au mai multe proverbe dintre cari : „Învățătura din copilărie rămâne ca și cum ar fi săpată în piatră, pe când învățătura la vârsta adultă dispăre, ca cuiburile pasărilor“. Sau : „O ramură tânără se îndreaptă foarte lesne ; pe când arborele bătrân, nici odată“.

1) *Parasange* : Măsura vechilor Perși, egală cu 5.000 metri.

2) 50 *parasange* corespund cu 250 km.

„In primul an, arabul își obișnuiește calul a fi condus cu un căpăstru — *Reseum* — îl leagă. Când intră în al doilea an, adică când a devenit „*teni*“ îl încalecă, face cu el mai întâi o milă, pe urmă două, pe urmă o *parasange*. Dela vârsta de 18 luni arabul pune calul la exerciții mai obositoare.

„Când calul intră în al treilea an, arabul nu-l mai încalecă, îl leagă la esle, îl acoperă cu pături și îl îngrașe. Referitor la acest lucru, arabii au următoarea zicătoare : „In primul an, leagă-l de căpăstru să nu i se întâmpie ceva. In al doilea an, încalecă-l până ce spinarea lui începe să se îndoae. In al treilea an, leagă-l din nou la esle și dacă nu-ți place, vinde-l“.

Creșterea calului în Arabia și în țările locuite de arabi.

Este sigur că în afară de Arabia, se găsesc cai arabi frumoși și în alte țări, de ex. în Siria și provinciile vecine cu Arabia. Sunt cunoscători cari susțin că cei mai frumoși cai se găsesc în Siria și în Palestina. Pretutindeni însă, calului arab i se dă aceeași îngrijire.

Din momentul ce arabul a putut să-și dea socoteala de importanța și serviciile acestui animal, l-a îngrijit ca pe copilul său. Dacă se consultă toți autorii cari au scris asupra calului arab, se va vedeă că toți recunosc că acest animal este obiectul de predilecțiune al arabului, că el face parte integrantă din familia lui, că moartea calului aduce acelaș doliu și aceeaș jale ca și moartea unui membru important al familiei. Or, dacă calul arab a fost obiectul de predilecție al acestui popor, motivele sunt două : credința lui religioasă îl obligă să se ocupe cu multă afecțiune de cal și al doilea, arabul nomad aveă absolută nevoie de el. Inainte, vrășmășia între triburi eră mai mare și adesea se dădeau lupte crâncene, astfel că viața arabului eră legată de repeziciunea și neoboseala calului său. De aci se explică îngrijirile ce se dădeau calului arab și importanța ce aveă acest animal în ochii arabului.

Poporul arab cunoaște *genealogia* cailor săi. Arabii păstrează cu cea mai mare religiozitate origina cailor lor nobili. Epele în călduri sunt date la cei mai nobili armăsari și nu este rar ca un arab, a cărui iapă este în călduri, să facă o distanță destul de mare, pentru a o duce la un armăsar recunoscut bun. Nu se dă nici un ban proprietarului armăsarului pentru bătaia epei, aceasta ar fi o înjosire ; ci se dă o cantitate oarecare de orz sau altceva. Iapa este bătută în prezența martorilor, care atestă origina mânzului născut.

Epei în gestațiune i se dă toată îngrijirea. Ea este însă pusă la muncă, în afară de ultimele 3—4 săptămâni. În timpul fătării se chiamă martori, cari constată și atestă atât origina noului născut, precum și data nașterii. Mânzul din momentul nașterii și până la vârsta adultă, este obiectul celei mai bune îngrijiri. El face parte din familia arabului. În afară de laptele ce-l suge dela mama lui, i se mai dă lapte de cămilă, mai pe urmă orz fiert și făină de orz. Orzul formează, după cum ne asigură REUL¹⁾, alimentația cailor orientali și cu toate acestea calul arab este foarte vioi și energetic. Din cauza traiului în comun, calul arab este unul din animalele cele mai blânde, este tot așa de blând ca și câinele.

După întărcare, care se face în mod foarte natural, mânzul paște ierburile mirositoare dimprejurul locuinței arabului. A mai spune că acest mânz este îngrijit și tratat, de membrii familiei arabului, ca un copil, este a spune un lucru știut de toată lumea. Din momentul ce spinarea lui s'a întărit, cam pe la vârsta de 18 luni, începe dresajul acestui animal. Această învățătură se face până ce calul ajunge la vârsta adultă și nu se consideră ca terminată, decât atunci când poate suportă cele mai mari oboseli, adică cam la 7 ani. La 18 luni mânzul este încălecat de un copil, care îl duce la adăpat, la pășune, îl țesală și îl îngrijește. Aceste două ființe: om și cal, se obișnuiesc reciproc; unul de a deveni un bun călăreț, altul un bun cal de călărie²⁾). La această vârstă de 18 luni calul nu este de loc obosit. La doi ani calul începe să se încălece de un adolescent, șeaua fiind cât se poate de ușoară. Se începe dresarea propriu zisă, bine înțeles, cu cea mai mare blândețe. La trei ani calul este dresat în așa fel, în cât să poată suportă foamea și setea. I se dezvoltă rezistența și sobrietatea. În timpul dresării se examinează cu cea mai mare băgare de seamă membrele și încheiturile. Nu se consideră terminată dresarea, decât la vârsta de 7 ani, de unde și proverbul arab: „7 ani pentru tatăl meu, 7 ani pentru mine și 7 ani pentru inamicul meu“.

Arabul crede că dresarea unui cal depinde foarte mult de dibăcia celui care dresează, de unde iarăș proverbul: „Călărețul își formează calul, după cum bărbatul își formează nevasta“.

Din cauza acestei dresări, calul arab formează astăzi rasa cea mai rezistentă, cea mai sobră și cea mai obișnuită cu privațiunile. Sunt autori cari susțin că arabul nu știe bine a îngriji de cai

1) REUL: Précis du cours de zootechnie, d'hygiène et d'agronomie. Bruxelles 1903.

2) Brehm. Les merveilles de la nature, vol. III.

PORTALES, șeful misiunii franceze în orient, ce se afla înainte de războiul din 1914, pentru cumpărarea cailor arabi, susține că pentru arab calitățile de sânge sunt mult mai prețioase decât o frumoasă conformațiune. Din nenorocire, zice PORTALES, aci se mărginește toată știința arabă, căci din momentul ce o iapă de sânge nobil, se împreună cu un armăsar, deasemenea nobil, problema împreunării și a perfecționării este terminată. Ori, cât de defectuoși ar fi acești reproducători, ei sunt împreunați ca animale de pur sânge nobil.

După PORTALES, beduinul din Arabia este un foarte mediocru crescător, ignorând cele mai elementare noțiuni. Credem că aprecierile lui PORTALES nu pot fi exacte, căci dacă ar fi așa, atunci nu ne-am putea explica cum acest arab, cel mai rău crescător de cai, a putut să formeze rasa cea mai bună și dacă el împreună cu cei mai defectuoși reproducători, cum se face că rasa arabă are mult mai puțini produși defectuoși, ca cele mai multe rase conduse de cei mai pricepuți crescători? Nu, arabul nu este așa precum îl descrie autorul francez citat mai sus.

* * *

Calul arab fiind ușor aclimatizabil, el s-a format repede o arie geografică destul de întinsă, ocupând în afară de Arabia, și regiuni din Persia, Turcia asiatică, Egipt, nordul Africei — alătura de calul mongol, cu care în multe localități s'a încrucișat, dând naștere la metiși — regiuni din Europa etc. Datorită răspândirii lor în diferite ținuturi, s'au format mai multe sub-rase și familii, cu caractere și însușiri distincte. Ca să le cunoaștem starea în care se află aceste varietăți, vom studia în mod cronologic cail din Arabia, Asia mică, Siria, Persia și în fine cail arabi din Europa.

* * *

În Arabia. Chiar în această provincie, din cauza condițiunilor de mediu, calul arab are mai multe varietăți.

Se găsesc cai de rasă bună în provinciile: *Irak, Hedjaz, Yemen, Hadramaout* și pe platoul *Nedjed*. Cai arabi buni se află și în celelalte provincii, însă nu fac parte din rasa pur arabă.

Sunt recunoscute cam vre-o 15 subrase de cai și anume: *Cuheilet, Ubeyet, Seclavyet, Manekye, Dehmé, Hedyet, Hamdani, Richan, Um-Urquq, Melihat, Ridet, Saad, Chevime, Quebiche și Moulhéqui.*

La rândul lor, fiecare din aceste rase posedă un număr însemnat de familii. Astfel, subrasa *Cuheilet* (*Koheilhan*) — care este o sub-rasă pură a calului arab — are 35 familii de cai arabi.

Vom arunca o scurtă privire asupra calului din Arabia, pe provincii.

1. *Calul din Irak*. — Localitatea Irak este situată între *Bagdat* și *Basora*, pe țărmurile Eufratului. Pășunile sunt abundente, din

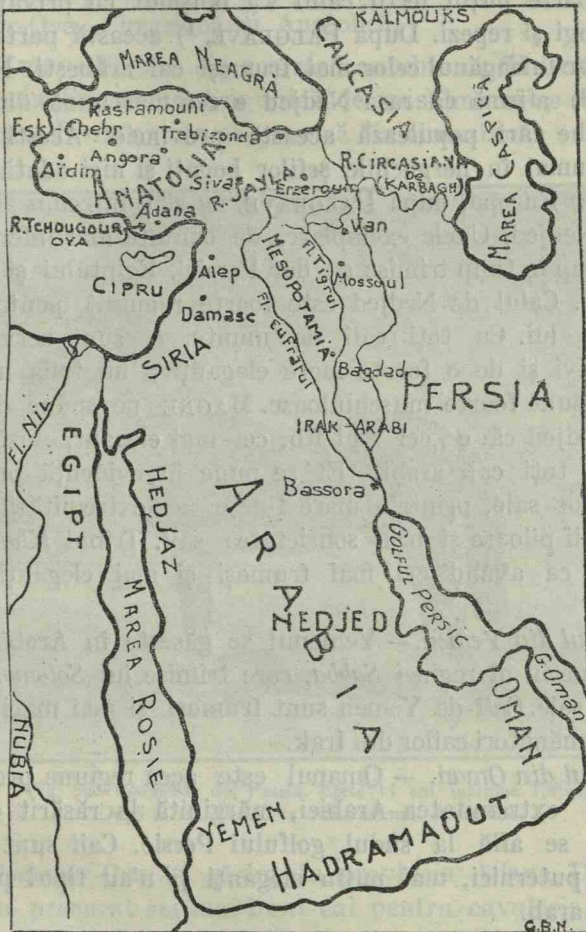

Fig. 35. — Hartă reprezentând repartiția celor mai însemnate sub-rase ale rasei arabe, în Asia.

cauza fertilității solului. Irakul este socotit de foarte mult timp ca patria celor mai frumoși cai arăbești. Acı găsim rasa *Keheilan*¹⁾ mai

1) Sau Koneilan, Koheil, Kailan, Kahlân Kekhlân sau Kenell, reprezintă aceeași familie de rasă pură arabă.

răspândită. Calul de Irak are o fizionomie foarte nobilă și foarte inteligentă, ochii mari și frumoși, nările largi, iar talia e mai mare. Caii sunt robuști, rezistenți și sobri. Această rasă o găsim în împrejurimile orașelor: Bagdat, Orfa și Basora. Calul din Irak este cumpărat de triburile arabe.

2. *Calul din Nedjed.* — Nedjedul este un platou situat în Arabia centrală. Pământul este foarte puțin productiv. Pe acest pământ foarte puțin fertil, calul s'a obișnuit cu privațiunile, cu cursele lungi și repezi. După PALGRAVE,¹⁾ această parte centrală a Arabiei ar fi leagănul celor mai frumoși cai arăbești. PROF. DECHAMBRE²⁾ afirmă că rasa Nedjed e cea mai bună dintre toate rasele arabe cari populează această provincie. Acești cai sunt crescuți numai în hergheliile șefilor bogăți și nici odată nu sunt vânduți. În Europa, după PALGRAVE, nu s'au introdus armăsari și epe din Nedjed. Unele exemplare, de calitate mai inferioară, au fost din timp în timp trimise ca dar Persiei, Egiptului și Constantinopolului. Calul de Nedjed este foarte renumit pentru viteza și energia lui. Ca toți caii de munte, ei sunt nervoși, energici, uscățivi și de o foarte mare eleganță; au talia mică, însă membrele sunt foarte mușchiuloase. MAGNE ne spune despre calul din Nedjed că, e „cel mai fin, cel mai elegant, însă cel mai mic dintre toți caii arabi. El se pune în evidență prin armonia formelor sale, printr'o mare finețe a extremităților și a producțiunii piloase și prin sobrietatea sa“. Tribul *Khadam* este considerat ca având cei mai frumoși și mai eleganți cai din Nedjed.

3. *Calul din Yemen.* — Yemenul se găsește în Arabia fertilă, vechiul imperiu al reginei *Sabba*, care trimise lui *Solomon* cai din hergheliile sale. Caii de Yemen sunt frumoși și mai mari de talie. Ei sunt asemănători cailor din Irak.

4. *Calul din Oman.* — Omanul este acea regiune productivă, situată la extremitatea Arabiei, mărginită la răsărit de golful Oman, ce se află la sudul golfului Persic. Caii sunt mari de talie, mai puternici, mai puțin eleganți și n'au tipul pronunțat al calului arab.

5. *Calul din Hedjaz.* Hedjazul este o provincie ce se întinde dealungul mării Roșii. E o regiune muntoasă și mai pu-

1) PALGRAVE a fost un ofițer englez, care timp de 30 ani, sub numele și îmbrăcămintea unui pelerin oriental, a avut ocaziunea să viziteze hergheliile celor mai puternici șefi ai Wahabiților, trib arab care locuiește partea centrală a Arabiei.

2) P. DECHAMBRE Les Équidés, 1921.

țin productivă decât regiunea din sudul ei, numită Yemen, Căii din această regiune sunt de talie mai mare și din ei au fost mult importați în Egipt.

* * *

In Asia mică. Majoritatea cailor de călărie sunt de origine arabă și ei fac parte din patru sub-rase și anume Ouzoune-Jayla, Tchoucour-Ova, Circaziană și Anatolică.

1. *Ouzoune-Yayla*. Nu e o rasă autohtonă. Ea a fost adusă în provincia *Silvas* din Asia mică de musulmanii ce au emigrat din Caucaz. Proveniența se pare să fie circaziană.

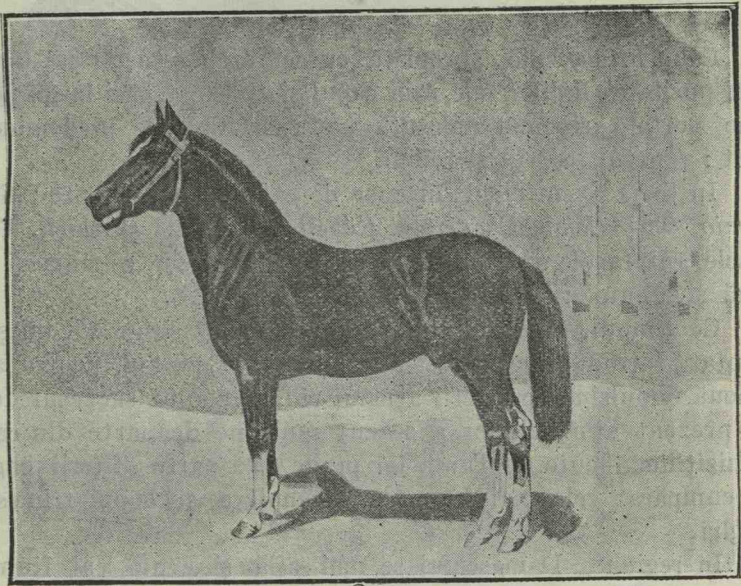

Fig. 36.—Armăsar din Persia. Etate 11 ani, înălțime 1,49m.
După P. Ghermanov: Alb. animal. domestice.

2. *Tchoucour-Ova*. O găsim în provincia Adana. Din această rasă s'au procurat cei mai buni cai pentru cavaleria turcească. Prof. DECHAMBRE ne descrie acești cai astfel: „Sunt foarte robuști, au un cap relativ mic și frumos, spinarea și șalele potrivit de lungi, pieptul larg, crupa puțin înclinată, membrele puternice și tendoanele solide“.

3. *Rasa circaziană sau transcauziană*, e răspândită în sudul Caucaziei și se află mai mult pe teritoriul rusesc. Din această rasă se afirmă că a luat naștere sub-rasa Ouzoune-Yayla. Cele

mai frumoase exemplare de cai arabi, descendenți ai calului arab de pur sânge Koheilan, îi găsim în districtul Chouche.

4. *Rasa anatolică*. Se găsește în provinciile Kastamouni, Angora și Aidin. E o rasă ușoară, cu talia de 1,38—1,48m. și dă cai buni pentru curse.

Se mai găsesc cai arabi și în localitățile din provinciile: *Van, Elzerum, Trebizonda*; însă caii nu pot fi clasați în familii, sub rase sau rase, din cauza diversității formelor. Ei sunt în general cai puternici, însă de talie mică (1,38—1,40 m.) Mai avem cai arabi de bună calitate în provinciile *Diarbèkir* și *Mosul*, dar ei nu aparțin rasei pur arabe. Deasemenea se mai găsesc în *He-djes, Berheim, Mesopotamia, Siria, Persia, Egipt, etc.*

* * *

Calul *sirian*, rudă apropiată cu cel arab, este un cal frumos prin puritatea liniilor sale, prin capul său delicat, nări largi, coada bine purtată și mușchiulatură puternică. Culorile predominante sunt: vânățul, negrul și roibul.

În Siria avem cinci sub-rase de cai mai importante: *Sekalaonia, Om-Arkoub, Choucima, Kéheilet-el Ajouzi și Abieh*. Toate rasele, rub-rasele și familiile de cai din Siria, au o singură origină și anume: sub-rasa *Keheilet-et-Ajouz*¹⁾.

Cu timpul, numărul cailor de pur sânge sirian s'a micșorat treptat. Introducerea curselor acum vre-o 20 ani, pentru a da o nouă impulsie creșterii acestui cal, n'au avut succesul dorit. În prezent numărul lor a scăzut mult, pe deoparte din cauza rechizițiilor făcute de Turci, iar pe de altă parte ofițerii englezi au cumpărat cele mai frumoase exemplare și le-au trimis în Anglia.

În regiunea Damascului se mai află și acum cai frumoși, ce mai au făptura clasică a calului arab.

* * *

Calul *persan* este de sigur cea mai apropiată rudă a arabului; se crede chiar că arabul provine din persan. Între arab și persan sunt mici diferențe. Capul calului persan este puțin mai strimt, gâtul mai lung și formele corpului în general mai lungi. În rezumat, este foarte greu de a deosebi un cal persan de unul arab, chiar și pentru cei mai pricepuți cunoscători. În Persia, în hergheliile Șahului, ca și a marilor proprietari, se mai găsesc câțiva cai de pur sânge

1) Comunicare făcută în 1916 de dl. ATTALLA, inginer agricol.

nobil. In ținuturile situate la nord-estul Persiei, în Turchestan, Buhara, Afganistan și Caucas se găsesc uneori cai frumoși, asemănători cailor persani și arabi. Ei provin din curcirea cailor indigeni, cu rasele persană și arabă ¹⁾.

* * *

Calul arab, cu însușirile lui, este mult mai rar astăzi ca în trecut și nu se mai găsește decât în unele centre și la unele triburi. In regiunile cele mai însemnate, avem următoarele târguri: *Alep, Damasc, Mesarih, Souh-El-Khan, Bagdat, Basora,*

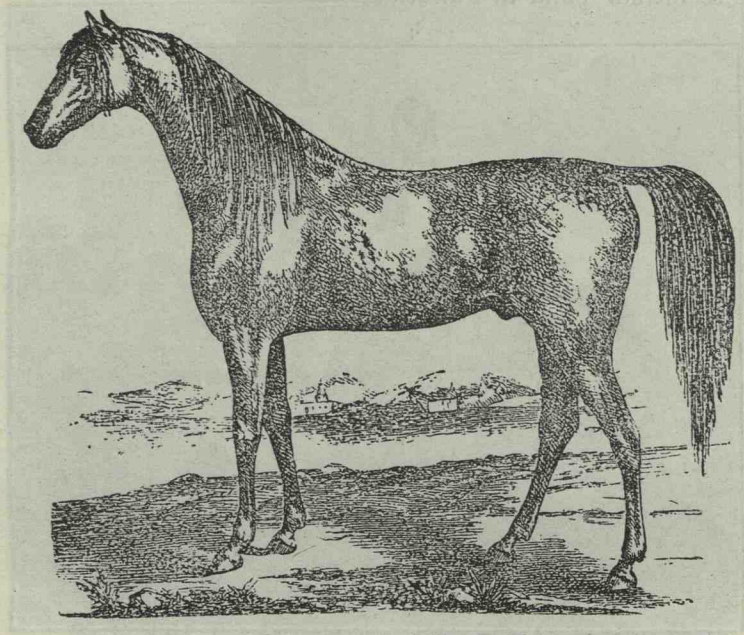

Fig. 37.— Cal Persan. După Prof. Dr. G. Maior: Ipologio.

Orfa, Mosul, Meca, Medina, etc.; iar ca triburi sunt: *Nedjed, Anazet, Benni-Shamanar, Djebel, Shammar, Dhofir, etc.* Tribul *Anazet* are un cal provenit în urma curcirii cu tipul din *Nedjed*. Acest trib emigrează uneori în apropiere de Siria și Palestina. Se găsește câteodată la acest trib cai asemănători în totul calului din *Nedjed*. Calul tribului *Anazet* este mai mult un cal sirian, crescut în triunghiul format din localitățile *Alep, Bagdat și Damasc*. Acest cal are o talie de 1,50 m. El reprezintă purul sânge arab în

1) SIMONOFF și MOERDER. Les races chevalines.

Europa ¹⁾. Dela acest trib englezii au cumpărat cai pentru remonta cavaleriei, în timpul războiului Crimeii.

Târgurile din Damasc și Alep nu mai sunt așa de importante, cu toate acestea se pot găsi cai buni și aici, mai ales atunci când arabii se apropie de centrele locuite. Se găsesc la Alep uneori familii ca : *Roalla, Fedaan, Sebaah*, cari fac parte din tribul *Anazet* și cari au cai foarte buni.

În timpul iernii, aceste familii se găsesc pe țărmurile Eufратului. La Damasc se pot găsi triburile *Ouled-Ali, Managhi, Hezanneh*, cari poposesc între Damasc și Palmira și cari iarna locuiesc în Irak, între Palmira și Bagdat. Mai către est găsim tribul *Beni-Sacki*, care se întinde până în Palestina.

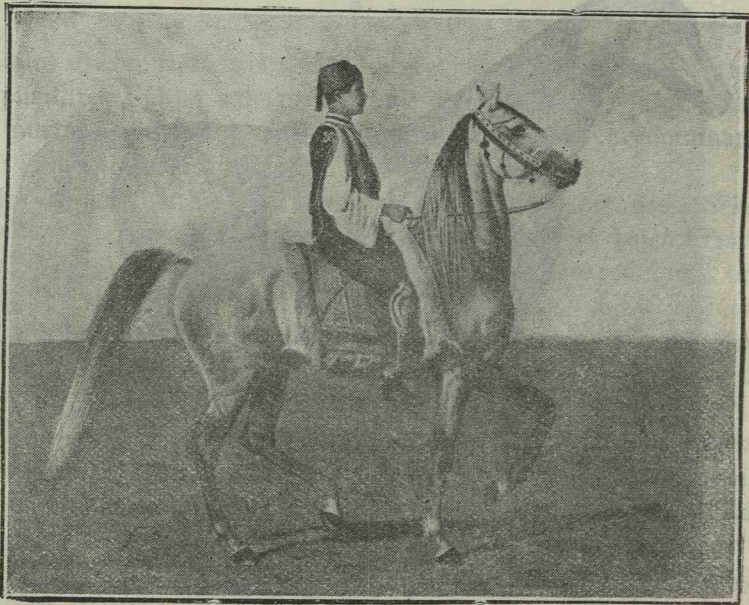

Fig. 38.—Cal din Egipt. După P. Ghermanov: *Alô. animal. domestice.*

În rezumat, punctele unde se găsesc cai sunt : Palestina, Siria, Damasc, Libanul, munții Akkər, Alep, Hanah, Orfa, etc.

Este foarte greu astăzi de a putea cumpăra un armăsar arab de rasă nobilă, pentru că aparține triburilor, care pentru nimic în lume nu-l vinde. Expozițiunea internațională de cai din 1900, dela *Vincennes*, ne-a dat ocaziunea să vedem cei mai frumoși armăsari și epe arabe, de cel mai bun sânge arăbesc.

Dacă calul arab, adevăratul pur sânge arab, este astăzi foarte

1) C-te de Comminges. *Les races des chevaux de selle en France.*

rar, motivele sunt mai multe. Cele mai principale sunt următoarele. Arabul ducea înainte o viață nomadă, în continuă luptă și deci avea nevoie de un cal bun. Din momentul ce el și-a mai schimbat felul de trai, din momentul ce vrăjmășia între triburi s'a mai micșorat, din momentul ce s'a fixat mai bine pe părticica lui de pământ; din acel moment n'a mai simțit așa de mare nevoie de un cal atât de sobru, atât de rustic și atât de iute. Odinioară eră însăși existența arabului legată de voinicia calului său. De atunci de sigur că, acest frumos copil al deșertului, calul, n'a mai fost obiectul atâtor griji din partea arabului. Pe de altă parte, Europa uimită de frumusețea, vigoarea, armonia formelor și calităților acestui cal

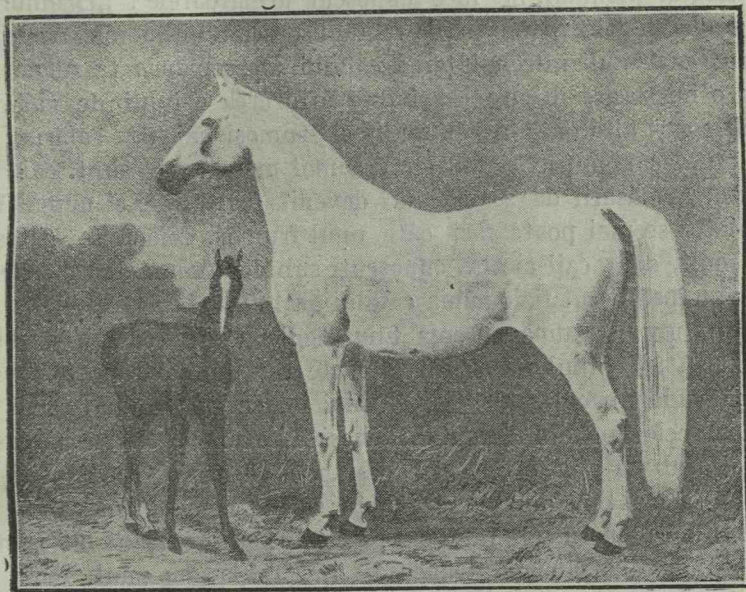

Fig. 39.—Iapă arabă din Herghelia dela Babolna. După P. Ghermanov:
Alb. animal. domestice.

arăbesc, a căutat să-l introducă, să-l aclimatizeze, pentruca cu ajutorul lui să poată modifica și îmbunătăți rasele de cai pe cari le avea. În acest scop, comisiuni însărcinate de a cumpără buni reproducători, armăsari și epe, au început să cutreere toate ținuturile orientale renumite pentru caii lor, cumpărând pe prețuri destul de mari cei mai buni armăsari și epe; astfel că numărul acestor reproducători s'a împuținat din ce în ce, iar astăzi cu greu se mai pot găsi armăsari sau epe în aceleași condițiuni de frumusețe ca altă dată. Cine vrea să cumpere armăsari de frunte, trebuie să cutreere locurile aproape sălbatice, unde se găsesc triburile despre

cari am vorbit. Franța, Anglia, America, etc., în afară de comisiunile ce trimit spre a cumpăra cai, mai au agenți permanenți, care bat toate târgurile și urmăresc triburile, până să pună mâna pe un bun reproducător. Acest sistem este foarte economic și practic. Un armăsar bun se plătește cu orice sumă. Nici odată nu este prea scump. Reproducătorii mai comuni se plătesc dela 1.000—4.000 de lei aur, iar un armăsar de mare valoare, de sânge nobil, se găsește rar pe la târguri, afară numai dacă nu este de furat.

Referitor la penuria reproducătorilor de seamă, PORTALES, inspectorul general al hergheliilor franțuzești, trimis în Orient să cumpere cai arabi pentru hergheliile dela *Pompadour*, înainte de războiul mondial, ne face cunoscut următoarele: „Drumurile cari se deschid în toate părțile regiunii deșertului, au micșorat din ce în ce mai mult întrebuințarea calului. Deasemenea trăsurile au adus o micșorare în ce privește utilizarea calului de călărie. Pașalele cari altă dată aveau mulți și frumoși cai de călărie, nu mai au decât puțini și răi, iar cea mai mare parte sunt cai de trăsură. Armășarii de seamă au devenit foarte rari și numai întâmplător se mai poate găsi câte unul frumos. Ceiace se găsește mai mult, sunt caii metiși, cunoscuți sub denumirea de cai *sirieni*, cari n'au însă decât fizionomia calului arab.“

LONCEY ¹⁾ rezumă părerea unui englez, referitoare la această chestiune, în chipul următor: „Foarte rar unui european îi este dat să vadă un cal arab din cea mai imaculată origină. Chiar în târgurile cele bune din *Bagdat* și *Damasc*, este imposibil să se găsească un cal arab cu adevărat sânge nobil. Nu se găsesc decât metiși“.

Ca să mai dovedim că în Arabia calul frumos era chiar în trecutul apropiat foarte rar, vom cită următorul cuprins din raportul comisiunii franceze trimisă în Arabia, în anul 1880, să cumpere cai ²⁾:

„Triburile nomade cari aveau cele mai bune rase de cai se micșorează pe zi ce merge și ca număr și ca importanță. Ele merg chiar spre peire. Nu va trece poate mult timp spre a vedea că beduinul din deșert, va deveni tot așa de rar ca indianul din America... La acești nenorociți, mizeria și foamea sunt în stare cronică. Când recolta este rea, ei și animalele lor mor cu miile; când ea este bună, nu au cel puțin prevederea de a-și strânge proviziuni, pentru ca în anii răi, să poată umplea golurile provenite din cauza mortalității anilor și mai răi... O altă cauză tot așa de importantă a rarității

1) LONCEY. Le cheval algérien.

2) Negulescu, raport.

rasei pure arabe, este civilizațiunea. Facerea de șosele necesită transporturi de material, transporturi cari sunt grele și care nu se pot face în bune condițiuni cu calul țării. De aci a urmat introducerea cailor de diferite rase, cari puțin câte puțin se amestecară cu sângele indigen“.

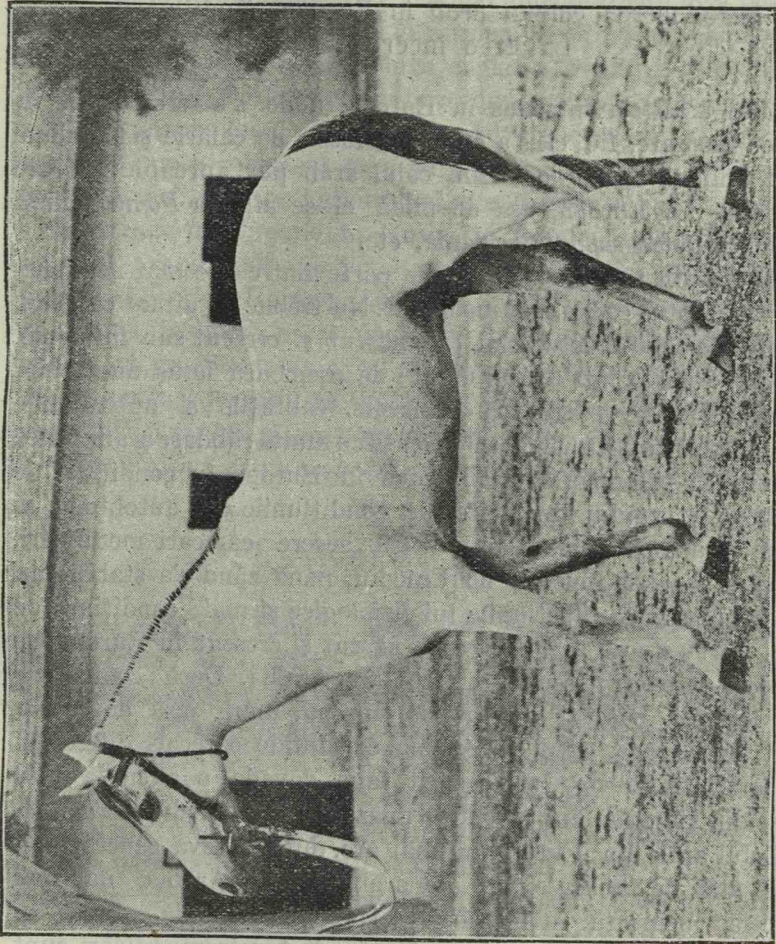

Fig. 40. „Hadban“, armăsar arab din Herghelie dela Babilna. Foto. orig. N. A. D.

Cu toții știm că comisiunea românească, trimisă în Arabia în 1896, n'a putut aduce decât puțini armăsari și epe, cu toate că a stat aproape 6 luni. Este regretabil că această comisiune românească, care desigur a cutreerat multe localități din Orient, n'a scris nimic și nu ne-a vorbit de loc despre acest cal arăbesc.

În prezent numărul cailor buni în Arabia este și mai redus. Din citațiunile pe cari le-am reprodus, se vede lămurit că în Arabia, ca și în alte părți, unde se află calul arab, numărul cailor buni s'a micșorat simțitor și este foarte probabil că într'un viitor apropiat, calul arab, cu toată faima trecutului lui, va fi foarte degenerat în Arabia.

Introducerea calului arab în Europa. Modificările ce a încercat.

Calul arab s'a introdus în Europa, unde s'a crescut fie în stare de puritate, fie că s'a curcit cu rasele de călărie și tracțiune ușoară, îmbunătățindu-le. Găsim calul arab pur aproape în toate hergheliile din Europa; așa de pildă el se află la *Pompadour* în Franța, la *Trakenen* în Germania, etc.

Rasa arabă în Europa, deși face parte dintre cele mai aclimatizabile rase, totuș ea s'a mai modificat. Nu trebuie să uităm că acest cal arab este copilul deșertului, este născut și crescut sub influența unui soare arzător, într'un aer uscat; de asemenea iarăș nu trebuie să pierdem din vedere, că însușirile, calitățile și aptitudinile sale sunt rezultatul unei dresări făcută cu multă răbdare și am putea zice cu multă pricepere de arab. Adus în Europa, în condițiuni de sol, climat și mediu deosebite de condițiunile lui autohtone, se înțelege că acest animal a trebuit să sufere oarecari modificări, până când s'a adaptat cu noul mediu, până când s'a stabilit un nou echilibru între funcțiunile lui fiziologice și noile condițiuni de mediu. Cert este că acest cal arab născut și crescut în Europa, se deosebete de calul născut și crescut în Arabia. Dacă comparăm acești indivizi născuți din aceeaș tulpină, unul însă născut și crescut în Europa, altul în Arabia, constatăm oarecari diferențe. Calul arab în Europa și-a mărit talia, dovada o avem la calul arăbesc din Ungaria, din partea de miază zi a Franței, din Germania, etc. Calul arab din Europa nu mai are, după câteva generațiuni, formele atât de uscățive ca ale arabilui din Arabia, nu mai are aceeaș ușurință în mișcări; aceeaș rezistență la muncă, la foame; aceeaș sobrietate și acelaș fond. Aceste modificări sunt incontestabil, pierderi. Ele sunt pricinuite din faptul că dresarea calului arab în Europa se deosebete de dresarea calului arab în Arabia, unde condițiunea esențială a dresării este de a-i mări cât se poate mai mult fondul și rezistența. Dacă calul arab din Europa și-a mărit talia, motivul este o hrană mai substanțială și poate, până la un oarecare punct au contribuit și condițiunile de climat, cari sunt diferite de acele ale Arabiei.

Rasa arabă considerată ca rasă amelioratoare.

Nu există o altă rasă de cai care să fi jucat un rol așa de mare la formarea și îmbunătățirea celorlalte rase de cai de călărie și tracțiune ușoară, ca rasa calului arab. Și aproape nu există rasă de călărie și tracțiune ușoară, care să nu aibă în vinele ei sânge arab. Rasa calului arăbesc este cea mai ameliorătoare rasă posibilă. Ea a fost cea mai întrebuintată în Europa. Să cităm câteva exemple : rasa renumitului cal de pur sânge englez a avut ca obârșie sânge arab. Faimosul *Darley-Arabian* era tipul calului arab de cel mai nobil pur sânge. Sunt autori cari susțin că acest cal de pur sânge englez se poate considera ca o varietate a rasei ariene. Frumosul cal anglo-arab, pe care 'l găsim mai ales în Franța (*la Pompadour*), în Germania, în Ungaria, în Rusia, în România etc., provine tot din viță arabă. Caii de jumătate sânge din Franța, Germania, Anglia, Austria, Ungaria, Rusia, Cehoslovacia, Italia, România, etc., sunt în mare parte proveniți din rasa arabă. Putem deci susține că omenirea n'a avut și n'are un alt cal de călărie mai bun ca acest cal arab; că n'a fost și nu este o altă rasă mai aclimatizabilă și care să fi jucat un rol mai mare, ca rasa calului arab și că în Europa calul arab este foarte răspândit.

II. — Rasa Mongolă.

Rasa mongolă fiind a doua rasă orientală, care a jucat un rol important la formarea celorlalte rase de cai din alte țări și care are de asemenea o întindere geografică mare, o vom studia din aceleași puncte de vedere, ca și pe rasa calului arian.

Zootehniștii ne fiind toți de acord asupra denumirii acestei rase, ea este cunoscută sub mai multe nume :

SANSON o numește „*Rasă africană*“, *E. C. Africanus*, pentru că după părerea lui, leagănul rasei în chestiune ar fi N-E. Africei, în Nubia, Dongola. După acest autor există în aceste localități cei mai desăvârșiți reprezentanți ai rasei¹⁾.

PIETREMENT²⁾ având în vedere că proto-mongolii au domesticit-o pentru întâia oară și bazându-se și pe faptul că patria primitivă

1) SANSON, Zootehnie, tomul III.

2) PIETREMENT, loc. cit. Mai consultă și „*Les races chevalines dans le temps dans l'espace 1905*“ și „*Le crane de Remagen, etc., 1896*“.

a acestui popor nu eră în Africa, ci în Asia, în localitatea mărginită la N de Altaii septentrionali, la S de munții Cerești, la E de deșertul Gobi, iar la V de munții Alatau; dă acestei rase denumirea de rasă *mongolă* sau *protomongolă* și o consideră tot ca o rasă de origine asiatică.

Această rasă, după PIETREMENT, ar fi fost introdusă în Egipt de păstorii numiți *Hyksoși*, a căror origină după MARIETTE eră semită; după PIETREMENT, hyksoșii proveneau din curcirea semiților cu mongolii, iar după ORCET ei erau de origine celtă. Acești păstori au adus rasa mongolă în Egipt. PIETREMENT demonstrează că vechii egipteni nu aveau calul înaintea conchetei hyksoșilor. Creșterea acestui cal în Egipt a prosperat foarte repede. În Egiptul de jos și sub domnia lui *Thutmes I*, valea Nilului eră locul crescătoriilor mari de cai. Descendenții lui *Thutmes I* cotropiră tot litoralul Mediteranian, dela Tripoli până la Maroc și acolo se formă rasa *numidă*, strămoașa rasei barbe. În privința acestei chestiuni, SANSON se exprimă în modul următor: „Învățații ne afirmă—și PIETREMENT în special, mai mult ca alții—că vechii egipteni nu se serveau de cai înaintea invaziunii hyksoșilor; însă nici unul din ei nu ne arată că în acel timp nu se găseau cai în Nubia. Prin urmare suntem în drept să păstrăm numele de rasă africană, până la noi dovezi mai precise“.

În tradițiunea arabă se indică Asia ca leagănul rasei în chestiune, căci *Berberii* se considerau ca originari din *Beni-Ghassan* și din *Benni-Lekhm*. Prima lor patrie a fost Palestina. Acolo creșteau *Berberii* pe fugacii lor renumiți. Goniți de regii Persiei, ei emigrară în Egipt; străbătând Nilul, se răspândiră în părțile dela vest ale acestui fluviu. După moartea lui *Golius*, ei se stabiliră în *Maghreb* și după ce au învins pe *Frendj-Franci*, s'au întins în Sicilia, Sardinia și Spania.

Rasa aceasta s'a mai numit și „*Barbă*“ sau „*Berberă*“, pentru că în Statele barbarești s'au format cele mai bune varietăți. Aceste state barbarești cuprind, cum se știe: Algeria, Tunisul, Marocul și se întind dealungul coastei septentrionale a Africei, până în partea de vest a Egiptului.

PIETREMENT mai afirmă că rasa în chestiune se mai cunoaște și sub denumirile de: *Kirghiză*, în Turchestanul septentrional; rasa *Teké*, la turcomanii din Turchestanul meridional și de *Turcomană*, în nordul Persiei.

Din momentul ce protomongolii au domesticit această rasă de cai și au răspândit-o în diferite țări, ducând-o cu ei în migrațiunile lor; ori cari ar fi discuțiunea asupra originii sale, noi

credem că cea mai potrivită denumire este aceea de rasă „Mongolă“, pentru că această rasă o găsim mai mult la popoarele mongole.

Rasa mongolă s'a introdus aproape în toate regiunile unde s'a introdus și rasa ariană. Și este cert că, mai în toate aceste părți a fost învinsă de rasa ariană, a cărei făptură corporală este mult mai armonioasă și mult mai plăcută. Din punct de vedere al întinderii geografice, se poate susține că, în partea occidentală, întinderea ei se confundă cu aria geografică a tipului arian. În partea orientală, această rasă s'a întins până în China, Japonia,

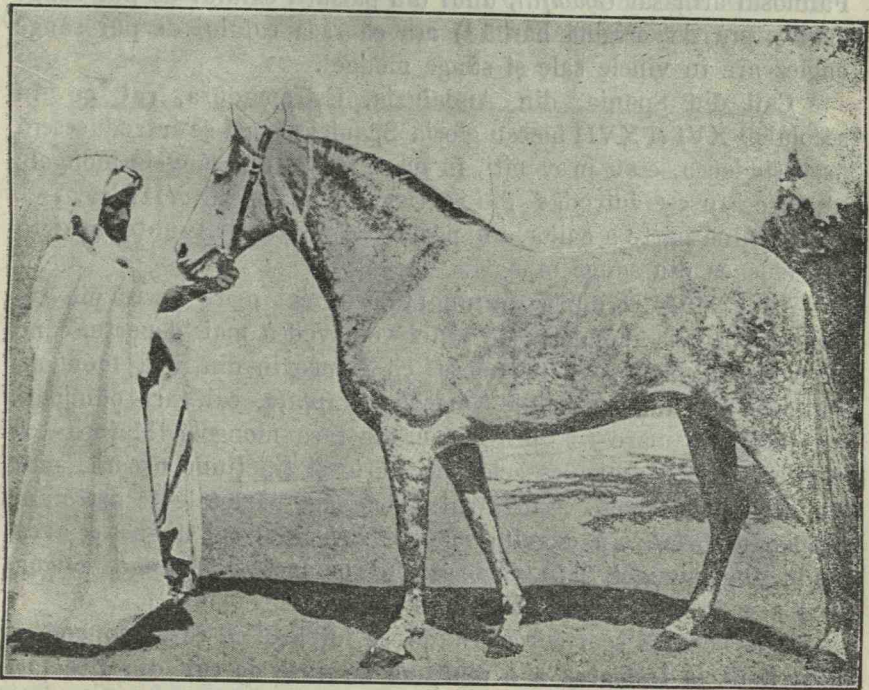

Fig. 41. — Rasa mongolă. După Fournier. Le demi-sang.

etc. Se găsește însă mai răspândită în partea de nord a continentului African : în Nubia, Egipt, etc., apoi în Spania etc.

REUL ¹⁾ susține că și acestei rase i s'ar putea da epitetul de rasă pură, căci zice el : „Nu sunt decât patru rase de cai, cărora li s'ar putea da numele convențional de pur sânge, două naturale : arabă și barbă și două artificiale, adică create de om : purul sânge englez și purul sânge anglo-arab“.

1) FEUL, op. citat.

Oricare i-ar fi fost origina și importanța rasei în trecut, astăzi însă numărul indivizilor cu caracterele zootehnice tipice ale rasei, este mult, foarte mult redus.

Rolul jucat de rasa mongolă.

Prin faptul răspândirii ei în diferite țări, de sigur că rasa mongolă a jucat un rol important în formarea altor rase și în special a raselor de călărie și tracțiune ușoară. Dacă vom scurta origina formării diferitelor rase de cai, vom găsi și sânge mongol. Faimosul armăsar *Godoljin*, unul din părinții calului de pur sânge englez, eră de origină barbă¹⁾ așa că rasa calului de pur sânge englez are în vinele sale și sânge mongol.

Caii din Spania, din Andaluzia, Estramadura, cai ce în secolul al XVI și XVII făceau gloria Spaniei și cari se introduseseră pretutindenea, erau proveniți, în mare parte, din sângele mongol; sânge ce fusese introdus din Africa, în veacul al VIII-lea.

O bună parte a cailor din partea de miazăzi a Franței, provin deasemenea din sânge mongol.

În Portugalia, după NOGUERIA, cea mai mare parte din cai sunt de origină mongolă. De altfel vom vedea mai departe, când ne vom ocupa de caii portugezi, că ei provin din rase mongole. Faimoșii cai din hergheliile *Kladrub și Lippița*, cai, cari odinioară au jucat un mare rol, proveneau din rasa mongolă. Majoritatea raselor rusești, mai ales cele de călărie și tracțiune ușoară, sunt de origină mongolă. Armăsarul *Smetanka*, părintele formator al trăpașilor *Orlof*, eră de viță mongolă. Vechiul cal unguresc avea mult sânge mongol. Și în vinele calului românesc este sânge mongol, mai ales în ale aceleia din Transilvania.

Din această scurtă recensiune, se înțelege că rasa mongolă a contribuit la formarea a o mulțime de rase de cai din alte țări și dacă n'a jucat un rol așa de mare ca rasa ariană, cauza este făptura ei corporală mai puțin frumoasă, mai puțin armonică.

Caracterele zootehnice ale rasei mongole.

Odată cu studiul pe care'l vom face asupra acestor caractere zootehnice, credem necesar să comparăm rasa mongolă cu cea ariană, ca din această comparație să reiasă diferența dintre ele.

Calul mongol face parte din grupul raselor eumetrice, puțin

1) A se vedea origina lui la calul de pur sânge englez.

dolicomorfa și atractoidă. Talia lui variază după localități, ea este însă cuprinsă între 1,45—1,60 m. În general talia este mai mare decât a calului arab. Capul calului mongol este mai lung ca al calului arab, mai puțin subțiratic, urechile mai mari și mai apropiate, din cauză că fruntea este mai strimată. Ele însă sunt subțiri, mobile ca și ale calului arab. Arcadele orbitare sunt mult mai puțin deschise, ceiace face ca ochiul să fie mai mic, mai puțin focos și cu o expresiune mai puțin vie decât a arabilui; nările sunt mai puțin largi, iar forma capului nu este pătrată ca a calului arab. Ceiace, în adevăr, deosebete calul mongol de arab, este profilul capului. La arab acest profil este drept, la mongol e convex. Convexitatea uneori este mărginită numai în regiunea frunții, for-

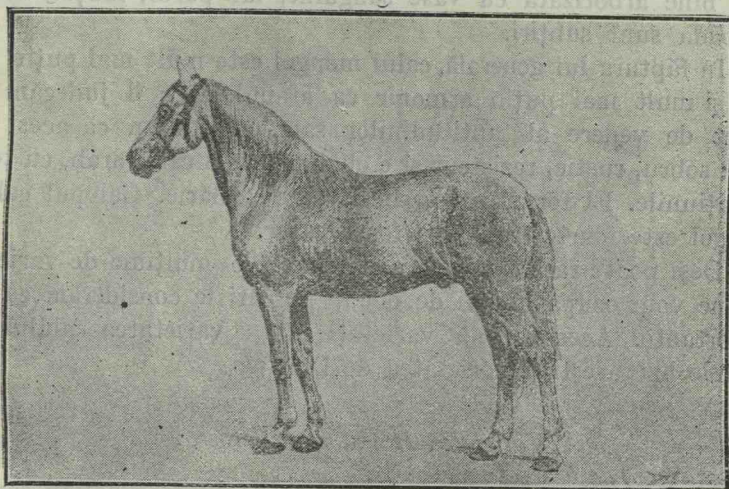

Fig. 42. — Cal berber din Sahara. După P. Ghermanov. Alb animal domestic.

mând ceiace în exterior se numete „cap de iepure“, sau se întinde și pe partea superioară a oaselor sus nasale, constituind „capul berbecat“.

În toată expresiunea lui, capul calului mongol este mult mai puțin frumos ca al arabilui. Gâtul calului mongol este mai lung și mai puțin armonios față de al calului arab, corpul e în general mai sâui, pieptul mai strimț, spinarea scurtă, regiunea șalelor ca și a spinării mai convexe, crupa mai strimțată ca a arabilui și cu direcțiune mai oblică, coada prinsă mai rău ca la arab, coapsele subțiri, membrele mai lungi, articulațiunile bune, copitele însă mai strimțte, cornul subțire, iar membrele dinapoi uneori n'au castane.

SANSON ne comunică că rasa mongolă are metatarsienele principale mai lungi ca ale rasei ariene, cu o formă prismatică, baza triunghiulară, în loc să fie cilindrică. Tot SANSON ne mai face cunoscut că un caracter etnic al calului mongol, este existența a 5 vertebre lombare, în loc de 6; ceiace, zice acest autor, ne-ar permite să susținem că rasa în chestiune se apropie, prin formula ei vertebrală, cu rasele de asini. Acest caracter însă, adică numai 5 vertebre lombare, în loc de 6, deși se poate găsi la unii indivizi din rasa mongolă, s'a găsit și la alții, din alte rase. El nu poate fi socotit ca un caracter etnic, cum credeă SANSON, ci mai mult ca un exemplu al legii de variațiune a organelor în serie.

Culoarea predominantă a calului mongol este vânătă, ca și a arabului. Se găsesc însă și roibi, murgi și negrii. Pielea este subțire, bine arborizată cu vase sanguine, iar părul, moțul, coama și coada sunt subțiri.

În făptura lui generală, calul mongol este mult mai puțin frumos și mult mai puțin armonic ca arabul. Dacă îl judecăm din punct de vedere al aptitudinilor sale, constatăm că acest cal este: sobru, rustic, rezistent și e obișnuit ca și calul arab, cu toate privațiunile. El formează un bun cal de călărie. Galopul calului mongol este foarte frumos și foarte ușor.

Deși poate rasa mongolă a dat loc la o mulțime de varietăți, noi ne vom ocupa numai de două, pe cari le considerăm ca mai importante. Aceste două varietăți sunt: varietatea calului din Statele barbarești și varietatea de Dongola.

Varietatea Barbă sau Berberă.

Se dă numele de cal barb la o populațiune cabalină care se găsește la triburile sedentare din nordul Africei, din Statele barbarești. Berberii, popor indigen al continentului African, crescători de cai, erau răspândiți în Barbaria ¹⁾, Maroc și în regiunea deșertului până aproape de Egipt, Sahara și oceanul Atlantic.

Acest popor formă patru naționalități diferite: *Amazorghs*, în Maroc; *Kabili*, în munții Tunisului și Algeriei; *Tibbus*, în deșert, între Tezan și Egipt și *Tuareks*, în Sahara și deșert.

În Statele barbarești însă predominau două rase de cai: mongolă și ariană, așa că populația cabalină a acestor State este compusă mai mult din metiși ariano-mongoli.

1) Barbaria este vechea Mauritania. A luat numele de Barbaria în urma conchetei arabilor. S'au mai numit „State barbarești“, după numele poporului Berber, popor indigen, care trăia într-o stare mizerabilă în regiunea muntoasă.

Aceasta însă nu exclude faptul că înainte de concheta Algeriei, se găseau și cai de viță pur mongolă. În vechime, calul barb era foarte stimat și vestita cavalerie *numidă*, atât de temută de romani, era compusă din cai barbi.

Înainte de a descrie caracterele zootehnice ale actualului cal barb din Algeria, este bine să redăm pe scurt istoricul ocupării Algeriei de francezi, mijloacele întrebuintate de ei pentru a îmbunătăți calul barb și cari sunt modificările ce s'au putut aduce acestui animal.

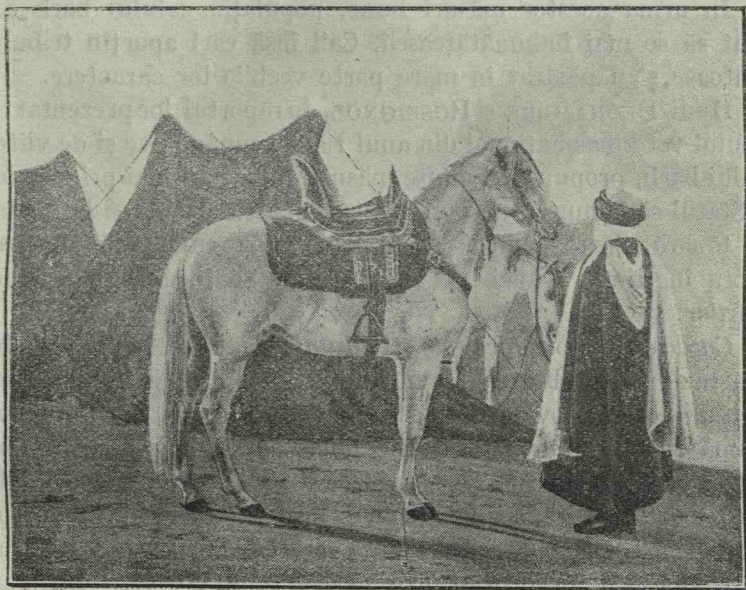

Fig. 43. — Cal berber din Egipt. După P. Ghermanov. Alb. animal. domestico.

Concheta Algeriei a început sub domnia lui *Carol al X-lea*, sub pretextul, ne spune Istoria, de a răsbună o lovitură cu evantaiul dată ambasadorului Franței de Beiu Tunisului. Această conchetă a fost urmărită cu multă vigoare în timpul domniei lui *Ludovic Filip*. Kabilii însă nu se supuseră decât în timpul celui de al doilea imperiu. Șeful cel mai de temut fu emirul *Abd El Kader*. Acest șef era un entuziast în ceiace privește calul.

Din momentul ce Franța ocupă Algeria, văzând caii cari începuseră să degenereze, ea se ocupă cu perfecționarea lor. În acest scop se luă mai multe măsuri. Se înființă în anul 1844 trei

depozite de armăsari : unul la *Caleah*, provincia Algeria și câte unul la *Mostaganem* și *Allilick* pentru celelalte provincii ¹⁾).

În aceste depozite erau armăsari arabi, anglo-arabi și barbi selecționați, spre a contribui la îmbunătățirea calului autohton. Mai târziu armăsarii anglo-arabi au fost suprimați. Tot în scopul ameliorării calului barb s'a mai înființat în anul 1885 și un stud-book ²⁾).

Ministerul de război, în urma propunerilor direcțiunii herghelilor, a instituit și curse. Scopul acestor curse era ameliorarea cailor de rasă barbă sau barbo-arabă, cai cari dau un contingent destul de mare armatei franceze.

În urma acestor măsuri bune, populația calului barb a început să se mai îmbunătățească. Căii însă cari aparțin triburilor muntoase, ș'au păstrat în mare parte vechile lor caractere.

D-nii DECHAMBRE și ROSSIGNOL, în raportul lor prezentat congresului veterinar național din anul 1906, ocupându-se și de viitorul calului barb, propun mai multe măsuri, între cari mai principale ar fi : Statul să cumpere mai mulți cai pentru armată și la o vârstă mai tânără. Să răspândească cât mai mult cunoștințele generale asupra îngrijirii, hranei și adăpostului. Să încurajeze producția catârilor.

Caracterele zootehnice ale vechiului cal barb. — Calul barb de astăzi, în totalitatea sa, nu putea să aibă decât caracterele rasei din care provine. Caracterele vechiului cal barb s'ar putea rezumă în chipul următor : talie mică, nări puțin deschise, buze subțiri, greabăn ridicat, gros, spinare și șale scurte, crupa unghiuloasă, scurtă, teșită, coada lungă, prinsă jos, membre lungi, fluere de asemenea, coate de vacă, culori variabile ; cal bun ca acțiune, sobru, rustic și propriu pentru călărit ³⁾. Acest cal, din cauza neglijenței, a degenerat foarte mult și a trebuit ca Franța să ia măsuri pentru a-l regenera și a-l face mai apt pentru armată. Calul algerian din ziua de astăzi se deosibește de cel din trecut.

Caracterele zootehnice ale calului barb de astăzi. — Incrucișat sau nu cu calul arab, barbul propriu zis constituie un bun cal de călărie. Energic, sobru și în stare să producă un mare efort, acestea sunt în

1) *Dechambre et Rossignol*. La production chevaline en France, 1906.

2) Herghelia militară dela *Thiaret* produce buni cai barbi.

3) După o legendă arabă, regele *Ađrum el Kaıs* își procură cai barbi ca să poată învinge pe inamic. După generalul DAUMAS caii barbi în timpul expedițiunii francezilor în Africa s'au arătat foarte rezistenți, suportând mari greutatea pe spinare. În cursul războiului din 1914—1918, acești cai au adus un serviciu însemnat armatei franceze.

câte-va cuvinte calitățile calului barb modificat. Tipul său este aproape uniformizat, țesăturile sale sunt fine și sistemul osos compact. Calul barb este un animal foarte docil. Din punct de vedere militar, el a rămas tot așa de bun ca și calul cavaleriei numide, atât de temută pe vremuri de romani. Dacă însă calul barb de astăzi are asemenea calități apreciate, nu este mai puțin adevărat că are și câteva imperfecțiuni, așa de pildă: nu este așa de bine conformat, are capul cam lung, rău prins, profil convex, gâtul gros și adesea scurt, greabănul deși larg însă scurt, cavitatea toracică puțin largă, iar coastele turtite. Membrele anterioare sunt prea apropiate. Linia

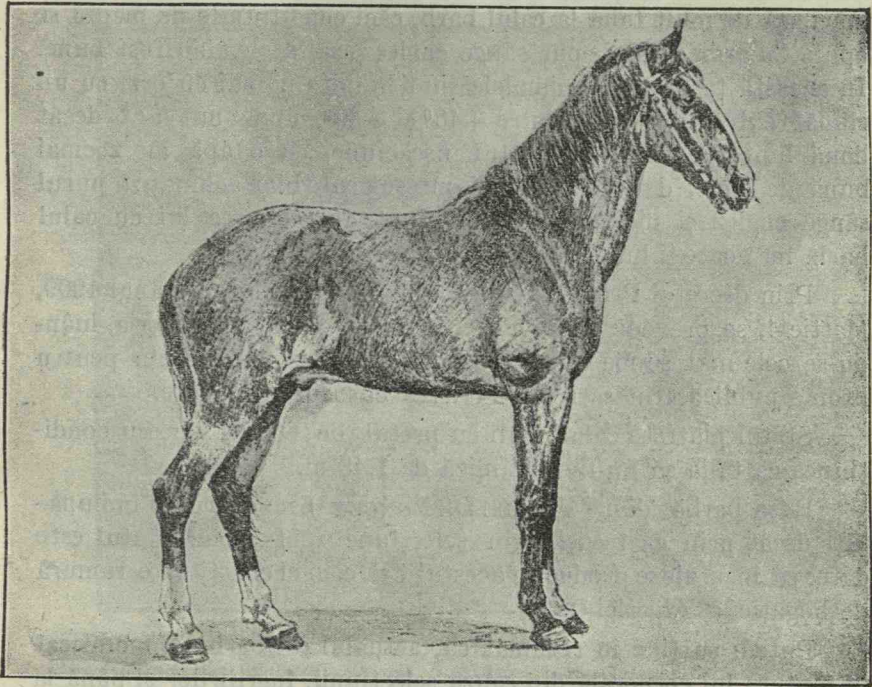

Fig. 44.—Tipul calului de Dongola. După L. de Simonoff și J. de Moerder.
Les races chevaliens.

superioară a corpului în general bună. Spinarea lungă, crupa teșită, fără să fie suficient dezvoltată. Coda prinsă jos și vârâtă între fese, coapsa subțire și coatele apropiate. Făptura calului barb se poate încadra într'un trapez a cărui bază mică, foarte strimță, este către pământ. Astfel cum este plăsmuit, el a fost subiectul a o mulțime de discuțiuni. După MOLL, GAYOT, DE CURNIEU, etc., acest cal nu este ceiace trebuie cavaleriei, căci nu are o bună făptură corporală. Dacă în aceste aprecieri este o bună parte de adevăr,

nu este mai puțin exact că printr'o selecțiune, sau chiar o încrușare cu arabul, printr'o îngrijire mai bună, multe din aceste defecte s'au corectat și se mai pot corecta. Calul barb din ziua de astăzi, îndeplinește rolul său în armată mult mai bine ca cel vechi. Acest cal modificat sub influența calului arab și mai ales a selecțiunii, formează un bun material pentru cavaleria numită „*Chasseurs d'Afrique*“ și „*Spahis*“.

Anglo-arabul, care la herghelia din *Thiaret*, provincia Oran, s'a întrebuințat la îmbunătățirea calului barb, n'a dat rezultatele așteptate. Cu armăsarul arab rezultatele sunt mult mai bune, caii însă sunt mici de talie; de altfel să nu se creadă că se va putea mări așa de mult talia la calul barb, căci condițiunile de mediu se opun. Cu armăsarul de pur sânge englez rezultatele n'au fost bune. În această țară, unde animalele sunt hrănite numai cu orz, cu un climat extrem, oscilând între $+40^{\circ}$ și -30° , unde nu sunt decât două luni de verdeață, restul uscăciune, cu o apă nu tocmai bună de băut, de sigur că nici nu se poate bine aclimatiza purul sânge englez și nici rezultatul obținut din curcirea lui cu calul barb, nu poate fi bun.

Prin decretul Președintelui Republicii franceze din anul 1909, Martie 4, se prevede supravegherea armăsarilor din Algeria, luându-se cele mai serioase măsuri, spre a nu se întrebuința pentru monta publică armăsari cari ar avea cusururi ereditare.

Statul plătește calul arab cu prețul de 600 lei aur, cu condițiunea ca talia să nu fie mai mică de 1,48 m.

Rasa barbă, după VALLÉE DE LONCEY¹⁾ nu se poate îmbunătăți decât prin ea însăși, prin selecțiune zootehnică. Statul este dator să încurajeze producția acestui cal, căci el constituie o ramură de bogăție a Algeriei²⁾.

Putem susține în rezumat că, actualul cal barb s'a modificat în făptura lui corporală din cauza selecțiunii, îngrijirilor și până la un oarecare punct și a intervenirii sângelui arab. Actualul cal barb și-a păstrat rusticitatea și sobrietatea sa, două însușiri foarte bune.

Calul barb se întrebuințează nu numai pentru cavaleria franceză, dar și pentru necesitățile altor State. Italia a cumpărat înainte de 1914 cai barbi pentru nevoile armatei sale.

1) VALLÉE DE LONCEY. La race barbe. Jour. d'Agr. pr. 1891.

2) VIGO. Jour. de M. V. et Zoot. 1912. A se mai consultă și Calul algerian. Lib. Challamel.

Sunt autori cari prin denumirea de cal barb înțeleg numai caii algerieni din câmpie. Acești autori mai descriu următoarele rase: *Marocană*, *Tunisiană*, *Kabilă*, sau de munte. Toate aceste pretinse rase nu sunt decât varietăți ale calului barb, cu oarecari mici modificări. Calul marocan și cel din Tunisia sunt mai corpolenți ca barbul. Calul Kabililor este mai mic de talie și ocupă regiunea muntoasă. El și-a păstrat mai mult vechile sale caractere.

Varietatea nubiană.

Această varietate se mai numește și de *Dongolo* sau *Dongolawi*. Ea prezintă vechile caractere ale rasei mongole. Caii nubieni s'au

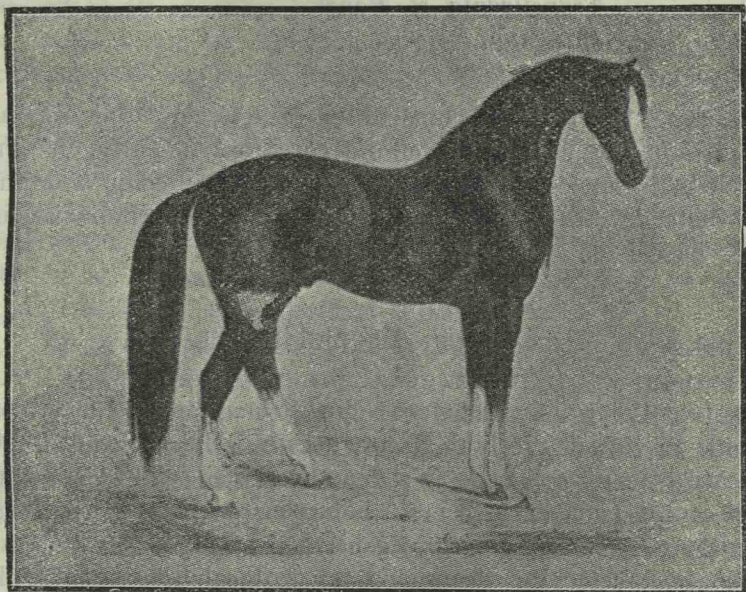

Fig. 45.— Calul de Dongola ameliorat. După Freitag.

răspândit în Egipt, în valea Nilului, în Abisinia. Cei mai buni însă se găsesc în împrejurimile orașului *Dongola*. Varietatea de *Dongola* n'are pentru noi nici o importanță.

III. — Caii din Țara Românească.

A. Istoric.

Regatul român de astăzi cuprinde teritoriile Vechiului Regat, care a fost format la rândul său din Principatele române și la care s'au adăugat în urma războiului din 1916—1918, toate

provinciile românești ce odinioară au format Dacia Traiană : Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia.

În decursul timpului, aceste provincii românești, fiind sub stăpânirea Austro-Ungară și a Rusiei, măsurile luate și metodele întrebuințate pentru creșterea și îmbunătățirea calului ne fiind aceleași; iar acestea la rândul lor deosibindu-se mult față de situațiunea prin care a trecut calul în Vechiul Regat; nu ne permite să studiem istoricul calului aflat între granițele Țării românești de astăzi, la un loc. Pentru acest motiv istoricul său îl vom cerceta pe provincii, în ordinea următoare :

- 1) *Caii din Vechiul Regat.*
- 2) „ „ *Transilvania și Banat.*
- 3) „ „ *Bucovina.*
- 4) „ „ *Basarabia.*

În urmă, vom studia numărul și caracterele cailor din țara noastră, apoi ne vom ocupa cu fie care rasă în parte, herghelile cele mai importante din trecut și de astăzi; precum și de măsurile luate de Stat și de particulari, în vederea îmbunătățirii raselor de cai dela noi.

I. Caii din Vechiul Regat.

În trecutul calului românesc din Principatele române, cari, în urmă au format Vechiul Regat, deosibim două faze distincte, prin care a trecut calul nostru : una de glorie, când el eră apreciat și căutat până departe peste hotarele țărișoarelor românești și o altă, când el începe să degenereze.

De aceia, cercetând deaproape trecutul calului românesc din Vechiul Regat, vom împărți acest trecut în două, studiind : a) *Istoricul cailor din Vechiul Regat până când ei au început să degenereze* și b) *Cauzele degenerării calului românesc în Vechiul Regat și măsurile de îmbunătățire ce s'au luat până la 1916.*

a) Istoricul cailor din Vechiul Regat.

Calul românesc din trecut, aflat în Vechiul Regat, eră foarte apreciat, atât în țară, cât și în străinătate. El se importă în mai toate țările, fie pentru nevoile armatei, fie ca element ameliorator pentru rasele din aceste țări. Posedăm date istorice precise, prin cari se arată calitățile acestui cal românesc, excelent fugaci, bun pentru călărie, având forme frumoase, făptură arăbească, fiind sobru și

rustic. El eră elementul indispensabil al poporului român. În afară de datele istorice, mai sunt baladele și cântecele populare, cari ne probează că micul cal din Vechiul Regat, acest produs natural al condițiunilor de trai, aveă într'adevăr calități și că strămoșii noștri puteau să se fălească cu el.

Origina calului românesc este foarte obscură ; cu toate acestea se știe că barbarii, cari au năvălit la noi, erau mari amatori de cai. Așa bunăoară, Sciții se considerau ca cei mai buni călăreți din antichitate. Goții și Dacii aveau cai excelenți. Decebal, regele Dacilor, aveă o renumită cavalerie. Ovidiu, în poeziile sale, ne vorbește despre valoarea cailor daci. Hunii, Gepizii, Avarii, Cumanii, Pecenegii, etc., odată cu năvălirea ce au făcut-o în aceste regiuni, au adus cu dânșii și caii lor. Iar cum, aceste popoare barbare nu aveau aceeaș origină, caii lor de asemenea proveneau din tulpini diferite.

Așa fiind, putem susține că, în ceiace privește origina, calul din țara noastră trebuie considerat ca un produs ieșit din curcirea celor două rase domesticite pentru prima oară în platoul central al Asiei. Una numită rasa Ariană, după numele poporului care a îmblânzit-o, cu profilul capului drept, ortoid, mezomorfă, eumetrică ; alta, rasa Turaniană, mongolă sau protomongolă, cu profilul capului berbecat, mezomorfă și eumetrică ¹⁾.

Din aceste două rase s'a format calul românesc. De altfel, astăzi chiar, în făptura calului românesc, se văd urmele alianței celor două tipuri de cai, cu forme și dela calul arian și dela cel mongol.

Origina calului românesc nu poate fi deosibită de a calului unguresc și când zicem cel unguresc, înțelegem vechiul cal care se găseă înainte în Ungaria, nu cel de astăzi. Cu toate că acești cai au o origină comună, totuși calul din Vechiul Regat eră mai frumos, mai armonic ; dovadă că ungurii l-au importat și l-au întrebuințat la îmbunătățirea cailor din țara lor.

După ipologii unguri, caracterele vechiului cal, care se găseă în Panonia, erau : „Talie de obicei mică, cap purtat în vânt, din pricina concavității marginii superioare a gâtului, frunte largă, profilul capului cam berbecat, ochii mari, nări deschise, spinare dreaptă, sapa (crupa) cam teșită, piept larg, tendoane bine depărtate de os, coate de vacă, copite de o calitate foarte bună și membre solide“.

Cunoscând caracterele vechiului cal unguresc, vom puteă deduce pe acele ale calului nostru, cu diferența că acesta din urmă eră mai frumos și mai armonic în forme. Prin caracterele sale exterioare, el se apropiă mult de calul Arian : sapa sa nu eră atât de te-

1) În ultimul timp prin lucrarea lui Zaborowschi se contestă că patria primitivă a Arienilor ar fi fost platoul central al Asiei.

șită, iar profilul capului nu atât de berbecat, ca la calul unguresc. Deși mic de talie, aveă însă o vigoare și o rezistență neîntrecut de mare. Eră tipul calului rășboinic, acel cal care putea să reziste tuturor privațiunilor și neajunsurilor unei campanii, să ducă peste mări și țări gloria armatei române.

Din documentele istorice ce le avem la îndemână, putem cită câteva. Astfel, istoria ne spune că Filip, regele Macedoniei, a cum-părat pentru armatele sale din câmpiile situate la gurile Dunării : 20.000 de epe.

La începutul înființării unei armate permanente în Europa, cavaleria română din Principate, eră considerată ca una din cele mai bune. Mircea cel Bătrân fu cel dintâi organizator al unei armate permanente.

Cavaleria din Muntenia, sub domnia marelui principe Mihai Viteazul, ajunsese la o mare dezvoltare, din cauză că eră nevoie de o bună cavalerie și pentru că acest viteaz Domn știă să-i prețuiască importanța.

Cu privire la organizarea armatelor sub Mihai Viteazul, găsim în lucrarea lui ULYSSE DE MARSILLAC : „L'histoire de l'armée roumaine“ cele ce urmează :

„Michel a non seulement, sous ses ordres, des Valaques, dont les Turcs ont appris à connaitre la bravoure, dans les guerres qu'ils eurent sous Dracou ; mais, aussi beaucoup des Hongrois, des Transylvains, quelques Albanais, des Bulgares des Serviens. Il a peu de canoniers, ce dont manquent aussi les Transylvains parce que ces peuples aiment mieux se servir de l'arme blanche que des armes à feu. La plus part d'entre eux sont des cavaliers. Ils portent de longues lances et ne fuient pas facilement l'aspect des ennemis“.

După această citațiune, făcută din ULYSSE DE MARSILLAC, se constată că cea mai mare parte din armata lui Mihai Viteazul, eră compusă din cavalerie, arma cea mai de seamă.

MIHAIL KOGĂLNICEANU, unul dintre cei mai iluștri istoriografi ai țării noastre, în tratatul său „Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens“, ne vorbește de cavaleria română din secolul al XV-lea în chipul următor :

„Cavaleria română în al XV-lea secol eră foarte renumită, eră compusă din cai mici de talie, însă așa de ușori, ca vântul și atât de rezezi, ca fulgerul. Ei străbăteau fără temere râurile, precipițiile, torențele. Apăreau și dispăreau nefchипuit de repede....“.

Marele nostru istoric XENOPOL, în volumul al II-lea al importante sale lucrări „Istoria Românilor“, ne spune că plugarii Principatelor românești se ocupau în timpurile trecute cu cultura pământului și creșterea animalelor. Cultura pământului se limită

numai la producerea cerealelor necesare consumațiunii interne, pe când creșterea animalelor eră ocupațiunea cea mai de seamă. Se exportă în acele timpuri în Bosnia, Lituania, Polonia, Silesia, Brandenburg și de obicei în toată Germania, un mare număr de animale. În timpul acela cavaleria eră bine organizată, căci ea eră armata de încredere.

Vladislav, regele Poloniei, stipulă în tratatul făcut cu românii — 1457 — condițiunea de a-i da și 400 cai, ceiace probează superioritatea cailor din Principatele românești.

Principele Vlad Țepeș, pentru a distruge armata turcă, comandată de sultanul Mahomet în 1462, se servi de cavalerie.

În anul 1446, cavaleria română aveă un efectiv de mai bine de 4.000 cai.

În anul 1462, numărul călăreților se urcă la 10.000.

Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, în 1475 atacă pe turci cu o armată de 50.000 de oameni, călăreți și pedestrii. Toți caii, pe timpul acestui principe, se remontau în țară.

Matei Muriano, medicul lui Ștefan cel Mare, făcea cunoscut Senatului venețian următoarele: „Prințul este foarte înțelept, țara e frumoasă, bogată și cu multe animale. Armata are un efectiv de 40.000 de pedestrii și 20.000 călăreți“.

PAUL IOVIO zice despre armata lui Ștefan cel mare „Națiunea aceasta moldovenească, se distinge prin cavalerie“.

Istoricul ungar BRUTI susțineă că Impăratul Ferdinand prefera alianța cu Moldova, din cauza bogăției de cai și mai ales a superiorității lor. Impăratul Ferdinand socoteă cam la 40.000 oameni cavaleria moldovenească.

Caii din Principatele române erau atât de buni, atât de superiori, încât se dădeau ca dar diferitelor personaje importante. Astfel, Principele Radu Ștefan Basarab, după ce încheie pacea cu Turcia și pentru ca să fie liniștit din partea tătarilor, făcù dar Hanului Tartariei 500 cai.

Caii românești, din cauza calităților lor, erau obiectul atențiunii și al rapacității vecinilor noștri. Așa se explică de ce pe când Principele Aron al Moldovei își făcea preparativele sale de război, o invaziune de cazaci îi luă 20.000 de cai.

Intr'un document găsit la Veneția, din anul 1502, se spune că armata moldovenească ar putea aveă până la 10.000 călăreți și 20.000 pedestri.

În anul 1525, ANTONIO BURGIO, nunciul apostolic din Ungaria, scrie lui Iacob Sodoletu, secretarul papal, că există o înțelegere între Voevozii români și Turcia și că Sultanul a dat ordin să se

cumpere un număr îndestulător de cai, spre a se putea transporta artileria dela Adrianopole la Nicopole ¹⁾.

MARTIN BIELSKI, în descrierile sale asupra armatei române, susține că cea mai mare parte este compusă din cavalerie, foarte bine organizată.

Un ambasador transilvănean pe lângă Papa Clement al VIII, expunându-i puterea armatei române, îi afirmă că armata formată din cavaleria moldovenească poate să atingă 30—40.000 de călăreți.

Moldova a fost întotdeauna renumită pentru rasa cailor săi; deși de talie mică, erau însă foarte vii și foarte robuști.

REICHESDORF, în lucrarea sa intitulată „Corografia Transylvaniae“, susține că în Principatele române și mai ales în partea muntoasă a acestor țări, s’ar găsi cai excelenți.

Intr’un alt document venețian se zice: „Moldova ar putea hrăni pe întinsele sale pășuni mai mult de 100.000 de cai“.

Carol al XII-lea își procură caii necesari remonteii din Principatele române.

Sub domnia Voevozilor Ștefan cel Mare și Alexandru cel Bun, exportul cailor eră oprit, din cauza nevoilor pentru remonta cavaleriei necesară Principatelor române.

Francezul BLAISE DE VIGÈNERE, în descrierile sale din anul 1573, ne spune că plugarul moldovean nu se ocupă așa de mult cu cultura pământului, dar că prima lui grijă eră animalele, pe cari le exportă în număr mare. După ce ne arată țările unde exportam animalele, ne mai spune că cea mai mare bogăție a Moldovei constă în caii săi cu desăvârșire buni și neobosiți.

În anul 1560 Iacob Vasilie Heraclide, pretendent la tronul Moldovei, se obligă a plăti generalului francez Zay suma de 15.000 fl., și a-i da 12 cai românești, îndată ce va ajunge pe tronul Moldovei ²⁾.

MIRON COSTIN, în lucrările sale asupra stării economice a Moldovei, pe timpul domniei lui Vasile Lupu, ne spune că, sub domnia acestui Principe, starea economică a Moldovei eră foarte prosperă. Această stare este datorită unei stăpâniri de liniște și pace. Fără grijă eră, ne spune MIRON COSTIN, țara din toate părțile. Stau toți de negustorie și agonisire. Plină eră țara de aur ce curgea din Polonia, mai ales pe boi, cai, etc.

CANTEMIR în „Descrierea Moldovei“, ne vorbește în chipul următor, despre caii cari se găseau în Moldova :

„Caii moldovenești în partea muntelui sunt mici de talie și la făptură asemănători celor rusești, însă vârtoși și răbdători la lucru, iar la copită așa de tari, încât n’au trebuință a fi potcoviți,

1) HURMUZAKI, vol. II, partea III, pag. 499.

2) HURMUZAKI, vol. II, partea V, pag. 473.

putând merge la orice drumuri grele. În partea câmpiei sunt cai mai mari și mai frumoși la făptură, potcoviți la picioare, mai iuți și mai duri și nu sunt iubiți numai de poloni și de unguri, dar și de turci, cari au și proverbul : Adzem dilberi, Bogdan bargiri messhurdir, adică : „un tânăr persan și un cal moldovenesc este tot ce poate fi mai slăvit“.

„Imprejurul marginilor Moldovei se mai găsesc încă herghelii mari de cai sălbatici, cari nu sunt cu nimic alt osebit cu cei domestici, ei numai că sunt mai mici și copitele de o palmă de late, vârtoase și rotunde. Pe aceștia îi cumpără tătarii din Buceag și-ți în ori pentru ospăț, ori pentru serviciul casei“.

CANTEMIR, după ce ne descrie caracterele cailor din Moldova, făcând diferență între caii de munte și caii de câmpie, ne spune că aceștia din urmă erau preferați nu numai de polonezi și de unguri, dar și de turci, cu toate că ei posedau în țara lor una din rasele cele mai bune. Această preferință ne arată în mod vădit calitatea și renumele calului moldovenesc.

CANTEMIR ne mai face cunoscut că în împrejurimile Moldovei se mai găseau și herghelii de cai sălbateci, pe cari îi prindeau tătarii din Buceag. Iată modul întrebuițat de tătari spre a-i prinde : „Căci, despre toamnă, când este vre-o parte de acelea adăpată cu ploi necontenite, prefăcându-se ca o mlaștină, atunci determină ei o zi și locul unde să se adune și toate câmpiile acelea de prin prejur le umpleau de chiote și sbierete. Deci, caii când aud chiote, cari răsunau din toate părțile de pe câmpii, fug răspândiți într'o parte și alta și nu găsesc nici un loc să fie fără vuet și cu acest chip îi mână în mijlocul vreunui șes de acelea mlaștinoase, pe cari îl numesc Gheoler, de unde ei, pentru copitele lor cele late, nu pot să mai fugă, ci rămân acolo înglodiți și așa îiucid apoi tătarii cu săgețile lor și cu sulițele și-i prind pe o seamă și vii, și-i împărțesc între dânșii, după plăcerea lor“. Este de netăgăduit că scriitorul CANTEMIR ne-a lăsat cea mai completă descriere a cailor moldovenești. Multe din caracterele arătate de CANTEMIR sunt exacte și se observă și astăzi la caii ce n'au fost curciți.

RAICEWICH vorbește în mod elogios de animalele domestice ale Principatelor, la finele secolului al XVIII. El scrie : „lingurarii, rudarii nutresc cea mai bună rasă de boi, pe cari îi vând cu 60 lei bucata armenilor din Galiția, cari au în Moldova moșii în arendă, unde îngrășe boi și mențin rasa cailor.

„Fiecare boer are numeroase herghelii în Moldova, de 100—200 epe, cele mai bune sunt ale armenilor. Roba obișnuită este neagră sau murgă. Hergheliile trăesc pe câmp. Vara caii pasc iarba fragedă

și iarna se nutresc cu fân, pe care proprietarul are grija să-l facă. Moldovenii pentru a reînoui rasa se servesc de armăsari din Asia, dar numai pentru a avea câțiva mânzi, pe cari îi cresc cu îngrijire. Apoi se servesc pentru băutul epelor și armăsarii cari ies din această a doua generațiune, cari sunt considerați ca indigeni, cu toate că abia i-au introdus în rasa lor. Acești cai rezistă climei și n'au nici un defect. S'a observat că fără această precauțiune, adică fără aducere de armăsari pentru înoirea sângelui, mânzii eșiți din cail turci, arabi, spanioli, erau mai frumoși decât cei naturali, dar de obicei în al 6-lea an dobândesc ticnafes, șchiopătează și adesea au picioarele strâmbe.

„Cail moldovenești se fac destul de mari pentru a fi buni și de șea și de înhămat. Au forme frumoase, mult foc și ascultare. Ei sunt renumiți pentru bunătatea copitei. Prusienii și Austriacii îi cumpără pentru cavaleria ușoară.

„Românii din Muntenia au neglijat mult rasa cailor și pretind că, cu toate încercările ce le-au făcut cu epe și armăsari moldovenești, nici odată nu au putut dobândi cai de această mărime, de unde vine că în general cail lor sunt mici, dar de altfel plini de foc și capabili să ducă la osteneli mari.

„Superioritatea ce au animalele domestice ale Moldovei de acele ale Țării Românești (Muntenia) vine dela diferența pășunilor și dela calitatea apelor, cari influențează mult asupra tuturor animalelor“.

În anul 1552, Impăratul Ferdinand scrie lui Carol Quint că numai cei doi Prinți români și puțini tătari, ar putea da 100.000 călăreți contra Ungariei¹⁾.

În anul 1555, Martines, ambasador al lui Henric al II-lea la Constantinopol, informează pe Rege de planul Sultanului de a întreprinde în persoană un război în Ungaria, în unire cu Prințul Moldovei, care singur poate avea cel puțin 30.000 călăreți²⁾.

În anul 1875, în raportul ambasadorului venețian pe lângă curtea Poloniei, Girolamo Lippomano, se vorbește despre raporturile ce avea Polonia cu Moldova în secolul al XV-lea și al XVI-lea.

Între altele se spune despre negoțul mare de cai³⁾.

În anul 1579, Poarta ia din Moldova 3.000 cai pentru războiul din Persia⁴⁾.

În anul 1580, Gavril Cavazza trimite un raport dogelui Veneției,

1) HURMUZAKI. vol. I, supliment.

2) „ „ „ I, „

3) „ „ „ III, partea II, pag. 375.

4) „ „ „ IV, „ II, Nr. 24, pag. 107.

că noul Domn al Moldovei a trimis ca dar lui Sinan-Paşa 150 cai, cari erau „bonissimi da viaggio“¹⁾.

În anul 1582, Sultanul dă ordin Domnilor din Principatele româneşti să trimită fiecare câte 500 cai la Caffa²⁾.

Tot în acest an, Baronul Preuner face un raport către Impărat, arătând că Voievodul Moldovei şi acel al Munteniei au trimis cei 500 cai la Caffa.

Secretarul Capello scrie ambasadorului Molin că se face în Principatele române o rechiziţie de 300 cai pentru Curtea din Veneţia³⁾.

Giovanini Soranzo face un raport către dogele Veneţiei, arătându-i că Poarta a cerut Domnului Moldovei 1.000 cai⁴⁾.

În anul 1594, turcii iau caii trebuitori armatei din Principate⁵⁾.

În anul 1601, Eremia Movilă trimitea ca dar lui Zamoischi câţiva cai din grajdurile sale.

În anul 1602, Francesco Contarini trimite un raport dogelui Veneţiei, în care îi face cunoscută o rechiziţie de cai făcută în Moldova⁶⁾.

În anul 1604, acelaş Francesco Contarini spune dogelui Veneţiei că Eremia Vodă a făcut dar Sultanului 4 cai⁷⁾.

În anul 1605, Turcia trimite oameni în Moldova spre a rechiziţiona 1.500 cai de artilerie pentru Persia⁸⁾.

În anul 1605, Octavian Bon face cunoscut dogelui Veneţiei că se vor rechiziţiona în Moldova 1.900 cai⁹⁾.

În anul 1607, Octavian Bon comunică dogelui Veneţiei că Simion Vodă a făcut dar Sultanului între altele şi „ducento cavali ordinari et sei milla castrati“¹⁰⁾.

În anul 1614, Christofor Valier comunică dogelui Veneţiei că Poarta a ordonat o rechiziţie de 1.000 cai din Moldova şi Muntenia¹¹⁾.

În anul 1614, Kazley scrie către Regina Franţei că Marele

-
1)	HURMUZAKI,	vol. IV, partea II, Nr. 24,	„	110.
2)	„	„ III, „ II,	„	55, „ 71.
3)	„	„ V, „ II,	„	55, „ 121.
4)	„	„ IV, pag. 533.—		
5)	„	„ IX, Nr. 529, pag. 388.—		
6)	„	„ VI partea, II,	„	271.—
7)	„	„ IV, „ „	„	279.—
8)	„	„ IV, „ „	„	283.—
9)	„	„ IV, „ „	„	283.—
10)	„	„ IV, „ „	„	289.—
11)	„	„ IV, „ „	„	346.—

Vizir cere dela Domnii Munteniei și Moldovei câte 200 cai de câte 500 taleri unul, în contul tributului anual¹⁾.

În anul 1625, Simion Contarini și Zorzi Giustiniano fac cunoscut dogelui Veneției că se vor rechiziționa pentru Veneția cai din Moldova și Muntenia²⁾.

În anul 1626, Zorzi Giustiniano comunică dogelui negocierile referitoare la rechiziția de cai³⁾.

În acelaș an, Veneția vrea să cumpere cai din Principate; afacerea stagnează, căci Poarta se opune⁴⁾.

În anul 1629, Sebastiano Venier face un raport Dogelui Veneției în chestiunea cumpărării de cai din Moldova și Muntenia⁵⁾.

În anul 1630, Giovanni Capello face un raport Dogelui în chestiunea rechizițiunii cailor din Moldova și Muntenia⁶⁾.

Într'un document al bibliotecii Academiei Române, vorbindu-se despre „negustorie“ se spune între altele:

„Așișderea și vaci, cai, capre, rămători..... și aceasta este neguțătoria ce iese din țară de se agonisește și birurile și alte greutăți“.

Cam în anul 1633—1637, Mihul Spătarul trimite lui Gheorghe Rakoczi, craiul Ardealului, o scrisoare în care îi spune: „înțeles-am din gura lui Codeș Mihai, când ai trimis Măria Ta pre Pătrul Mihalcea aicea în țară să cumpere cai pe seama Măriei Tale“.

În anul 1655, Giovano Battista Ballarino comunică Dogelui despre o rechiziție de cai făcută în Țările române⁸⁾.

În acelaș an, Domnul Moldovei scrie lui Gg. Tyniceki, notarul cancelariei polone, că-i trimite un cal de luptă pentru serviciile făcute.

Într'un document găsit la biblioteca ambrosiană din Milan, se descrie astfel Moldova:

„Moldova est una terra molta grande, piena, fertile e habitata di molti citta e ville, con pochi monti, e molti boschi, et abbondante d'ogni sorti di animali“⁹⁾.

1) HURMUZAKI, vol. I, supliment.

2) „ „ „ IV, partea II, pag. 408—409.

3) „ „ „ IV, „ II, „ 415.

4) „ „ „ IV, „ II, „ 408—416.

5) „ „ „ IV, „ II, „ 431.

6) „ „ „ IV, „ II, „ 441—444.

7) IORGA *Studii și documente*, tom. 3—4, pag. 106.

8) HURMUZAKI, vol. V, partea II, pag. 22, 23, 100.

9) Relazione di Fra Bernardino Quirini, osservante di S-to Franco-Vescovo, nelle provincie Moldavia et Valachia, intorno le cose del suo viscovato fatta la S-ta din No. .... S-ta l'anno 1599.

Ceiace a izbit atențiunea lui Fra Bernardino a fost „et abondante d'ogni sorti di animali“.

Citațiunile ce le-am făcut ne arată că în trecut starea agricolă a Principatelor române eră următoarea : cultura pământului se făcea pe o scară restrânsă și ea era mărginită numai la satisfacerea necesităților interne ; în timp ce creșterea animalelor, în general, luase o mare desvoltare și în special, aceia a cailor ; astfel că țara pe de o parte își formase o cavalerie atât de renumită, iar pe de alta, din exportul animalelor își îndeștula trebuințele interne.

Dacă în acel timp cultura plantelor agricole eră atât de restrânsă, este că transportarea grânelor întâmpină mari dificultăți.

Nu eră aceiași ușurință de export ca astăzi, deoarece mijloacele de comunicațiune lipseau aproape cu desăvârșire.

Această restrângere în cultura grânelor a fost foarte prielnică desvoltării și înmulțirii animalelor, căci câmpii întinse cu o floră variată și hrănitore, străbăteau țara dela un cap la altul.

Toți streinii cari vizitau țările noastre, au rămas fermecați de imensitatea, bogăția și frumusețea acestor pășuni. Restrânse erau locurile cultivate, căci mici erau trebuințele interne de hrană.

În anul 1715, Baronul de TIGE scrie comitelui Steinvile următoarele :

„Les Turques demandent a ce Prince(Ștefan Cantacuzène) 1230 chevaux pour être menés à Constantinople“¹⁾.

CARRA, în urma unei călătorii făcute în Moldova, observă că abia a 40-a parte din pământul Moldovei era semănat, restul fiind o imensitate de pășuni.

Lordul BALTIMORE, într'o călătorie făcută în Moldova în anul 1764, ne spune că a mers dela Galați și până la Hotin, mai mult pe pământ nemuncit.

Pe aceste pășuni atât de întinse și atât de bogate, era natural ca animalele să găsească tot ceiace le era necesar și era logic ca ele să se înmulțească în cele mai bune condițiuni, de oarece unul dintre factorii necesari vieții, „hrana“, se găsea din belșug.

Cu cât ne vom apropia de o dată mai recentă, vom constata că, diferiți autori s'au ocupat atât de calul românesc, cât și de starea economică a acestei țări. Așa BUFFON în vol. II al „Istoriei Naturale“ la pagina 107, zice :

„Il y avait aussi en Transylvanie et en Valachie des chevaux à tête légère, à grands crins pendants jusqu'à terre et à queue touffue, qui étaient très prompts à la course“.

1) HURMUZAKI, tom. 6, pag. 148.

Dintr'o dare de seamă asupra Moldovei, publicată de CARBA în anul 1777, extragem : „prețul unui cal ordinar era între 12—20 piaștri; al unui cal de husar 30—35“... Tot acest autor ne mai spune că mai multe mii de oi se exportau anual la Constantinopol cu prețul de o piastră bucata și de asemenea se mai trimeteau în fiecare an 20.000 de animale cornute mari : boi și vaci.

În timpul lui CARBA, Moldova exporta pentru Polonia anual 5.000—6.000 cai.

WILCKINSON, care în anul 1821 a scris asupra comerțului Moldovei, ne glăsuște astfel :

„La plus abondante production du sol est le froment, dont les deux principautés sont supposées produire annuellement 10.000.000 des kiles — il entend des kiles de Constantinople : quoiqu'un 6-ème de leurs vastes et fertiles plaines sont à peine cultivées, et qu'une grande partie de ce 6-ème soit semmée en maïs, en orge et en chanvre“.

„Constantinople retire chaque année 1.000.000 kiles froment, 25.000 moutons, 3.000 chevaux, du bois pour les vaisseaux, etc. Ces produits sont achetés ordinairement pour le quart des prix courants. Galatz est le grand marché pour les produits de deux principautés“.

WILCKINSON, vorbind mai departe de bogăția Moldovei și a Munteniei, face următoarele reflexiuni : „dacă aceste țări ar avea un guvernământ regulat, o administrațiune înțeleaptă, sub care agricultura și industria să prospere; dacă comerțul exportățiunii ar fi deschis, dacă relațiunile cu celelalte națiuni streine ar fi stabilite în mod convenabil și în fine, dacă minele ar fi exploatate, ele ar deveni în puțin timp provinciile cele mai populate și mai înfloritoare din Europa“...

Iată în adevăr reflexiuni bine întemeiate și sănătoase. Evident, la începutul secolului trecut, nu aveam nici o libertate, căci o cohortă de domni fanarioți exploatau nemiloși această țară, fără să se gândească măcar un pic la prosperitatea ei economică. Iată pentru ce nu puteam avea o bună administrație, iată pentru ce nu puteam avea un guvernământ regulat. Locuitorul român nu putea face nimic în țara sa, el trebuia să facă numai ceiace i se porunca și ceiace i se porunca, era contra intereselor sale.

DIMITRIE MELEGI, un alt scriitor, vorbindu-ne de comerțul ce Moldova făcea până în anul 1828, se exprima astfel :

„Comerțul cel mare al Moldovei, până în acest an, sta în vite, mai cu seamă în ținutul Dorohoiului, Botoșanilor, Iașilor, Fălciului și o parte din Tutova.

„Boierii cari se ocupau cu gospodăria moșiilor, cum și arendașii moșiilor, mai cu seamă Armenii, se ocupau cu creșterea vitelor

fiecare după putința sa, aveau cirezi de vite bovine, herghelii de cai și turme de oi. Vitele bovine în tot anul cu miile treceau la măcelăriile din Austria, poate și în Germania. Vitele se duceau și până la Viena, dacă în drumul lor până acolo nu se puteau vinde cu preț bun pe la iarmaroacele din : Galiția, Silezia și Moravia. Mii de cai se remontau de oștirile austriace și germane. Oile se duceau în Turcia, lâna și pieile de miei treceau la fabricile din Austria și Germania“.

Moldova făcea cel mai mare comerț cu Austria și Germania, pentrucă aceste două țări aveau nevoie de animalele noastre și pentrucă le găseau la noi mai eftine.

Ca și în timpurile vechi, la începutul secolului trecut, pământul nu fusese luat în cultură pe o scară întinsă, pentrucă exportul cerealelor noastre nu-l făceam decât în țara turcească, de care depindeam.

Pentru acest motiv, prețul de cumpărare era mai mult decât modest, adesea ne dădea mult mai puțin decât valoarea lor.

Din cauză că Turcia se aproviziona dela noi de tot ceiace avea nevoie, Principatele Munteniei și Moldovei se numeau „Kelerul Sтамбуlului“ — Hambarul Constantinopolului — căci până în anul 1829 nu aveam dreptul să exportăm cerealele pe mare, decât numai pentru Turcia. Tratatul din Adrianopol aduce o ameliorare din acest punct de vedere, contribuind în mod simțitor la desvoltarea comerțului din Principatele române.

În asemenea condițiuni — până la 1829 — fiind stăviliți în export și nevoiți să vindem Turciei cerealele noastre pe un preț derizoriu, era firesc ca cultura pământului să rămâie limitată aproape numai la satisfacerea nevoilor interne și era deasemenea firesc ca plugarii Principatelor române să se ocupe mai mult cu creșterea vitelor, cari le aducea mai multe beneficii.

NEIGEBAUER în lucrarea sa intitulată „Die Donaufürstenthümer“ ne face cunoscut următoarele :

„Cine vrea să-și facă o idee de creșterea vitelor în această țară, să meargă dela Dorohoi la Prut și să străbată ținuturile așezate pe lângă Jijia. Aci se poate călători mai multe ceasuri, fără a da de altceva decât de stepe pustii, acoperite cu pășunile cele mai bogate și întrebuințate fie ca fâneață, fie ca pășune pentru vite. Aci se văd turmele cele mai frumoase, cari stau pascănd în iarbă până la burtă ; la vederea omului, ele își ridică capetele împodobite cu coarne frumoase, asemenea unui cerb, și o iau la fugă, dacă nu cumva năvălesc asupra lui. Aci vițelul învață să-și găsească alături de mama sa hrana cea mai plăcută și deoarece laptele nu-i este luat prin mulgere, el se face în anul întâi așa de mare și de gras, ca și când ar fi de trei ani. Prin această hrană își câștigă puterea de a sta în viitor sub cerul liber, la orice timp al anului.

„Hrana lor consistă din pășuni mănoase vara și nutreț ales iarna, precum și apă limpede pe care o au la orice ceas din zi, adăpatul lor fiind liber și vara, ca și iarna De aceea este așa de însemnat comerțul cu boii, ce-l fac Principatele cu Occidentul“.

Despre cai NEIGEBAUER ne spune că, cu miile se vând remontelor germane și austriace.

VAILLANT ne afirmă că, la începutul secolului trecut, România trimetea anual Turciei : 15.000 oi, 150.000 kile de grâu și 3.000 de cai, pentru cari Turcii nu dădeau decât un sfert din valoarea lor

* * *

Am spus mai sus că sub domnia lui Alexandru cel Bun, principe al Moldovei, cavaleria era foarte bine organizată și ea se distingea atât, încât la bătălia dela Magdenburg, învinse cavaleria teutonă, una din cele mai faimoase cavalerii din acele vremuri.

Nu numai cavaleria moldovenească era bine organizată, dar și cea din Muntenia.

Pentru a ne face o idee de organizarea armatelor noastre, vom face o scurtă descriere.

În Muntenia, armata, organizată de Mircea cel Bătrân, era împărțită la început în trupe de câte 1.000 oameni, sub comanda unui căpitan. Fiecare din aceste trupe erau împărțite în 10 centurii—100 oameni — sub comanda unui sutaș și fiecare centurie se împărția în 10 decurii — 10 oameni — comandate de un cetaș. Comandantul a 500 oameni se numea vătaf.

În timp de pace, efectivul armatei permanente trecea peste 30.000 oameni și era mult mai mare în timp de război.

Armata se compunea :

1. Pedestrima	20.000
2. Călărași	8.000
3. Roșii de țară, călărime foarte vestită, comandați de marele Paharnic.	
4. Lefegii Spătarului	500
5. Lefegii, oameni pedestri, comandați de un căpitan	1.000
6. Vânătorii : pedestrima și călărime. Această armată avea multă importanță.	
7. Sărăceii și Scutelnicii. Călărimea Bucureștilor.	
8. Lipcanii, comandați de marele Postelnic	1.000
9. Cazacii : călărime și pedestrima	
10. Aprozii	500
11. Pușcașii	500

12. Copii din casă compuneau garda din lăuntru a Palatului domnesc.
13. Curtenii. Garda călăreață a Palatului.
14. Ferentarii. Pedestrimea ușoară.
15. Fustașii — Lanceri 1,000
16. Haiducii. Călărimea și pedestrima armată cu sabie și lance.
17. Călărimea Serdarului de Mazâli, compusă din toți boierii ieșiți din slujbă.
18. Tunarii 500

Această armată permanentă era numai în Muntenia propriu zisă, căci Oltenia care era ocârmuită de un Ban, își avea oștirea sa aparte.

În timpul domniei lui Mihai Viteazul, armata Munteniei ajunsese la apogeul de organizație și atinsese culmea ca model de credință și de dragoste către Șeful său. Pentru acest motiv, după moartea lui Mihai, când Grecii năvăliră în țară, cu gândul de a slăbi Statul românesc, cele dintâi lovituri pe cari le-au dat, au fost îndreptate împotriva armatei. Douăzeci de ani de stăpâniri streine, până la Matei Basarab, fură de ajuns a demoraliza armata.

Șerban al II-lea Cantacuzino, ca și Constantin Brâncoveanu și înaintea lor Mihnea al III-lea și Grigore Ghica, începură a mai organiza armata.

În afară de armata permanentă, mai erau și gloatele, pe cari de asemenea se putea conta. Laolaltă, armatele din Muntenia, după NICOLAE BĂLCESCU, se ridica în secolul al XV-lea, la un efectiv de 100.000 oameni.

În Moldova, armata lui Ștefan cel Mare se compunea din 40.000 de moldoveni și 14.000 streini : nemți, cazaci, sârbi, bulgari, albanezi și greci.

Armata permanentă era compusă din :

1. Dorobanți 8.000
2. Călărașii de țară 11.000
3. Panțării, călărime.
4. Călărașii de Galați și cei de Țarigrad 1.000
5. Umblătorii de Hotin și Soroca.
6. Vătășia de fustași.
7. Curtenii. Neam de boeri cari nu a unsese la boerie și cari sluiau în curtea domnească.

. Pușcașii sau tunarii.

Aceste 8 corpuri erau compuse numai din moldoveni.

Străinii formau :

1. Seimenii hătmănești, pedestrime : sârbi, bulgari, arnăuți și greci.
2. Patru căpităanii de unguri și nemți, fiecare câte 1.000 oameni.
3. Patru căpităanii de cazaci.
4. Patru căpităanii de tătari.
5. Două căpităanii de veșlii.

Miliția se compunea din :

1. 19 căpităanii, fiecare 1.000 oameni.
2. Seimenii : cavalerie și infanterie.
3. Călărimea, foarte numeroasă, din ținuturile Lăpușnei, Orheiului și ale Sorocci.
4. Ceata vânătorilor din ținutul Pietrei.
5. Pedestrimea Câmpulungenilor și Hânganilor.
6. Codrenii Tigheciului : 12.000 călăreți.

Aceste armate erau deosebite de acelea ale republicilor : Tigheciul, Câmpulung și Vrancea, cari aveau o administrație independentă de a Moldovei.

În timpul domniei fanariote, armatele noastre și mai ales cavaleria, fură desorganizate. O privire sumară asupra armatei românești în timpul fanarioților, ne va lămuri mai bine.

În Muntenia, Nicolae Mavrocordat fu cel dintâi domn fanariot, care în anul 1716 reduse mult armata și miliția.

Fiul său Constantin Mavrocordat, în anul 1739, desființă vechea organizație militară a țării și păstră numai 120 tălpași, 120 cazaci și 1.620 slujitori. Alexandru Ipsilante la 1775 și Nicolae Mavrogheni, organizează puțin armatele decăzute. După ei, seria domniei fanariote avu ca rezultat să desorganizeze cu desăvârșire armatele din Principatele române.

Dacă ne-am oprit puțin asupra organizării armatelor române, înainte și în timpul fanarioților, a fost numai spre a vedea că scopul principal al acestor domni era să desorganizeze armata românească.

ULISSE DE MARSILLAC, în lucrarea sa—citată de noi—ne vorbește de fanarioți în chipul următor :

„Parmi les instructions données aux hommes du Phanar, la plus présente fut d'anéantir l'armée roumaine. Il est tout naturel que ces milices aguerries et nombreuses fissent ombrage aux maîtres. On mène aisément à la boucherie les agneaux sans défense. On n'y mènerait pas les lions aux ongles robustes.

„Désarmer les roumains fut le premier soin des Phanariotes“.

În diferitele documente istorice, în scrierile deosebiților autori, se laudă mai mult calul moldovenesc și se vorbește relativ mai puțin de cel din Muntenia. Cauzele după noi, ar fi :

1. Pentru că Moldova făcea un comerț cu cai mai mare decât Muntenia.

2. Pentru că în Moldova se găseau în adevăr cai mai superiori.

Eminentul nostru economist și agronom AURELIAN, în lucrarea sa asupra stării economice a României în secolul al XVIII-lea, ne spune că fiecare boier avea dela 100—200 epe fătătoare. Ca conformațiune caii moldovenești erau mai buni ca cei muntenești. Ei erau mari, buni și pentru călărie și pentru tracțiune. Prusienii, Polonii, Austriacii, etc. își făceau pe întrecute din Moldova aprovizionările lor.

RAICEWICH, consul austriac la București sub domnia lui Alexandru Mavrocordat, în lucrarea sa : „Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valahia et Moldavia“, ne spune că Austria aprecia foarte mult caii românești și mai ales cei din Moldova și că cumpăra un număr foarte însemnat pentru cavaleria sa ușoară.

Turcia, care de mult apreciașe calitățile cailor din țara noastră, făcea tot posibilul și întrebuința toate mijloacele, ca să introducă pe teritoriul său un număr cât mai mare din aceste rase. Prin diferite tratate ea impunea obligațiunea Principatelor române de a-i da anual un număr determinat de epe fătătoare. Istoria ne arată că Principatul Moldovei, până sub domnia Principelui Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, nu plătea nici un tribut Turciei. Sub guvernământul acestui Principe, se decise ca țara Moldovei să se subordoneze suveranității Sublimei Porți și să se trimeată Sultanului Baiazet al II-lea o comisiune, spre a stabili condițiunile de vasalitate. Se stipulă, între multe condițiuni și obligațiunea : ca Moldova să trimeată Porții în fiecare an un număr de 40 epe fătătoare. Această condițiune se păstră cu sfințenie mult timp.

Sub domnia lui Petru Rareș, România trimetea Constantinopolului multe epe fătătoare.

Pentru ca o țară ca Turcia, care avea o excelentă rasă de cai, să stipuleze în tratatele de vasalitate condițiunea ca Moldova să-i trimeată în fiecare an un număr determinat de epe, este nefindoios că rasa cailor moldovenești era superioară.

Ca să punem în evidență și mai bine afirmațiunea noastră, să luăm un exemplu. Se știe că rasa merinos de oi nu se găsea în vremuri

decât în Spania. Celelalte țări cunoscându-i și apreciindu-i superioritatea, căutară să o introducă prin toate mijloacele. Franța, prin tratatul dela Bale (22 Iulie 1795), puse condițiune Spaniei ca să o lase să importe 4—5.000 oi merinos. De sigur că Franța n'a vizat prin această dispozițiune alt ceva, decât introducerea și propagarea rasei merinos în țară, convinsă fiind de superioritatea acestui animal, din punct de vedere al lânei. Absolut acelaș lucru s'a întâmplat și cu caii noștri. Ei fiind superiori, Turcia căută prin toate mijloacele, să-i introducă. Această țară, căutând să-și facă ea cea dintâi aprovizionarea, ne stăvilea comerțul cu celelalte țări. Prin diferite firmele împărătești, scrisori viziriale, ne amenința în caz de export. Cu toate acestea Principatele române și mai ales țara Moldovei, exporta anual un număr considerabil de cai.

Caii românești, din cauza agerimii și frumuseții lor, aveau în țara turcească mare căutare.

Referitor la caracterele acestor cai, ANATOLE DEMIDOF ne vorbește în chipul următor: „Caii sunt de o speță mică, subțiri și fără rasă. Se aseamănă cu ceiace se chiamă în Franța „porteurs de cerises“, dar ei au o vivacitate și o energie fără seamăn; ei merg ca săgețile“.

La începutul secolului al XVIII-lea, Venețianul Paul Minio, ginerele lui Petre Șchiopul, propune să se cumpere cai din Moldova pentru cavaleria italiană și dalmatină ¹⁾.

RAICEWICH ²⁾, vorbind despre caii din Moldova, ne spune că sunt mai groși și mai cărnoși. „Ei sunt de aceeaș talie ca cei din Ungaria, dar au picioarele mai scurte și pânțele mai gros. Se exportă un mare număr pentru vecini și mai ales în Silesia“.

Cronicarul NECULCEA ³⁾ ne spune că aprecierile Impăratului Rusiei erau: „și mult lăuda Impăratul lucrurile, chipul și toate obiceiurile Moldovenilor și încă și dobitoacele acestui pământ al Moldovei, zicând că sunt frumoase“.

Polonia cumpăra până la 20.000 cai. Vânzările se făceau la Mohilow, pe țărmul Nistrului, în Podolia. În această localitate regele Prusiei avea ofițeri însărcinați să cumpere cai.

Impăratul Austriei de asemenea cumpăra cai pentru husari, plătind cu 13—15 sechini unul ⁴⁾.

1) IORGA, *Meșteșugul și negoțul în trecut la Români*.

2) RAICEWICH, *Călătorie în Valahia*.

3) Cronicarul NECULCEA, *Letopisețul Moldovei*, pag. 110.

4) Sechinul este egal cu $\frac{1}{2}$ galben.

În privința remonteii ce Austria făcea în Principatele române, găsim câteva date interesante. Astfel, în jurnalul „Des Haras“ din 1842 se zice :

„Al 10-lea regiment de husari din Polonia era compus din cai polonezi ; al 11-lea regiment din cai transilvănești, iar restul cavaleriei ușoare, compus din 19 regimente, se remonta din caii sălbatici ce veneau din Moldova, Basarabia și Ucraina“.

Caii se cumpărau prin intermediul Grecilor, Evreilor și Arme-nilor, cari aveau meseria de geambași.

Tot în același jurnal, la pagina 427, vorbindu-se despre caracterele calului moldovenesc, rusec și basarabean, se spune :

„Caii din această speță au foarte bună aparență. Ceia ce îi caracterizează este vi-goarea lor excepțională și deși au oarecari defecte de estetic, totuși calitățile lor anihilează cu desăvârșire aceste defecte. Ei pot suporta oboseala, variațiunile de tempera-tură, foamea și setea ; nu sunt pretențioși la hrană, mănâncă tot felul de furaje“.

Caii aceștia se trimeteau la depozitul principal de remontă care era înființat pe lângă herghelia dela Rădăuți. Ei rămâneau acolo până când se puteau trimite pe la regimente. Un asemenea depozit era și la Viena.

La pagina 249 din același jurnal și din anul 1839, se vorbește astfel de procedeele prinderii remonților :

„Des procédés semblables à ceux que je viens de décrire, pour se rendre maître des chevaux élevés dans l'état de liberté, ont lieu à l'égard des chevaux sauvages de la Moldavie, lorsqu'ils arrivent en troupe au grand dépôt de Vienne, pour la remonte de la cavalerie légère. L'Autriche entretient dans la Bucovine un établissement destiné à recevoir ces remontes. Les chevaux qui vivent en Moldavie dans l'état entièrement sauvage, sont pris par des moyens semblables à ceux qu'on emploie pour s'emparer de certaines bêtes fauves ; on les réunit ensuite en troupe et c'est ainsi qu'ils sont conduits à Vienne. Au dehors de cette grande ville, sont établies des enceintes entourées de barrières, qui communiquent de l'une à l'autre. C'est là qu'à mesure de leur arrivée sont renfermées ces différentes troupes. Les officiers et cavaliers chargés de recevoir les remontes des différents régiments s'y réunissent au jour fixé pour la distribution. Les conducteurs moldaves qui ont amené les chevaux sont chargés de la mission périlleuse de les livrer l'un après l'autre aux corps auxquels ils ont été attribués, par une commission d'officiers supérieurs. Il est curieux, en même temps qu'effrayant, de voir ces hommes intrépides se précipiter au milieu de cette troupe sauvage, aller saisir par le nez et les oreilles le cheval qui lui est désigné, se cramponner à lui et se laissant froisser, traîner, souvent même blesser sans jamais lâcher prise, arriver enfin à l'endroit où la barrière s'ouvrant tout-à-coup donne passage à l'homme qu'au cheval. Dans ce moment on passe à ce dernier un lacet, qui serrant fortement la gorge lui ôte la respiration et l'oblige de se renverser ; à l'instant on lui met le licou de force, un cavalier s'emparant de sa longe, l'entraîne dans une écurie où on l'attache et revient aux barrières recevoir un autre cheval“.

În anul 1782, Aprilie 4, Poarta oprește pe Austria de a cum-pără cai din Principate. În acest timp comerțul cu cai al Princi-

patelor era foarte mare. Multe țări își cumpărau remonții necesari cavaleriei. În 1782, Noemvrie 4, după multe stăruințe, Poarta îngăduie Austriei cumpărarea remonților din Principate.

Austria a făcut remonță în Principatele noastre românești până la un timp foarte apropiat de noi. În anul 1856, căpitanul de SZIRMAY, a fost însărcinat să viziteze toate hergheliile din Moldova și să vadă cam câți remonți s'ar putea găsi. În acest an, cei mai frumoși cai moldovenești se găseau în herghelia Prințului Moruzi, la Zvoriștea, județul Dorohoi. Acești cai, ne spune căpitanul de SZIRMAY, aveau toate caracterele calului arab: conformația lor, finețea, soliditatea membrilor, capul lor mic și aproape pătrat, etc., arătau noblețea rasei din care făceau parte.

În prezent, după cum vom vedea mai departe, din herghelia Prințului Moruzi n'a mai rămas nimic și caili săi atât de frumoși s'au stins cu desăvârșire.

Principatele române au dat Austriei, într'un lung șir de ani, caili necesari atât armatelor sale, cât și reproducătorii destinați îmbunătățirii raselor din această țară. Austria lua ce era mai bun din Principatele române și căută în toate chipurile să-și amelioreze rasele sale de cai.

Dacă, din acest punct de vedere, am compara trecutul îndepărtat, cu epoca din timpul domniei de prosperitate a regelui Carol I, am constata că, în trecut Principatele române erau țări exportatoare; pe când Vechiul Regat până acum 11 ani, adică până în ajunul războiului din 1914, dimpotrivă, cumpăra caili necesari armatelor noastre, fie din Austria, fie din țara rusească. Deci timp de mai multe decenii am fost tributari străinătății și ca o deriziune a soartei, am importat aceste animale din țările, cari altă dată veneau la noi și cumpărau cai. Astăzi, în urma întregirii neamului, această situațiune s'a schimbat mult în bine, prin aportul ce l-au adus proviinciile românești alipite la patria mamă, atât din punct de vedere numeric, cât și calitativ. Astfel că, în prezent remonța se face în țara noastră și numai suntem tributari străinătății.

* * *

Dar în trecut, nu numai Austria trimetea emisari la noi să cumpere cai, ci și alte țări, cum era de pildă: Prusia. Într'un memoriu asupra dezvoltării progresive a cavaleriei prusace, vorbindu-se de remonța ce se făcea pe timpul domniei lui Frederic

al II-lea, cunoscută sub numele de „remontă poloneză“, se zice : 1).

„Prin expresiunea generală de remontă poloneză nu se înțelegea că ar fi compusă numai din cai polonezi, ci era compusă din cai originari din țările Europei orientale, situate la N. V. Mării Negre și aflate sub dominațiunea Poloniei, Rusiei și Turciei ca : Moldova, Muntenia, Podolia, Basarabia și câteva districte cazace. Aceste țări aveau ținuturi cari erau considerate ca cele mai bune pentru cumpărarea remonților“.

Calul românesc din Principatele române era foarte apreciat în Prusia. Dovada ne-o face și Mareșalul de Saxa, care îi aducea cele mai mari elogii. Ne întemeiem această afirmațiune, pe baza unui document-scrisoare a Mareșalului de Saxa, — aflată în proprietatea Academiei Române — și prin care el arată regelui Albert al Poloniei, minunile făcute în Pomerania de cele 12 companii de Munteni călări și dezastrul adus Danezilor în Norvegia de către cavaleria munteană, dusă acolo de Carol al XII-lea. Apoi insistă asupra strălucirii călăreților români din 1739 și termină recomandând regelui să formeze cadre militare de cavalerie cu cai munteni. Acești cai, scrie Mareșalul de Saxa, sunt cu totul mai buni, mai iuți și mai bine legați decât cei ungurești.

Comisiunea română trimisă în Austro-Ungaria în anul 1898, să cumpere armăsari de $\frac{1}{2}$ sânge pentru epele noastre, vizitând herghilia Sarvar din Ungaria, proprietatea A. S. R. Prințului Ludovic de Bavaria, a avut ocaziunea să audă dela un colonel din armata bavareză afirmațiunea, că în anul 1858, făcând remonta în Moldova, se găseau foarte frumoase exemplare.

Se susține chiar că remonții cumpărați sub domnia regelui Frederic Wilhelm I și destinați celor 2 escadroane de husari, nu erau originali din Ungaria, după cum s'a crezut, ci veneau din ținuturile dunărene. Ungaria, pe vremurile acelea, nu era bogată în cai și nici nu-i avea cu forme frumoase.

Intr'o depeșe a generalului de Winterfeld, dată din Postdam la 23 Februarie 1749, se indică mai multe bâlciuri din Polonia, de unde s'ar putea cumpăra caii necesari husarilor alsacieni. Aceste bâlciuri aveau loc în Cracovia, Dombrowna, Sendomir, Yaroslaw și Kratoszin. În fiecare din ele se puteau găsi dela 3—4.000 cai originari din Tartaria, Ucraina și Principatele române. Prețul unui cal se socotea la 30—31 taleri 2).

Primul regulament prin care se stabilea dispozițiunile definitive pentru cumpărarea cailor din Muntenia și Ucraina, datează din

1) *Journal des haras* din 1853, pag. 197.

2) Un taler prețu a 3,75 lei aur.

anul 1751 și a fost făcut sub domnia lui Frederic al II-lea ¹⁾. Cumpărarea cailor se făcea sau prin intermediul ofițerilor, sau prin acel al Evreilor. Cel dintâi mod era mai preferat.

În anul 1767, Von Zegelin se plânge Porții contra Domnului Moldovei, care favorizează mai mult remonta pentru Austria ²⁾.

Remonta continuă în chipul acesta până în anii 1775—1777, când Polonia și Rusia, din cauza diferitelor motive politice, începură să cam stăvilească cumpărarea și mai cu seamă trecerea cailor cumpărați în România, pe teritoriul lor. Bine înțeles că Prusia nu putea rămâne indiferentă față de o asemenea dispozițiune și regele Prusiei interveni personal și ceru prin diferite scrisori permisiunea de a putea transporta și cumpăra remonți.

În anul 1778, ambasadorul Prusiei la Constantinopol, Von Gaffron, se plânge Porții pentru că Domnul Moldovei, Constantin Moruzi, oprise 300 cai comandați pentru Prusia. Poarta ordonă liberarea lor. În scrisoarea către rege, Von Gaffron adaogă, relativ la această chestiune :

„Cet ordre doit contenir la répétition de la défense de ne permettre désormais la sortie d'aucun cheval.

„J'apprends que les Autrichiens y ont voulu acheter 2.600 chevaux. Et c'est peut être ce qui occasionne cette grande rigueur de la Porte, qui soutient en avoir elle même le plus pressant besoin de chevaux de Moldavie, pour monter les Spahis sous les ordres du Généralissime Abdula Pacha“ ³⁾.

În ceiace privește Țara Românească din acele vremuri, în memoriul citat mai sus, găsim următoarele :

„Les hospodares de la Moldavie, de la Valachie et le Kan de la Tartarie n'étaient pas en général, contraires à l'achat de remontrés dans leurs domaines ; bien plus, ils, facilitaient quelques fois ces opérations avec une complaisance toute particulière, par la raison qu'ils étaient flattés de pouvoir se rendre agréables à un monarque dont la grandeur et les hautes faits militaires étaient l'objet de l'admiration générale. En plusieurs occasions, ces princes reçurent du roi des missives autographes, du style le plus amical, demandant leur consentement et leur aide à l'exécution des achats de remonte pour l'armée de Prusse“.

În anul 1778, Domnii din Moldova și Muntenia, sub instigațiunea Consulului austriac și a Ambasadei din Constantinopol, interzise ieșirea din lăuntru țării a cailor, cu destinațiunea pentru Prusia, cu toate că cabinetul din Berlin tocmise și plătise în parte

1) N. H. MOSCU avea contract cu Prusia, prin care se angaja să-i dea cai de remontă.

2) IORGA. *Acte și fragmente*, vol. I. pag. 393. Mai vezi și pag. 94, 95, 96, în care se vorbește despre remonta Prusiană.

3) IORGA. *Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor*. Vol. II, pag. 148.

2.000 cai. Regele Prusiei scrie personal celor 2 Principi, precum și reprezentanților săi din Turcia, rugându-i ca să obție retragerea acestei hotărâri.

Relativ tot la greutatea exportului, Von Gaffron trimite la 17 Octomvrie 1780 un raport Regelui Prusiei spunându-i :

„C'est le prince actuel qui le premier leur a ouvert les yeux (Turcilor) à cet égard, ayant fait de la tolérance de ce commerce de contrebande un des principaux crimes a Gicka, son prédécesseur, pour le perdre et lui succéder....“¹⁾.

În anul 1781, acelaș ambasador prusian Von Gaffron, comunica regelui că Prințul Moldovei trimițând Porții o scrisoare cu privire la caii de remontă, aceasta este ambarasată asupra numărului cailor ce trebuie să acorde Prusiei. Reis-Effendi nu vrea să ia răspunderea asupra lui, temându-se de Kiaya-Bey, care este plătit de Domnul Moldovei²⁾.

Deși remonta Prusiei în Moldova se făcea cu mare greutate, totuș se puteau cumpăra cai.

Reis-Effendi face cunoscut dragomanului Frangopulo următoarele :³⁾.

„Quoique les haras de Moldavie et Valachie ont beaucoup souffert, pendant la guerre précédente et que jusqu'à présent ils ne se sont remis, et quoique l'Asie et la Roumélie même en ont grand besoin de cette sorte des chevaux, pour les postes du pays, de façon qu'elles se trouvent forcées d'empêcher toute exportation; pourtant en considération de l'amitié sincère de Sa Majesté, a voulu cette fois-çi permettre pour une fois l'achat et l'exportation de 400—500 chevaux, pour lequel effet elle a donné des ordres rigoureux au prince de Moldavie, pour ne pas porter aucune difficulté à ceux qu'ils seront chargés de la part de Sa Majesté et autorisés à cet effet avec des passeports et papiers nécessaires“....

La 14 Mai 1781, Von Gaffron comunică regelui Prusiei că a căpătat răspuns în afacerea remonte; dacă numărul este prea mic, pricina este stăruința lui Kiaya-Bei, contra căruia s'a plâns⁴⁾.

Intr'un raport din 26 Martie 1782, Von Gaffron face regelui Prusiei cunoscut cele ce urmează :

.... „A l'égard des chevaux de remonte a acheter en Valachie, le Reis-Effendi a confié a Frangopulo (Enachi Frangopulo, dragomanul lui Von Gaffron) que les Autrichiens avaient demandé une expédition de 8.000 chevaux et qu'on leur avait longtemps refusé tout net; qu'on suppliait donc Votre Majesté de ne pas attribuer à mauvaise volonté que dans ce moment on ne déferait pas à ces désirs, mais que, quant à la Moldavie, le prince avait reçu des ordres si sévères de laisser exporter 600 chevaux

1) IORGA. *Acte și fragmente*, vol. II, pag. 152.

2) Idem, *ibidem*, vol. II, pag. 152.

3) Idem, *ibidem*, vol. II, pag. 152.

4) Idem, *ibidem* vol. II, pag. 154.

pour le compte de Votre Majesté, qu'il est impossible que le prince ne fit le meilleur accueil à ceux qui étaient chargés des ordres de Votre Majesté, à moins qu'il ne voulût s'exposer à un châtement sévère... comme il paraît très certain que le mauvais sujet qui gouverne en Moldavie sera incessamment déposé je pourrai m'arranger avec l'interprète de la Porte actuel qui paraît devoir succéder et dont je connais toute la bonne volonté à cet égard pour une exportation très considérable...¹⁾

În ceiace privește remonta în Muntenia, Reis-Effendi comunică lui Von Gaffron că lasă liber pe Domnul Munteniei să judece numărul cailor ce poate permite să iasă, fără a da de bănuț Austriei și fără să depopuleze țara²⁾.

Intr'un alt raport din 7 Mai 1782, cu privire la exportul cailor din Principatele române, Von Gaffron scrie regelui următoarele :

„Le prince de la Moldavie ne peut rester en place. (Este vorba de Constantin Moruzi). Comme c'est lui qui, par sa mauvaise volonté, a sonné le tocsin sur la disette peut-être chimérique, des chevaux, tout peut changer fort vite, surtout si le dragoman actuel (Mihalachi Draco Șuțu) devient prince. Au lieu de 600 chevaux, on en pourrait exporter 6.000, sans avoir besoin de la Porte, si ce n'est pour la forme.

„Telle serait aussi l'inclination du prince de Valachie actuel (Nicolae Caragea), s'il n'avait pas l'ennemi du prince Moruzi à craindre sans lequel rien ne saurait sortir de la Valachie“³⁾

Aceiaș ambasador, prin raportul său din 10 Iunie 1782, face cunoscut regelui Prusiei, că în locul lui Moruzi s'a numit Domn Alexandru Mavrocordat și speră ca acesta să fie mai favorabil remonteii.

În timpul acesta, Austria face în Principate o remontă mai însemnată ca Prusia. Ambasadorii acestor țări pe lângă Poartă, se sileau care mai de care să câștige avantaje. Referitor la această chestiune, Diez, ambasadorul Prusiei la Constantinopol, trimite la 10 Decembrie 1785 regelui Prusiei un raport în care îi face cunoscut :

„...Je voudrais bien pouvoir effectuer que la Porte empêche que les Autrichiens n'achetassent pas des chevaux en Moldavie et Valachie, en réservant l'achat à Votre Majesté seule. J'y travaillerai aussi de mon mieux, mais on ne peut point être sûr de l'issue, car les princes de Moldavie et Valachie, et même l'interprète de la Porte feront tout leur possible pour miner ce que j'entame à cet égard et pour les ministres turcs il est difficile de réussir.... sans faire à propos de présents“⁴⁾.

1) IORGA. *Acte și fragmente*, vol. II, pag. 158.

2) Ibidem.

3) Ibidem.

4) IORGA. *Acte și fragmente*, vol. II, pag. 196. Acesta este răspunsul ordinului dat de regele Frederic al II-lea, 7 Noiembrie 1785, în care face cunoscut lui Diez : „Les Autrichiens tachent de gagner beaucoup de personnes en Valachie et Moldavie au moyen des quelles ils tirent pour leur cavalerie tous les chevaux qu'ils veulent de ce pays“.

Ambasadorul Diez, prin raportul său din 27 Martie 1786, expune regelui Prusiei un plan după care s'ar putea face remonta, aducându-i la cunoștință totdeodată că Poarta nu se îngrijește de ceiace se petrece în Principate și că Domnii nu împiedică cumpărarea de cai, care îmbogățeste vama.

Se pot cumpăra cai fără firman, lucru ce 'l fac austriacii și olandezii, cari cumpără anual mii de exemplare, fără a fi împiedicați. Arată șicanele ce fac Domnii când li se prezintă firman. Mai spune că Maiorul de Seidlitz, comisarul prusian pentru remontă în Moldova, se înșeală dacă crede că prin ajutorul scrisorilor particulare către hospodarul Moldovei, ar putea cumpăra cai mai lesne.

După ce arată aceste inconveniente și după ce critică caracterul principilor din Moldova și Muntenia, ambasadorul Diez expune regelui Prusiei planul de remontă astfel :

„...Enfin je dois observer que l'on n'achète point des chevaux en Valachie, parcequ'ils sont trop petits et faibles. Ce n'est que depuis quelques mois que les valaques mêmes ont tiré de la Moldavie des étalons, afin de faire race, voyant que c'est aujourd'hui un objet de commerce.

„Pour ce qui regarde mon plan, il ne s'agit que d'une créance de 15.000 écus pour s'assurer annuellement dans la Moldavie de tant des chevaux de service que Votre Majesté ordonnera.

„Les Autrichiens entretiennent toujours à Jassy un major avec quelques subalternes, afin qu'il ait soin de l'achat, sans paraître devant l'hospodar. Il ne conviendra pas a Votre Majesté de faire une institution pareille. Effectivement, on saurait s'en passer, en faisant un arrangement qui coûte moins et donne moins d'ombrage.

„Le consul Koenig pourrait être chargé tout seul de l'achat. Si votre Majesté lui avance 15.000 écus et entretient auprès de lui à Jassy un marechal, qui se connaisse aux chevaux, il devait prendre à ferme une métairie sur le Dnister, pour quelques centaines d'écus, afin d'y faire faner le foin. Il ferait le tour de tous les haras en hiver, où l'on en passant des contrats avec les propriétaires et faisant des avances sur le prix, de telle sorte que les propriétaires doivent nourrir les chevaux jusqu'à la livraison.

„Les maquignons et les livrants autrichiens ne paraissent qu'au mois de mars, par conséquent ils ne pourraient plus enchérir nos chevaux et emporter les meilleurs.

„Mais comme le consul devait aussi acheter des chevaux que les Tartars viennent vendre à la foire de Jassy. Ils les ferait transporter à la métairie susdite, sur le Dnister, pour qu'ils y soient nourris jusqu'au terme de la livraison“ 1).

DIEZ, după ce expune Regelui Prusiei vederile sale, asupra modului remontării cailor din Moldova, mai susține că : cu chipul acesta nu mai este nevoie să ceară dela Poartă și dela hospodar permisiune și favoruri ; că remonta va costa mai puțin ; iar caii cumpărați vor fi de o calitate mai bună.

Acest plan de remontă, destul de inteligent combinat de ambasadorul Diez, este respins de rege, ca prea costisitor.

1) IORGA. *Acte și fragmente*, vol. II, pag. 202.

În anul 1791, Marchizul de Lucchesini trimite regelui Prusiei, din Siștov, un raport în care atinge între altele și chestiunea remon-
teii, spunând :

„.....En second lieu il y a dans les principautés de Moldavie et de Vallachie des terrains assez vastes et propres à servir de pâturage aux bétail et aux chevaux, qu'on prend à bail à longs termes et sur lesquels le colonel Cavallaro, pourvoyeur des chevaux de remonte pour la cavalerie légère de la cour de Vienne, entretenait avant la guerre et pendant l'espace de 2 ans, un grand nombre des chevaux tartares et vallaques, avec une très petite dépense.....

„Il ne m'appartient pas de décider, Sire, si cette méthode de préparer la remonte de votre cavalerie légère peut vous convenir, mais en cas que cela fut trouvé profitable, il serait nécessaire d'en faire un article“.....”).

În anul 1792, Von Stein, consilier la ambasada prusiană din Constatinopol, face cunoscut printr'un raport ministerului afacerilor străine, că se vând cai în Moldova pe prețul de 12—13 ducăți unul. Relativ la prețurile cailor de remonță din anul 1786, Von Seydlitz, maior prusian, însărcinat cu remonța în Austria, confirmă deasemenea acest lucru ²⁾.

Tot în anul 1792, Regele Prusiei scrie ambasadorului său din Constantinopol, ca să ceară pentru ofițerii remontori scrisori de recomandăție către Domnul Moldovei și Pașa din Hotin ³⁾.

Sub domnia lui Frederich Wilhelm al III-lea, se cumpărau cai din Moldova pentru armata Prusiană. Printre altele, se prevedea în contractul din 1802—1803 ca talia remonților pentru dragoni să fie de 4 picioare și 9 puse. În acest timp prețul remonților era : 17 ducăți olandezi pentru calul dragonilor și 15 pentru al husarilor.

Până în anul 1806, Prusia făcea remonța în țară la noi pentru dragonii și husarii săi. Se exportau în fiecare an 1.300—1.500 capete. Cu efectuarea acestei remonțe, erau însărcinați doi furnizori din Breslau, anume Lipmann Marcus și Marcus Rafael. Aceștia, însoțiți de ofițeri, subofițeri și soldați, cumpărau caii și îi transportau în loturi de câte 2—300 capete la frontiera Prusiei și anume în două centre stabilite dinainte. Astfel Lipmann Marcus îi ducea la Petrikan, Prusia Meridională și Marcus Rafael la Lellow, Silesia Nouă. În aceste două localități se aflau depozite, unde se

1) IORGA. *Acte și fragmente*. vol. II, pag. 329. Vezi și pag. 315, un raport al lui Lucchesini relativ la înființarea unui depozit de remonță în Moldova, după cum are și Austria.

2) Idem, vol. II, pag. 213.

3) Idem, vol. II, pag. 340.

facea clasificarea cailor și distribuirea lor pe la corpuri. Prețul fiecărui cal era socotit dela 18—20 ducați olandezi, plus un taler pentru plata vămii.

În anul 1806, se cumpărau cai din Moldova și pentru ofițeri.

Dela anul 1806—1815, guvernământul prusian n'a primit din Moldova decât transporturi puțin însemnate, din cauză că Prusia începe pe de o parte a face remonta în țara sa, iar pe de alta și-a mai redus cavaleria.

În anul 1817, guvernământul prusian văzând că nu este posibil a completa cu remonta internă necesitățile sale, face un contract cu Lipmann Marcus, pentru 600 de cai moldovenești, cu prețul de 83 taleri unul. Predarea trebuia făcută în luna lui Octomvrie a aceluiaș an; însă Marcus Lipmann nu putu veni decât în luna lui Martie 1818 și numai cu 352 cai, din cauză că rasa calului moldovenesc începuse a se strica, din pricina dificultăților de export și mai cu seamă din cauza concurenței ce-i făceau cumpărătorii austriaci.

Mai departe vom comenta detaliat aceste cauze, cari au pricinuit degenerarea și descreșterea cailor buni din Moldova.

În anul 1818, Prusia importă din Moldova 1,362 cai a 85 taleri pentru dragoni și lăncieri și a 83 taleri pentru husari. În acest număr de cai, 245 aveau etatea de 3 ani.

In anul	1819	se cumpără	1.500	cai a	85	taleri.
„ „	1820	„ „	1.007	„ „	85	„ „
„ „	1821	„ „	1.000	„ „	85	„ „
„ „	1822	„ „	.704	„ „	85	„ „
„ „	1823	„ „	204	„ „	80	„ „
„ „	1824	„ „	679	„ „	76	„ „
„ „	1825	„ „	329	„ „	78	„ „
„ „	1826	„ „	227	„ „	78 $\frac{1}{3}$	„ „
„ „	1826	„ „	263	„ „	78 $\frac{1}{3}$	„ „
„ „	1827	„ „	114	„ „	78 $\frac{1}{3}$	„ „

Prusia a continuat să facă remonta în țara noastră până în anul 1827.

Iată în ce termeni se exprimă autorul memoriului citat mai sus :

„En 1872, on a mis fin à ce système de remonte qui avait été en vigueur pendant à peu près 100 ans, dans l'armée prussienne, et qui avait procuré durant ce long espace de temps à la cavalerie légère un contingent non seulement utile, mais toute à fait indispensable, dans le temps où le pays ne pouvait suffire aux besoins de l'armée. On peut ajouter néanmoins, que l'application trop longtemps respectée de ce système a présenté un inévitable inconvénient, celui de comprimer la propagation chevaline dans le pays et de la maintenir dans des conditions dépendantes“.

Prin urmare, plecând dela anul 1827 încoace, Prusia, grație stăruințelor puse de a îndruma bine producția calului autohton, începe a-și face remonta pe teritoriul său. Puținele cumpărări făcute în urmă, n'au nici o însemnătate.

Acestea sunt, credem, probe destul de evidente, prin cari se poate demonstra că, avea destule calități calul românesc din Principate, el fiind apreciat nu numai în țară, dar și în străinătate; căci pentru ca Prusia, Turcia, Austria, Polonia, etc., să-l cumpere pentru armatele lor, a trebuit, de bună seamă ca acest cal să fie robust, rezistent și răbdător la muncă.

În timpurile bune, singură Moldova exportă anual 140.000 cai, adică un număr tot atât de mare ca și acela pe care-l exportă regatul ungar în anul 1905. Numărul exportat de Țara Românească (Muntenia) eră mai mic și el se ridică anual la 10.000 capete.

SULZER, în istoria Daciei transalpine ne descrie alaiul cu care erau duși la pășune¹⁾ *caii românești* în timpul domniei fanarioților.

În ziua de Sf. Gheorghe, în fiecare primăvară, marele *comis*, îmbrăcat în caftanul de gală, conducea caii, cari erau acoperiți cu covoare scumpe și brodate cu fir de aur și argint. După el urmă muzica militară. În urmă venea poporul.

Din asemenea solemnități reese importanța de care se bucurau caii noștri chiar în timpurile acestea de restriște atât pentru neamul românesc, cât și pentru populațiunea ecvină, întrucât acești Domni streini de țara noastră, căutau prin toate mijloacele să reducă cât mai mult posibil armata și în deosebi cavaleria.

Cu toate greutatețile întâmpinate, calul din Principatele române păstrându-și calitățile sale valoroase, el eră încă mult apreciat peste hotare în acest timp.

* * *

În anul 1767, Francezii cumpărară 100 de cai din Crimea — rezervându-și dreptul de a lua mai târziu și alții. Unii din acești cai erau din Moldova.

În anul 1768, Franța cumpără 1.000 cai moldovenești.

Caii românești s'au importat și în alte țări, nu numai pentru serviciul armatei, ci și ca amelioratori. În acest din urmă scop,

1) Pășunea rezervată lor se afla în acel timp pe malurile Dâmboviței, sub mănăstirea Cotrocenilor; acolo unde se află astăzi Facultatea de medicină și Grădina botanică a Facultății de științe.

țările vecine făceau din România mari cumpărări de armăsari și epe. Cu toții știm că Frederic al II-lea s'a ocupat în mod serios cu dezvoltarea creșterii calului în țara sa; probă dispozițiunea din 3 Martie 1755, în scopul de a favoriza creșterea calului; circulara din 23 Fevruarie 1764 și în fine deseale cumpărări făcute în anii 1773, 1775 și 1777, în scopul de a forma la Netzbruch o herghelie de unde să poată procura cai dragonilor. Și pentru a stimula din ce în ce mai mult ameliorarea cailor prusieni, înființă în anul 1788 o herghelie rurală la Marien-Werder, prevăzând-o și cu un regulament, după care să se conducă acei ce erau însărcinați cu direcțiunea hergheliei. Instituțiunea prosperă și crescătorii erau foarte mulțumiți. Regele însă, dorind să aibă un rezultat cât mai repede, decise să-i mărească efectivul și cumpără din Moldova, Muntenia și Polonia de sud: 75 armăsari, 1.362 epe, 358 mânji de 1—2 ani și 615 mânji mai mici de un an.

În Germania, la Trackenen, nu departe de la frontiera polonă, există una din cele mai celebre herghelii. Iar dacă am consulta puțin istoricul acestei herghelii, am vedea că în anul 1777 Principele Ghica al Moldovei i-a făcut danie mai mulți armăsari moldovenești, dintre cari unul numit „Ghica“, de o frumusețe extraordinară. Acest armăsar a făcut sușă și se zice ¹⁾ că un crescător francez cu numele de Goltz, vizitând herghelia în anul 1785 și mirat de frumusețea descendenței acestui armăsar, ar fi cumpărat pentru hergheliile sale mai multe bucăți.

Relativ la dania făcută de prințul Grigore Al. Ghica, Domnul Moldovei, Regelui Frederic al II-lea, găsim în lucrarea d-lui NICOLAE IORGA, *Acte și fragmente*, etc., vol. II, pag. 133, că Prințul Ghica trimisese la 4 Septembrie 1777 ca dar Regelui Frederic al II-lea un armăsar arab și 4 epe moldovenești, alese din cele mai bune herghelii.

În acelaș an, la 2 Octombrie, Regele Frederic al II-lea mulțumește Prințului Grigore Alexandru Ghica pentru cadoul ce i l-a făcut și de modul cum ajută ofițerii prusieni de a remonta caii necesari armatelor prusiene ²⁾.

Dela anul 1777—1801 s'au introdus în herghelia de la Trackenen mai mulți armăsari și epe moldovenești.

1) NEGULESCU, *Raport asupra ameliorațiunii cailor românești*.

2) N. IORGA, *Acte și fragmente*, vol. II, pag. 136.

După cum vedem, caii din Principatele române au luat și ei parte la formarea calului de Trackenen, cal care astăzi se bucură de o frumoasă reputațiune.

* * *

Herghelia dela Mezöhegyes din Ungaria își datorește de asemenea o parte din reputațiunea sa, calului românesc. Este bine să ne oprim puțin asupra istoricului acestei herghelii, ce a fost una dintre cele mai mari din Europa.

După afirmațiunile istorice, războaiele Mariei Thereza decimară un număr considerabil de cai și cum se simțea din ce în ce mai mult nevoia acestor animale, se decise înființarea mai întâi a depozitelor de armăsari și mai în urmă, a hergheliilor.

Cu toate că Maria Thereza fu cea dintâi care organizează „instituțiunea primelor“ pentru cei mai buni cai din țară, totuși fiul său, Iosef al II-lea fu acela, care înființă 4 depozite de armăsari. După stabilirea acestor depozite, Împăratul trimise o comisiune compusă din colonelul Hoditz, maiorul Cavalari, căpitanul Csekonic 1) și veterinarul Scoti, pentru a cumpăra armăsari.

Comisiunea luă din Moldova, Bucovina și Ungaria 500 cai.

Înființarea hergheliei dela Mezöhegyes se datorește căpitanului Csekonic, care cel dintâi avu idea, în anul 1785, de a alege pusta Mezöhegyes ca loc pentru o herghelie.

Primii armăsari introduși erau originari din Moldova, Transilvania, Germania, Ungaria, Polonia și Turcia. Numărul epelor fătătoare era de 553, din cari 177 proveneau din Moldova.

În anul 1787, se cumpără din Moldova, pentru herghelia dela Mezöhegyes, 411 epe fătătoare. Doi ani mai târziu, în 1789, se mai cumpără încă 126 epe 2).

Din această scurtă recenzie, se vede că epele din Moldova au format matca hergheliei dela Mezöhegyes, contribuind mult la formarea actualului cal unguresc, precum și a acelora din Transilvania.

Dacă vecinii noștri dedeau preferință epelor din Principatele române, pricina este buna lor conformație. Ei știau foarte bine că prin formele sale exterioare calul moldovean se apropie mult de calul arab.

1) Unul din descendenții săi poseda unul din domeniile cele mai mari ale Ungariei la Zsombolya, aproape de Timișoara.

2) N. FILIP. *Dare de seamă asupra hergheliei dela Mezöhegyes*, publicată în Buletinul Ministerului de Agricultură.

Dacă herghelia dela Mezöhegyes s'a bucurat până la războiul mondial din 1914 de o mare reputație, de altfel meritată, este bine să se recunoască dela început că armăsarii și epele din Moldova au jucat un mare rol.

PETRI, în jurnalul „Oeconomische Winke und Verhandlungen“, vorbindu-ne despre hergheliile din Austro-Ungaria, ne spune :

„Les juments de tout ces haras descendent pour la plupart d'anciennes races hongroises, transilvaniennes et moldaves“.

* * *

În herghelia dela Rădăuți din Bucovina, s'au introdus de asemenea epe din Moldova și ele au contribuit foarte mult la formarea actualului cal de Rădăuți. De altfel, faptul acesta nu trebuie să ne surprindă, ținând socoteală că herghelia dela Rădăuți este așezată în apropiere de nordul Moldovei, unde se găseau cai buni și unde se aflau multe herghelii. La începutul secolului trecut, Austria, după cum am văzut, avea în Bucovina, la frontiera Moldovei, un depozit de remontă. Aci se alegeau epele cele mai bune de origină moldovenească și în loc ca ele să fie distribuite diferitelor regimente, se trimeteau la herghelie, servind ca reproducătoare. Încă o probă mai mult de superioritatea calului moldovenesc.

* * *

Dar epele moldovenești au fost introduse și în Danemarca. Astfel profesorul PICHARD, într'una din scrierile sale și anume : „Introducerea calului englezesc în mai multe țări din Europa și rolul său ca ameliorator“, arată că danezii nu au introdus calul englez, ci au preferat să curcească rasele lor cu armăsarii aduși din Spania și Turcia. Ei întrebuițau de asemenea pentru reproducțiune epe moldovenești. De aci rezultă că, în vechea herghelie care exista la Frederiksborg, epele moldovenești au jucat de asemenea un mare rol. Agronomul AURELIAN, în lucrarea sa citată, ne spune, cu privire la Danemarca, că regele Danemarcei trimise în Moldova pe specialistul NILSEN, pentru a cumpăra epe și a studia în același timp organizarea hergheliilor din țară.

* * *

Calul moldovenesc a mai contribuit la îmbunătățirea cailor din Basarabia, Polonia, etc. Citațiunile ce le-am făcut și în cari găsim aprecierile diferiților autori, probează în mod vădit renumele

de care se bucura calul românesc din Principate în vechime, precum și sânguința ce-și dădeau celelalte țări spre a-l introduce, fie ca ameliorator, fie pentru armată. Acest renume se baza pe excelențele calității ale acestui fugaci neobosit și robust, ale acestui cal atât de ușor ca vântul și atât de repede ca fulgerul, care a contribuit la gloria strămoșilor noștri și la gloria Principilor români. Vecinii noștri și mai ales turcii, îi cunoșteau destul de bine valoarea. Calul roib al lui Mihai Viteazul, a dat probe de o neîntrecută voinicie în războiul dela Călugăreni.

* * *

În trecut, trei factori principali dăduseră o implușiune prețioasă creșterii și producției cailor. Aceștia erau :

1) Marii proprietari, ce aveau moșii întinse, însă din cari numai o mică parte era lucrată, restul servind pentru creșterea vitelor.

2) Mănăstirile închinată și neînchinată, cari ocupau domenii în întindere de $\frac{1}{3}$ din suprafața țării și

3) Mocanii transilvăneni, ca mari crescători de vite, cari se bucurau de mari favoruri în țară și în Turcia, garantate lor prin stipulațiuni internaționale încheiate între cele 3 împărății : Austria, Rusia și Turcia.

Intr'adevăr, toți aceștia : *marii proprietari, mănăstirile și mocanii transilvăneni*, aveau herghelii numeroase, formate fiecare din sute de capete. Aceste herghelii făceau faima Principatelor române. Hrisoavele ne spun că, marii proprietari, reprezentați prin *Boeri*, cumpărau adeseori pentru hergheliile lor armăsari arabi și turcești de mare valoare, plătindu-i cu 2.000 și chiar peste 2.000 galbeni unul.

Astfel ne putem explică cum ei puteau produce exemplare atât de apreciate de toată lumea. Dar acești boieri, se luau la întrecere și din punct de vedere al producției cantitative, nu numai calitative. Căci, câte un singur boer producea caii necesari pentru echiparea mai multor regimente de cavalerie ; în timp ce alții luau în antrepriză mari furnituri pentru armatele streine.¹⁾ SULZER²⁾ ne descrie numeroase palate boerești și moșii frumoase din Muntenia, pe cari se aflau cai de bună calitate.

A. WOLF, în descrierea Moldovei din 1802, ne spune că „în

1) Prof. D-r Gh. MAIORE : Ippologia.

2) SULZER : Daciae transalpine. Tom. I. 1.781.

Moldova sunt foarte mulți boeri, cari au herghelii mari de câte 400—500 epe fătătoare, și la cari dau armăsari de rasă din cei mai buni, între alții și de cei de rasă arabă și turcească. Și mulți din ei aveau angajați stallmaisteri cu anul“.

În afară de alte considerațiuni, producțiunea și creșterea cailor eră activată și din cauza deselor războaie între Ruși și Turci, între Austrieci, Ruși și Turci, la cari se mai adăogaseră în decursul timpului războaiele mari europene: cel de 7 ani și acele ale lui Napoleon. Plugarii din Principatele române, în urma cererilor din ce în ce crescânde ce veneau atât din interiorul țărișoarelor române — în vederea formărei unei cavalerii cât mai numeroase — cât și din afară, își dădeau silința să producă acest animal în număr cât mai mare și de calitate cât mai bună. Caii din Principatele române, datorită calităților superioare ce le întruneau — îndeosebi: agerime și rezistență, — au dobândit în scurt timp o reputație europeană, în special cei din Moldova. Pentru acest motiv boerii au putut să alimenteze cu succes o mare parte din necesitățile armatelor europene și să dea naștere unui export însemnat de cai.

Dar în afară de boerii cu domenii întinse, au contribuit într'o măsură destul de însemnată la producțiunea calului și plugarii mijlocii, mai ales în unele regiuni ale Principatelor, ce erau prin excelență prielnice creșterii calului. Căci, iată ce ne spune profesorul agronom DR. G. MAIOR:

„În a doua linie venea proprietatea mijlocie, a moșnenilor și răzeșilor, întrucât aceștia nu erau prea săraci și caliciți, în urma prea marelui înmulțiri a populațiunii și fărîmării excesive a proprietăților lor, *ohavnice*. Și îfine mai venea creșterea intensivă a cailor în anumite județe și regiuni, din considerațiuni pur locale, pășuni abundente, ori unde comunicațiunea se făcêă până astăzi exclusiv pe cai și transporturile cu cai—la munte, în Bărăgan și în Baltă, și unde deci mare și mic, fruntaș și codaș, toată lumea ținea și creștea cai, și creștea cei mai mulți și astăzi“.

SULZER¹⁾ după ce ne descrie danțurile, jocurile și petrecerile populare, ne vorbește și de întrecerea tinerimii la curse călări, la alergări și la vânătoare.

În afară de plugarii mari și mijlocii ai Principatelor române, o contribuțiune prețioasă a adus în trecut în creșterea și producerea calului și Mănăstirile.

În fine, mocanii posedau mari herghelii în Principatele române.

De fapt însă, cei mai buni cai proveneau din hergheliile boerilor (marilor proprietari) și din acelea ale mocanilor transilvăneni. Aceștia din urmă creșteau în deosebi calul pentru poștă. Și d-l Prof. DR. MAIOR ne spune din acest punct de vedere:

1) SULZER. Lucr. citată.

„Apoi, mai veneau *olacurile, poștile*, cari cu iușeala vântului, trebuiau expediate stafetele și curierii ambasadurilor rusești dela Constantinopole în Rusia, și din Rusia la Constantinopole, fără de a ține seama nici de starea drumurilor, a timpului, și nici de crușarea materialului. Lipsa de șosele și drumuri regulate făcea necesară înhămarea a câte 10—12 cai la o diligență; apoi chirvanele cele mari cu obezile roatelor de câte un picior de groase, pentru a putea eși cu ele din cele nămoale, și a circula primăvara pe pământul desfundat”.

De aci rezultă cât de rezistent eră acest fugaci al Principatelor române și ce servicii grele putea el îndeplini.

* * *

Așa era calul nostru pe vremuri în granițele Vechiului Regat. Acum, acest animal, care făcea fala strămoșilor noștri, nu mai are aceleași calități, fiind în mare parte degenerat în Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea. Cauzele cari au contribuit la degenerarea lui în aceste provincii românești, urmează să le examinăm.

b) Cauzele degenerării calului românesc din Vechiul Regat.

Din partea istorică a calului românesc ce se afla în Principatele române, s'au văzut calitățile pe cari le avea acest cal în vechime. Deasemenea s'a arătat că țările românești erau locul de întâlnire al cumpărătorilor din Polonia, Austro-Ungaria, Prusia, Danemarca și chiar din Turcia.

Jinduită era străinătatea de cavaleria noastră. Această cavalerie era compusă din cai mici, dar neobosiți și iuți ca rândunelele. Cu dragoste vorbea românul, în acele timpuri, de călușeii săi, pentru că adesea numai grație lor își scăpa și viața și avutul. Numeroase erau hergheliile de cai, pentru că numeroase erau trebuințele și pentru că mari și frumoase erau pășunile ce se întindeau dela un capăt la altul al țărilor române. Furia culturii pământului, în acele timpuri, nu se manifesta așa de mult, pentru că anevoios și costisitor era transportul grânelor. Ca consecință se producea numai atât cât era necesar consumațiunii interne. Frumoasă și căutată era rasa cailor din Moldova, pentru că gospodarul moldovean o îngrijea mai bine decât cel din Muntenia. Întins și mare era comerțul ce-l făceau Principatele române cu străinătatea, pentru că apreciați și căutați erau caili noștri aiurea. Și câte reflecțiuni deasemenea natură n'am putea face și prin câte fapte nu s'ar putea constata că în adevăr strămoșul calului

nostru de astăzi s'a bucurat de un frumos renume; că el a contribuit mult la gloria Domnilor pământeni; că el a fost dus peste hotare ca să dea și celorlalte rase de cai o parte din ardoarea și neoboseala lui. Calul românesc din vechime, deși mic ca făptură, era totuș tipul calului de război, acel cal care putea să îndure, fără să șovăiască, toate mizeriile unei campanii.

Astăzi, din nenorocire, nu îl mai avem în Vechiul Regat, în aceeași stare ca odinioară în Principatele române, deoarece el nu mai are calitățile sale de altă dată: este pipernicit în mare parte și fără armonie. E un reprezentant palid al acelui animal care, după cum se știe, a avut o înrăurire așa de însemnată asupra dezvoltării și propagării civilizației.

Multe sunt cauzele cari au avut ca consecință degenerarea calului nostru pământean din Vechiul Regat și nu este nevoie să le studiem pe toate, ci pe cele mai de seamă. După noi, cele mai principale cauze, cari au contribuit în mod simțitor la degradarea acestui cal pământean sunt:

1. Exportul celor mai de seamă reproducători: armăsari și epe.
2. Lipsa debușeului.
3. Restrângerea pășunilor.
4. Schimbarea mijloacelor de comunicație.
5. Stabilitatea mai mare a locuitorului român în țara sa.

Dacă pe lângă aceste cauze de ordin principal, se mai adaogă și altele, cum e: lipsa de stimul, indiferența noastră condamabilă și absoluta nepricepere dela un timp încoace în creșterea acestui animal, se înțelege perfect de bine pentru ce în Vechiul Regat calul românesc a ajuns în halul de astăzi.

După cum se vede, între cauzele degenerării, citate de noi, n'am voit să atingem și firimițirea terenului, ca putând influența așa de rău producția calului, pentru motivul că sunt alte țări, unde pământul este mai divizat și cu toate acestea caii sunt buni.

a) *Prima cauză a degenerării calului românesc din Vechiul Regat.*

Din istoricul calului românesc, ce se află în Vechiul Regat, s'a văzut că, armăsarii și epele din țara noastră au fost introduși în diferite părți, servind la îmbunătățirea raselor și varietăților autohtone. Este de netăgăduit că se alegea și se cumpărau cei mai buni reproducători, din acei cari posedau mai bine caracterele rasei și aveau o conformațiune mai armonică. Asemenea exporturi se făceau des și în cantități mari. Nu exista nici un scrupul,

nici o dispozițiune serioasă, prin care să se poată stăvili exportul reproducătorilor de frunte; prin care să se poată deci garanta perpetuarea rasei calului românesc, cu aceleași caractere, cari o făceau superioră raselor de cai din alte țări.

Un exemplu despre modul cum se stăvilea exportul cailor din Moldova, îl găsim în lucrarea lui VAILLANT. Iată-l :

„Peu après son entrée aux affaires, Morrouzzi, s'étant aperçu que des maquignons russes expédiaient depuis longtemps déjà, mais sans bruit, de l'autre côté du Dniester, une quantité immense de jeunes chevaux, étalons et juments, et que ce trafic illicite menaçait, d'enlever au pays ces haras, il s'en plaint à la Porte et obtint facilement l'autorisation d'y mettre un terme. Voici comment il s'y prend : D'abord, il fait défense sous peine d'amende et de confiscation de sortir aucun cheval du pays ; puis il fait dire tout bas aux trafiquants : payez un ducat par tête et j'y ne regarderai pas. Témoins de cette manière de faire les employés interprètent à leur tour la défense à leur façon. Qui ne peut sortir de chevaux, ne peut davantage sortir des boeufs Il en résulte que les maquignons payèrent, que les paysans refusèrent de payer, que la défense fut retirée, qu'en quelques années la Moldavie „perdit sa raçe de chevaux, l'une de plus belle de l'Europe“ 1).

Această citațiune este foarte caracteristică, căci ea ne arată că una din cauzele micșorării numărului de cai buni în Moldova, a fost exportul reproducătorilor de frunte. Ne putem închipui, deci, că o asemenea practică nenorocită n'a putut fi decât defavorabilă creșterii calului, pentrucă fatal a trebuit să vie un moment, când numărul reproducătorilor de frunte era foarte mic și ca consecință, producția cailor buni mult redusă. Căci, cum ar fi fost posibil să se mai menție o rasă oarecare cu aceleași caractere, când reproducătorii buni lipseau? Cum s'ar mai fi putut păstra superioritatea cailor noștri, când guvernânții țării înlesneau în mod ilicit exportul celor mai bune epe și celor mai de seamă armăsari? Ar fi, ni se pare, copilăresc să admitem, că exportul reproducătorilor de seamă dintr'o țară n'ar avea nici o înrâurire asupra descendenței.

Exportul continuu de armăsari și epe de seamă a contribuit mai mult decât s'ar crede la degenerarea calului românesc din Vechiul Regat și suntem înclinați să susținem că acest export, dacă nu poate fi considerat ca cea mai principală cauză, de bună seamă însă că, este mult mai importantă decât altele. Să ne explicăm : într'o rasă oarecare de cai, oricât de ameliorată ar fi, este de netăgăduit că unele animale sunt mai superioare decât altele. Dacă toate animalele cari compun acea rasă ar fi desăvârșite, se înțelege atunci că operațiunea zootehnică, cunoscută sub numele de selecțiune, nu ș-ar mai avea locul, pentrucă acel triaj ce

1) *Mémoires du general RAICEWICH*, pag. 81.

îl facem din totalitatea animalelor, n'ar mai fi necesar, deoarece toți reproducătorii ar avea acelaș grad de superioritate, ar fi deopotrivă de armonici și ar însuși aceleași caractere. Lucrul însă din fericire sau din nenorocire nu se întâmplă astfel, pentru că unii din cai sunt mai buni, alții mai răi, unii însușesc condițiuni mai favorabile scopului ce se urmărește în ameliorație, alții nu; ca consecință a acestei gradațiuni în superioritate, reproducătorii trebuie să alegeți, opriți cei buni și depărtați cei răi. Un exemplu ne va lămuri mai bine asupra acestui lucru. În rasa calului englez de cursă, se nasc unii cai mai superiori, mai buni și cari se apropie mai mult de ideal, prin conformațiunea lor, prin aptitudinile lor etc., în timp ce alții sunt mai inferiori din aceste puncte de vedere. În asemenea cazuri, selecțiunea se impune și englezul practic va căuta să împreune epele sale cu armăsarii cei mai buni. Dacă el n'ar lucra în chipul acesta și dacă ar exporta tot ce este mai frumos, mai bun, ca reproducător, este firesc că descendența nu va fi atât de superioară; și este deasemenea logic că, continuând această practică un timp mai îndelungat, va ajunge inevitabil la niște rezultate foarte rele, rezultate cari nu sunt altceva decât consecința fatală a unei practici nehibzuite.

Astfel s'a întâmplat cu caii noștri. Străinătatea : Prusia, Austro-Ungaria, Polonia, Turcia, etc., ne-au luat continui tot ce țara noastră producea mai bun ca armăsar sau iapă și nu ne-au lăsat decât pe aceia cari nu însușiau condițiunile cerute. Încă din anul 1817, rasa calului moldovenesc începuse să alunece puțin pe povârnișul degenerării, pentru că încă de atunci se simțea în țară lipsa reproducătorilor buni.

Ca să ne putem da socoteală de importanța acestei cauze de degenerare, este bine să ne punem următoarele întrebări : Pentru ce pe timpul lui Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, Țările române aveau cai buni și pentru ce calitățile vechiului cal românesc din aceste Principate s'au menținut până la primul pătrar al secolului trecut? Răspunsul la aceste întrebări nu poate fi altul, decât că populația calului românesc a început să 'și piardă din calitățile ei, din momentul ce țările megieșe s'au apucat să îmbunătățească caii lor și de când ele au introdus dela noi cei mai frumoși armăsari și epe.

Exportul reproducătorilor de seamă a avut deci o înrăurire defavorabilă asupra producțiunii calitative a calului localnic. Dacă în acele timpuri s'ar fi luat dispozițiuni serioase prin cari să se îngrădească eșirea din țară a unor asemenea reproducători, desigur că n'ar fi mers cu pași atât de repezi spre degenerare

caii românești din Vechiul Regat. Inșă asemenea măsuri pe atunci se ignorau, sau dacă nu se ignorau, Românul nu era volnic să facă mai nimic în țara lui.

In alte țări, s'au luat măsuri energice ca să se împiedice exportul celor mai de seamă reproducători masculi și să se garanteze perpetuarea rasei calului cu aceleași caractere.

In Belgia, în anul 1889, Leon de Bruyn, Ministrul Agriculturii, Industriei și Lucrărilor Publice, într'un raport adresat Majestății Sale Regelui Leopold al II-lea, se exprimă în chipul următor :

„O diminuare simțitoare în efectivul celor mai buni armăsari preocupă și cu drept cuvânt, lumea agricolă. Străinătatea cumpără tocmai pe aceia cari sunt premiați la concursuri, fiind sigură că în acest mod poate avea cei mai buni reproducători“.

Pentru a împiedica exportul reproducătorilor buni, Leon de Bruyn supune aprobării Majestății Sale o sumă de 20.000 de franci aur, necesară creierii premiilor așa zise naționale, sau de conservățiune.

Această dispozițiune, după cum vedem, a fost luată în scopul de a premia armăsarii cei buni și a obliga pe proprietar ca să-i țină în țară atât timp, cât prima de conservățiune durează. Durata unei prime de conservățiune este de 5 ani, dându-se proprietarului în acest interval, câte 1.000 lei anual. Dacă în acest timp de 5 ani, proprietarul vinde armăsarul premiat străinătății, el este obligat să restituie Statului suma ce a primit-o ca primă. Iată o bună dispozițiune, care a avut ca consecință garantarea producțiunii cailor buni și conservarea calităților rasei brabantone belge, una din cele mai bune rase de povară.

Din cele semnalate constatăm că, ocrotireare producătorilor de seamă este și trebuie să fie considerată ca cea dintâi condițiune, atunci când se face ameliorarea animalelor, sau când rasa fiind ameliorată, voim să o menținem cu aceleași caractere.

Dar nu numai în Belgia s'au luat asemenea dispozițiuni, ci și în alte țări. Guvernele, când ochesc la vre-un proprietar un armăsar mai de seamă, fie că'l cumpără, trimitându-l hergheliilor naționale, fie că'i dau o primă de aprobațiune. Astfel se face în multe țări.

Iată considerațiuni importante, cari ne fac să susținem că una din principalele cuuze, dacă nu cea mai principală, a degenerării calului românesc din Vechiul Regat, a fost exportul continuu de armăsari și epe de frunte, export care a luat proporțiuni din ce în ce mai mari, mai cu seamă de atunci de când țările vecine s'au apucat să-și îmbunătățească caii.

Dacă acum, presupunem că în Belgia nu s'ar fi luat această înțeleaptă măsură și s'ar fi exportat continuu armăsarii cei mai buni, cum asemenea armăsari erau căutați—este logic ca—după o serie mai mare sau mai mică de generațiuni, rasa belgă ar fi mers spre declin, ar fi pășit spre degenerare; pentru că unul din elementele indispensabile ameliorării sau menținerii ei, reproducătorul bun, ar fi lipsit. Cele susținute de noi din acest punct de vedere, nu pot fi decât exacte, căci prin nimic nu se poate proba contrariul.

Dacă la începutul secolului trecut am fi avut o administrațiune patriotică, care ar fi împiedicat exportul reproducătorilor de frunte, de sigur calul românesc din Vechiul Regat și-ar fi păstrat superioritatea lui și ar fi avut astăzi aceiaș conformațiune ca în trecut.

b) *A doua cauză a degenerării calului românesc din Vechiul Regat.*

Dacă exportul reproducătorilor de frunte a contribuit mult la degenerarea calului românesc, nu este mai puțin adevărat că o altă cauză care a avut o acțiune nefastă asupra producțiunei calului pământean din Principatele române, a fost micșorarea de bușeului. Din momentul ce străinătatea nu mai trimetea emisari pe piețele noastre să-i mai cumpere caii necesari și din momentul ce ea își alimenta trebuințele sale cu caii localnici; calul din țărișoarele noastre a început să degenereze. Deci, atențiunea n'a mai fost îndreptată asupra lui, pentru că lipsea de bușeul și se cunoaște soarta nenorocită la care este expusă o marfă, atunci când desfacerea ei este imposibilă? Ce era să se mai facă cu hergheliile ce se găseau în țară? Cum era să se mai păstreze intacte acele imense pășuni, atunci când creșterea calului numai dedea foloase?

Ni se va obiecta poate, că țăranul ca și proprietarul erau datori să se ocupe cu creșterea calului și să-și îngrijească marfa, cunoscând că o marfă bună în totdeauna poate fi vândută. Da, obiecțiunea este logică, dar ei în acele timpuri nu se mai gândeau la așa ceva și chiar de s'ar fi gândit, cum ar fi putut să mai continue creșterea calului în aceleași condițiuni ca mai înainte, când reproducătorii de seamă erau dați străinătății? Și apoi evenimentele politice nu le mai dădeau răgaz să se mai gândească la asemenea lucruri.

Știm că Prusia, timp de un secol, a făcut remonta la noi în țară. Știm deasemenea că remontorii acestui Stat aduseseră încă

de mult la cunoștința organelor superioare din Prusia că cumpărarea și procurarea cailor din Moldova se făcea greu, deoarece rasa începuse a se stinge, bine înțeles rasa cailor buni și apoi, pentru că Austria îi făcea o concurență înverșunată.

Prusia a încetat cumpărăturile în anul 1827. Austria ceva mai târziu, cam prin anii 1830—1840. Și una și alta, ocupându-se serios de îmbunătățirea cailor și dobândind roade bune datorită muncii lor încordate, n'au mai recurs la caii românești, pentru simplul cuvânt că, nu mai aveau nevoie. Ceva mai mult, aceste țări și mai ales Austro-Ungaria, de unde trimetea la noi emișari să cumpere cai, a început în urmă să ne trimită cai pentru necesitățile armatei. Și până în ajunul războiului din 1914, am fost în materie de cai, tributari și acestei țări. De reținut este că, nu puteam importa pentru remonte noastre din Austro-Ungaria ce era mai bun, ci omeagul populațiunii cabaline, trebuind să luăm ceiace ei nu voiau să oprească.

Dar să reluăm iar firul discuțiunii acestei a doua cauze a degenerării calului pământean din Vechiul Regat și să vedem dacă încetarea exportului și deci lipsa debușeului, poate fi în stare să stăvilească și chiar să periclitizeze producțiunea unei mărfi oare care. Se știe că orice marfă, fie haină, gheată, cal, etc., este fatal supusă legii de cerere și ofertă. Atunci când este cerere, marfa se vinde cu preț bun și repede; când consumatorul nu o mai caută, ea lăncezește, producțiunea ei se micșorează din ce în ce, până în cele din urmă se pierde cu desăvârșire, sau în unele cazuri se modifică, adaptându-se cerințelor consumatorului. Unei mărfi care nu mai are căutare, nu i se mai dă nici o atențiune și în consecință nu se mai angajează nici un capital pentru ea. În cazul când s'ar găsi cineva care din imprudență și neprevădere s'ar apuca de producțiunea unei mărfi, al cărui debușeu lipsește, va pierde și timpul și capitalul; doi factori foarte importanți în chestiuni de negoț.

Așa fiind lucrurile și așa ni se par logice, calul românesc din Vechiul Regat ne mai având căutare nicăeri și ne mai exportându-se în nici o țară, a fost părăsit. Creșterea lui fiind neglițată, fatal a alunecat pe panta decăderii, a degenerării și odată intrată pe această pantă, nimic n'a fost în stare a o opri.

S'ar putea să ni se obiecteze că, dacă străinătatea nu mai avea trebuință de calul nostru pământean, țara însă, pentru necesitățile sale și în primul rând pentru armată, putea să aibă nevoie de el și ca atare debușeul său ar fi putut fi asigurat. Această obiecțiune ar putea avea în adevăr multă valoare, atunci când

armatele noastre, când mai bine zis cavaleria noastră, la începutul secolului trecut, ar fi fost atât de numeroasă ca pe timpul lui Mircea cel Bătrân, Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Da, desigur că într'un asemenea caz producțiunea calului românesc n'ar fi fost atât de părăsită și ea s'ar fi menținut mai bine. Să nu se uite însă, că grija domniei fanariote a fost să distrugă armatele române din Principate și mai ales cavaleria, arma cea mai de seamă; să le desorganizeze și să reducă țările române la imposibilitatea de a se mai răscula contra Semilunii. Cunoștea bine această Semilună, câte neajunsuri i-au făcut armatele noastre și de câte ori trufia ei nu a fost știrbită! Ii era teamă de armatele noastre și de aceea dedea poruncă să le reducă cât de mult.

În niște notițe statistice, cari datează dinaintea anului 1812 și publicate în Vol. 19 din *Uricar*, la pag. 300, găsim următoarele :

„Mai întâi au pricinuit vătămare cu stricarea de istoc a oștirilor din țară, slăbind țara cu totul și cu aceasta nu numai au adus întru îndeplinire socotința puterii stăpânitoare, lăsând țara în a Porții nălucire și voință, ci au supus încă țara la tot felul de supărări despre Turcii de pe lângă Dunăre, neimpăcați dușmani ai țării. Pentrucă până la al II-lea război al Impărătesei Ecaterina II-a împotriva Turcilor, ei făceau fără sfială adesea și neconținute călcări în țară, luând în silă și în putere daruri de a Domni, și îmbogățindu-se cu stricăciunea și paguba locuitorilor; tot într'acea vreme, însușindu-și tot felul de negoț, pentrucă nu aveau mai multe brațe înarmate spre împiedicarea și pedepsirea răutăților lor“.

În asemenea cazuri, ori și cine poate înțelege că debușeul calului românesc, chiar în țară, era ca și dispărut, din cauză că trebuințele armatei erau foarte mici. Cum era să se mai menție în aceiaș stare, în care se afla altă dată, când și străinătatea și țara noastră nu mai aveau nevoie de el?

De creșterea și producțiunea lui nimeni nu s'a mai ocupat. Din cauza acestei indiferențe provenită din lipsa de debușeu, calul românesc s'a pierdut din ce în ce și a ajuns în starea atât de dezarmonică în care îl vedem astăzi.

Iată cum ne explicăm că lipsa de debușeu, atât în țară, cât și în străinătate, poate fi considerată ca una din principalele cauze ale degenerării calului pământean din Vechiul Regat.

c) A treia cauză a degenerării calului românesc din Vechiul Regat.

Înainte, în Principatele române pășuni mari și frumoase se întindeau dela un capăt la altul și grație acestor pășuni, animale multe și bune populau tot cuprinsul acestor țărișoare. Ele trăiau în semi-domesticitate, unele chiar, după cum ne spune CANTEMIR,

sălbatică, formând herghelii mai mult sau mai puțin numeroase. Animalele aveau din belșug cu ce să se hrănească, de vreme ce autorii, cari s'au ocupat cu descrierea economică a României în trecut, ne afirmă că această țară ar putea hrăni pe pământul ei mult mai multe animale. Solul ei mănos conținea în ele, elementele necesare întreținerii lor. Flora variată și îmbelșugată, crescută pe un teren virgin de acțiunea plugului, elabora principii imediați indispensabili întreținerii animalelor. Pământul Principatelor române pe acele vremuri, după cum se știe, în mare parte nu era supus culturii cerealelor, cum este astăzi; deci el era nesleit. Tezaurul principiilor mineral nu era atât de secăt, cum, din nenorocire, în multe părți, este astăzi, grație unei practice agricole quasi primitive.

Totul era prielnic creșterii animalelor, nimic nu o stăvilea: și debușeu, și hrană, și îngrijire, și năzuința de a avea cai buni, etc.

Pe măsură ce pășunile s'au împuținat, pe măsură ce cultura cerealelor a început să se întindă din ce în ce mai mult, creșterea cailor a suferit. Proprietarul mare și mic nu s'a mai ocupat așa de mult de animale, grija lui era ca să supue imensele pășuni acțiunii plugului și să le semene cu grâu, pentru că grâu i se cerea. Creșterea calului, de unde până aci, era cea dintâi preocupățiune a locuitorului român, începe să cadă în al doilea plan și încet—încet, ea este părăsită aproape cu desăvârșire. Pășunile restrângându-se din ce în ce, se înțelege că întreținerea animalelor începe a deveni mai oneroasă, hrana lor mai costisitoare, iar cheltuelile mai mari. Ca să ne convingem că suprafața pășunelor dela un timp încoace s'a micșorat, n'avem decât să le comparăm pe cele din 1914, cu cele din 1860 și 1861 și vom constata că în trecut întinderea pășunilor era mult mai mare.

Dacă în anii 1860—1861 erau mai multe pășuni ca acum, de sigur că pe la începutul secolului trecut ele erau cu mult mai numeroase. Relațiunea, sau mai bine zis legătura intimă ce exista între pășuni și creșterea animală, e atât de cunoscută, încât nu este necesar să mai insistăm. Totuși, n'avem decât să privim țările unde animalicultura a luat o extindere mare și vom constata că acolo pășunile sunt abundente și în deosebi pășunile artificiale cari au început să se introducă și la noi. În Elveția, Olanda, Danemarca, etc., sunt multe pășuni artificiale și naturale cu o floră aleasă, cu un pământ îngrășat și irigat în conformitate cu știința agricolă.

De vom studia animalele din Normandia, Anglia, Germania, etc., vom constata relațiunea strânsă ce există între animale și pământ. În toate aceste țări, animalele reflectează bogăția pământului. Cine a cutreerat Normandia dela un capăt la altul, nu poate

avea decât o amintire plăcută și de bogatele sale pășuni și de frumoasele sale animale.

La noi, în Vechiul Regat, din belșugul de pășuni ce aveam altă dată, astăzi ele s'au redus atât de mult, încât nu mai ocupă nici jumătate din suprafața ce o ocupa odinioară. S'a cultivat și se mai cultivă încă aproape tot terenul, pentru a se obține grâne... Singura parte a Vechiului Regat, unde mai sunt pășuni și unde furia culturii pământului n'a pătruns așa de mult, este Dobrogea; și singura parte iarăș, unde se mai găseau cai buni și oi frumoase, a fost până în 1916 tot Dobrogea. 1) Aceste observațiuni sunt în măsură să ne arate importanța pășunilor în creșterea animalelor și ne pot proba că lipsa sau insuficiența lor, este vătămătoare.

Mintea unui om sănătos nu poate pricepe o exploatare animală în mare, acolo unde pășunile sunt insuficiente față cu numărul animalelor. Și dacă s'ar găsi cineva care ar crede că animalele, mai ales în timpul creșterii, în epoca tinereții, se pot ținea locului, în stare de stabulațiune, fără să facă îndeajuns gimnastica funcțională a aparatului locomotor, fără să consume iarbă, alimentul esențial, natural și cel mai desăvârșit succedaneu al laptelui, amarnic s'ar înșela; căci animalele din speța calului, obținute astfel, nu vor fi dezvoltate, nu vor avea aplomburi bune, și vor fi ușor susceptibile bolilor.

Producția și creșterea cailor sunt strâns legate de pășuni și exercițiu. Primele, prin flora lor bogată în principii nutritivi, vor da animalelor elementele indispensabile construirii cheres-telei lor osoase; secundul, punând în activitate mușchiulatura, ca și celelalte organe, va avea menirea de a fortifica organismul, a-l face mai vânjos și mai adecvat în raport cu serviciile ce i se cer.

Pentru a ne convinge și mai bine, n'avem decât să privim practica urmată la toate hergheliile din lume, relativ la creșterea mânzilor și vom vedea cât preț se pune pe pășuni și exercițiu. Mânzii din cea mai fragedă vârstă și până la 3 ani, când sunt puși la învățătură, nu fac altceva decât să alerge de colo până colo, prin terenuri de multe ori accidentate. Exercițiu în plin aer, hrană și blândețe, iată care trebuie să fie călăuza celor ce sunt însărcinați a se ocupa cu producțiunea cailor. Ori și ce obiecțiune ni s'ar aduce, asupra celor susținute mai sus, nu poate avea nici un temei, pentru că pășunile și exercițiul au cea mai mare influență asupra producțiunii și creșterii cailor.

1) Războiul din 1916 le-a decimat în cea mai mare parte.

Din cele spuse reiese clar înlănțuirea ce există între creșterea animalelor și pășuni. Când cele din urmă lipsesc, cea dintâi nu se poate face în condițiuni bune și a încerca creșterea cailor acolo unde nu sunt pășuni suficiente, este a ne expune la o pierdere sigură.

Nu voim să insistăm așa de mult asupra unei chestiuni a cărei importanță este apreciată de toți, vom conchide spunând că pășunile au o întreită importanță :

a) Procură animalelor tinere, hrana cea mai apropiată lor ;

b) Animalele fugind pe aceste pășuni își fortifică întreaga economie ;

c) Fiind în plin aer, supuse diferitelor intemperii, sunt mai rustice, mai rezistente, pot suporta cu mai multă ușurință toate variațiunile de temperatură și în fine, nu sunt atât de plâpânde ca în cazul când ar fi fost ținute numai în grajd.

Stabilită importanța pășunilor în creșterea cailor, ne putem explica pentru ce de când ele s'au împutinat în Vechiul Regat, caii n'au mai găsit condițiuni prielnice pentru prosperarea lor.

d) *A patra cauză a degenerării calului românesc din Vechiul Regat.*

Înainte, atât la noi, cât și în celelalte țări limitrofe, comunicațiunea și transporturile nu se făceau în general decât prin ajutorul calului și mai ales a celui de călărie. El era considerat ca o necesitate absolută, ca un ce foarte indispensabil. Fiecare locuitor căuta să-și aibă calul său, care să'l transporte dintr'un loc într'altul. Drumurile fiind aproape impracticabile, mersul cu trăsura devenea imposibil, în majoritatea cazurilor. Pentru acest motiv calul de călărie era în vogă pe acele vremuri, cu toate că talia sa era mică. Dar nu asupra taliei era îndreptată atențiunea oamenilor din acel timp, ci asupra solidității membrilor și asupra voiniciei cailor.

Mai târziu, când drumurile începură a se deschide în toate părțile, s'au ameliorat mult mijloacele de transport și au început să se întrebuițeze și trăsurile pe o scară mai întinsă. Atunci desigur și calul de călărie fu mai puțin căutat. Se cerea un produs nou, care să corespundă modificărilor făcute și situațiunii create : se căuta calul destoinic și pentru tracțiune. În special în țara noastră, poștele (menzile) au jucat până în ultimii timpi un rol foarte important în comunicațiune. Nu voim a intra în studiul organizării lor, totuși amintim că ele au fost reorganizate în Muntenia de Ipsilante. Moruzi s'a ocupat de ele

mai târziu. În Moldova, Alexandru Scarlat Calimachi se ocupă cu reorganizarea menzilorilor, ca de un lucru foarte necesar țării. Numărul cailor întrebuințați pentru poștă se ridică în acel timp până la 5.500 capete și ei se procurau din țară. Menzilirile prin urmare începuseră să creeze un debușeu însemnat pentru calul localnic.

În anul 1818 s'a cheltuit cu menzilul, de care se folosea numai Domnul Scarlat Alexandru Calimachi, suma de 94.986 lei aur.

În 1826, Gheorghe Buhuș, hatman, ia la licitație menzilul pe prețul de 200.000 lei aur și 400 chile de orz. Patru cai românești prinși la o căruță făceau fără mare oboseală zilnic 60—70 kilometrii.

Referitor la iuțea cailor de poștă din țara noastră, Regina Elisabeta zicea : „ca vântul merge Țarul în țara sa rusească, dar tot nu așa de iute ca poșta românească“.

Acest mijloc de transport a durat până atunci, până când modificări importante s'au făcut în comunicațiune. Invențiunea drumurilor de fier și aplicarea lor ca factor important în comunicațiune, au înlocuit poștele. Comunicațiunea fiind mai lesnicioasă, nimeni nu s'a mai gândit la calul de călărie, sau la calul de poștă. Calul ne mai fiind obiectul absolut indispensabil, creșterea lui a fost neglijată de majoritatea bunilor și rutinaților plugari, exceptându-se un număr restrâns dintre ei, care au căutat să modifice acest animal, adaptându-l noilor necesități.

Astfel se poate explica pentru ce calul românesc din Regat, care odinioară era frumos, rustic și solid; rămânând tot vechiul cal de călărie din trecut și nefiind deloc modificat, n'a mai putut corespunde cerințelor și prin urmare a degenerat, pentru cuvântul foarte simplu, că a ajuns un moment când nu se mai simțea atâta nevoie de el.

Consumul reclama produse în stare de a servi cât mai bine necesitățile timpului și calul românesc, atât de rustic și de solid, îndemânatic și sigur pe drumurile accidentate, rămăsese calul unor timpuri din trecut și nu mai putea fi întrebuințat.

Astfel se explică, cum o schimbare în comunicațiune a făcut ca animalele cabaline dela noi din țară, proprii pentru călărie, să piardă o parte din favoarea de care se bucurau altă dată și ca consecință fatală, o parte din meritul lor. Cererea reducându-se din ce în ce, era natural ca producțiunea să se restrângă și calitatea, cum se întâmplă adesea, a diminuat cu cantitatea.

Văzându-și calul depreciat, plugarul român l-a lăsat în părsire și n'a mai căutat să'l amelioreze și să'l modifice în așa chip, încât să poată corespunde cerințelor nouă, cerințe izvorâte din necesitățile exploatații raționale a culturii pământului.

Dacă locuitorii Vechiului Regat ar fi modificat puțin calul autohton, dacă l-ar fi adaptat noilor necesități, dacă în acelaș timp, printr'o hrană îmbelșugată i-ar fi mărit talia, de sigur că n'ar fi ajuns în halul de degenerare în care se afla până la 1916 și se mai află din nenorocire și astăzi. Totdeodată, n'am mai fi avut nevoie să importăm cai din străinătate și n'am mai fi fost la discreția ei până în 1916; iar sumele de bani ce anual treceau granița până atunci și se duceau aiurea, ar fi rămas în țară și ar fi contribuit la mărirea capitalului nostru național.

Iată ceiace trebuia să facem și cum trebuia să modificăm calul românesc și să-l adaptăm nevoilor consumațiunii.

Pentru a se realiza aceste modificări, nu era nevoie, după cum poate s'ar crede, de nici un amestec cu alte rase. Calul românesc s'ar fi putut modifica prin el însuși; el nefiind atunci atât de degenerat cum este acum. S'a obiectat că avea o talie mică. Oare pentru a i se mai mări puțin talia, era nevoie să se facă încrucișările cele mai nepotrivite? Era nevoie să se alerge la cei mai mari reproducători, cu o conformațiune antipodă calului românesc? Nu trebuie să uităm că talia unui animal oarecare este subordonată, în afară de alți factori și hranei. Un animal dintr'o rasă, însă hrănit din belșug, va avea desigur o talie mai mare decât un altul, din aceeaș rasă, dar nutrit cu multă sgarcenie.

Caii arabi introduși în Europa și supuși unei alimentațiuni mai intensive, ne dau cea mai vădită probă; de altfel chestiunea aceasta este în deobște cunoscută și nu mai este nevoie să insistăm asupra ei.

Hrănit bine, selecționat, îngrijit la tinerețe, iată ceiace trebuia să facem și de sigur că am fi mărit puțin talia calului românesc.

N'am voit sau n'am știut să ne folosim de aceste povețe și am lăsat creșterea calului în cea mai complectă părsire. Astăzi nu adunăm decât ceiace am semănat.

Iată cum se poate explica, că modificările aduse în comunicație, în mijloacele noastre de transport, trebuia să aibă ca consecință transformarea calului de odinioară și adaptarea lui la nevoile ivite. Calul românesc nefiind și el modificat și neputând corespunde cerințelor consumațiunii, fatal a alunecat pe panta decăderii.

e) A cincea cauza a degenerării calului românesc din Vechiul Regat.

Nesiguranța locuitorilor români din Muntenia și Moldova, nesiguranță pricinuită din cauza deselor invaziuni musulmane, ne face să înțelegem deosebita îngrijire ce se dedea cailor în acele vremuri. În adevăr, grație voiniciei și agilității unor asemenea animale, bietul român își putea scăpa și viața și avutul. Strămoșii noștri deși nu erau zootehnicieni titrați, ei erau buni plugari și cunoscători ai creșterii vitelor; astfel că știau bine alege atât epele, cât și armăsarii.

Eminentul economist și agromom AURELIAN, într'un studiu asupra ameliorării cailor din țară, studiu publicat în *Revista Științifică* din anul 1890, Nr. 3, pag. 46, ne glăsuște astfel :

„Degenerarea raselor noastre a început să se simtă mai cu seamă de vreo 50 ani, pentrucă de atunci am și abandonat calea urmată de către strămoșii noștri în reproducerea și creșterea cailor. Străbunii noștri aveau cea mai deosebită băgare se seamă pentru armăsari, cum și pentru epele de prăsilă; cercetau de aproape calitățile și defectele armăsarilor și epelor, pentru ca să le poată îndrepta unele prin altele; țineau seamă chiar de părul reproducătorilor. Când era vorba să aducă un armăsar, nu-l aduceau din Rusia sau din Austria, ci căutau să-și procure armăsari orientali. Când vedeau la vreun ture vreun armăsar bun, dau pungi cu bani și bacșișuri ca să-l poată dobândi. Dacă mergeau la Constantinopol, mulți dintr'înșii cumpărau armăsari de prăsilă. Incât despre epele, nu aduceau din alte țări, ci alegeau pe cele mai bune din țară, sistem logic și cel mai bun de urmat. Prăсила care ieșea, era crescută cu cea mai mare îngrijire. Scoteau din herghelii toate epele cari aveau cusururi de conformație și opreau numai pe acelea cari intruneau într'un grad mai superior caracterele rasei. Procedând cu chipul acesta, nu este mirare că au ajuns să înzestreze țara lor cu o rasă de cai căutată de unguri, poloni, danezi și turci“.

Acum, după ce cunoaștem părerile agronomului AURELIAN asupra degenerării calului românesc, este bine să ne întrebăm : Pentruce străbunii noștri aveau ochii în patru, când era vorba de producția calului de călărie ? Pentruce aduceau ei armăsari orientali, fie din Constantinopol, fie de aiurea ? Pentrucă necesitatea unui bun cal de călărie era mult simțită, de vreme ce cu ajutorul său se putea transporta dintr'un loc în altul ; pentrucă atunci când intrau dușmanii în țară, locuitorul își ducea în creerul munților și familia și avutul, cât mai repede, spre a putea scăpa de schingiurile barbare ale inamicilor lui.

Producția calului rustic și solid, pe drumurile atât de accidentate, era legată de însăși existența locuitorilor. Ei nu se puteau priva de aceste animale, din cauza condițiunilor lor de trai, cari erau atât de sbuciumate. Cine nu știe că românul numai la auzul năvălirii turcilor în țară, își lua tot ce avea

mai de valoare și se ascundea pe la diferitele mănăstiri ce se aflau în munți ¹⁾).

Iată pentru ce strămoșii noștri erau nevoiți să aibă cai atât de buni, atât de vârtoși și atât de apreciați de străinătate; iată iarăși pentru ce dădeau atâția bani spre a cumpăra armăsari buni și a-i împreuna cu epele cele mai frumoase ce le aveau în țară. Și dacă ei nu importau decât numai armăsari orientali, este că acești armăsari, împreună cu epele localnice, produceau mai bine decât alții, din alte rase.

Când în țară la noi nesiguranța a dispărut; când românul a început să fie mai liniștit și când s'a pus stavilă invaziunilor inopinate ale musulmanilor, românul n'a mai simțit așa de mult nevoia calului de călărie. El și-a îndreptat privirea în altă parte și o indiferență condamnabilă a fost de aci încolo călăuza creșterii și producerii calului. Am părăsit înțeleptele măsuri ce strămoșii noștri plugari le luau, ne-am agățat în urmă de faptul că talia calului românesc este mică și prin diferite măsuri nechibzuite, am contribuit la degenerarea și stârpirea vechiului cal românesc.

Dacă pe lângă aceste cauze principale ale degenerării calului românesc din Vechiul Regat, mai adăogăm și altele, cum e: lipsa de stimul, lipsa de deuseu, concurența ce ne-o făceau în urmă vecinii, în parte indiferența marilor proprietari, absoluta nepricepere în creșterea calului, modul defectuos de arendare, răul sistem al remontării, lipsa de directive serioase și mijloacele insuficiente a îmbunătățirii calului românesc, putem înțelege perfect de bine pentru ce calul nostru pământean din Moldova și Muntenia, atât de slăvit altă dată și care se răsflăță pe întinse pășuni, a fost până în 1916 și persistă să fie încă și astăzi, într'un hal atât de mizerabil.

c) Caii din Vechiul Regat, dela Unirea Principatelor române și până la 1916.

După ce am urmărit istoricul calului românesc din Principatele române — din care se desprinde o epocă de glorie și strălucire pentru el — și după ce am arătat cauzele degenerării acestui

1) Plângerea locuitorilor din mai multe județe ale Munteniei către consulul rus, spre a cere protecțiunea Rusiei în contra exceselor făptuite de turci. Vezi Uricarul, an 6, pag. 50.

nobil animal atât de iubit și prețuit de către strămoșii noștri; ne vom ocupa de caii ce populau teritoriul Vechiului Regat, dela Unirea Principatelor române și până la declararea războiului din 1916.

Pentru a studia populațiunea cabalină în această epocă, o vom privi din următoarele puncte de vedere :

- 1) Al numărului. — *Statistica cailor.*
- 2) Al caracterelor și aptitudinilor. — *Varietățile de cai.*
- 3) Al instituțiilor ipice. — *Hergheliile principale din țară.*
- 4) Al măsurilor ce s'au luat. — *Măsuri luate de Stat și de particulari spre a se îmbunătăți rasa calului românesc.*
- 5) Al situațiunii geografice, climaterice, agrogeologice, etc. — *Sau cu alte cuvinte este teritoriul Vechiului Regat prielnic creșterii cailor și ce fel de cai se pot obține.*

* * *

1) *Statistica cailor.* În anul 1860 numărul cailor se ridică în Principatele Unite la 461.073 capete. Cu foarte multă probabilitate, că înainte de 1860 și atunci când Principatele române făceau un mare comerț de cai, populațiunea cabalină era și mai numeroasă.

Dela 1860 și până la 1916, populațiunea cabalină a mers într'o continuă creștere, având o singură perioadă de regres, în anul 1873.

Această micșorare a numărului de cai s'a pus de fapt în evidență imediat după anul 1864 și s'a accentuat din ce în ce mai mult, până am avut de înregistrat 391.147 capete în anul 1873. Desigur, una dintre cauzele principale și care a contribuit într'o largă măsură la reducerea numărului, a fost *diminuarea exportului*, provenită dintr'un complex de cauze și pe cari le-am văzut în cea mai mare parte cu ocazia studierii cauzelor ce au determinat degenerarea cailor din Vechiul Regat.

Totuși, până la 1864, cu toată reducerea exportului de cai și cu toată degenerarea acestui fugaci, tot mai exista în Principatele Unite o creștere destul de însemnată a cailor.

„Ea se curmă însă brusc — ne spune Prof. Dr. GH. MAIOR¹⁾— în urma legii rurale dela 1864, împreună cu secularizarea averilor

1. Lucrare citată.

mânăstirești, prin care se dete lovitura de grație tuturor herghelilor și tamaslăcurilor mânăstirești, iar materialul găsit pe ele în momentul secularizării, vânzându-se în favoarea tezaurului public. Evident deci, că atunci s'au vândut și repus cei mai buni reproducători de rasă, ce erau în țară. Apoi urma de sine arendarea vaselor moșii ale Statului unic în favorul tezaurului, cui se nemeria pe termene scurte, de câte 3—5 ani, fără a le cere ver ce garanție în folosul culturii țării și a agriculturii ori al creșterii vitelor.

„Prin aplicarea legii rurale dela 1864, s'au spart pășunile comune și cele în devălmășie, ce erau pe atunci în uz, și s'a luat și săteanului posibilitatea de a mai ținea și crește vite“.

Iată o cauză, ce a contribuit mult la scăderea numerică a cailor după 1864 și pe care noi am înregistrat-o, cu toate consecințele ei, în statistica din anul 1873.

Dăm mai jos numărul cailor la diferite epoci, în decursul timpului dela 1860—1916.

După statistica din anul 1860 ¹⁾	461.073
„ „ „ „ 1873 ¹⁾	391.147
„ „ „ „ 1884 ²⁾	532.881
„ „ „ „ 1888 ²⁾	563.744
„ „ „ „ 1890 ³⁾	594.962
„ „ „ „ 1897 ⁴⁾	670.909
„ „ „ „ 1900 ⁵⁾	864.746
„ „ „ „ 1916 ⁶⁾	1.134.171
„ „ „ „ 1916 ⁷⁾	1.218.563

Din aceste cifre rezultă că populațiunea cabalină aproape s'a întreit, în timp de 43 ani. Creșterea numărului de cai se datorește în această epocă — în afară de alte considerațiuni — și următorilor doi factori principali : *extensiunea mare pe care a luat-o agricultura și necesitățile crescânde ale armatei.*

Diagrama 1, ne arată oscilațiunile prin cari a trecut creșterea calului dela 1860 și până la 1916.

1. Aci se cuprind datele pentru Moldova și Muntenia, fără Basarabia.

2. Datele se referă la țara întreagă, afară de comuna București.

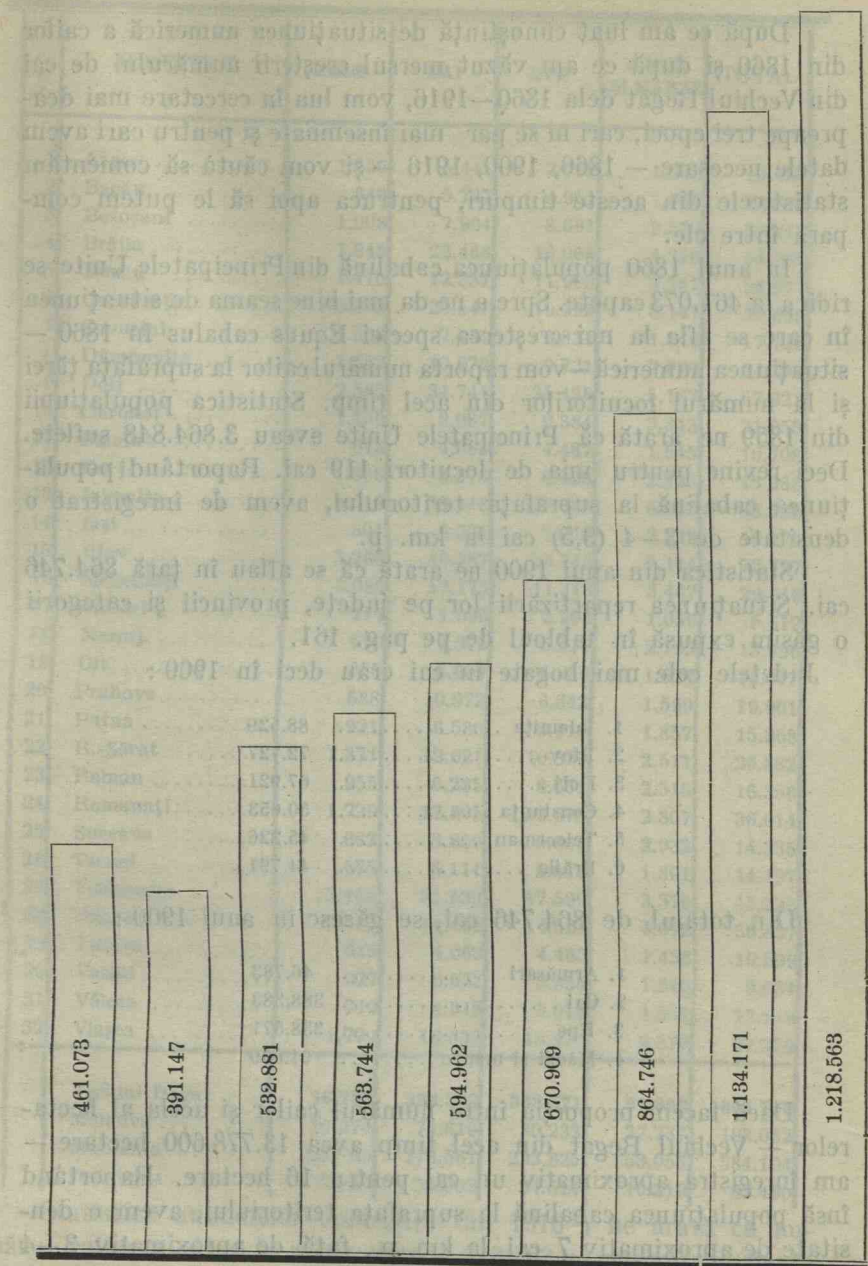
3. Statistica cailor numai din comunele rurale.

4. Țara întreagă fără București.

5. Țara întreagă.

6. Țara întreagă, fără jud. Calliacra și Durostor.

Țara întreagă, inclusiv județele din Cadrilater.

Anii 1860 1873 1884 1888 1890 1897 1900 1916 1916
 fără județele cu județele
 Caliacra și Caliacra și
 Durostor Durostor

Diagrama I. — Numărul cailor la diferite date între anii 1860—1916.

După ce am luat cunoștință de situațiunea numerică a cailor din 1860 și după ce am văzut mersul creșterii numărului de cai din Vechiul Regat dela 1860—1916, vom lua în cercetare mai deaproape trei epoci, cari ni se par mai însemnate și pentru cari avem datele necesare — 1860, 1900, 1916 — și vom căută să comentăm statisticele din aceste timpuri, pentruca apoi să le putem compara între ele.

În anul 1860 populațiunea cabalină din Principatele Unite se ridica la 461.073 capete. Spre a ne da mai bine seama de situațiunea în care se afla la noi creșterea speciei *Equus caballus* în 1860 — situațiunea numerică — vom raporta numărul cailor la suprafața țării și la numărul locuitorilor din acel timp. Statistica populațiunii din 1859 ne arată că Principatele Unite aveau 3.864.848 suflete. Deci revine pentru mia de locuitori 119 cai. Raportând populațiunea cabalină la suprafața teritoriului, avem de înregistrat o densitate de 3—4 (3,5) cai la km. p.

Statistica din anul 1900 ne arată că se aflau în țară 864.746 cai. Situațiunea repartizării lor pe județe, provincii și categorii o găsim expusă în tabloul de pe pag. 161.

Județele cele mai bogate în cai erau deci în 1900 :

1. Ialomița	88.529
2. Ilfov	72.727
3. Dolj	67.921
4. Constanța	50.653
5. Teleorman	45.226
6. Brăila	44.791

Din totalul de 864.746 cai, se găsesc în anul 1900 :

1. Armăsari	46.783
2. Cai	388.383
3. Epe	338.571
4. Mânzi și mânze	91.009

Dacă facem proporția între numărul cailor și acela al hectarelor — Vechiul Regat din acel timp avea 13.778.600 hectare — am înregistra aproximativ un cal pentru 16 hectare. Raportând însă populațiunea cabalină la suprafața teritoriului, avem o densitate de aproximativ 7 cai la km. p., față de aproximativ 3—4 cai la km. p. pe care i-am avut în 1860. Deci, în interval de 30 ani, numărul cailor aproape s'a dublat.

Considerând numărul locuitorilor din 1900, în raport cu populațiunea cabalină, revine pentru mia de locuitori 144 cai, față de 119, câți se aflau în 1860.

Nr.	JUDEȚELE	ARMĂȘARI	CAI	EPE	MÂNZI ȘI MÂNZE	TOTAL
1	Argeș	1.256	5.441	7.015	1.938	15.650
2	Bacău	640	5.727	4.951	1.987	13.305
3	Botoșani	1.008	7.994	8.691	2.519	20.212
4	Braïla	1.945	22.468	16.068	4.310	44.791
5	Buzău	1.410	12.331	11.900	3.267	28.917
6	Constanța	3.972	20.541	19.993	6.147	50.653
7	Covurlui	1.068	7.481	6.831	1.749	17.129
8	Dâmbovița	1.352	10.972	9.731	2.079	24.134
9	Dolj	2.585	34.741	25.428	5.167	67.921
10	Dorohoi	1.159	8.067	9.384	3.343	21.953
11	Fălciu	613	4.063	4.487	1.545	10.708
12	Gorj	936	3.575	6.429	2.328	13.268
13	Ialomița	5.019	39.848	35.659	8.003	88.529
14	Iași	801	6.231	7.010	2.228	16.270
15	Ifov	3.280	40.587	23.746	5.114	72.727
16	Mehedinți	1.086	13.175	11.318	3.467	29.046
17	Muscel	274	1.995	2.294	1.056	5.619
18	Neamț	610	5.372	5.519	2.195	13.696
19	Olt	858	6.609	6.959	1.621	16.047
20	Prahova	688	10.972	6.642	1.599	19.901
21	Putna	921	6.580	5.910	1.857	15.268
22	R.-Sărat	1.371	12.621	10.379	2.511	26.882
23	Roman	955	6.235	6.651	2.515	16.356
24	Romanași	1.729	17.805	13.673	2.807	36.014
25	Suceava	682	3.860	6.861	2.932	14.335
26	Tecuci	575	6.114	5.617	1.891	14.197
27	Teleorman	2.418	21.833	17.599	3.376	45.226
28	Tulcea	3.782	14.462	14.521	4.072	36.837
29	Tutova	615	4.063	4.485	1.436	10.599
30	Vaslui	627	3.032	3.835	1.540	9.034
31	Vâlcea	749	4.949	5.014	1.531	12.243
32	Vlașca	1.799	18.639	13.971	2.370	37.279
	Vechiul Regat	46.783	388.383	338.571	91.009	864.746
	Moldova	10.274	74.819	80.232	27.737	193.062
	Muntenia	28.755	278.561	223.825	53.053	584.194
	Dobrogea	7.754	35.003	34.514	10.219	87.490

Statistica animalelor domestice din 1916¹⁾ ne arată că numărul cailor a atins în acest timp 1.218.563 capete. Repartizate pe categorii și județe, avem următoarea situațiune, pe care o găsim reprezentată în tabloul de pe pag. 162.

¹⁾ Intocmită sub conducerea d-lui L. COLESCU și publicată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor.

Nr.	JUDEȚELE	ARMĂȘARI	CAI	EPE	MANZI ȘIMANZE	TOTAL
1	Argeș	936	6.021	6.698	4.647	18.302
2	Bacău	516	10.656	7.774	3.992	22.938
3	Botoșani	888	11.737	11.627	6.759	31.011
4	Brăila	2.739	22.821	17.410	9.299	52.269
5	Buzău	1.261	13.447	12.468	7.114	42.290
6	Caliacra	5.422	17.100	17.560	12.769	52.851
7	Constanța	5.740	31.106	28.404	20.274	85.524
8	Covurlui	776	8.092	5.331	2.758	16.957
9	Dâmbovița	1.419	13.799	13.218	6.628	35.064
10	Dolj	2.306	32.186	24.797	14.829	74.118
11	Dorohoi	1.505	10.287	11.977	7.545	31.314
12	Durostor	3.702	12.669	9.249	5.921	31.541
13	Fălciu	432	5.201	4.763	2.936	13.332
14	Gorj	907	3.961	5.933	4.999	15.800
15	Ialomița	3.292	41.762	38.766	22.879	106.699
16	Iași	885	8.650	10.541	6.666	26.742
17	Ifov	5.019	48.545	37.468	18.424	109.456
18	Mehedinți	1.524	13.803	11.047	6.622	32.996
19	Muscel	320	3.146	2.818	2.029	8.313
20	Neamț	653	6.995	8.067	4.170	19.885
21	Olt	796	5.700	5.738	3.969	16.203
22	Prahova	1.128	16.586	10.168	5.399	33.281
23	Putna	1.010	9.029	6.834	4.233	21.106
24	R.-Sărat	1.379	14.607	10.607	6.487	33.080
25	Roman	362	8.989	9.451	4.873	23.675
26	Romanați	1.299	11.931	12.032	7.855	33.120
27	Suceava	412	6.570	9.734	5.324	22.040
28	Tecuci	565	7.176	6.174	3.389	17.304
29	Teleorman	1.303	18.473	17.338	11.337	48.451
30	Tulcea	5.819	16.348	20.529	14.813	57.509
31	Tutova	533	4.836	4.967	2.811	13.147
32	Vaslui	684	3.647	5.394	3.703	13.428
33	Vâlcea	653	4.848	4.519	3.130	13.150
34	Vlașca	1.906	21.551	19.676	10.534	53.667
	Vechiul Regat	58.091	472.275	429.080	257.117	1.218.563
1	Oltenia	6.689	66.729	58.331	37.435	169.184
2	Muntenia	21.498	226.458	192.373	108.740	549.075
3	Moldova	9.221	101.865	102.634	59.159	272.879
4	Dobrogea	20.683	77.223	75.742	53.777	227.425

Din cifrele acestei statistici rezultă că, în anul 1916 aveam 8 județe, în cari populațiunea cabalină trecea de 50.000 cai. Acestea erau, în ordinea descrescândă, următoarele :

1. Ilfov	109.456
2. Ialomița	106.699
3. Constanța	85.524
4. Dolj	74.118
5. Tulcea	57.509
6. Vlașca	53.667
8. Caliacra	52.851
8. Brăila	52.269

Aruncând o privire generală asupra întregii țări din 1916, constatăm o populațiune mai densă a cailor în județele ce se aflau așezate în șesul Munteniei și în Dobrogea ; în timp ce în județele de munte și acelea din Moldova, numărul lor era mult mai redus.

O deosebită importanță prezintă însă și repartiția stocului cabalin din fiecare județ, după cum el se află în orașe sau în comunele rurale.

Tabloul de pe pag. 164 ne dă situațiunea repartizării speciei cabaline în 1916 pe provincii, comune, vârstă și categorii de animale.

Din această statistică reese că, din 1.218.563 capete cabaline, numai 115.641 se aflau în comunele urbane, iar restul de 1.102.922 cai se găseau în comunele rurale. Deci, majoritatea cailor se aflau în posesia plugarului român, sau mai bine zis în slujba agriculturii.

Această situațiune ne-o redă în mod plastic diagrama 2, aflată pe pag. 165.

Voind să comparăm statistica cailor din 1916, cu aceia din anul 1900, avem de întâmpinat oarecari dificultăți, deoarece au intervenit între timp mai multe împrejurări și pe cari trebuie să le luăm în considerație, căci altfel numai avem date comparabile. Cea mai importantă dintre toate acestea, e populațiunea și suprafața teritorială a Vechiului Regat, care n'a mai rămas aceiaș, din cauza alipirii Dobrogei-Noi în 1913.

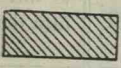
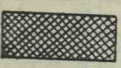

Pentru acest motiv dăm pe pag. 166 o situațiune, în care se pun față în față situațiunile statistice similare din 1916 și 1900. În acest tablou comparativ se găsesc trecute în coloana 3 situațiunea numerică din 1916, făcută pentru întreg Vechiul Regat ; în timp ce în coloana 4 se află aceiaș situațiune, însă fără stocul cabalin din cele două județe ce formează Dobrogea-Nouă sau Cadrula-

STATISTICA CALOR DIN VECHIUL REGAT IN ANUL 1916.

Nr.	SPECIFICARE	OLTENIA			MUNTENIA			MOLDOVA			DOBROGEA			VECHIUL REGAT		
		Comune urbane	Comune rurale	Comune urbane și rurale	Comune urbane	Comune rurale	Comune urbane și rurale	Comune urbane	Comune rurale	Comune urbane și rurale	Comune urbane	Comune rurale	Comune urbane și rurale			
1	Armăsari	401	6.288	6.689	2.142	19.356	21.498	715	8.506	9.221	1.437	19.246	20.683	4.695	63.396	58.091
2	Cal	7.397	59.332	66.729	32.810	93.648	226.458	19.713	82.152	101.865	12.658	64.565	77.223	72.578	399.697	472.275
3	Ipe	3.192	55.139	58.331	13.801	178.572	192.373	9.285	93.349	102.634	5.074	70.668	75.742	31.352	397.728	429.080
4	Mânzi și manze (de la 3 ani în jos)	721	36.714	37.435	2.522	106.224	108.746	1.887	57.272	59.159	1.886	51.891	52.777	7.016	252.101	259.117
	Total	11.711	157.473	169.184	51.275	497.800	549.075	31.600	241.279	272.879	21.055	206.370	227.425	115.641	1.102.922	1.318.568

Reparația pe provincii, comune, sex și etate.

LEGENDA

- Mânzi și Mânze (de la 3 ani în jos)
- Epe
- Cai
- Armăsari

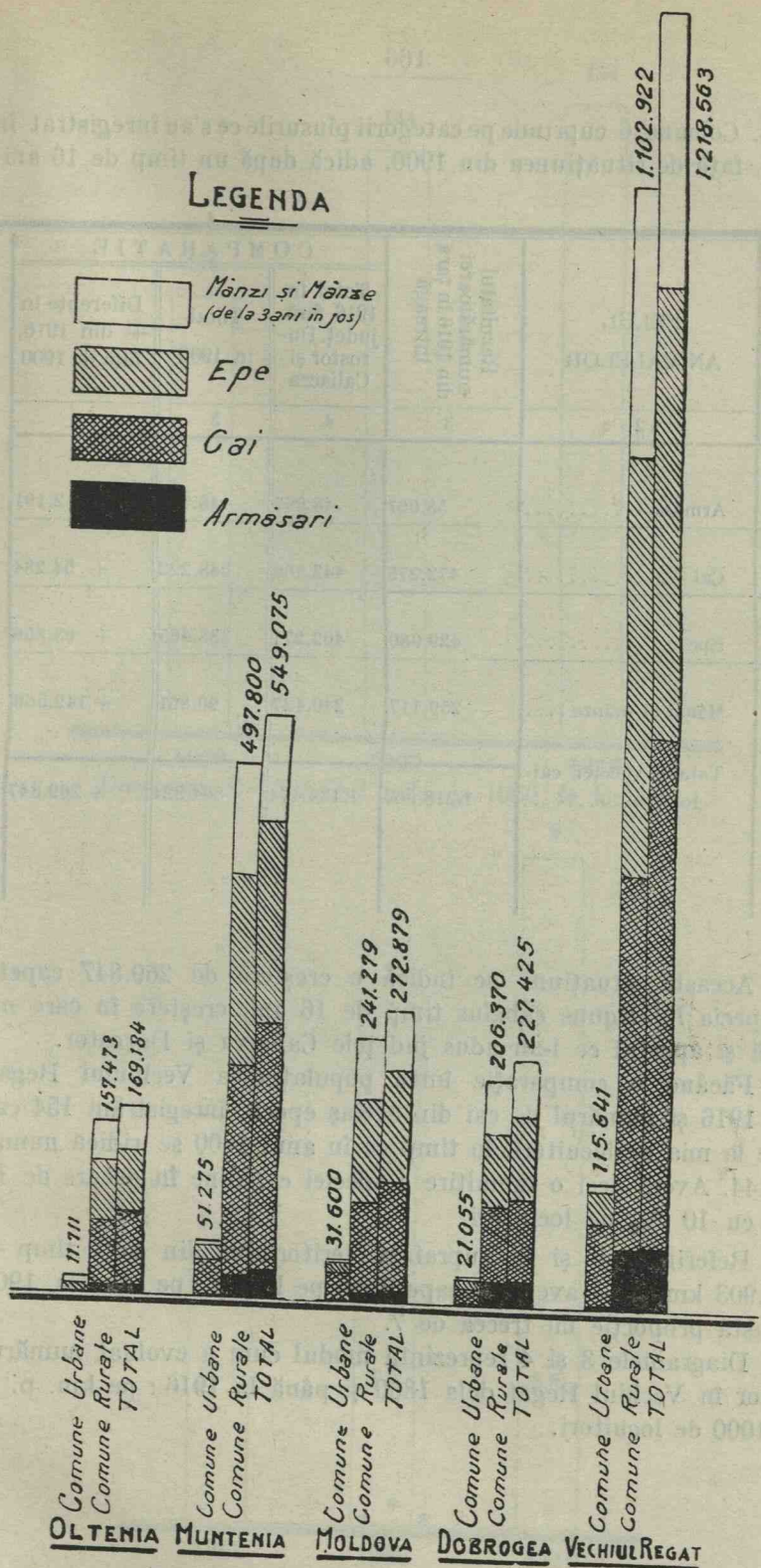

Diagrama 2. — Statistica cailor din Vechiul Regat în 1916, pe provincii, comune, sex și etate.

terul. Coloana 6 cuprinde pe categorii plusurile ce s'au înregistrat în 1916, față de situațiunea din 1900, adică după un timp de 16 ani.

Nr.	FELUL ANIMALELOR	Rezultatul numărătoarei din 1916 în țara întreagă	COMPARAȚIE		
			Total în 1916 fără județ. Du- rostor și Caliacra	Total în 1900	Diferențe în + din 1916, față de 1900
1	2	3	4	5	6
1	Armăsari	58.091	48.967	46.776	+ 2.191
2	Cai	472.275	442.506	388.222	+ 54.284
3	Epe	429.080	402.271	338.465	+ 63.806
4	Mânzi și mânze	259.117	240.427	90.861	+ 149.566
	Totalul speciei cai- lor	1.218.563	1.134.171	864.324	+ 269.847

Această situațiune ne indică o creștere de 269.847 capete în specia lui *Equus caballus* timp de 16 ani, creștere în care nu intră și aportul ce l-au adus județele Caliacra și Durostor.

Făcând o comparație între populațiunea Vechiului Regat din 1916 și numărul de cai din aceeași epocă, înregistrăm 154 capete la mia de locuitori, în timp ce în anul 1900 se ridica numai la 144. Avem deci o înmulțire a speciei cabaline în decurs de 16 ani cu 10 ‰ de locuitori.

Referindu-ne și la suprafața teritoriului din acel timp — 137.903 km. p. — avem aproape 9 cai pe km. p., pe când la 1900 această proporție nu trecea de 7.

Diagramele 3 și 4 reprezintă modul cum a evoluat numărul cailor în Vechiul Regat dela 1860 și până la 1916 : pe km. p. și la 1000 de locuitori.

* * *

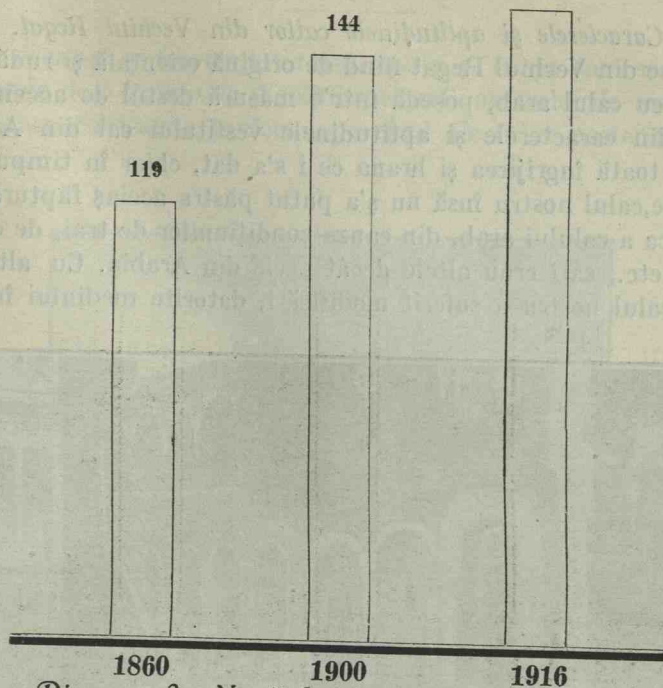

Diagrama 3.—Numărul cailor la 1000 de locuitori.

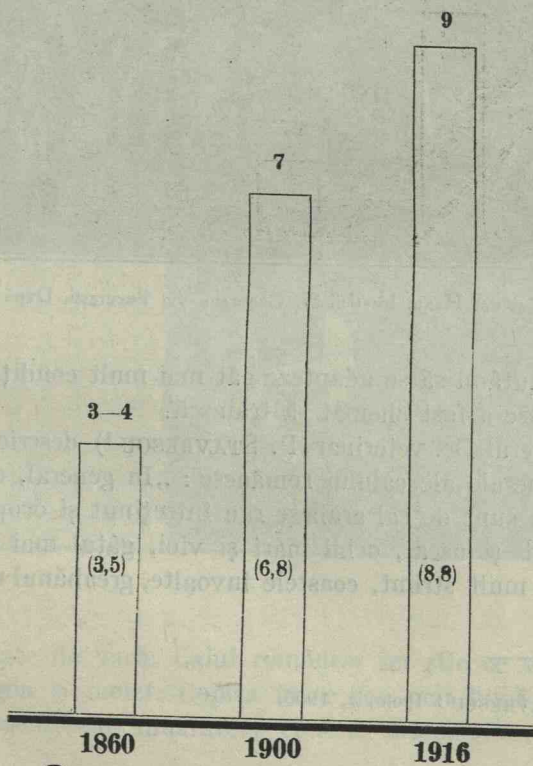

Diagrama 4.—Numărul cailor pe km. p.

2) *Caracterele și aptitudinile cailor din Vechiul Regat.* Calul românesc din Vechiul Regat fiind de origine orientală și rudă de aproape cu calul arab, posedă într'o măsură destul de accentuată multe din caracterele și aptitudinile vestitului cal din Arabia.

Cu toată îngrijirea și hrana ce i s'a dat, chiar în timpul său de glorie, calul nostru însă nu ș'a putut păstra aceiaș făptură corporală ca a calului arab, din cauza condițiunilor de trai, de climă, de sol, etc., cari erau altele decât acele din Arabia. Cu alte cuvinte, calul nostru a suferit modificări, datorite mediului în care

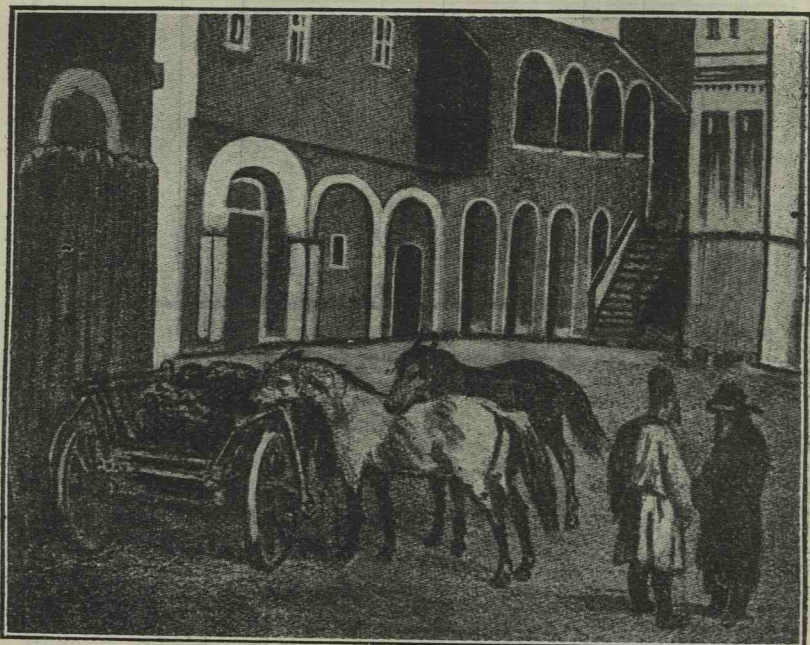

Fig. 46. — Cai din Hanul bisericii Sf. Gheorghe din București. După Demidoff.

se află, el căutând să se adapteze cât mai mult condițiunilor economice în care a fost chemat să trăiască.

D-l General Dr. veterinar P. STAVRESCU ¹⁾ descrie astfel caracterele generale ale calului românesc : „In general, conformația și fisionomia sunt de cal arăbesc rău întreținut și oropsit de mic, capul pătrat și uscat, ochii mari și vioi, gâtul mai mult scurt, pieptul mai mult strimt, coastele învoalte, greabănul mărunț, spi-

1. P. STAVRESCU : Ipologie, 1900.

narea dreaptă și foarte puternică, spata și crupa cam scurte, iar picioarele de o frumusețe și soliditate rară, aplomburile membrilor anterioare totdeauna perfecte, pe când ale celor posterioare mai

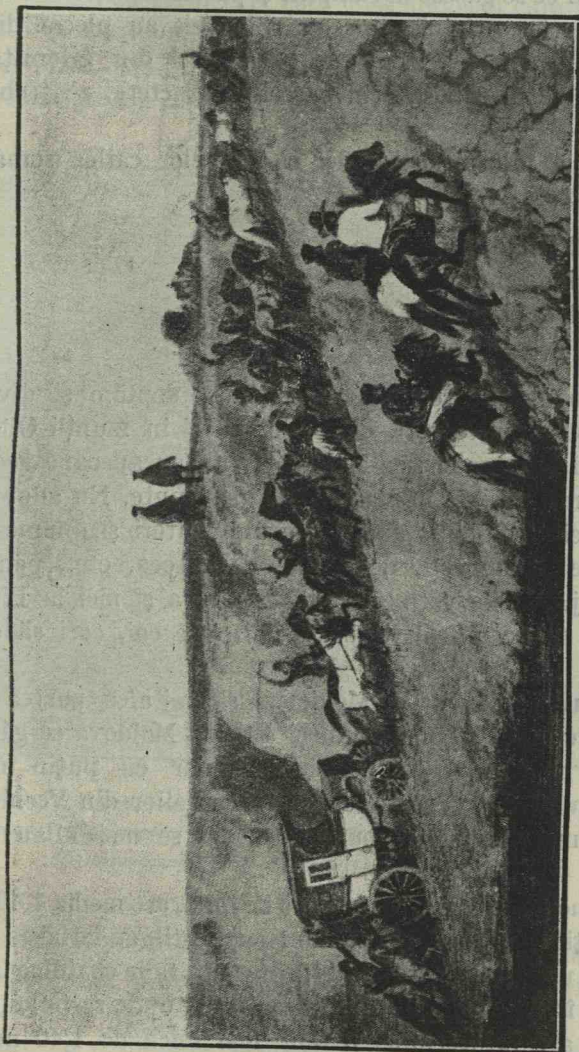

Fig. 47. — Posta veche română trecând apa Buzăului. După Demidoff.

mult cu coate de vacă. Calul românesc nu știe ce va să zică os mort, vezigon și molet. Copita lui e cea mai bună care există. Călcătura membrilor dinainte e clasică, întocmai ca a cailor bi-

gurdani, iar cei ce n-o au astfel, o au ca a celor lipițani, călcătura membrelor dinapoi e însă târșită, la mare parte din ei.

Printre caracterele comune ale calului românesc nu putem trece cu vedere : *sobrietatea, rezistența și durabilitatea extraordinară*, de cari au dat întotdeauna dovadă.

Deși caii ce se găsește în câmpiile și partea muntoasă a Vechiului Regat au aceeași origină, sau mai bine zis au plecat din aceeași tulpină, cu oarecare excepțiune pentru cei din Ialomița, totuși între dânșii se deosebesc prin oarecari caractere, ce trebuiesc cunoscut.

Pentru a înlesni descrierea caracterelor cailor românești, îi vom împărți în 4 grupe :

- a) Calul moldovenesc.
- b) Calul de munte.
- c) Calul de Ialomița (Bărăgan).
- d) Caii de Dobrogea.

Dacă în clasificarea noastră numai adoptăm și diviziunea : caii oltenești, muntenești, etc., este că și în munții Olteniei, ca și în acei ai Munteniei sau Moldovei, caii au aproape aceeași făptură. Ei sunt cuprinși în clasa cailor de munte. Nu adoptăm deasemenea nici clasificăția făcută de unii autori și anume : caii de Vrancea, de Cărbunești, de Teșila, de Bisoca, etc., pentru că nu ni se pare justă, de vreme ce nici la Teșila și nici la Bisoca sau Cărbunești nu se găseau tipuri diferite de cai, cari să constitue varietăți.

a) **Calul moldovenesc.** Moldova, și mai ales partea de nord, a avut în vechime cei mai frumoși cai. În Moldova se găseau odinioară cele mai de seamă herghelii. Chiar cu puțin înainte de războiul din 1916, cu toată degenerarea cailor din Vechiul Regat, tot aci se mai găseau cai buni și tot aci se mai aflau herghelii frumoase.

Calul moldovenesc nu este mare de talia, are media 1,40—1,45m.

În părțile Moldovei cu pământ mai fertil, cu iarbă în cantitate mai mare și unde calul este mai bine îngrijit, talia se ridică la 1,50m. ; acolo unde însă traiul său este mizerabil și unde se pune la muncă prea crud, are întotdeauna o talie mai mică de 1,40 m. ¹⁾

Dacă privim capul calului moldovenesc, putem deduce numai decât originea lui. Are ochii mari și expresivi cu o privire inteli-

1. Măsurătorile făcute asupra unui număr mare de cai moldovenesci ne-au dat o medie de 1,40 m.

gentă, urechi mici, mobile și cu vârful urechii către partea din lăutru. Profilul capului drept, câteodată însă puțin convex, mai ales în regiunea frunții, ceiace probează proveniența lui și din calul mongol. Nările mari, bine deschise, gura mică și cu buzele subțiri. Capul însă cam mare, în raport cu celelalte regiuni ale corpului și mai cu seamă cu gâtul, care este mușchiulos și cam scurt. Coama abundentă și într'o singură parte, greabăn nu tocmai bine ieșit, piept desvoltat, coaste rotunde, spinare puțin cam lungă, sapa teșită, coada prinsă bine, cu părul lung și având portul arăbesc.

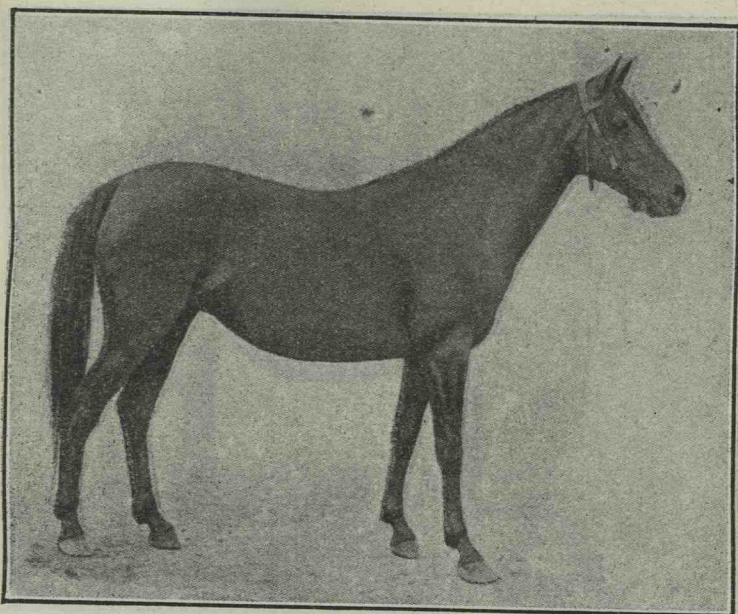

Fig. 48. — „Botoșanca“, iapă românească, talia 1,43 m., din herghelia lui Ciolac, județul Botoșani; reproducătoare la Herghelia Cislău, ca reprezentând tipul vechilor cai moldovenеști. După General Dr. vet. P. Stavrescu.

Pielea e subțire, părul în timpul verii și mai ales când animalele sunt îngrijite, este mărunț și subțire, iar în timpul iernii și când caii nu sunt bine adăpostiți, el este lung.

Membre cu o lungime proporțională, uscate și mușchiuloase, copitele bune, mici și rezistente, așa că n'au trebuință de pot-coavă. Ceiace în adevăr constituie o mare calitate la caii din acest grup, sunt membrele. Au încheieturi foarte largi și niște tendoane bine desprinse. Rar, foarte rar, se văd oase moarte și mai ales spavanuri la caii moldovenеști.

Deși au membrele solide, cam păcătuiesc însă prin direcțiunea lor ; au coate de vacă la picioarele dinapoi. Culoarea părului este variată, sunt negri, murgi, roibi, vineți, etc., însă culoarea care se vede mai des este murgă.

Adevăratul cal moldovenesc, acel care ș'a păstrat întru câtva caracterele, are o frumoasă înfățișare, este nobil în expresiunea și în mișcările sale, și se aseamănă foarte mult cu calul arăbesc. Din nenorocire, am putea zice din nechibzuință, numărul acestor cai este foarte mic ; și marea majoritate a cailor din Moldova sunt

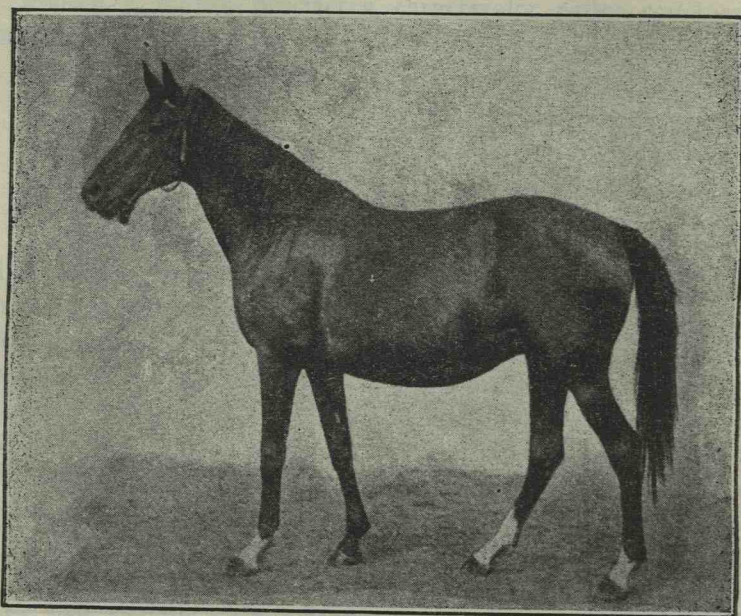

Fig. 49. — „Urseanca“, iapă românească, talia 1,45 m., din prăsila lui Urseanu dela Mihălăușeni ; reproducătoare la Herghelia Cislău. După General Dr. Vet. P. Stavrescu.

cam nepotriviti la făptură, sunt prea borțoși din cauza hranei rele ce o primesc, au o spinare prea lungă, un gât prea subțire, și o sapă prea teșită. In general sunt defectuoși ca conformațiune.

Ori și care ar fi conformațiunea lor, bună sau rea, frumoasă sau urâtă, toți sunt ageri, vioi și de o rezistență surprinzătoare. Sunt îndurători, se mulțumesc cu puținul ce li se dă, sau ce găsesc și muncesc fără preget din zi până în noapte. Acestea sunt calități ale calului românesc în general, calități ce sub nici un cuvânt nu trebuiesc pierdute.

Figurile 48, 49 și 50 ne înfățișează trei epe de elită, crescute în diferite herghelii din Moldova și luate ca reproducătoare la Herghelia dela Cislău.

Caii moldovenești sunt rezultatul condițiilor de mediu în care trăesc, sunt obișnuiți cu căldurile cele mai mari, ca și cu frigul cel mai riguros. Stau cea mai mare parte a anului sub cerul liber, sau adăpostiți în niște grajduri primitive, fluerăți din toate părțile de vânt și cu toate acestea morbiditatea și mortalitatea nu este mare. Forța, vioiciunea și rezistența de care se bucură, sunt rezultatul felului vieții lor.

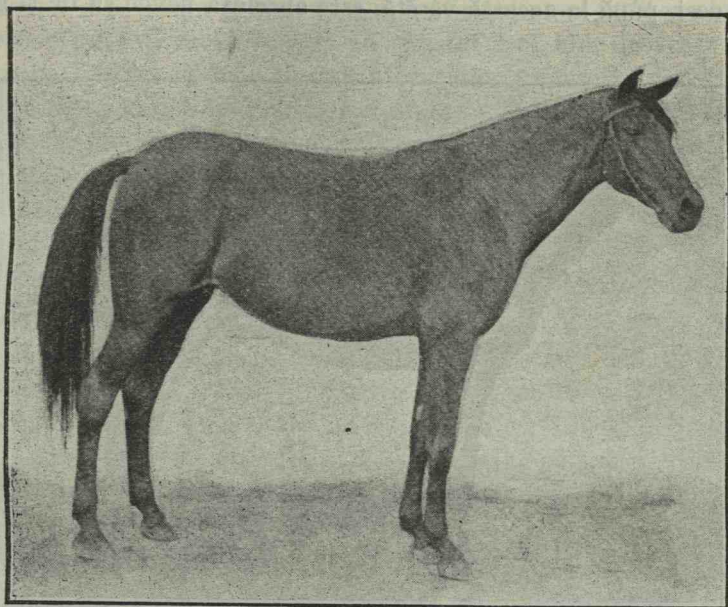

Fig. 50. — „Apa Volovă”, iapă românească, talia 1,48 m., din prășila lui Gh. Stroici dela Manoleasa (Dorohoi); reproducătoare la Herghelia Cislău. După General Dr. Vet. P. Stavrescu.

Printre caii moldovenești sunt unii cari sar admirabil; astfel istoria ne face cunoscut că, în timpul războiului ruso-turc din anul 1828, un călăreț turc, cu un cal moldovenesc, a sărit la Varna un zid de 2 m.

Modul de hrănire al acestui cal moldovenesc este cât se poate de rău. Vara, în timpurile bune, când este iarbă, se hrănește și el mai bine, dacă pe pășune nu sunt prea multe animale. În timpurile de secetă însă, când iarba lipsește, abia mai găsește cu ce să-și ție viața de azi pe mâine. Iarna este un supliciu pentru acest

animal ; în multe părți nu i se dă decât numai pae, o mână de fân, și acela de multe ori stricat, iar grăunțe foarte puține.

În unele părți însă, și mai ales pe la marii proprietari, caii erau mai bine hrăniți în timpul iernei ; așa bunăoară la câteva herghelii din Dorohoi, Botoșani, Iași și Suceava, (astăzi județul Fălticeni) mânzilor, epelor și cailor li se dădeau și grăunțe. Începuseră proprietarii să înțeleagă, că traista cu grăunțe face, în chestiunea îmbunătățirii cailor, în adevăr minuni.

Rasa calului moldovenesc, ca toate rasele orientale de altfel, nu-și poate termina dezvoltarea completă decât la vârsta de 5—6 ani ; deci, până la această vârstă, este absolută nevoie să fie și bine

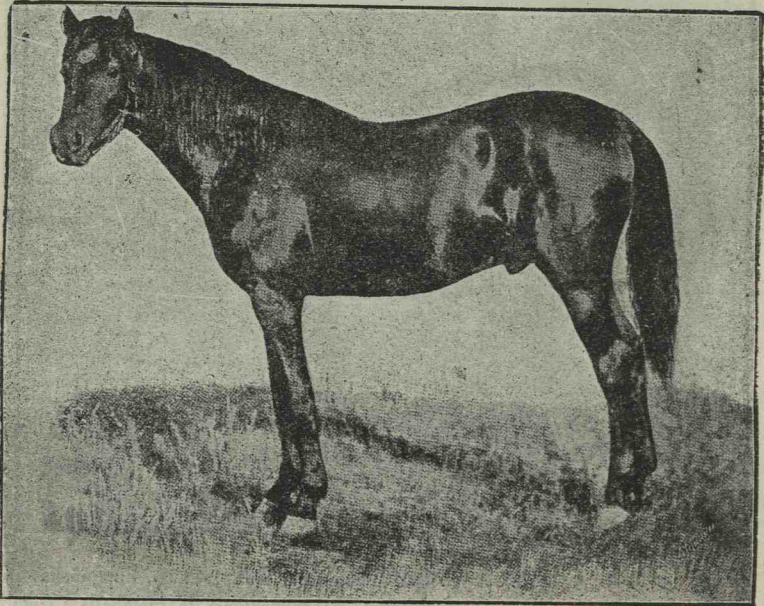

Fig. 51. — Păsărel, armăsar moldovenesc.

îngrijită și să nu fie pusă la munci grele. Din nenorocire, mulți din proprietari, ca și țărani, înhamă călușei de 2 ani și le scot sufletul biciuindu-i, să tragă poveri mari. Nehrăniți în deajuns, munciți peste fire, din cea mai plăpândă tinerețe, nu este de loc de mirare ca talia lor să fie așa de mică și că sunt atât de pipericiți.

Greutatea cailor moldovenești este de 300—400 kgr.

Nu în toate hergheliile din Moldova se găseau cai buni. La fostele herghelii a lui Stroici din comuna Manoleasa, județul Do-

rohoi ; a lui Ursianu, comuna Brăteni, județul Botoșani și a moștenitorilor Lascăr, Darabani-Codreni, din județul Dorohei, se găseau cele mai frumoase epe moldovenești.

În aceste herghelii, dar mai ales în acelea ale moștenitorilor V. Lascăr și Stroici, se lucra cu multă stăruință la îmbunătățirea calului moldovenesc, prin ajutorul reproducătorului anglo-arab.

Ca să ne dăm socoteala de fondul și rezistența calului moldovenesc, vom cită exemplul următor : în războiul din anul 1877—78, cea mai mare parte din cavaleria noastră era compusă din cai ungurești și rusești și numai câteva excadroane aveau cai moldovenești din Bacău și Neamț. După afirmațiunea multor oameni de credință, caii moldovenești au rezistat mai bine la toate neajunsurile acestui război. Mortalitatea cailor ungurești și rusești a fost proporțional mult mai mare decât a micilor cai românești ; și deși hrăniți cât se poate de mizerabil, totuș au făcut toate serviciile.

Acestea oare nu sunt calități cu cari trebuie să fie înzestrat un cal milităresc ?

Caii moldovenești sunt mai puțin expuși diferitelor boli, ca cei din Europa occidentală.

b) **Calul de munte.** Sunt câțiva autori cari, descriind calul de munte din țară, l-au împărțit în mai multe varietăți, după localitate ; așa ne vorbesc despre varietatea de Bisoca, de Vrancea, de Cărbunești, etc., etc. Dela început am prevenit cetitorul, făcându-i cunoscut că nu împărtășim de loc acest mod de a vedea, dat fiindcă cu foarte puține excepțiuni, acelaș tip de cal există în toată partea muntoasă a Vechiului Regat : Moldova, Muntenia, și Oltenia. Caii dela Bisoca, Vrancea, Cărbunești, Broșteni, etc., etc., nu sunt altceva decât cai de munte, cu formele lor caracteristice.

Calul de munte, judecat după formele sale, după conformație, se aseamănă foarte mult cu cel moldovenesc, cu deosebire că are o talie mai mică. Această asemănare dovedește că au aceiași origină. Calul moldovenesc ca și cel de munte, au plecat din aceeaș tulpină orientală.

Iată ce ne spune DIMITRIE CANTEMIR despre calul de munte din Moldova : „Equos fert Alpestres Moldavia minores equidem, et corporis patientissimos, nunquam soleam inducere opus est“. Sau pe românește „Moldova produce cai de munte mai mici ceva, și după făptura corpului aproape asemenea cu aceia a Rutenilor (Hușanilor din Bucovina), dar ei sunt foarte tari și cei mai răb-

dători la muncă și oboseală și nu au nevoie niciodată a fi potcoviți“.

Talia cailor de munte, după mai multe măsurători făcute, este de 1,25—1,30 m. In genere sunt mai îndesați ca făptură decât cei moldovenеști.

Capul cu aceleași forme ca ale tipului din Moldova, cu profilul drept, câteodată convex în regiunea frunții, sau puțin concav în regiunea feței.

Ochii cu aceiaș expresiune inteligentă, cu acelaș foc, urechile mici și foarte mișcătoare, coama abundentă și într'o parte,

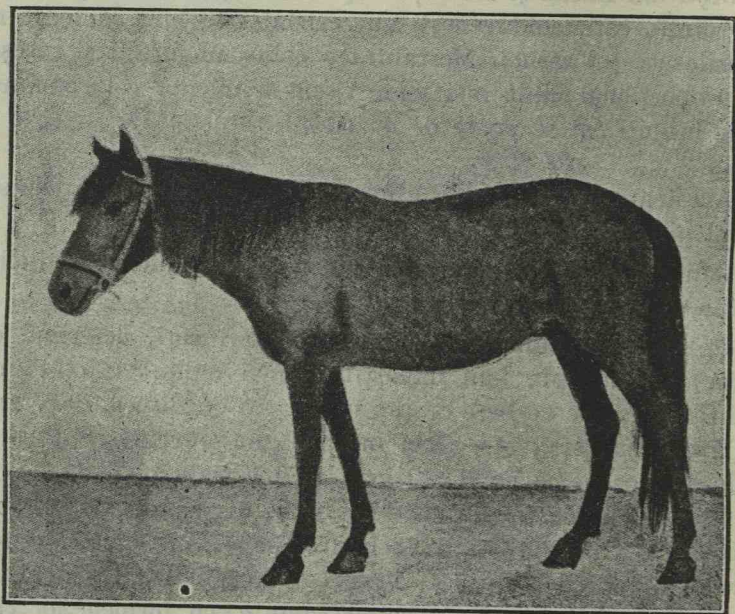

Fig. 52. — lapă de munte.

gât cam scurt, piept larg, greabăn jos, spinare dreaptă și lungă, pânțee cam mare, sapă scurtă, largă și teșită, coada prinsă bine, membre excelente ca soliditate, acelaș defect de direcțiune ca și la caii moldovenеști, iar coatele de vacă mai pronunțate.

Culoarea cea mai răspândită este murgă, câte odată cu câte o dungă neagră pe șira spinării, dungă de catâr.

Calul de munte deci este un cal mai îndesat ca cel moldovenesc și cu o talie mai mică. Soliditatea picioarelor este foarte bine cunoscută. Și cine a făcut excursiuni pe munte, știe cu câtă precauțiune pășește, și cum pipăe mai întâi locul unde își așează

piciorul. Ei sunt neobosiți și de o blândețe extraordinară. Mulți din caii de munte sunt buestrași din naștere.

Pentru a scoate în evidență fondul acestor cai de munte și viteza de cari erau capabili, mai cu seamă în trecut; vom aminti alergările ce au avut loc la Focșani în ziua de 22 Septembrie 1868, cu ocazia expoziției regionale. La aceste curse au luat parte 107 cai românești din jud. Putna, Buzău și Râmnicul-Sărat. Printre concurenți se aflau și 15 fete din Vrancea, cari veniseră cu caii lor. Au fost 17 premii, ce constau din câte un galben fiecare. Printre câștigători au fost 6 Vrânceni și 3 fete Vrâncene, deci în total 9

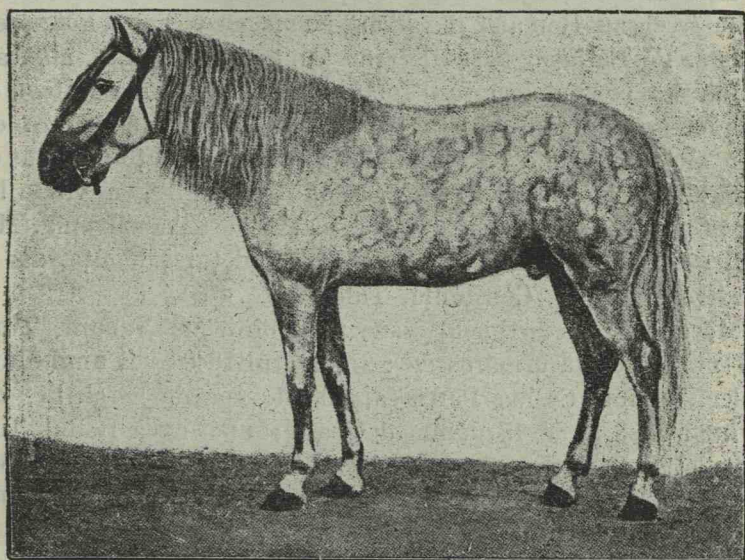

Fig. 53. — Ghincu, armăsar de munte.

premiu din 17 au fost câștigate de către acești căluți mititei, însă sprinteni și focoși.

Figura 53 reprezintă un armăsar cu numele Ghincu, din comuna Dumitrești, județul Râmnicu-Sărat. Acest armăsar nu cunoștea alt mers decât buiestrul și pasul. Produșii săi de asemenea au fost buiestrași. Armăsarul Ghincu, deși nu mare de talie, avea totuși forme corporale corecte.

În munții Sucevei pe la Mălini, Broșteni, etc., caii de munte au formele corpului și mai îndesate și se aseamănă cu caii Huțuli din munții Bucovinei.

Cei mai buni cai de munte îi găseam în județele : Muscel, la herghelia Baștea dela Rucăr ; Putna, la herghelia lui Popa Taftă ; Bacău, Suceava, Râmnicu-Sărat, etc.

Înainte, la târgul dela Cărbunești din județul Gorj, se găseau cai de munte foarte frumoși ; acum nu mai sunt.

Calul de munte este foarte robust și foarte sobru. Are o greutate medie de 300—320 kgr.

c) **Calul ialomițean.** Spre a cunoaște bine origina acestui cal, precum și caracterele lui, este necesar să știm mai întâi de unde au venit locuitorii acestui district. Cunoscând aceasta, putem ușor deduce originea calului ialomițean.

Este în deobște cunoscut că, pe întinsele câmpii ale Bărăganului, veneau Românii din Transilvania cu oi, cai și boi spre a le paște. Pe Bărăgan pășunile erau bune, flora bogată, mâncare destulă. La început locuitorii români din Transilvania stăteau cu vitele lor pe Bărăgan numai o parte a anului, mai târziu și încetul cu încetul, văzând că în Ialomița găsesc condițiuni bune de existență, au început să se instaleze cu familiile lor, cu vitele lor și au prins a-și face gospodăria aci, în loc de Transilvania. Mocani transilvăneni găsim nu numai în județul Ialomița, dar și în județele : Brăila, Constanța, Tulcea, etc.

Mocanii aveau herghelii mari, unul dintr'înșii, anume Țipei, scriă într'o broșură următoarele : „La leatul 1840 aveă unul dintre Seceleni, anume Cosma Purcărea, 800 de epe de herghelie, cea mai bună rasă și de 15 punni de înalți ; apoi aveă Radul Țiței herghelie și Paraipan tot asemenea. Niculae Popa Șorici avea 300 de epe“. Fiul său Sandu Șorici mai avea până în ajunul războiului din 1916 o rasă bună de cai. „Cel mai bogat între ei eră Niță Muscalul, ce posedă o herghelie de peste 900 de epe. El și nevastă-sa se rugau seara și dimineața lui Dumnezeu, zicând : O mie, Doamne, o mie. După spusa oamenilor n'a ajuns la o mie de epe, a pierdut herghelia în scurtă vreme din cauza unei boale“.

Mocanii cu herghelii erau cu sutele, cei mai buni cai însă îi aveă înainte de anul 1848 Gheorghe Moldoveanu, care ținea pe moșia Mărculești 200—300 capete și Cociu dela Coarcea pe moșia lui Hagi Moscu.

Calul ialomițean nu poate fi altceva decât vechiul cal transilvănean, de origină tot orientală, curcit cu calul unguresc și poate și cu cel rusesc din Basarabia, pentrucă mulți mocani au venit în Ialomița, Brăila, etc., din Basarabia.

Calul ialomițean este de o talie mai mare ca cel moldovenesc și de munte, bun și de șea și de trăsură.

Examinând hergheliile din Ialomița, Dobrogea și Brăila și măsurând mai mulți cai, am constatat că media taliei este de 1,50—1,55 m. În multe cazuri talia atinge și 1,60 m.

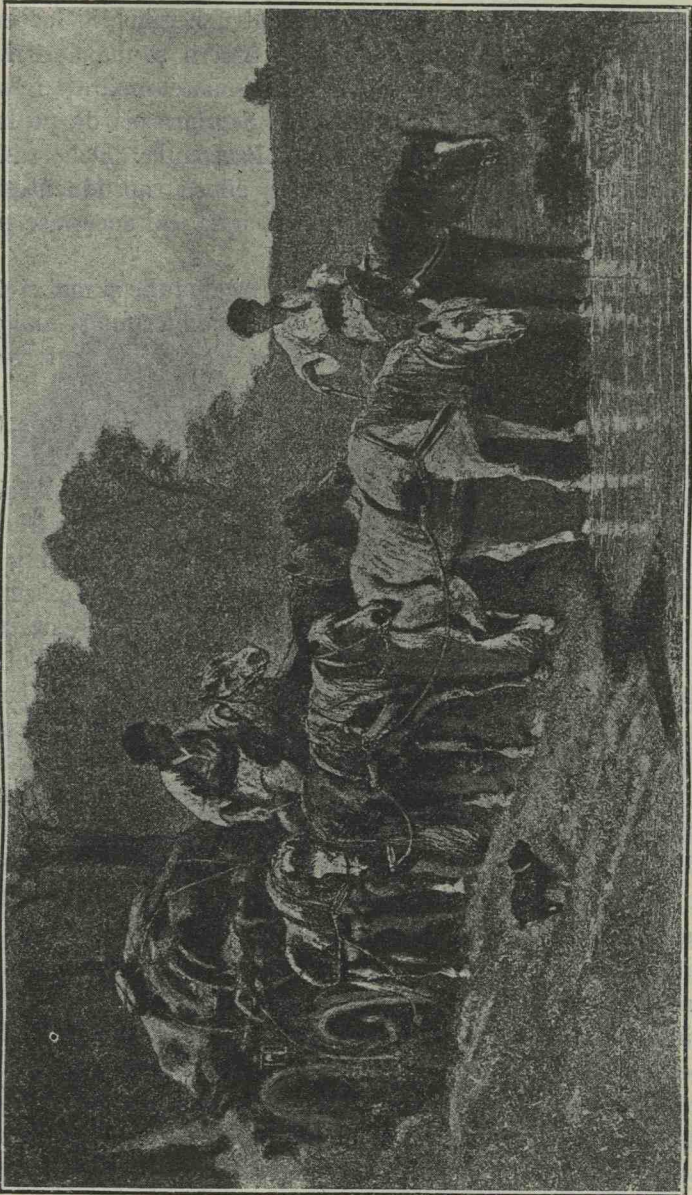

Fig. 54. — Cai de povară din Ialomița. După un tablou de Adolf Schreyer.

Între calul ialomițean, cel de munte și cel moldovenesc, există ca formă, proporțiuni și ca talie o diferență.

Calul de Ialomița se aseamănă mult cu cel unguresc. După Prof. DR. G. MAIOR acest cal este aproape identic cu calul săsesc vechi din țara Bârsei. Și aceasta se datorește faptului că crescătorii ardeleni de vite, cunoscuți sub numirea generică de *Mocani* și *Seceleni* „se aprovizionau pentru herghelile lor cu armăsari de reproducție, parte de pe la boerii și mânăstirile din țară, dar mai des îi aduceau din Transilvania, cumpărați în satele săsești, în bâlciurile din *Țara Bârsei* și *Secuime*, ori de pe la Cohlalm, din apropierea nemijlocită cu Brașovul“. Dela războiul vamal, mocanii însă au încetat să mai aducă reproducători din aceste părți, tocmai într'un timp când acest cal începuse să fie mult ameliorat în Transilvania.

În general calul ialomițean e mai mare de talie și mai ciolănos decât cel moldovenesc și cel de munte. Totdeodată sunt și mai puțin armonioși în formele lor corporale și în consecință inferior ca estetic calului moldovenesc.

Capul acestui tip de cal este cam mare, cărnos și fălcos. Adeșori e chiar butucănos. Urechile mai lungi și mai puțin agere. Ochii nu sunt atât de expresivi, fizionomia nu atât de nobilă și atât de mândră ca a calului de munte și moldovenesc. Profilul capului adesea convex, ceiace denotă influența calului unguresc. Formele corporale nu sunt atât de corecte, gâtul e prea scurt în raport cu capul și cam cărnos. Greabănul adesea e destul de pronunțat. Spinarea cam lungă. Pieptul e bun. Crupa nu atât de dezvoltată și teșită. Coastele sunt cam drepte, fapt pentru care nici coșul pieptului nu e destul de bine format. Coadă prinsă jos și purtată rău. Infățișarea generală a acestui cal nu este frumoasă.

Profesorul FREYTAG, în importanta sa lucrare „Regatul României din punctul de vedere al agriculturii sale“, la pagina 346, făcând diferența între caii de munte și cei de pe marginea Dunărei, ne spune : „Caii din regiunile muntoase și a colinelor României se disting de cei din câmpia Dunărei iarăș numai prin talia și greutatea lor. Cei dintâi sunt de obicei ceva mai mici și mai ușori decât aceștia“.

Să ne fie îngăduit să nu fim părtașii ideilor exprimate de fostul profesor de zootehnie dela Universitatea din Halle, deoarece credem că este o diferență destul de mare între tipul de Bărăgan și celelalte două : moldovenesc și de munte, diferență pe care am scos-o în evidență mai sus.

Calul ialomițean are membre foarte bune, articulațiuni solide și tendoane bune. În trecut, datorită pășunilor din Bărăgan, al căror pământ era tare ca fierul, copita era excelentă : solidă, mică

și frumoasă. Odată cu luarea în cultură a terenului, copita s'a mai mărit și a devenit mai moale, mai cu seamă la acei cai duși să pască în baltă. Din punct de vedere estetic acest cal ialomițean nu este frumos; însă ca forță, rezistență și sobrietate nu lasă nimic de dorit. Sunt buni și de trăsură și de călărie.

Ca și caii moldovenești, cei din Ialomița stau sub cerul liber cea mai mare parte din timp. Supuși tuturor variațiunilor de temperatură, este firesc ca ei să fie rezistenți și să poată suportă toate privațiunile. Calul din Ialomița se întrebuințează și în armată. Veterinarii militari, mulți ofițeri și în deosebi agricultorii români, ce dețin majoritatea acestor cai, întrebuințându-i în slujba plu-

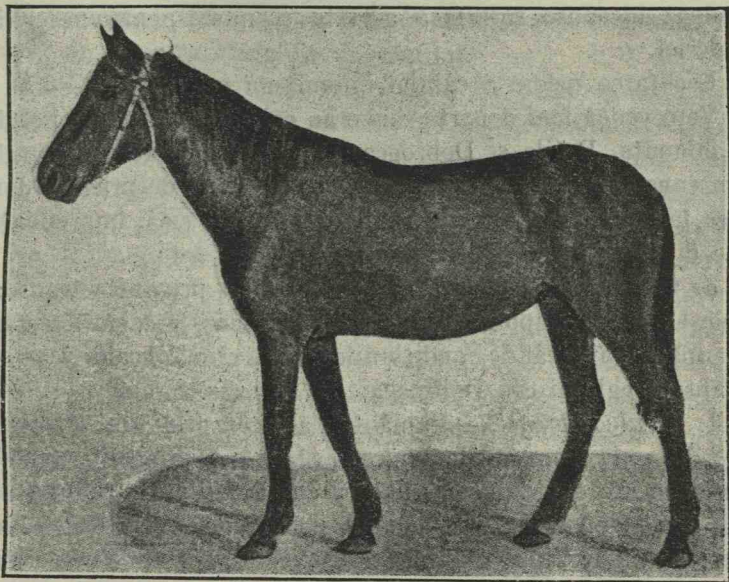

Fig. 55. — Cal de Ialomița.

găriei, i-au apreciat în deajuns rezistența. Mortalitatea, ca și reforma, era mult mai mică ca la remontul cumpărat din Ungaria înainte de războiul din 1916 și care, în trecut fie zis, numai rezistent nu era. Dovada ne-a dat-o în toamna anului 1916, cu ocazia retragerii trupelor noastre în Moldova. Calul ialomițean era de altfel, înainte de războiul din 1916, unul dintre caii ce se întrebuințează în Vechiul Regat pe o scară mai întinsă și cu mai mult folos pentru muncile agricole. Astfel, în marile gospodării agricole din jud. Ialomița, Brăila, parte din Buzău, R.-Sărat, etc., acești cai deveniseră absolut necesari, deoarece controlul pe aceste moșii întinse

și chiar transportul rapid al vehiculelor, mașinelor, etc., se făcea cu ei. Apoi calul de Ialomița se mai întrebuița cu succes și pentru transporturile grele de cereale la schele și docuri. Pe timpuri, înainte de înființarea căilor ferate, el era unul dintre bunii fugaci ai poștelor. Cunoscutele trăsuri de Floreasca și Hereasca aveau toate cai ialomițeni.

Deși ca frumusețe estetică calul ialomițean este mai urât ca cel unguresc, ca rezistență îi este cu mult superior.

Cu puțin înainte de 1916, debușul calului ialomițean începând să se mai mărească, mulți dintre marii agricultori, proprietari de herghelii, începuseră să facă o mai bună selecțiune printre reproducători și să îngrijească mai bine de mânzi. Un debușeu însemnat începuse să-l facă armata și anume pentru necesitățile cavaleriei.

Greutatea medie a calului ialomițean este de 400—450 kgr.

Vom vedea mai departe cari erau cele mai de seamă herghelii din Ialomița, Brăila și Dobrogea. Din studierea acestor herghelii se va constata că erau o mulțime de epe bune de prăsilă, dar că oeiace în adevăr lipsea erau armăsarii de soi, cari, împreunați cu epele din herghelie, să dea produși buni.

d) Caii din Dobrogea. Caii din această provincie transdubiană, având o importanță zootehnică mare, credem necesar să ne ocupăm mai întâi de condițiunile de sol, climă, hrană și pe urmă de făptura calului din Dobrogea.

I. Solul Dobrogei. — Pământul acestei provincii a fost botezat de mult timp cu denumirea „stepele Dobrogei“, stepe cari se credeau că sunt de aceiaș natură cu câmpiile din sudul Rusiei. O mulțime de autori s'au ocupat cu geologia acestei provincii, între cari: Căpitanul englez Spratt, Szabo, Von Winke, Mareșalul de Moltke, Ion Ionescu dela Brad, Visquenel, Correard, M. R. Danielescu, Saba Ștefănescu, Grigorie Ștefănescu, Toula, Mrazec Pascu, Murgoci, Macovei, Enculescu, etc.

Harta geologică a Dobrogei are o înfățișare foarte variată. Dintr'un strat de löss, ce acoperă toată suprafața Dobrogei, ies la iveală terenuri din cele mai diferite, începând dela formațiuni străvechi și trecând prin toată seria geologică.

În nici o parte a Europei nu se găsește un teren care, pe o suprafață așa de mică, să aibă o varietate mai bogată de formațiuni geologice.

Dobrogea are aspectul unei peninsule muntoase, prelungită dela sud către nord și strânsă între Dunăre și Marea Neagră.

Dacă ne uităm pe harta geologică vedem că $\frac{2}{3}$ din suprafața Dobrogei este acoperită cu un strat de löss, care în multe părți este destul de adânc. Aceste pături de teren sunt acoperite cu soluri bălane, în cea mai mare parte, caracteristice acestei regiuni și pe cari nu le mai întâlnim decât în sudul Basarabiei ¹⁾. Acest strat de pământ dă regiunii fertilitatea sa, caracterul său emina-mente agricol și propriu creșterii vitelor.

Din punctul de vedere al productivității pământului, Dobrogea o putem împărți în :

1. *Versantul dunărean*. Este unul din cele mai productive. Plășile Silistra și Tulcea sunt cele mai bune ; în timp ce Medgidia și Măcinul sunt mai puțin productive.

2. *Versantul Mării Negre*. Plășile Mangalia și Constanța sunt tot atât de bune ca Medgidia și Măcinul.

În rezumat avem, un centru slab ca producțiune : plășile Hârșova și Babadag ; două extremități foarte productive, însă e mai bună partea de sud, plasa Silistra, ca cea de nord, Tulcea. Între centru și extremități se găsesc două zone de o egală producțiune.

Nu trebuie însă uitat că sistemul agricol — cultură cereală bienală și trienală ²⁾—întrebuințat în Dobrogea este mai primitiv decât în Vechiul Regat și desigur productivitatea acestui pământ incontestabil se va mări, când se vor lua toate măsurile necesare pentru o exploatare agricolă sistematică. Probe avem multe. Nici calul din Ardeni, nici calul din stepele Donului, nici calul din nordul Italiei, etc., nu s'a perfecționat decât atunci când pământul a fost îngrijit și lucrat bine.

Grație pozițiunii sale geografice, vecinătății mării, constituțiunii geologice variate și accidentelor topografice ce prezintă solul său, Dobrogea are o floră variată și bogată. Flora Dobrogei este o floră de stepă cu foarte multe elemente de origină mediteraniene și elemente pontice, amestecată cu elemente euroasiatice și eurosibirice.

În partea muntoasă dela N. V. și în partea dela S. V. provinciei se găsesc păduri formate din plante lemnoase caracteristice. În flora Dobrogei, atât în formațiunea lemnoasă, cât și în formațiunea de stepă se găsesc pe lângă elementele mediteraniene și pontice, elemente strict localizate în Dobrogea ca endemisme locale : *Centaureia Jankae*, *Campanula Romanica*, *Moehringia Jankae*, *Agropyrum Brandzae*, *Centaurea Kanitziana*, *Cyclamen Durosto-*

1. Prof. D. P. ENCULESCU : *Curs de agrogeologie*, 1925.

2. Prof. Dr. N. O. POPOVICI-LUPA : *Curs de Economia rurală*, 1925.

ricum. Flora Dobrogei prezintă oarecare asemănare cu stepa din Bugeac; din Moldova, din Basarabia, din Transilvania și din Banat¹). Doctorul Brândză, fostul profesor de botanică la Universitatea din București, împarte Dobrogea în 6 regiuni botanice :

1. *Regiunea septentrională*. Terenurile înalte cari compun această regiune nu ating mai mult de 500 metri deasupra nivelului mării. Aceste terenuri înalte sunt cuprinse între : Tulcea, Isaccea, Măcin, Cerna și Babadag, ele având cele mai frumoase păduri ale Dobrogei.

2. *Regiunea centrală*. Această regiune, afară de partea spre malul Dunării, este constituită din stepe întinse, sterile și aride, cu o vegetațiune puțin importantă.

3. *Regiunea maritimă*. Banda îngustă de pământ ce se întinde dealungul Mării Negre, dela Mangalia și până la gurile Dunărei, este formată, afară de țărmlul stâncos și abrupt dela Constanța, de nisipurile dunelor, cu o vegetațiune caracteristică și bogată.

4. *Regiunea meridională*. Relativ puțin fertilă ; „la care trebuie să adăogăm vegetația din Dobrogea Nouă și anume aceia a jud. Caliacra, care are o vegetație dominantă de stepă și aceia a jud. Durostor, care are o vegetație dominantă de pădure“²).

5. *Regiunea acvatică*. Cuprinde numeroase gârle, bălți și mlaștine, ce se întind dealungul brațelor Dunărei. Flora este caracteristică localităților umede.

6. *Regiunea Deltii Dunărei*. Cu o vegetațiune destul de variată și bogată.

Pe pământul Dobrogei, agricultura, deși primitivă cum este, s'a putut face în condițiuni destul de bune și în unele părți astăzi grație inteligenței omenești, a luat o mare dezvoltare, cum probează localitățile : Caramurat, Pervelia, etc.

Mai toate speciile agricole se pot cultivă pe pământul Dobrogei. Cât privește flora pășunelor sale, este mai cu seamă a celor sărate. Ea e destul de abundentă și hrănitore. Grație unei asemenea flore, animalele, mai ales din speța oii, progresează foarte mult.

II. Clima Dobrogei. — Intre clima actuală a Dobrogei și cea din trecut pare a fi oarecare diferență.

HERODOT ne spune că în timpul iernii, care ține opt luni, frigul este foarte mare, iar vara, numai de 4 luni, frigul se mai domolește.

1 Prof. Dr. TRAIAN SĂVULESCU : Curs de botanică, 1915.

2 Idem. Ibidem.

Pe timpul iernii e și marea înghețată, iar boii, din cauza frigului, n'au coarne. Caii pot suferi rigorile iernii, pe câtă vreme asinii și catării mor.

OVIDIU în scrierile sale ne zugrăvește cu multă tristețe frigul Dobrogei. Îngheață bărbile, îngheață vinul, îngheață Dunărea, îngheață Pontul, strigă la fiecare pas molaticul poet din sudul Italiei.

Prin situația ei pe coastele Pontului neospitalier, expusă vânturilor ce vin de peste Urali, în Dobrogea crivățul este mai mult simțit ca oriunde.

UBICINI afirmă că în Dobrogea iernile pot rivaliza cu cele dela Moscova, iar verile cu cele din sudul Franței și Platoul Castiliei. Trecerea dela căldură la frig și vice-versa, se face aproape brusc.

Pozițiunea geografică a Dobrogei are o mare influență asupra climei sale. Vecinătatea Mării Negre și a Dunărei întretin oarecum umiditatea, care temperează atât căldurile din timpul verii cât și frigul iernii pentru regiunile riverane. Primăverile, deși scurte cum sunt de obicei în Vechiul Regat, totuși dau posibilitatea vegetațiunii să atingă gradul său de dezvoltare. Iernile sunt târzii și de regulă durează puțin. Fânețele sunt bune. Întreținerea animalelor este favorizată în primul rând de condițiunile climatului. Aceste împrejurări au contribuit foarte mult a aduce pe păstorii străini, cari au venit din Transilvania cu turmele lor de oi, spre a le iernă în Dobrogea, mai ales pe timpul dominațiunii musulmane și în virtutea unor vechi tratate încheiate între Turcia și Austria.

Suprafața Dobrogei fiind în mare parte descoperită, climatul său este secetos în interior, în timp ce pe margini, datorită pădurilor, clima se răcorește și devine mai umedă.

Dela anul 1859 încoace, observațiunile climatologice s'au făcut cu multă regularitate. În anul 1859, Comisiunea Dunăreană organizează la Sulina o stațiune meteorologică.

Până în 1916 se aflau în Dobrogea peste 30 de stațiuni. Temperatura anuală mijlocie este de 11 grade C. Comparată cu celelalte țări, Dobrogea ar sta cam pe aceeași linie izotermă cu nordul Japoniei, Coreea, Peking, Turkestan, Crimeia, Centrul Europei, Paris, Centrul Statelor-Unite între Washington și St. Francisco. Dobrogea este așezată pe linia izotermă 21,5 C.

Dobrogea forma partea cea mai puțin favorizată a Vechiului Regat din punct de vedere al precipitațiunilor atmosferice, căci pe când Oltenia avea în mediu 752 mm. cantitate în apă, Mun-

tenia 616 mm.; Moldova 554 mm., Dobrogea nu atinge decât 508 mm. Natura terenului însă și gradul destul de ridicat al umidității relative a aerului, influențează considerabil asupra fertilității solului. Numărul zilelor de ploaie este cuprins între 57—76. Vântul predominant este Crivățul.

După natura solului, din vegetațiunea lui spontană, după flora sa, ca și după climatul predominant, avem tot dreptul să susținem că această regiune este foarte propice creșterii în bune condițiuni a calului de călărie, ușor și vânos.

În ceiace privește Dobrogea Nouă d-l PROF. DR. AGRICOLA CARDAȘ ¹⁾ ne spune următoarele : „Mediul fizic din Cadrulater implică creșterea calului înaintea oricărui alt animal domestic, ei servind atât pentru agricultura încă rudimentară ce se practică, dar mai ales ca mijloc de transport. Și aci este rentabilă creșterea unui cal de talie mică și foarte rezistent, un animal de stepă“.

* * *

După această digresiune, să revenim la subiectul nostru. În afară de nordul Moldovei, nu există în Vechiul Regat o altă localitate mai prielnică producerii calului de călărie ca Dobrogea.

Nu toți caii din Dobrogea au aceeași făptură și nici nu o pot avea din cauză că origina lor este diferită, cum diferite sunt și naționalitățile cari le găsim pe solul dobrogean. În Dobrogea sunt : români ; turci ; tătari veniți din Crimeea, Bender și Akerman ; ruși ; nemți, fostele colonii germane aduse în Rusia de Împăratul Alexandru I, venite în urmă în Dobrogea ; bulgari ; greci ; găgăuți, etc.

Fiecare naționalitate în Dobrogea se îndeletnicește cu o anumită ocupațiune. Astfel turcii și tătarii cu creșterea calului. Și într-adevăr, cei mai buni cai de călărie și de făptură dobrogeană se găsesc în comunele locuite de turci. Bulgarii și românii din Transilvania se ocupau mai mult cu creșterea oilor. Rușii cu pescuitul, satele lor fiind așezate pe marginea Mării Negre și a Dunărei. Nemții se îndeletniceau cu o cultură a pământului mai sistematică și cu creșterea cailor mai mari de talie.

În anul 1897, PROF. DR. N. FILIP făcând un studiu zootehnic detaliat al cailor din Dobrogea, ș-a putut da socoteala de materialul bun ce se poate găsi aci. Din acest studiu reiese, că înainte de războiul din 1877—1878 se găseau și mai mulți și mai buni cai ca acum.

Istoria ne spune că poporul Get, Scit, precum și alte „popoare nomade, ce peregrinau prin Dobrogea, creșteau de predilecție

1. DR. AGRICOLA CARDAȘ, Profesor de zootehnie la Universitatea agricolă dela Iași; Materialul Zootehnic din Jud. Durostor și Calliacra. Academia Română, 1915.

calul, absolut necesar pentru felul lor de viață¹⁾). De aci urmează că Geții, Sciții etc. fiind popoare renumite pentru călărie, ei trebuiau să fie și buni crescători de cai. Istoricii romani ne fac cunoscut valoarea cea mare a cailor ce se aflau răspândiți din Moesia și până la Marea Neagră. Acești cai sunt descriși ca având o formă corporală apropiată de aceia a tipului de stepă. Filip, Regele Macedoniei, cumpără dela gurile Dunărei 20.000 de epe alese, pe cari le trimise în Macedonia pentru prăsilă.

DIMITRIE CANTEMIR, care a călătorit deseori prin Dobrogea, în scrierea sa „Imperiul Otoman“, ne spune următoarele despre Dobrogea : „Țara aceasta produce și cai foarte iuți la fugă, pe cari turcii îi consideră ca cei mai buni după caili moldovenesți“.

PEYSSONEL, consul francez în Crimeea, în cartea sa „Despre comerțul Mării Negre“, din 1762, zice : „Caili din Dobrogea sunt foarte căutați, sunt de talie mică și forți, ca și cei tătărăști, însă mai bine făcuți și mai gingași“. Acî cuvântul gingaș trebuie luat în sensul că sunt mai frumoși, iar nu mai debili.

Tot în memoriile sale ne spune, că această provincie este renumită pentru rasa ei de cai, cari sunt mici, buestrași și foarte stimați de turci.

În trecut, existau și cai în stare sălbatică în câmpiile dela Dunăre și din Bugeac.

Calul Dobrogean a fost obiectul cântecelor și baladelor populare, astfel :

Voinicul îi ortoman,
Pe un cal negru dobrogean,
Ciuca-i bate botnița,
Și comița chișița.
Coadă-i trage pogor verde,
Și-i astupă urmele,
De nu i se văd săritele ²⁾.

În excursiunea pe care a făcut-o Prof. Dr. N. FILIP în Dobrogea, s'a interesat și de trecutul calului dobrogean și a constatat că în vremuri erau o mulțime de herghelii compuse din cai frumoși, de făptură mai mult arăbească.

Nu este rău, credem, să cităm câteva exemple :

În comuna Techirghiol se găseă o herghelie mare, frumoasă, cu armăsari aduși din Arabia. Producții acestei herghelii aveau o talie mai mare decât aceia pe care o găsim astăzi.

1. PROF. DR. A. CARDAȘ. Lucrare citată.

2. Din balada „Șarpele“.

În comunele : Mahometcea, Nazarcea, Gelingec, Gargalâc, Caraharman, Peletlia, Chiorcioșmea, Ivrinez, Rasova, Enigea, Biul-Biul, etc., erau multe și frumoase herghelii. Materialul acestor herghelii îl formau epele și armăsarii arăbești. În plasa Mangalia mai ales și în comunele locuite de turci, se găsea cel mai frumos tip de cal. Vechiul cal dobrogean, cu făptura lui arăbească, cu vioiciunea și cu fondul lui, era un neprețuit cal de călărie. Pe acele vremuri, fiecare turc, tătar, român, etc., avea cel puțin 30—40 de epe, cari îi serveau și la reproducție și la treeratul grânelor. Locuitorii dobrogeni, și mai ales turcii, puneau mare preț pe armăsari; mulți din ei cumpărau asemenea reproducători din Arabia.

Din existența hergheliilor, cari se găseau înainte în Dobrogea, precum și din faptul că în acele herghelii erau cai buni, se poate trage concluzia că, mai de mult în Dobrogea, se puteau în condițiunile de climă, hrană, etc., existente, produce cai frumoși și apți pentru călărie. Deși talia acestor cai nu era mare, voinicia și vioiciunea lor însă îi făceau foarte căutați.

* * *

După ce cunoaștem în linii generale trecutul îndepărtat al calului din Dobrogea, să vedem care era starea lui în 1916. Deși situațiunea din 1916 nu se poate compara cu trecutul, deși calul dobrogean dinainte de războiul mondial 1914—1918, era mult mai degenerat ca cel din trecut, deși războiul din anul 1877—78 distrusese cea mai mare parte din hergheliile dobrogene, cu toate acestea nu e mai puțin adevărat că Dobrogea în 1916 încă constituia pentru Vechiul Regat un centru însemnat de producțiune în ce privește calul de călărie. Din hergheliile dobrogene se remontau cai pentru armată și încă cai buni. În satele locuite de turci se mai găseau urme din acei cai vioi și voinici. Totuși calul dobrogean, propriu zis, s'a împușinat și a degenerat din cauza condițiunilor agricole din Dobrogea, din lipsa debușeului și din cauza totală de îngrijire; astfel că întreținerea lui ajunsese foarte anevoioasă și nu mai îngăduia locuitorilor a se mai ocupa cu producerea calului.

Calul dobrogean nu mai era o necesitate absolută, cum fusese altă dată, el ne mai servind decât foarte rar chiar pentru treeratul grânelor, în timp ce imensele pășuni cari erau pe vremuri se împușinaseră din ce în ce mai mult până în 1916. Dacă din cauza acestora calul dobrogean a degenerat și s'a împușinat, nu înseamnă, după cum se afirmă uneori, că condițiunile de mediu, de climă nu sunt prielnice creșterii calului. Aceste condițiuni au fost aceleași și în vechime și cu toate acestea se produceau cai mulți și foarte buni de călărie.

Dacă prin situația ei Dobrogea se găsește pe aceeași linie izotermă cu Japonia, Coreea, Pekingul, Centrul Europei, Centrul Statelor-Unite, etc. și dacă condițiunile meteorologice nu sunt așa diferite de ale acestor localități, nu vedem pentru ce nu s'ar putea produce cai de călărie în Dobrogea, când în majoritatea localităților așezate pe aceeași linie izotermă cu Dobrogea se poate foarte bine produce acest cal de călărie. Exemplul cel mai tipic ni-l dă Japonia, care cu câțiva ani înainte de războiul din 1914 începuse să se ocupe serios cu producerea calului de călărie, curcind rasa ei locală cu armăsari anglo-arabi.

Dacă ne-am încercă să producem în Dobrogea cai masivi, de povară, de sigur că nu am reuși, pentru motivul că condițiunile de mediu s'ar opune și de sigur în seria generațiunilor acești cai de povară își vor reduce talia. Dovada o avem cu caii basarabeni introduși în Dobrogea; descendența acestor cai are o talie mai mică, însă mai multă vioiciune. Cât pentru producerea cailor de călărie cu o talie cuprinsă între 1,50—1,55 m., suntem convinși că Dobrogea se potrivește admirabil, cu atât mai mult cu cât găseam și un material, iapa, cât se poate mai bun. Epele din hergheliile Pariano, Athanasof, Moțoi, Eremia Popa, cu făptura lor mai mult arăbească, constituia de sigur un bun material.

Județul Constanța dispunea de un număr aproximativ de 6.000 epe bune de prăsilă. N'aveam decât să destinăm armăsari buni, apoi să îngrijim și să hrănim bine produșii, să creăm debușee, și atunci am fi putut cu siguranță produce cai de călărie și tracțiune ușoară, de făptură mai mult arăbească și cu un fond puțin comun. Pentru aceasta însă trebuiau să conlucreze două forțe unite: Statul și particularul.

Statul începuse să exercite în Dobrogea oarecare rol în chestiunea îmbunătățirii calului. Astfel, în anul 1897, s'a înființat la Constanța un depozit de armăsari. Armăsarii erau în mare parte de rasă anglo-arabă.

În anul 1909, s'au răspândit în județul Constanța peste 120 de armăsari, cari au bătut aproximativ 3.500 de epe. Plecând tot din acest an, s'au înființat 26 stațiuni de montă bine organizate. În primăvara anului 1910, numărul armăsarilor din depozitul dela Constanța a fost de 250, împărțiți în 30 stațiuni de montă. Personalul conducător al acestor stațiuni erau relativ bine pregătit. În Dobrogea, Ministerul Agriculturii concentrase înainte de 1916 toată activitatea sa ipică. De dorit ar fi ca Statul să caute să cumpere armăsari anglo-arabi mai mult din țară, stimulând astfel crescătorul de cai. Județele din Dobrogea să prevadă fiecare cel

puțin câte 30.000 lei aur în bugetele lor anuale. Prin personalul său Statul să-și dea socoteală de toate condițiunile creșterii calului în Dobrogea, să încurajeze înființarea pășunilor artificiale, să încurajeze remonta cavaleriei, să mărească prețul remonteii, să creeze depozite de mânzi.

Din aceste multiple atribuțiuni, putem vedea că rolul Statului în chestiunea îmbunătățirii calului dobrogean, este și foarte important și foarte complex. Nu era de altfel timpul să ne mai gândim, căci ne luase și Bulgaria înainte.

Particularul, proprietar de cai, are un foarte mare rol în chestiunea producerii și creșterii bunului cal de călărie. El trebuie să știe că tot secretul îmbunătățirii animalelor constă în hrană. Prin hrană, englezii, oamenii cei mai practici din lume, și-au îmbunătățit toate rasele de animale. Filozofia îmbunătățirii animalelor, zicea BAUDEMONT, constă în arta de a hrăni animalele. Poate Statul să pue la dispoziția proprietarilor cei mai de frunte armăsari, chestiunea îmbunătățirii cailor nu va face un pas înainte, atât timp cât producția acestor armăsari se va hrăni și întreținea în condițiunile actuale.

Proprietarii trebuiesc sfătuiți prin conferințe populare de rolul ce-l joacă o hrană bună asupra ameliorării animalelor. Este nevoe să se știe odată pentru totdeauna că nu cu pae și fân de calitate rea se pot crește cai buni și voinici. Crescătorii de cai trebuie să mai știe că nu este bine să dea la prăsilă toate epele cu cusururi ereditare, cum nu trebuiesc puși caii prea tineri la munci grele. Ei trebuiesc să fie pătrunși de faptul, că un cal ca să devie bun și puternic, trebuie hrănit și îngrijit cum se cuvine.

Referitor la caii din Cadrulater și în deosebi asupra celor din jud. Silistra, d-l DR. P. POPESCU-DAIA¹⁾ ne afirmă următoarele: „Majoritatea sunt de rasă dobrogeană, cu o talie variind între 1,25—1,35 m., maximum 1,40 m. Caii de ham, mai ales prin comunele apropiate de Dunăre sunt de proveniență rusească, talie mijlocie, de Don. Cu toată talia redusă, calul din Cadrulater este mai voinic, având mult sânge arab, robust, iute, rezistent, cu picioarele bine făcute și foarte rar atinse de oase moarte. Am văzut cai cari au făcut 3 zile pe rând câte 80 km. pe zi, fără să asude și fără să se simtă oboseți. Majoritatea sunt la păr murgi, fruntea pătrată șanfrenul puțin teșit, ochiul mare, sporgent și voinic, ne arată pe moștenitorul aristocratului arab, însă degenerat, căci diferitele:

1. DR. P. POPESCU-DAIA: Report asupra creșterii vitelor în teritoriul cucerit, 1914.

regiuni ale corpului s'au depărtat de tipul rasei, nefiind selecționați și fiind lipsiți de îngrijirile apropiate unei rase de elită. De altfel se și explică existența descendentului arab în aceste localități, pentru că înainte de războiul Ruso-Româno-Turc din 1877, erau în Bulgaria și mai ales în Dobrogea o mulțime de Bei, Agi și Pași, cum de ex. la Rahman Ași-Klar Accadanlar, la Kurt-Bunar, Bei-Bunar, etc., cari iubitori de cai cum erau turcii, întrețineau pe moșiile lor, nenumărate herghelii de rasă arabă, de unde se răs-pândea și în masa populațiunii. Astăzi chiar, în toate satele turcești din jud. Silistra, sunt mulți turci mai bogați, cari au herghelii dela 20—60 epe fătătoare, cum am văzut în com. Serighiol, plasa Turtucaia“.

În ceiace privește modul de întreținere al acestor cai, d-l Dr. P. POPESCU-DAIA ne dă următoarele lămuriri: „Am fost surprins când am văzut că epele de prăsilă, mai ales în satele turcești, nu se pun niciodată la ham. Ele sunt păstrate numai pentru producerea mânzilor și nici decum pentru altă muncă mai obositoare. Aceste epe, iarna ca și vara, sunt lăsate în libertate — nu știu ce este căpăstrul — prin păduri, pe dealuri, pe câmpii, aproape fără păzitor. În timpul iernei noaptea sunt ținute afară — ca și vara — sub o polată înconjurată cu o perdea de scânduri sau mărăcini, iar ziua li se dă drumul în pădure unde pasc iarba și frunzișul uscat, scormonind zăpada cu picioarele. Felul acesta de viață face ca aceste animale să fie foarte rezistente intemperior, să nu fie atinse de boale și cât se poate de rustice. Această rusticitate și rezistență se transmite prin legea eredității cu multă precizie. Caii de ham se bucură însă, de mai multă atențiune din partea proprietarului. Ei sunt ținuți la grajd în timpul iernei și hrăniți cu dughie, borceag, pae și orz“.

Din cele expuse mai sus, rezultă că materialul zootehnic cabalin din Cadrulater posedă calități de mare valoare, însă el era de talie mică și de o greutate redusă. Pentru aceste două motive caii din Dobrogea Nouă nu corespundeau tuturor nevoilor plugărești, precum și acelor pentru satisfacerea tuturor necesităților armatei, adică nu găseam până la 1916 cai pentru muncile grele, pentru cavalerie, artileria grea, etc.

Se luaseră măsuri ca prin selecțiune, hrană intensivă, îngrijire mai bună, încrucișare cu armăsari apropiați de sângele acestui cal autohton și cari aveau totdeauna o talie ceva mai ridicată să se îndrumeze creșterea cailor în vederea satisfacerii nevoilor atât de ordin plugăresc, cât și al apărării naționale. Evenimen-

tele din Balcani și apoi războiul mondial, n'au dat răgaz ca rezultatele ce se așteptau să se pună în evidență.

* * *

După această excursiune în domeniul trecutului calului din Dobrogea până la 1916, să vedem acum cari erau caracterele acestui cal. Studiind cu atențiune caracterele și originea cailor din Dobrogea, fi putem împărți în cinci tipuri :

1. Calul dobrogean propriu zis.
2. Calul basarabean.
3. „ mocănesc sau transilvănean.
4. „ Deliorman.
5. „ dobrogean curcit.

În clasificarea noastră nu am voit să deosebim calul dobrogean în : Dobrogean turcesc și dobrogean tătarăsc, pentru motivul că și unul și altul se aseamănă, și unul și altul provin din aceeași tulpină.

1. *Calul dobrogean* propriu zis nu este altul decât vechiul cal turcesc. Și într'adevăr, când Statul român a luat în stăpânire Dobrogea, acești cai se găseau în posesiunea Tătarilor și Turcilor. Ei îl aduseseră odată cu venirea lor în această provincie și probabil își avea origina din Crimeia. De aceia, caracterele acestui cal sunt asemănătoare cu ale calului turcesc de odinioară. Aspectul general ne arată proveniența lor orientală. Talia sa e mică : 1,30—1,35 m., capul având o făptură arăbească, fruntea lată, profilul său e drept, adeseori însă ușor convex în regiunea frunții,—aceasta e o influență a calului turcoman,—urechile sale sunt mici și mobile, gâtul său e scurt și gros, iar greabănul bine așezat. Pieptul e adânc și larg, spinarea scurtă, șealele lungi și crupa ceva teșită. În general toate aceste regiuni sunt bine proporționate între ele. Membrele foarte solide și mușchiuloase, având o copită mică și vârtoasă. Părul îl au abundent. Acești cai se găsesc mai mult în comunele locuite de turci, ca bunăoară în plasa Mangalia din județul Constanța. Calul dobrogean propriu zis este, cu toată talia lui cam mică, un foarte bun cal de călărie, neobosit cursier, având o tenacitate și o viteză într'adevăr de admirat, întocmai ca și calul arăbesc. Culoarea părului caracteristică calului dobrogean, este vânătă, ca și la calul arab. Caili dobrogeni propriu ziși sunt în stare să facă curse de fond pe distanțe foarte mari.

Doctorii de SIMONOFF și T. de MOERDER în importanta lor lucrare „Les races chevalines“, vorbindu-ne despre caili chirghizilor, se exprimă în următorii termeni referitor la alergările ce fac acești cai :

„Dar ceiace este mai important sunt cursele chirghizilor, cari de obicei au loc la diferite sărbători. Distanțele ce fac acești cai sunt enorme : 27, 32, 53, 64 kilometri deodată. Înainte de a începe cursa, se alege juriul, din care o parte supraveghează pornirea cailor, iar alta se duce la locul de destinațiune și observă ajungerea lor. Chirghizii concurenți se așează în linie și la un semnal dat fug cu cailor. . . .“

Autorii mai sus citați ne descriu modul cum se fac alergările de cai la chirghizi și ne fac cunoscut că fiecare chirghiz care aleargă cu calul său trebuie să ajungă la destinațiune, dacă nu vrea să fie pentru totdeauna dezonorat.

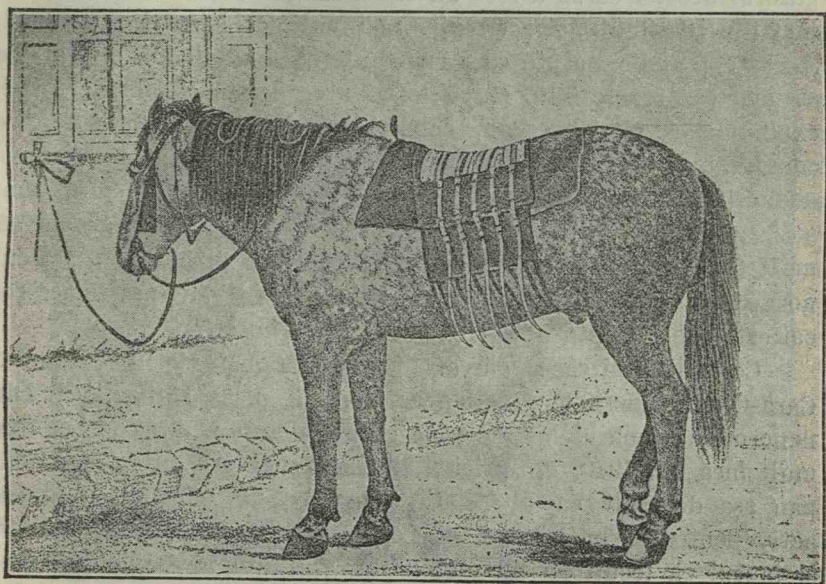

Fig. 56. — Cal tip de Dobrogea. După Prof. Dr. G. Maior.

Dacă am insistat puțin asupra curselor chirghize, motivul este că ele sunt aidoma cu cele dobrogene. La ori și ce mare sărbătoare familiară, cum bunăoară botez, cununie, etc., turcii și tătarii organizează alergări de cai pe distanțe de 30—40 kilometri. Celui care ajunge întâi i se dă un dar a cărui valoare este în raport cu bogăția amfitrionului. Cei cari nu pot să facă această cursă sunt pentru mai mult timp obiectul distracțiunii celorlalți. Ceiace e important de văzut, este modul cum turcii și tătarii știu să-și antreneze cailor. Ei îi acoperă cu o mulțime de pături, îi încing peste pânțele cu niște coloane largi, spre a înăduși și pierde din grăsimea

grămădită în corp. Dacă turcii și tătarii nu cunosc sistemul englezesc de antrenare, știu însă bine pe cel arăbesc și sunt destul de meșteri în a-l practica. Ministerul Agriculturii, voind să-și dea socoteală de fondul calului dobrogean, a instituit la Constanța curse de două ori pe an. Distanța pentru cursa mare eră de 6.000 metri. Această distanță de 6.000 metri eră făcută aproximativ în 3 minute și 2 secunde, ceiace face mai mult de 12 metri pe secundă, o viteză vertiginoasă pentru un cal cu o talie de 1,30 m. până la 1,35 m.

În anul 1899, pe ipodromul dela Iași au alergat pentru cursa de 8.000 metri : 2 cai pur sânge englez și 3 cai dobrogeni. Invingătorul acestei curse a fost un cal dobrogean, care a făcut 8.000 metri în 10 minute, ceiace revine mai mult de 13 metri pe secundă. Această probă ne arată că pe distanțe mari calul dobrogean este un element foarte bun. După terminarea acestor 8.000 de metri, examinat calul dobrogean, comparându-l cu cel englezesc, s'a constatat că respirațiunea nu eră atât de deasă, iar tendoanele neobosite. Aceasta probează că gradul de oboseală eră mult mai mic ca la calul de pur sânge englez și că acest cal dobrogean aveă mult fond. Cât privește fondul său, locuitorii din Dobrogea îl cunosc și-l apreciază destul de bine. Ceiace în adevăr lipsește acestor cai este talia. Făptura ca și fondul sunt arăbești.

Cei mai buni cai se găseau în județul Constanța în comunele : Cara-Omer, Gheringec, Tatlageac, etc., în plasa Mangalia ¹⁾. Din nenorocire numărul lor începuse să se micșoreze din ce în ce mai mult încă din 1910, din pricină că turcii și tătarii nu se mai ocupau așa de mult ca altă dată, deoarece un adevărat debușeu activ pentru asemenea cai nu exista. O altă cauză mai poate fi și faptul că locuitorii nu mai aveau absolută nevoie de un asemenea cal.

Ministerul Agriculturii, voind să stimuleze producția calului dobrogean, a înființat la Constanța un depozit de armăsari, curse, expoziții, etc. Mai departe vom arăta părerile noastre asupra acestor dispozițiuni.

2. *Calul basarabean* ²⁾.—Soiul acestor cai se găsește mai ales în comunele locuite de nemții și rușii veniți din Basarabia, așa de exemplu în comunele : Carat-Murat, Cobadin, Două Mai, Osman-Facă, Cogelac, Tali-Verde, Atmagea, etc.

1) Ministerul Agriculturii a cumpărat dela locuitorul Ismail Hagi Omer din comuna Cara-Omer, cătuna Daulu-Kioi, doi armăsari dobrogeni, din cari unul anume Hasan, foarte frumos, a făcut monta la depozitul de armăsari din Constanța.

2) I-am dat această denumire pentru că este originar din Basarabia.

Calul basarabean nu este autohton Dobrogei, el a fost introdus de nemți și ruși. Intre acest tip de cal și cel dobrogean, există foarte mare diferență. Calul dobrogean are o talie de 1,30—1,35 m., pe când cel basarabean 1,55—1,60 m. Calul basarabean are capul mare, profil aproape drept, ochi mici, urechi cam mari și cam blegi. Atât pieptul, cât și capul pieptului nu sunt așa de dezvoltate, greabănul e adesea suficient de ridicat, spinarea e lungă și cam înșelată, având în general mai mult o făptură longilinie. Sapa în genere bună; moțul, coama și coada cu peri abundenți și lungi. Membrele

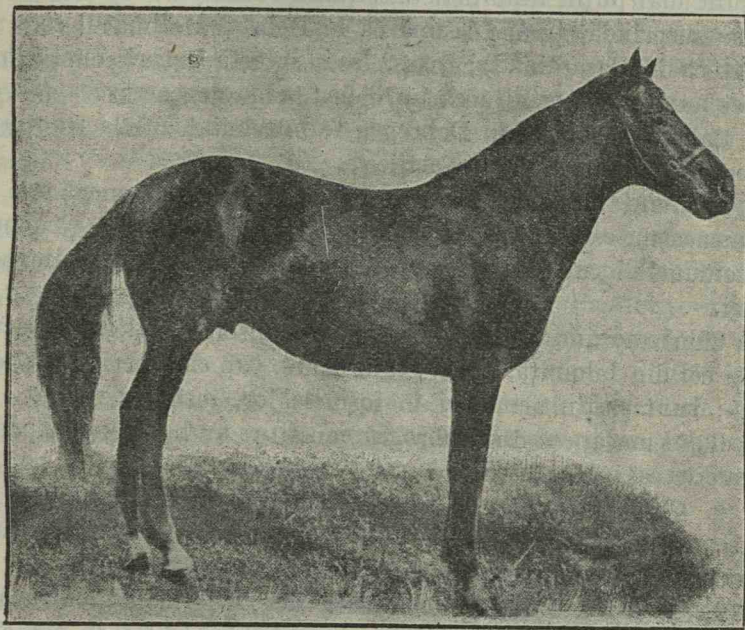

Fig. 57. — Cal de Dobrogea.

sunt mai puțin solide ca ale calului dobrogean și adesea se văd pe dânsele umflături tari și moi. Articulațiunile insuficient dezvoltate, de asemenea și tendoanele.

Calul basarabean este mult mai limfatic și mai moale ca cel dobrogean.

Atât caii, cât și epele, se întrebuițează pentru munca câmpului. Locuitorii nemți aduceau din Basarabia armăsari destinați reproducțiunii. Ei au armăsari comunali și fiecare țăran contribuie la cumpărarea armăsarului cu o sumă mai mare sau mai

mică, în raport cu numărul epelor de prăsilă. Această măsură, după părerea noastră, este una dintre cele mai bune, căci cu chipul acesta fiecare comună ar putea avea unul sau doi armăsari cari, în adevăr, ar contribui la îmbunătățirea cailor din acea comună.

O chestiune interesantă, din punctul de vedere științific, este dacă caii din tipul basarabean, născuți în Dobrogea, ajung sau nu la aceeași talie, ca și cei aduși din Basarabia. Am căutat ca asupra acestei chestiuni să avem cât se poate mai multe aprecieri și mai toți locuitorii ne-au spus, că talia cailor basarabeni născuți în Dobrogea este puțin mai mică ca a celor importăți, însă în schimb ei sunt mai puțin limfatici. Chestiunea reducerii taliei nu trebuie să ne surprindă, ținând seamă că în Dobrogea climatul este mai uscat ca în Basarabia ¹⁾; totuș, însă, această ușoară micșorime a taliei nu trebuie socotită ca un defect, ca o degenerare.

Calul basarabean în Dobrogea se întrebuințează la tracțiune; el putând fi bun și pentru artilerie.

3. *Calul mocănesc sau transilvănean.* — Calul mocănesc de asemenea nu este autohton Dobrogei. El se găsește mai răspândit în comunele locuite de românii din Transilvania și a fost introdus de ei.

Calul mocănesc din Dobrogea are absolut aceleași caractere ca și cel din Ialomița, adică: talie mare, cap cam berbecat și cam urât; sunt puțin armonici în formele lor, însă rezistenți.

Calul mocănesc din Dobrogea constituie un bun remont pentru cavalerie.

4. *Calul Deliorman.* — Se află răspândit în Cadrilater și mai cu seamă în partea de sud, unde populațiunea de origine turcă se ocupă mult cu creșterea calului.

Acest cal a căpătat denumirea de Deliorman, pentrucă în satele Deliormanului se află un mare număr de cai cu caractere și aptitudini în mare parte asemănătoare.

Calul Deliorman are obârșia din Equus Przewalski.

PROF. DR. AGRICOLA CARDAȘ ²⁾ studiind în 1915 tipurile curate, indigene, a constatat următoarele. Capul e cam mare în raport cu corpul — caracteristica raselor orientale primitive — însă el e uscat. Profilul capului în partea nazală e drept și berbecat puțin în cea inferioară. Gâtul e cam scurt, însă mușchiulos. Se prinde bine cu

1) Mui departe vom stărui mai în detaliu asupra taliei cailor din țara noastră.

2) PROF. DR. AGRICOLA CARDAȘ: Materialul zootehnic din județele Durostor și Callacra. Academiă Română. 1915.

pieptul. Greabănul înalt, lat și prelungit înapoi, pierzându-se pe nesimțite în spinare. Spinarea e scurtă și dreaptă. Crupa fiind la același nivel cu greabănul sau ceva mai ridicată, e scută, înclinată, însă nu destul de lată. Pieptul puțin proeminent, dar adânc și lat. Membrele solide, mușchiuloase și cu un aspect uscat. Cele dinapoi prezintă deseori „coate de vacă“. Pielea e subțire și elastică, având un păr scurt, fin și strălucitor. Coama e lungă, moțul acoperă uneori și ochii, iar coada e lungă, ajungând adeseori până la chișită.

Formele corporale ale Deliormanului corespund tipului calului de călărie și tracțiune ușoară, posedând aptitudini asemănătoare cu ale calului dobrogean din Dobrogea Veche. Ei au aceeași viteză, rezistență și sobrietate. Îmbunătățirea lor începuse să se facă cu reproducători orientali, din rasa calului arab. Fiind un material zootehnic de mare valoare, ameliorarea sa se impune să se continue.

5. Cât privește *calul dobrogean curcit*, adică cel eșit din împreunarea tipurilor din Dobrogea, el n'are aproape nici o conformațiune sau, mai bine zis, este foarte defectuos: are un cap mare, picioare slabe, pânțece desvoltate și piept strimt. Fiind astfel, se înțelege că un asemenea cal, cu o făptură atât de disproporționată, n'are nici o importanță.

Iată în mod concis, însă precis, cari erau caracterele cailor din Vechiul Regat. Aveam în țară și cai bunișori, pe lângă mulți cai răi și degenerați. Important este să știm cum să-i perfecționăm.

* * *

3) *Hergheiiile cele mai însemnate ce se găseau în Vechiul Regat până la 1916.* — În partea istorică a calului românesc, s'a arătat că mânăstirile și boerii dețineau odinioară caii cei mai frumoși.

Intr'adevăr, mânăstirile aveau înaintea secularizării, mari și frumoase herghelii. Cine nu a auzit de renumiții cai dela mânăstirea Neamțului, ce poseda cai de călărie și de trăsură; precum și de aceia cari se găseau la mânăstirea Căldărușani. Dar toate mânăstirile, fără excepție, aveau herghelii și tamaslăcuri de vite mari și mici.

Odată cu secularizarea averilor mânăstirești, acest material zootehnic de mare valoare s'a împrăștiat, iar rolul pe care'l juca-seră mânăstirile în perfecționarea calului, încetează.

Dar, rămăseseră boerii. Fiecare boer, arendaș sau proprietar avea câte o herghelie compusă din animaie, unele mai mândre ca altele. Creșterea cailor forma pe atunci una din ocupațiunile de căpetenie ale agricultorilor români.

În Moldova și mai ales în partea de nord, erau mult mai multe herghelii ca în Muntenia; iar calitatea cailor cu mult superioară.

Tipul arăbesc predomina în prășila acestor herghelii, căci reproducătorii masculi erau de făptură arabă. Nimeni nu întrebuința, ca armăsari de prășilă, cai de viță rusească sau austriacă, pentru că făptura lor nu se potrivea cu a epelor din herghelie și pentru că, neavând făptură asemănătoare, nu puteau da produși buni.

Proprietarii hergheliilor încrușișau, dacă puteam întrebuința aci acest cuvânt, epele lor cu armăsarul arab sau turcesc, pentru că era multă asemănare între dânșii și pentru că o practică îndelungată le arătase că produșii unor asemenea împreunări sunt nu se poate mai buni, mai voinici și mai răbdători la muncă. Nici nu voiau să știe de alt soi de cai.

În urmă, ei au început să întrebuințeze ca reproducători și din rasele anglo-arabe, orlof, englez, unguresc, nemțesc, etc.

Printre cele mai de seamă herghelii în vechiul Regat am avut până la 1916.

I. În jud. Dorohoi. — Una dintre cele mai celebre herghelii, am putea zice cea mai celebră herghelie, care se găsea în Dorohoi, eră a *Prințului Moruzi*, cunoscută nu numai în țară, dar și în străinătate și mult apreciată, din cauza făpturii arăbești a cailor ce o compuneau. Armăsarii din herghelia Moruzi au fost răspândiți pretutindeni și pretutindeni au servit ca amelioratori.

După informațiunile pe cari le avem dela Prințul Dimitrie Moruzi, istoricul hergheliei se poate rezumă astfel:

În anul 1820, herghelia a fost înființată la Svorîștea, județul Dorohoi, și se compunea din mai mult de 100 de epe fătătoare de tipul curat moldovenesc și din 4 armăsari arabi, de o frumusețe uimitoare, cumpărați din Egipt, cu prețul de 2—3.000 galbeni fiecare.

În anul 1858, se găseau în herghelia Moruzi peste 600 cai și fiecare cal se vindea cu 200—300 galbeni. Tot în acelaș an s'a trimis pe hipodromul dela Iași un cal din această herghelie, care la cursa de 4.000 metri, a bătut un cal englezesc trimis anume din Londra pentru această cursă.

În 1868, herghelia a fost în parte vândută, iar în parte decimată de răpciugă; așa că în 1915 nimic nu se mai găsea din produșii acestei faimoase herghelii.

În afară de herghelia lui Moruzi, se mai află în Moldova și altele, așa bunăoară hergheliile *Ventura* și *Brănișteanu*, compuse din cai tot cu făptură arăbească și foarte focoși. Urme din prășila acestor herghelii se mai vedeau până în ajunul războiului din 1916 în Moldova, mai ales în hergheliile lui *Stroici* dela Manoleasa și ale

lui *Urseanu* dela Brăteni, jud. Botoșani. D-l general Dr. Veterinar *P. Stavrescu* găsea herghelia lui *Stroici*, „ca cea mai frumoasă herghelie din Moldova“ căci „în ea caracterele arăbești ale calului moldovenesc s'au păstrat mai bine ca ori unde“.

Pela 1900 se aflau în herghelia aceasta armăsari de sânge englez și anglo-arabi. Statul prin Ministerul de război și-a procurat din herghelia lui *Stroici* mai multe exemplare între 1,49—1,54 m. înălțime la greabăn, pentru necesitățile cavaleriei.

Herghelia lui A. Pilat, din cătuna Hănești, pendinte de comuna Sârbi, era compusă din epe și armăsari troteur-americani și pur sânge englez. Proprietarul urmărea reproducerea calului destinat curselor.

În afară de aceste herghelii de seamă din jud. Dorohoi, mai aveam și altele, printre cari semnalăm aceia a lui *V. Lascăr* dela Codreni. Aci se aflau 70 epe de prăsilă, din rasa moldovenească, cari s'au împerecheat apoi cu armăsari ungurești și anglo-arabi.

Importantă era și *herghelia lui Kaufman*, ce avea 60 epe moldovenești de prăsilă și cari fuseseră curcite cu reproducători masculi din rasa Orlof.

Ca herghelii mai mici aveam în jud. Dorohoi în comuna Coțușca, aparținând lui *Văsescu*; în comuna Desca, proprietatea lui *Hector de Biurbiur*, etc. *Herghel' a Văsescu* posedă 25—30 epe de prăsilă. Făptura corporală a acestor epe era mai mult anglo-arabă. Aveau talia de 1,50—1,55 m., erau bune pentru călărie, iar produșii obținuți erau în genere bine conformați. *Herghelia lui H. de Biurbiur* dela Desca avea 25 epe de prăsilă moldo-arabe, în timp ce herghelia lui *I. Spocaim* număra ca mazăre numai 20 epe moldovenești.

II. În județul Botoșani, aveam *herghelia Mavrocordat*. Ea se afla în comuna Dângeni și era înființată din anul 1897. Ca mazăre a avut epe din tipul românesc și unguresc. Armăsari pepinieri au fost: *Pluto*, din rasa lipițană; *Seraky*, jumătate sânge arab; *King-Nutwoord*, de rasă americană și diverși anglo-arabi.

Proprietarul, un foarte bun gospodar și un profund cunoscător în ale calului, îngrija și își întreținea bine herghelia. Produșii acestei herghelii în mare parte erau armonici. Scopul ce se urmărea cu această instituțiune ipică era producerea cailor destinați vânzării: fie pentru armată, fie la particulari. În rezumat herghelia *Mavrocordat* era bine îndrumată și bine îngrijită.

Herghelia fraților Goilav, din comuna Ringhilești, înființată în anul 1878 cu un număr de 65 epe de prăsilă, provenite din împreunarea tipului moldovenesc cu cel bucovinean. *Herghelia* a avut la început 2 armăsari: *El-Bedavy*, jumătate sânge arab și *Pluto*,

din rasa lipițană. Mai târziu a avut ca armăsar de prăsilă pe Nuage, care era pur sânge englez.

Caii din această herghelie aveau o talie de 1,50—1,55 m., și deși conformația lor corporală nu era atât de armonică, totuși dată fiind talia și sobritatea acestor animale, se puteau întrebuința cu folos atât la tracțiune, cât și pentru călărie.

Incepând de prin 1910, proprietarul hergheliei alegând cu mai multă grijă epele de prăsilă și având reproducători masculi dela Stat, produșii obținuți erau mai regulați ca forme. Scopul urmărit era obținerea calului necesar cavaleriei.

Herghelia lui Urseanu dela Brăteni avea 30 epe moldovenești, provenind din hergheliile Ventura și Brănișteanu. Fig. 49 ne înfățișează o apă de a lui Urseanu dela Mihălăușeni.

Herghelia locot. George Moruzi dela Bucegea avea cai pentru curse.

Herghelia lui Cantacuzino-Pășcanu dela Salcia, unde se găseau 35 epe de prăsilă și care aveau aceiaș origină ca și epele din herghelia lui Urseanu.

Herghelia Alexandrescu, din comuna Guranda, era compusă din 10 epe fătătoare și armăsari anglo-arabi și ardenezi.

Herghelia lui Țăranu, dela Costești, avea 25 epe moldovenești.

În afară de aceste herghelii, se mai găseau și altele, și pe cari numai le menționăm: herghelia lui Balș, Calimachi, Ciolac (vezi fig. 48), Codrescu, Cristescu, Fischer, Ianovici, Iosipovici, Miclescu, Tăut, Vernescu; precum și altele mai mici, însă fără nici o importanță.

III. În jud. Suceava, astăzi jud. Fălticeni, am avut *herghelia lui Cantacuzino-Pășcanu*, în comuna Baia, înființată în anul 1889. Se aflau 60—65 epe de prăsilă. Primele epe proveneau din hergheliile lui Ghica Bragadiru și Șuțu. Făptura acestor epe era curat moldovenească. În urmă s'au introdus și epe bucovinene, astfel că produșii obținuți erau rezultatul curcirii rasei locale cu tipul bucovinean. Produșii acestei herghelii aveau o talie de 1,50—1,55 m.

La început s'au întrebuințat și armăsari din Bucovina. În anul 1898 s'au introdus în herghelie armăsari perșeroni, de tipul mic și s'au împreunat cu epele existente. Scopul introducerii acestui tip de cal a fost ca, prin curcire, să se poată obține cai buni și pentru munca câmpului și pentru tracțiuni mai grele. În diferite ocazii prof. N. FILIP a văzut produșii hergheliei Pașcani și a constatat că ei erau foarte bine reușiți. Proprietarul, unul dintre cei mai buni agricultori și crescători de cai din țară, conducea herghelia după toate regulile zootehnice.

Herghelia lui Cantacuzino-Paşcanu se poate socoti printre cele dintâi în țara noastră, înainte de războiul pentru întregirea neamului. Statul cumpăra în fiecare an mai mulți armăsari pentru prăsilă din această herghelie.

Herghelia Miclescu, din comuna Stolniceni, avea în trecut 50 fătătoare, iar în ultimul timp efectivul scăzuse la 20—30 capete. Ele proveneau din tipurile: moldovenesc, unguresc și huțan. S'au întrebuințat pentru curcire armăsari de pur sânge englez, printre cari vestitul Dalipan și Ricardo, ce au făcut mult timp monta în această herghelie.

Totalitatea produșilor hergheliei Miclescu întrunea condițiuni foarte bune din punctul de vedere al conformațiunii și la expozițiile agricole dela Iași și București, au dat dovada calității și fondului lor.

Caii proveniți din asociația acestor tipuri aveau un mers frumos, erau buni și pentru șea și pentru trăsură, bine conformați, cu o talie de 1,55 m. și se asemănau până la un punct oarecare cu hunterul. Era una din hergheliile producătoare a cailor de lux, foarte frumoși și de calitate superioară.

Proprietarul hergheliei, priceput în chestiuni de creșterea cailor, desfăcea produsul hergheliei lui atât la ofițeri, cât și la particulari. Statul a cumpărat deasemenea armăsari de prăsilă din herghelia Miclescu.

In herghelia prințului Sturza dela Cristești se aflau 80 epe fătătoare din rasa Orlof și un număr redus de troteur-american. Era condusă cu multă pricepere de N. Catargiu, care ajunsese să aibă în această herghelie exemplare de o frumusețe rară, ce se puneau în evidență atât din punct de vedere morfologic, al conformațiunii corporale, cât și din punct de vedere al antrenamentului, al mersului.

IV. **In jud. Iași** se găsea *herghelia lui Șendrea* dela Frăsuleni. Ea era formată din epe de jumătate sânge englez. Frumoasă era și *herghelia Zarifopol* dela Ceplenița.

V. **In jud. Roman.**—La Secueni era *herghelia lui I. Temistocle*, compusă din epe corci anglo-arabe. Tot în acest județ la Cârliги mai avea și *Zarifopol* o herghelie, al cărui material era asemănător cu acela dela Ceplenița din jud. Iași.

VI. **In jud. Fălciu.**—*Herghelia Al. Săulescu*, la moșia Cozia, cu epe de jumătate sânge. O parte din epele de prăsilă erau de origină de Don. Se întrebuințau armăsari arabi și armăsari de povară, dintre cari unii au fost dați de Ministerul Agriculturii.

VII. **In jud. Bacău.**—Era *herghelia lui Condopol* la Valea Seacă, formată din epe moldovenești.

VIII. In jud. Putna.—*Herghelia* lui *Negroponte* dela Mărășești, avea cai de pur sânge, destinați pentru curse.

IX. In jud. Tecuci.—Se găsea *herghelia* lui *Vidrașcu* la Condrăhăești, formată din corci rusești. Apoi semnalăm aceia a lui *Nestor Gincu* dela Țigănești.

X. In jud. Covurlui.—Era renumită *herghelia* *Prințului Leon Cantacuzino* la Băleni, compusă din corci rusești. In timpul din urmă această herghelie se mărise mult. Dela 20 epe ajunsese la 80 epe tătătore. Se adusese armăsari Orlofi și se obținuse un tip de jumătate sânge, de mare valoare. Această moșie de peste 2.000 hectare, cu pășuni naturale bogate, arendându-se lui Pop și Lăzărescu, aceștia au continuat să țină herghelia. Cu tot dezastrul războiului produs în această regiune de trupele rusești, tot se mai putea vedea în anul 1918 și 1919 un număr de vre-o 25 exemplare din această herghelie. Era un material zootehnic de elită. Curând după exproprierea moșiei, murind atât Ștefan Pop, cât și prințul Leon Cantacuzino, epele au fost vândute la diverși și herghelia faimoasă de odinioară s'a spulberat.

O altă herghelie de mare însemnătate a fost aceia a lui *Nicu Cincu* dela Diocheți sau Drăgușeni. Matca sa era de 40 bucăți și formată din epe autohtone. In timpul din urmă adusese armăsari bulonezi. Se obținuse cu epele îndesate din această regiune accidentată o herghelie de jumătate bulonez, ce s'a bucurat de o reputație deosebită. Erau admirabili carosieri, și în acelaș timp buni și pentru muncile agricole. Un număr de peste 20 bucăți rămăsese și după 1918.

Dar și herghelia lui *Nicu Cincu* a dispărut odată cu exproprierea și vinderea restului de moșie rămas dela expropriere.

XI. In jud. Brăila.—Se afla *herghelia* lui *Dumitru Stamu* în apropiere de orașul Brăila, având 70 epe de origină românească și pe cari le împerechea cu armăsari anglo-arabi.

Insemnată era și *herghelia fraților Panu* dela Viziru, cari aveau 60 epe de prăsilă. Se produceau aci curciturii ungurești. Infine, de proveniență recentă înregistrăm herghelia d-lui *Lucasievici*, mare amator și cunoscător de cai, care cu toate greutatețile survenite din cauza războiului și a reducerii terenului mării proprietăți, caută să mențină la înălțime creșterea calului la moșia sa.

XII. In jud. Râmnicul Sărat, aveam *herghelia* *Șuflu*, din comuna Slobozia. Istoricul acestei herghelii, așa cum ni l-a făcut cunoscut însuși proprietarul, este următorul: herghelia datează din 1889 și provine în mare parte din epele aduse din herghelia lui Iorgu Radu dela Bârlad.

Primul armăsar care a făcut monta hergheliei s'a numit Sultan, de origină arabă și de o făptură, se zice, foarte frumoasă. Mai în urmă, s'au introdus armăsari din Ungaria și de Don. Făcându-se alegerea produșilor mai mult în spre făptura ungurească, s'au obținut animale cari se asemănau mai mult cu tipul unguresc.

Efectivul hergheliei era în 1914 de 12 armăsari, 61 epe de prăsilă, 16 armăsăruși de 2 ani, 25 mânzi și mânze, etc., în total cam 160—170 capete. Caii din herghelia Șuțu erau bine confomați și aveau o talie medie de 1,45—1,55 m.

Proprietarul, unul dintre inteligenții crescători, îngrijea bine de animale și le hrănea în mod rațional. Epele, armăsarii, ca și produșii, stau vara în timpul zilei la pășune; în timpul nopții și iarna erau adăpostiți în grajduri bine construite.

Scopul ce se urmărea cu această herghelie era obținerea calului de călărie cu un debușeu atât de asigurat pentru armată și pentru particulari. Se dădeau pentru monta publică anual 10—20 armăsari de prăsilă.

O altă herghelie mai mică era în jud. Râmnicul-Sărat aceia a lui *Lazăr Dumitru* dela Gulanca, compusă din 35 epe de prăsilă de origină rusă și ungurească, însă în care predomina sângele unguresc.

Apoi merită atențiune și *herghelia lui Lupașcu* dela Obilești, ce avea 21 epe locale, din părțile Buzăului și pe cari le bătuse cu armăsari de Don.

XIII. In jud. Buzău.—Una din cele mai însemnate herghelii particulare din țara noastră până în 1916 a fost aceia a lui *Alexandru Marghiloman*. Ea a continuat să trăiască și după 1918, refăcându-se și căutând să-și câștige locul de frunte în România întregită, după cum a știut să și-l impună în România mică. Alex. Marghiloman fiind un mare amator și un iscusit cunoscător de cai, herghelia sa a fost una dintre puținele ce s'au menținut cu demnitate până anul trecut, când proprietarul său a închis ochii pentru totdeauna. După moartea sa, această herghelie urmează să trăiască mai departe, conform dorinței fostului proprietar.

Herghelia lui Alex. Marghiloman e cunoscută sub denumirea de herghelia *Albatros*. Numele de Albatros, dată hergheliei, provine dela numele unui celebru armăsar de pur sânge englez.

Herghelia Albatros era formată din cai de pur sânge englez. Alex. Marghiloman a fost inițiatorul sportului de curse din România și el s'a ocupat tot timpul vieței sale cu creșterea calului de pur sânge englez destinat curselor.

Herghelia e situată într'un parc din împrejurimile oraşului Buzău. Creşterea cailor se face în parcuri aflate în apropierea vilei şi a terenului destinat pentru antrenamentul cailor de curse. Unele din aceste parcuri sunt canalizate, astfel că ele erau în totdeauna verzi şi frumoase.

La început herghelia era formată din epe şi armăsari autohtoni.

Pe la 1882 tatăl lui Alex. Marghiloman adusese la moşia sa reproducători masculi de pur sânge englez, destinaţi curcirilor. Dar herghelia de pur sânge englez începe să funcţioneze abia pe la 1889, iar primele naşteri obţinute şi înregistrate în Stud-Book s'au produs în anul 1890. S'au importat în acest scop din armăsarii de pur sânge englez din Franţa : *Albatros* şi *Villeroy*. Amândoi, deşi aveau o conformaţiune corporală frumoasă şi cu toate că obţinuseră premii de seamă în Franţa, ei nu făceau parte din cei mai de seamă reproducători de pur sânge englez.

În anul 1892 a fost adus armăsarul *Sledge*, din Bruce, dela depozitul de armăsari dela Pin — Franţa — care poate fi socotit ca unul din cei mai buni reproducători de pur sânge englez. El era mai stofat, mai plin şi nu atât de dolicomorf în formele lui corporale. În Franţa câştigase premii de 50.000 franci aur. La noi în ţară el creiaşe o varietate de seamă, mult căutată şi apreciată, întrucât toţi produşii săi erau robuşti, aveau o spinare ireproşabilă, bine legată şi picioarele foarte bune.

Puţin mai târziu, în anul 1895 a fost adus armăsarul de pur sânge englez *Goum*. El era asemănător lui *Sledge* şi câştigase în Franţa mai multe premii în valoare totală de circa 50.000 franci aur. Totuşi, cei mai frumoşi produşi obţinuţi erau aceia din *Sledge*. Pentru acest motiv s'a căutat să se păstreze în herghelie cele mai bune epe obţinute din *Sledge*, cari au fost împerecheate cu doi reproducători de valoare, pentru a se reîmprospăta sângele. Aceştia au fost *Contretemps* şi *Solon*, născuţi în anul 1897. *Contretemps* provenea din herghelia baronului de Rothschild şi se trăgea din *Nicham* şi *Convallarie*, cari la rândul lor posedau din sângele lui *Hermit*, lui *Wellingtonia* şi a lui *Barcaldine*; ramuri renumite şi reputate, ce contează printre cele mai de seamă ale calului de pur sânge englez. *Solon* aparţinea hergheliei lui *Gaston Dreyfus*. Tatăl său fusese *Saint-Damien*, care câştigase marele premiu *Chéri* la Paris, iar mama sa *Sagesse*. *Solon* posedă deci sângele unei ramuri a purului sânge englez *Saint-Simon*, ce era foarte căutat pentru calităţile sale. Desigur, aceşti doi armăsari din urmă sunt superiori lui *Sledge* şi *Goum*.

Alex. Marghiloman, cu toate că avea armăsarii necesari pentru monta epelor fătătoare — fie cumpărându-i de peste graniță, fie din producția propriei sale herghelii — totuși neputând achiziționa un număr mai mare de reproducători de cea mai însemnată valoare, trimetea în străinătate unele din epe, spre a fi bătute de cei mai celebrii armăsari de pur sânge englez.

Toate acestea ne arată că proprietarul hergheliei Albatros făcea toate sacrificiile posibile, spre a obține produși cât mai reușiți.

Epele din herghelia Albatros au fost aduse din Anglia și Franța. Printre ele unele erau de origină foarte nobilă și anume: Sagrace, Lavigie, Polenta, Elise și Mortadela. Una singură a fost importată din Austria, numită Pajtasné, care se trăgea din Buccanneer și s'a pus în evidență printr'o fecunditate deosebită.

Mânzii și mânzele produși în herghelie, în mare parte foarte frumoși, au fost destinați unii pentru curse, iar alții pentru vânzare. S'a vândut și Statului armăsari și epe de prăsilă. Datorită acestui fapt, herghelia dela Albatros a jucat un rol de seamă în țara noastră. Astfel frații Seceleanu din jud. Ialomița au avut ca reproducători în herghelia lor pe Sledge, Sir Walter, Eric și apoi pe Spătar. Printre reproducătorii masculi produși și vânduți cităm pe: *Paradox*, lui Zarifopol din jud. Roman; *Sa Grandeur*, lui C. C. Vernescu din jud. Dorohoi; *Pic*, prințului Barbu Știrbey din jud. Ilfov; *Melinguu*, lui Dinu Golescu din jud. Teleorman; *Primar*, lui Mavrodin din jud. Brăila; *Ardeal*, lui Gherorghe Cantacuzino din jud. Prahova; *Cioban*, *Cobzar*, *Argeș*, *Edwin*, *Vintilă-Vodă*, *Le Vengeur*, Ministerului de Răsboi; *Monrose*, prințului Moruzi, etc, etc. Numărul epelor vândute a fost și mai mare.

Grajdurile boxe unde sunt adăpostiți caii pot fi luate ca model, atât din punctul de vedere al dispozițiunii, cât și din al curățeniei. Sunt parcuri pentru fiecare iapă fătătoare, cum de asemenea sunt boxe pentru caii cari se antrenează.

La herghelia Albatros mai există o boxă numită „Maternitatea“ un fel de spital, unde epele pline, cu 2—3 zile înainte de a făta, sunt aduse spre a putea fi observate mai bine. În această maternitate epele se țin câteva zile după ce fată și în urmă sunt duse în boxele și padocurile respective.

În această herghelie se găsea până în ajunul războiului din 1916 aproximativ 20 epe de prăsilă, din rasa pur sânge engleză și anume din ramurile cele mai nobile ale acestei rase.

Ca herghelie de pur sânge englez, precum și ca îngrijire și hrană dată produșilor și epelor, pepiniera Albatros putea și poate chiar să rivalizeze cu cele mai bune din străinătate.

XIII. Jud. Ialomița.—*Herghelia fraților Seceleni* din comuna Mărculești, se considera ca una din cele mai bune herghelii din Vechiul Regat.

Deși herghelie veche, a fost însă reorganizată în anul 1898, când s'au cumpărat și adus din Rusia o sută de epe de Don. Herghelia se compunea din : epe de Don și epe românești de pe Bărăgan, alese din hergheliile lui Nicolae Sandu Popa, Ștefan Moldoveanu, Sulică și Radu Ionescu.

Armășarii erau de viță engleză și anglo-arabă, dați de Ministerul Agriculturii.

În timpul verii herghelia se ținea la pășune, iar iarna în grajduri. Producții de jumătate sânge englez și jumătate sânge anglo-arab erau în mare parte bine conformați, viguroși și rustici, cu toate că talia lor nu era așa de mare. Scopul înființării acestei herghelii a fost producerea calului de călărie și de tracțiune ușoară, a celui eal cu o făptură mai frumoasă, mai elegant, care să se poată vinde pe un preț mai mare.

În anul 1909, din herghelia Seceleanu, Statul a cumpărat 50 cai pentru remontă. Ministerul de Agricultură cumpăra de aci aproape anual armășaruși pentru depozitele sale.

Îndrumarea acestei herghelii era bună, căci materialul eapă era bine ales și bine conformat. Proprietarii nu s'au dat înlături dela nici un sacrificiu.

Dacă selecțiunea și hrana tineretului ar fi fost mai bună, desigur că herghelia fraților Seceleni, ar fi dat rezultate și mai bune.

Herghelia lui Nicolae Sandu Popa din comuna Cegani, era compusă din 80 epe de rasă românească, tip mocănesc. Armășarii erau de rasă engleză și anglo-arabă.

Istoricul hergheliei după declarațiunile chiar ale lui Nicolae Sandu Popa, se poate rezuma astfel :

Herghelia data mai bine de 120 ani—în anul 1914 — și era formată din epe mocănești curcite cu armășari din Basarabia. Reproducătorii masculi de făptură basarabeană au fost întrebuințați la această herghelie până puțin înainte de războiul pentru întregirea neamului, când s'au introdus reproducători anglo-arabi și englezi. Herghelia lui Nicolae Sandu Popa era socotită ca una din cele mai bune și din cele mai mari herghelii din Ialomița. Se afirmă că odinioară producții acestei herghelii se trimeteau în mare număr în Austro-Ungaria.

În timpul verii, epele și producții lor erau ținuți la pășune, iar iarna erau hrăniți cu pae și fân. Tineretului nu i se da grăunțe până când se începea dresarea.

Caii produși în această herghelie erau voinici, aveau talia reglementară și erau rezistenți. Proprietarul vindea produșii hergheliei și armatei, cu prețul de 500 lei aur bucata. Comisiunea de remontă găsea că acești cai aveau capul cam mare, fără ca să țină socoteală că picioarele lor erau de oțel. Societatea de tramvae din București a cumpărat un număr însemnat de cai din această herghelie, apreciindu-i pentru fondul lor și pentru talia lor destul de ridicată.

Din herghelia lui Nicolae Sandu Popa se putea vinde anual până la 50 de cai. Dacă proprietarul ar fi știut să prepare și să prezinte mai bine caii pentru vânzare, ar fi făcut desigur afaceri și mai rentabile.

Herghelia lui Radu Ionescu dela Fetești era una din marile herghelii aflate în jud. Ialomița. Se aflau aci circa 120 epe de prăsilă ialomițene și ungurești.

Herghelia lui Sulică dela Ograda se compunea din 80 epe de prăsilă ialomițene.

Herghelia lui Poenaru dela Poiana, avea 30 epe corci de ialomița, rusești și englezești.

Herghelia lui Ghețu dela Cosâmbești număra 35 epe ialomițene.

Herghelia lui Popescu dela Malu avea 25 epe ialomițene.

Herghelia lui V. Maltezeanu din comuna Stelnica era compusă din 50 epe ialomițene și ungurești, având 2 armăsari englezi. Această herghelie era înființată cu puțin înaintea războiului, în anul 1903, însă era foarte bine întreținută. Proprietarul, iubitor de cai, își dădea toate silințele ca această instituțiune să dea cele mai bune roade.

XIV. Jud. Constanța.—*Herghelia fraților Moțoi.* Frații Moțoi, români din Transilvania, după ce se stabiliseră mai întâi în Basarabia, au trecut după războiul din 1877—78 în Dobrogea, comuna Taș-Punar (Taș=*piatră*, Punar=*puț*) cătunul Chior-Cișmea, plasa Medgidia.

Herghelia avea o vechime de peste 40 ani în ajunul războiului din 1916. Caii obținuți din această herghelie proveneau din epe transilvănene curcite cu basarabene. Ei aveau o talie de 1,55—1,60 m., deci satisfăceau din acest punct de vedere exigențele cerute de armată. Formele corporale ale acestor produși nu erau atât de frumoase. Astfel, capul lor era cam mare și cam berbecat. Totuși excepțând oarecari defecte de estetic, caii hergheliei Moțoi erau robuști și rezistenți.

Proprietarii hergheliei începuseră în timpul din urmă să aleagă mai bine epele și înlocuiseră armăsarii ungurești prin anglo-arabi.

În herghelie se găseau mai mult de 100 epe fătătoare. Epele, ca și produșii, erau ținuți în cea mai mare parte a anului în plin aer, supuși tuturor intemperiilor, fapt care explică robustitatea și soliditatea lor.

Caii din herghelia fraților Moțoi erau cumpărați și de Stat și de particulari, pe prețul de 400—500 lei aur bucata. Ei erau întrebuințați mai mult de călărașii cu schimbul.

Herghelia Pariano din comuna Hasancea era considerată ca una din cele mai bune herghelii ale județului Constanța.

Proprietarul acestei herghelii, om inteligent, inginer agronom, absolvent al Institutului agricol dela Gembloux, adunase epe din adevăratul tip dobrogean și spre a le mări talia produșilor, le-a curcit cu armăsari englezi și anglo-arabi. Reproducătorii englezi se asemănau prin formele lor mai mult cu făptura arăbească. Produsul unor asemenea inteligente curciri n'a putut fi decât bun.

Produșii hergheliei Pariano la expozițiile din Constanța, ca și la alergările de cai din această localitate, au obținut întotdeauna cele dintâi premii.

Caii hergheliei erau apți și pentru călărie și pentru trăsură. Exemplarul se vindea cu prețul de 500—800 lei aur. Mai mult stimula din partea Statului era absolut necesar, pentru a da un imbold mai accentuat acestei inițiative particulare. Herghelia în ultimul timp a suferit mult din cauza durinei.

Herghelia lui Stoian Avram dela Techir-Ghiol, avea 40 epe de prăsilă dobrogene.

Herghelia lui Penciu Atanasof din cătunul Mahometcea, comuna Hasancea, număra deasemenea 40 epe fătătoare, de tip dobrogean. Talia epelor și a produșilor era de 1,40—1,45 m., aveau capul frumos, picioarele bune, copite solide și făptura corpului în general era arăbească. Proprietarul hergheliei avusese înainte un armăsar arab, ce-ace ne explică asemănarea epelor sale cu tipul arab. Herghelia Penciu Atanasof era considerată ca o bună herghelie și dacă epele s'ar fi împreunat cu un armăsar anglo-arab s'ar fi fost mai bine selecționate, desigur că și produșii ar fi avut o talie mai mare și poate ar fi fost în general mai frumoși.

Herghelia lui Ivan Penciof se găsea în acelaș cătun unde se afla și herghelia lui Penciu Atanasof, având 20 epe de prăsilă, în aceleași condițiuni de conformație ca și ale lui Penciu Atanasof.

Herghelia fraților Giurgea dela Dilmircea număra 50 epe dobrogene.

Herghelia lui Hagî-Suna-Seid-Mehemet dela Karabaca, era compusă din 45 epe de prăsilă de tip dobrogean. Proprietarul, iu-

bitor și cunoscător priceput în creșterea calului, selecționa cu îngrijire epele și obținea produși de valoare, ce posedau caracterele tipului dobrogean.

Herghelia lui Hagi-Deblet-Azap dela Osmancea, avea 40 epe de prăsilă, tot de tip dobrogean.

Herghelia lui Murtaza-Beitula dela Biul-Biul se compunea din 35 epe dobrogene, reprezentând tipul calului dobrogean.

Herghelia lui Manolescu se afla tot la Biul-Biul și avea un număr de 30 epe de prăsilă dobrogene.

Herghelia lui Sorescu Marin o găseam deasemenea la Biul-Biul, însă ea nu era compusă din epe dobrogene, ci din 30 curcături cu ungurese.

Herghelia lui G. Solacolu din comuna Biul-Biul, cu 20 epe fătătoare, făptură dobrogeană curcită cu ungurească. Armășarii întrebuițați au fost din rasa anglo-arabă. Produșii hergheliei erau mărișori de talie, focoși și bine conformați.

Herghelia lui A. Solacolu din comuna Murfatlar, era compusă din epe de jumătate sânge. Proprietarul se ocupa mai mult cu producerea cailor destinați tracțiunii. În acest scop, Statul îi acorda anual un armăsar din rasa ardeneză.

Herghelia lui Enache Andrei dela Cocargea avea 40 epe dobrogene. Produșii erau bine conformați și reprezentau tipul dobrogean.

Herghelia lui V. Constantin dela Enigea, compusă tot din 40 epe de prăsilă dobrogene, însă cari în urmă s'au împerecheat cu armășari streini, producând corci dobrogeni.

Herghelia lui Suditu la Kara-Durat număra 50 epe fătătoare și cari proveneau din vechea și renumita herghelie a lui Hagi Moscu.

Herghelia lui Hagi Stoian dela Casincea se compunea din 40 epe dobrogene.

Herghelia lui Arghiropol la Mangalia avea 30 epe fătătoare dobrogene.

Herghelia lui Cadâr-Ali-Asar dela Topraisar, *herghelia lui Hagi-Abdul-Aman* dela Hasi-Doliuc și *herghelia lui Mehemet Mustafa* dela Hagilar, numărau toate câte 25 epe de prăsilă dobrogene, cari reprezentau bine acest tip.

Herghelia lui Sasu dela Kaugagi era compusă din 30 epe ce proveneau din herghelia lui Hagi Moscu. Aceste epe se asemănau mult cu acele ale lui Suditu dela Kara-Durat și cari proveneau tot din herghelia lui Hagi Moscu.

Herghelia lui Hagi-Suna-Seit-Mehemet dela Kertic-Punar era una dintre cele mai de seamă. Ea se compunea din 40 epe dobrogene, bine conformate și ele erau bine îngrijite și hrănite.

Herghelia lui Curtagi dela Agigea cu 30 epe dobrogene, *herghelia lui Stanciof* dela Gheringec cu 30 epe dobrogene, *herghelia lui Ivan Penciof* dela Mahometcea cu 25 epe dobrogene și *herghelia lui Neicu Stoian* dela Techir-Ghiol cu 20 epe dobrogene, erau deasemenea printre cele mai bune herghelii, unde se putea găsi tipul calului dobrogean.

Herghelia lui Văleanu dela Enigea cu 35 epe, *herghelia lui Ahmet-Hagi-Alil* dela Erebilier cu 25 epe, *herghelia lui Ismail Suleiman* dela Erebilier cu 25 epe și *herghelia lui Opran* dela Amzalia cu 30 epe; toate acestea se compuneau din corci dobrogeni cu ungurești.

Din situațiunea județului Constanța, rezultă că aci creșterea calului se bucura de o deosebită atențiune din partea agricultorilor.

XVI. In jud. Prahova se aflau următoarele herghelii mai însemnate :

Herghelia lui G. Gr. Cantacuzino dela Măgureni, se compunea din 30 epe de prăsilă. Ele proveneau din încrucișarea epelor românești din regiune, cu armăsari anglo-arabi.

Herghelia lui Hariton dela Ciorani se compunea din epe frumoase de prăsilă, bine selecționate, însă ele n'aveau aceiaș proveniență.

XVII. In jud. Ilfov. — *Herghelia d-lui Ing. agronom I. C. Berceanu* din comuna Ștefănești, înființată în anul 1908, se compunea din 22 epe jumătate sânge englez. Proprietarul cunoscător în creșterea calului, obținea produși din ce în ce mai uniformi și mai buni. Dintre produșii acestei herghelii s'au vândut și Ministerului de Agricultură, precum și Ministerului de Răsboi. In deosebi acești produși erau buni pentru cavalerie.

Herghelia Blaremborg înființată la Pașcani în anul 1870, e una dintre cele mai vechi. Aci s'a crescut calul arglo-arab. Materialul de aci a servit pentru întemeerea hergheliei naționale în 1874.

Cu creșterea cailor se ocupa deaproape în acest județ un număr destul de însemnat dintre marii proprietari, cum erau d-nii Niculescu Dorobanțu, Gh. Cipăianu, Dinu Stolojean, etc.

XVIII. Jud. Vlașca. — *Herghelia lui Barbu Grăjdănescu* dela Buleanca de jos, număra 40 epe de prăsilă corci de jumătate sânge englez.

XIX. Jud. Muscel. — Aci se aflau următoarele două herghelii renumite :

a) *Herghelia lui Baștea* dela Rucăr, ce avea 40 epe de munte din regiune, bine selecționate, îngrijite și hrănite. Produșii obținuți în această herghelie erau bine confomați, legați și frumoși, reprezentând tipul calului de munte ameliorat. Statul a cumpărat mai mulți produși din această herghelie pentru necesitățile armatei și în

deosebi pentru bateriile de munte, unde s'a constatat că acest tip face serviciul mult mai bine decât alți cai și chiar de cât catării.

b) *Herghelia lui Năstăseanu* dela Rucăr era compusă din aceiași cai ca și aceia a lui Baștea. Singura deosebire era că aceasta a lui Năstăseanu se compunea numai din 25 epe de prăsilă.

XX. Jud. Romanați. — *Herghelia lui M. Mărășcu* dela Gustăvăț, număra 15 epe de pur sânge englez. Această herghelie poate fi considerată ca a doua de pur sânge în țara noastră, după Albatros, având în vedere atât vechimea ei, cât și produșii de valoare ce s'au obținut și pentru cari amintim calul Eol, care în anul 1898 a câștigat Derbiul în țara noastră.

XXI. Jud. Dolj. — *Herghelia lui Cioclea* dela Desa număra 20 epe provenite din încrucișarea tipului local cu nemțesc.

Tot ca herghelii mai mici, se găseau în țară următoarele :

Herghelia lui Niță Coman, din jud. Constanța ; *herghelia* lui Paraipan, jud. Constanța ; *herghelia* lui Gheorghe Popa, jud. Constanța ; *herghelia* lui Moldoveanu, jud. Ialomița ; *herghelia* lui Cantacuzino-Pășcani, jud. Roman ; *herghelia* lui Lupescu, jud. Râmnicul-Sărat ; *herghelia* lui Goleșcu, din jud. Teleorman ; a lui Popa Taftă, din jud. Putna, etc., etc.

* * *

În afară de aceste herghelii mai aveam și *herghelia Societății Dacia*, acelea ale Domeniului Coroanei și ale Statului.

Herghelia Societății Dacia dela Drăgușeni, se compunea din 30 epe ungurești, iar armăsarii necesari pentru monta lor era din acei ai Statului. *Herghelia* fiind de puțin timp înființată înaintea războiului din 1916, n'a avut timpul material să și pună în valoare produșii.

Herghelia domeniului regal Broșteni era compusă din 15—20 epe de prăsilă, făptură de munte. În herghelie se aflau armăsari anglo-arabi cumpărați din Bucovina în anul 1905. Această herghelie avea înainte mai multe epe și un armăsar arab.

Herghelia de pe domeniul Coroanei Segarcea, jud. Dolj. Administrația domeniului înființase în anul 1901 o herghelie, care ajunsese să numere până la 200 capete.

Matca hergheliei o formau epe : ungurești, arabe, anglo-arabe, și de povară. Armăsarii erau : englezi, arabi, Nonius și Ghidran. În anul 1915 Ministerul Agriculturii a dat pentru montă armăsarul *St. Bel*.

La herghelia domeniului Coroanei sunt cele mai sistematice și mai igienice instalațiuni, asemănătoare cu cele din Ungaria.

Prođușii erau selecționați și bine îngrijiți. Administratorii cari s'au perindat la domeniul Segarcea : Florian Davidescu, d-l E. Medianu și d-l I. Popovici, secundați de d-nii Simion Comârzan și Gheorghiu, toți ingineri agronomi, oameni harnici și pricepuți, au pus multă pasiune ca această herghelie să se perfecționeze din ce în ce. Și într'adevăr reușiseră. Grupurile din această herghelie erau separate pe rase și etăți.

Scopul hergheliei de pe domeniul Coroanei Segarcea era în primul rând de a îmbunătăți calul țărănesc și de a produce calul necesar muncilor agricole. Apoi, de a produce cai pentru călărie și cai de lux.

Modul cum era îndrumată herghelia, selecțiunea ce se practica, modul cum se hrăneau caii, sacrificiile ce se făceau, pasiunea ce se puneă, îndrituia pe Prof. Dr. N. Filip să socotească această herghelie ca cea dintâi din Vechiul Regat înainte de războiul din 1916. Și într'adevăr așa era.

Căci, rolul cel mare pe care îl avea această herghelie, era îmbunătățirea calului țărănesc pentru necesitățile plugăriei.

* * *

Comentarii asupra hergheliilor din Vechiul Regat până la 1916.
Cunoscând lipsa aproape completă a cailor buni în țară—căci numărul cailor buni din hergheliile amintite mai sus era neînsemnat față de populațiunea cea mare a ecvinelor—este firesc să ne întrebăm : care era cauza? Cercetând cu deamănuntul motivul, îl vom găsi în parte datorit și relei conduceri a unora din hergheliile particulare și chiar în indiferența majorității marilor proprietari.

În ce privește herghelia, fie ea a Statului, fie particulară, ca să poată da roade bune, trebuie în principiu să satisfacă mai multe deziderate. Cele mai însemnate din aceste deziderate sunt următoarele :

1. Epele de prăsilă, ca și armăsarii de reproducție, trebuiesc să fie continuu aleși și lipsiți de ori și ce vițiu de conformație sau boală ereditară. Acest principiu zootehnic sănătos era trecut cu vederea de cei mai mulți dintre proprietarii hergheliilor. Că se practica selecțiunea ici coala de câte un proprietar mai știutor și mai sârguitor, nu însemna mare lucru. Mulți, foarte mulți din ei, nu se interesau prea mult de o asemenea alegere, și din știință sau neștiință, lăsa ca totul să meargă mai mult la voia întâmplării. În asemenea cazuri, cu siguranță, nici produșii nu puteau fi cum trebuie și în consecință nici debușeul produșilor hergheliilor nu putea

fi asigurat. Desigur, cumpărătorul era mai exigent ca în trecut și vânzătorul inteligent trebuia să facă totul pentru a satisface cerințele cumpărătorului. Numai astfel se putea merge înainte și numai astfel capitalul angajat în cai putea fi rentabil.

La hergheliile particulare din Ungaria, în fiecare primăvară se făcea cea mai minuțioasă alegere a epelor de prăsilă, ca și a armăsarilor de reproducție. Tot ce era defectuos, ce nu corespundea unui scop urmărit, se elimina din herghelie; aceiaș alegere se făcea și la produși. De aceia hergheliile din Ungaria din an în an se perfecționau, pentru că din an în an matca este mai bună.

Unii proprietari dela noi din țară alegeau numai armăsarii de prăsilă, crezând că un armăsar bun dă naștere produșilor bine conformați, chiar în cazul când se împreunau cu epe defectuoase. Aceasta este o greșeală științifică nepermisă, greșeală care s'a comis altă dată și în alte țări. Dacă s'ar adevăra că la procrearea unei noi ființe, numai masculul joacă rol, nimic mai logic decât să alegem numai armăsarul. Cum însă se știe pozitiv că ființa procreată moștenește caractere, ca și defecte, dela amândoi reproducătorii, urmând să moștenească mai multe dela acela a cărui putere de transmitere este mai mare, și cum nu în totdeauna armăsarul predomină în transmiterea caracterelor, este mai mult decât firesc, ca să alegem cu aceiaș băgare de seamă și armăsarul și iapa, căci numai atunci vom avea mai mulți produși buni. De acest învățământ zootehnic trebuia să se convingă proprietarii hergheliilor din țară, altfel este un nonsens și se lucrează în totdeauna greșit. A ținea într'o herghelie epe defectuoase, așa cum se găseau în unele herghelii din țară, însemnează a se face cheltueli zadarnice, deoarece ele rămân în totdeauna într'o stare primitivă. Asemenea herghelii primitive nu pot să renteze, pentru că marfa produsă este în condițiuni foarte inferioare.

După declarațiunile mai tuturor proprietarilor de herghelii din țară — făcute până în 1916 — reese cam acelaș lucru: „nu mai merge, nu mai pot ținea herghelii, căci fac cheltueli prea mari și n'am nici un profit. Nici Statul, și nici particularii nu cumpără cai, sau dacă cumpără, oferă prețuri derizorii“. Cercetând mai deaproape dacă acești proprietari de herghelii alegeau epele și armăsarii așa cum trebuie, așa cum se face și aiurea, constatăm că ei dădeau din umeri, ca și cum acest lucru n'ar avea nici o importanță. Mulți din ei se mulțumeau să aibă în herghelie epe cât mai multe, c'or fi bune de prăsilă, c'or fi rele, puțin interesează, să fie multe. Pare că numărul ar fi fost singurul punct important în chestiunea rentabilității acestor herghelii.

Ni s'ar putea obiecta că, deși erau unii din proprietari, cari ar fi dorit să facă anual o alegere a epelor și a armăsarilor din herghelie, însă ei nu aveau cunoștințele necesare unei bune și pricepute alegeri, astfel că nu puteau să oprească dela prășilă animalele atinse de oarecari viții ereditare. Răspunsul la această obiecțiune este foarte simplu. Mai întâi se știe că un om, care o serie de ani s'a ocupat cu creșterea cailor, e în măsură să poată face alegerea. Al doilea, presupunem cazul cel mai rău, atunci când proprietarul hergheliei nu se pricepe de loc să facă selecționarea, are la dispoziția sa pe medicul veterinar, pe agronom; iar acum după război pe consilierul agrico', sau pe agronomul regional, cari sunt datori să dea toate sfaturile în chestiunea creșterii cailor.

Concluzia logică a acestui prim deziderat este: în fiecare herghelie particulară și în fiecare an trebuia să se aleagă cu cea mai mare băgare de seamă epele, armășarii și produșii. Să se fi oprit numai ce este bun și să se fi vândut tot ce nu putea fi folositor scopului propus. Continuându-se în acest mod o serie de mai mulți ani, cu siguranță că hergheliile s'ar fi îmbunătățit și produșii ar fi fost din ce în ce mai armonici. Statul era dator să încurajeze prin ori și ce mijloace pe acei crescători cari aplicau metoda riguroasă a selecțiunii în hergheliile lor.

2. Produșii unei herghelii, ca să se poată bine desvolta, ca să ajungă la o talie mai mare și ca să fie vânjoși, trebuie să fie hrăniți intensiv, mai ales în etatea tânără. Nici nu mai încapе îndoială că, ori cât de minuțioasă ar fi alegerea, ori cât de ireproșabili, ca conformațiune, ar fi armășarii și epele, din momentul ce produșii nu se vor hrăni cum trebuie, ei nu se vor desvolta, nu vor atinge maximum taliei în rasa lor, nu vor fi viguroși și nu vor putea deveni adevărați cai.

Hrana acestor produși este o chestiune atât de importantă, încât cu drept cuvânt englezii, oamenii cei mai practici din lume, au susținut că prin gură se poate modifica un animal îmbunătățindu-l. Sau în alți termeni, că sacul cu grăunțe joacă un rol mai important decât cele mai pricepute combinațiuni zootehnice.

Când ne vom ocupa cu animalele din speciile bou și oaie, vom arăta în detaliu marea influență ce are o hrană intensivă asupra desvoltării lor.

Popoarele înaintate în chestiunea îmbunătățirii cailor s'au pătruns de mult de rolul unei hrane intensive asupra desvoltării animalelor tinere. În țară la noi hrănirea animalelor este partea cea mai defectuoasă, cea mai rea. Mulți din proprietarii de herghelii lasă sarcina hrănirii animalelor din herghelie pe seama herghelie-

giului, care nu poate ști importanța alimentațiunii animalului domestic.

Puține sunt hergheliile unde produșilor tineri li se dau și grăunțe. In cea mai mare parte, în primul an mânzul suga laptele mamei lui, după înțarcare i se dă puțin fân, pae și de loc grăunțe. Anul următor, în timpul verii : pășune, pae, fân, iarbă și așa se continuă până când ajunge vâsta de 4—5 ani, când sau se vinde, sau se pune la serviciu. Această nechibzuință în hrana tinerelor animale face ca multe din ele să fie pipernicite și să nu poată ajunge la o talie mare, cu forme corporale frumoase, fond mare, vioae, robuste, etc.

Este îndeobște stabilit astăzi, că o hrană substanțială, mai ales în etatea tânără, are o influență hotărâtoare asupra dezvoltării animalelor. In această etate tânără, organismul fiind în creștere, în plină dezvoltare, are absolută nevoie de multe principii hrănitoare. Cine nu știe că copii alăptați mizerabil sunt foarte tardivi în dezvoltarea lor. Mulți dintr'înșii rămân înzilizți, rahitici și cu o foarte mică forță de rezistență. Acelaș lucru se observă și la mânz, ca și la ori și ce alt animal tânăr.

Dacă proprietarii de herghelii ar fi pus un preț mai mare pe intensitatea nutrițiunii și ar fi hrănit mai bine tineretul, desigur că mulți din produșii hergheliilor ar fi devenit cai mult mai buni decât aceia cari s'au obținut.

Fiind stabilit că o alimentație bogată în principii nutritivi este absolut indispensabilă creșterii normale a animalelor și fiind cunoscut faptul că alimentele concentrate ca : grăunțele și semințele, sub un volum mic contin o mare cantitate de aceste principii hrănitoare, nici nu mai încapе îndoială că asemenea alimente trebuiesc să intre în hrana animalelor tinere. In locul paelor sau fânului de calitate adesea rea, nutrețurile pășunilor artificiale ca : lucerna, trifoiul, etc., sunt mult mai hrănitoare.

Un inteligent proprietar de herghelie va cultiva pe moșia lui lucernă sau trifoi, bob, măzărliche, ovăz, orz, porumb furajer, etc. El va alcătui o hrană pentru animalele sale și economică și nutritivă.

Să fie bine știut că atât timp cât nu vom hrăni produșii hergheliilor așa cum trebuie, ei nu se vor putea vinde ușor și în condițiuni atât de avantajoase. Herghelia niciodată nu va progresa. Să nu avem pretențiunea copilărească și să credem că nedând mai nici o îngrijire produșilor hergheliei, îi vom putea vinde bine.

3. Al treilea deziderat referitor la o bună îndrumare a unei herghelii este alegerea armăsarului, făptura lui și asemănarea lui cu formația epelor de prăsilă. Din acest punct de vedere și la her-

gheliile Statului, ca și la hergheliile particulare, s'au comis și din nenorocire se mai comit multe greșeli.

Fiind stabilit în mod cert că animalele cabaline din Vechiul Regat nu se pot îmbunătăți prin ele înșile — selecțiune — pentru că nu se mai găsesc armăsari românești buni, este ncîndoios că trebuia și trebuie să recurgem la curcire. Dacă curcirea este necesară îmbunătățirii calului românesc, să nu credem că acest procedeu zootehnic este așa de ușor și că putem întrebuița ca ameliorator orice armăsar și din ori și ce rasă. Nu, căci nici știința, nici practica nu ne dau asemenea povește. Este nevoe să știm alege rasa amelioratoare, care să se potrivească ca formă cu epele din țară, care să se aclimatizeze la noi și care să se obișnuiască cu condițiunile de cultură ale regiunii. Lucrând altfel dăm greș și riscăm și capitalul și timpul, doi factori absolut importanți în chestiuni economice. Am avut ocaziunea să auzim proprietari, cari dau preferință unei rase sau alteia numai pe considerațiunea că-i place, sau că are o talie mare, fără să vadă dacă făptura acelei rase se potrivește cu rasa locală, sau dacă nu este prea exigentă în raport cu condițiunile de trai ale Regatului. Intr'un asemenea caz se înțelege că nu se poate produce bine și nu se lucrează sănătos, iar după câțva timp acel proprietar se va desnădăjdi și va spune pretutindeni că în țara aceasta creșterea și producția calului nu merge. Cine este vinovatul aci, dacă nu proprietarul, care a crezut că spre a-și îmbunătăți rasa, crede că este nevoe numai să aducă un armăsar sau doi dintr'o altă rasă mai bună?

Ni s'a întâmplat să vedem în Dobrogea herghelii cu epe dobrogene, de cel mai frumos tip, date la cel mai comun armăsar rusesc.

Proprietarii acestor herghelii aveau ferma convingere că se lucrează bine. Roadele s'au văzut peste câțiva ani. Producții aveau o conformațiune rea, erau nearmonici și declasați din punctul de vedere al valorii comerciale. De asemenea am văzut herghelii compuse din epe relativ bune ca făptură, date la cel mai deșirat armăsar englezesc, spre a se putea obține animale de sânge, mai focoase. Rezultatele au fost rele, căci producții erau disproporționați. Am putea cita o sumedenie de exemple prin cari să se dovedească că adeseori nu se alege cel mai potrivit armăsar pentru herghelie și nu se dă preferință nici măcar acelora, cari din punctul de vedere al originii și al făpturii, se aseamănă cu epele de prăsilă. Un alt prejudiciu dăunător mai este și credința ce aveau unii proprietari de herghelii că s'ar putea corecta un defect al producțiilor, împreunând epele cu armăsarii cari au defecte contrarii. Ca să putem pricepe mai bine aceasta, să luăm un exemplu. Să presupunem că

epele, ca și produșii unei herghelii, au regiunea chișiței prea scurtă. Spre a se corecta la viitorii produși acest defect, se împreună epele cu armăsarii lungi în chișiță. Cu chipul acesta, credeau unii proprietari că produșii moștenind jumătate dela tată, jumătate dela mamă, vor avea chișițe intermediare. Această credință este naivă, căci nici odată nu se moștenește matematic egal, jumătate dela tată, jumătate dela mamă. Apoi, în multe cazuri, produsul moștenește calitățile și aptitudinile părintelui celui mai forte, tată sau mamă și cari primează în transmisiune, iar produșii eșiți vor avea în acest caz chișițele când lungi, când scurte, după cum caracterul-l-a moștenit dela mamă sau dela tată. Cel mai bun lucru și în același timp cel mai practic, când voim să corectăm la produși un defect existent la iapă, este să o împreunăm cu un armăsar foarte bine conformat. Produșii eșiți din această împreunare să-i alegem, să oprim pentru prăsilă numai ce este bine conformat și să vindem pe ceilalți. Cu chipul acesta, după mai multe generațiuni, defectul va fi cu siguranță corectat.

După toate studiile făcute, referitor la calul românesc, rezultă că atunci când herghelia se compune din epe de tip românesc, cei mai buni armăsari de prăsilă sunt cei de viță arabă sau anglo-arabă; iar când în herghelie se găsește tipul de munte, în afară de reproducătorii masculi arabi și anglo-arabi, se mai poate întrebuința și tipul Lipițan. Acesta este tipul care în Transilvania a contribuit foarte mult la îmbunătățirea calului de munte.

Proprietarilor cari în hergheliile lor vizau producerea calului de lux, n'aveau nevoie de orientări din acest punct de vedere. Ei erau oameni pricepuți, astfel că știau să introducă o rasă sau alta, așa încât să-și modeleze caii, încât să-i poată vinde repede și bine.

4. Herghelia trebuie să fie bine adăpostită în timpurile friguroase și mai ales tineretul, care este atât de debil. Pentru aceasta, grajduri economice însă igienice sunt de neapărată necesitate, acolo unde se dorește o bună îndrumare. Câți din proprietarii de herghelii aveau grajduri, unde pe timpurile rele să-și adăpostească caii? Puțini, foarte puțini. La cea mai mare parte caii, epele, mânzii, etc., stăteau și vara și iarna afară, sau erau adăpostiți — dacă se mai poate numi adăpost — în niște saivane sau perdele. Vedeai mânzii iarna sgribulând de frig și cu părul mare pe ei, de credeai că sunt urși. Că asemenea animale sunt rezistente, nici nu mai încape îndoială; dar că vor rămânea primitive, cu o talie mult mai mică, este neîndoios. Animalului perfecționat îi trebuie caecari îngrijiri, ca și omului civilizat.

Să nu se creadă că susținând un asemenea lucru am avea intențiunea să recomandăm ca animalele să fie crescute numai în grajd și să le ferim de cel mai mic frig. Nu, căci un asemenea animal, ca și un om, ferit de toate vânturile, nu poate fi rezistent. La cel mai mic frig, la cea mai mică schimbare de temperatură, se va îmbolnăvi. Un lucru e bine stabilit, că nu putem crește animale perfecționate afară și numai afară. Știm că în America este tendința de a se crește animalele în așa fel, încât să fie obișnuite cu toate schimbările de temperatură; dar mai știm că tot în această țară, hrana lor este foarte copioasă și foarte substanțială, făcând față tuturor nevoilor organice. La noi este altfel, caii sunt ținuți afară sau în niște adăposturi primitive, iar mâncarea lor este cât se poate de parcimonioasă. În asemenea condițiuni nu vom putea produce cai cari să-i putem vinde Statului sau particularilor.

Proprietarii de herghelii trebuiau să se gândească serios la adăpostul cailor din hergheliile lor.

Dacă în afară de aceste patru deziderate, cari le considerăm ca cele mai principale, mai adăogăm și altele, cum: neîngrijirea, adăpatul nefăcut la vreme, bătaia epelor practică în mod cât se poate de primitiv, etc., putem înțelege pentru ce hergheliile particulare pe cari le-am avut dela unirea Principatelor române și până în anul 1916 în Vechiul Regat, erau departe de a putea produce numărul suficient de cai buni pentru necesitățile interne și în deosebi pentru acelea ale armatei.

Ca să încheem cu aprecierile noastre asupra hergheliilor particulare din această epocă, vom spune că, așa cum erau organizate, ele nu puteau merge și nu puteau da cai buni. Hergheliile neproducând bine, din cauza neglijenței proprietarilor, ei nu prea aveau dreptate să se plângă de activitatea Statului, întrucât nu trebuie să așteptăm totul dela el. Deasemenea nu se putea pretinde comisiunilor de remontă să le cumpere toate bracurile aflate în aceste herghelii. Dacă proprietarii de herghelii s'ar fi ocupat mai serios de ele, desigur ar fi obținut cai mai buni, și atunci ar fi avut dreptul să spună comisiilor de remontă să cumpere mai întâi caii din țară și numai ce nu găseau aci, să cumpere din altă parte.

* * *

4. *Măsurile luate de Stat și de particulari până la 1916, spre a se îmbunătăți rasa calului românesc din Vechiul Regat.* Am stabilit în prima parte a studiului nostru și am arătat că așa cum se găsea calul românesc din Vechiul Regat până în anul 1916, el nu corespundea unui bun motor animat și nici că putea avea

vreun debușeu însemnat. Este bine să ne întrebăm acum, ce măsuri a luat Statul spre a îndrepta un rău așa de mare? Dacă măsurile luate de el au dat sau nu roade și în fine, ce au făcut proprietarii?

În anul 1861, Noemvrie în 16, marele om de Stat și patriot Mihail Kogălniceanu, văzând că degenererea calului românesc este foarte mare, a adresat prefectilor de județe circulara cu Nr. 26.725. Această circulară prezentând un mare interes, din punctul de vedere al ideilor sănătoase ce le cuprinde, credem că este bine să o reproducem :

„Domnule Prefect,

„Țara Moldovei eră odată renumită pentru caii săi, hergheliile sale îndeplineau nu numai trebuințele sale din năuntru, dar încă îndeșteuau și cavaleria statelor streine. Până la 1812, când am pierdut Basarabia, Austria și mai ales Prusia își făceau remonte lor în țara noastră.

„Bătrânii noștri își aduc aminte de ofițerii prusieni și austriaci, cari în toți anii veniau în Moldova pentru cumpărare de cai.

„Astăzi am ajuns că noi cumpărăm cai dela streini.

„Deși hergheliile noastre au degenerat mult din aceea ce ele aveau altădată aceasta nu va să zică că nu mai avem cai, însă disprețul a tot ce este din țară și mania pentru cele streine au avut înrăurire și asupra creșterii cailor.

„Proprietarii de herghelii văzând că și guvernul și particularii preferau a eere dela străini caii ce le trebuiau, în loc de a-i căută în țară, au început a părăsi o ramură a comerțului național, care altădată ne da foloase așa de mari și cari în alte state se încurajează atât de mult și cu atâtea sacrificii din partea guvernelor.

„În anul acesta am avut trebuință de un număr însemnat de cai pentru jandarmeria și cavaleria de linie; cu toate stăruințele unor proprietari de cai, cu toate recomandățiunile ministerului de interne, caii jandarmeriei s'au cumpărat în străinătate, caii cavaleriei s'au cumpărat din țară.

„O curândă ispită va dovedi că nu cavaleria de linie a pierdut.

„Această ispită ne va îndemna, ca în viitor să fim cu ochii mai deschiși asupra celor ce avem în țară.

„Ar fi trist ca neconținut să năzuim la străini și pentru cele ce le putem găsi la noi.

„Cu sporirea oștirii, are să sporească și trebuința cailor; de pe acum se poate prevedea că armata română va avea în tot anul o trebuință de cel puțin 500 cai. Prin urmare un larg câmp se deschide acelor ce se ocupă cu creșterea cailor.

„Guvernul își propune de a cere dela Cameră un credit pentru cumpărarea de armăsari de sămânță și pentru primele de dat la cei mai buni reproducători. Însă cel mai bun premiu este trebuința anuală de cai de remonță.

„Îndată ce proprietarii de herghelii vor fi încredințați că Guvernul la trebuințele sale nu-i va mai trece cu vederea, ei se vor ocupa cu îndoită râvnă de creșterea cailor.

„Iată încredințarea ce vă invit, d-le prefect, ca să le dați. Precum în toate ramurile bogăției naționale, guvernul este hotărât, și în ramul producțiunii soiului cavaleriei, a da în viitor preferință cailor din țară asupra cailor din afară.

„Inșă la aceasta și proprietarii de herghelii trebuie să vie în ajutorul guvernului, silindu-se a produce nu numai cai buni, dar și cu preț care cel puțin să nu fie mai mare decât acel al cailor din străinătate.

„Vă invit, d-le prefect, ca să comunicați această circulară tuturor proprietarilor de herghelii din districtul d-voastră și să puneți o deosebită râvnă pentru a desvoltă și a încurajă în el creșterea și îmbunătățirea cailor“.

Această circulară nu mai are nevoie de comentarii.

În ea se oglindește tot trecutul, prezentul și viitorul calului pământean.

Herghelia națională, istoricul ei, rolul ei și roadele date până la 1916

Spre a ne putea face o idee cât se poate de exactă despre herghelia națională, ca și de roadele date până în anul 1916, este bine că mai întâi să vedem istoricul acestei instituțiuni ipice și fazele prin care a trecut.

Cea dintâi herghelie a Statului a fost înființată în anul 1864, la Reviga, Copuzu și Odaia-Bărăganului din județul Ialomița. Efectivul hergheliei era de 120 epe, găsite bune de prăsilă, din epele alese după secularizare dela mănăstirile: Cernica, Pasărea și Căldărușani. Conducerea hergheliei a fost încredințată părintelui Eliseu, recunoscut pe acele vremuri ca cel mai cu pricepere în asemenea chestiuni. Pentru instalațiuni și funcționare s'a prevăzut în buget suma de 300.000 lei aur.

Proiectul de regulament al acestei instituțiuni a fost promulgat prin Inaltul Decret Nr. 1.642 din 23 Noemvrie 1864, când au apărut și instrucțiunile relative la administrarea hergheliei, tamaslăcului și oeriei model a Statului.

La 22 Februarie 1865, s'au cumpărat din Franța pentru această herghelie 2 armăsari de rasă perșeronă, cheltuindu-se cu ei suma de 5.810 lei aur.

În toamna anului 1865, luna Septemvrie, făcându-se o minuțioasă inspecțiune acestei instituțiuni și găsindu-se animelele foarte rău îngrijite, din cauză că nu se puteau supraveghia, s'a decis a se reduce numărul și a se muta la Școala de agricultură dela Pantelimon.

În anul 1866, s'au ales 27 epe și 1 armăsar perșeron și s'au trimes la Școala de agricultură dela Pantelimon, iar celălalt armăsar perșeron s'a trimes în Dorohoi, spre a face montă.

Epele trimise la Școala de agricultură dela Pantelimon au fost întrebuințate la muncile agricole ale moșiei, iar armăsarul perșeron, a fost predat hergheliei dela Nucet.

În anul 1872, adică 6 ani dela desființarea hergheliei dela Reviga, se resimțiră din nou inconvenientele lipsei unei asemenea pepiniere, lucru care hotărâ pe generalul Florescu, ministru de război, să propună înființarea unei herghelii. În acelaș an, prin Înaltul Decret Nr. 1.241 din Iulie, herghelia se înființează.

Această herghelie avea menirea ca, pe lângă îmbunătățirea rasei calului din țară, să mai dea cai pentru remonta țării.

În acest scop s'au ales 33 epe din cele mai de frunte aflate la regimentele de artilerie și cavalerie și s'au trimis în toamna anului 1872 la Pașcani, județul Ilfov, unde se arendase locuri de pășune.

La înființarea acestei herghelii, Regele Carol I, în Înalta Sa sollicitudine, a binevoit a-i dărui armăsarul pur sânge „Don Juan“.

În acelaș timp M. Ghica dărui armăsarul „Spătar“.

Conducerea hergheliei a fost încredințată căpitanului H. Blaremburg, mare cunoscător în arta creșterii cailor.

Herghelia luă ființă în anul 1874. Prin Înaltul Decret Nr. 1.740 din 4 Aprilie acelaș an se promulgă Legea pentru înființarea unei herghelii militare.

Pentru a putea vedea ce roade a dat această herghelie, să discutăm mai întâi în treacăt herghelia particulară a căpitanului Blaremburg dela Pașcani, pentru că această herghelie a fost punctul de plecare a înființării hergheliei noastre naționale. Moșia Pașcani a fost proprietatea lui Alexandru Ghica, Domnul Munteniei. Prin moștenire această moșie a trecut în anul 1855 nepotului său, colonelul Blaremburg, care, împreună cu fratele său, căpitanul Blaremburg, înființă în anul 1870 o herghelie, considerată ca una din cele mai de seamă din țară.

Epele introduse în această herghelie erau mai mult de făptură englezescă, în timp ce armăsarii de pur sânge arab: Derviş, Ceapkân și Kalif, erau întrebuințați ca pepinieri. Se producea în această herghelie calul anglo-arab. Produșii hergheliei Blaremburg erau foarte bine conformați, printre cei mai buni se citează epele: Mip, Mademoiselle Lange și armăsarul Mandarin. Acești doi produși din urmă au fost cumpărați de Prințul moștenitor al Suediei—în timpul călătoriei sale în Țara noastră—și pe cari i-a tirmis la Stockholm în anul 1879.

Caii proveniți din herghelia Blaremburg de multe ori au câștigat pe hipodrom. În afară de calul anglo-arab, la herghelia dela Pașcani s'a mai încercat și curcirea între calul românesc cu armăsari arabi și englezi. Rezultatele obținute au dovedit că iapa românescă cu armăsarul arab a produs mult mai bine decât cu armăsarul englez.

De altfel opiniunea proprietarului dela Pașcani, relativ la această chestiune, era următoarea :

„Caii românești apropiindu-se prin formele lor de calul arab, produșii eșiti din această alianță sunt superiori celor obținuți din iapa română și armăsar englez, cari adesea sunt disproporționați“.

Părtaș desăvârșit al acestei opinii, ca fiind singură adevărată, o putem complecta și prin aceia că condițiunile climaterice și economice ale Vechiului Regat sunt mult mai favorabile curcirilor calului românesc cu arabul, decât cu englezul.

Statul văzând că produșii hergheliei Blaremburg sunt excelenți, din punctul de vedere al formelor, decise înființarea unei herghelii naționale.

Cam prin anul 1874, un grup de oameni cu dor de binele țării, în cap cu generalul Florescu, au înființat o herghelie națională în scop de a se putea obține armăsari de elită, cari răspândiți în toate părțile țării, să aibă puțința de a îmbunătăți rasa calului românesc. Cine poate tăgădui că această faptă nu este pornită dintr'un simț patriotic ? Și cine poate învinovăți o inițiativă de soiul acesta ? Mobilul care a călăuzit înființarea hergheliei a fost și foarte natural și foarte legitim. Se observase că rasa calului românesc degenerase, că în țară nu se mai găseau acei cai mândri de odinioară, că armata organizându-se, mărindu-se, avea nevoie de cai buni și că nu se mai putea face remonta pe teritoriul nostru. Oare acestea nu sunt motive destul de puternice, cari să determine înființarea unei herghelii naționale ? Oare inițiatorii acestei instituțiuni ipice n'au gândit ei românește când au pus bazele hergheliei ? Desigur că da, și dacă roadele dobândite în urmă n'au fost cum trebuiau, nici nu mai încape îndoială că sistemele întrebuintate au fost pricina.

Herghelia s'a stabilit mai întâi la Nucet, județul Dâmbovița, și mai în urmă la Cislău, județul Buzău. Motivul care a făcut să se aleagă Nucetul ca loc de herghelie a fost, se pare, renumele hergheliei călugărilor dela mănăstirea Nucet.

În anul 1874, Corpurile legiuitoare votară să se dea Ministerului de război din moșia Statului dela Nucet, un trup de 1.500 pogoane necesare hergheliei. Din aceste 1.500 pogoane, 1.000 erau cu iarbă bună, 400 pădure și restul pogoane smârcoase. Herghelia dela Nucet începu să funcționeze în primăvara anului 1875. În herghelie se găseau, ca epe de prăsilă, câteva din herghelia Blaremburg, câteva din herghelia Epureanu, epe de sânge englez, epe luate dela trupele călări de origină rusească și ungurească și epe moldovenești cumpărate de căpitanul Baldovici. Generalul Florescu, apreciind făptura calului românesc și multa asemănare ce există între el și cel arab,

ca având aproape aceeași tulpină, a decis ca armăsarii ce vor servi ca reproducători în herghelie, să fie de viță arabă. Armăsarii arăbești au fost : Derviș, Geilan Morgean, Sachim și Vizir, aduși din Asia de către o comisiune prezidată de colonelul G. Arion. Pe lângă acești armăsari se mai cumpără dela Suflu, pentru epele englezești, armăsarul Royal Navar, de viță englezească.

În anul 1895, toate animalele din herghelia Nucet fură mutate la Cislău, unde, în virtutea Legii din anul 1892, se clădiră grajdurinoi.

După cât ni s'a făcut cunoscut, herghelia la început era bine îndrumată și armăsarii arabi au dat, împreunați cu epele românești, niște produși foarte frumoși. Dar fatalitatea a voit ca acest sănătos început al hergheliei să nu aibă o lungă durată, căci mai târziu, diriguitorilor acestei instituțiuni ipice nu le-a mai plăcut făptura calului arab, i-au reproșat o talie prea mică, din care cauză nu mai poate satisface toate exigențele unei cavalerii bine organizate. Desigur că aceste argumente contra calului arab sunt pornite dintr'o complectă necunoștință, căci dacă s'ar fi gândit puțin la faptul, că cel mai neobosit fugaci, care îl are omenirea, este tocmai calul arab, nu s'ar fi încercat înlocuirea sa cu altul. Calul arab a căzut astfel în disgrația conducătorilor hergheliei, cari îmbuibăți de renumele calului englez de cursă, ei fiind fanatici adoratori ai sportului, au crezut că acest cal artificial, plăpând și foarte pretențios, are talismanul de a ne îmbunătăți calul românesc și a-i da o talie mai mare. Armăsarul englez introdus ca reproducător în herghelie s'a curcit cu epele românești și a dat rezultate rele. Nici că putea fi altfel, dat fiind diferența de conformație între el și calul românesc.

Am semnalat mai sus părerea căpitanului Blaremburg asupra produșilor arabo-români ca superioritate, față de cei anglo-români. Când oamenii cu o mare experiență practică glăsuesc în chipul acesta, pentru ce nu s'a ținut la herghelia Statului socoteală de această părere ?

Dar să ne punem în cea mai comodă situațiune pentru susținătorii calului englez și să presupunem că, în adevăr, produșii eșiti din el și iapa română sunt buni ; nu trebuie însă pierdut din vedere că exigențele acestor produși nu se împacă cu felul îngrijirii ce se dă cailor la noi în țară. Să nu ne facem iluzii ; nici proprietarii, nici țărani nu știu a îngriji de cai. Condițiunile quasi-primitive în cari sunt crescuți cailor autohtoni nu pot fi deloc prielnice cailor anglo-români.

Dacă intențiunea înființătorului hergheliei naționale a fost bună, laudabilă chiar ; dacă în primii ani se procedase bine, nu

este însă mai puțin adevărat că în urmă, rezultatele obținute nu au fost bune, căci a avea în toată țara, după 36 de ani de existență a hergheliei, numai 120—130 de armăsari, cea mai mare parte cumpărați și mai mult de 50% rău conformați, este o probă vădită de puțină pricepere în conducere.

Să discutăm matur cauzele cari s'au opus la bunul mers al hergheliei, să le cunoaștem în toate amănuntele, ca în urmă să vedem cum am putea îndruma lucrurile pe adevăratul lor făgaș.

Când într'o țară se decide înființarea unei herghelii cu scopul bine înțeles, de a se produce armăsari ce vor îmbunătăți caii localnici, primul lucru ce trebuie să se facă este să se cunoască minuțios făptura calului din acea țară, felul său de trai, modul cum se crește și se îngrijește, munca la care este pus, diversitatea tipurilor de cai ce se găsesc în țară, etc. Numai după asemenea studii amănunțite trebuie aduși acei armăsari cari se lovesc ca făptură cu a calului din localitate, și începută temeinic ameliorarea. A introduce un armăsar dintr'o rasă sau alta, după bunul plac, când nu este nici un motiv serios care să-i dea precădere, este, după părerea noastră, un non-sens.

În nici o țară nu s'a procedat, în chestiunea îmbunătățirii rasei cailor, cu atâta ușurință ca la noi; și nicăeri nu s'au schimbat sistemele cu atâta repeziciune ca la herghelia Statului.

Ungurii, vecinii noștri, atât de meșteri în creșterea cailor, n'au înființat herghelii și n'au avizat la mijloace de îmbunătățire, decât numai în urma unui studiu serios. Cine nu știe că în trecut calul românesc era mult superior celui unguresc? Cine de asemenea nu știe că matca hergheliei dela Mezöhegyes au format-o epele din hergheliile moldovenești? Până în ajunul războiului din 1914, ungurii erau în materie de cai foarte departe, iar noi românii rămăseseam mult îndărăt. Dacă ungurii nu-și cunoșteau bine făptura cailor lor și nu-și dădeau socoteală de condițiunile economice, de sigur că ar fi mers și ei pe dibuite, cum mergem noi, și n'ar fi ajuns să stea de vorbă cu cele mai înaintate țări în chestiunea creșterii cailor.

În Germania oare s'a procedat altfel? Germanul, sârguitor și pașnic, n'a luat nici o măsură care să nu fie în concordanță cu condițiunile economice ale țării lui. Nimic n'a fost pripit, ci numai rezultatul unor mature observațiuni. Când în Prusia orientală s'a început îmbunătățirea calului de călărie, cel dintâi lucru caa a preocupat pe Stat și pe locuitor a fost făptura aceluiași cal, părț le sale defectuoase, și numai în urmă s'a introdus amelioratorul Tot în acelaș chip s'a procedat și în Oldenburg, Meklemburg și Hanovra.

În Franța, și acolo unde s'a început îmbunătățirea calului fără a-l cunoaște bine, s'a dat greș. Timp de 50 de ani, calul anglo-normand era într'o variațiune dezordonată, iar numărul produșilor răi se afla într'un procent mare. A trebuit o încordare puternică din partea administrației hergheliilor, a trebuit să se facă printre produși o alegere cât se poate de minuțioasă, spre a se obține actualul cal anglo-normand.

În partea sudică a Franței, în Limusin, Auvernia, nu s'a introdus ca ameliorator calul englez, pentru că nu se lovea la făptură cu calul local, etc., ci s'a introdus anglo-arabul.

Dacă în țară la noi, și înaintea înființării hergheliei, nu s'a făcut un studiu minuțios asupra calului românesc, trebuia ca, cel puțin după înființarea acestei instituțiuni ipice, el să fie gata, spre a se ști ce drum trebuie apucat. Era fatal că, necunoscând bine făptura calului românesc, calitățile ca și defectele sale, nu puteam fi puși în măsură să știm ce armăsar s'ar potrivi mai bine și cu se rasă s'ar putea obține rezultate satisfăcătoare. Am umblat fără nici un rost, s'a introdus când un tip de armăsar, când altul, și aceasta fără nici o noimă.

Acum, când s'a studiat făptura cailor din Vechiul Regat ¹⁾, când cunoaștem calitățile ca și defectele acestor cai, modul cum ei trăesc, nu mai ne este permis să mergem pe dibuite și trebuie să spunem că, așa cum s'a lucrat până acum, în chestia îmbunătățirii cailor, departe de a se regenera rasa calului românesc, ea s'a degenerat mai mult.

Tipul care va trebui să îmbunătățească calul românesc nu este deocamdată cel englez, cum se pretinde, ci anglo-arabul cu făptură mai mult arăbească. El trebuie să fie cât mai răspândit, el este mult mai puțin exigent ca englezul, și dă, curcit cu iapa românească, rezultate mult mai bune. Ori și cum și ori și de unde s'ar cumpăra acest cal, ne este indiferent. Că se cumpără dela particulari, că se importă ²⁾, faptul de căpetenie este să avem răspândiți în țară cât mai mulți armăsari anglo-arabi.

Reușita Franței în partea de sud cu armăsarul anglo-arab să ne serve de exemplu. Vechiul cal limusin, așa cum ni-l descriu ipologii francezi, avea o făptură care se aseamănă mult cu făptura calului românesc.

1) Studiul complet al cailor a apărut în 1915, în volumul „Caii” de Prof. Dr. N. Filip.

2) În prezent însă îl avem în România întregită. Ghidranul nu e altceva decât un anglo-arab.

Recomandând armăsarul anglo-arab, să nu se creadă că suntem în contra celui arăbesc, nu, de loc; însă armăsarii arabi sunt și foarte rari și foarte scumpi.

S'a preconizat și se mai preconizează, ca un excelent ameliorator al calului nostru autohton, armăsarul englezesc. Cine îl cunoaște bine, știe că acest tip englezesc este exigent, plătând, obișnuit cu o îngrijire excepțională, răutăcios, surmenat și uneori plin de oase moarte. S'a crezut și se mai crede încă, că acest prețios juvaer, bun numai să fugă dela 1—2 minute pe un hipodrom, să satisfacă ambițiunea câtorva bogătași, că acest cal artificial, așa cum îl descrie foarte bine RICHARD DE CANTAL, ar putea da produși buni asociat cu calul românesc. Că acești produși vor fi mai mari de talie, nici nu mai încapе în doială, dar că vor fi disproporționați, vor avea membre lungi și subțiri, este neîndoios.

Am avut ocaziunea să vedem, pe ici colea, câțiva mânzi eșiti din epe românești cu armăsari englezi și ne-am convins cât de disproporționați sunt și cât de rău s'a lucrat până acum în chestiunea îmbunătățirii calului românesc.

Dacă herghelia Statului n'a dat până acum roadele ce trebuia să le dea, pricina mai este că în conducerea ei nu s'a avut niciodată un scop definit, nu s'a urmărit cu o deosebită băgare de seamă nici o idee, nu s'a ținut deloc la producerea unor armăsari, cari, împreună cu epele țărănești, să dea produși mai buni, și acești produși la rândul lor, printr'o înțeleaptă alegere și împreunare, să dea naștere la alții și mai buni. S'a lăsat totul la voia întâmplării, ce va ieși, să iasă, n'a fost nici o bunăvoință. În asemenea condițiuni o instituțiune ipică nu poate progresa. Nu trebuie să uităm că conducătorii acestei instituțiuni nu aveau pregătirea cerută și nu erau pătrunși de însemnătatea ei într'o țară unde se simte mare nevoie de cai. În asemenea împrejurări ne putem foarte bine explica de ce până acum herghelia Statului n'a contribuit de loc la îmbunătățirea calului din țară.

Creșterea în bune condițiuni a cailor și înmulțirea lor are foarte mari secrete, pe cari numai omul de meserie și bun observator le poate întru câțva pricepe. În omenire astăzi specializarea joacă un rol însemnat și numai grație ei s'a putut face atâta progres. Minte omenească n'are însușirea de a putea reține totul și în toate direcțiunile. Trebuie să se știe, și mai ales în țara noastră, că cismarul este cismar, croitorul croitor, zootehnistul zootehnist. Nu este bine și nu conlucrăm temeinic la progres, dacă ne amestecăm unul în meseria altuia și dacă ne dăm atotștiutori. Omul care știe totul, nu știe nimic.

Concluzia firească a acestui punct este : conducătorul hergheliei să fie un om priceput în chestiuni de zootehnie practică și teoretică. Măsurile propuse de el, măsuri rezultat al observațiilor, să fie admise de Ministerul de care este alipită herghelia. Lui să i se lase toată latitudinea, toată inițiativa și în acelaș timp toată răspunderea.

* * *

Lucru absolut de căpetenie la buna îndrumare a unei herghelii este clasarea epelor de prăsilă și repartizarea lor la diferiți armăsari. La această operațiune este nevoie și de o practică lungă și de a desăvârșită cunoștință din partea celor ce aleg epele de prăsilă.

La hergheliile ungurești, operațiunea clasării epelor constituia și cu drept cuvânt, operațiunea cea mai de seamă. Pe lângă personalul hergheliei, se aduna o mulțime de proprietari pricepuți în asemenea chestiuni, se discuta și nu se pronunța asupra unei epe, decât numai când s'a luat în seamă totul, adică : făptura, producșii, asemănarea sau nu a formelor ei cu un armăsar sau altul, etc. În asemenea caz când se discuta, când ori și ce observațiune este luată în seamă, cu greu se poate greși. La herghelia Statului, cu puțin înainte de războiul din 1916, clasarea epelor se făcea ținându-se socoteală aproape numai de culoarea animalelor destinate împreunării. Nu se luau în considerație mai de loc calitățile epei, producșii ei, afinitatea între ea și armăsar. Se înțelege că acest mod primitiv de clasarea epelor pentru armăsari, a dat ceiace firesc trebuia să dea : niște produși unii mai nereușiți decât alții.

Clasarea epelor pentru armăsari trebuie să se facă de o comisiune compusă din oameni cunoscători, fie ei militari, fie civili. Ideile bune, rezonabile, să fie permise dela ori și cine va veni.

* * *

Intr'o instituțiune de soiul acesta, pentru ca lucrurile să meargă cum trebuie, pentru ca să fie continuitate și să se cunoască cele mai mici detalii, este absolut nevoie de stabilitatea funcționarilor, trebuie ca ei să fie nu numai specialiști, dar să-și înceapă și să-și termine cariera la herghelie, căci numai astfel se pot urmări bine rezultatele și se poate da seama de reușita sau nereușita combinațiilor.

Ca să putem mai bine înțelege cât este de important acest punct, n'avem decât să vedem ce se făcea în Ungaria înainte de războiul din 1914.

La herghelia Statului : Mezöhegyes, Kisbér, Babolna și Făgăraș, funcționarii erau numiți pe viață, se înaintau pe loc și nu se concediau sau se mutau decât în cazuri excepționale. La hergheliile particulare se întâmpla același lucru. Se găseau funcționari de 20—30 ani, cari neîncetat au lucrat în aceeași direcțiune și s'au perfecționat din ce în ce mijloacele, în raport cu observațiunile dobândite. In asemenea cazuri se înțelege că toate merg bine, căci se pot urmări de aproape toate chestiunile relative la îmbunătățirea cailor.

Țara noastră suferă aproape în toate administrațiunile sale de plaga nestabilității funcționarilor. Fiecare partid politic, rând pe rând, s'a făcut vinovat de acest lucru ; venirea unuia la putere aduce un fel de dezastru prin faptul schimbării funcționarilor și punerii în funcțiuni importante a unor oameni cari literalmente nu se pricep, dar cari, prin faptul că fac parte dintr'un grup politic sau altul, au dreptul să ceară și li se dă un post în raport cu importanța ce o au în partid. Din cauza acestui nenorocit sistem, vedem oameni puși în capul unor instituțiuni, cari n'au priceperea să le conducă.

Toți știm că în Vechiul Regat până în 1916 nu puteai ajunge la funcțiuni înalte, în ori și ce ramură, dacă nu făceai parte dintr'un grup politic, și de asemenea cu toți știm că ocuparea unor asemenea funcțiuni era vremelnică, de unde nestabilitatea, necontinuitatea în lucrări, lipsa de imbold, de năzuință de a îndruma bine un lucru ¹⁾.

Iată în mod brut fazele schimbătoare ale întregii noastre activități economico-administrative. Ne pierdem în zadar energia și subordonăm totul politicei.

La herghelia Statului s'a urmat aceeași sistemă ca și la celelalte administrații din țară. Diferiți directori ce s'au succedat au stat 2—3 ani și când se plictiseau, se mutau în altă parte.

Deasa primenire a funcționarilor hergheliei a pricinuit lipsa de continuitate în lucrări și de aci rezultate rele.

* * *

Dacă în anul 1874, data înființării hergheliei, ea s'a alipit pe lângă Ministerul de Război, pricina este că în acel timp nu era în țară un Departament al Agriculturii. In anul 1882, când s'a înființat Ministerul Agriculturii, trebuia ca numai decât să se dea în grija acestui Departament conducerea hergheliei. Nicăeri aproape her-

1) Această stare de lucruri nu s'a schimbat cu desăvârșire astăzi; totuși pare că tindem spre o ameliorare în ceiace privește stabilitatea măcar a unor funcțiuni.

gheliile nu sunt sub dependența Ministerului de Război, ci sunt conduse de Ministerul Agriculturii, singurul competent în asemenea chestiuni.

Ministerul de Război, prin faptul ocupațiunii sale, nu poate bine conduce o instituțiune de felul acesta; lui îi incumbă alte însărcinări mai importante pentru țară. În a lui sarcină este dată apărarea teritoriului național, o sarcină mai frumoasă, mai nobilă. Este de a lui competență studiul modificării armamentului și al adaptării sale. Să lăsăm pe fiecare să facă ceiace se pricepe, căci numai atunci se va face bine.

Hergheția, după cum am spus, instalată mai întâi la Nucet, s'a mutat la Cislău în județul Buzău. Cine a ales localitatea aceasta nu știm, și nici nu vrem să știm; ceiace este însă evident, e faptul că localitatea nu este de loc prielnică unei herghelii.

S'a ales, după câte știm, localitatea Cislău pentru herghelie, pe motivul că mânăstirea Cislău ar fi fost vestită în cai. Motivul acesta n'are nici o bază, de vreme ce se știe pozitiv că hergheliile episcopiei Buzău se țineau pe moșiile Găvănești și Frasin dela Câmp, iar nu la Cislău.

Moșia Cislău este o luncă împrejmuțită de dealuri și de râul Buzău; așa că fatal ea e inundată de mai multe ori pe an de apa Buzăului, sau din cauza apei ce se scurge de pe deal. Aci se înregistrează temperaturi extreme, pământul e rău, cu o floră puțin variabilă și puțin hrănitore. Bruma de fân ce se cosește pe această luncă, de calitate inferioară, prăfos, nu se consuma mai de loc de caii hergheliei, ci se vindea în comerț pe un preț foarte mic. Ovăzul ce se cultiva pe petecul de pământ inundabil era foarte ușor, deci foarte puțin hrănitor.

Moșia, compusă din 344 hectare, era prea mică pentru herghelie. Jumătate din pământ era smârcos, restul în parte clisos, parte nisip gol, parte pietriș și numai o mică porțiune de pământ bun. Pășunile rele, construcțiunile fiind în mare parte în sat, era firesc ca, în asemenea cazuri, un cal produs la herghelie să coste cât nu face el. La herghelia Statului animalele se hrăneau cu fân și grăunțe cumpărate din alte părți.

În localitatea Cislău herghelia nu se afla în condițiuni bune. Animalele unei asemenea instituțiuni trebuiesc să fie hrănite cu produsul pământului pe care instituțiunea este stabilită, căci numai astfel costul întreținerii animalelor din herghelie va fi mic. Pentru ca pământul să producă hrana trebuitoare, este nevoie ca exploatarea lui să fie sistematică.

Personalul hergheliei a fost foarte numeros. O pletoară de funcționari a îngreunat bugetul acestei instituțiuni și a făcut ca fiecare produs al hergheliei să coste foarte mult. Într'o herghelie nu este nevoie de atâta personal superior, mult mai puțin și mult mai destoinic poate conduce cu mai multă pricepere o asemenea instituțiune.

Natalitatea la sută, în herghelia Statului, a fost foarte mică. Numărul armăsarilor eșiți anual din herghelie era foarte redus și fiecare armăsar, la vârsta de 4 ani, costa foarte mult. În asemenea condițiuni era logic să se pună întrebarea dacă herghelia mai putea continua cu această organizare, sau dacă nu a venit momentul să i se dea o îndrumare mai practică.

În anul 1908, Ministrul Agriculturii, Anton Carp, în înțelegere cu d-l Ministru al Războiului, Generalul Averescu, propune Corpurilor legiuitoare o lege prin care herghelia se trece la Ministerul Agriculturii și prin care se înființează un consiliu ipic, compus din civili și militari.

Plecând din anul 1908, herghelia se conducea în conformitate cu deciziunile luate de consiliul ipic și aprobate de Ministerul Agriculturii.

Consiliul ipic în mai multe ședințe a admis ca la herghelie să se crească numai rasele : engleză, arabă și anglo-arabă. Majoritatea epelor hergheliei au fost reformate, fie din cauza oftalmiei periodice, fie din cauza durerii.

Consiliul ipic conduce toate lucrările referitoare la îmbunătățirea calului destinat armatei.

Pentru că în anul 1908 herghelia intra într'o nouă fază și pentru că îndrumarea ei să fie cât mai practică posibil, s'au luat în consiliul ipic următoarele dispozițiuni :

1. Herghelia să fie condusă de un specialist priceput și în partea teoretică și în partea practică a creșterii cailor.

2. Efectivul epelor de prăsilă să se mărească, pentru ca herghelia să verse în fiecare an, în depozitele de armăsari ale Statului, cât mai mulți reproducători masculi.

3. Herghelia să fie instalată pe un pământ fertil și prielnic creșterii calului. Cu produsul acestui pământ să se hrănească animalele hergheliei, așa ca întreținerea lor să nu fie costisitoare.

4. Alegerea epelor de prăsilă și destinarea lor la armăsari să se facă de consiliul ipic în asociațiune cu directorul hergheliei.

5. Orice reformă din herghelie să fie făcută de consiliul ipic, împreună cu directorul instituțiunii.

6. Stabilitate indefinită a funcționarilor hergheliei și continuitate în lucrări.

Organizarea unei asemenea instituțiuni necesitând o cheltuială de bani însemnată și neproducând roade imediate, în primăvara anului 1909, după mai multe discuțiuni în sânul consiliului ipic, s'a decis desființarea hergheliei și îndrumarea activității ipice a Statului în spre depozitele de armăsari și încurajarea inițiativei pri-

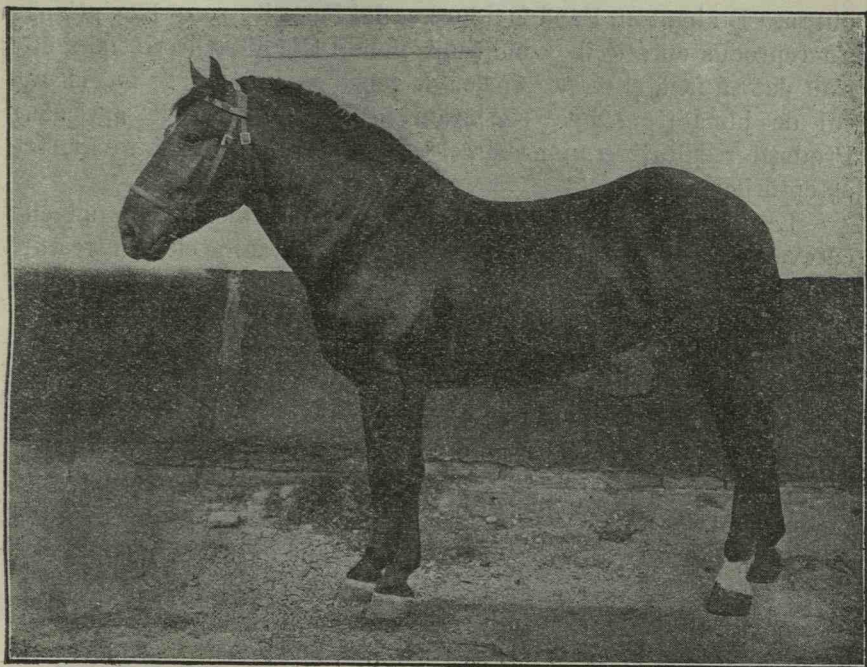

Fig. 58. — „Cavaler“ armăsar Karintian, etate 3 ani, născut la Ferma Statului Studina, jud. Romanați, Fot. D. Căruntu.

vate, fiind privite ca mijloace cari pot da rezultate mai rezezi și mai bune.

* * *

Dacă herghelia Statului dela Reviga (Ialomița), precum și acelea ale armatei dela Pașcani (Ilfov) Nucet (Dâmbovița) și Cislău (Buzău) au dat rezultate dezastruoase și au trebuit să fie desființate; hergheliile dela Fermele Statului și în deosebi acelea dela Studina (Romanați) și Laza (Vaslui) merită toată atențiunea. Ele au luat ființă în anul 1894, în urma „Legii asupra învățământului profesional“ din 1893. Prin această lege votată e prevede creare fer-

melor model, și cari printre altele, au de scop : „c) A servi la îmbunătățirea raselor de cai de muncă, boi, oi și râmători“, după cum glăsuște legiuitorul.

Având în vedere necesitățile gospodărești ale unei exploatări raționale agricole, s'a căutat dela început să se formeze un tip al calului de muncă. În acest scop s'au adus cai de muncă din rasa Karintiană. Primul armăsar la Ferma Laza din rasa Karintiană a fost „Neron“, care murind, a fost înlocuit cu armăsarul „Favorit“ din rasa Brabanson. Până la aducerea lui Favorit, rasa Karintiană s'a reproduș curată în condițiuni bune. Reproducătorii masculi s'au dat să facă și monta epelor de regiune, pentru a se forma un cal de jumătate sânge Karintian, bun pentru muncile agricole. Produșii rezultați erau armonici și corespundeau în mare parte așteptărilor.

La început armăsarul Favorit a fost împereheat numai cu câteva epe Karintiene, pentru a se vedea rezultatele, iar restul de epe au fost bătute mai departe tot de armăsarii Karintieni, proveniți din Neron.

Produșii armăsarului Brabanson cu epele Karintiene însă s'au arătat superiori acelor obținuți din Neron și descendenții săi, întrucât : aveau formele corporale mai pline, aveau mai mult temperament, picioarele erau mai solide, iar tendoanele mai uscate, și mai bine pronunțate.

Având în vedere aceste rezultate, s'au oprit dela reproducere descendenții lui Neron (Karintian) pentru ca toate montele să se facă numai cu armăsarul Brabanson.

În anul 1905 murind Favorit, s'a decis ca metisele Karintiene Brabanson dela Ferma Laza să fie împerecheate cu reproducători din rasa Buloneză ; în timp ce reproducătorii masculi din rasa Brabanson, să fie repartizați la celelalte ferme : Studina, Potur-Hamangia, Ișalnița, Bazargic și Silistra ; spre a înlocui reproducătorii Karintieni, întrucât rezultatele obținute cu Brabansonul la Laza, îndrituiau schimbarea reproducătorilor masculi din rasa Karintiană.

În principiu, calul de muncă dela toate cele 5 ferme s'a decis să fie Karintian X Brabanson și să se procedeze printr'o încrucișare de absorbiție a rasei Karintiene ; iar la Ferma Laza, aceste epe Karintiene X Brabanson să fie împerecheate cu rasa Buloneză, spre a se vedea dacă nu s'ar obține produși și mai buni.

În consecință s'a cumpărat armăsarul Nikel, de rasă Buloneză și s'a împereheat cu epele dela Ferma Laza. Produșii obținuți satisfăceau cu prisosință muncile grele agricole la cari erau puși, însă ei nu prea erau uniformi.

Pentru a se putea face o comparație a cailor de povară dela Studina și cu alte rase, s'a introdus la această fermă și cai din rasa Mura, ce s'a reprodus curată.

Intrucât, în afară de caii de muncă, era nevoie și de cai pentru tracțiunea ușoară și pentru călărie, s'au cumpărat reproducători anglo-arabi și s'au împreunat cu epele autohtone. Astfel, la Ferma

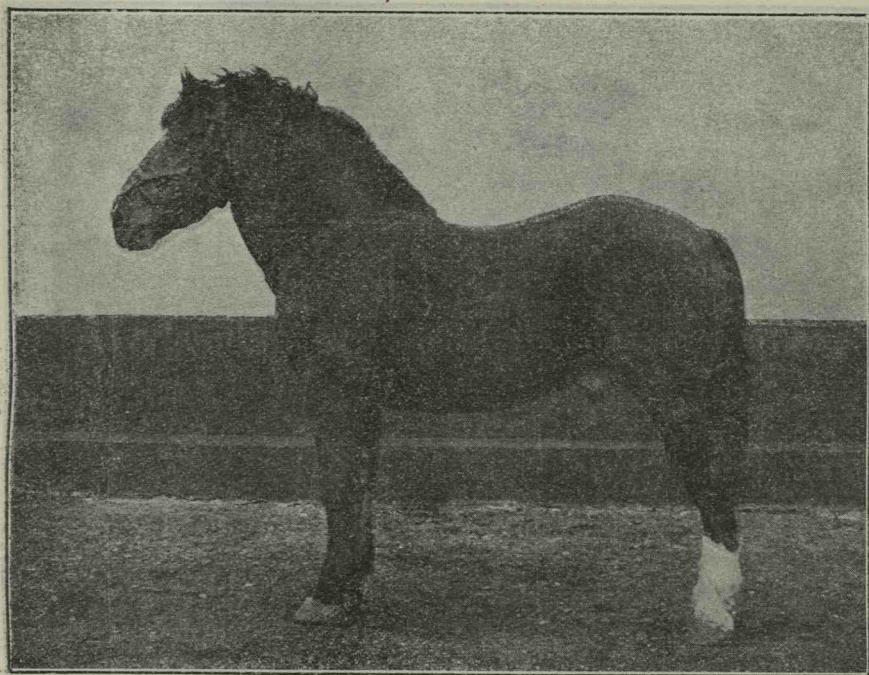

Fig. 59. — „Nero” armăsar pepinier din rasa Mura dela Ferma Statului Studina, jud. Romanați, Fot. D. Căruntu.

Laza a fost cumpărat Inocent din Franța, iar produșii au satisfăcut pe deplin așteptările.

* * *

Deoarece la Ferma Laza, prin introducerea Bulonezului nu se putuse obține calul dorit pentru muncile agricole, în anul 1912 s'a decis să se facă o nouă încercare la Ferma Laza, rămânând ca la celelalte instituțiuni să se continue cu creșterea calului de povară și de tracțiune ușoară, după normele arătate mai sus.

De data aceasta, principiul dela care se pleca la Ferma Laza, era cu totul altul de cât cel de până acum. Nu era vorba să se mai

crească cât mai mult posibil rase grele de povară, ci să se împerecheze armăsari grei de povară cu epele noastre autohtone de talie mai mare. Și din această curcire să obținem produși jumătate grei—adică intermediari între rasele grele de povară și caii noștri autohtoni—apoi și pentru muncile agricole, și buni în acelaș timp și pentru regenerarea cailor autohtoni țărănești, îndrumându-i cât mai

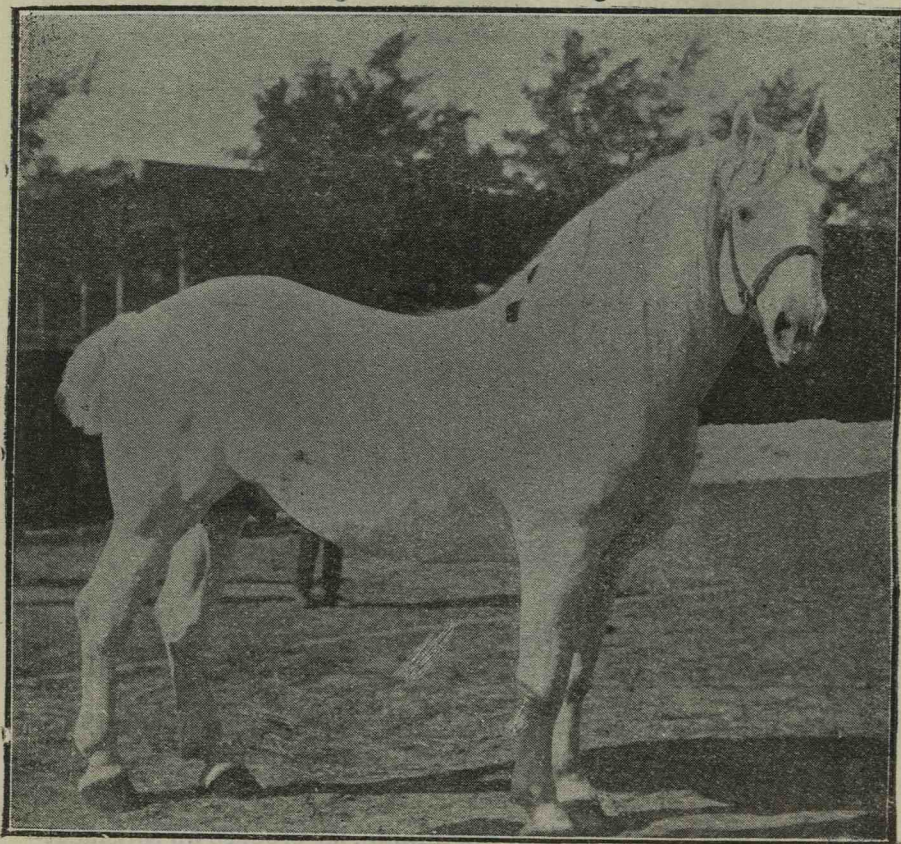

Fig. 60. — „Nichel“, armăsar pepinier la Ferma Laza din Jud. Vaslui. A fost importat din Franța și face parte din rasa „Buloneză“.

mult pentru necesitățile agriculturii. Această părere fericită merită o deosebită atențiune, întrucât agronomii noștri se convinseseră că în clima noastră nu puteam crește un cal prea greu de povară și al doilea, el nici nu era și nici nu este necesar agriculturii noastre raționale.

*Hergheia de jumătate sânge ardenez dela Ferma Laza*¹⁾. A

1) „Darea de seamă a Fermei model Laza” întocmită de I. N. Bradea și revăzută și completată de C. Stoian și N. A. Dumitrescu, 1923.

luat ființă în anul 1912 prin încrucișarea a 19 epe de jumătate sânge, aduse în majoritate dela herghelia din Rădăuți și încrucișate cu armăsarul „Ideal” pur sânge ardenez.

Scopul urmărit a fost crearea unui tip de cal, care să posedे atât fondul, cât și trupul, satisfăcând ambele necesități, bun în timp de pace pentru muncile agricole, iar în timp de război pentru artilerie.

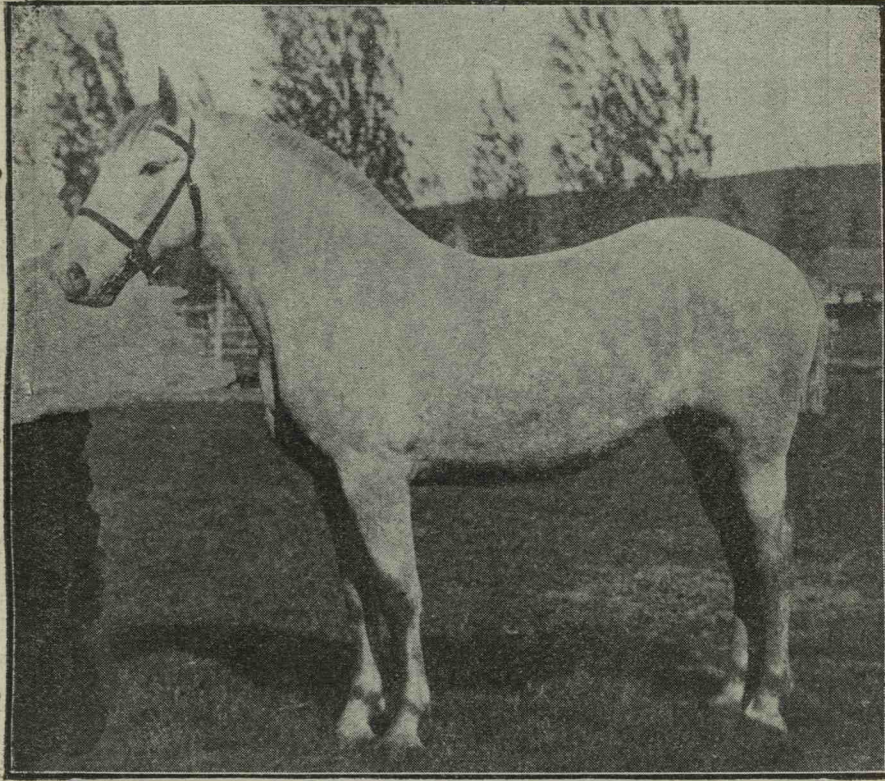

Fig. 61. — Metis Bulonez X Karintian dela Ferma Statului Laza din jud. Vaslui.
Tatăl său a fost armăsarul bulonez „Nickel”.

Pentru acest scop s'a recurs la rasa ardeneză, știut fiindcă, încă din timpurile cele mai vechi, ardenezul a fost un cal care a corespuns pe deplin la formarea altor rase. El putându-se aclimatiza ușor, a fost introdus în multe țări: Franța, Germania, Rusia, Ungaria, etc., servind în acest scop.

Deoarece ardenezul pur este un tip de cal prea greoi și n'ar fi putut satisface scopul propus, el a fost încrucișat cu epe de

jumătate sânge, pentru a se obține tipul mediu, în vederea satisfacerii nevoilor arătate mai sus.

Deci ținta Ministerului de Agricultură și Domenii prin încrucișarea acestor două rase a fost de a obține un cal robust, fără a fi prea greoi, bine legat, de talie mijlocie, propriu pentru muncile agricole, transporturi, etc.

Fig. 62. — „Ali”, armăsar de 3 ani, metis Bulonez X Karintian dela Ferma Statului Laza, jud. Vaslui. Fot. Simion Comărzan.

Armășarii pepinieri până în 1916 au fost în număr de 3 și anume *Ideal*, *Hector D'ans* și *Garçon D'ans*.

1. „*Ideal*” a fost importat din Belgia în anul 1911, împreună cu alți doi armășari cumpărați de d-l E. de Burbure de Wesembeck, proprietarul Fermei model Dersca, jud. Dorohoi.

Acest armăsar a fost primul pepinier, adus în Fermă, în 1911 și întrebuințat la montă în anii 1912–1913; iar la 4 Decembrie

1913 a murit dintr'o „o infecțiune septică consecutivă a necrozei intestinale”.

Semnamentele și origina acestui armăsar se găsește în certificatul eliberat la cumpărare și pe care-l reproducem mai jos.

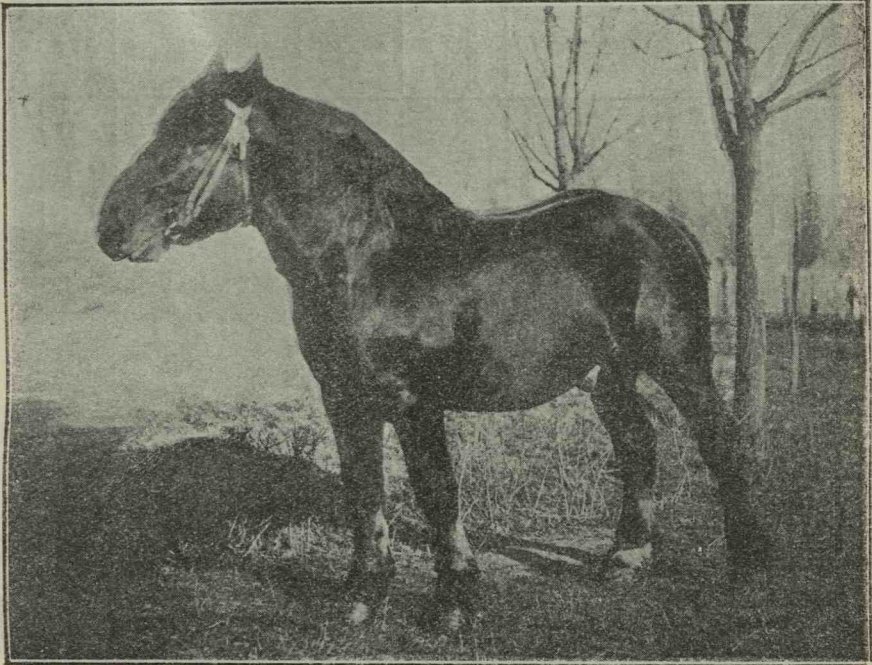

Fig. 63 — „Ideal”, armăsar pur sânge Ardenez, înființatorul Hergheliei de jumătate sânge Ardenez dela Ferma Statului Laza, jud. Vaslui. Importat 1911 Fot. C. Stoian.

Royaume de Belgique. Ministère de l'intérieur et de l'agriculture.

Exportation, vers l'Allemagne, de chevaux de race flamande, brabançonne
ou ardennaise

CERTIFICAT POUR UN CHEVAL

Valable pendant sept jours.

Je soussigné médecin vétérinaire agréé domicilié à Tubize, province de Brabant, certifie après examen approfondi fait par moi de l'animal, que le cheval, dont le signalement suit, appartient manifestement par l'ensemble de ses caractères à la race pure flamande, brabançonne ou ardennaise, ou au croisement de ces races entre elles.

1) Ascendance: Nom ou autre désignation du cheval: *Ideal du Deft.*

Père: *Joubert de Bercheaun.*

Mère: *Fanny du Deft.*

No. du présent certificat	RACE DU CHEVAL	SEXE et ÂGE	Couleur et par- ticularités de la robe	MARQUES SPECIALE				Hauteur du garrot à la toise
				A la tête	Aux membres		Autres	
					Antié- rieurs	Posté- rieurs		
383/2	Indigène	Entier 4 ans	— Bai	Pelotte	—	—	—	1,57
				allongée	—	—	—	

Nom, prénoms et domicile de l'éleveur: R. Marthys Nederboulare. L'ascendance du cheval est prouvée par l'extrait du Studbook, ou le certificat de poulinage ci-annexé.

Le propriétaire déclare qu'il ne connaît par l'ascendance du cheval dont le signalement se trouve ci-dessus.

Nom, prénom et domicile du propriétaire: Deleener Hondzaht-Lemlecée

D'après ce qui précède, je certifie formellement que ce cheval réunit toutes les conditions requises pour être admis en Allemagne, au droit réduit de 50 ou de 75 marcs.

Délivré à Tubize le 6 Avril 1911.

Le médecin vétérinaire agréé,

(ss) N. Staque

Signature,

(ss) Le Bourgmestre

Administration comunale
de Tubize-Brabant

(ss) Alph. Jacques

Deși armăsarul *Ideal* ca reproducător la Ferma model Laza a fost puțin timp întrebuințat, murind din cauza unei boli, a fost foarte fecund și a transmis bine aptitudinile și caracterele lui descendenților.

2. „*Hector D'ans*“, pur ardenez, adus din Depozitul Grași și întrebuințat la montă în anii 1914 și 1915.

3. „*Garçon D'ans*“, pur ardenez, din Depozitul Grași și întrebuințat în 1916.

Epele. În anul 1912 s'au importat un număr de 19 epe, dintre care 16 din Herghelia Rădăuți, și ceva mai târziu 3 dela particulari.

Epele dela Rădăuți descindeau din cei mai renumiți armăsari ai hergheliei imperiale și anume :

„*El-Bedavy*“, pur sânge arab. Din el descind epele : Helveția, Higiena și Himera.

Fig. 64. — „Inocent“, armăsar Anglo-Arab, importat din Franța. Pепенier la Ferma Statului Laza; jud. Vaslui. Fot. C. Stoian.

„*Toborso*“, pur sânge englez, din care descind : Elma, Magdalena, Linka, Marila și Piroszka.

„*Pezedevit*“, pur sânge englez, din care descinde : Furyosa, Schagia I, Norma, Himera II.

Tablou de epele primite din Bucovina, care au pus baza Herghelei de $\frac{1}{2}$ sânge ardenez la Ferma Model Laza

Nr. curent	NUMELE EPEI DAT ÎN FERMA	DATA NAȘTEREI			Talia	PĂRUL ȘI SEMNALIMENTELE	ASCENDENȚI		
		Anul	Luna	Ziua			TATĂL	MAMA	RASA TATĂLUI
1	Delta	1906	Martie	1	1,58	Murgă închisă, stea.	El-Bedavy	Gazlan	Pur sânge arab
2	Șturdina	1906	»	1	1,63	Murgă.	»	Norva	»
3	Clara	1906	Februarie	2	1,62	Roabă deschisă, peri albi.	»	Drahnaza	»
4	Speranța	1907	Aprilie	4	1,60	Murgă deschisă.	Gidran	Furtoasa	»
5	Laza	1906	Februarie	17	1,65	Roabă, posteriorul drept coronat, posteriorul stâng pintoș.	»	Anglo-arab	»
6	Dalia	1907	»	4	1,70	Roabă, stea, posteriorul stâng pintoș.	Dahoman	Sapiezanka	»
7	Dobrogea	1907	Martie	20	1,70	Murgă, peri albi în frunte.	»	Sahagha	$\frac{3}{4}$ sânge arab
8	Constanța	1907	»	15	1,58	»	»	Gaedas	»
9	Persica	1907	Aprilie	4	1,63	Murgă închis, stea mică.	Pezedevit	Furtoasa	$\frac{3}{4}$ »
10	Granița	1906	Martie	11	1,61	Murgă vișinie, peri albi.	»	Kurovicka	Pur sânge englez.
11	Bucovina	1906	»	4	1,61	Murgă.	»	Galeră	»
12	Prințesa	1906	»	13	1,62	Roabă înspicat, felnar.	Foborso	Furtoasa	»
13	Îsalnița	1906	»	21	1,62	Roabă, felnar, bipedul anterior pintoș.	»	Helena	»
14	Garda	1906	Februarie	19	1,67	Murgă deschis, stea, posteriorul stâng pintoș.	»	Manka	»
15	Gherlanda	1907	»	22	1,60	Murgă deschisă, stea, posteriorul stâng pintoș.	»	Halszka	»
16	Depesa	1906	Martie	10	1,58	Murgă vișinie, felnar, pintoasă foarte mică.	»	Chitranka	»
17	Andaluza	1908	»	16	1,48	Murgă deschisă, pintoasă bipedul posterior.	»	Helena	»
18	Isma	1907	Aprilie	4	1,49	Nearză deschis.	»	»	»
19	Lück	1907	Martie	12	1,52	Nearză, pintoasă stângul posterior. Roabă auriu, stea.	»	»	»

„Dahoman“ $\frac{3}{4}$ sânge arab, din care descinde : Gălma și Hora.

„Giăran“ anglo-arab, din care descinde : Elma III și Malwinka.

Epele aduse în primul transport au fost însoțite de toate datele necesare, luate din registrul genealogic al hergheliei imperiale, iar cele din transportul al doilea, fiind cumpărate dela particulari,

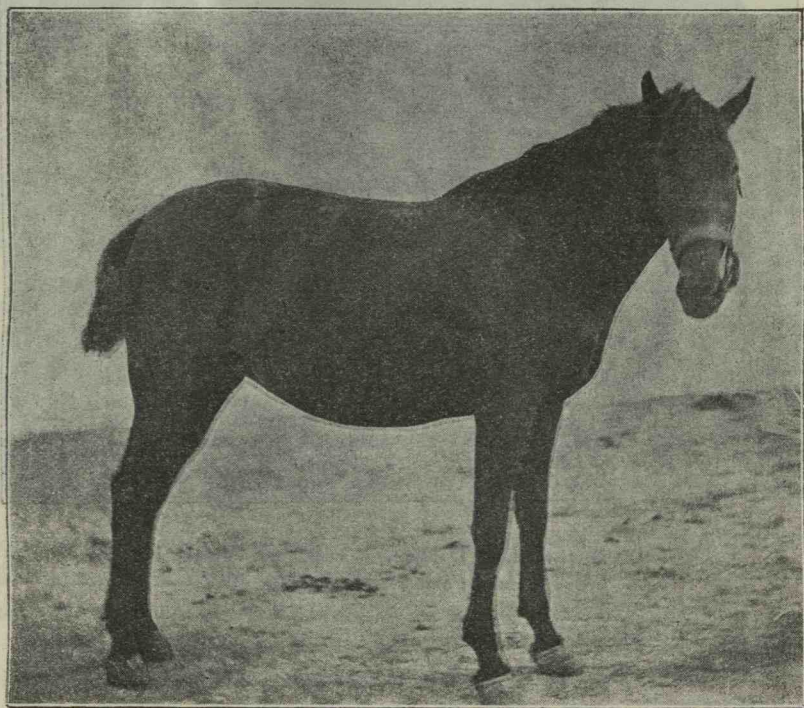

Fig. 65. — Iapa „Baroneasa“, Dobrogeană ameliorată, născută în 1909 la Ferma Statului Potur Harmangia, jud. Constanța. Fot. 1913.

nu au fost însoțite decât de un certificat de trecere a graniței, în ziua de 8/21 Ianuarie 1912.

Acestor epe aduse în Fermă, li s'au dat alte nume, după cum se vede din tabloul dela pag. 242 completat fiind cu unele date necesare.

Până în anul 1916 rezultatele obținute promiteau a întrece toate așteptările.

Fig. 66. — Iapa „Lunica“ Dobrogeană ameliorată, născută 1911 la Ferma Statului Potur Harmangia. Fot. 1917.

Depozitele de armăsari

Un al doilea mijloc prin ajutorul căruia Statul poate interveni direct în producerea calului, este înființarea depozitelor de armăsari.

Dacă o herghelie trebuie să fie socotită ca o pepinieră de reproducători de elită, un depozit de armăsari este de asemenea o instituție tipică, de unde armăsarii se vor răspândi, la o anumită epocă, prin diferite localități, spre a putea contribui la îmbunătățirea calului localnic. Un depozit are, după părerea noastră, o mai mare înrâurire asupra îmbunătățirii cailor dintr'o țară, ca o herghelie.

Mai toate țările, cu puține excepțiuni, au înființat depozite de armăsari, ceiace probează în mod vădit importanța acestor insti-

tuțiuni ipice. Pentru ca ele să dea în adevăr roade bune și pentru ca să contribuie la îmbunătățirea raselor de cai, este nevoie să se ție socoteală de următoarele deziderate :

1. Depozitul de armăsari să se stabilească în acea regiune unde numărul cailor este mai mare și unde locuitorul se dedă cu mai multă râvnă meseriei creșterii cailor.

A stabili un depozit de armăsari acolo unde numărul cailor este mic, și unde localitatea nu este prielnică creșterii acestui animal, este a aplica o măsură care nu poate da roade bune.

2. Nu toți armășarii unui depozit trebuie să aibă aceeași făptură. Ei vor fi deosebiți și se vor armoniza ca forme cu făptura epelor din localitatea unde se trimit. Acest fapt explică pentru ce în mai toate depozitele de armăsari sunt reproducători de pur sânge, de $\frac{1}{2}$ sânge, de povară. Acelaș soi de armăsari răspândiți în toate părțile, nu poate să dea rezultatele dorite, pentrucă nu se va lovi cu făptura epelor din toate localitățile.

3. Fiecărui depozit de armăsari i se va determina o zonă unde armășarii Statului răspândiți vor bate epele de prăsilă. Armășarii particularilor nu vor fi admiși la reproducție decât numai în urma unui examen făcut de o anumită comisiune. Armășarii cari nu vor fi găsiți buni de comisiune se vor castra. Dacă însă în zona depozitului nu se vor lua aceste energice măsuri, desigur că rezultatele nu vor fi bune.

4. Pentru ca un depozit să-și ajungă scopul său trebuie să fie condus de un om cunoscător, care făcând dese vizite locuitorilor din zona depozitului, să le dea povețe de modul cum trebuiesc îngrijiți, crescuți și hrăniți caii.

Iată dar pentru ce rolul unui depozit îl credem mai mare ca al unei herghelii și iată cum un depozit, care ar corespunde dezideratelor mai sus enumerate, poate da roade bune. Oportunitatea lor, în materie de îmbunătățirea cailor, nu se mai discută.

Ce s'a făcut la noi în această direcțiune ? S'a hotărât mai întâi ca la reședința fiecărui regiment, din fiecare capitală de județ, să se trimeată 3—4 armăsari spre a îmbunătăți epele din acest județ.

Pentrucă ne găsim în fața unei chestiuni foarte importante și pentrucă, după părerea noastră, această dispozițiune este mai mult decât inadmisibilă, să o discutăm cu toată seriozitatea și să vedem dacă trimitând, presupunem la Craiova, 4—5—10 armăsari, vom îmbunătăți caii din tot județul Dolj. Mai întâi, este un nonsens ca, în perioada de montă, armășarii destinați reproducțiunii să stea la reședința județului și țărani dintr'o comună depărtată

să vie cu epele lor la armăsari. N'au venit locuitorii dela sate cu epele lor la armăsari pentru motivul că în toiul muncii nu putea omul să-și lase treaba lui și să vie cu iapa la armăsarul Statului dela reședința județului.

La depozitul din Constanța, unde erau vreo 4 armăsari, nu s'a bătut mai nici o iapă țărănească.

Dacă prin răspândirea armăsarilor în fiecare reședință de județ s'a ținut la îmbunătățirea cailor, deodată și în întreaga țară, această măsură nu a dat și nu putea să dea nici un rezultat bun. Nu se poate, dar absolut nu se poate, dat fiind numărul restrâns de armăsari și dat fiind personalul restrâns, începe îmbunătățirea cailor deodată în toată țara.

În toate țările, unde s'a început serios îmbunătățirea acestor animale și unde depozitele s'au înființat, așa cum trebuiau înființate, nu s'a început îmbunătățirea tuturor cailor, ci pe zone, pe localități și numai după ce caii dintr'o zonă s'au îmbunătățit, atunci s'a început activitatea ipică și în altă parte.

În depozitele Statului erau 150 armăsari din rasele : pur sânge englez, pur sânge arab, pur sânge anglo-arab, $\frac{1}{2}$ sânge englez și $\frac{1}{2}$ sânge arab.

Statisticele depozitelor de armăsari ne fac cunoscut că media epelor bătute anual de fiecare armăsar este de 9, pe când trebuia ca fiecare să bată cel puțin 30—40.

Acest rezultat dezastruos ne face să înțelegem, că practica de a răspândi armăsari pe la reședințele județelor nu este bună. Cu chipul acesta țărănimea ca și proprietarii rurali, nu au nici un profit și tocmai ei ar trebui să beneficieze de armăsarii Statului, căci producții epelor lor au mare nevoie de îmbunătățire.

Mai târziu armăsarii Statului s'au centralizat în următoarele depozite :

Un depozit la Craiova	cu 28 armăsari
„ „ „ Ploești	„ 31 „
„ „ „ București	„ 27 „ și
„ „ „ Slobozia	„ 46 „

În afară de aceste 4 stațiuni mai erau : Tulcea, Constanța, Cislău, cu un număr de armăsari mult mai mic.

Totalul armăsarilor din aceste depozite era în 1906 de 142. Din acești 142 armăsari erau : 44 pur sânge englez, 6 pur sânge arab, 4 pur sânge anglo-arab, 83 jumătate sânge și rasă românească.

Ministerul Agriculturii, pătruns de răul sistem de a se răspândi armăsarii pe la reședința regimentelor, a început în Dobrogea o îndrumare mai serioasă.

În anul 1897, ministrul agronom Aurelian înființează o comisie zootehnică, care avea misiunea să studieze îmbunătățirea cailor din Dobrogea; înființează expoziții și curse la Constanța. Mai târziu, ministrul Stolojan ia dispozițiuni să se facă un studiu serios asupra animalelor din Dobrogea. Acest studiu ne poate servi chiar astăzi foarte bine de călăuză. Se știe că în Dobrogea erau aproape 6.000 epe bune de prăsilă.

În anul 1899, D. Sturza, ministru ad-interim la domenii, înființează un depozit de armăsari la Constanța, compus din 16 armăsari de făptură mai mult anglo-arabă, destinați numai comunelor Gheringec, Tatlageacul mare și mic. Anul următor au fost bătute în aceste comune aproximativ 400 epe. Această măsură este nu se poate mai bună, căci încetul cu încetul urmând să se înjghebeze în Dobrogea un depozit de armăsari, se va putea lucra serios la îmbunătățirea animalelor în mod inteligent și calul dobrogean în scurt timp putea să se modifice. În anul 1909, Anton Carp, ministru al agriculturii, a dispus ca depozitul dela Constanța să fie înzestrat cu 250 armăsari de făptură mai mult anglo-arabă.

Depozitul dela Constanța prin stațiunile sale de montă avea cea mai mare influență asupra îmbunătățirii calului dobrogean. Cine a colindat satele: Tatlageac, Mangea-Punar, Gheringec, 2 Mai, etc., a putut să vadă importanța unui asemenea depozit.

În anul 1909, Ministerul Agriculturii avea în depozitul dela Constanța armăsari destinați mai mult Dobrogei. Pe măsură ce acest depozit urma să se organizeze, pe măsură ce stațiunile de montă urmau să fie instalate în toate părțile, pe măsură ce se luau în seamă toate dispozițiunile principale în zona de activitate a acestui depozit; Ministerul Agriculturii urma atunci desigur să înființeze un alt depozit în altă parte a țării; și așa trebuia să se procedeze, pe etape, până când se îmbunătățeau toți caii din Vechiul Regat. În anul 1910 se înființează depozitul dela Grași.

În anul 1913—1914 se înființează și depozitul dela Slobozia.

Efectivul în anul 1915 era :

1. Depozitul *Anadalkioi*, județul Constanța, cu 200 armăsari.
2. Depozitul *Grași*, județul Neamț, cu 179 armăsari.
3. Depozitul *Slobozia*, județul Ialomița, cu 25 armăsari.

Din acest succint studiu al depozitelor de armăsari din țară se pot trage următoarele concluziuni :

1. Depozitul dela Constanța era nevoie să fie în așa fel organizat, încât să corespundă tuturor trebuințelor Dobrogei.

2. Era necesar să se înființeze încă un depozit de armăsari în Oltenia.

3. In aceste localități, Statul trebuia să-și concentreze toată activitatea ipică. Este un non-sens că credem că aveam și avem puțința de a îmbunătăți de odată toți caii din țară.

4. In aceste regiuni, trebuie să se stabilească cât se poate mai multe stațiuni de montă. In aceste stațiuni de montă să fie trimiși armăsarii pe timpul bății.

5. Fiecare depozit să fie condus de un om priceput, care va da proprietarilor ca și țăranilor povețe asupra creșterii, hranei și îngrijirilor ce trebuiesc date cailor.

6. In aceste localități, Statul să înființeze expoziții pentru mânjii eșiți din armăsarii depozitului.

7. Directorul fiecărui depozit să fie obligat a ține o serie de conferințe populare, arătând scopul ce urmărește Statul cu înființarea acestor instituțiuni ipice.

* * *

In mod indirect, Statul mai ajuta îmbunătățirea calului prin :

Concurs și expoziție

Aceste două mijloace de intervenire au importanța lor. Din punctul de vedere al îmbunătățirii animalelor, se pot confunda : o expoziție trebuie să fie urmată de un concurs, și un concurs de o expoziție ; excepție, bine înțeles când prin concurs se vizează și cursele.

Importanța expozițiilor a fost și este întotdeauna foarte mare. Ele au contribuit în mod simțitor la îmbunătățirea animalelor dintr'o țară. Importanța acestor expoziții nu ține numai de faptul că proprietarilor expozanți de animale li de dau premii în bani sau medalii, dar aceste expoziții mai sunt locuri de întrunire, unde se face schimbul de idei între proprietari, unde fiecare vede cu proprii săi ochi ceiace a făcut altul, judecă superioritatea sau inferioritatea vitelor expuse de un alt proprietar, învață caracterele diferitelor soiuri de animale expuse, apreciază importanța și folosul

creșterii unei rase sau alteia, se deprinde cu modul de a hrăni sistematic animalele, cunoaște localitățile unde sunt reproducători de frunte, cunoaște și-și dă seamă de bunele forme ale unui reproducător, își creiază debușeuri atunci când marfa sa este bună. În definitiv, expozițiunile sunt niște focare de instrucțiune și de propagandă agricolă. Aci se poate da proprietarilor de animale lecțiunea cea mai bună și cea mai instructivă. Aci, și numai aci, ei se pot convinge, căci văd. Numai prin expoziție se poate face o dreaptă apreciere a calităților animalelor dintr'o localitate. Aceste motive sunt suficiente, credem, pentru a scoate în evidență marea importanță ce o prezintă o expoziție de animale.

Expoziții de animale există în toate țările și în toate țările ele au dat rezultate bune. Sunt unele țări cari au expoziții în fiecare comună. Elveția de pildă are expoziții comunale, cantonale, federale și pe fiecare an se cheltuesc, cu aceste expoziții, mai mult de 800.000 lei aur.

Găsim expoziții și concursuri de animale în Franța, Germania, Anglia, Belgia, Cehoslovacia, Ungaria, Olanda, Danemarca, etc. Sunt concursuri și expoziții de animale și acolo unde nu se găsesc herghelii.

La noi în țară, primele expoziții de animale, după cât se știe, au avut loc în anii 1863—64 la Iași și la București. Nu știm nimic referitor la rezultatele acestor expoziții. Legea din 4 Iulie 1881 a comițiilor agricole regulamentează aceste expoziții județene. Expozițiile județene nu s'au continuat.

În anul 1897, sub ministrul Stolojan, a avut loc la Constanța prima expoziție de animale. Expoziția a început la 5 Septembrie și a ținut 4 zile. În vederea organizării sale o comisiune a fost instituită spre a alcătui un regulament, care a fost publicat în *Monitorul Oficial* din acelaș an. În regulament se prevăd toate condițiunile participării la expoziție.

Expoziția dela Constanța a cuprins toate grupurile animalelor domestice, afară de porci. La această expoziție au luat parte animalele din județele Constanța, Tulcea și Ialomița. Ea a avut mai mult un caracter regional.

Dela 1897 și până în 1916, expozițiile nu s'au continuat regulat în fiecare an, ceiace constituie un mare rău. Când a avut loc prima expoziție la Constanța, în 1897, în intențiunea tuturor a fost ca de aci încolo, în fiecare an, în Dobrogea, să fie cel puțin câte o expoziție de animale, căci se prevedea că aceste expoziții vor avea o influență foarte mare asupra îmbunătățirii animalelor. Nestatorni-

cia care intră în firea românului a făcut și aci, ca un excelent început, să nu aibă continuitate.

A susținea că prima și a doua expoziție de animale a dat rezultate bune, este a mărturisi un lucru cunoscut. Cu toate acestea nu este un rău să facem o comparație între prima și a doua expoziție, spre a vedea influența lor asupra animalelor. Prima observație făcută este că la a doua expoziție dela Constanța numărul animalelor aduse a fost de două ori mai mare ca la prima. Proprietarii expozanți, văzând că juriul, la prima expoziție, încurajează calul de făptură dobrogeană, au adus la a doua expoziție un număr mai mare de cai dobrogeni. Văzând de asemenea că juriul nu premia cai atinși de boale ereditare, proprietarii dobrogeni au început să priceapă că nu poate fi profitabilă decât producerea unor cai frumoși și fără boale ereditare. La a doua expoziție dela Constanța, numărul cailor cu boale ereditare a fost mai mic ca la prima. Iată în adevăr rezultate cât se poate de bune și iată pentru expozițiile dela Constanța trebuiau ținute regulat în fiecare an.

Cele două expoziții dela Constanța au deșteptat în crescătorul dobrogean gustul de a se ocupa mai serios cu producția calului. Vede mai bine, mai clar, în această chestiune, și își dă socoteală că cu puțină bunăvoință se pot produce cai buni pentru cavaleria ușoară. Proprietarii de herghelii din Dobrogea au văzut că e mai bine să aleagă epele din herghelii și să le împreune cu armăsari cu o conformație asemănătoare conformației epei.

Cu v.e-o câțiva ani înainte de 1916, Ministerul Agriculturii începuse să organizeze regulat la Constanța expoziții de produșii eșiți din armăsarii Statului. Lucru demn de constatat este că din an în an se aduceau la expoziție și mai mulți și mai frumoși produși. Ministerul Agriculturii prevedea în bugetul său anual suma necesară decernării premiilor produșilor buni.

Relativ la Constanța putem conchide că, cu cât expozițiile de animale urmau să fie mai regulate și într'o serie mai mare de ani, cu atât creșterea cailor din această parte a țării promitea să se îndrumeze mai bine și pe o cale mai sigură.

Cine a urmărit an cu an expoziția dela Anadalkioi, și cine și-a dat socoteala de sânguința continuă a Ministerului Agriculturii în această direcțiune, nu poate să constate altceva decât că expoziția din anul 1910 a fost mult mai importantă ca cea din anul 1909 și a dovedit că Dobrogea este centrul cel mai prielnic creșterii calului în Vechiul Regat. Legenda că în Dobrogea nu se găsesc cai de remonță a fost spulberată, grație încurajării acordate de Ministerul Agriculturii, probă că în anul 1910 s'au cumpărat cai pe cari i-a văzut

M. S. Regele Ferdinand I, pe atunci Principe moștenitor al Tronului. Și iarăș aprecierea unora, că Dobrogea nu are o rasă a ei proprie, nu trebuie ținută în seamă, căci cei cari cunosc Dobrogea, știu destul de bine că această provincie transdanubiană a avut și are o rasă a ei de cai, derivată din rasa orientală, rasă proprie călăriei, bine obișnuită climatului, rezistentă, rustică și focoasă.

La expoziția de cai din anul 1910, s'au observat mulți produși foarte frumoși, mai ales cei eșiți din a doua generație. Organizatorilor expoziției dela Constanța trebuie să le fim recunoscători.

Ministerul Agriculturii, pătruns de principiul practic că nu se poate lucra în mod sistematic în toată țara, în chestiunea îmbunătățirii calului, a ales ca zonă de activitate Dobrogea, unde a trimis armăsarii depozitului și unde a luat măsuri de încurajare. Inceputul cu încetul acest început aproape neînsemnat, care făcea să zâmbească pe cei cari credeau că în țară la noi nu se pot produce cai buni, a avut darul să schimbe părerea și celor mai pesimiști. În țară la noi se pot produce cai tot așa de buni ca și în Ungaria, cu condițiunea ca să fim practici, bine chibzuiți, răbdători, și din momentul ce ne-am făcut un program, să-l urmărim. Avem ferma convingere că lucrând patriotic și cu perseverență, Dobrogea ar fi putut deveni centrul de unde urma să se facă remonta cavaleriei pentru necesitățile Vechiului Regat, înainte de 1916. Nu este prudent să lucrăm numai sub impresiunea momentului, ci să lucrăm continuu. Dacă locuitorul dobrogen ne-a dovedit că se poate ocupa cu chestiunea creșterii calului, când este încurajat și când calul său găsește un deuseu bun; dacă sindicatul agricol din Constanța ne-a arătat mișcarea economică ce de un timp încoace o manifesta în Dobrogea până în 1916, socotim că sosise timpul ca Ministerul Agriculturii să-și organizeze serviciul de îmbunătățirea cailor cât se poate mai sistematic. În acest scop, măsurile propuse ar fi fost:

1. Direcțiunea sanitară, prin serviciul său veterinar, să ia toate măsurile prin cari să se garanteze sănătatea epelor.

2. Prefectura județului Constanța, prin intermediul medicilor veterinari din Dobrogea, să castreze pe riscul și socoteala proprietarilor, toți armăsarii improprii prășirii.

3. Ministerul Agriculturii și Domeniilor, prin intermediul directorului depozitului de armăsari dela Constanța, să stabilească în mod definitiv stațiunile de montă.

4. Expoziția dela Constanța să fie asociată și cu un mare târg de cai, de unde și armata și particularul să poată cumpără.

5. Ministerul de Război să înființeze în Dobrogea un depozit pentru creșterea mănzilor cumpărați de armată.

6. Prime de 100—150 de lei aur să fie date crescătorului de cai, care vinde armatei. Să se excludă intermediarul.

7. Ministerul Agriculturii să ia măsuri ca, acolo unde se ocupă cu îmbunătățirea calului, să se ocupe și să răspândească plante de nutreț.

8. Să se înceapă autorizarea armăsarilor particulari.

Cu chipul acesta, de sigur că depozitul de armăsari dela Constanța ar fi putut avea o înrăurire favorabilă asupra îmbunătățirii calului dobrogean.

Prima expoziție dela Constanța a fost urmată de altele și în alte părți ale țării, așa bunăoară Iașul a organizat o expoziție de animale, divizată în 5 secțiuni :

- a) Secțiunea cailor ;
- b) „ boilor ;
- c) „ oilor ;
- d) „ porcilor ;
- e) „ găinilor.

Am avut ocaziunea, la această expoziție, să ne facem o idee justă de calitățile și caracterele calului din nordul Moldovei, cum și de îndrumarea îmbunătățirii acestui cal. Am mai constatat că unii din marii proprietari își dădeau în adevăr osteneala de a putea produce calul necesar armatei.

Expoziția dela Iași, subvenționată și de Stat și de comună, ar fi putut avea, dacă se continua, darul să stimuleze foarte mult producțiunea calului bun pentru armată. Din nenorocire, și aci ca și la Constanța, acest fel de încurajare nu s'a mai continuat. Se pare că noi Românii nu suntem bine pătrunși de foloasele ce ne poate da o expoziție de animale.

* * *

Craiova, fosta capitală a Olteniei, a avut și dânsa prima expozițiune agricolă în anul 1898, subvenționată numai de Stat.

Expozițiunea a avut 3 secțiuni :

- a) Secțiunea animalelor ;
- b) „ produselor agricole ;
- c) „ industriei.

La expoziția agricolă dela Craiova, am avut ocaziunea să constatăm că animalele din specia calului în Oltenia nu sunt atât de bune ca în nordul Moldovei, și că proprietarii olteni nu se îndeletnicesc atât de mult cu creșterea acestor animale. Dar că în această parte a țării se găsește rasa de porci Mangalița, asupra căreia, în altă lucrare, vom face o descriere cât se poate de completă.

Și la Craiova acelaș lucru, din 1898 și până în anul 1916 nu s'a mai ținut nici o expoziție.

* * *

Județul Brăila a avut în 1899 prima expoziție agricolă, subvenționată numai de comună, la care am avut ocaziunea să constatăm frumoși cai. În anul 1901, s'a ținut o a doua expozițiune de animale, unde, în urma dărilor de seamă, se poate constata că animalele cabaline au fost bine reprezentate.

După cum vedem, este oarecare îndrumare în privința îmbunătățirii animalelor, prin ajutorul acestor expoziții, însă, încă odată, ele n'au continuitate și aceasta este partea absolut defecțuoasă.

Păreră noastră este că, trebuie în fiecare județ și în fiecare an, să fie o expoziție de animale, subvenționată și de județ și de Stat. Pentru aceasta, Statul era dator ca în fiecare an să înscrie în bugetul său o sumă de 100.000 lei aur destinată numai premiilor. Să nu credem că această sumă era mare, pentru că au fost state și mai mici și mai sărace ca noi, cari cheltuiau pentru expoziții și concursuri sume mai mari de bani.

Județele puteau prevedea în bugetele lor respective o sumă de bani cel puțin egală cu suma de bani alocată județului de către Stat.

Alergările de cai n'au așa de mare înrăurire asupra îmbunătățirii cailor, ca expozițiunile și concursurile, totuși ele au puțința de a stimula această îmbunătățire, cu condiție ca să se excludă dela alergări și să nu se dea nici un premiu armăsarilor și epelor atinse de vre-o boală ereditară. Fără a intra atât de mult în discutarea organizării curselor, ca neavând mare importanță din punctul nostru de vedere, trebuie totuși să afirmăm, că la noi există din anul 1874—75 societatea „Jockey-Club“, care se ocupă mai mult cu producerea calului de pur sânge englez.

Cursele de cai au fost de mult cunoscute și adoptate în România. Ni se afirmă că pe timpul domniei lui Vasile Lupu se încurau

cailor palatului. Românii au adoptat acest sport, dacă îl putem numi astfel, dela Turci, cu cari erau în contact. Ca probă că alergările de cai intră în obiceiurile poporului român, este că țărani la Drăgaica și la Sf. Teodor își încură cailor lor.

Sunt localități chiar în țară, unde se fac curse de cai aidoma ca și la Turci, Tătari și Cazaci.

SULTZER, în *Istoria Daciei Transalpine*, ne descrie jocurile, petrecerile populare și întrecerea tinerimii la curse pe cai arăbești și turcești.

În Moldova, unde rasa cailor era mai renumită, de mult se făceau curse, astfel sub domnia lui Nicolae Suțu și Grigore Ghica, se organizaseră sistematice curse de cai pe marginile Bahluiului. În Oltenia se făceau deasemenea curse. Următoarea anecdotă, căreia nu-i garantăm completă autenticitate, ne dă măsura cailor olteni :

„Se zice că un popă român, ducându-se la Pesta pentru a-și vinde porcii îngrășați și ajungând în momentul alergărilor, ceru voe juriului să alerge și el cu calul său, să se ia la întrecere cu ceilalți călăreți. Comitetul curselor din Budapesta, pentru a procura publicului ocaziunea de a se distra bine, a admis cererea preotului. Cursa începe și ca culmea surprizei preotul iese întâiul. Fapt demn de remarcat la această cursă este, că fugaciul preotului, mic de talie, însă focos și de făptură arăbească, a distanțat mult pe ceilalți cai, pur sânge englez, cari alergau. Preotul și calul său, de unde la început fu pentru public un obiect de distrațiune, la sfârșitul cursei își atrase admirațiunea tuturor ¹⁾.

În anul 1856—57, după războiul dela Crimeea, cursele de cai fură organizate după inițiativa privată a consulului englez Colquhoun, a lui Green și a căpitanului Planden. Ele aveau loc la Colentina. În anul 1859, sub domnia Principelui Cuza, avu loc o cursă militară la Floreasca.

În 1861, la cursele din Moldova alergau cailor din herghelile : Moruzi, A. Mavrocordat și Negruți.

În 1866, sub domnia defunctului Rege Carol I, pe atunci Domn al României, și cu ocaziunea unei călătorii, făcută în munții Vrancei, se organizară curse de cai de munte. La una din curse, o munteancă, nevasta cunoscutului preot Taftă, ieși cea dintâi. Domnitorul o decoră.

1) Anecdota e luată din cursul de Ipologie al căpitanului Goruneanu

În anul 1867, la Craiova organizându-se curse sistematice, un țaran, călare pe un cal țărănesc, întrecu pe niște boeri, cari călăreau cai englezești de pur sânge.

În 1868, se făceau curse militare la Floreasca.

În 1869, în urma inițiativei Generalului Florescu, se organizează curse militare.

În 1870—71, se ținură alergări tot militare.

În 1871—72, acelaș lucru.

În 1873—74, acelaș lucru.

În 1874, se înființă societatea Jokei-Club.

În 1875, se construiește un ipodrom la Cotroceni și se ținură alergări și la Iași și la București.

În anul 1876 colonelul Slăniceanu, ministru de război, organizează bine cursele militare și publică în *Monitorul armatei* Nr. 13 din 8/20 Mai instrucțiunile necesare.

Prima comisiune fu compusă din :

Generalul Alexandru Zefcari, președinte.

Colonel Arion

Crețeanu

Locot.-colonel Kirițescu

Maior Beller

Căpitan Dionie Fotino

„ A. Blaremburg

} Membri.

În 1877, nu s'au ținut alergări din cauza războiului.

În 1878, cursele reîncepură de două ori pe an, în Mai și în Octombrie.

Plecând dela această dată, cursele conduse de societatea Jokeylor deveniră din ce în ce mai importante.

Statul, Ministerul Agriculturii, Societatea centrală a agricultorilor români, au încurajat anual, cu sume de bani, instituțiunea curselor.

Dacă am făcut o mică excursiune în domeniul istoricului curselor în România, este numai spre a vedea că ele există de mult timp și că intră în obiceiurile țării.

În Dobrogea de mult, de foarte mult timp chiar, exista curse de cai, cari se făceau pe distanțe cu adevărat colosale. Ministerul Agriculturii le-a încurajat din anul 1897 și scopul său era de a constata și menține, rezistența cailor dobrogeni. În scopul acesta a alcătuit și un regulament.

Din dispozițiunile regulamentare ale curselor din Constanța se vede lămurit că animalele, armăsari și epe, cu boale ereditare, sau cu alte anomalii ce se moștenesc, nu erau admise la alergări.

Alergările din Dobrogea, înființate în acelaș timp cu expoziția, adică la anul 1897, s'au continuat regulat până la 1916, cu toate că, propriu vorbind, nu pe ele se poate pune mare temeii, în chestiunea îmbunătățirii cailor. Ele au fost considerate și chiar trebuie să fie considerate ca un compliment distractiv al expozițiunii.

* * *

Tot ca intervenire indirectă din partea Statului, mai sunt și așa zișii armăsari *aprobați* și *autorizați*. Cei dintâi *aprobați* sunt acei armăsari cari, prin făptura lor, sunt în stare să îmbunătățească o rasă : sunt armăsari de elită, fără nici un beteșug ereditar. Aprobarea se însoțește în totdeauna de o primă în bani dată de Stat, a cărei valoare este în raport cu calitatea reproducătorilor. Prima nu se dă decât în cazul când armăsarul a bătut 30—40 epe fătătoare. Aprobarea nu se acordă unui armăsar decât în urma avizului unei comisiuni speciale. Ea nu durează mai mult decât un an.

Acest fel de încurajare se află în alte țări, ca Franța, Germania, etc.

Armăsarii *autorizați* sunt aceia, cari prin făptura lor, deși n'au puțința de a ameliora o rasă, îi păstrează însă aceleași calități, aceleași caractere, nu o strică. Autorizarea nu implică o primă anuală ca aprobarea. Armăsarii *autorizați* sunt supuși la aceleași dispozițiuni ca și cei *aprobați*.

Nici nu mai începe îndoială că spre a se putea lua asemenea măsuri, este nevoie să se examineze, rând pe rând, și cu cea mai mare atențiune, toți armăsarii din țară, să se oprească în urmă cei buni și să se castreze cei răi. Dacă această măsură nu se poate face deocamdată în toată țara, și nu se poate face, este de neapărată trebuință să se aplice în zona depozitului de armăsari, unde Statul și-a concentrat întreaga activitate ipică. Cu satisfacție constatăm că în Dobrogea, și mai ales în comuna Gheringec, unde erau armăsarii Ministerului Agriculturii, s'a aplicat această dispoziție, scopindu-se în primăvara anului 1901 toți armăsarii țărănești, ce nu erau buni de prăsilă. Dela 1901 și până în 1916 s'a continuat în acest sens.

În anul 1915 erau *aprobați* cu sau fără primă 107 :

a) Armăsari *aprobați* cu primă 51 ;

b) Armăsari *aprobați* fără primă 56.

Statul mai poate încuraja producerea cailor într'o țară și prin remonta locală, creând astfel aceștei mărfi un debușeu asigurat.

Remonta

Unul din mijloacele cele mai puternice, pentru a se încuraja indirect producțiunea calului dintr'o țară, este fără îndoială remonta locală. Ținând socoteală că animalul cal este o marfă ca ori și care alta, este firesc că nu se va angaja mai nici un capital, dacă marfa cal nu va avea un debușeu asigurat. Este o regulă în deobște cunoscută, care se aplică la orice marfă.

Principatele române, altă dată centru de export în materie de cai, țări considerate ca făcând parte din cele mai bune pentru remonta străină, ajunsese în ultimele decenii înainte de 1916 nevoite să alege pe la țările vecine ca să-și procure caii necesari armatelor sale. Și Vechiul Regat cumpăra cai tocmai dela acele țări, cari altă dată veneau la noi și-și făceau remonta. În adevăr, de pe la 1875—1885 și mai ales de când armata română a luat o mai mare dezvoltare, făceam remonta și în țara rusească și în Austro-Ungaria.

Până în anul 1888, nu ne procuram cai pentru armată decât din țara rusească. Pentru cavaleria ușoară se aduceau cai originari din regiunea Donului, iar pentru artilerie din regiunile Tambof și Kurk ¹⁾

Plecând dela această dată, s'a decis de Ministerul de Război ca pentru cavalerie (călărași, roșiori, jandarmi), să se cumpere cai din Austro-Ungaria, iar din țara rusească numai pentru artilerie. Două comisiuni de remontă fură numai decât organizate, una pentru a cumpăra cai din Rusia, alta din Austro-Ungaria. Fiecare comisiune era compusă din trei membri; un colonel, președinte, un veterinar militar și un ofițer, membri. Pentru remonta cavaleriei, membrii comisiunii sunt ofițeri de cavalerie; pentru aceia a artileriei, sunt artileriști.

Remonta cailor necesari armatei se făcea prin mijlocirea antreprenorilor și după niște condițiuni stipulate în caetul de sarcini.

Talia cerută pentru caii destinați armatei era :

1,51—1,55 m., pentru cavaleria ușoară.

1,56—1,60 m., pentru jandarmi și roșiori.

1,56—1,65 m., pentru artilerie.

1) După afirmațiunea mai multor ofițeri, caii din regiunea Donului, destinați cavaleriei românești, erau mult mai voinici decât acei aduși mai în urmă din Ungaria.

Până la anul 1892 s'au cumpărat pentru armata teritorială cai din țara rusească.

Armata noastră avea anual nevoie de un număr aproximativ de 2.300—2.500 cai, adică :

600 pentru artilerie.

600—700 pentru cavaleria permanentă.

1.000 pentru cavaleria teritorială.

Proprietarii crescători de cai, cari doreau să vândă armatei produsul hergheliei lor, trebuia să facă o ofertă Ministerului de Război, care trimetea o comisiune cu însărcinarea de a examina caii oferiți și de a cumpăra pe cei cari întruneau condițiunile de admisibilitate.

Observațiuni asupra remonteii

Știm că cheștiunea remonteii într'o țară constituie una din cele mai delicate cheștiuni, pentrucă sunt interese la mijloc și toată lumea știe, că ori de câte ori sunt interese, trebuie să fie și dificultate.

Fiecare țară are nevoie anual pentru armatele sale de un număr oarecare de cai. Acest număr, mai mare sau mai mic, subordonat dezvoltării armatei, trebuie să-l găsească pe teritoriul său. Nu este bine ca o țară să fie tributară străinătății, care, uneori vrea să-i vândă cai, altă dată nu, după cum interesele dictează. Trebuie să se facă tot posibilul ca să se găsească stocul necesar și bun înăuntru, nu în afară. Cu această ocaziune atingem cheștiunea atât de mult discutată, și la noi și aiurea, a remonteii locale. Remonta locală are două mari avantaje : întâi stimulează producerea calului, îmbunătățindu-l, și al poiejadă puțință Statului să aibă la dispozițiunea lui, în ori și ce timp, stocul de cai de care armata are anual nevoie. În țara noastră remonta se făcea în Ungaria și Rusia, cea dintâi ne dădea caii pentru cavalerie, cea de a doua pentru artilerie. Caii se cumpăra de anumite comisiuni și prin intermediul antreprenorilor. Nici în Ungaria, nici în Rusia, nu cumpăram cel mai bun material, pentru motivul că plăteam puțin. Remontorii noștri militari o știu foarte bine și știu cât de greu se mai găseau caii buni, mai ales în Ungaria. Luam ceiace alte state refuza. Calul nostru remont până la 1916, mai ales cel unguresc, se uza repede și nu putea suporta decât puțin timp greutățile serviciului militar. Aceasta era opiniunea ofițerilor cu adevărat cunoscători de cai¹⁾. În acest caz, o remontă locală se impunea, adică să facem ceiace alte state au făcut, și ceiace Bulgaria făcea până în 1916²⁾.

1) Și acest lucru s'a dovedit din belșug cu ocazia războiului din 1916—1918.

2) N. Filip. *O excursiune zootehnică în Bulgaria*. Arhiva veterinară, 1907.

O remontă locală implică mai multe condițiuni. Să le discutăm :

1. Calul, acest animal gingaș, se produce și se crește greu. Crescătorul de cai are foarte multe riscuri până să ajungă cu caii lui la vârsta de 4—5 ani, când se pot vinde în condițiuni mai bune. Pentru ca crescătorul de cai să poată beneficia de munca și capitalul angajat în exploatarea cailor, trebuie ca marfa să se vândă cu preț. Prețul 400—500 până la 600 lei aur chiar, prețul obișnuit al remontei noastre până la 1916, nu era satisfăcător.

Era absolută nevoie ca el să se mărească și să se alcătuiască, ținându-se socoteală de întreținerea zilnică a cailor, de mortalitatea la %, de natalitatea la %, de numărul la % a acelor cai cari nu se puteau vinde din cauza defectelor, de capitalul angajat cu cumpărarea epelor și armăsarilor, de amortizarea locuințelor, de cheltuelile personalului ocupat cu îngrijirea cailor, etc. Numai după ce s'ar fi ținut socoteală de toate aceste condițiuni, numai atunci se putea în mod echitabil stabili un preț de remontă. În toate țările, prețul remontei se mărise : în Franța trecuse peste 1000 lei aur, în Anglia, Germania același lucru.

Fatal a trebuit să se mărească, pentru că în ultima decenie înainte de 1916 nu mai erau aceleași condițiuni în producerea cailor ca altă dată. Să ne punem în ipoteza că am fi putut găsi într'o țară vecină cai în condițiuni mai bune și mai efteți ca în țara noastră. Aceasta ne dădea oare dreptul să facem remontă în altă parte și să nu încurajăm remonta locală? Noi credem că nu, și ne închipuim că oamenii cu adevărat serioși și cari doresc prosperitatea unei țări, nu pot rezona în chipul acesta. Remonta locală trebuie încurajată chiar și în cazul când plătim mai mult caii, pentru că banii rămân în țară și contribuiesc la mărirea bogăției naționale. Nu ducem peste hotare pungile noastre de bani, după cum noi am făcut-o înainte de 1916. Și apoi, încurajând remonta locală, am fi avut în totdeauna cai la dispoziție. Ministerul Agriculturii luase măsura să se dea ca premiu 100—150 lei aur pentru fiecare cal cumpărat în țară.

Nu numai că prețul trebuia mărit, dar mai trebuiau făcute multe înlesniri celor cari se ocupau cu creșterea cailor, așa de pildă o reducere a taxelor de pământ, o arendare în condițiuni mai avantajoase, ușurări cari se făceau și în alte țări, cum este Rusia și Bulgaria. După cum Statul putea impune arendașilor săi obligația de a avea un număr suficient de tauri pentru vacile sătenilor, dispoziție care exista în țara noastră, tot așa Statul mai avea îndatorirea de a face înlesniri crescătorului de cai, căci, încă

odată repetăm, creșterea și producerea calului era și este chiar cea mai grea speculație animală.

Prima condițiune, prin urmare, era deci mărirea prețului remontei locale.

2. Calul de cavalerie și artilerie are o anumită talie. Este sau nu nevoie ca un asemenea cal să aibă o talie mare? Sau, cu alte cuvinte, caii mari de talie sunt ei cei mai proprii pentru serviciul militar? Iată o chestiune asupra căreia este bine să ne fixăm puțin.

Un cal cu o talie mare, așa cum îl găseam noi din Ungaria, în mare parte nearmonic, cu un piept puțin dezvoltat, cu niște membre lungi și puțin mușchiuloase, era un cal la care ponderațiunea organică nu putea fi în echilibru, și, ca consecință, energia, fondul unui asemenea animal era, din cauza nearmoniei în conformație, mult diminuat. Cu un asemenea cal nu se putea face mult serviciu. Un animal cu o talie mare nu poate fugi așa de mult și așa de ușor ca un altul cu o talie mai mică, din cauză că energia automotoare cheltuită de primul este mai mare ca cea cheltuită de secundul. Fără îndoială că susținând reducerea taliei, la remonții destinați armatei, să nu se creadă că voim să recomandăm cei mai mici cai! Nu, căci noi știm perfect de bine, că arma cavaleriei își are și ea exigențele ei și că nu se poate trece peste o limită oarecare. Dorim însă ca această limită de talie să fie de un minimum 1,48 m. Caii cu o talie cuprinsă între 1,48—1,50—1,52 m., cu o făptură cât se poate mai bună, cu niște picioare mușchiuloase și puternice, cu o spinare și o crupă în cele mai bune condițiuni de soliditate, sunt, după a noastră părere, cei mai buni cai de cavalerie. Și părerea noastră o putem sprijini pe exemple. Cu toții știm că cel mai bun cursier pe care l-a avut și-l are omenirea este calul arăbesc. El, în toate timpurile, a fost obiectul de predilecție al omului. El a fost tovarășul nedespărțit al Beduinului nomad. El este cel mai bun și mai robust fugaci. Oare talia calului arab este mare? Ea este intermediară, între mare și mică, este de 1,47—1,48. Un alt exemplu: una din cavaleriile cele mai bune este aceia a chasseurilor din Africa. Remonta lor se compune din cai de 1,48—1,50. În cavaleria ungurească nu se mai aprecia așa de mult talia. Ea s'a mai redus, se caută însă cai forți în membrele lor. Acelaș lucru și în alte cavalerii. Fiind astfel, nu avem noi oare dreptul să susținem că este nevoie de o reducere a taliei?

Această reducere a taliei se poate face și la calul destinat artileriei. În țara noastră și în condițiunile noastre topografice, culturale, economice, se pot produce cai buni de călărie. Trecutul calului românesc dovedește aceasta. Nu avem decât să voim serios și să

muncim pentru a produce un asemenea cal. Ca să se încurajeze remonta locală pentru artilerie, în unele țări și mai ales în Bulgaria, s'a recurs la următorul mijloc pe care îl găsim bun. Statul cumpăra din Rusia epe mai mari de talie, cu făptură corporală corectă și le dădea proprietarilor cu următoarele obligațiuni: proprietarul să le îngrijească bine și să le dea la armăsarii Statului destinați lor. Statul examina producții acestor epe, îi cumpăra și îi trimitea în depozitele lui de creștere. După 5 ani, proprietarul era stăpânul epei. Până în 1915 se cumpărase 1.200 epe rusești. Această măsură era îndrituită să dea roade bune în Bulgaria, căci ea urma să asigure remonta pentru artilerie, după cum se asigura în parte și remonta pentru cavalerie.

Se poate conchide, că o reducere a taliei cu câțiva centimetri nu putea și nu poate fi chiar astăzi decât folositoare și în măsură să contribuie la mărirea producerii calului în țara noastră.

2. Statul mai putea încuraja remonta locală și prin crearea depozitelor de creștere. Aceste depozite funcționa în multe țări. Ele aveau și au de scop să crească mânji cumpărați dela particulari, să-i dresseze și, la o vârstă anumită, să-i răspândească pe la diferite regimente. Când aceste depozite există într'o țară, sistemul remonteii cailor se simplifică, căci comisiunile de remontă cumpără pe un preț stabilit mânji de 2—3 ani și-i crește în urmă în depozite.

Riscul creșterii cailor l-ar suporta mai mult Statul, ca particularul. Singurul avantaj pentru Stat ar fi, că acești mânji, supuși la depozit unei hrăniri mai intense, se pot mai bine desvolta, pot fi mai voinici, mai puternici. Pentru ca depozitul să nu coste mult, el trebuia organizat în așa mod, încât hrana să se găsească în cele mai eftene condițiuni. Un alt folos ce l-ar fi avut Statul este că remonții împărțiți pe la regimente, erau deja obișnuiți cu serviciul militar.

4. Comisiile de remontă constituiau punctul de căpetenie al remontării cailor. De destoinicia lor depindea cumpărarea remonților buni sau răi. Ele trebuiau să fie alcătuite din tot ce are armata, și așa putea zice țara, mai capabil, mai priceput în chestiune de cai. Am fi părtașii comisiunilor mixte. Comisiunea de remontă să fie permanentă, pentrucă cu cât membrii ei s'au ocupat mai mult cu cumpărarea cailor, cu atât se exersează mai bine în această direcțiune și cu atât își formează acel ochi pactic, care vede cel mai mic defect și se poate pronunța cu siguranță asupra viitorului unui cal. În examenul cailor destinați cumpărării, comisiunile de remontă trebuie să aibă un tip făurit în mintea lor, tip care reprezintă idealul calului de cavalerie și de artilerie. Să compare cai ce-i

examinează cu acel tip și să accepte numai pe acei cari se apropie mai mult. Membrii comisiilor de remontă niciodată nu trebuie să fie seduși de frumusețea estetică a unui cal, ci să fie seduși de frumusețea utilitară a lui, căci nu este frumos decât acel animal care este perfect de bine adaptat serviciului său.

Comisiunea de remontă trebuie să știe că sunt anume regiuni ale calului milităresc, cari trebuiesc să fie ireproșabile și că sunt altele unde se mai poate îngădui vreun mic cusur. Regiunile cari trebuiesc să fie foarte bune și foarte rezistente sunt membrele. Nu se îngăduie la membre nici un cusur care ar aduce după el o diminuare a forței. Membrele cele mai bune, cele mai mușchiuloase, cele mai largi în articulațiile lor, cu tendoanele cele mai drepte și mai depărtate de os, cu copitele cele mai solide și cu aplombul cel mai corect, sunt cele mai bune membre. Pieptul să fie cât mai larg în toate diametrele sale, și cât mai desvoltat. Spinarea și crupa mușchiuloase și solide. Ochiul ager și cu vederea bună. Sunt și unele regiuni la cari putem îngădui oarecari mici defectuoșități, de ex. : un gât cam scurt și cam gros, un cap cam mare, urechi de asemenea mari și cam blegi, un profil berbecat al capului. Acestea nu au prea mare influență asupra solidității animalului și asupra regularității locomoțiunii lui. Membrii comisiunilor de remontă trebuie să fie cât mai mult și mai bine versați în chestiunile de exterior și mai ales de oase moarte pe la încheeturi, oase moarte cari depreciază foarte mult valoarea comercială a calului, diminuându-i puterea lui de motor animat.

Comisiunile de remontă, când încep să funcționeze într'o țară, și mai ales atunci când crescătorul de cai nu este încă familiarizat cu producerea calului tip milităresc, trebuie să fie mai îngăduitoare, să cumpere și acei cai cari poate nu corespund așa de bine scopului armatei, bine înțeles nu cai cu mari cusururi, cari ar putea deprecia valoarea unei cavalerii. Din an în an și treptat cu priceperea crescătorilor de cai, pretențiunile comisiei să se mărească, până când se formează și se produce tipul de care armata are nevoie. Dacă dela început comisiunea de remontă este prea exigentă, prea severă, proprietarii crescători de cai se descurajează și nu este chip să se mai crească calul milităresc. Comisiunea de remontă să lucreze pretutindenea cu cea mai mare dreptate; nici o favoare, dar și nici o șicană. În acest caz, producătorul de cai capătă încrederea în ea, și când comisiunea respinge vreun cal, omul știe că în adevăr calul nu a fost bun.

5. Prezentarea cailor la aceste comisiuni de remontă trebuie să se facă și e nevoie să se facă în totdeauna în anume locuri și la

anume date. Locurile și datele să fie totdeauna aceleași. În fiecare județ și la o anumită dată, comisiunea de remontă să primească și să examineze caii cari i se prezintă, și cei admiși imediat să fie plătiți.

Transacțiunile comerciale cele mai rezezi sunt cele mai bune. Comisiunea de remontă se va asigura dacă caii sunt sau nu sănătoși, dacă au fost sau nu morvinizați, dacă sunt sau nu atinși de vreun vițiu redibitoriu care necesită rezilierea vânzării ¹⁾. Epoca poate cea mai convenabilă pentru vânzătorii de cai ar fi primăvara sau la începutul toamnei. Acestea sunt chestiuni cari se pot modela după împrejurări. Important este ca vânzătorul de cai să știe epoca fixată și locul unde să-și ducă caii săi.

6. Ministerul de Răsboi trebuia și trebuie chiar și astăzi să publice, cu mult mai înainte, o înștiințare de numărul cailor de cari are nevoie. Acest număr, în condițiunile ordinare, nu este greu de știut. El se poate deduce din media mortalității anuale, ca și din reformă.

7. Caetele de sarcini vor fi alcătuite pentru fiecare comisiune și în ele se vor prevedea toate condițiunile necesare remontării cailor. Aceste caete de sarcini trebuiesc răspândite pretutindeni, pentru ca și crescătorul de animale să aibă cunoștința de cuprinsul lor.

Luându-se aceste dispozițiuni, se putea începe o remontă locală și se putea îndruma îmbunătățirea cailor la noi în Vechiul Regat, pentru că ei puteau avea un debușeu. Aceste măsuri trebuiesc luate în considerație chiar și astăzi, când remonta o facem în țară; pentru că dacă nu dăm îndrumarea necesară creșterii calului, spre a fi îmbunătățit mai departe, periclităm să pierdem și materialul ales pe care-l mai avem.

Măsuri legislative

Statul putea încuraja producerea animalelor și prin ajutorul măsurilor prevăzute în anume legi sau regulamente.

Iată cari ar fi fost cele principale :

1. Legea de supravegherea armăsarilor din depozitele Statului, în ce privește mai cu seamă bătaia epelor și însușirile ce armăsarii trebuiesc să aibă.

¹⁾ Pentru acest scop se poate reține din suma totală o parte : 20—30 % timpul cerut de lege pentru vițiile redibitorii, restituindu-se în urmă suma totală sau oprindu-se o parte când vreun cal a avut un asemenea vițiu.

2. Lege de supravegherea armăsarilor aprobați.
3. Lege prin care să se reducă taxa transportului pe căile ferate a animalelor de prăsilă.
4. Lege de îmbunătățirea animalelor, ținându-se socoteală de condițiunile economice.
5. Lege prin care să se încurajeze toate inițiativele private destinate îmbunătățirii animalelor.
6. Legea sindicatelor profesionale.
7. Legi și regulamente relative la societățile cooperative.
8. Legi relative la creditul agricol, prin cari societățile cooperative să poată contracta la băncile Statului împrumuturi cu termen lung.

După ce cunoaștem cari sunt măsurile legislative, prin care se putea încuraja producerea cailor, să vedem cari sunt dispozițiunile legale și regulamentare cari le aveam în țară până la 1916.

Principalele măsuri legislative erau :

Legea din 1881 a comițiilor agricole.

Legea din 1892 a îmbunătățirii cailor.

Legea din 1906 prin care se cedează Ministerului de Război o suprafață de 3.020 hectare din moșiile Grași, Petricani, ale județului Neamț, pentru instalarea hergheliei Cislău.

Legea din 1908 pentru trecerea hergheliei și depozitului dela Ministerul de Război la cel de Agricultură.

Legea fondului zootehnic din 1909.

Decretul din 1908 pentru înființarea unui depozit de remonți la Cislău.

Regulamentul depozitului de armăsari dela Anadolkioid și Grași.

Regulamentul stațiunilor de montă.

„ fondului zootehnic.

„ armăsarilor aprobați.

„ consiliului zootehnic.

„ distribuirei epelor de prăsilă.

„ lăptării Runcu.

„ inspectorilor zootehnici.

„ oerii dela Constanța.

Concluziunile ce se pot trage din acest studiu sunt următoarele :

1. Și trecutul calului românesc, ca și toate condițiunile în cari se găsea Vechiul Regat, ne dovedesc că puteam și putem produce cai de cavalerie și tracțiune ușoară, tot așa de bine ca și Ungaria, ca și Rusia.

2. Până la 1916 nu s'a făcut mai nimic temeinic și practic în această direcțiune.

3. Statul și particularul aveau cel mai mare rol în chestiunea îmbunătățirii calului românesc. Statul era dator, prin instituțiunile sale ipice, să procure crescătorului de cai armăsarii trebuitori. Tot lui îi mai incumba datoria de a stimula, prin ori și ce mijloc, pe cel care se ocupa cu producerea și creșterea unor asemenea animale.

Particularul, crescător de animale, trebuia să fie convins, că nu va putea produce cai buni decât numai alegând epele de prăsilă și hrănind bine produșii. Hrană bună și iarăși bună, iată cciace trebuia.

4. Producerea calului milităresc pe teritoriul Vechiului Regat era și este de cel mai mare interes național.

* * *

5. Este Vechiul Regat prielnic creșterii cailor, și pentru ce fel de cai? Spre a putea mai bine studia această chestiune, este nevoie mai întâi să ne reamintim trecutul calului românesc și al doilea să ne dăm socoteală de climatul nostru.

În prima parte a acestei lucrări și bazați pe date istorice, am admis că pământul Vechiului Regat, ca și clima, sunt nu se poate mai propice creșterii și producerii calului de călărie. Pășunile ce se găseau în țară, comerțul ce-l făceam cu străinătatea, nevoia ce aveam de cai buni, erau cauze destul de puternice pentru producțiunea lor. Înainte se găseau în țară cai, deși nu mari de talie, însă viguroși, rezistenți și neîntrecuți fugaci. Ei erau expresiunea pământului pe care creșteau, a hranei ce o consumau și a mediului în care trăiau.

Trecutul calului românesc ne poate da instructive lecțiuni asupra modului cum trebuie îndrumată creșterea acestui cal și asupra tipului căruia trebuie să-i dăm precădere. Vom produce foarte ușor cai buni de călărie cu o talie de 1,50—1,55 m. Ne vor trebui foarte multe precauțiuni pentru a produce calul de povară. Vom cheltui relativ puțin cu obținerea celui dintâi cal, mult cu a celui de al doilea. Va fi nevoie să modificăm foarte mult sistemul de cultură, atunci când voim să ne ocupăm cu creșterea cailor de povară, cari trebuie să îndopați cu alimente.

Știm că talia unui animal este în mare parte subordonată alimentațiunii și gimnasticii funcționale a aparatului locomotor, dar mai știm că această talie este și sub dependența climatului, și că nu ne putem opune atât de mult acestui climat. Pentru ce calul arab, în Arabia, n'are o talie mare? Să fie oare cazul că arabilul nu știe hrăni calul său? Sau că acest animal nu face destul exercițiu?

După câte știm, calul în Arabia este și bine hrănit și bine îngrijit și face și îndestul exercițiu. Alta prin urmare trebuie să fie cauza. Și iarăși pentru ce calul arab, adus în Europa, sub un alt climat, și-a mai mărit talia? Pentru ce deasemenea caii românești din trecut n'aveau talie mare, cu toate că aveau un belșug de hrană, căci imense pășuni, cu o floră bogată, se întindeau mai în toate părțile Vechiului Regat, și nici exercițiul nu le lipsea? Dacă caii autohtoni ai Principatelor române nu erau așa de mari de talie, pricina trebuie pusă pe socoteala climatului cam secetos, climat neprielnic creșterii calului de talie mare.

Ni se face cunoscut că, acum 60 de ani, pe Bărăgan se găseau cai de talie mai mare și cu o făptură deosebită de a celorlalți cai din țară. Acești cai erau largi în piept, crupă dublă, corp cilindric, însă nu ni se spune dacă ei erau autohtoni țării sau erau aduși de aiurea. E foarte multă probabilitate, că ei proveneau din curcirea cu tipul perșeron, care se introdusese în anul 1864 la fosta herghelie dela Copuz din județul Ialomița. În Vechiul Regat nu se găseseră condițiuni prielnice pentru producerea tipului de cal greu de povară. Nu vom putea obține nici odată tipul colosului din Belgia sau Anglia. De altfel, un asemenea tip nici nu ne trebuie pentru necesitățile agriculturii.

Cel dintâi care a introdus în București și pentru serviciul Primăriei cai de povară de rasă Pinzgau a fost Nicolae Fleva. Am căutat să ne dăm socoteală de producția acestor cai născuți în țară și pentru aceasta rugasem pe Gornea să măsoare talia cailor Pinzgau născuți în țară și să o compare cu a celor veniți din Tirol. Rezultatul acestor măsurători a fost că producția Pinzgau născuți în țară au avut o talie mai mică ca cei importați. Un alt exemplu îl putem lua dela caii basarabeni născuți și creșcuți în Dobrogea, a căror talie e mai mică ca a celor importați.

La fermele Statului Laza și Studina, s'au introdus cai de povară. Datorită îngrijirii și alimentației raționale, producția născuți deși nu-și diminuaseră mai de loc talia până la 1916; totuși își redusese ceva din volum. Aceasta ne arată că nu putem conta în seria generațiilor pe o producție de cai cari să aibă același volum și probabil aceeași talie, ca și cei născuți și creșcuți în patria lor autohtonă.

Vechiul Regat are un climat mai mult uscat și într'un climat uscat nu este ușor să se producă și să se crească cai de talie mare.

Dacă admitem că între flora și fauna unei regiuni e un raport foarte intim, este imposibil de admis că într'un climat uscat se

pot obține animale cu o talie atât de mare și așa de masivă, ca într'un climat umed.

Nu ignorăm deloc că în afară de umiditate mai sunt și alți factori cari au o influență asupra taliei animalelor și că constituțiunea mineralogică a solului joacă un foarte mare rol. Ceiace vom însă să scoatem în relief, este că în Vechiul Regat, din cauza climatului, nu putem produce animale atât de masive, atât de puternice ca în Franța și America.

În Ungaria s'a încercat înainte de 1914 producerea și creșterea caior Pinzgau și nu s'a reușit așa de bine. Ungurii întrebuințau pentru muncile agricole calul mai puțin greoi, cum bună oară tipul de Mura și tipul marelui Nonius.

În unele părți ale Rusiei, s'a încercat până la războiul mondial deasemenea calul masiv la munca câmpului și n'a dat rezultate atât de bune. Koulekoff într'o monografie asupra domeniului Kuturok, studiind oportunitatea cailor de povară, ajunge la concluzia că acești cai nu pot fi superiori boilor, la munca câmpului, pentru trei considerente :

1. Că terenul fiind noroios, calul se afundă adânc, și-i trebuie multă forță pentru a-și mișca corpul dintr'o parte în alta.

2. Că locuitorii nu sunt atât de obișnuiți cu îngrijirile ce trebuie date cailor.

3. Că în caz de accident calul în Rusia e cu desăvârșire pierdut.

Justificarea lui Koulekoff e întemeiată, însă întrebuințarea mașinelor agricole ca : semănătoarea, secerătoarea legătoare, etc., — astăzi absolut necesare în exploatarea rațională — s'a dovedit că necesită animalul cal, care e mult mai bun și rentabil în acelaș timp. Deci, pentru anumite munci agricole, unde se cere și oarecare inteligență din partea animalului, calul e de preferat, cu toate că creșterea, îngrijirea și amortizarea lui e mult mai mare ; față însă de calitatea muncii pe care o obținem dela el, calul este mult mai rentabil decât boul¹⁾. Și în țara noastră întrebuințarea calului jumătate greu se impune din ce în ce mai mult, odată cu intensificarea agriculturii.

Tot în Rusia s'a mai încercat producerea și creșterea cailor de tip ardenez. Produșii acestor cai, născuți și crescuți în Rusia, sunt de talie ceva mai mică ca produșii născuți și crescuți în Ardenii belgi.

Consultând harta ipică a Europei, vom vedea că țările cari au climate umede sunt tocmai acelea unde se pot produce cei mai

masivi și mai limfatici cai ; pe când în țările uscate, caii din contră sunt mai vioi, mai svelți, conturul formelor mai armonice, făptura corporală mai elegantă. Animalele climatelor uscate au dimensiunile corpului mai restrânse, talie mai mică. Aceasta se explică nu numai prin faptul că evaporățiunea corpului este mai mare, dar și prin excitațiunea ce produce aerul uscat asupra individului. Iată pentru ce caii cari trăesc în aceste climate sunt mai vioi, mai nervoși, decât acei ai climatelor umede. Exemplele din acest punct de vedere sunt numeroase. Oare oamenii țărilor calde și uscate au media taliei egală cu ai țărilor umede ?

Concluzia acestei chestiuni este :

În situațiunea climato-bromatologică în care se găsește țara noastră, suntem în cele mai bune condițiuni pentru a crește și produce cai de șea cu o talie de 1,50—1,55 m. ; precum și cei jumătate grei, necesari muncilor agricole.

II. — Caii din Transilvania și Banat.

Origina, istoricul, imbanătățirea calalai și fazele prin care a trecut creșterea lui. Intervențiunea Statului.

Aceste două provincii românești : *Transilvania și Banatul*, făcând parte integrantă din teritoriul regatului ungar până la 1918 și istoricul, fazele prin care a trecut creșterea calului, precum și măsurile ce s'au luat pentru îmbunătăți ea lui în Ardeal¹⁾, sunt aceleași ca și fazele prin care a trecut calul în întreaga Ungarie ; deci, altele decât acelea pe cari le-am avut în Vechiul Regat. Pentru acest motiv urmează să le studiem aparte, întrucât ele se deosebesc mult.

Se știe că în Ungaria creșterea calului forma una din îndeletnicirile principale ale locuitorilor. Acest animal fiind mult apreciat, bine îngrijit și hrănit, a fost adaptat tuturor necesităților timpului.

SIDNEY, în lucrarea lui asupra calului, ne face cunoscut următoarele : „Nici în York, nici în Irlanda, poporul nu are așa de mare pasiune de creșterea calului ca în Ungaria“. Statul ungar se interesă într'adevăr foarte mult de această creștere, o încurajă și făcea, după cum vom vedea, foarte multe sacrificii. Din această cauză Ungaria era înainte de războiul din 1914 marea piață, unde mai toate naționalitățile din Europa veneau să cumpere cai.

1) Prin denumirea de Ardeal înțelegem Transilvania împreună cu Banatul românesc de azi.

Târgurile din Győr, Szabadka, Timișoara, Arad, Sekeşfehervar etc., etc., erau ctreerate aproape numai de streini.

* * *

Origina calului aflat pe teritoriul ce forma odinioară regatul ungar, este legată de popoarele cari au năvălit în această parte a Europei. Hunii, în cap cu Atila, au adus un cal bun de călărie, de făptură și origină mai mult mongolică, care s'a amestecat cu caii de origină ariană, ce se găseau prin aceste regiuni. Invaziunea Maghiarilor a adus deasemenea un cal de făptură mai mult mongolă. Din împerecherea acestor tipuri, a eșit vechiul cal unguresc, cu o făptură caracteristică.

„Calul vechi din Transilvania nu poate să aibă altă origină — ne afirmă d-l prof. I. Oțoiu¹⁾ — decât ca și calul moldovenesc. Aceiași factori istorici au concurs la formarea ambelor rase. În vechea Dacie s'au perindat o mulțime de popoare barbare, cari penetrând mai mult dela Est spre Vest, au introdus cu ele două tipuri de cai orientali: tipul arian și tipul mongol. Din contopirea acestora s'a format calul din Transilvania, care în urma vieții comune a acestei provincii cu Ungaria secole de arândul, natural că a lăsat urme adânci și în viața ei social-economică. Până când calul moldovenesc a avut mai mult caracterele celui arian, cel din Transilvania a avut caracterele calului unguresc, de origină mai mult mongolă“.

Desigur, popoarele năvălitoare au adus și cai de origină ariană, însă numărul lor a fost cu mult mai redus decât al acelora de origină mongolă. Cum caii ce se găseau înainte de năvălirea barbarilor fiind în Dacia-Traiană și în teritoriul ungar de mai târziu, de origină ariană, materialul cabalin adus de năvălitori s'a amestecat cu cel ce se afla în aceste regiuni și a dat naștere vechiului cal românesc și unguresc; astfel că aportul tipului arian în curcirea ce a survenit cu tipul mongol nu e datorit atât de mult tipului arian importat, ci tipului arian autohton aflat în aceste regiuni.

Cea mai bună dovadă despre aceasta e că dacă năvălitorii aduceau mai mult tipul arian, sau numai tipul arian, calul nostru vechi românesc ar fi avut în vinele sale prea puțin sânge mongol, sau aproape deloc.

Dacă calul românesc din Principatele române are mai mult sânge arian în vinele sale, în timp ce la calul unguresc predomină

1) Prof. I. OȚOIU: Curs de zootehnie specială. 1925.

origina mongolă, aceasta este explicabil, căci hoardele barbare, în deosebi maghiarii, fiind mai mult în trecere prin teritoriile Principatelor române, au lăsat mai puține urme ale tipului mongol, decât în teritoriul Ungariei de mai târziu, unde ei s'au așezat definitiv.

GROGNIER¹⁾ ne descrie astfel calul unguresc :

„Le cheval hongrois n'offre point les formes que nous sommes convenus de nommer belles ; la tête, chez lui, est longue et sèche (presque tête de vieille) ; la ganache est forte, et l'auge large ; l'abdomen volumineux, la croupe avalée, la queue mal attachée, peu fournie de crins ; les sabots sont évasés, des poils couvrent les fanons, tous caractères étrangers à l'égance, mais les muscles sont bien dessinés ;— les épaules sèches et bien conformées ;—les jarrets larges, bien évidés ;— tout dans les extrémités porte l'empreinte de la force et de la souplesse ;—la poitrine est grande, la région des côtes s'élargissant derrière les épaules.

„Ce cheval, de taille moyenne, est vigoureux et robuste, il supporte une longue abstinence, est peu sensible aux intempéries : c'est le fruit d'une éducation sévère. Il est plus élastique, plus léger, plus adroit qu'il ne semble l'annoncer par sa conformation ; aussi est-il propre à l'arme du dragon et à celle de la cavalerie légère, il en est d'assez étoffés pour être employés au service de l'artillerie²⁾.

După ipologii unguri³⁾ caracterele vechiului cal unguresc se pot rezuma astfel : „cal de o talie mică, cap purtat în sus din cauza concavității marginii superioare a gâtului, frunte largă, profilul capului cam bebecat, fălci largi, ochi mari, nări mici coamă lungă, fără a fi deasă, șalele drepte, crupa bine desvoltată, însă teșită, spata lungă, oblică, uscată, mușchiuloasă, pieptul larg, iar capul pieptului având o desvoltare mijlocie. Mușchii, ca și tendoanele, uscate și bine pronunțate, coada purtată bine, picioare subțiri, încheeturi largi și puternice. Picioarele dinapoi cu aplomb defectuos, coate de vacă, chișiță uscată, netedă, copita bună și cornul puternic“.

Din descrierea făcută de ipologii unguri, reese că înainte se găseă în Ungaria un cal robust, rustic, cu un estetic nu tocmai frumos, din cauză că aplomburile posterioare nu erau bune, cu profilul capului cam bebecat și cu crupa teșită. Deși acest cal proveneă din amestecul sângelui mongol cu arian, predomina însă

1) L. F. GROGNIER : Précis d'un cours de multiplication et de perfectionnement des principaux animaux domestiques, 1834.

2) Ces chevaux qui, par leur vigueur, leur franchise, leur courage, sont éminemment propres à la guerre, ont commencé par le travail de la terre, et souvent ils y reviennent à la paix. On voit en Hongrie des chevaux d'un prix fort élevé qui tracent paisiblement un sillon.

3) La Hongrie chevaline.

mai mult făptura mongolă. Calul unguresc din trecut, corespunzând serviciului din acel timp, erà un cal folositor. Chestiunea de estetică putea rămâne la o parte. Defectele existente ale acestui cal s'ar fi putut corectă prin selecțiune. Cum însă în acele timpuri, sănătosul și înțeleptul principiu al selecțiunii nu erà așa bine cunoscut, se înțelege că n'a fost întrebuițat.

Calul ce exista în Ungaria, prin făptura formelor sale, se aseamnă cu calul ce se găseà în Muntenia și Moldova, căci aveà aceeaș origină : ariano—mongol. Totuși, acesta din urmă, aflat în Principatele române, erà mai armonic, mai frumos și mai asemănător celui arăbesc ; dovadă că Ungurii au recurs la calul românesc din aceste provincii, spre a-și îmbunătăți calul lor local.

În acelaș timp calul autohton din Transilvania, erà mai elegant, mai frumos și mai svelt decât calul unguresc ; căci iată ce ne afirmă GROGNIER ¹⁾.

„Le cheval transilvain est plus svelte, plus élégant que le hongrois ; il a la tête sèche et petite, — les oreilles longues, — le corps peu volumineux, — l'encolure presque rouée, — la crinière longue, soyeuse, peu garnie, — la poitrine un peu étroite, — la queue attachée haut, pourvue de crins soyeux — les extrémités sèches, bien proportionnées, dans un aplomb parfait — les allures trides et fort élégantes ; cette belle race résulte sans doute de l'alliance de la race espagnole (mongole) avec les races de l'Orient“.

De aci rezultă că în Transilvania caii erau superiori aceloră aflați în pusta Ungariei. Probabil, aceasta se datoră în mare parte și sângelui oriental — arab — ce se află într'o proporție mult mai mare în vinele calului din Transilvania, de cât în acelea ale calului din Ungaria. Pentru acest motiv, caii din Transilvania erau mai apropiați ca origină, conformație și aptitudini de caii din Principatele române, decât erau caii ungurești.

*
* *

În trecut s'au luat în Ungaria numeroase măsuri pentru creșterea și îmbunătățirea cailor.

„După datele istorice, găsim o mulțime de dispoziții ale regilor, cari dictau într'un timp pedepse aspre pentru cei cari exportau sau înlesneau exportul cailor ; dispozițiunile erau atât de severe, încât boerii cari se făceau vinovați de călcarea acestor dispoziții, erau lipsiți de dignitățile acordate de regi și erau stigmatizați ca trădători de patrie.

„În secolul al XIV-lea, sub domnia regilor *Anjonești* se obișnuia de anul nou a se face dăruri regelui și curtenilor lui, caii

1) Lucrare citată.

cei mai frumoși de călărie. Din partea ardelenilor se dăruiau întotdeauna armăsari, cari în cele mai multe cazuri se foloseau ca reproducători în hergheliile regale. De aci se poate deduce calitatea superioară ce o aveau pe acest timp caii din Transilvania. Dar rezistența, vioiciunea și sobrietatea calului transilvănean o demonstrează mai bine francezul *Bertrandeau dela Brocquiere*, care călătorind prin țară pe la 1433 — după ce constată marea bogăție de cai — adaogă „am văzut adesea vehicule pe cari se aflau 7—8 persoane trase de câte un cal, străbătând mari distanțe“.

„Cu începerea secolului al XVI-lea, calul vechi din Transilvania trece într'o nouă fază. Invazia turcească lasă urme adânci și în privința creșterii calului. Contactul acesta cu Orientul a introdus calul arab, care a avut o influență binefăcătoare asupra calului indigen. Inrudit cu cel din Transilvania, el a servit ca ameliorator acestuia. În timpul acesta, după însăși mărturisirea ipologilor maghiari, Transilvania a avut rol conducător în creșterea calului. Se înființează o mulțime de herghelii particulare, în care calul autohton este ameliorat cu armăsari arabi și turcești. La 1600 se înființează la *Jibău* herghelia lui *Wesselényi*, una dintre cele mai renumite herghelii ale Transilvaniei — în ființă și azi — iar la 1689 se înființează la *Bonfida* — unde se află astăzi herghelia națională de Nonius — herghelia lui *George Banffy*; cari incontestabil că au avut mare influență asupra calului din Transilvania. După exemplul acestora s'au mai înființat în Transilvania și alte herghelii: a lui *Mihail Teleki*, *Mikes* la Uioara de Mureș, în care sângele arab era cel mai slăvit. Concomitent cu aceste instituții ipice, s'au introdus și cursele, cari, îndeosebi la încoronarea domnitorilor se desfășurau cu toată amploarea. Sub era de independență a Transilvaniei s'au introdus mulți armăsari arabi, aduși direct din deșerturile Arabiei, astfel că întocmai ca și în Moldova, această epocă se caracterizează printr'un progres remarcabil în ce privește creșterea calului în Transilvania“ 1).

Datorită acestor cauze, calul vechi unguresc cu făptura descrisă mai sus de ipologii unguri, s'a modificat mult. Dar cum modificarea aceasta nu adusesse cailor și o talie mai mare, ei nu corespundeau exigențelor cerute de armată. Pentru acest motiv, calul ameliorat din Transilvania, trece către sfârșitul secolului al XVII-lea, printr'o nouă fază de evoluție. Și modificarea lui a fost datorită astfel în primul rând de nevoia ce se simțea pentru formarea cailor necesari armatei. Spre a se îmbunătăți caii din Transilvania, spre a li se

1) Prof. I. OTOIU: *Lucrare citată.*

putea mări talia, a le forma aplomburi mai corecte etc., s'a recurs la numeroși reproducători dintr'o mulțime de rase streine și în deosebi la calul spaniol, care fusese întrebuintat în Apus în acest sens și dăduse rezultate bune.

În consecință, majoritatea proprietarilor de herghelii din Transilvania au introdus calul spaniol. Așa de pildă Banffy a adus la herghelia dela Bonțida pe armăsarul Hanibal, ce a produs un material de valoare, iar produșii obținuți erau cumpărați de crescătorii din Transilvania. Apoi armăsarul Galant a fost adus la herghelia lui Wesselenyi, în anul 1740, etc. Datorită acestei situațiuni, numeroși crescători de cai din Ungaria, dorind să înființeze hergheli, își procurau în a doua jumătate a secolului al XVII-lea reproducătorii necesari din Transilvania.

Dar cum reproducătorii importați în deosebi din Spania, erau scumpi, nu și-i putea procura decât nobilimea. Totuși, caii de origină spaniolă au contribuit într'o măsură însemnată pentru îmbunătățirea rasei indigene de cai, însă numai în hergheliile particulare ale marilor latifundiari. Călușii bieților iobagi fiind lăsați mai mult în grija Domnului, ei degeneraseră.

În timpul *Mariei Thereza*, din cauza războaelor pe care le-a purtat, s'au prăpădit o mulțime de cai și tocmai dintre cei mai buni. În țară, majoritatea cailor fiind degenerați, remonta nu se mai putea face și *Maria Thereza* a fost silită să procure materialul cabalin necesar pentru armată, din țări streine. Însă cum sumele de bani ce se trimeteau peste graniță pentru remontă erau foarte mari, a determinat-o să ia o serie de măsuri serioase, inaugurând sistemul pentru intervenția directă a Statului, în chestia îmbunătățirii calului, astfel ca remonta să se poată face în țară. De aceia Ungaria poate fi luată ca exemplu de Stat, unde guvernul, prin instituțiunile sale ipice, a intervenit direct în creșterea calului. Deasemenea, ea mai poate fi luată ca pildă și în ceea ce privește intervențiunea indirectă, dând un îmbold deosebit de mare creșterii și îmbunătățirii calului, prin emularea inițiativei private, contribuind astfel într'o largă măsură la regenerarea raselor autohtone de cai.

Printre alte măsuri de intervenționism, împărăteasa *Maria Theresa* a mai înființat și prime pentru cei mai buni armăsari.

Fiul său, *Iosef al II-lea*, dându-și seama de scăderea pe care o prezinta armata sa din cauza lipsei de cai buni, precum și a imposibilității de a face o remontă bună în țară, s'a interesat de aproape de creșterea și îmbunătățirea cailor. Acest împărat înțelept a dispus să se ia și să se aplice imediat măsuri radicale, din acest

punct de vedere, fapt pentru care roadele n'au întârziat să se pună în cel mai scurt timp în evidență. Astfel, el a fost cel dintâi care a dispus înființarea depozitelor de armăsari la *Pesta, Bichiș, Bihor și Sătmar*, ordonând să se cumpere reproducători din Turcia și Bucovina. Pentru achiziționarea celor mai buni armăsari necesari acestor depozite, s'a trimis o comisiune compusă din colonelul *Hoditz*, maiorul *Cavallar*, căpitanul *Csikonitz* și medicul veterinar *Scoti*. Armăsarii au fost instalați în comunele *Pomaz și St. Andracs*, din districtul *Pesta*. Acești armăsari fură dați comunelor, la început fără nici o taxă și sătenii erau obligați a-și aduce epele pentru montă la armăsarii depozitelor. Pentru a da un imbold și mai mare, ca țărani să-și dea epele la armăsarii Statului, se prevăzuse ca *erarul* să plătească sătenilor câte un fiorin pentru fiecare iapă montată, iar țăranul era scutit de a-și trimite caii pentru serviciul de poștă. Cel care își aducea iapa de patru ori, în patru ani consecutivi la armăsarii erariali, primeau gratuit o iapă bătută.

Epele selecționate de unitățile militare, erau distribuite sătenilor, cărora li se dădeau sfaturi cu îndrumări referitoare la creșterea cailor.

Județele erau obligate să-și aibă inspectori pentru prăsila cailor și cari să supravegheze mersul creșterii cailor la țărani.

Mai târziu, armăsarii depozitelor au fost închiriați proprietarilor, în schimbul unei mici taxe.

Peste puțin timp cererile de armăsari erau așa de numeroase, încât comisiunea fu din nou trimeasă să mai cumpere reproducători masculi. Armăsarii s'au cumpărat din *Moldova, Bucovina și din hergheliile patriculare din Ungaria*. O parte din cei 500 armăsari cumpărați, au fost distribuiți pe la depozitele Statului, iar o altă parte, cea mai mare, a fost vândută proprietarilor.

Împăratul Iosef al II-lea, observă că armăsarii importați nu sunt omogeni și totdeodată nu toți ar putea fi împerechiați cu folos pentru ameliorarea rasei autohtone; de aceea a dispus să se ia măsuri pentru producerea armăsarilor necesari în țară, sub supravegherea oamenilor de specialitate.

În acest scop, a înființat la începutul lunii Mai, 1785, prima fermă a Statului în Ungaria, cunoscută sub numele de *Ferma din Mezöhegyes*.

Destinația acestei ferme era :

1. Producerea de armăsari buni pentru prăsilă.
2. Montarea anuală a 3000 epe bune de prăsilă, ce aparțineau particularilor.

Efectul bun al acestor dispoziții s'a observat în foarte scurt timp, dând un imbold neprețuit pentru creșterea cailor.

Căci, pe lângă activitatea și inițiativa ipică particulară, care a dus tot greul până către sfârșitul secolului al XVIII, se adaugă și inițiativa Statului. Și inițiativa particulară până în acest timp merită o deosebită atențiune, deoarece în anul 1812 se găseau circa 170 herghelii unde numărul epelor trecea de 15 bucăți. Desigur, aceste herghelii au avut o influență și asupra crescătorilor țărănești. Numeroase comune ajunseser să posede herghelii de valoare, cu tipuri consolidate și adaptate mediului. În genere se observă un cal de talie mai mare în regiunile de câmpie, și un tip mai mic în acele de dealuri. Ambele însă erau vioae, sobre și rezistente.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, începe pentru caii din Transilvania o nouă epocă, întrucât se introduc în herghelii și armăsari de pur sânge englez. Astfel la herghelia dela *Jibău* a fost adus în anul 1822 armăsarul *Cato*, care se trăgea din Eclips Godolphin și Darley Arabian. Producții săi fiind foarte frumoși, au fost achiziționați de ceilalți crescători și întrebuințați ca pepinieri în hergheliile lor. Deasemenea calul pur sânge englez a fost introdus și la herghelia lui *Banffy* dela *Bonțida*.

Prin inițiativa sa, Statul a căutat să contribuie la un progres cât mai accentuat în ceea ce privește creșterea și îmbunătățirea cailor. Ca dovadă avem înființarea depozitului de armăsari în anul 1807 la *Dej*, unde găsim peste 60 de reproducători masculi. Epele țărănești din această regiune erau bătute cu acești armăsari. Și pentru ca sătenii să-și dea epele pentru montă la armăsarii Statului, epele bătute de aceștia erau scutite de „serviciile publice“. Totdeodată s'au organizat expoziții, unde se aduceau producții obținute din armăsarii Statului cu epele țărănești. Și cei mai bine conformați, cei mai frumoși mânji, erau premiați.

S'au luat de asemenea măsuri ca armăsarii particulari să fie aprobați pentru monta publică, iar acei găsiți neapți se castrau. În acest mod, se asigura producerea unui cal din ce în ce mai bun.

O deosebită impulsie s'a dat creșterii și ameliorării calului, în urma debușeului pe care Statul ungar a căutat să-l asigure „mărfii cal“, atât în interior — prin cumpărarea unui însemnat număr în fiecare an pentru necesitățile armatei — cât și peste graniță — în urma reducerii taxelor de export — astfel că un mare număr de cai au trecut în Italia, Germania, Elveția, Franța, etc.

De aci înainte Ungaria — inclusiv Transilvania și Banatul — a început să intre pe făgașul sănătos al creșterii cailor.

Războiul din 1848 aduce o scădere a numărului și o stagnare și în creșterea calului, dar imediat ce lucrurile au intrat în normal, această ramură de producțiune agricolă și-a reluat din nou avântul său. Nu puțin a contribuit la aceasta și înființarea hergheliei dela *Făgăraș* în anul 1874. Reproducătorii masculi din rasa Lipițană erau trimiși de aci în deosebi în județele de munte, pentru ameliorarea calului autohton; în timp ce armăsarii din herghelia dela *Cojocna* se trimeteau mai mult în județele aflate în câmpia Ardealului.

Mai în urmă numărul depozitelor de armăsari a fost mărit, așa că în afară de depozitul dela *Dej*, ce avea 21 stațiuni de montă, se mai adaogă depozitul dela *Homorod*, care a avut 58 stațiuni și depozitul dela *Sf. Gheorghe* cu 35 stațiuni de montă¹⁾.

Dar nu numai numărul cailor a crescut în mod simțitor, ci și calitatea lor s'a îmbunătățit în așa fel, în cât armata își putea recolta materialul necesar dela țărani, dispensându-se astfel să-și mai aducă din străinătate caii necesari pentru trebuințele sale.

Mai mult chiar, Ungaria devenise un centru însemnat în Europa, unde diferite țări își făceau remonta. Printre acele țări se număra și Vechiul Regat.

Pentru a studia mai deaproape rasele de cai din Ardeal, starea în care se află, măsurile cari urmează să le mai luăm de aci înainte etc., este necesar, după acest mic istoric, să cunoaștem cum s'au format rasele din fostul regat ungar, ce măsuri de îmbunătățire s'au luat până în 1918, cari erau directivele și care era scopul formării acestor rase. Ori, pentru aceasta e nevoie să cercetăm puțin și trecutul instituțiilor ipice din fostul regat ungar, unde au luat ființă aceste rase și cu această ocazie vom cunoaște și directivele, măsurile, scopurile, etc., urmărite de aceste herghelii. Totodată vom putea aprecia rolul pe care l'au jucat instituțiunile ipice, în ameliorarea calului autohton.

Statul ungar, avea până la războiul mondial, 4 mari herghelii, în afară de *Gödölö* și 4 mari depozite de armăsari. Printre acele cari ne intesează pe noi în primul rând, este herghelia dela *Mezőhegyes*.

a) Herghelia dela *Mezőhegyes*.

Mezőhegyes erà cel mai mare domeniu al Statului ungar și avea cea mai mare herghelie din Europa. Totdeodată, putem afirma că, dintre toate hergheliile, ea erà cea mai bine organizată.

1) Prof. I. OȚORU: Curs de zootehnie specială 1925.

Numele de *Mezőhegyes* derivă dela cuvintele : *Mező*=pășune și *Hegyes*=platou.

Localitatea *Mezőhegyes* cădea în comitatul *Cenad*, aproape de *Arad*. În urma delimitării graniței din anul 1918, între Statul ungar și Regatul nostru, herghelia dela *Mezőhegyes* a rămas pe teritoriul unguresc și se află astăzi în apropiere de granița noastră.

Mezőhegyesul forma odinioară un domeniu de 17.000 hectare, cu o valoare funciară aproximativă de 68.000.000 coroane aur. Pământul domeniului era în mare parte argilo-nisipos și bogat în materii nutritive. În prezent suprafața acestui teren a fost mult redusă.

Înainte de înființarea fermei și a hergheliei, domeniul *Mezőhegyes* era o adevărată pustă ungurească, un bărgan cu totul sălbatic. În urmă, el a fost transformat cu totul, devenind o oază plugărească civilizată. Acolo se practica cea mai sistematică agricultură, astfel că într'adevăr era o fermă model, în cea mai largă accepțiune a cuvântului; având în același timp și herghelia cea mai mare și cea mai bine condusă dintre toate instituțiunile ipice.

* * *

Mezőhegyesul se mărginește cu comitatele *Arad*, *Bikiș* și *Torontal*. El e situat la 38°, 29' longitudine orientală, la 46°, 20' latitudine nord și la un nivel de 104 m. deasupra mării.

Stratul superior al solului are o profunzime de 0,75—1 m. În stratul arabil se găsește : 40—45% argilă, 40—45% nisip și 10—15% materii organice. Pământul era propriu arăturilor adânci și aproape toate plantele agricole se puteau cultiva în bune condițiuni de rentabilitate. În mai multe părți pământul domeniului era negru. Media temperaturii anuale s'a înregistrat de +10°,3; având o temperatură maximă de +40°,8 și una minimă de -27°,5. Cantitatea medie anuală de ploaie s'a ridicat la 586,6 m. m., cu 107 zile de ploaie. Lunile cele mai ploioase erau Mai și Iunie. Vânturile predominante erau din N. E. și S. E. Pentru ca domeniul să fie adăpostit de aceste vânturi, el a fost împrejmuț de 2 perdele de plantațiuni—păduri—din care una la centru și alta la periferie. În afară de aceste măsuri de apărare, toate lanurile au fost chenărite cu arbori, plantați la o distanță de 30 metri unul de altul. Salcâmul era arborele ce predomină. Apa se găsește la adâncimi mari : 60—70 m. și în mare parte ea era văroasă.

Din cauză că pe domeniu nu era un curs natural de apă și pentru că se simțea mare nevoie de acest element, în anul 1890,

s'a derivat un canal din Mureș, care a costat 388.678 fiorini aur. Acest canal dădea în 24 ore un debit de 860.000 hl. apă, din care o parte era destinat fabricii de zahăr, iar o altă parte pentru irigația a 500 ha. pășune și fânețe naturală.

Mezőhegyesul era punctul de întâlnire al liniilor *Arad, Segh din, Ketegyhasa, Szarvar*. Pe domeniu se afla un drum de fier—ce avea o rețea de 80 km.—se găsea o stație de drum de fier, deasemenea rețele telefonice, poștă, telegraf, etc. Domeniul Mezőhegyes număra 10.000 locuitori și el era împărțit în două :

1. Herghelia cu secțiunile sale ;
2. Agricultura propriu zisă, ferma, cu 9 arondismente agricole.

După ce am făcut acest mic rezumat asupra Mezőhegyesului, să reluăm firul nostru și să ne ocupăm de herghelie.

* * *

În anul 1784, căpitanul *Iosef Csikonitz*, fiind convins că înființându-se o herghelie, se va putea îndruma mult mai bine creșterea calului, făcu un raport împăratului *Iosef al II-lea*, în urma căruia se decise înființarea hergheliei. Colonelul conte *Hoditz*, însărcinat cu alegerea locului, se fixă asupra „Pustei Mezőhegyes“.

În anul 1785, căpitanul *Csikonitz* și medicul veterinar *Scoti*, cumpărară pentru herghelie : 57 epe indigene (ungurești), 148 epe din rasa *Holstein* (germane) și 172 epe circaziene ; iar maiorul *Cavallar*, cumpără din *Moldova* 177 epe. Deci, epele hergheliei dela Mezőhegyes erau din rasele unguerești, moldovenești, circaziene și nemțești.

Armăsarii, în număr de 194, erau și ei de diferite rase : englezi, holic, napolitani, moldovenești, holstein, spanioli, barbi, *transilvăneni*, lipițani, polonezi, meclenburgezi etc.

Astfel, herghelia Mezőhegyes s'a înființat cu 194 armăsari și 554 epe. Dar acest număr era provizoriu, căci în anul 1787, un convoi de alte 411 epe, fură importate din *Moldova*. Doi ani mai târziu, se mai cumpărară tot din *Moldova* încă 126.

Dacă am comentat puțin această primă fază a hergheliei dela Mezőhegyes, motivul este să arătăm că rasa calului moldovenesc preponderă în herghelie, ceiace ne arată că ea era una din cele mai bune rase pe acele vremuri.

Cam tot în acel timp se alcătui un regulament de organizare al hergheliei. După acest regulament, bătaia epelor se făcea în trei feluri : condusă de om, mixtă și în libertate, socotindu-se un armăsar pentru 10 epe.

În această primă perioadă, caii produși la herghelie se marceau pe obrazul drept cu inițialele I, II, pe spata stângă cu numărul matricol al anului nașterii, pe gamba stângă cu inițiala M=Mezőhegyes, având deasupra o coroană.

Fig. 67. — Dangaua hergheliei Mezőhegyes.

Mezőhegyeșul devenind un centru însemnat pentru creșterea calului, au fost aduși aci și vre-o 4.000—5.000 remonți, necesari pentru armată. Aceștia fiind adunați din întreaga țară, au răspândit răpciuga, râia și alte boli contagioase, printre animalele hergheliei, cauzând mari pierderi. Tot în Mezőhegyes au mai fost aduse și vitele necesare pentru aprovizionarea armatei cu carne, în număr de circa 10.000 vite cornute. Din cauza măririi numărului de vite cornute necesare pentru armată, s'a hotărât înființarea fermei *Babolna* în 1789, care până în anul 1806, eră mai mult un depozit de vite cornute, căci au fost ani când stocul de cabaline se ridică la : 3 epe și 2 armăsari, în timp ce acel al vitelor cornute atingea 2.026 capete.

În anul 1786, împăratul *Iosef al II-lea* dăruie hergheliei un armăsar din rasa holică; iar în anul 1787 : un armăsar spaniol, 2 lipițani, 2 cladrubi și 3 pur sânge holică. Tot în acel an, Mezőhegyeșul e împărțit în 4 diviziuni : *Mezőhegyes*, *Kamaraș*, *Feeckes* și *Pereg*.

În anul 1790 se începu repartizarea mânzilor născuți în herghelie. În acest timp, herghelia nu avea nici o directivă de conducere bine determinată, n'avea nici un program și nici un plan călăuzitor. Se mergea pe dibuite, încercându-se cu toate rasele. Împreunările se făceau ținându-se seamă mai mult de culoarea animalelor. În general, se împreunau armăsari mari de talie, cu epe corpolente, din diferite rase, spre a se obține cai pentru cavaleria grea; apoi, armăsari ușori, cu epe moldovenești, ungurești, circasiene, etc., ca să se capete cai pentru cavaleria ușoară. Scopul practic pe care îl urmărea herghelia în acest timp fiind : creșterea

unor cai mai greoi pentru caroserie și a altora mai ușori, pentru călărie.

Totuși, în această primă perioadă nu s'a putut fixa nici un tip de cal.

În anul 1791, herghelia se împărțea în :

- a) Grupul epelor bătute la mână.
- b) Grupul epelor din herghelie, așa zise sălbatice, cari se împărțeau în 6 clase, după culoare.

În anul 1792 efectivul epelor fătătoare fu mărit cu 208.

În acest an herghelia fu împărțită în 8 secțiuni :

a) Secțiunea epelor la cari monta se făcea condusă de om.	
b) „ „ de culoare vânăță	} Montă mixtă.
c) „ „ „ „ neagră	
d) „ „ „ „ murgă	
e) „ „ „ „ roibă	
f) „ hergheliei sălbatice neagră	} Monta în libertate.
g) „ „ „ murgă	
h) „ „ „ roibă	

În anul 1794 se cumpără dela moștenitorii contelui *Sigismund Andrassy*, dela *Debreșin*, un număr de epe și armăsari, cu o făptură mai mult orientală.

Până în anul 1807 exploatarea agricolă și herghelia formau un singur trup, cu o singură conducere. Din acest an ele au fost separate. Tot în acest an, herghelia din *Mezőhegyes* a fost din nou infectată cu boli contagioase și numai în urma sacrificării unui mare număr de cai, s'a putut salva ceva.

În anul 1810 epele hergheliei au fost împărțite în 3 grupe :

- 1) Grupa epelor cu monta condusă de om.
- 2) „ „ „ „ mixtă.
- 3) „ „ „ „ în libertate.

În anul 1813 herghelia și ferma au fost trecute iarăși sub o conducere unică, pentru ca mai târziu, să se separe definitiv.

În 1813 se începuse clasarea epelor după rase, în modul următor :

1. Herghelia turcească, destinată formării cailor de călărie.
2. „ spaniolă I „ „ „ „ „
3. „ „ II „ „ „ „ „
4. „ napolitană „ „ „ „ „
5. „ „ sălbatică „ „ „ „ „

Cu toate că s'au luat aceste măsuri, nu s'a putut obține dela început rezultate bune, deoarece materialul eră prea eterogen. La aceasta a contribuit mult și exportul cel mare de armăsari ce se făcë în Austria, rămânând pentru Ungaria numai 10% din armăsarii produși.

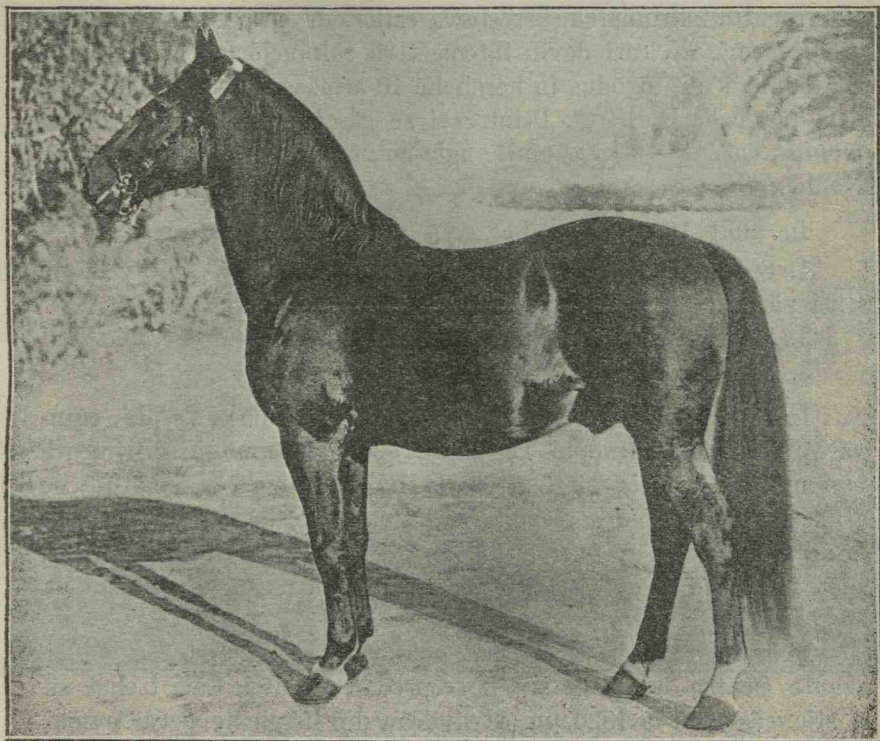

Fig. 68. — Neapolitano IV. Armăsar pepinier dela Herghelia Mezöhegyes.
Fot. dela Academia de agricultură Cluj.

Cam tot atunci, marii proprietari au început să importe cai de pur sânge englez și arab, cari în scurt timp au schimbat calitatea cailor din hergheliile particularilor.

În anul 1815, Statul, tot în scopul ameliorării raselor de cai, cumpără cei mai buni armăsari din Boemia, Austria de jos, Galiția, din herghelia particulară a contelui *Banffy, Telck, Daniel*, etc., începând să aibă în vedere și să se intereseze în acelaș timp mai de aproape de rasa armăsarilor cumpărați și importați; punând mai mare preț pe proveniența lor (genealogia, pedigreeul), decât o făcuse până atunci. Tot în acest timp, un regulament de poliție veterinară

fu alcătuit, în scopul de a feri caii hergheliei Mezöhegyes de ivirea bolilor contagioase. Și ca o urmare a măsurilor de ordin veterinar, în anul 1819, se construiește infermeria pentru bolile molipsitoare, herghelia fiind bătuită de răpciugă.

Anul 1816 însemnează pentru herghelia din Mezöhegyes începutul unei noi epoci, căci în acest an s'a dat un avânt hotărâtor pentru îndrumarea și creșterea cailor, de oarece s'au importat câțiva armăsari, cari devin întemeetorii tulpinelor de mai târziu. Și anume, s'au introdus în herghelie 10 armăsari luați din Franța, dela herghelia *Rosières*. Printre ei se găsește și faimosul armăsar *Nonius*, care a format grupul anglo-normand unguresc, sau grupul *Nonius*.

În anul 1820, herghelia avea următoarele secțiuni :

1. Secția epelor cu monta condusă de om. Ea se diviză în cinci părți.
2. Secția epelor cu monta mixtă. Se scindă în trei părți.
3. Secția epelor de *origină moldovenească*.

În anul 1825 se introduce în herghelie 6 armăsari arabi, cumpărați din Constantinopol. Din anul 1820, a început să se trimeată mai multe epe dela Mezöhegyes la Babolna, spre a fi bătute de armăsarul arab *Ghidran*. Una din ele naște un mânz foarte asemănător armăsarului arab. Acestui mânz i se dă numele de *Ghidran I*, care formă în urmă grupul Ghidranului, sau anglo-arabul dela Mezöhegyes.

Dela 1820 începe să se facă selecționarea riguroasă a epelor neapte pentru herghelie și ele se predau armatei. Căci trebuie să se știe că, până la 1820, nu se vindeau din herghelie, decât numai mânzii ce nu se păstrau pentru reproducție. Din acest an se încep și vânzarea mânzelor. Vânzările publice se făceau la *Arad*, iar în urmă la herghelie. Din anul 1885 aceste vânzări se făceau la Tattersalul din Pesta.

În anul 1830 se aduc la Mezöhegyes 122 epe din herghelia *Nemoschitz*.

Tot din acest an, începe să se dea o deosebită atențiune hrânirii animalelor. Grupurile încep să se formeze, să se distingă ; iar herghelia are în general o orientare mai bună.

În anul 1841 se aduce la herghelie armăsarul de pur sânge ; *Furioso*, care formă grupul de $\frac{1}{2}$ sânge.

Începând din anul 1841, selecțiunea devine din ce în ce mai severă, îndepărtându-se dela prăsilă tot ce nu corespunde scopului propus ; grupurile se cristalizează și ele din ce în ce mai mult și nu

se mai vede acea diversitate de variațiuni ca înainte; astfel că avem un început de uniformizarea animalelor.

Revoluția din 1848 a lăsat urme serioase în ce privește buna dezvoltare a creșterii cailor. Numărul cailor a scăzut în toată țara, iar creșterea înfloritoare de cai din Ardeal, s'a ruinat în mare parte. De la Mezöhegyes refugiindu-se personalul în diferite părți ale țării, herghelia rămânând fără o pază bună, s'au ivit diferite epizotii.

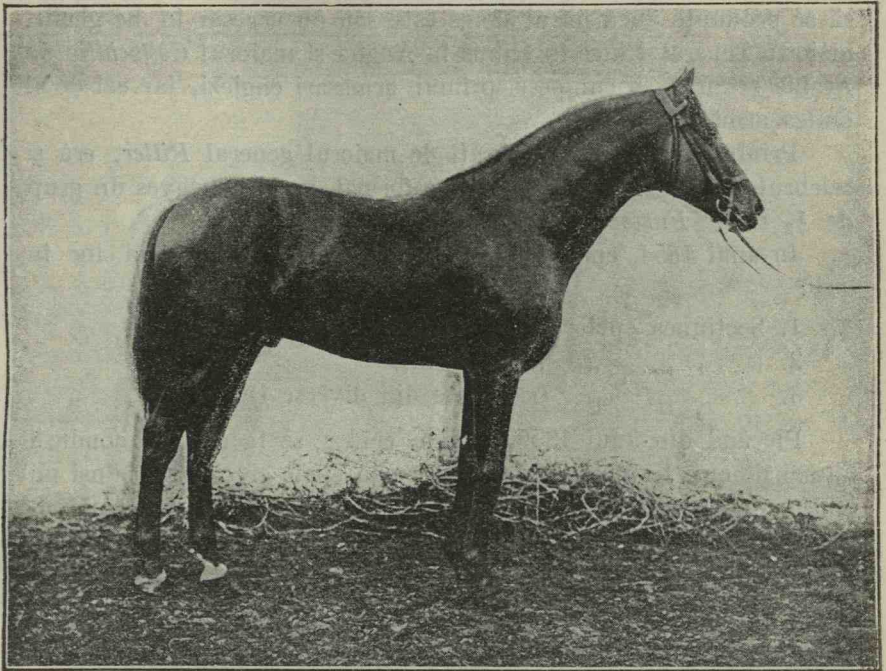

Fig. 69. — North Star V. Armăsar pepinier dela Herghelia Mezöhegyes. Născut în 1889. Tata: North Star IV; Mama: 365. Furioso XII. Fot. dela Academia de agricultură Cluj.

Găvernul căutând să remedieze aceste stări după restabilirea ordinii, ia următoarele măsuri :

1. Inițiază o nouă fermă la Kișber (1852)
2. Organizează depozitele de armăsari.

Existau și mai înainte de această dată depozite în țară, însă cu această ocazie ele se reorganizează, ca să poată înrăuri în mod simțitor la îmbunătățirea cailor. Și aceasta, deoarece până în acest timp, depozitele de armăsari nu dăduseră rezultate prea satisfăcătoare, fie din cauza numărului prea mic de reproducători masculi pe cari îi avea, fie din cauza materialului eterogen.

Pentru uniformizarea cât mai grabnică a cabalinelor s'a aplicat și metoda consanguinității.

Observându-se efectele rele ale consanguinității, se decide în principiu introducerea în fiecare familie a purului sânge englez.

În anul 1850, comandantul hergheliei era pentru introducerea purului sânge englez și excluderea dela prăsilă a tuturor epelor ce au cusururi ereditare.

În anul 1852, în urma sfatului unei comisiuni însărcinată să se pronunțe dacă purul sânge este sau nu necesar în herghelie, maiorul general *Ritter* fu trimis în Anglia și maiorul *Gottschlig* în Arabia și Siria, să cumpere, primul armăsari englezi, iar cel de al doilea armăsari arabi.

Printre armășarii cumpărați de maiorul general *Ritter*, eră și celebrul armăsar *North-Star*, care a format la *Mezőhegyes* un grup de $\frac{1}{2}$ sânge *Furiozo-Northstar*.

În anul 1854, epele hergheliei se clasau după origina lor în trei :

1. Secțiunea epelor de pur sânge ;
2. „ „ „ $\frac{1}{2}$ „ „
3. „ „ provenite din diverse curciri.

Plecând din anul 1855, monta epelor se făcù fiind condusă numai de om. În anul 1860, se reformau epele ai căror produși nu erau buni. În acest an se diferenție epele hergheliei în următoarele secțiuni :

1. Secțiunea epelor de trăsură.
2. „ „ Arabe.
3. „ „ Engleze, $\frac{1}{2}$ sânge.
4. „ „ Ghidran.
5. „ „ Nonius.
6. „ „ Lipițan.

Pentru fiecare secțiune se întrebuintau armăsari din aceeaș familie, proveniență și născuți în herghelie. Lucru demn de reîmărcat este că, până la anul 1861, armășarii englezi nu mânzeau decât numai epele engleze. În anul 1862 se întrebuintă armăsari englezi și la grupurile Nonius și Ghidran.

Din 1858 și până la 1868, numărul stațiunilor de montă s'a dublat, căci pe când în anul 1858 se găseau numai 200 stațiuni cu 698 armăsari, în 1868 sunt 392 stațiuni cu 1331 reproducători masculi.

Către sfârșitul anului 1868, toate fermele, inclusiv *Mezőhegyeșul*, cu hergheliile lor, au fost trecute dela Ministerul de război, unde

nu-și aveau nici locul și nici rațiunea, la Ministerul Agriculturii și aceasta pentru că armata în tot timpul cât fermele au stat sub conducerea ei, a avut în vedere numai nevoile armatei, desconsiderând cu totul interesele agriculturii. Prin trecerea acestor herghelii la Ministerul de Agricultură, spre a nu se trece în cealaltă extremă, adică aceste instituțiuni ipice să se ocupe numai cu creșterea și formarea cailor necesari agriculturii; s'a numit o comi-

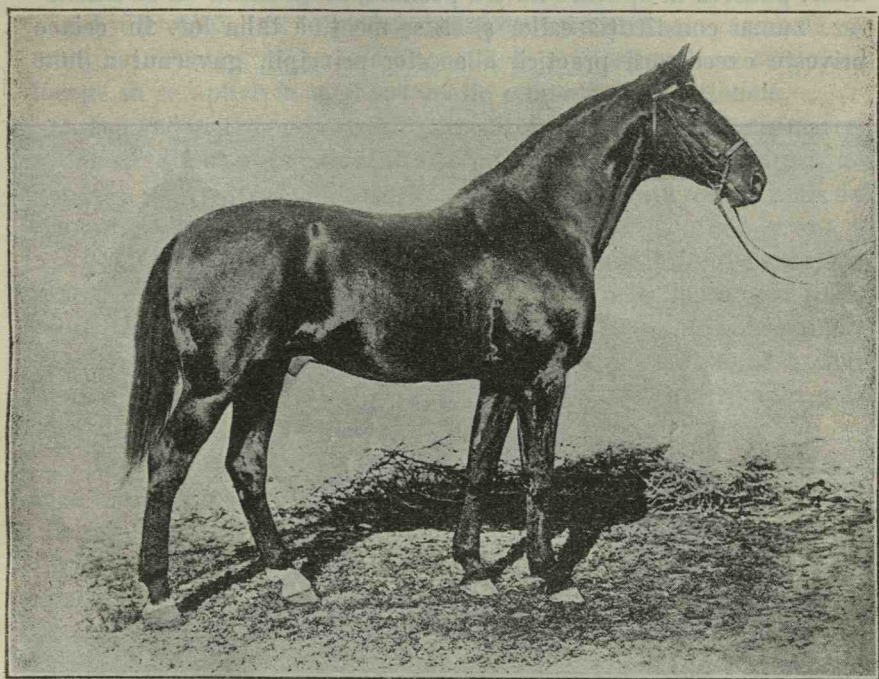

Fig. 70. — Nonius XXXVI. Armăsar pepinier dela Herghelia Mezöhegyes. Născut în 1883. Tata: Nonius XVI; Mama: 312 Nonius XIII. Fot. dela Academia de agricultură Gluj,

siune, care a luat în considerațiune toate dezideratele întemeiate, atât din punct de vedere agricol, cât și militar, alcătuind astfel un program de activitate. În rezumat, s'a ajuns la concluzia: *să se prăsească o categorie de cai cât mai nobili, iuși, rezistenți, tenaci, și buni de lucru*. Reproducătorii formați și crescuți în herghelie vor servi în regiune pentru ameliorarea raselor de cai, după programul întocmit.

Ministerul de Agricultură a dat direcția hergheliei dela Mezöhegyes lui D. Cosma, un abil conducător și cunoscător al calului. Acesta, poate fi considerat ca cel mai de seamă conducător al her-

gheliei, întrucât el i-a dat cea mai bună îndrumare, fiind unul dintre cei mai pricepuți directori pe care i-a avut herghelia dela Mezöhegyes.

Pentru îmbunătățirea cailor s'a ținut seamă de talie și de însușirile speciale ale diferitelor rase regionale, stabilindu-se principiul : se va executa programul în acele regiuni unde toate împrejurările sunt favorabile executării programului stabilit. Acolo, unde, punerea în aplicare nu eră posibilă, se va căuta să se amelioreze numai constituția cailor și să se mențină talia lor. In ceiace privește executarea practică a acestor principii, guvernul a luat

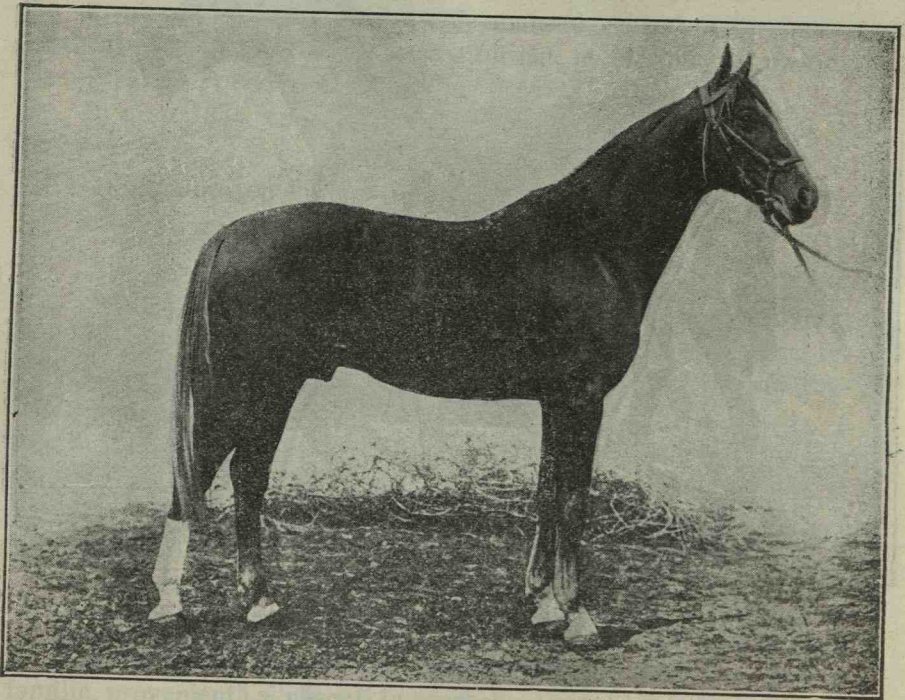

Fig. 71. — Algy Ghidran. Armăsar pepinier dele Herghelia Mezöhegyes.

Născut în 1888. Tata : Algy ; Mama 53 Gidran XXXIV.

Fot. dela Academie de agricultură Cluj.

măsurii, cari au început să se pună imediat în aplicare ; astfel că în decurs de două decenii s'a realizat un progres uimitor :

Printre altele s'a dispus :

1. Ca în herghelia dela Kişber să se crească rasa calului de pur sânge și de $\frac{1}{2}$ sânge englez.

2. Babolna să fie destinată pentru purul sânge și $\frac{1}{2}$ sânge arab și

3. Mezöhegyeșul pentru $\frac{1}{2}$ sânge englez, Nonius mare, Nonius mic și Ghidran, iar

4. Pentru ameliorarea materialului de cai din Transilvania, se înființează în 1874 ferma dela Făgăraș, unde se duce secția lipițană, ea urmând a fi destinată pentru creșterea cailor din rasa lipițană.

Pentru fiecare din aceste herghelii se importau armăsarii core-spunzători scopului urmărit și programului stabilit, aducându-se reproducători din Anglia, Arabia, etc.

Totdeodată s'a introdus hrânirea intensivă și rațională a mânjilor. Pentru asigurarea dezvoltării proporționale a corpului, începe să se aplice în mod sistematic gimnastica funcțională.

În vederea popularizării cunoștințelor ipice și îndrumarea cailor în direcțiunea stabilită, se înființează comisioanele ipice județene; iar pentru înlăturarea speculei, iau ființă comisioanele de remontă ambulante.

Ca să se încurajeze creșterea și îmbunătățirea cailor, iar materialul cabalin perfecționat să nu sufere, prin legea din 1873, se scutește de orice rechiziție armăsarii buni de montă și epele bătute de aceștia. Deasemenea se distribuie crescătorilor de cai premii pentru mânjii bine crescuți, se înființează pășuni artificiale, grădini de mânji, târguri de cai de lux etc.

În anul 1873, la Expoziția universală dela Viena se premiaza mai mulți armăsari și epe dela Mezöhegyes.

În anul 1876, secția cailor arabi dela Mezöhegyes, de culoare vânăta, se desființează. Motivul suprimării a fost că armăsarii și epele arabe în această localitate, sub influența alimentațiunei, căpătau o dezvoltare prea mare și pierdeau din caracterele rasei. Tot în acel an se înființează la Mezöhegyes o secțiune a cailor Norfolk.

În anul 1877, herghelia fu astfel clasată :

1. Secțiunea cailor Norfolk.
2. „ „ Ghidran.
3. „ „ Englezesc, $\frac{1}{2}$ sânge.
4. „ „ Nonius mic.
5. „ „ Nonius mare.

În anul 1881 creșterea cailor Norfolk se abandonă. În urma acestei suprimări, în herghelie se găseau următoarele secțiuni :

1. Secțiunea Ghidranului sau anglo-arabă.
2. „ Nonius mare
3. „ „ mic } Anglo-normanzi.
4. „ cailor de $\frac{1}{2}$ sânge englez North-Star.

Această situațiune am avut-o până la declararea războiului mondial din 1914, cu singura deosebire că grupul Northstar s'a mai despărțit și în Furioso-Northstar.

În herghelie erau aproximativ 500 epe, împărțite în patru categorii și cari se țineau în pustă separat unele de altele. Fiecare grup în parte eră bine supravegheat. Grajdurile unde se țineau epele fătătoare se puteau lua ca exemplu de economie și igienă : erau mari, spațioase, nepardosite, prevăzute pe jos cu un așternut de pae destul de gros și ieslele de beton sau de scânduri, de jur împrejurul grajdului. În aceste grajduri epele stăteau libere cu mânjii lor și ele erau foarte blânde.

În jurul grajdurilor se află o curte mare. Grajdurile erau construite în apropiere de pășune.

Fiecare grajd eră pus sub conducerea unui șef și în fiecare zi el eră vizitat de șeful secțiunii. Epele destinate prășirii, înainte de a fi date la armăsar, erau alese și încercate. Pentru ca alegerea să fie cât mai judicioasă, existau în herghelie registre, unde se înscria origina, semnalmentele fiecărei epe, produsul obținut, conformația acestui produs, caracterul, dezvoltarea, etc. Aceste registre erau indispensabile pentru comisiunea de clasare, comisiune care se compunea, în afară de personalul oficial și din proprietarii cei mai de seamă. Mai întâi se luau toate informațiunile și pe urmă se examina iapa de prășilă și se judecă din toate punctele de vedere. Numai după aceasta se destină armăsarul la care putea fi dată.

Epele odată clasate, se trimiteau în pusele respective, unde erau armășarii încercători, spre a le încercă. Cele în călduri se aduceau la depozitul central, spre a fi date la armășarii destinați lor. Monta se făcea dimineața și seara. Epele nu se legau, ci li se puneau în picioarele posterioare niște papuci (șoșoni) de pâslă.¹⁾ În principiu iapa se dădea la armăsar, până prindea. Dacă nu prindea, se puneau la muncă.

Fecundațiunea artificială nu s'a încercat la Mezöhegyes. Epele pline din fiecare grup se țineau laolaltă și se îngrijeau așa, încât să nu lepede.

Acestei activități rodnice și încununată de cele mai frumoase succese, i s'a dat sancțiunea legislativă prin legea XII din 1894.

Dispozițiunile acestei legi sunt :

1. Mânjii masculi și femeli, trecuți de un an, nu se pot lăsa la pășune decât separați, fiind grupați după sex.

1) Acest procedeu e de altfel generalizat astăzi mult în Ardeal.

2. Județul fixează numărul necesar de armăsari, pentru fiecare comună. Dacă comuna nu se îngrijește de procurarea lor, ei sunt procurați prin comisiunea economică de plasă, în contul comunei.

3. Dacă o comună are un număr prea mic de epe, inferior pentru a fi bătute de un armăsar, se permite ca această comună,

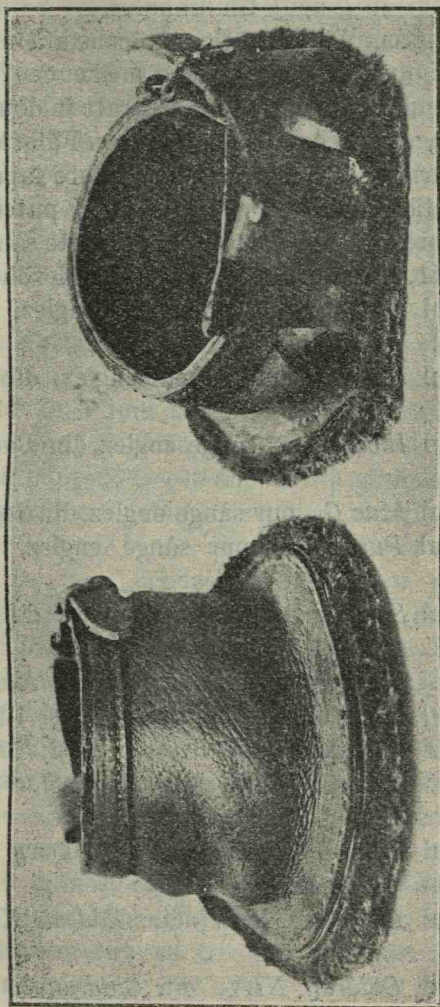

Fig. 72.—Papuci întrebuințați pentru monta epelor. Fot. Agronom Inspector General Emil Negruțu.

în comun acord cu alte comune, să-și procure reproducătorii masculi necesari, pentru întrebuințarea lor în comun.

4. Fiecare gospodar poate să țină armăsari din diferite rase, însă nu poate să-i întrebuințeze ca reproducători, decât pentru

necesitățile proprii. Pentru a putea batea și epe străine, el trebuie să aibă autorizația comisiunii economice de plasă.

Din aceste dispozițiuni se constată că, această lege nu cuprinde întreg programul ipic pus în aplicare de guvernele ungurești, în ultimele două decenii dinaintea războiului din 1914.

În anul 1911, s'a înregistrat la herghelia dela Mezöhegyes mai multe avorturi în grupul Ghidranului.

Din tabloul fecundității epelor, se constată un minimum de 52% și un maximum de 91%, deci o medie de 71,5%.

Grajdurile unde se țin epele sunt separate în două : într'o parte se țin epele sterpe, iar în cealaltă epele pline. Fătarea începe de regulă în Septembrie și Octombrie. După fătare iapa se ține 8 zile într'o boxă izolată, până când mănzul prinde putere. La a 9-a zi este încercată, spre a se vedea dacă mai primește sau nu armăsarul.

În anul 1911, armășarii pepinieri dela Mezöhegyes au fost :

1. Armăsarul *Dorian Gray*, pur sânge englez, din *Dunure* și *Miss Cronje*.
2. Armăsarul *Durczaz*, pur sânge englez, din *Doncaster* și *Nézsá*.
3. Armăsarul *Ikorőş*, pur sânge englez, din *Baka-Vagy Halasz* și *Isaure*.
4. Armăsarul *Mac G.*, pur sânge englez, din *Gaga* și *Maria Pia*.
5. Armăsarul *Pusztabiró*, pur sânge englez, din *Dunure* și *Höznő*.
6. Armăsarul *Shannon*, pur sânge englez, din *Panzarschif* și *Sheelah*.
7. Armăsarul *Silvio*, pur sânge englez, din *Xantrailles* și *She*.
8. Armăsarul *Furioso 27*, din *Furioso 23* și *191 North-Star 4*.
9. Armăsarul *Furioso 28*, din *Furioso 26* și *231 Furiozi 23*.
10. Armăsarul *North-Star 12*, din *North-Star 5* și *231 Furiozi 23*.
11. Armăsarul *Bakony-Ghidran 1*, din *Bakony* și *46 Kengyel-Ghidran*.
12. Armăsarul *Ghidran XLIV*, din *Ghidran XLI* și *45 Algy-Ghidran*.
13. Armăsarul *Ghidran XLV*, din *Ghidran 36* și *87 Kengyel-Ghidran*.
14. Armăsarul *Nonius I*, din *Nonius 29* și *222 Ūrmeny-Nonius*.
15. Armăsarul *Nonius II*, din *Nonius 29* și *380 Nonius 16*.
16. Armăsarul *Nonius IV*, din *Nonius 31* și *272 Nonius 16*.
17. Armăsarul *Nonius VII*, din *Nonius 36* și *322 Nonius 26*.

18. Asmăsarul *Nonius VIII*, din *Nonius 4* și *277 Nonius 36*.

19. Armăsarul *Ūrmeny-Nonius* din *Ūrmeny-Nonius I* și *362. Nonius 31*.

* * *

Cum se făcea creșterea în herghelia dela *Mezőhegyes*. Dacă ne ocupăm cu felul creșterii în herghelie, în mod mai detaliat, motivul este că el merită să fie cunoscut și aceasta, cu atât mai mult, cu cât în această herghelie s'au format mai multe rase de cai cu renume bine stabilit și cari populează în cea mai mare parte regiunile din Transilvania și Banat.

După 7—8 zile dela naștere, mânzul, dacă timpul permite, se duce cu mama lui la pășune, care e o pășune cât se poate de suculentă. La vârsta de 3 săptămâni i se dă cam 250—300 grame de ovăz uruit.

La 6 săptămâni primește un kgr. Cantitatea rămâne cam aceeași până la înțarcare, care de obicei se face cam la 5 luni.

Dela vârsta de 4 luni se obișnuște cu căpăstrul.

În timpul alăptării mânjii se cresc cât se poate mai mult în plin aer și sunt supuși la cât mai multă gimnastică funcțională. În asemenea condițiuni, mânjii devenind adulți, sunt foarte rezistenți.

Înțarcatul se face deodată, fără nici o pregătire. După înțarcare, mânjii sunt aduși la grajdul central, unde se înfierează și tot atunci se înscriu semnalmente în anume registre. Până la 1 an mânjii și mânzele stau laolaltă, în niște grajduri foarte mari.

În timpul primului an, grija cea mai mare este de a se aplica gimnastica funcțională la aparatul locomotor. După primul an se face cea dintâi alegere și care constă în separarea sexelor: mânjii sunt duși la o pustă, iar mânzele la alta. În al doilea an ei au hrana și exercițiul în aer liber.

Csikoși, acei faimoși călăreți, au misiunea de a mână toată ziua mânjii. După trecerea celui de al doilea an, se face o a doua selecțiune și mânjii atunci se trec în alte puste. Fiecare pustă își are specialitatea sa.

În aceste puste ei stau până la 3 ani. La 3 ani împliniți sunt aduși la grajdul central și aci se procedează cu cea mai mare băgare de seamă la selecționarea lor. Cei mai buni armăsari și cele mai bune epe se păstrează pentru prăsilă în herghelie. Plusul de epe se vinde la *Tattersal*, după o prealabilă dresare. Armăsarii ce nu sunt opriți ca prăsitori în herghelie, se țin până la 4 ani și se trimeteau depozitelor de armăsari, sau se vindeau comunelor.

Cei cari aveau cusururi ereditare, se castrau și se întrebuințau pentru serviciu. Deasemenea și epele rău conformate, sau cu defecte moștenite.

Epele de 3 ani, destinate reproducțiunii în herghelie, erau supuse antrenării, spre a lua parte la cursele ce aveau loc pe ipodromul dela Mezöhegyes. Motivul acestor curse eră spre a se putea vedea calitatea, fondul și rezistența epelor. Cursele aveau loc la 1 Mai ale fiecărui an. Distanța de parcurs eră de 3.000 metri. Invingătorii din fiecare grup aleargă împreună, spre a se vedea cari din grupuri sunt mai bune pentru viteză. Greutatea călărețului variă între 45—65 kgr.

Epele destinate producerii cailor de tracțiune erau dresate la trăsură și trebuia să facă o cursă de 20 km. După fiecare cursă galop sau trap, epele sunt examinate, din punctul de vedere al oboselii, al respirațiunii, al mușchilor, al tendoanelor, etc., notându-se acelea cari au rezistat mai bine. Unele din epele destinate reproducțiunii în herghelie erau trimise școalei de cavalerie, spre a fi dresate. Epele neclasate, adică acelea cari nu se țineau ca prăsitoare în herghelie erau, după o prealabilă dresare — la călărie sau trăsură — vândute la Buda-Pesta. Vânzarea aveă loc la Tattersal, în prima jumătate a lunii Octomvrie. Se vindeau anual ca. 40—50 epe cu prețul de 500—600 fiorini aur. Epele alese și dresate se dădeau la armăsari, când aveau vârsta de 4 ani.

Mortalitatea la sută în herghelie eră următoarea: în primul an, cam 15%; în al doilea an, cam 5%; în al treilea cam 3%.

Cu armăsarii cari au împlinit 3 ani se procedă astfel: în luna Martie erau aduși în grajdul armăsarilor dela depozitul central. Aci se începea dresarea. Nu se opreă ca reproducător în herghelie decât acela care aveă însușiri cu adevărat superioare. Marea majoritate, în luna Octomvrie, se trimeteă la cele 4 mari depozite de armăsari. In genere, se trimeteau la depozite anual peste 80—90 armăsari. In timpul dresării, se dădeă armăsarului un supliment de rație. Prețul unui armăsar născut la herghelie și la vârsta de 4 ani, se socoteă aproximativ 1.200 fiorini aur. Armăsarii opriți ca pepenieri în herghelie erau evaluați cu un preț mult mai mare.

* *

Armăsarii destinați prăsirii, așa numiții armăsari pepinieri, în timpul când nu făceau montă, se plimbau zilnic $2\frac{1}{2}$ —3 ore la pas și la trap, iar de 2 ori pe săptămână, timp de 10 minute, la galop. In timpul montei ei se plimbau numai la pas și trap. Armăsarii nu făceau monta de regulă decât numai odată pe zi și excep-

țional de 2 ori. În nici un caz numărul bățăilor nu erà mai mare ca 10 pe săptămână.

În fiecare an, un număr aproximativ de 14 epe, aparținând diferiților particulari, sunt admise la monta armăsarilor din herghelie. Aceste epe pot, sau nu, fi întreținute în herghelie. Pentru cele ținute în herghelie se plătește numai hrana. Când iapa proprietarului n'are un servitor, atunci acest proprietar plătește 4 fiorini aur pe lună, pentru îngrijire. Prețul monei era fixat de Ministerul Agriculturii și nu putea trece peste 100 fiorini aur. Pentru fiecare iapă de pur sânge, crescută în Ungaria și care a câștigat premii la curse, armăsarul se dădea gratuit.

Herghelia dela Mezöhegyes are un program de serviciu și un tablou de rația alimentară a animalelor.

Programul serviciului zilnic

Primăvara: 1 Martie și până la finele lui Aprilie.

La 5 dimineața: sculară.

Dela 5—8: mîncarea, țesălatul, un om la 5—6 cai, mîncarea oamenilor.

„ 8—10: plimbarea armăsarilor.

„ 10—2: mîncarea oamenilor, cailor, repaus.

„ 2—5: plimbarea.

„ 5—6: mîncarea cailor.

„ 6—11: caili sunt puși în parcuri.

Vara: 1 Mai—30 Septemvrie.

La 3 dimineața: sculară.

Dela 3—5: mîncarea cailor, țesălat, mîncarea oamenilor.

„ 5—7: plimbarea.

„ 7—10: pășunatul.

„ 10—2: mîncarea cailor, oamenilor, repaus.

„ 2—4: plimbarea.

„ 4—9: pășunatul.

„ 9—3: caili sunt puși în parcuri.

Toamna: 1 Octomvrie—30 Noemvrie

La 4 dimineața: sculară.

Dela 4—7: mîncarea cailor, țesălatul, mîncarea oamenilor.

„ 7—10: plimbarea.

„ 10—2: mîncarea cailor, oamenilor, repaus.

„ 2—4: plimbarea.

„ 4—7: pășunatul.

Iarna: 1 Decemvrie—1 Martie

La 5 dimineața: sculară.

Dela 5—8: mîncarea cailor, țesălatul, mîncarea oamenilor.

„ 8—10: plimbarea.

„ 10—1: mîncarea oamenilor, cailor, repaus.

„ 1—4: plimbarea.

„ 4—6: repaus.

Caii sunt adăpați în grajduri. Epele cu mânjii se plimbă în padoc și la pas. La cele pline sau sterpe, plimbarea se face la pas și trap. Fiecare secție are aproximativ 20 hectare pentru pășunat.

Tabloul rațiilor cailor din herghelie.

Mânjii până la 6 săptămâni au 0,3 kgr. ovăz uruit, zilnic.

Mânjii dela 7 săptămâni și până la înfărcare, au un kgr. ovăz uruit, zilnic.

Dela înfărcare până la un an, au 3 kgr. ovăz, 4 kgr. fân și 2 kgr. pae.

„ 1—2 ani, vara, au 2 kgr. ovăz. 1 kgr. fân, 3 kgr. pae.

„ 2 „ iarna „ 3 „ „ 4 „ „ 4 „ „

„ 2 „ vara „ 1,5 „ „ 1 „ „ 2 „ „

„ 2 „ iarna „ 3 „ „ 5 „ „ 4 „ „

„ 3 „ vara „ 2 „ „ 1 „ „ 2 „ „

„ 3 „ iarna „ 3 „ „ 5 „ „ 4 „ „

Armăsari de reproducție : 4 kgr. ovăz, 5 kgr. fân, 2 kgr. pae.

Pe timpul montei 5 „ „ 6 „ „

Incercătorii 4 „ „ 5 „ „ 2 kgr. pae.

Pe timpul montei 4,5 „ „ 6 „ „

Armăsarii tineri clasati 4,5 „ „ 6 „ „ 2 kgr. pae.

Mânjii de un an, vara 2 „ „ 1 „ „ 2 „ „

„ „ „ iarna 3 „ „ 4 „ „ 4 „ „

„ „ 2 ani, vara 1,5 „ „ 1 „ „ 2 „ „

„ „ 2 „ iarna 2,5 „ „ 5 „ „ 4 „ „

„ „ 3 „ vara 2 „ „ 1 „ „ 2 „ „

„ „ 3 „ iarna 3 „ „ 5 „ „ 4 „ „

Mânzele de 3 ani, clasate : 4 kgr. ovăz și 5 kgr. fân.

Epele Ghidran și Nonius mic, vara : 2 kgr. ovăz și 2 kgr. fân.

„ „ „ „ iarna : 1 „ „ 6 „ „ 6 kgr. pae.

„ „ pline vara : 1,5 „ „ 2 „ „ 3 „ „

„ „ „ iarna : 2 „ „ 6 „ „ 6 „ „

„ „ „ cu mânji vara : 1,5 „ „ 3 „ „ 2 „ „

„ „ „ iarna : 2,5 „ „ 6 „ „ 4 „ „

„ „ „ ½ sânge, fără mânji vara : „ „ 2 „ „ 3 „ „

„ „ „ iarna : 1,5 „ „ 6 „ „ 6 „ „

„ „ pline vara : 2 „ „ 3 „ „ 2 „ „

„ „ „ iarna : 2,5 „ „ 7 „ „ 4 „ „

„ „ „ cu mânji vara : „ „ 3 „ „ 2 „ „

„ „ „ iarna : 2,5 „ „ 7 „ „ 4 „ „

„ „ Nonius fără mânji vara : „ „ 3 „ „ 3 „ „

„ „ „ iarna : 2 „ „ 6 „ „ 8 „ „

„ „ pline vara : 2 „ „ 3 „ „ 4 „ „

„ „ „ iarna : 2,5 „ „ 8 „ „ 5 „ „

„ „ „ cu mânji vara : 2,5 „ „ 3 „ „ 3 „ „

„ „ „ iarna : 3 „ „ 8 „ „ 6 „ „

Caii de trăsură : 5 kgr. ovăz, 8 kgr. fân și 3 kgr. pae.

Caii preparați pentru vânzare : 5 kgr. ovăz și 6 kgr. fân.

Bineînțeles că, acest tablou se poate întrucâtva modifica.

Pentru buna îngrijire și executarea tuturor dispozițiilor, există un personal destul de numeros, pus sub conducerea comandantului hergheliei. Organizarea serviciului era militară, însă conducerea tehnică a acestei instituții era încredințată serviciului zootehnic din Ministerul Agriculturii.

Comandantul hergheliei nu făcea decât să execute măsurile prescrise de la centru. Toate instituțiile zootehnice ale Ungariei, depindeau de Ministerul Agriculturii. La Mezöhegyes se aflau în ajunul războiului din 1914 peste 2.000 de cai de diferite vârste. Starea lor sanitară era bună. Instituția avea și un crematoriu. Ea era prevăzută cu toate instalațiile necesare unei bune organizări. Hrana animalelor era produsă de exploatarea agricolă a domeniului și se dădea hergheliei pe un preț stabilit de Ministerul Agriculturii.

La herghelie se mai afla și o școală inferioară pentru pregătirea personalului destinat îngrijirii armăsarilor și pentru conducerea stațiilor de montă. Școala avea o durată de 6 luni. În afară de aceasta, mai era și o școală de cadeți.

Herghelia de la Mezöhegyes a influențat foarte mult asupra creșterii și îmbunătățirii cailor, mai ales în comitatele *Cerad, Arad, Csongrad și Bikiș*.

În prezent, terenul afectat hergheliei fiind mult redus, importanța sa a scăzut simțitor.

b) Herghelia de la Făgăraș.

Inițiată în anul 1874, în comuna românească *Sâmbăta de jos* din jud. Făgăraș, ea a patra herghelie ce a fost creată de Statul ungar.

Această instituție ipică, deși până la 1914 era cea mai mică din Ungaria, ea prezintă din punct de vedere istoric, o deosebită importanță pentru noi, deoarece a jucat un rol de seamă în regenerarea și ameliorarea cailor din Ardeal.

Pentru acest motiv ne vom ocupa ceva mai pe larg de istoricul hergheliei de la Făgăraș și aceasta cu atât mai mult, cu cât această herghelie cade astăzi pe teritoriul Regatului român.

Răscolind trecutul îndepărtat al Domeniului de la Făgăraș, putem afla din documente că, în anul 1224, regele Andrei a cedat această moșie sașilor, sub formă de „amanet“, pe un timp limitat.

De atunci, folosința acestui Domeniu a trecut prin foarte multe mâini, fiind „amanetat“ în parte sau în întregime la diferite

persoane sau cooperațiuni. Totuși, el a rămas întotdeauna proprietatea Statului.

„Domeniul Făgărașului—ne afirmă Prof. DR. GEORGE MAIOR¹⁾—începe să joace un rol în istoria română, din zilele regelui Matei Corvin, care ordonase să-l țină totdeauna în rezervă pentru peșitorii de domnie, la tronurile moldav și muntean, și fusese apoi înscris (ipotecat) pe 99 ani *națiunii săsești*, în timpurile împărătesei Maria Theresia, la stăruința baronului *S. Bruck ent al*, pentru o sumă aproape bagatelă de circa 160.000 fiorini, dimpreună cu munți, ape, codri seculari, clăcași, etc. Din parte-i, Universitatea (națiunea) săsească îi cedă baronului Bruckenthal folosința satului Sâmbăta de jos ²⁾ pe termen nelimitat, unde baronul își zidi un

Fig. 73. — Dangana hergheliei Făgăraș.

frumos castel și făcu și frumoase instalațiuni economice, ca și un proprietar ohavnic al lor“.

Moșia Cuciulata, ce aparțineă tot de acest domeniu a fost dată în anul 1780 în folosința familiei contelui *Miles* ³⁾.

Expirând contractul de arendare ce fusese încheiat pe timp de 99 ani, terenul Domeniului Făgăraș a ajuns din nou în stăpânirea Statului ungar și anume: în anul 1869, acela pe care l-a avut în folosință familia Bruckenthal; iar în anul 1871, acela arendat națiunii săsești.

Ținându-se în seamă clădirile, instalațiunile și diversele ameliorațiuni făcute în cursul timpului de națiunea săsească și în deosebi de familia Bruckenthal, Statul ungar le-a achitat suma de

1) Ippologia, 1905.

2) În trecut, *Sâmbăta de sus* a fost proprietatea Prințului Brâncoveanu, Domnitorul Munteniei. Aci se află odinioară o frumoasă mănăstire, astăzi în ruină.

3) EMIL NEGRUȚIU: Darea de seamă a fermelor din jud. Făgăraș, 1925.

581.371 fiorini. Și astfel Domeniul Făgăraș a putut fi luat în exploatare de Statul ungar. El avea o suprafață de 3.600 hectare,

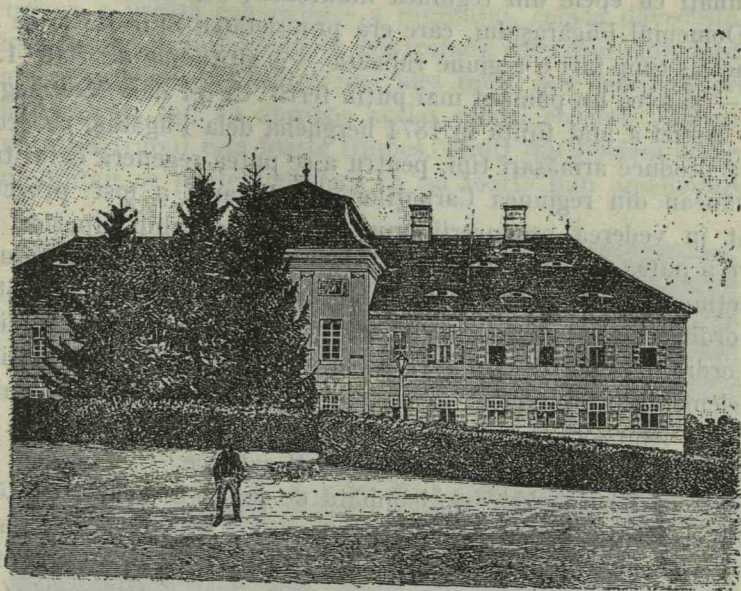

Fig. 74. — Castelul Bruckenthal din Sâmbăta de jos, afectat hergheliei.

din cari 3.800 jugăre teren arabil, 945 jug. fâneață, 1.600 jug. pășuni, 120 jug. remize, 120 jug. clădiri, 102 jug. grădini, etc.

* * *

Înainte însă ca Statul ungar să intre în stăpânirea Domeniului Făgăraș, se simția nevoia îmbunătățirii calului din această regiune și care se află în stare de degenerare. De fapt, această parte a țării era una din puținele cari rămăsese cu un material ecvin de calitate inferioară.

În acest scop s'a recurs la armăsari din rasa *Lipițană* sau din rasa *Karst*, după cum mai e numită, proveniți din renumita herghelie *Lippitza*¹⁾, ce a aparținut *Coroanei Habsburgilor*.

La început armăsarii lipițani fuseseră duși la herghelia dela *Mezöhegyes*, unde urmau să-și aibă sediul. Aci însă, din cauza

1) În prezent *Lippitza* aparține Statului Italian însă jumătate din materialul cabalin din rasa *Lipițană* a fost ridicat de Austriaci și dus la *Piber* (*Stiria*), unde se află și astăzi; iar cealaltă jumătate a rămas la *Lippitza*.

climei și a hranei, începând să și mărească prea mult talia și în consecință să numai poată da rezultate atât de bune, fiind împreunați cu epele din regiunea muntoasă; s'a decis mutarea lor la Domeniul Făgărașului, care erà proprietatea Statului și se află în acelaș timp într'o regiune ridicată — o altitudine de 700—1.000 m. — și aveà un pământ mai puțin fertil ca cel dela Mezöhegyes.

Astfel a luat ființă în 1874 herghelia dela Făgăraș, cu scopul de a produce armăsari tipi, pentru a se puteà regenerà calul transilvănean din regiunea Carpaților. Ameliorarea a fost proiectată atât în vederea producerii unui material cabalin superior, apt spre a puteà fi exportat; cât și în vederea formării elementului de tracțiune, necesar sătenilor din regiune. La aceste două motive, de ordin social-economic, se mai adăogà și un al treilea — tăinuit — de ordin național și care aveà ca scop accelerarea de maghiarizare a elementului românesc dela sate, prin înființare de colonii în pătura compactă a romanismului. Procedul erà cunoscut, căci fusese întrebuițat cu coloniile săsești catolice.

Scopul hergheliei dela Sâmbăta de jos — ce a luat ființă pe întinsul Domeniu al Făgărașului ¹⁾ și pe care se mai aflău, în afară de comuna Sâmbăta de jos, mai multe sate românești — fiind ameliorarea calului autohton transilvănean din Carpați (calul mocănesc) ne punem întrebarea: *în ce sens se tindea să se facă această îmbunătățire?*

Să i se mai ridice puțin talia acestui cal din regiunile muntoase ale Transilvaniei și să se obțină un produs mai tenace, mai rezistent, mai pietros și cu forme corporale mai armonice.

Reproducătorii lipițani deși au în vinele lor sânge spaniol și napolitan, totuși ei find crescuți încă din secolul al XVI pe terenul stâncos și lipsit de ape ale muntelui Karst din Istria, formează o rasă veche specifică de munte și deci mai în măsură decât oricare alta, să amelioreze calul mocănesc, crescut și el pe un teren accidentat și într'un climat răcoros. În afară de această considerațiune de teren și climat, talia calului lipițan erà mai mare decât a celui mocănesc, fondul mai bun, iar formele corporale mai frumoase.

1) Pe Domeniul Făgărașului se mai află în afară de herghelie și următoarele crescătorii de animale și instalațiuni agricole:

- a) O oerie model, cu oi din rasa Țigae și Turcană.
- b) O bivolarie model, cu bivoli din rasa Ardelenească.
- c) Două văcării, cu vaci din rasa Pinzgau.
- d) Una lăptărie și cășerie.
- e) Un cârd de porci din rasa Mangalița.

La acestea se mai adăogà și una postăvărie artificială.

În rezumat calul lipițan posedă următoarele caractere zootehnice: talie 1,60 m., format cu o ușoară tendință către doli-comorfism, cap expresiv, nobil, făptură de multe ori arăbească, uneori cu o ușoară convexitate a profilului, ceiace dovedește influența calului de rasă mongolă, gât frumos, corp cam lung, membre uscate și puternice. Vânățul mai ales rotat este culoarea predominantă. Toți caii au aproape acelaș model elegant. Mersul lor și mai ales trapul este foarte frumos. Mulți din lipițani stepează. Calul lipițan se poate considera ca un foarte bun ameliorator al

Fig. 75. — Crajdurile armăsarilor cu manejul dela Herghelia Sâmbăta de jos.

cailor de călărie. Lipițanul se întrebuințează și la tracțiune ușoară. Sunt cai trainici și cu mult foc.

Rezultă de aci că, acest cal întrunește mai multe condițiuni principale, pentru a putea fi un bun ameliorator al calului de munte din Transilvania.

* * *

Baza Hergheliei dela Sâmbăta de jos a format-o stocul de cai Lipițeni, ce se afla pe acele vremuri la Mezöhegyes și cari aparțineau familiilor: *Favory*, *Conversano*, *Pluto*, *Neapolitano* și *Maiestoso*.

În anul 1875 s'au transportat dela Mezöhegyes la Sâmbăta de jos 5 armăsari de rasă Lipițană — 1 *Conversano*, 2 *Maiestoso*,

1 Pluto și 1 Favory — precum și 71 epe, din cari 10 sânge arab-8 Incitato ardelen, 4 Norfolk și 49 Lipițane. Acestea din urmă se repartizau astfel: 1 Cavalero, 12 Conversano, 20 Maiestoso, 2 Morello, 2 Neapolitano, 2 Severno, 2 Superbo și 8 Favory¹⁾.

Intrucât materialul ce a format baza hergheliei nu era uniform și în consecință scopul arătat mai sus nu se putea atinge, s'au reformat treptat-treptat exemplarele ce n'aparțineau rasei Lipițane, iar pe de altă parte s'au achiziționat reproducători atât masculi, cât și femei din rasa Lipițană. Astfel, chiar în anul 1875 s'au cumpărat două epe Lipițane dela herghelia Lippitza. Tot dela această herghelie s'au mai achiziționat în anul 1876 un număr de

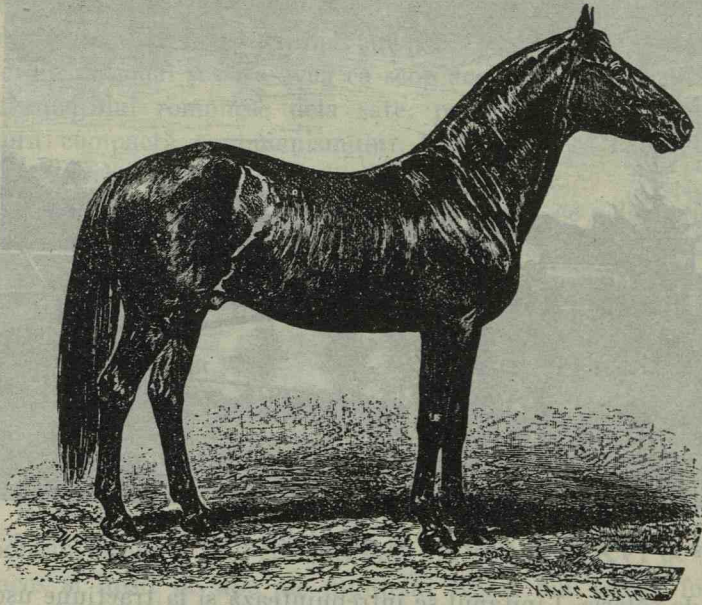

Fig. 76. — Favory XI. Reproducător în Herghelia dela Sâmbăta de jos.
După Prof. Dr. G. Maior.

4 armăsari și 10 epe Lipițane, în anul 1880 un armăsar, în 1884 : 4 armăsari, în 1885 trei epe, în 1890 un armăsar; iar în 1893 Herghelia dela Sâmbăta de jos a primit din partea Hergheliei Lippitza pe armăsarul *Conversano-Sardinia*, pentru monta epelor, pe o perioadă de trei ani²⁾.

Pentru reîmprospătarea sângelui și ameliorarea materialului ecvin s'au mai cumpărat câte un armăsar din rasa Lipițană în

1) EMIL NEGRUȚIU: Darea de seamă a Fermelor din jud. Făgăraș, 1925.

2) ION LUCA CIOMAC: Domeniile Statului din jud. Făgăraș, 1926.

anul 1880, 1882 și 1886 din Herghelia Iankovich. Deasemenea s'a adus în 1882 un armăsar din Herghelia Statului dela Rădăuți, iar în anul 1883 două epe dela Kesthély. În 1884 a sosit dela Mezöhegyes armăsarul *Illo* și un *Furioso*.

După 10 ani dela înființarea Hergheliei dela Sâmbăta de jos se ajunsese la un stoc de 100 epe Lipițane — număr ce fusese fixat chiar dela început — cu toate că direcțiunea hergheliei avusese să lupte cu multe neajunsuri și în deosebi cu reumatismul și oftalmia periodică, cari au pricinuit mari pierderi. Mai cu seamă această boală din urmă a dat foarte mult de gândit direcțiunii hergheliei.

Pentruca herghelia să fie salvată de reumatism și oftalmie periodică, s'a luat măsura să se elimine toți indivizii atinși de aceste două boli. Mai mult chiar, să se înlăture și familiile cari se arătau mai puțin rezistente din acest punct de vedere.

După părerea mai multor crescători din Ardeal, s'au cumpărat în anii 1876, 1879 și 1881 și câteva epe secuești, ce au fost încrucișate cu armăsari Lipițani, în vederea obținerii unor produși mai rezistenți. Rezultatele obținute necorespunzând scopului urmărit, atât epele secuești, cât și produșii mețiși au fost vânduți, astfel că herghelia a rămas formată numai din Lipițani.

Față de această situațiune, s'a persistat mai departe cu introducerea de reproducători masculi dela Lippitza : în 1886 armăsarul Pluto-Montenegro.

Spre a se veni și în ajutorul crescătorilor de cai din Ardeal ce aveau un material susceptibil îmbunătățirii cu purul sânge englez, se achiziționează și doi armăsari din această rasă : *Bisztos* și *Csapláros*. Deasemenea în 1891 au mai fost aduse 2 epe de jumătate sânge englez dela Kișber și 27 epe dela herghelia Mezöhegyes. Dar cum și acest material s'a contaminat în mare parte de oftalmie periodică, o parte din el a fost vândut, iar restul retrimes la Mezöhegyes.

În anul 1897 s'a adus dela Debrețin la Herghelia dela Sâmbăta de jos armăsarul *Maestoso-Ergo*, în 1898 au sosit dela Mezöhegyes armăsarii *Toreador* și *Zivatar*, iar dela Lippitza armăsarii *Conversano* și *Slatina*.

În 1903 vine dela Debrețin armăsarul *Maestoso XIII*, în 1904 se cumpără dela Herghelia Iankovich Elemér armăsarul *Favory-Thyra*, și dela Lippitza sosește armăsarul *Pluto-Ancona*. Tot dela Lippitza în 1906 e adus și armăsarul *Siglavi-Capriola*.

Din această scurtă expunere, se poate constata că în Herghelia dela Sâmbăta de jos s'a persistat — cu toate greutățile menționate — pentru creșterea calului Lipițan. N'avem de semnalat

decât două epoci de scurtă durată, când s'au făcut încercări cu epele secuești și când s'a adus calul de sânge englez. Toți acești indivizi însă au fost eliminați din herghelie, nelăsând urme.

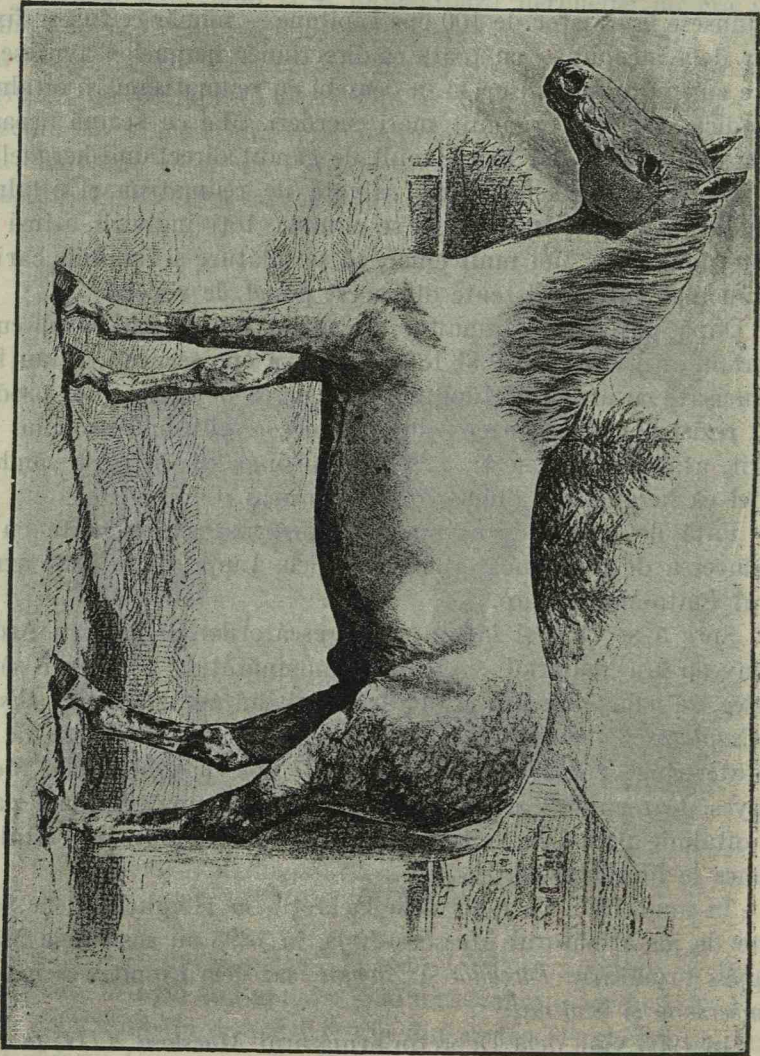

Fig. 77. — Rasa Lipiziană. După Schwarznacker's. Loco. cit.

Totuși, după circa 20 de ani dela înființarea hergheliei, numărul epelor mame a fost redus dela 100 bucăți, la 58. Din acestea 26 erau din familia *Favory*, 4 din *Maestoso*, 7 din *Napolitano*, 2 din *Pluto*, 7 din *Conversano*, 7 din *Pluto Fantasta* și 5 epe din rasa arabă, ținute pentru experimentare.

Deși cu o mazăre redusă de epe, creșterea calului Lipițan s'a continuat la Herghelia dela Sâmbăta de jos, pentruca să poată da stațiunilor de montă armăsarii necesari pentru ameliorarea calului transilvănean. Astfel s'a repartizat în fiecare an la depozite câte 10—20 armăsari tineri. În anul 1896 se aflau la diferitele stațiuni de montă circa 180 reproducători proveniți din herghelia Domeniului Făgăraș. Materialul aflat peste necesitățile instituțiunii se vindea crescătorilor în fiecare an prin licitație publică la târgul de cai din Budapesta și anume cam 10—18 epe tineret și 10—12 epe reformate ¹⁾.

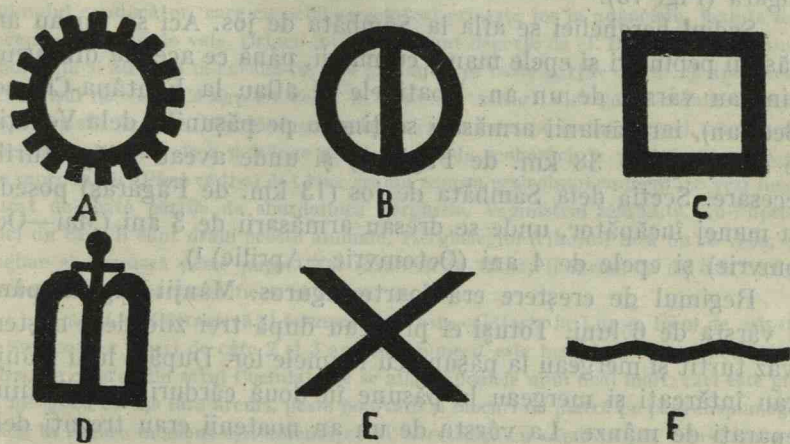

Fig. 78. — Dangale dela herghelia Făgăraș: A = Schagya, B = Conversano, C = Favory, D = Maestoso, E = Neapolitano și F = Pluto.

În anul 1911 se găseau în herghelie următorii armăsari din rasa Lipițană :

1. *Conversano* 12, din *Coversano* 8 și 137 *Pluto-Fantasca II*;
2. *Favory*, din *Favori* 12 și 53 *Pluto-Fantasca II*;
3. *Maestoso* 13, din *Maestoso-Sardinia* 2 și *Montenegra* 4;
4. *Napolitano* 8, din *Napolitano* 4 și 59 *Fraga* 3;
5. *Napolitano* 9, din *Pluto*;
6. *Pluto* 9, din *Pluto-Fantasca* și 39 *Siclavy Alea*;
7. *Siclavy-Capriola*, din *Siclavy-Slavina III* și *Capriola*.

Armăsarii produși în herghelie erau distribuiți în regiunea muntoasă. Efectivul total al acestei herghelii era de 400—500

1) E. NEGRUȚIU: Darea de seamă a Fermelor din jud. Făgăraș, 1925.

capete. Regiunile unde se răspândeau mai mult armăsarii produși la Făgăraș erau : *Bistrița, Năsăudul, Făgărașul, Hunedoara, Ciuc*, etc., precum și în comitatele din nordul Vechiului regat ungar. În deosebi erau trimiși la depozitele din *Homorod și Sangeors (Sepsi Szent György)*.

* * *

Semnul hergheliei erà litera F, iar deasupra se afla coroana ungară (Fig. 73).

Sediul hergheliei se afla la Sâmbăta de jos. Aci se țineau armăsarii pepinieri și epele mame cu mânji, până ce aceștia din urmă atingeau vârsta de un an. Noatinele se aflau la Fântâna-Crăesei (Beclean), iar cărlanii armăsari se țineau pe pășunile dela Veneția de sus (departe 38 km. de Făgăraș) și unde aveau adăposturile necesare. Secția dela Sâmbăta de jos (13 km. de Făgăraș) poseda un manej încăpător, unde se dresau armăsarii de 3 ani (Mai—Octomvrie) și epele de 4 ani (Octomvrie—Aprilie)¹⁾.

Regimul de creștere erà foarte riguros. Mânjii sugeau până la vârsta de 6 luni. Totuși ei primeau după trei zile dela naștere ovăz turtit și mergeau la pășune cu mamele lor. După 6 luni mânjii erau înfărcați și mergeau la pășune în două cărduri, mânjii fiind separați de mânze. La vârsta de un an noatenii erau trecuți dela Sâmbăta de jos la Fântâna-Crăesei și la Veneția de sus, pentruca după ce au împlinit 3 ani să fie aduși din nou la Sâmbăta de jos. Aci se începea dresajul și antrenarea riguroasă a tineretului, care dura 6 luni. După aceia tineretnl era supus la o nouă cursă cu obstacole pe o distanță de 4.000 m. Numai acei indivizi erau opriți pentru reproducere, cari puteau suporta antrenajul și executau curse în 8 minute²⁾.

Clasificarea armăsarilor avea loc în luna Iunie, iar în Octomvrie erau repartizați depozitelor provinciale de armăsari.

G. C. WRANGEL³⁾ ne descrie astfel impresiile sale asupra hergheliei dela Făgăraș.

„O vizită la colonia de vară a cărlanelor dela Făgăraș este una din cele mai senzaționale și fascinatoare, pe care o poate face turistul străin în frumoasa Transil-

1) ION L. CIOMAC : Domeniile Statului din jud. Făgăraș, 1926.

2) Prof. DR. G. MAIOR : Ippologia 1905.

3) G. C. WRANGEL : Ippologia Ungariei, 1892.

vanie. Primul fel al excursiunii îl formează sătulețul Veneția de sus, unde la ofițerul staționat acolo, poate omul conta să găsească totdeauna o primire cât se poate de amicală. Deși omul civilizată ajuns în acel colț retras de lume s'ar crede a fi condamnat a duce o viață de pustnic, totuși se zice că postul de comandant ai secțiunii de acolo ar fi mult cerut. Noi o credem legitimă, căci în Veneția nu dela fiecare colț ese câte un superior în inspecție, apoi la Lupșa, vorba poetului : *pe munți trăește libertatea*.

„După o ospitalitate în birul Veneția de jos, mergi ușor cu trăsura la *Veneția de sus* și de acolo la ocoale, căci drumul este bine întreținut. Fericit se simte omul, care are norocul să privească la înțorcerea mâzelor dela pășune. Este o privire delicioasă, pe care nu o poate uita în curând.

„Din depărtare dejă se aud pocnituri de bice și lătrat de câine. Incă nu poți vedea nimica, ci numai rostogolirea bolovanilor în vale, îți vestește apropierea cărdului. Aci apare sus pe dealul împădurit, capul unui cal, deasupra unei tufe înflorite. Este animalul conducător, care cu ochii cercetători privește jos în adâncime, înainte de a începe scoborișul de vale. Ortacii lui încă nu sunt departe de el. Dejă ese unul înainte, apoi altul și altul, și în curând furnică pământul în toate părțile de cai. Și apoi începe scoborișul de vale. Ca caprele negre în puternice salturi, aleargă sburdalnică ceata depe coastă la vale. Nici săniușul turistului în munte, pe luciul zăpezei, nu este mai periculos și expus de a-și frânge gâtul, ca aceste scoborări de vale a viitoarele epe de reproducție. Până ce ți-ai dat bine seamă asupra pericolului eminent, te vezi inconjurat de toate părțile de sburdalnica herghelie. Vagmistrul zămbește. Nu-i lipsește nici un cap. Îi sunt dragi aceste animale. Hergheliul (cikoșul) încă nu se vede, dar trebuie să sosească peste puțin. Noi răsufăm în tihnă, și încântați de cele văzute, procedăm la inspectarea fiecărui animal în parte.

„Dar și mai atractivă și fermecătoare este călătoria la Lupșa, locul de vâratec al armăsarilor tineri de câte 2 și 3 ani. Mai nimerit este însă de a se face această excursiune călare, din satul Cucuțula ce se află la poalele unui deal înalt, căci este greu să mergi cu căruța fără arcuri, peste bolovani și blocuri de piatră pe părăul spumegos, unde în fiecare moment ești amenințat să te restorni cu capul în jos, ceia-ce nu este tocmai o distracție pentru ori care. Deasupra însă totul este magnific. Singuritatea taincă a pădurii, un aer parfumat, reflecțiile miraculoase ale luminei, o perspectivă încântătoare la fiecare pas, cu adevărat, un paradis pentru un pictor și vânător.

Pe un plai încojurat de jur împrejur de pădure, se află construit ocolul, care oferă cailor adăpost peste noapte și scut contra furtunelor și ploilor torențiale, ce se ivesc prea adese ori în munte. Toate clădirile sunt construcții ușogre de lemn, făcute din bârne. În spațioasele grajduri nu se găsește decât niște iesle simple primitive de ambele laturi, în care li se dă nutrețul. Nu au cel puțin nici uși sistematice, nici ferestre. Acoverământ deasupra, și puțința să mănânce ovăzul, ce li se dă de 2 ori pe zi, și pentru atât, ajung și aceste grajduri improvizate la nevoie, și mai mult nici că le trebuie.

„Cărlanii se leagă cu căpestre numai până când li se dă ovăzul. Cu scoaterea lor la pășune se orientează după timp și vreme. Tot așa și cu aducerea acasă. Când timpul este frumos, animalele se scot de timpuriu dimineața afară, și rămân până seară târziu în libertate, și după ce li s'au dat ovăzul. Dacă timpul este însă rece și umed, atunci se iau oarecare precauțiuni. În atari zile trebuie să li se dea mai mult nutreț uscat, înainte de a-i scoate la iarbă. La câmp, ce este drept, calul poate să pască și iarbă udă, fără de a-i periclită sănătatea; la munte însă, unde nopțile și de vară de regulă sunt destul de răcoroase, iarba umedă prea des produce diaree urăcioasă, care poate să compromită dezvoltarea organismului tânăr.

„Să nu se creadă cumva, că direcțiunea hergheliei ar învâli pe acoliții ei în bumbac moale, chiar când sunt în munte. Nici decum. Când timpul este favorabil, cârlanii și mânzele rămân ziua întreagă afară în libertate, și se scot și după ovăzul de seară la iarbă, să petreacă afară o parte din noapte. Ploi parțiale și furtuni mai mici, ce trec repede, nici că se bagă în seamă. Ziua în ameaza mare pe căldură, încetează pășunatul dela sine. Atunci se duc cârlanii singuri la pârăul ori isvorul din apropiere, ce se găsește de regulă la umbra unor copaci mari, stejari ori fagi seculari, de-și potolese setea acolo și rămân la umbră până li se face foame, și atunci își caută iarăși de iarbă. Pentru paza unui cârd, se trimet de obicei 2 oameni, numiți *cicoși*, și li se dă pentru siguranță și un câine sdravăn de oi. Dacă cumva fiarele răpitoare ar cuteza să atace herghelia, de sigur că ele ar găsi acolo o primire meritată !“

Ca încheiere G. C. WRANGEL se exprimă astfel asupra terenului unde a fost așezată această herghelie :

„Noi găsim că o parte din teritoriul destinat hergheliei, mai cu seamă cel dela Veneția de sus și dela Lupșa, corespunde tuturor cerințelor aproape în măsură ideală, ce se pot face pentru creșterea calului pietros de munte. Numai partea de jos a Veneției, este cam umedă ; în partea de sus nu lasă nimic de dorit. Acelaș este cazul în măsură mai pronunțată la Lupșa. Stejarii cei umbroși, o vegetațiune aromatică, apă cristalină de munte, un aer admirabil, plaiuri încântătoare și pante ce îndeamnă încontinuu la jocuri și la oțelirea mușchilor, încât acestea pe fiecare iubitor de cai, trebuie să-l umple de admirație. Păcat că cealaltă parte nu este la fel, ci este mai mult umedă“.

Hrana pe care o aveau caii din Făgăraș eră de calitate superioară. O parte din această hrană ș-o recoltau singuri la pășune în munții Făgărașului, unde se găsesc pășuni bune și teren pietros.

Rațiile alimentare în herghelia dela Făgăraș erau întocmite avându-se în vedere vârsta, anotimpul — dacă mergeau sau nu la pășune — și activitatea sau destinația.

Ovăzul începea să se dea mânjilor sugători dela vârsta de 3 săptămâni și această stare de lucruri se continua până la 6 săptămâni. Din săptămâna a 7 și până la înțarcare rația de ovăz se mărea la 1 kgr., iar dela înțarcare și până la 1 an împlinit mânjii primeau $2\frac{1}{2}$ kgr.

Aceasta ne dovedește că tineretul era hrănit destul de intens în vârsta copilăriei.

Cele mai mari cantități de ovăz le primeau : armăsarii și iepele tinere puse la grajd, armăsarii de reproducție în timpul moutei, caii de serviciu și acei destinați vânzării.

Dăm mai jos tabloul cu rațiile alimentare ale cailor din herghelia Făgăraș.

Nr. curent	SPECIFICARE			RAȚIA ZILNICĂ				
				Ovăz kgr.	Fân kgr.	Paie kgr.		
1	Mânzi		Dela 3 săpt. până la 6 săpt.	0,3	—	—		
2	sugători		din săpt. a 7 până la înțăr.	1	—	—		
3	Mânzi înțărcați, din ziua înțărării până la 1 an împlinit.			2,5	5	—		
4	de 1 an	CĂRLANI	în	timpul pășunei	1,5	2	1	
5			afară de		3	5	3	
6	de 2 ani		în		1,5	2	2	
7			afară de		3	6	2	
8	de 3 și 4 ani			afară de	1,5	2	2	
9	armăsari ti-			în timpul dintăi		4	6	—
10	neri puși la grajd			în	5	6	—	
11	armăsari de			afară de	timpul sări- tului iepelor	4	4	3
12	reproducție		în	4,5		5	—	
13	de încercare		afară de	3		4	3	
14	de un an	CĂRLANE	în	timpul de pășunat	1,5	2	1	
15			afară de		2,5	5	3	
16	de 2 ani		în		1,5	2	1	
17			afară de		2,5	5	3	
18	de 3—4 ani			în	1	2	2	
19				afară de	2	5	4	
20	tinere puse la grajd			în timpul dintăi	4	5	—	
21	Iepe de pră-		Fără mânji	în	timpul de pășunat	—	—	5
22	silă, și iepi	afară de		1,5		5	4	
23	tinere împăr-	borțoase	în	1,5		2	3	
24	țite la her-		afară de	2		5	4	
25	ghelie ca re-	cu mânji	în	1,5	3	3		
26	produc-		afară de (1)	3	5	4		
27	toare	la întrebuințarea la ham provizorie			4	6	—	
28	Cai de serviciu și de călărie			3,5	5	—		
29	Cai de serviciu și de trăsură anul întreg			4	6	—		
30	Cai destinați vânzării			5	6	—		

1) Epelor tinere împărțite ca reproducătoare și dacă nu au conceput, li se dă până în anul al 5-lea, împlinit 3 câte kgr. ovăz pe zi.

Valoarea nutritivă eră socotită comparativ astfel : 1 kgr. ovăz = 2 kgr. fân = 0,75 kgr. orz = 0,60 kgr. porumb = 0,75 tărâțe = 8 kgr. furaj verde. Sfeclele se dădeau în plus.

În genere caii din herghelia Făgăraș se caracterizau printr'o talie de 1,57—1,67 m., având un cap puțin cam mare, un corp bine format, proporționat, însă cu o spinare lungă, fluerile picioarelor fiind cam lungi și subțiri, încheeturile câte odată defectuoase, totuși aveau un mers admirabil și o rezistență mare. Culoare predominantă albă sau murgă, rare ori se întâlnesc indivizi roibi sau negrii.

* * *

Acestea fiind cele două instituțiuni ipice — Mezöhegyes și Făgăraș — cari au avut o influență hotărătoare în ameliorarea cailor din Ardeal, înainte de războiul mondial, să vedem ce învățăminte putem trage :

1. Modul cum au fost organizate aceste instituțiuni ipice au avut cea mai mare influență asupra îmbunătățirii calului din Ungaria și în special asupra celui din Ardeal.
2. Principiile zootehnice cari au călăuzit pe unguri la formarea diferitelor tipuri, au fost *selecțiunea și hrana*. N'au recurs la purul sânge englez decât numai cu multă prudență și atât cât eră necesar să corecteze unele defecte.
3. Continuitatea în lucrări, programul bine stabilit dela început, au fost pricina reușitei hergheliilor din Ungaria.
4. Modul cum se creșteau și se hrăneau mânjii este demn de imitat, căci făcea din ei animale foarte viguroase.
5. Guvernul ungar făcea înainte de război cele mai mari sacrificii pentru prosperarea hergheliilor și nu se dădea îndărăt dela nici o cheltuială, oricât de mare ar fi fost.
6. Importanța acestor instituțiuni ipice a fost mult mai mare la început, când nu există inițiativa particulară, decât în ultimul timp.

c) Herghelia dela Cojocna.

În afară de herghelia dela Mezöhegyes și Făgăraș, cari au avut o mare înrăurire asupra ameliorării materialului calului din Ardeal, au mai existat înainte din războiul din 1914 și alte herghelii mai mici, și cari într'un cerc mai restrâns s'au bucurat de oarecare importanță.

Printre acestea semnalăm herghelia dela Cojocna. Pentru noi ea prezintă un interes deosebit, deoarece aci se urmăreă ameliorarea calului autohton transilvănesc.

Ferma Cojocna ¹⁾ s'a înființat în anul 1870 sub regimul maghiar, prin comasarea terenului ce aparținea Statului. Înainte de comasare, Statul ungar a posedat acest teren în mai multe parcele împrăștiate în diferite părți ale hotarului comunei Cojocna.

Motivul pentru care Statul ungar își formase această proprietate la hotarul comunei Cojocna, eră următorul. În această comună se afla o ocna de sare care eră proprietatea Statului. Pentru exploatarea ei eră nevoie să se țină — în lipsă de cale ferată — un număr de animale corespunzător cu importanța exploatării pentru transportul sării la Cluj, unde eră centrul de desfacere. Menținerea acestor animale de transport a necesitat un teren, din ale cărui produse să se asigure hrana lor.

Printre parcelele ce poseda Statul maghiar pe vremea aceea eră și una numită „Pușunea-Ocnei” în suprafață de circa 140 jug. cad., ce formează în prezent o parte din moșia Fermei model Cojocna.

Făcându-se comasarea terenurilor Statului, toate aceste parcele s'au alăturat de parcela numită „Pășunea-Ocnei”, formând un singur trup de 1128 jug. cadastrale.

Administrarea acestei moșii se făcea din comuna Cojocna.

Exploatarea ocnei de sare din comuna Cojocna a durat până în anul 1876, când construindu-se liniile ferate în Ardeal, ocna Dejului și Uioara fiind situate mai în apropierea gărilor, au întrecut în exploatare ocna din Cojocna, care din cauza transportului greu și costisitor al sărei până la calea ferată, a fost nevoită să și înceteze exploatarea. Odată cu aceasta a încetat bine înțeles și veniturile ce producea această moșie a Statului.

În această situațiune Statul ungar a căutat s'o folosească într'un alt mod, pentru a-i menține rentabilitatea. Terenul acestei moșii în suprafață de 1128 jug. cad., constând în cea mai mare parte din fâneți și pășuni, exploatarea sa rentabilă nu se putea face decât pentru creșterea de animale. Și într'adevăr în curând ea a fost organizată în acest sens prin înființarea unui tamslac de vite de rasă Ardelenească-Podolică. Această rasă pe lângă că eră bine acimatizată și bună pentru muncă, eră și foarte răspândită atât prin împrejurimile moșiei, cât și în toată regiunea câmpiei.

1) ROBERT REINDT: Darea de seamă a Fermei model Cojocna. 1926. (Manuscris).

Prin anul 1888 ivindu-se un mare conflict între Ungaria și Rusia, Ungaria a simțit nevoia cailor de cavalerie și în consecință a luat măsuri pentru înmulțirea și îmbunătățirea unor astfel de cai. În acest scop Ministerul Agriculturii din Ungaria a desființat crescătoria de vite dela această fermă, transferându-le la Ferma Turda, iar la Ferma Cojocna a înființat o crescătorie de cai rasă Ardelenească, cu scopul de a o ameliora, fiind degenerată și deformată. Astfel se pun bazele hergheliei dela Cojocna în toamna anului 1896.

Matca au format-o 50 epe cumpărate din cele mai vestite herghelii particulare din Ardeal. Dintre acestea, unele proveneau dela crescători români, căci și în prezent se găsesc în herghelia dela Cojocna exemplare cari la origină, după mamă, provin din „Domnița”, numele unei vestite epe ardelene.

Tot aci au mai fost trimise 22 epe dela herghelia Kisber, astfel că baza hergheliei au format-o epele ardelenești și de $\frac{1}{2}$ sânge ardelenesc (acele aduse dela Kisber erau metise pur sânge englez x ardelenesc).

În 1910 se aflau în herghelia Cojocna 52 epe și anume :

6 epe cumpărate din Ardeal,

13 epe originale dela Kisber, și

33 epe crescute la Cojocna.

Pentru monta epelor s'au întrebuițat armăsari de pur sânge și de jumătate sânge englez și anume :

Biztos .....pur sânge englez.

Conradin ..... „ „ „

Toreador ..... „ „ „

Laborcz ..... „ „ „

Eleget..... „ „ „

Zivatar.....(North-Star) jumătate sânge englez.

Furioso XXIII/6 jumătate sânge englez

Furioso XXIII/7 „ „ „

Kozma ..... „ „ „

Reproducătorii masculi întrebuițați ca pepinieri în 1910 și cari făceau și monta epelor crescătorilor din regiune — pentru taxele arătate în dreptul fiecăruia — îi menționăm mai jos :

Galifard.....pur sânge englez pentru 50 coroane aur 1)

Laborcz ..... „ „ „ „ „ „ „

1) După „Darea de seamă” publicată de Administrația hergheliei Cojocna (A kolozsi m. kir. állami angol félvér ménés rövid ismertetése). 1910.

Kozma	jumătate sânge englez	pentru 30 coroane	aur
Urmény-Tâtar ..	„ „ „ „	4	„
Labrez	„ „ „ „	30	„

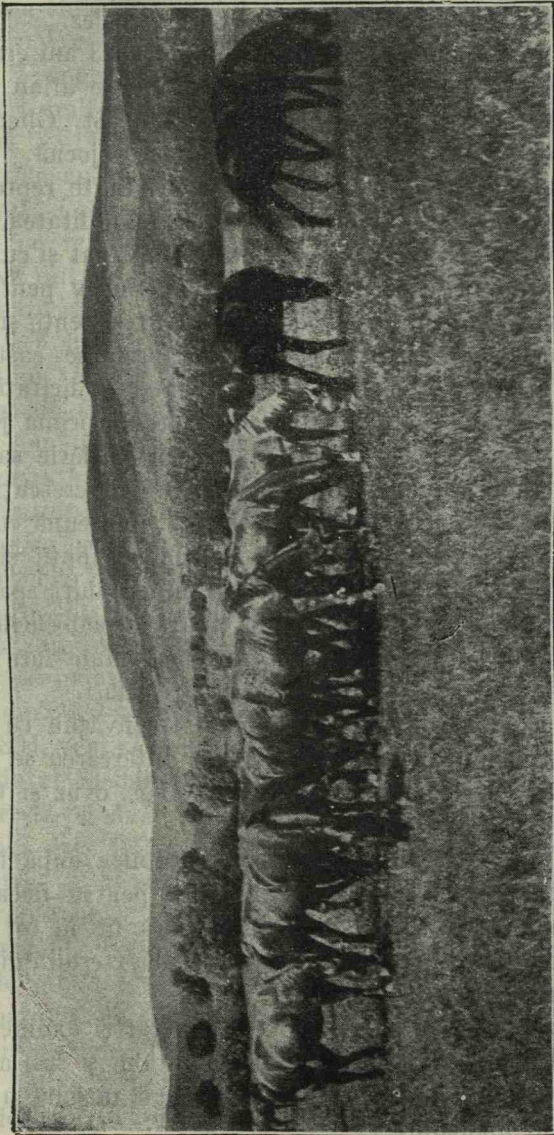

Fig. 79. — Herghelia dela Cojocna in anul 1910.

Epele particulare trimise pentru montă erau primite și găzduite în grajduri construite anume în acest scop. Pentru întrețiri-

nerea lor proprietarii erau obligați a plăti zilnic de fiecare iapă 1,60—2 coroane aur.

Scopul crescătoriei eră de a se ameliora calul ardelean degenerat, în vederea realizării unui tip ușor și care să fie folosit pentru călărie și tracțiune ușoară. Această îmbunătățire s'a crezut să se facă cu pur sânge sau cu jumătate sânge englez.

Reproducătorii masculi după ce împlineau 3 ani erau vânduți depozitelor de armăsari din Ardeal. În 1910 se aflau repartizați pentru montă la depozitele de armăsari din St. Gheorghe, Homorod și Dej 25 armăsari din herghelia dela Cojocna.

Epele ajunse la etatea de 5 ani și destinate reproducerii în herghelie, spre a li se constata rezistența și soliditatea, se predau pentru un sezon de vânătoare „Societăței de vânat și curse de cai” dela Juc și numai atunci se mențineau definitiv pentru prăsilă, dacă în acest teren deluros dovedeau destulă rezistență și soliditate.

Armăsarii necorespunzători reproducțiunii se castrau și se vindeau împreună cu epele rău conformate, la licitație publică. Epele rămase sterpe, precum și acele aflate în prima jumătate a gestației se foloseau în mod rațional pentru călărie sau trăsură. Se da mare importanță faptului ca mânjii să fie crescuți rezistenți și nepretențioși. În acest scop epele fătate, împreună cu tineretul, păștea pe pășune deluroasă. Iarna în timpul nopții și când primeau rația alimentară erau adăpostiți în grajduri spațioase, aerisite și fără podea, iar peste zi erau ținuți în padocurile spațioase din fața grajdurilor. Mânjii erau introduși zilnic într'un maneaj, unde erau mânați ceasuri întregi de argați călări.

Mânjii în etate de 3—4 săptămâni se învățau cu ovăz, din care consuma zilnic fiecare câte un kgr. Înțarcarea se făcea la 6 luni și se dădea armăsărușilor zilnic 3½ kgr. ovăz și 6 kgr. fân, iar epelor 3 kgr. ovăz și 6 kgr. fân.

Hrana animalelor din herghelie se stabilea după împrejurări (vara și iarna) excepțional se stabilea și pentru fiecare individ în parte, ținându-se seama ca animalele să fie în tot timpul în condițiuni normale din punct de vedere al exteriorului, fără a fi însă prea grase.

Cu ocazia înțarcării tineretul eră înfierat și anume în partea stângă a șelei se aplică litera inițială a tatălui și sub aceasta numărul matricol al mamei, în dreapta litera inițială a hergheliei K și numărul mânzului 1).

1) După Darea de seamă publicată de administrația hergheliei Cojocna, 1910.

d) Hergheliile particulare din Ardeal.

Intr'o măsură destul de însemnată au contribuit la ameliorarea calului din Ardeal și hergheliile particulare. Unele din ele își au origina chiar din secolul al XVI-lea, cum este aceea a familiei baronului Wesselényi dela Jibău.

C. G. Wrangel în vol. al IV al „Ipologiei Ungariei” ne redă istoricul mai multor herghelii particulare ardelenesti dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea. In această ultimă epocă se aflau în Ardeal 160 herghelii cu peste 15epe fătătoare. Cele mai multe din aceste herghelii însă s'au distrus odată cu revoluția din 1848.

„Câteva din familiile aristocrate au înființat din nou herghelii, parte cu materialul vechi, ce au mai putut salva, a căror număr și valoare eră însă inferioare celor din Ungaria.

1. Primul loc între hergheliile private ale Transilvaniei îl ocupa *herghelia dela Jibău*, a baronului B. Wesselenyi, care datează dela anul 1500, fondată cu sânge oriental, care pe la 1740 eră caracterizată de proprietarul ei de herghelie *semi-domestică*. După revoluțiune a fost regenerată din nou prin introducerea sângelui englez, și se creșteau cai pur sânge sau jumătate sânge englez. Herghelia dela Jibău a jucat în trecut în totdeauna un rol precumpănitor în creșterea cailor din Transilvania. După reorganizarea ei din nou prin reformarea materialului vechi, s'au adus produși și pe ipodromul din București unde a obțenut 2 premii în valoare de 7.000 și 2.000 lei aur în anii 1875 și 1876 ¹⁾.

„La 1804, veni al doilea armăsar arab în herghelia dela Jibău, pe care prințul Ipsilante bătrânul, la fuga sa a parcurs distanța dela București până la Brașov fără să se odihnească” ²⁾.

In epoca dela 1900 se creșteau în herghelie cai de pur sânge englez pentru vânătoare și curse, cai de jumătate sânge pentru călărie și vânătoare.

„Această herghelie a mai produs și vândut la Stat circa 30 armăsari de jumătate sânge pentru comunele șvăbești din comitatul Sătmarului. Caii de călărie se vindeau cu câte 1.600—2.400 coroane aur pentru ofițeri, iar armăsarii de jumătate sânge se plăteau cu câte 1.200—2.000 coroane aur. Cu toate aceste succese herghelia dela Jibău nu a putut să mai ajungă la vechea ei reputațiune și splendoare.

1) Lucr. citată. (Maior).

2) Baron Nicolae Wesselenyi II către ipologul saxon Seyfert în 1825.

2. *Herghelia dela Gârcei* (Gorcson) în apropiere de Jibău, a baronului Nicolae Wesselenyi — frate cu proprietarul dela Jibău — își trage materialul de reproducție din vechea herghelie dela Jibău, înainte de degenerarea aceleia. Se ocupa cu preferință de producțiunea cailor ceva mai ușori și iuți, pentru vânătoare și trăsură. La cursele de trăsuri cu 4 cai înaintași, ținute între Poșon și Viena la 13 Iunie 1890 baronul Nicolae Wesselenyi a eșit primul, făcând distanța de 65 km. în 2 ore 42 minute și 38 secunde, parcurgând cu trăsura în termen mediu un kilometru în 2 minute și 30 secunde.

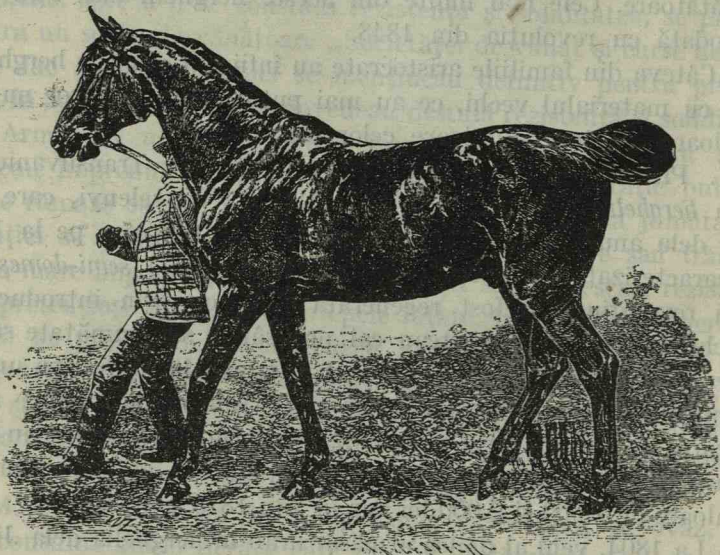

Fig. 80. — Sa nson, jumătate sânge, proprietatea baronului Nicolae Wesselenyi din Gârcei din Zetland (pur sânge) și din Elvina.
După Prof. Dr. G. Maior.

3. *Herghelia dela Bonțida* (Bonczhida) a contelui George Banffi, iarăși este una din hergheliile vechi și reputeate transilvănene. Caii ei sunt numai de 1,53—1,65 m. înalți și toată vara o petrec afară la pășune. Proprietarul ia parte la vânătoare, încălecând cu fiul său întotdeauna cai crescuți și dresați de dânsii. O altă herghelie a familiei Banffi din Borșa, com. Clujului, regenerată la 1840 cu epe din Obreața dela contele Eszterhazyi, Saromberke a. c. Teleki, Jibău dela baronul Wesselenyi Bonțida a. c. B. Producea cai de vânătoare și de călărie. Familia Banffestilor poseda înainte de 1848 un număr de 13 herghelii mari.

4. Cai buni și iuți producea și baronul Elemer Bornemisza

la Cehul Silvaniei — în Selagiu (Szilágy Csék) care se ocupa cu creșterea cailor de vânătoare și de trăsură, mai cu seamă iuckeri ¹⁾.

În afară de nobilimea din Ardeal se mai ocupau cu creșterea cailor de rasă și proprietarii mijlocii. Printre cei mai de seamă

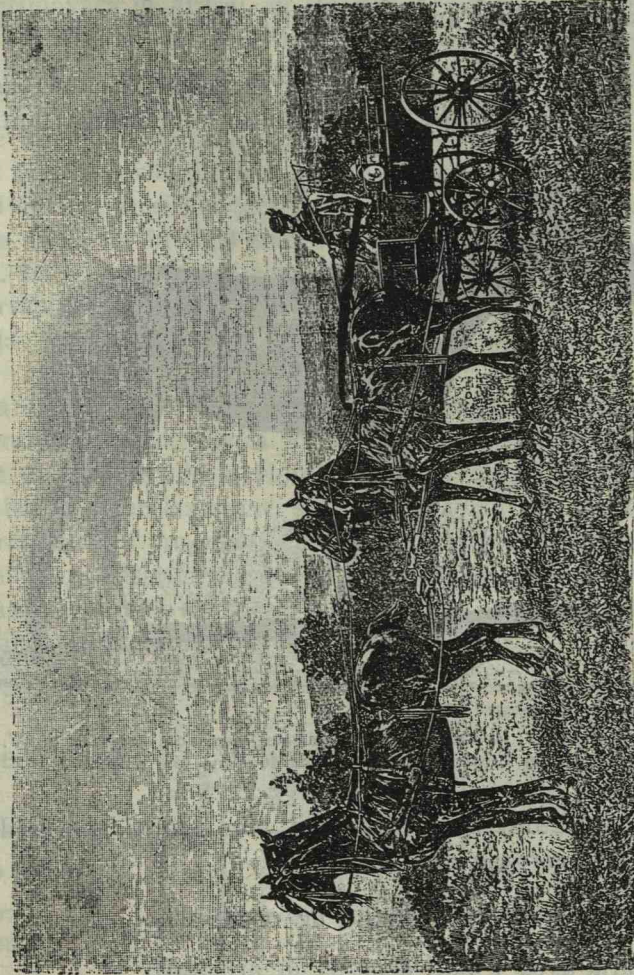

Fig. 81. — Trăsura cu înaintași de jumătate sânge din herghelia baronului E. Bornemisza din Cehul Silvaniei.
După Prof. Dr. G. Maior.

cităm pe Victor Ilieș din Christurul Rece (Solnoc Dobâca), care — după cum ne afirmă Prof. Maior — a fost unul dintre puținii mari proprietari români, care nu ș'a renegat încă neamul și care căutându-și de moșia părintească, se ocupa cu succes și de creșterea calului de sânge.

Herghelia Ilieș a fost înființată în 1885. Matca au format-o

1) Prof. Dr. G. MAIOR: Ipologia. 1905.

epele din câteva herghelii vechi din Transilvania : Surduc, Gârceiu, Beclean și Drag. Reproducătorii masculi erau de pur sânge englez.

Prođușii hergheliei aveau o înălțime de 1,65—1,70 m. Ei erau însă ținuți mult timp în grajd sau numai în grajd. In schimb exemplarele sale erau bine antrenate, astfel că se putea compensa ținerea lor în grajduri.

Exemplare din herghelia sa au participat la numeroase curse de vânătoare și alergări, distingându-se întotdeauna, fapt pentru

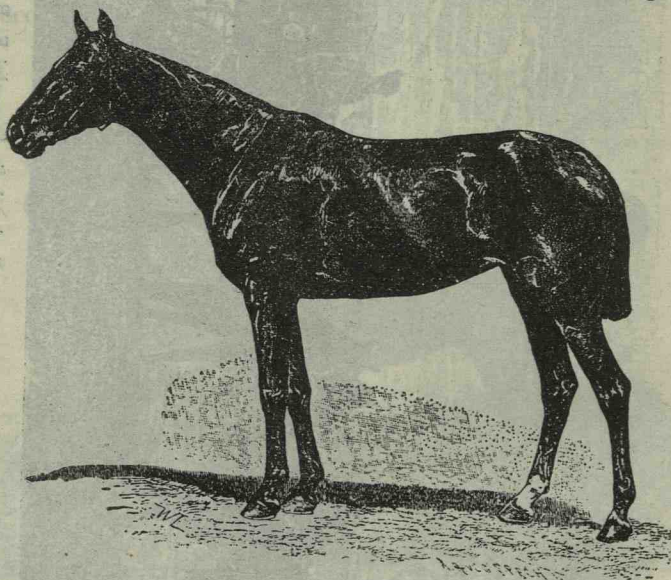

Fig. 82. — Mable, iapă de 4 ani, de jumătate sânge, din herghelia lui V. Ilieș din Cristurul rece din Prince de Paris (pur sânge).
După Prof. Dr. G. Maior

care reproducătorii erau căutați și bine plătiți. Se vindeau cu 1.000—1.600 coroane aur bucata.

e) Depozite de armăsari.

Ungaria are 4 mari depozite de armăsari.

Ne vom ocupa aci numai de acele depozite cari au avut o înrăurire asupra cailor din Ardeal, rămânând ca complexul depozitelor de armăsari din Ungaria să fie tratat la istoricul cailor din Ungaria.

In principiu o parte din armăsarii depozitelor erau trimeși în stațiuni de montă, iar o parte se închiriau pe la particulari.

„Instituția armăsarilor de reproducție publici în Transilvania este destul de veche — după Prof. Dr. G. Maior — ea ajunge înapoi până la Impăratul Iosif al II-lea, care la anul 1783 ordonase, ca

„Folosirea armăsarilor Statului în Transilvania varia foarte mult după regiune, naționalitate și averea locuitorilor. În prima linie, cei ce se foloseau mai mult de armășarii Statului erau marii proprietari unguri, apoi comunele săsești din Țara Bârsei și de pe la Homorod, Sibiu și Bistrița, cari dețin un număr considerabil de cai; în urmă veneau Românii și Secuții. Această diferență stătea în strânsă legătură cu comasarea și regularea din nou a pământurilor de cultură. Foștii proprietari mari își comasaseră toate pământurile lor. Sașii le aveau aproape comasate peste tot, ori puse în executare. Secuții cereau „*revizuirea Legei de comasare în părțile transilvane*”, iar Românii năpăstuiți prin comasări și segregări pripite și nedrepte, țineau la sistema veche — de 3 câmpuri — care îi împedica dela cultura rațională a pământului inclusiv ameliorarea contingentului de vite ce posedau. Totuș se simțea și la dâșșii, ca și peste tot un progres îmbucurător.

„În anul 1889 erau în țară 292 armășari publici de reproducție, împărțiți în 100 de stațiuni, cari au sărit 12.213 epe particulare, și 16 armășari dați cu chirie cari au bătut 504 epe particulare, sau în total 12.717 epe; vin deci 42 epe de un armășar, și s'au plătit taxe pentru ele la Stat de 45.766 coroane aur și 10.300 cor. aur chirie, în total 58.066 cor. aur. Cu 10 ani mai târziu, în 1898 au fost bătute de cei 332 armășari publici ai Statului 14.571 epe sau în total revine 44,4 epe de un armășar și au adus Statului un venit de 75.588 coroane aur în total, sau un armășar a adus în termen mediu pe an 228 coroane aur taxe de bătae, revenind 5,19 cor. aur de iapă, iar pentru cei 5 armășari dați cu chirie s'a încasat suma de 5.600 coroane aur, ori 1.120 cor. aur de armășar. În total armășarii dați cu chirie în îngrijirea particularilor au bătut 215 epe, sau câte 26 epe de un armășar, de unde rezultă că Statul ungar făcea bune afaceri bănești cu armășarii săi.

„După naționalități, în comitetele locuite de sași în majoritate, înregistrăm :

Brașov erau în 1891	repart.	40 armăs.	de ai Statului	cari au bătut	2.116 epe.
Târnava mare	„	46	„	„	2.264 „
Târnava mică	„	12	„	„	539 „
Sibiu	„	21	„	„	1.121 „
La Români-Făgăraș	„	4	din cari	2 gratuit	207 „
Hunedoara	„	12	„	5 gratis	398 „
Bistrița Năsăud	„	8	„	4 „	380 „
La Secui-Ciuc	„	15	„	8 „	695 „
Odorhei	„	15	„	„	714 „
Trei Scaune (Haromszék)	„	34	„	„	1.782 „
Cluj	„	19	„	„	707 „

„Bătaia epelor la armăsarii Statului pretindea o nutrițiune și îngrijire mai bună și copioasă, pe care Românii și Secuții, cu pământurile lor încă necomasate și neregulate, nu le-o puteau da, deoarece nu puteau cultiva nici trifoi nici lucernă pe ele la câmp deschis, pe lângă pășunea și fânul ce-l produceau.

„Infine ar mai fi de amintit și depozitul de remonți *dela Bileac* al Statului, care cumpăra mânjii mai buni dela țărani și proprietarii mijlocii și mari, proveniți din armăsarii Statului, la etatea de un an și doi, crescând din ei remonți pentru armată. Regimentul de husari honvezi se aproviziona numai cu cai ardelenesti¹⁾.

Numărul armăsarilor din depozitele Statului ungar s'a mărit continuu, astfel că în 1911 se aflau în :

1.	Depozitul dela Szekeşfehervary	786 armăsari pentru	269 stațiuni de montă.
2.	„ „ Nagy Horoși	950 „ „	268 „ „ „
3.	„ „ Debrețin	1.138 „ „	269 „ „ „
4.	„ „ Sepsiszentgyorgy	360 „ „	112 „ „ „

Procedeul înființării unei stațiuni de montă era următorul. În fiecare comitet și oraș municipal există o comisiune compusă din primar, din președintele comisiunii ipice municipale și ofițerul secțiunii respective. Această comisiune se întrunește în fiecare an și înainta Ministerului de Agricultură propunerile privitoare la organizarea stațiunilor de montă, în special în privința numărului și calității armăsarilor. Asupra acestor propuneri hotără Ministerul Agriculturii. De regulă măsurile propuse se admiteau întocmai dacă erau armăsari suficienți. Comuna care dorea să aibă o stațiune de montă era obligată să dea grajd gratuit precum și paiele trebuitoare. Mâncarea oamenilor și a armăsarilor o procură comuna pe un preț stabilit de Minister.

Distribuirea armăsarilor, la stațiunile de montă înființate, se făcea la începutul fiecărui an de către un delegat al Ministerului Agriculturii, care se transporta la fața locului și decidea ce armăsari trebuiesc dați.

Țăranii plăteau taxe mici; cultivatorilor din comunele sărace sau din acelea unde au băntuit boli, li se făceau reduceri.

Statul mai închiria unii din armăsarii săi particularilor. Proprietarul în acest caz era obligat să facă o petițiune Ministerului Agriculturii, cerând armăsarul cu chirie. Armăsarii se închiriau

1) Prof. Dr. G. MATÖR: Ippologia.

în ordinea cererii, erau preferați însă acei cari l-au închiriat anul precedent.

* * *

În afară de intervenirea directă a Statului în Ungaria și deci și în Ardeal înainte de 1914, mai erau și alte măsuri indirecte. Așa de exemplu se aflau peste 2.000 armăsari aprobați. Statul cumpăra dela particulari, în fiecare an, și la vârsta de 1 an, ca și la vârsta de 3 ani, armăsari, plătindu-i dela 300—2.000 coroane aur. Acești armăsari îi creștea în depozitele sale și dacă la vârsta de 4 ani erau buni, îi dădea în depozite, dacă nu erau buni, îi castra și îi întrebuința ca animale de muncă. Armăsarii cumpărați dela particulari trebuia să fie născuți din armăsarii depozitelor.

Procedarea cumpărării armăsarilor de 3 ani dela particulari eră următoarea: un delegat al Ministerului vizita armăsarii produși într'o herghelie particulară, când acești armăsari aveau vârsta de 1 an și îi însemna dacă sunt buni. Această vizită se repeta la 2 și la 3 ani. Dacă la aceste noi vizite se găseau oarecari defecte, armăsarul se ștergea de pe listă și se cumpără numai cel bun. Cumpărările se făceau primăvara cu un preț stabilit, care nu putea trece peste 2.000 coroane aur.

Statul încuraja pe producătorul de cai prin expozițiuni, concursuri, prime, etc.

În scopul îmbunătățirii calului, Statul dădea comunei armăsari pe prețul de 300—500 fiorini aur, plătit în 4 anuități și în condițiunile următoare: comuna se obliga să îngrijească pe socoteala ei și în mod convenabil armăsarul vândut. Președintele comisiunii de creșterea cailor din comitatul unde se găsea comuna, se asigura, prin dese inspecțiuni, de modul cum se îngrijea armăsarul. Armăsarul făcea monta epelor comunei, plătindu-se 2 fiorini aur de fiecare iapă. Dacă o comună nu îngrijea bine de armăsar, și dacă în urma mai multor avertismente nu se îndrepta, i se lua armăsarul, iar suma pe care a plătit-o era pierdută. Dacă în timpul celor 4 ani, cât dura plata, armăsarul devenea impropriu la reproducțiune sau dacă murea, iar moartea n'a provenit din neglijență, comuna primea alt armăsar, ținându-se socoteală de plățile făcute. După ce plata s'a terminat, armăsarul devenea proprietatea comunei.

Pentru ca o comună să poată avea un asemenea armăsar, trebuia ca președintele comisiunii de creștere din comitat să facă o cerere Ministerului Agriculturii și numai când cererea eră admisă,

numai atunci se prezinta o delegațiune a comunei la herghelie și alegea armăsarul. Comunele cari plăteau valoarea armăsarului imediat, aveau dreptul să aleagă înaintea celor cari plăteau în rate.

Ungaria inclusiv Ardealul aveau în fiecare comitat societăți de creștere, syndicate.

Statul acorda subvențiuni societăților pentru închiriatul pășunatului. Dacă mai ținem socoteală că Ministerul de Agricultură subvenționează alergările de cai, împărțea prime pentru prăsirea cailor, etc. etc., că armășarii hergheliei cu vârsta mai înaintată se vindeau pe prețuri mici crescătorilor, putem înțelege că în Ungaria dinainte de război exista un complex de măsuri, și putem înțelege de ce Ungaria era așa departe în chestiunea îmbunătățirii cailor.

Prin ordonanța din anul 1897, orice armăsar particular ce servea la monta publică, trebuia să fie examinat de o comisiune anume instituită. Armășarilor buni li se dădeau un certificat sanitar.

În Ungaria, animalele de prăsilă aveau o reducere pe calea ferată.

Nu numai instituțiunile exterioare erau admirabil organizate, ci și partea centrală de unde pornesc toate măsurile zootehnice.

La Ministerul Agriculturii era o divizie zootehnică, împărțită pe secțiuni. Secțiunea I se ocupa cu toate chestiunile privitoare la cai. Aceasta era secțiunea cea mai importantă. Conducătorii, ca și șefii secțiunilor erau oameni cu adevărat cunoscători.

Așa cum era organizată Ungaria, cu cheltuelile anuale de peste 8.000.000 coroane aur, cu hergheliile sale, cu depozitele sale de armășari, cu măsurile indirecte prin care se încuraja inițiativa privată, se contribuia într-o măsură însemnată la îmbunătățirea calului și astfel se explică de ce Ungaria în materie de cal pentru călărie și tracțiune ușoară, ocupa înainte de război un loc însemnat și de ce anual această țară încasa milioane și milioane din vânzarea cailor.

Din toată această activitate de intervențiune directă și indirectă desfășurată de Statul ungar înainte de război, Ardealul a profitat într-o măsură însemnată.

2) Numărul cailor din Ardeal înainte de războiul mondial din 1914.

După ultima statistică oficială întocmită de Statul ungar înainte de izbucnirea războiului mondial din 1914 și care a fost

făcută în 1911 ¹⁾, rezultă că numărul cailor din Ardeal se ridică la 506.749 capete. Pe județe acest număr se repartiza astfel :

Alba Inferioară	6.650 cai
Arad	60.189 „
Bihor	73.501 „
Bistrița Năsăud	14.736 „
Brașov	11.877 „
Carăș Severin	39.854 „
Ciuc	15.093 „
Cojocna	11.904 „
Făgăraș	9.332 „
Hunedoara	12.537 „
Maramureș	20.602 „
Mureș Turda	13.071 „
Odorhei	15.336 „
Sălaj	12.480 „
Satu Mare	44.232 „
Sibiu	19.204 „
Solnoc Dobâca	10.210 „
Târnava Mare	18.234 „
Târnava Mică	4.764 „
Timiș Torontal	70.000 „
Trei Scaune	14.509 „
Turda Arieș	8.434 „
Total	506.749 cai.

Numărul de cai semnalat mai sus reprezintă numai pe acela aflat în 1911 în județele și comunele ce fac astăzi parte integrantă din Regatul român.

Din numărul total de 506.749 cabaline, 45.963 capete se aflau în comunele urbane și 460.786 în comunele rurale. Procentul cailor din comunele urbane reprezenta astfel numai 9,1% față de acela răspândit în comunele rurale.

În ce privește desimea cailor, ea era următoarea :

Numărul cailor pe km. pătrat	5 (4,9)
Numărul cailor din comunele rurale pe km. p.	5 (4,5)
Numărul cailor din comunele rurale la 100 de hectare teren cultivabil	16

Nu de mai puțină importanță e și repartitia stocului cabalin la mia de locuitori. Astfel pentru Ardeal înregistrăm 96 cai la mia de locuitori. Cum această proporție nu se menținea la fel în comunele urbane și rurale, le semnalăm și pe ele deosebit. Numărul

1) Valeriu Popa și Nicolae Istrate : Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul. 1915

cailor din comunele urbane la mia de locuitori aflați în aceste comune era de 68, în timp ce numărul cailor din comunele rurale la mia de locuitori aflați în aceste comune era de 100 capete.

3) Descrierea cailor din Transilvania și Banat.

Condițiunile de sol, de climă, nu convin în Ardeal calului masiv de povară, ci cailor ceva mai ușori.

În Transilvania se găsesc 2 soiuri de cai : unul în regiunea câmpiilor, cunoscut sub denumirea de *cal transilvănesc* și altul în regiunea muntoasă, *cal de munte* sau *mocănesc*. Tipul mai e cunoscut sub numele *cal de Cik* sau de *Szekely*.

a) *Calul transilvănesc* are mult sânge arăbesc și este un foarte bun cal pentru cavaleria ușoară. Acest tip a fost îmbunătățit încă din vechime de către marii proprietari din centrul și nord-vestul Transilvaniei. El eră superior tipului din Ungaria propriu zisă, căci din istoricul hergheliei Mezohegyes rezultă că matca acestei herghelii au format-o epe moldovenești și ardelenesti și prea puține din Ungaria. Dar chiar mai multe herghelii particulare din Ungaria centrală și de răsărit, precum și din Galiția, s'au pus în evidență datorită reproducătorilor masculi ardelenesti.

„Despre origina și vechimea calului de lux transilvan, s'ar aștepta cineva, și cu drept cuvânt, ca să fi rămas multe urme de reproducători turcești, dela garnizoanele turcești și tătărești, ce ocupau și apărau cetățile și fortărețele turcești dela frontiera Transilvaniei : Lugosul, Timișoara, Lipova, Oradia-Mare, etc., cari au fost peste 150 ani în stăpânirea turcilor, ori dela armatele turcești și tătărești ce treceau des prin țară. Urme de sânge dela ele nu s'au păstrat ca nici dela caii armatelor germane, austriace, vallone, din timpurile lui Basta și Castaldo, de cai mari și grei ; vor fi pierit poate în războaiele crunte dintre curuți și lobonți, cari au pustiit țara. Și cu toate aceste au fost și au rămas urme de sânge dela caii orientali, importați direct din Arabia, Turcia și dela Tătari, de către oligarhi, anume pentru reproducție, cum mai scăpa câte unul și dintre animalele originale, ce se strecurau prin țară, pe timpul lui Napoleon pentru el și alți potentăți și principii, către țările apusene 1).

Contele *Iosif Csaki* ocupându-se despre calul transilvănesc și cauzele degenerării sale, ne spune următoarele în scrisorile ce ne-au rămas dela el.

1) Prof. Dr. G. MAIOR: Ippologia. 1905.

„Este demnă de văzut — zice el — și herghelia contelui Nicolaie Wass (dela Țaga) într'atâta, că aceasta se compune numai din cai prășiți din vechea rasă transilvană. Ei sunt niște cai mici de statură, cu capul ceva cam mare, gâtul scurt însă bine legați în șele, tari și mușchuloși, sirepi, oțeliți și nedestructibili. Ei stau vara, ziua și noaptea afară sub cerul liber, iarna se adăpostesc sub câte un șopron deschis, în vre-un colț al curții (fermei), ca să fie apărați în câțva și de lupi (1). Hrana lor se compune exclusiv din pae de cereale; de aceia indivizii mai slăbuți, trebuiesc ridicați cu prăjinele, pentru a fi puși în picioare. Caii aceia însă, cari au suportat acel regim, devin niște animale indestructibile, foarte rezistente și în stare să îndure cele mai mari privațiuni.

„Fiindcă mie mi s'a inoculat din frageda copilărie (!) dragostea și pasiunea către calul nobil de rasă, mi-am dat totdeauna silința, nu numai ca să mă folosesc de el, ci să-i studiez și natu-relul și calitățile lui. Cu chipul acesta am ajuns la trista convicțiune, că descendenții cailor vechi transilvani, — ce derivau din sânge oriental tătăresc, animalele acele mici, pietroase și bine legate, cu chișița scurtă și cu gâtul scurt, vioae, tenace, iuți și docile, — au pierdut mult din calitățile lor prețioase de odinioară, prin neglijența dar și ignoranța cultivatorilor. Relativ mai curat s'au păstrat ei numai în Secuime, la frontiera României, până unde mania *hispano-anglo-arabă* încă n'a pătruns”.

„Cauzele acestei degenerări a calului valoros transilvan sunt :

a) „*Neglijența*. Epele fătătoare rămâneau vara și iarna afară sub cerul liber. Aceasta încă ar fi fost până la un punct oarecare justificată. Dar eră de neertat lipsa de scrupule, de a grămădi iarna sărmanele dobitoace în niște coșare strimte, cari să nu le ofere nici un adăpost contra asprimei intemperiilor, unde ele steteau în paie până la foale, și cari erau și hrana lor de căpetenie. Eră o raritate ca să li se deă vre un șopron acoperit și deschis numai de o parte, unde totuși ei să fie în câțva adăpostiți. Că prin această măsură aveau să sufere mult nu numai epele fătătoare, dar și fătul din pânțelece lor, aceia este evident.

Aceeași soartă li se dedeă și mânzilor și cârlanilor. Consecința naturală, că aceștia se piperniceau și degenerau în prima fază a etății lor. La vârsta de 3 ani și jumătate, ei erau apoi prinși cu arcanul, și puși la grajd pentru dresare. Totuși la tratamentul și îngrijirea cea mai bună, sărmanele dobitoace stingherite în creșterea și desvoltarea lor, nu se puteau reculege mai mult. In cele mai multe cazuri ei rămâneau niște mârțoage cu afecțiuni spre boale astmatice.

(1) Prof. Dr. G. Măruș, *Epitafiu*, 1895.

b) *Ignoranța*. Mulți cultivatori urmează sfatul fără de a medita ei înșiși, de a crește numai cai mari, căci numai aceea se caută și se plătesc bine. Din cauza aceasta se întrebuintează la noi tot felul de armăsari streini, cari produc mai mult niște cai înalți, lungi în picioare, cu chisița lungă și moale, slabi în șele și cu sapa surpată și supți de foale. Afară de aceea ei schimbă în fiecare 2 sau 3 ani armăsarul reproductor, tocmai așa precum se practică în ovicultură, împospătarea sângelui. Cu acest procedeu cum să se formeze însă un anumit tip propriu?

c) *Prejudițiile*. Când împăratul Carol al VI-lea s'a mutat din Spania la Viena cu reședința, atunci toată lumea a trebuit să-și însușească eticheta și obiceiurile spaniole, atât în Austria, cât și la noi. *Andalusul sumeț, Aragonesul nobil* cu acțiunile lor înalte erau animalele cele mai propice, pentru turnierele ce se jucau într'un cerc restrâns de ospeți la școala de înaltă călărie, și pentru convoaie pompoase. Părinții noștri căutară deci și ei ca înainte de toate să-și procure cai cu pasul înalt. Această singură calitate compensau în ochii lor multe alte defecte, despre cari ei, înșiși nu-și putură da bine seama. Cai bine formați și ireproșabili, ca făptură, rămâneau desconsiderați cu totul, fiindcă ei nu asvârliau picioarele dinnainte ca să atingă cu ele scările călărețului. Și care a fost rezultatul acestui procedeu? Nimeni nu mai căută ca să aducă în armonie partea dinapoi a corpului cu partea dinainte; partea dinapoi mai slabă nu putea să urmeze partea anterioară cu acțiunea ei mare, și ducipalul pompos nu înainta. Mai târziu alții căzură în greșelile opuse. Spaniolii cei blânzi și docili fură dați la oparte, și înlocuiți prin așa numiții cai *englezi*, lungi și țepeni; căci dacă un cal era numai cu picioarele ca fusele de subțiri, lung și cu gâtul de cerb, numai decât îl puteai vinde foarte scump, ca *englezesc original*.

„Pentru împăratul Napoleon Bonaparte și alți potentăți au trecut pe la noi mulți cai arăbești, dintre cari unii s'au pripășit și pe la noi. Aceștia erau niște animale mici și debile, mai cu seamă bălani, cu chișița slabă, cu urechile ascuțite, mersul încrucișat și coada sumeț purtată. Acele pisici erau considerate la noi drept *arăbești*. Ușor de înțeles că prin atari animale s'au introdus multe vicii și defecte între cail noștrii. Spre norocul nostru s'au găsit însă câțiva cultivatori pricepuți, cari dacă nu s'au emancipat de prejudițiile predominatoare, și-au dat toată osteneala ca să îndrumeze cultura noastră cavalină decăzută pe calea cea adevărată. Și între acești bărbați bine meritați pentru țară, se va pune totdeauna baronul Nicolae Wesselenyi în rangul prim”.

Revoluția din 1848—1849 a distrus o parte însemnată din materialul cabalin ce aparținea tipului transilvănesc ameliorat.

„După anul 1848 s'a produs un reviriment însemnat în raporturile economice și sociale, și cu privire la cultura vitelor. Nu numai că poporul român din Transilvania, aservit până atunci, a devenit liber și stăpân absolut pe moșioară și munca sa, și a progresat economic; el formează majoritatea populației și a proprietății. Apoi un alt câștig mare și progres economic a fost pentru Transilvania întregă, că s'au păstrat pășunile grase și aromatice nealterate și fânețele naturale abundente, și chiar în satele foste iobage, $\frac{3}{4}$ din pășunea comună a rămas comunelor rurale, ca proprietatea *de veci a obștei*. Tot așa a rămas o bună parte din păduri și munți în stăpânirea de veci a locuitorilor. Prin aceste măsuri înțelepte și de o mare prevedere politico-economică s'a dat un puternic avânt culturii vitelor de tot soiul, pentru toate clasele sociale fără deosebire de rang și clasă.

„Poporul român de acolo, are în stăpânirea sa mai mult de jumătate din teritoriul țării și mai toți munții îi folosește el; apoi este bine reprezentată la el proprietatea mică independentă și proprietatea mijlocie, și au grajduri închise, șuri și șoproane pentru nutrețuri, și s'ar putea ocupa cu cultura sistematică a calului într'un mod destul de intensiv, mai cu seamă că acum pretutindena le oferă statul armăsarii săi de rasă, pentru niște taxe aproape bagele ¹⁾.

Despre caii ardelenesti G. C. Wrangel ne spune următoarele :

„Toate greșelile și aberațiunile omenesti ale cultivatorilor, ca și fel de fel de amestecuri de sânge și încrucișeri frivole, n'au fost în stare să răpească calului crescut pe solul transilvan, aceste calități, pe cari ipologii le rezumă sub numele de *oțel*”.

Deci calul transilvănesc deși a mai pierdut din frumusețea formelor corporale de odinioară, totuși ș-a păstrat fondul, fiind în acest mod accesibil ameliorării.

b) *Calul de munte sau mocănesc*. Este asemănător calului nostru de munte din Vechiul Regat și până la un oarecare punct asemănător huțanului.

Are o talie de 1,20—1,25 m., deci ceva mai mare decât poneul și mai mic decât tipul transilvănesc. Formele corporale armonioase, e însă mai îndesat și mai voinic.

„Capul e uscat, uneori cam mare, cu ochii mari, vioi, expresivi și plini de foc, fruntea lată, urechile mici, ascuțite și foarte

1) *Maior*, lucrare citată.

mobile, botul cam ascuțit și cu nările foarte mari, cari la alergare se umflă și se lărgesc foarte tare. Gâtul este ceva cam jos așezat și se poartă de regulă orizontal; gât de lebădă se vede la dâșii mai rar, dar el este musculos și fin. Greabănu este bine așezat, spinarea scurtă și dreaptă, șealele între șolduri deasemenea scurte, însă nu totdeauna destul de largi. Animale *înșelate*, încovoiate de spinare, se văd foarte rar la dâșii, mai cu seamă la cele, cari au fost puse prea de timpuriu la călărie și stăpânul lor a abuzat de ele. Cu scurtimea spinării și a șealelor, animalul câștigă foarte mult în tărie și soliditate.

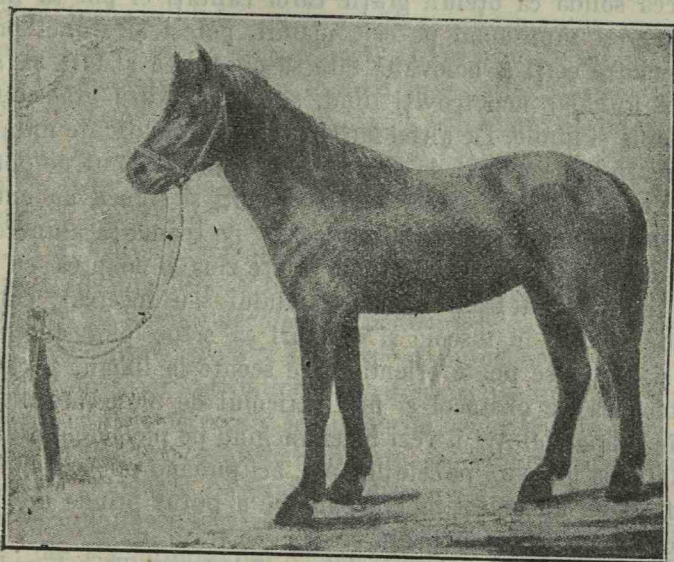

Fig. 83. — Cal mocănesc. După Prof. Dr. G. Maior.

„Sapa la dâșii este de regulă teșită, provenită din poziția obligă a osului sacru și a oaselor iliace față de vertebrele lombare, în urma mersului mai mult în sus, dar aceasta departe de a le strica, le folosește, căci ea dă mai mult sprijin, le dă mai multă tărie. Coada este groasă și în genere bine pusă, când sapa nu este prea teșită. La cei cu sapa dreaptă, ea este sus pusă și o poartă destul de frumos, însă nu e prea stufoasă, de regulă fiind neîngrijii și nețesălați.

„Pieptul lor e larg și adânc, coastele bine arcate, în partea dinapoi ceva cam supți. Dacă sunt bine ținuuți, sunt durdulii și peste tot bine legați. Spetele sunt puse oblic, picioarele dinainte

drepte, cele dinapoi uneori cam lăsate în urmă. Musculatura lor puternică, antebrațul, coapsele tari ca scândura, fluerile subțiri și uscate, chișița scurtă, fără moț la glesne și o copită foarte solidă, solidă ca oțelul. Pielea este groasă și părul mare, fiind prea puțin îngrijit, și față de asprimea climei. Iarna sunt ceva mai stufoși la păr și unii chiar creți. Culoarea usitată la dâșii este murg și roib, bălani și negri se văd mai rar. Murgul și roibul pre-valează în toate cântecile și doinele populare.

„Ceeace face însă valoarea lor deosebită, este cumpătarea și tenacitatea lor extraordinară; apoi inteligența lor cea mare, și copita cea solidă ca oțelul, grație căror calități ei pot să meargă zile întregi și săptămâni pe cele plaiuri, poteci și stânci prăpăstioase, printre colți și bolovani, fără să obosească și fără să sufere de picioare, chiar nepotcoviți fiind, și fără să vadă grăunțele cu săptămânile și lunile. De altfel iarba și fânul aromatic de munte, le compensează binișor lipsa de grăunțe. Acolo, unde omul pe potecile cele tari și grele, și la trecerea printre colți și stânci, nu cutează să facă un pas înainte, în fața prăpastiei, de teamă să alunecă sau amețească, el merge destul de sigur călare ziua și noaptea, cu ochii închiși chiar, dând frâul liber animalului său încercat, care pe timp bun și rău, în viscole și ometuri ca și pe ploi torențiale, neguri și ceață, se poate orienta și te scoate la liman, și care nu cunoaște frica de obstacol și nici pericolul de alunecare ori prăbușire în prăpastie. Aci îl vezi îngenunchind pe picioarele dinainte, aci lăsându-se în coate pe cele dinapoi, aci punând piciorul dinainte de 3—4 ori pe un obiect mobil, până ce a putut prinde un punct fix și solid, peste care să poată trece.

„Trebue să'l fi văzut cineva în astfel de condițiuni grele, ca să-i poată aprecia după merit adevărata valoare și iscusință. El e făcut și croit dela natură în a umbla pe munte liber ori cu sarcina în spinare; tenacitatea și iscusința lui acoperă și întrece toate defectele, care le-o fi având.

„Dacă iuțimea cailor mocănești lasă uneori întrucâtva dedorit, cauza trebuește căutată și găsită în modul lor de creștere și ținere, de a-i lăsa să meargă totdeauna în pas, după cele turme și târle de oi cu calabalâcul ciobanilor și mai niciodată în trapul mare și goană.

„Unde însă s'au deschis drumuri bune și șosele bătute pe cele văi și păraie ale muntelui, acolo pști face cu ei drumuri îndelungate zi de zi cu căruța în trapul mare, și te cuprinde mirarea de povara cea mare ce pot să tragă acei călușei și iuțimea cu care merg. Dacă cailor secuești pot fi mai iuți decât cei românești și mai

Focoși uneori, aceasta de sigur provine deacolo, că ei au fost mai bine dresați, de mânzi tineri și deprinși cu fuga. De altfel caii se-
cuești, pe cari guvernul ungar ia cumpărat ca încercare de ame-
liorațiune, pentru a doua oară din fundul Ciucului pentru herghelia
dela Făgăraș, ia fost cumpărată din satele pur românești Corbu,
Bilbor, Bicz și Tulghiș, situate la granița Moldovei, deci putem
zice că erau cai pur mocănești. Că nu au ajuns nici cu aceia la nici
un rezultat, ca nici cu cei dinnaintea lor, nu este lucru de mirare,
calul mocănesc produsul unor influențe de mii de ani, nu se poate
ușor supune unor criterii noi moderne. Nicolae Olahul — prima-
tele Ungariei îi descrie astfel: „Equi optimi, celeres decori et pul-
critudine insignes, inter quos meliores aestimantur quos Tran-
silvania, Sicilia et Valahia educat. Horum multi etiam Turcicis,
qui et perniciosissimis sunt et pulcri, praestant. „Caii sunt foarte
buni, iuți, după aspect și frumusețe neînsemnați, între cari cei
mai buni se consideră cei ce-i crește Transilvania, Secuimea și
Moldova. Din aceștia mulți răpun și pe cei turcești, și sunt și
frumoși.

„Ca valoare principală a calului mocănesc este și poate va
rămâne totdeauna, ca să fie cal de călărie și pentru transporturi
pre sămare, în terenul occidentat, pentru a urca și trece peste cele
muchi, povârnișuri și colți stâncoși ai munților.

„Ca valoare și aptitudine pentru serviciile militare, vom cita
aici câteva cazuri, petrecute în timpurile vechi și noi.

„La înființarea graniței militare în Transilvania din 1762,
regimentul românesc de dragoni, nu s'a putut înființa din lipsă
de cai de talie mare în țară, și după 3 ani de existență el s'a des-
ființat; dar s'a înființat un singur regiment de cavalerie ușoară—
husari în țară, cu cai mici de munte, compus din Secui Cincani,
și din Haromsechiu, și din Românii de-a lungul poalelor Carpa-
ților, începând dela pasul Breaza-Făgăraș și până la Dobra unde
iese Mureșul din Ardeal. Aceștia pe caii lor mici de munte au făcut
toate războaiele turcești și napoleonice în șir, fără a-și pierde căi-
șorii lor, unde caii de talie mare piereau cu miile. În războiul Cri-
meei, regimentele franceze și engleze de cavalerie ș-au pierdut
mai toți caii lor în clima cea aspră a Crimeei. În zilele noastre —
dinainte de războiul mondial — Bosnia și în special Herțegovina,
n'au putut fi ocupate și curățite de insurgenți de către oastea austro-
ungară, până ce comenduirea ces. și reg. a corpului de armată
nu a comandat de li s'a adus opinci pentru voinici și cai pietroși
din țara Ardealului — înființând cu ei excadroanele de trans-

porturi — în munte și bateriile de munte *Tragthiereskadrons* și *Tragthierbatterien*¹⁾.

„Caii crescuți de populațiunea română și secuiască, din muntii Transilvaniei, sunt cu mult superiori celor cari s'au născut în localitățile locuite de slovaci și ruteni din Carpații nordici²⁾.

Calul mocănesc renumit prin rezistența și picioarele sale solide, fiind mic de talie, însă pietros, se îmbunătățește prin armăsari lipițani.

c) *Calul șvăbesc*. În regiunea Banatului, regiune ocupată aproape numai de români, unde s'au stabilit și câteva colonii germane, se găsește înainte un cal de talie mare, ciolănos, corpulent, limfatic, bun de tracțiune și utilizat mai ales la munca câmpului. Era calul numit *șvăbesc*. Astăzi, prin influența armăsarilor hergheliei, acest cal s'a mai modificat, nu mai are capul așa de mare, profilul atât de convex, ochii așa de mici și nici picioarele lui numai sunt așa de rău conformate, slabe și cu unghia plină.

d) *Tipul Nonius*. Înainte de a descrie caracterele acestui tip, să vedem care îi este origina. Grupul s'a numit *Nonius*, după numele unui celebru armăsar. Se mai cunoaște astăzi și sub denumirea de *anglo-normand*, după rasele cari l-au format, cu toate că n'au fost numai rasele normandă și engleză.

Armăsarul *Nonius*, este de origină anglo-normandă. El s'a născut în anul 1810, în *Calvados*, Normandia. A fost crescut la depozitul de armăsari dela *Bec-Hellouin*, Franța. El provine dintr'un armăsar englez de $\frac{1}{2}$ sânge, cu numele *Orion* și dintr'o iapă normandă.

Din depozitul dela *Bec-Hellouin*, *Nonius* a trecut la herghelia *Deux-Ponts*, spre a se vedea ce influență are clima și o altă alimentație asupra lui. În cele din urmă, armăsarul a trecut la depozitul dela *Rosieres*, de unde în anul 1815, când Europa eră coalizată contra Franței, chiurasierii austriaci îl luară împreună cu mai mulți cai și îl aduseră în Austria. În anul 1816, armăsarul *Nonius* a fost adus la herghelia dela *Mozöhegyes* din cauza corpolenței sale, a formelor și mai ales din cauza mersului. Aceasta este originea armăsarului *Nonius*. El nu eră altceva decât un produs eșit dintr'un jumătate sânge englez cu o iapă normandă. După formele lui se aseamănă mai mult cu normandul decât cu englezul.

Armăsarului *Nonius* nu i s'au cunoscut în Franța calitățile, de vreme ce în registrele inspectorului *Solaret* se găsește urmă-

1) Prof. Dr. G. MAIOR: Lucr. cit.

2) WRANGEL: Lucr. cit.

toarea apreciere : „Nonius, un mânz nou născut, fără nici o frumusețe și fără nici o armonie, deși nu va deveni nici odată un bun armăsar, se va păstra spre a se face experiență cu el”. Judecat ca estetic, *Nonius* nu eră frumos, aveă însă un mers remarcabil și niște membre de oțel. Caracterele lui se pot rezumă astfel : Talia 1,71 m., culoare murgă deschisă, capul mare, ochii mici și înfundăți, urechile mari și blegi, gâtul scurt, robust, bun, spinare nu

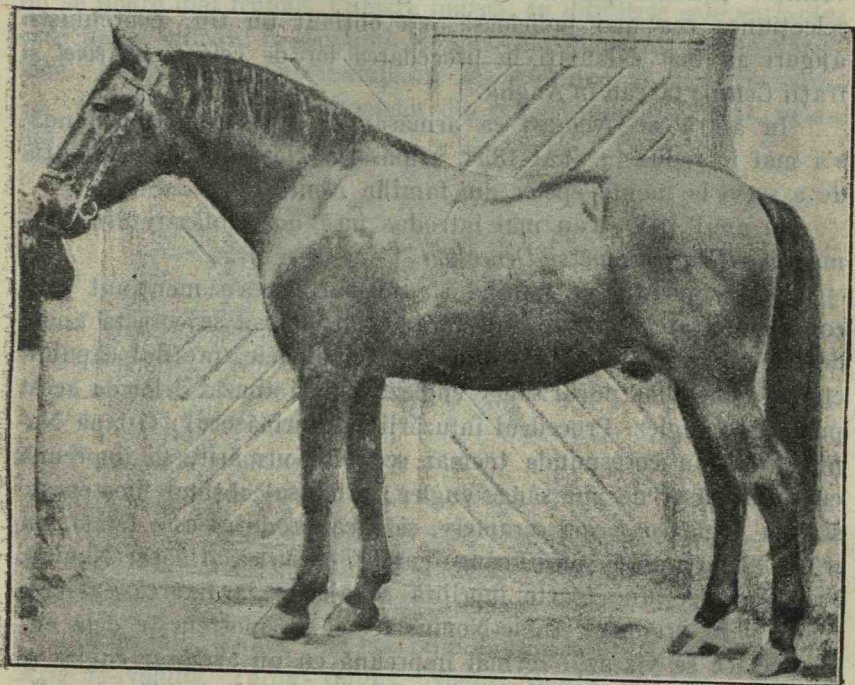

Fig. 84. — Rasa Nonius.

tocmai bună, crupa teșită, coada prinsă jos, coaste turtite, spete bune, partea dinainte foarte bună, cea posterioară nu tocmai corectă.

Nonius adus la herghelie s'a împreunat cu epele de talie mare. El a făcut monta din anul 1817—1832 și a produs 79 armăsari și 137 epe, ca descendenți direcți dela 1817—1890 au fost 3.032 armăsari și 3.349 epe de reproducere. Nici un alt armăsar, n'a avut o descendență mai numeroasă ca el. Descendenții masculi din *Nonius* se însemnează cu Nr. 1—50, și când s'a completat seria, se revine iarăși la Nr. 1. Nici un armăsar, până acum, nu avut la Mezöhegyes o putere ereditară individuală așa de mare ca *Nonius*. Toți membrii familiei au un tip special, o făptură caracte-

ristică și niște membre în cele mai bune condițiuni de soliditate. Grație acestui armăsar, unгурii au format o familie. Procedul întrebunțat de ei spre a forma acest grup a fost simplu, elementar și în același timp foarte bun. La început, s'a împreunat *Nonius* cu toate epele din herghelie, nu se făcea nici o selecțiune în ceiace privește originea, se ținea socoteală numai de talie. Cum armăsarul *Nonius* era de talie mare, puternic, se împreună numai cu epele voinice. Intrebunțându-se consanguinitatea cea mai intimă și selecțiunea cea mai judicioasă, s'a obținut un tip. Zootehniștii unğuri au fost călăuziți în procedarea lor de ceiace *Bakewel* și frații *Colling* făceau în Anglia.

În afară de *Nonius*, ca armăsar de viță anglo-normandă, s'a mai introdus în anul 1834, armăsarul *Normann* cu destinația de a servi la monta epelor din familia *Nonius*.

În anul 1870, s'au mai introdus încă doi armăsari din Normandia : *Charlemagne* și *Deucalion*.

Din momentul ce familia s'a format, ea s'a menținut prin consanguinitate până în anul 1861, când, spre a se corecta unele defecte, precum : direcțiunea spetei, tendoanele, profilul capului, etc., s'a introdus purul sânge englez. Nu s'a abuzat deloc de acest pur sânge englez. Procedul infuzării este următorul : O iapă *Nonius* care nu corespunde tocmai scopului urmărit, se împreună cu un armăsar de pur sânge englez ; produsul obținut moștenește și dela englez oarecari caractere, și dacă produsul este femel, nu se mai împreună cu purul sânge englez, ci cu un armăsar *Nonius*. Printr'o selecțiune foarte îngrijită se ajunge la fixarea caracterelor. Dacă produsul Anglo-*Nonius* femel nu moștenește dela englez ceiace se vizează, se mai împreună cu un armăsar englez și se obține un alt produs $\frac{1}{4}$ *nonius* și $\frac{3}{4}$ englez. În regulă generală, o singură infuzare de sânge englez este suficientă spre a se corecta oarecari defecte. Vedem deci că se procedează cu multă băgare de seamă, spre a nu se altera făptura și voinicia acestui grup *Nonius*.

În grupul *Nonius* s'au format două familii :

a) Marele *Nonius*.

b) Micul *Nonius*.

Diferența principală între o familie și alta este aproape numai talia. Tot ce este inferior ca talie de 1,69 m. constituie micul *Nonius* și tot ce este mai mare. constituie marele *Nonius*.

Marele Nonius. Marele *Nonius* constituie la Mezöhegyes o familie bine determinată, ocupa o pustă și avea peste 100 epe fătătoare. Toate epele sunt foarte uniforme în conformația lor corporală. Animalele din acest grup sunt frumoase, armonice, nu așa

de bune pentru călărie, din cauză că sunt cam greoaie, foarte bune carosiere și se pot întrebuința cu mult folos și la munca câmpului. Au cel mai blând caracter posibil, cu o chereștea solidă, o greutate corporală de 650 kg.

Marele Nonius are un cap cam mare și uneori profilul ușor berbecat, reminiscență atavică, spinarea, crupa, picioarele sunt foarte bune. Dacă prin exteriorul său Nonius mare n'are așa multă eleganță, din punctul de vedere al solidității și al membrilor, este nu se poate mai frumos. Culoare murgă, cu diferitele sale variante, este unica culoare a grupului Nonius, din mica sau marea varietate. Animalul se întrebuințează la tracțiune și la agricultură.

Măsurători făcute animalelor din grupul marele Nonius, ne-au dat următoarele rezultate :

Lărgimea frunții	0 m. 25.
Lungimea capului	0 „ 63.
„ gâtului	0 „ 83.
„ șpetei	0 „ 62,2.
Distanța între cele 2 unghiuri iliace externe	0 „ 66,6.
Lărgimea crupei	0 „ 45.
Lungimea crupei	0 „ 60,5.
„ corpului	1 „ 81.
Perimetrul antebrățului	0 „ 34,5.
„ metacarpului	0 „ 22,5.
„ cotului la vârful calcaneului	0 „ 43,5.
„ toraxului îndărătul șpetelor	1 „ 86,2.
Talia	1 „ 72.

În grupul Nonius, cele mai bune familii sunt : *Urmeny-Nonius*, *Ariviste-Nonius*, *Tartar-Nonius*, *Nonius-Nonius Nr. 29*, *Nonius-Nonius Nr. 76*, foarte bun ca făptură ; *Nonius-Nonius Nr. 31* și *42*, foarte bune animale pentru trap.

Ungurii recomandă animalele din marea familie Nonius și pentru muncile agricole. Ei nu sunt așa de entuziasmați pentru caii de povară din rasa Pinzgau, cari prin greutatea lor corporală mare se înmolesc pe drumurile noroioase dela țară. Aceiaș obiecțiune o fac și ipologii ruși cailor de povară în Rusia. Este bine să ținem și noi socoteală de ea. Epele din grupul marele Nonius, când au forme prea masive se dau la armăsari englezi, când din contra formele lor nu sunt așa de masive, se dau la armăsari Nonius. După părerea cunoscătorilor unguri, produșii Nonius-Nonius sunt mai rezistenți, mai sobri, mai rustici ca cei eșiți din Nonius și pur sânge englez.

2. *Micul Nonius*.—Micul Nonius era după părerea noastră cel mai frumos și mai uniform grup din herghelia Mezöhegyes. El forma o familie aparte, așezată într'o anume pustă și avea aproximativ 150 epe prăsitoare. Rar se vedea într'o herghelie o uniformitate așa de mare a făpturii corporale, un corp așa de bine făcut, și niște membre așa de solide. Micul Nonius s'a desmembrat de marele Nonius numai prin selecțiune. Talia lui nu trece peste 1,69 m. Iată modul cum s'a format micul Nonius. Din timp în timp, apăreau în grupul Nonius indivizi cu formele corporale fru-

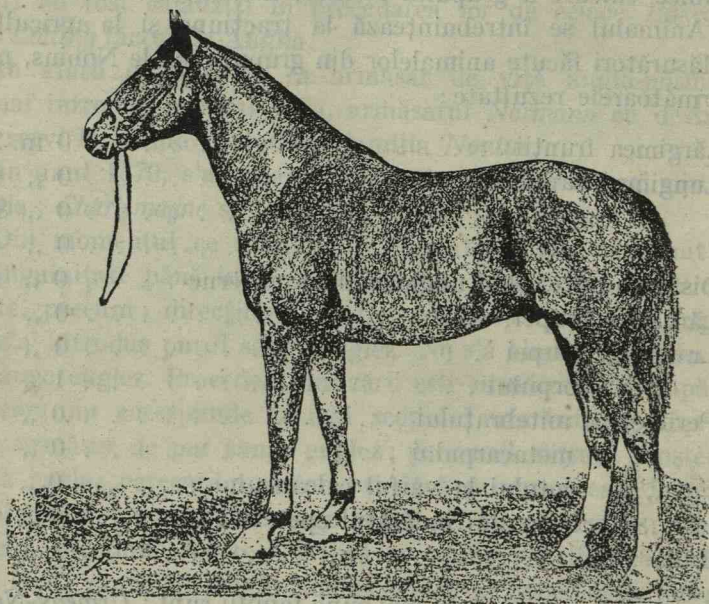

Fig. 85. — Tartar Nonius II anglo-normand, murg deschis, armăsar reproducător în Mezöhegyes de 4 ani, de 166 c. m. Tetăl Tarter, Muma Nonius. XVI. Tipul lui Nonius mica. (După Prof. Dr. G. Maior).

moase, armonice, largi, însă cu o talie mai mică. Acești indivizi se separau, se selecționau și se reproduceau împreună. Continuându-se în chipul acesta s'a format rasa micului Nonius. Micul Nonius este construit după tipul mezomorf. Animalele din acest grup se pot întrebuința și la călărie și la tracțiune ușoară. Formele lor corporale sunt cât se poate de corecte, au un cap mai mic, mai expresiv, mai delicat, profilul foarte rar ușor convex, de mulțori drept, fruntea largă, ochiul vioi, gâtul bine prins cu capul și corpul, *greabăn* bun, spinare corectă, crupa bine prinsă, suficient lungă, coada prinsă frumos. Temperament blând, o constituție robustă, membre în cele mai bune condițiuni de soliditate, mersul

excelent, culoarea predominantă este ca și la Nonius mare, murgă, cu toate nuanțele. Dacă marelui Nonius am putea să-i aducem oarecari critici, găsimu-l prea limfatic, celui mic însă, criticul cel mai puțin indulgent n'ar putea să-i găsească vre-un defect, atât este de armonic și de reușit.

Atât Nonius mare cât și cel mic constituie un grup bine fixat, el transmite la descendență caracterele cari îi sunt proprii și cari i-au stabilit renumele.

Măsurătorile luate la animalul din grupul micul Nonius, ne-au dat următoarele rezultate :

Lărgimea frunții	0 m, 24,1.
Lungimea capului	0 ,, 57,6.
„ gâtului	0 ,, 76,8.
„ spetei	0 ,, 62.
Dist. între cele 2 unghiuri externe ale iliului	0 ,, 61,6.
Lărgimea crupei	0 ,, 35,5.
Lungimea crupei	0 ,, 55,5.
„ corpului	1 ,, 67,1.
Perimetrul antebrăului	0 ,, 29,6.
„ metacarpului	0 ,, 20.
„ cotului la vâr. calcan	0 ,, 39.
„ toraxului	1 ,, 84,8.
Talia	1 ,, 63.

Animalele din grupul Nonius mare și mic au anume semne pe spinarea lor spre a ne indica origina. Cum în grupul Nonius s'au format mai multe familii, din cauza întrebunțării diferiților armăsari englezi, se înțelege că aceste familii au un semn deosebit, de ex. :

Familia : Nonius-Nonius, se înseamnă cu un N și de desubtul său o cruce +.

Familia *Eredmeny-Nonius* se înseamnă cu E. N.

„ <i>Illö</i>	„ „ „	„ I. N.
„ <i>Gyertes</i>	„ „ „	„ G. N.
„ <i>Lator</i>	„ „ „	„ L. N.
„ <i>Küzdö</i>	„ „ „	„ K. N.
„ <i>Fenek</i>	„ „ „	„ F. N.
„ <i>Routier</i>	„ „ „	„ R. N.
„ <i>Tartar</i>	„ „ „	„ T. N.
„ <i>Urmeny</i>	„ „ „	„ U. N.

Aceste diferite familii sunt cele mai de seamă.

Armăsarii din grupul Nonius au contribuit foarte mult la îmbunătățirea raselor de cai din Ungaria, Transilvania și Banat.

e) *Tipul Ghidran*. Ca și grupului Nonius îi vom studia mai întâi origina și pe urmă caracterele.

Acest tip s'a format în herghelia dela Mezöhegyes; se numește *Ghidran*, după numele unui armăsar arab care l-a format. Se mai numește și anglo-arabul unguresc, deși nu s'a format numai din arab și englez. I s'ar cuveni mai bine numirea de $\frac{1}{2}$ sânge anglo-arab.

Armăsarul *Ghidran*, prototipul acestui grup, eră un pur sânge arab, născut în anul 1811, din tribul *Nejd Siclavy-Ghidran*. El eră tipul frumosului cal arab, deși aveă o spinare cam înșelată. Talia lui eră de 1,55 m., culoarea roibă aurie. Acest armăsar a fost

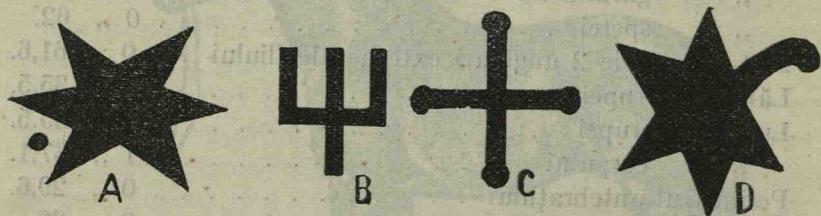

Fig. 86. — Dangele dela herghelia Mezöhegyes: A = Ghidran, B = Furioso, C = Nonius și D = North-Star.

introdus din Arabia la herghelia *Babolna*, unde a început să facă monta în anul 1817. La Mezöhegyes n'au fost aduși decât produșii lui, din cari unul eră de o frumusețe remarcabilă. Acest produs, numit și el *Ghidran*, s'a împreunat mai mult cu epele de origină orientală, între cari multe moldovenești. Ghidranul s'a arătat un armăsar foarte bun și cu o mare putere ereditară.

Și la formarea grupului Ghidran, ca și la formarea grupului Nonius, selecțiunea a jucat un foarte mare rol, aci însă consanguinitatea n'a fost așa de intimă, căci s'au mai introdus armăsari arabi, așa în anul 1825 s'au introdus 6 armăsari arabi. În anul 1827, alți 4 dela Constantinopol. În anul 1852 s'au mai cumpărat 5 epe arabe din Siria. În anul 1860, Baronul V. *Brudermann* a cumpărat din Arabia 4 armăsari foarte frumoși. S'a introdus în urmă, tot cam în anul 1860—1861, purul sânge englez. De atunci *Ghidranul* poartă și numele de *anglo-arab*. Modul cum s'a procedat la formarea acestui grup, cantitatea de sânge englez ce i s'a infuzat, a fost așa de inteligent chibzuită, încât a dat niște rezultate foarte bune.

Caracterele zootehnice ale Ghidranului. Animale cu o talie variabilă, de regulă mari, cu o conformație corporală elegantă,

un cap expresiv, arăbesc, cu un gât de o lungime mijlocie, la unii gâtul este de cerb, ochii vioi, mari frumoși, greabăn mai ridicat

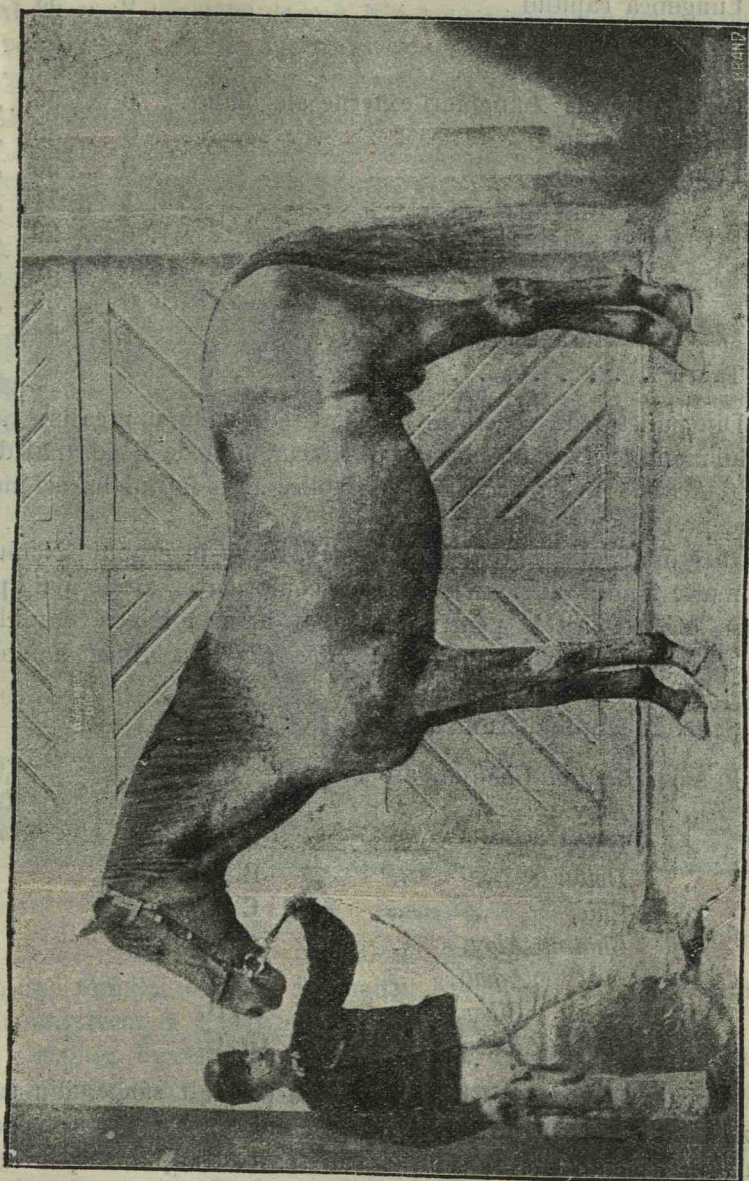

Fig. 87. — Rasa Ghidran.

ca la Nonius. Spinarea, crupă, tot așa de solide și frumoase. Culoarea roibă este singura care o găsim. Dacă comparăm tipul Ghidran cu Nonius, constatăm că Ghidranul este mult mai elegant, mai apt pentru călărie, este însă mai puțin solid ca Nonius.

Rezultatul măsurătorilor este următorul:

Lărgimea frunții	0 m, 22 cm.
Lungimea capului	0 „ 58 „
„ gâtului	0 „ 75 „
„ spetei	0 „ 60 „
Dist. între cele 2 unghiuri externe ale iliului	0 „ 56 „
Lărgimea crupei	0 „ 35 „
Lungimea crupei	0 „ 56 „
„ corpului	1 „ 71 „
Perimetrul antebrațului	0 „ 29 „
„ metacarpului	0 „ 31 „
„ cotului la vârful calc.	0 „ 39 „
„ toraxului	1 „ 84 „
Talia	1 „ 63 „

Din punctul de vedere al taliei, Ghidranul din preajma războiului mondial avea un plus de 8—10 cm. față de Ghidranul din trecut. Această mărire a taliei se explică prin faptul hranei mai abundente, pășunelor mai bogate.

În grupul Ghidranului s'au format, ca și în grupul Nonius, mai multe familii, unele mai bune ca conformație, altele mai apte pentru călărie, altele pentru tracțiune ușoară. Dintre familiile cele mai importante putem cită: *Bibor-Ghidran*, *Amati-Ghidran*, *Algy-Ghidran*, *Dante-Ghidran*, etc.

Semnele familiilor sunt următoarele:

Familia	<i>Ghidran-Ghidran</i> , are semnul	×
„	<i>Algy</i>	„ „ „ A. G.
„	<i>Bibor</i>	„ „ „ B. G.
„	<i>Boitar</i>	„ „ „ B. G.
„	<i>Chief</i>	„ „ „ C. G.
„	<i>Ghidran-Algy</i> ,	„ „ „ G. A.
„	„ <i>Amati</i> ,	„ „ „ G. A.
„	„ <i>Bibor</i> ,	„ „ „ G. B.
„	<i>Granat-Ghidran</i> ,	„ „ „ Gr. G.

Produsul grupului Ghidran are foarte mult sânge, din care cauză temperamentul său este energic, vioi și se poate considera ca un foarte bun cal de călărie, vânătoare, tracțiune ușoară.

Ghidranul este socotit ca un foarte bun ameliorator în acele regiuni unde predomină sângele oriental. S'au arătat și buni amelioratori și pentru calul din Vechiul Regat. Privit în totalitate, Ghidranul ne dă impresia unui cal arăbesc, având însă talia mărită.

Comparat cu anglo-arabul franțuzesc, deși este mai masiv, n'are însă focul și vioiciunea celui din Franța.

Grupul Ghidranului, număra la Mezöhegyes înainte de războiul mondial peste 120 de epe. Ele erau ținute în o anume pustă și crescute în aceleași condițiuni ca și Nonius.

f) Tipul $\frac{1}{2}$ sânge *Furiozo-North-Star*. — Grupul cailor de $\frac{1}{2}$ sânge s'a format tot la Herghelia dela Mezöhegyes și cuprinde 2

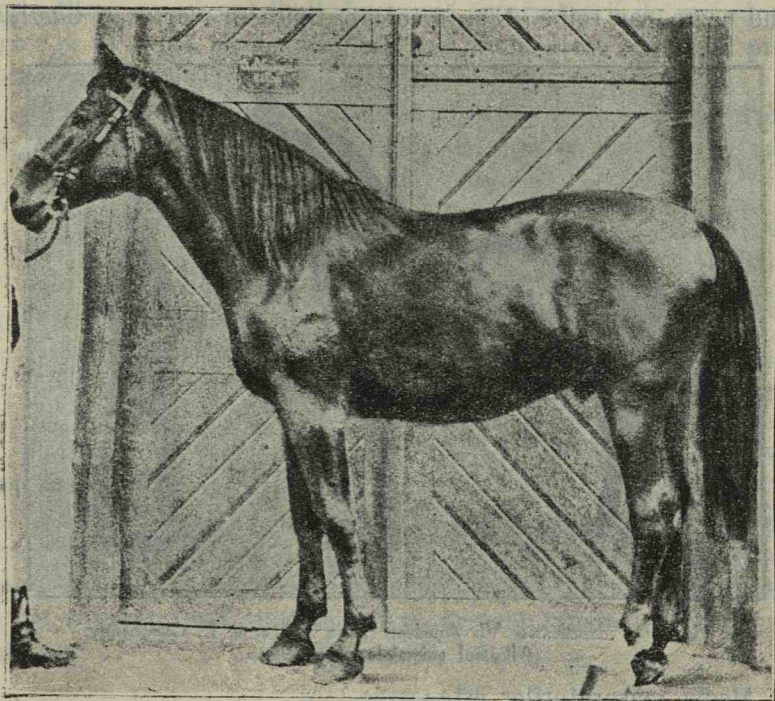

Fig. 88. — Furiozo 22.

familii: Familia *Furiozo* și familia *North-Star*. Aceste 2 familii s'au amestecat și constituie calul de jumătate sânge.

Originea formării acestui grup este următoarea. Armăsarul *Furiozo*, pur sânge englez, a fost introdus la herghelie în anul 1841. Împreună cu o mulțime de epe din herghelie a format un grup, căruia i s'a dat numele *Furiozo*. Armăsarul *Furiozo* a fost întrebuințat la prăsilă timp de 16 ani. El a avut o putere ereditară individuală foarte pronunțată. 11 ani după introducerea armăsarului *Furiozo*, s'a mai cumpărat pentru herghelie un alt armăsar de pur sânge englez *North-Star*, care fu întrebuințat la monta epelor

din familia *Furioso*. Armăsarul *North-Star* are un fundament excelent, niște spete foarte bune, un piept desvoltat, o spinare solidă, un cal cu mult fond și un foarte bun prășitor.

Grupul calului de $\frac{1}{2}$ sânge nu era bine fixat în ajunul rășboiului din 1914; ceiace ne isbește și în grupul acesta este corectitudinea formelor, cai rezistenți, eleganți, voinici, buni de călărie și trăsură. Au spinarea, crupa și membrele foarte solide, foarte bune. Trap mare, unii sar foarte bine, culorile sunt când murgi, când negre, sau roibe. N'au o culoare tipică ca *Nonius* și *Ghidran*.

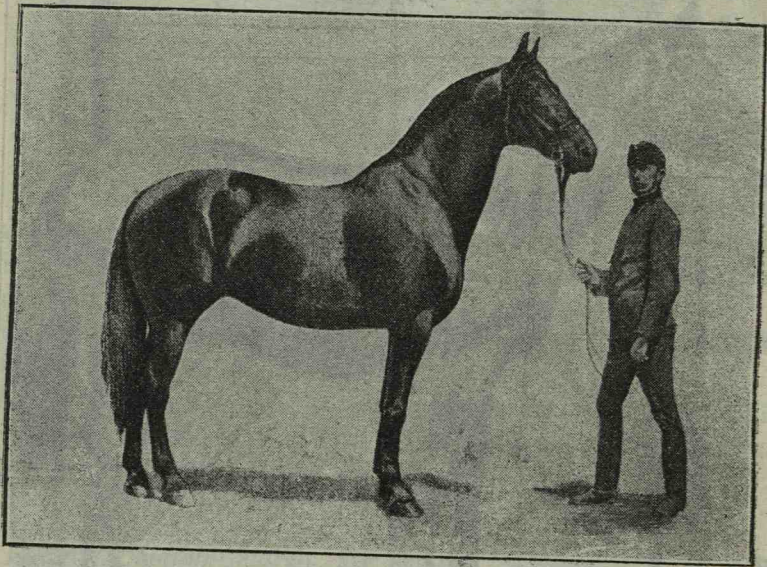

Fig. 89. — *North-Star* VI. Armăsar. Talia 170 c. m. P. Ghermanov.
Albumul animalelor domestice.

Media măsurătorilor este :

Lărgimea frunții	0 m.	23.
Lungimea capului	0 „	59.
„ gâtului	0 „	79.
„ spetei	0 „	64.
Distanța între cele 2 unghiuri externe ale iliului	0 „	61.
Lungimea crupei	0 „	60.
Lărgimea crupei	0 „	41.
Lungimea corpului	1 „	75.
Perimetrul antebrățului	0 „	30.
„ metacarpului	0 „	20.
„ cotului la vârful calcaneului	0 „	40.
„ toraxului	1 „	91.
Talia	1 „	69.

Armăsarii produși serveau la îmbunătățirea cailor din localitățile unde talia epelor era mai mare.

Produșii eșiți din Furiozo-Furiozo au semnul arătat în (fig. 86 b.) iar acei eșiți din Northstar-Northstar au semnul indicat în (fig. 86 sub litera d.

În grupul *Furiozo-North-Star* s'au format mai multe familii, unele mai importante, altele mai puțin importante.

Aceste 4 grupuri — Nonius mare și mic, Ghidran, Furiozo, North-Star — au contribuit, împreună cu armăsarii de pur sânge englez și $\frac{1}{2}$ sânge, să modifice cea mai mare parte din toată producția calului din Ungaria antebelică.

În afară de aceste tipuri se mai găsesc în Ardeal cai din rasele Perșeronă, Ardeneză, etc., sau metiși ai acestor rase; însă cari au jucat un rol mai mic, fiind într'un număr redus.

III. Caii din Bucovina.

1) Origina. Istoric. Măsuri laute pentru îmbunătățirea cailor din Bucovina.

Caii din Bucovina sunt derivați din tipul oriental, care a fost însă modificat.

Pentru îmbunătățirea cailor, guvernul austriac a intervenit încă dinaintea anului 1711. Măsurile luate sunt asemănătoare cu acelea puse în aplicare de Unguri în Ardeal, adică să stimuleze pe cât se poate mai mult inițiativa privată, intervenind direct și indirect.

a) Legislație.

Printre alte măsuri menționăm legile relative la întrebuintarea armăsarilor particulari din anii 1884, 1886 și 1901.

*
*
*

Ordinațiunea președintelui c. r. al Ducatului Bucovinei din 24 Aprilie 1884, Nr. 4560; cu care executându-se ordinațiunea înaltului Ministeriu c. r. de agricultură din 15 Noemvrie 1874, f. l. i. Nr. 70, art. 2 și 3 se activează pentru Bucovina două comisiuni pentru însemnarea armăsarilor seminceri.

Art. 1. — În înțelegere cu Societatea pentru cultura țării Bucovinei se activează pentru Bucovina două comisiuni pentru

însemnarea armăsarilor semiceri și adică : una pentru districtele politice ale Cernăuțului, Coțmanilor, Storojinețului și Vijniței cu reședința în Cernăuți ; a doua pentru districtele politice ale Câmpulungului, Rădăuțului, Siretului și Sucevei cu reședința în Rădăuți.

Art. 2. — Comisiunile pentru însemnarea armăsarilor semiceri se pun în funcțiune pe termen de trei ani.

Art. 3. — Fiecare comisiune constă din cinci membri și adică :

Din căpitanul districtual respectiv sau dintr'un reprezentant al dregătoriei districtuale politice, numit de el ;

Din doi delegați ai Societății pentru cultura țării ;

Dintr'un reprezentant al Depozitului c. r. de armăsari erariați și

Din veterinarul c. r. al țării.

Art. 4. — Timpul însemnării armăsarilor semiceri este jumătatea întâia a lui Fevruarie în fie care an.

Ziua funcționării comisiunilor se va face cunoscută din timp și în mod potrivit din caz în caz.

Art. 5. — Aceste dispozițiuni intră în vigoare din ziua publicării lor.

* * *

Legea din 5 Martie 1886 cu vigoare pentru ducatul Bucovinei, despre întrebuințarea armăsarilor particulari la bătut.

Art. 1. — Cine voește să întrebuințeze armăsarul său la bătut epe străine, fie pe plată sau fără plată, este obligat să-și scoată un certificat înainte de începerea perioadei bătutului după următoarele dispozițiuni.

În caz că este armăsarul în proprietatea unei comune sau în a mai multor proprietari, atunci epele membrilor acelei comune sau ale a celor proprietari mai mulți sunt a se privi ca epe străine.

Art. 2. — Cine vrea să capete pentru armăsarul său o licență de bătut pentru perioada ce urmează, are să anunțe aceasta în scris sau verbal cel târziu până la 1 Noemvrie la dregătoria districtuală politică a domiciliului său.

Pe anunțările sosite compune apoi guvernul țării numărul trebuincios de comisiuni licențiate și publică timpuriu prin dregătoriile districtuale politice și prin primăriile comunale (ale teritoriilor dominicale) locul funcționării acestor comisiuni, precum și timpul, când se vor face în mod public alegerile armăsarilor pentru licență.

Guvernul țării poate pune o comisiune de ales armăsarii și pentru mai multe districte politice, ceiace se va publica în mod potrivit.

Proprietarilor de herghelii, cari voese să sloboadă armăsarii lor să bată epe străine, li se poate excepțional încuviința de dirigă-toria districtuală politică, ca armăsarii să se vadă și să se cerc de comisiunea licențiară nu în locul reședinței sale, ci unde sunt armăsarii staționați, în care caz însă au să poarte ei înșiși cheltuie-lele comisiunei.

Art. 3. — Comisiunile licențiare se așează de guvernul țării pe trei ani și constau dintr'un reprezentant al comandai depozi-tului de armăsari erariali, din doi experți, ce se vor numi la propunerea societăți pentru cultura țării de guvern și dintr'un veterinar designat de guvern.

Membrii comisiunii aleg dintre ei pre un președinte, care conduce afacerile comisiunei.

Art. 4. — Comisiunea licențiară are să declare dintre armăsarii, ce i se vor prezenta numai pre aceia ca buni de seminceri, cari se vor afla la cercat sănătoși, nu vor avea nici o greșeală moștenită, vor fi buni de prăsilă și corespunzători pentru rasele și soiurile țării.

Comisiunea are să însemne în certificatul de licență anume, pentru care fel de epe sau pentru care rasă au aflat armăsari apți.

Comisiunea decide cu majoritate de voturi, la paritate de vo-turi se decretează acea părere, la care este președintele cu votul său.

La validitatea unui conclus se cere prezența de cel puțin trei membri.

Art. 5. — Contra conclusului comisiunii licențiare nu este apelare. Proprietarilor de armăsari, a căror cerere de licență va fi refuzată, are să le supue comisiunea licențiară motivele refu-zului verbal, și cerând ei, și în scris.

Art. 6. — Despre pertractările comisiunii se poartă protocol, carele se subscrie de membrii comisiunii și se supune guvernului țării, care-l înaintează ministerului de agricultură.

Art. 7. — Licența se dă din partea comisiunii dupre un for-mular (certificat de licență), cum se va fixa de guvern c. r. al țării și se va publica potrivit, gratis pe timpul de până la 3 ani.

Licența dă dreptul, de a staționa armăsarul într'un loc anumit și de al întrebuința la bățut acelu material de epe, pentru care este el designat dupre licență

Art. 8. — Proprietarul armăsarului licențiat este obligat să dea proprietarului epei bătute de armăsariu o adeverință, adecă certificat de batere. El mai este obligat să poarte un registru exact despre epele bătute cu armăsarul licențiat.

Dispozițiunile mai amărunde despre țidulele și registrele de batere se vor da pe calea ordinațiunilor.

Art. 9. — Taxa de bătut rămână la învoială celor interesați.

Art. 10. — Fiecare armăsar licențiat trebuie cercat pe timpul bătutului, carele se va fixa pe calea ordinațiunii, în toată lună odată, și dându-se licența pe doi sau trei ani, în tot anul încă înainte de ce începe timpul baterii, de un veterinar sau de un fierar veterinar, designați la aceasta de diregătoria districtuală c. r.

Cheltuelele acestei cercări le poartă visteria statului.

Cum s'a aflat, se înseamnă în certificatul de licență.

Arătându-se în acest caz împrejurări, cari să nu mai erte întrebuițarea armăsarului, la bătut, cercătoriul are să oprească întrebuițarea armăsariului și să înștiințeze fără întârziere diregătoria districtuală politică, ca să se iaie măsurile ulterioare din oficiu, eventual duple legea din 29 Fevruarie 1880, N. 35, f. l. i. despre împiedecarea și stârpirea boalelor contagioase la vite.

De nu află aplicarea legea menționată și totuși e necesar să se iaie înapoi licența, atunci poate urma aceasta simplu la sentința comisiunii licențiare.

Proprietarul armăsariului licențiat este obligat, să-l prezente la cererea comisiunii licențiare ei înseși sau membrilor delegați de ea în locul stațiunii armăsariului.

Art. 11. — Contravențiunile acestei legi se pedepsesc, întru cât nu cad sub dispozițiunile legii din 29 Fevruarie 1880, N. 35 fl. i. și ales sub cele din §§ 88. 12, 15, 16, 29, 31, 32, 33, 44, și 45, în modul urmatoriu :

a) Cine întrebuițează un armăsariu nelicențiat cu sau fără plată la bătut epe străine, se pedepsește cu pedeapsă bănească dela 5 fl. până la 100 fl. ;

b) Cine lasă cu știrea sa o eapă să se bată cu armăsariul nelicențiat, cu pedeapsă del 2 până la 50 fl. ;

c) Cine lasă armăsariul său de un an sau mai bătrân să pască la un loc cu epe străine de orice vârstă, cu pedeapsă dela 5 până la 100 fl.

Toate celelalte contravențiuni ale acestei legi cu pedeapsă până la 50 fl.

Neputându-se scoate pedepsele în bani, se vor priface în în-

chisoare, având a se calcula tot pentru câte 5 fl. închisoarea de 24 de oare.

Pedepsele bănești intră în fondul pentru cultura țării.

Art. 12. — Direcția districtuală politică face cercetarea, judecă asupra contravențiunii și pronunță sentință.

Apelurile contra sentinței penale se adresează la guvernul țării și în instanța a treia la ministeriul de interne contra altor dispozițiuni ale direcțiilor politice în instanța a treia la ministeriul de agricultură.

Contra unei sentințe confirmate de guvernul țării în instanța a doua, alt recurs nu mai este admis.

Apelurile contra dispozițiilor direcțiilor politice au numai atunci puterea amănătoare, când executarea dispozițiilor, ce formează obiectul apelului, după părerea direcției executarea se poate amâna fără primejdie.

Art. 13. — Cu ziua intrării în vigoare a acestei legi ies din vigoare pentru Bucovina ordinațiunile ministeriale din 25 April 1855 (N. 79, f. l. i.), din 3 Februarie 1886 (N. 18 f. l. i.), din 15 Mai 1874 (N. 76, f. l. i.), și din 9 Noemvrie 1875 (N. 139 f. l. i.).

Art. 14. — Miniștrii de interne și agricultură sunt însărcinați cu executarea acestei legi.

*
* *

Legea din 1901 pentru ducatul Bucovinei, 'prin care se modifică dispozițiunile de executare din 22 Iunie 1886 F. l. și ord. ț. Nr. 24, la legea țării din 5 Martie 1886, F. l. privitoare la art. 8 și ord. ț. Nr. 11, relativ la întrebuințarea armăsarilor privați la prăsilă.

Art. 8. — Posesorul unui armăsar licențiat e obligat se predeie stăpânului epei încălicate îndată după prima săritură un certificat asupra încălicării, după formularul B, în care au să se înregistreze și săriturile eventual urmate, precum și datele lor.

Posesorul epei are cu privire la dispozițiunile din art. 8 alineatul g al legii din 16 April 1873, F. l. i. Nr. 77, relative la acoperirea lipsei de cai în armata regulă și cea teritorială în cas de mobilizare, se înscrie pe dosul certificatului asupra încălicării mânzul fetat, însemnând atât luna în care s'a fetat mânzul, cât și sexul, culoarea și eventualele semne ale lui și lăsând această însemnare, drept dovadă asupra fetării mânzului, întărită de către antistele comunal local, cel târziu până la patru luni după fetarea mânzului.

Formularul B.

Țara . . . . . Anul încalicării 19 . . . . .
 Districtul politic . . . . .
 Locul de stat al armăsarului. . . . .

Certificat asupra încalicării.

Armăsarul privat licențiat : (numele armăsarului), a (numele și domiciliul posesorului armăsarului), a încalicat epe de . . . . . (culoarea, semnele, vârsta) a (numele și domiciliul a posesorului epei) și anume :

La . . . . . pentru prima oară.
 „ . . . . . a doua „
 „ . . . . . a treia „
 „ . . . . . a patra „
 . . . . . la . . . . . 19 . . . . .

Posesorul armăsarului.

Iar pe versul acestui formular se află tipărit.

Eapa descrisă dincolo a fetat în luna lui . . . . . 19 . . . . .
 un . . . . . de culoare . . . . . cu semne la . . . . .
 o . . . . . la . . . . . 19 . . . . .

Antistele comunal

Insemnare : Posesorul epei are să înscrie luna când s'a fetat mânzul, precum și sexul, culoarea și eventualele semne a lui, și se lese întărite însemnarea aceasta drept adevărință asupra fetării mânzului, cel târziu până la 4 luni după fetarea lui, de către antistele comunal local, care are se înscrie data și se subscie.

b) *Hergheția dela Rădăuți.*

La îmbunătățirea cailor din Bucovina a contribuit într'o măsură însemnată și herghelia dela Rădăuți.

Ea se află situată în Bucovina, în apropiere de granița de nord a Moldovei, în direcția căii ferate Suceava-Cernăuți.

Hergheția dela Rădăuți s'a înființat încă din timpul domniei împăratului Iosif al II-lea, în anul 1778, adică imediat după lua-

rea Bucovinei. Nu trebuie să uităm că înainte de înființarea hergheliei, Austria avea la fruntariile Moldovei un depozit de remonță, unde caii remonți cumpărați din Țara-Românească, stau câțva timp. Acest depozit de remonță a fost sâmburele formator al hergheliei dela Rădăuți.

Scopul înființării hergheliei a fost îmbunătățirea calului bucovinean și puțința de a creia în Bucovina un centru de remonță pentru cavaleria austriacă.

„La început menirea ei era de a servi numai ca herghelie militară, pentru procurarea și întreținerea de remonți, până la împărțirea lor pe la regimentele de cavalerie. Pentru aceasta, localitatea și poziția eră foarte bine aleasă — în apropiere de Galiția, Moldova și Rusia meridională, toate trei țări bogate în cai, și fusese instalată pe domeniul episcopiei românești dela Rădăuți, ce se ținea de fondul religionar gr. oriental al Bucovinei, luat de stat în arendă pe 50 de ani pe un preț bagatel de 18.600 fl. mon. conv., având atunci o întindere de 30 miliarde pătrate cu 37 sate și 35.425 locuitori clăcari și cu îndatorirea, ca fondul religios să suporte toate contribuțiunile și impozitele. Acolo se instală herghelie cu 6 iconomate sau ferme model și nu puțin contribuiri la desvoltarea Bucovinei și poate chiar a țării de sus a Moldovei ¹⁾).

Acest contract avantajos de arendare a fost prelungit și herghelia a plătit :

Dela 1 August 1870 —1880 suma de 50.000 fl. ²⁾.

Dela 1880 —1890 suma de 60.000 fl.

Dela 1890 mai departe suma de 100.000 fl.

„Ca localitate încă era potrivită, având pășuni abundente, ape cristaline de munte, terenul accidentat — populațiune și agricultură puțină, apoi fiind ferită și de crivățul rece și violent. Mai târziu i se adause pentru pășunat și muntele *Lucina*, situat la 1584 m. deasupra nivelului mării ¹⁾).

Contele D. Hardegg, nepotul întemeetorului hergheliei dela Rădăuți, într'o conferință ținută la societatea agricolă din Viena, ne afirma următoarele relativ la această herghelie.

„La Rădăuți există un loc de creștere — deseori amintit — în creerul munților numit *Lucina*, unde se urcă mânzii și cârlanii în fiecare an. Fiecare iapă de reproducție, trebuie să fi petrecut în

1) Prof. Dr. G. MAIOR : Luc. cit.

2) Un fiorin = 2 lei.

tinerețea ei o vară cel puțin în Lucina, pe când armăsarii se urcă de două ori la munte. De altfel ambele sexurile ținându-se la Rădăuți cam la fel, muntelui Lucina deci caută să-i atribuim o influență deosebită asupra dezvoltării mânzilor, pe care putem privi din două puncte de vedere. Cine cere dela o herghelie ca să producă numai cai apti de servicii mari, va binecuvânta Lucina ca loc de încercare a constituțiunii fizice, unde cel debil se alege de sine de cel viguros; iar cel ce voește să scoată din herghelie cai, unde fiecare exemplar să se distingă prin prestațiuni și calități eminente, acela va căuta locul de încercare în altă parte decât în herghelie, și numai viitorul îi va da răspunsul nemerit la întrebare”.

In total herghelia are un domeniu de 9.000 hectare, care eră proprietatea fondului bisericesc și care eră arendat în condițiuni foarte avantajoase.

Herghelia eră împărțită în mai multe stațiuni ca: *Rădăuți, Mitoca, Praedet, Frasin etc., etc.* In fiecare secțiune se creșteau anumite animale, cu o anume vârstă și anume sex.

Pentru că în Bucovina, caii aveau aceeași origină ca și cei din Moldova și pentru că în Moldova, se găseau cai mai buni ca cei din Bucovina, s’au introdus în herghelie la începutul formării ei, mai mult iepe moldovenesti.

Contele Lehndorf ne spune despre herghelia Rădăuți:

„In ceiace privește materialul de creștere oriental dela Rădăuți, nu cunosc altă herghelie în Europa, care s’ar putea compara cu ea, căci nicăeri nu se găsește atâta corpolență, vigoare, uscăciune, noblețe, și mersuri eminente ca în Rădăuți”.

Vechiul cal bucovinean, având o origină orientală, se înțelege că prin formarea unor armăsari tot de viță orientală, s’a putut îmbunătăți calul bucovinean, motiv care explică de ce rasa arabă, anglo-arabă și $\frac{1}{2}$ sânge provenit din aceste două rase au dat rezultate foarte frumoase.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât herghelia Rădăuți a avut întotdeauna un număr însemnat de cai. In mediu, împreună cu caii de serviciu și de muncă ai fermelor varia între 1.000—1.400 capete.

La această herghelie nu s’a format nici o rasă de cai — cum a fost cazul la herghelia Mezöhegyes — scopul ei fiind creșterea diferitelor tipuri, cari să servească la ameliorarea cailor din regiune.

Dangaua hergheliei eră un R, ce avea coroana imperială deasupra (fig. 90), iar tipurile de cai aflate aci, purtau mărcile semnalate în aceiaș figură.

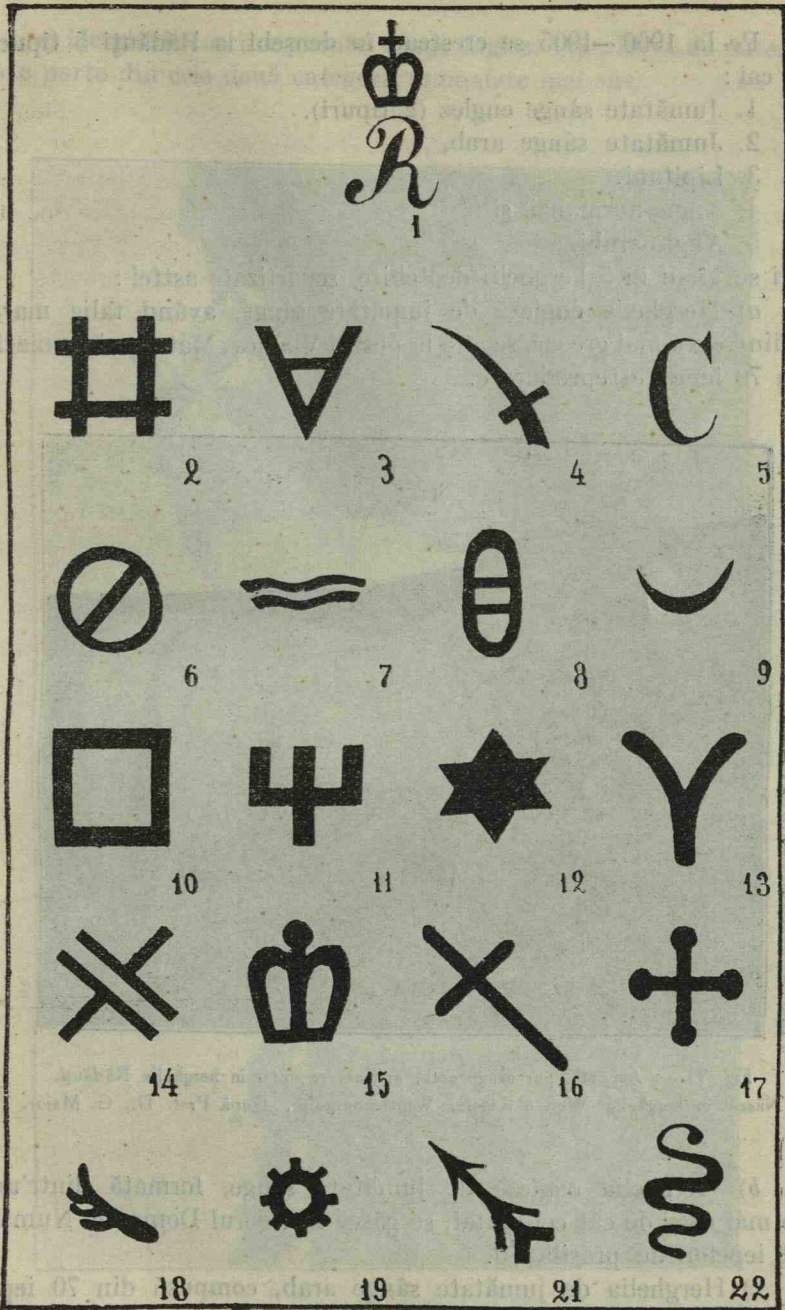

Fig. 90.— Dangana hergheliei Rădăuți și a tipurilor de cai aflați în această herghelie
 1 = Dangana hergheliei Rădăuți, Tipuri din herghelia Rădăuți, 2 = Abugress, 3 = Aga,
 4 = Asslan, 5 = Cañonball, 6 = Conversano, 7 = Dahabi, 8 = Dahoman, 9 = El Bedavi,
 10 = Favory, 11 = Furioso, 12 = Ghidran, 13 = Koreischan, 14 = Messrour, 15 = Maes-
 toso, 16 = Neapolitano, 17 = Nonius, 18 = Samhan, 19 = Schagya, 21 = Siglavi,
 22 = Turchmen.

Pe la 1900—1905 se creșteau în deosebi la Rădăuți 5 tipuri de cai :

1. Jumătate sânge englez (2 tipuri).
2. Jumătate sânge arab.
3. Lipițani.
4. Anglo-normanzi și
5. Anglo-arabi,

cari se aflau în 5 herghelii deosebite, repartizate astfel :

a) Herghelia engleză de jumătate sânge, având talia mare și fiind ceva mai greoaie, se află la postul Vlădica. Matca eră formată din 70 iepe de reproducere.

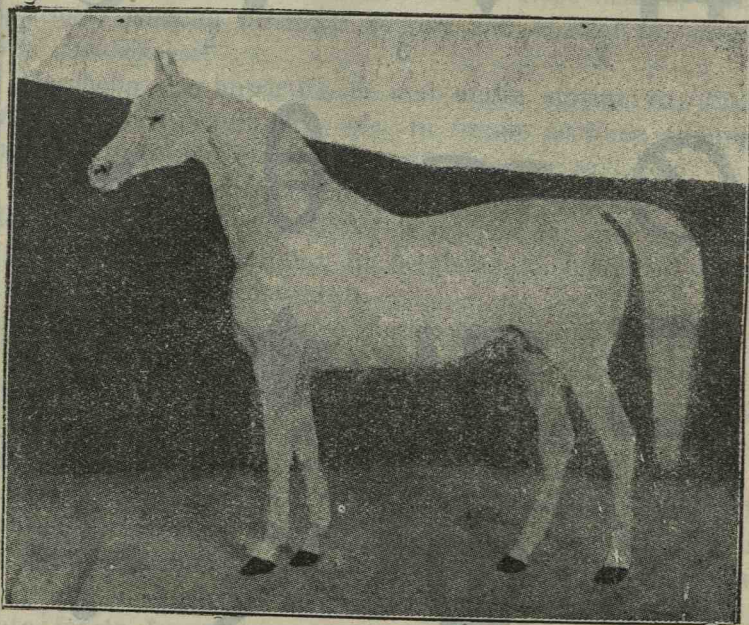

Fig. 91. — Amurath, pur sânge arab, armăsar pepinier în herghelia Rădăuți. Născut în herghelia Weil a Regelui Würtemburgului. După Prof. Dr. G. Maior.

b) Herghelia engleză de jumătate sânge, formată dintr'un tip mai ușor de cât cel dintâi, se găsea la Ogorul Domnesc. Numărul iepelor de prăsilă 70.

c) Herghelia de jumătate sânge arab, compusă din 70 iepe mame la Milisăuți.

d) Herghelia epelor orientale — 35 mame — și a celor de jumătate Lipițan (35) la Mitocul Dragomirnei și cari erau mai ușoare ca cele dela Milisăuți.

e) Herghelia corcilor purului sânger englez. Tipurile ce nu puteau face parte din cele două categorii semnalate mai sus.

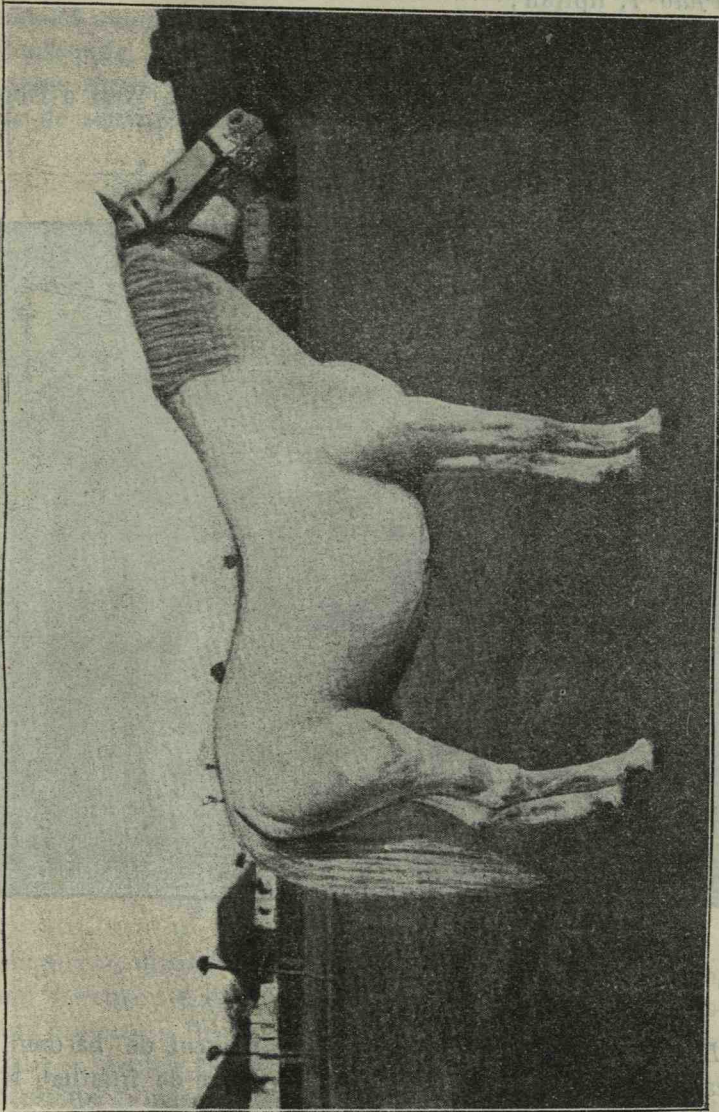

Fig. 92. — Armăsarul Amurah, arab, pepinier în herghelia Rădăuți.

Printre cei mai de seamă reproducători dela herghelia Rădăuți semnalăm pe :

Antonius, pur sânger englez ;

Przedswit, jumătate sânge;
Furioso IX, anglo-normand
Nonius al XXII;
Pluto I, lipițan;
Maestoso I, lipițan;
Ghidran XXV, anglo-arab;
Amurath, pur sânge arab produs în herghelia Weil a Regelui
 Württembergului;

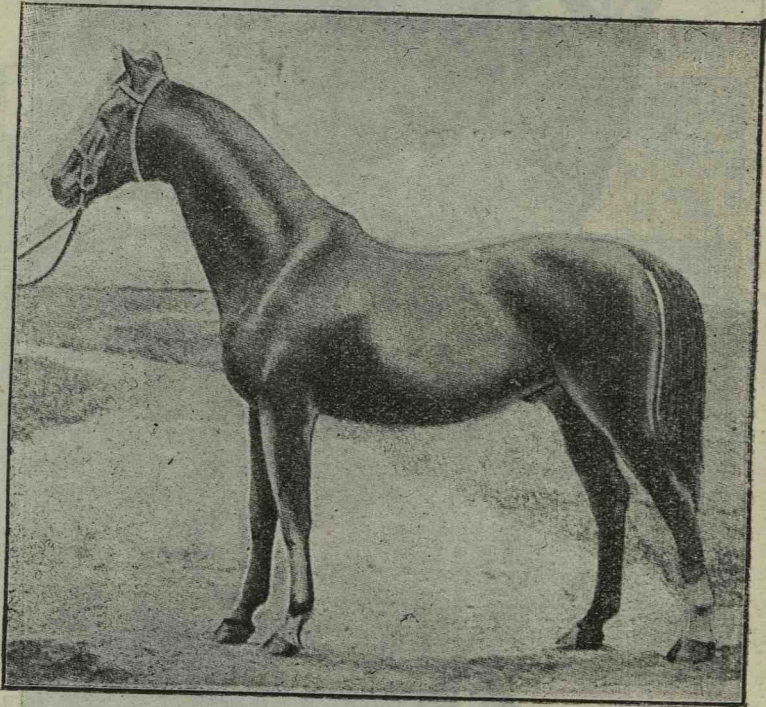

Fig. 93. — Dahoman XII.

Dahoman al XII-lea, sânge oriental, crescut de baronul Romașcan din Horodenco în Galiția, în apropiere de frontiera Bucovinei;

Shagya VII, jumătate sânge oriental.

Descendenți armăsarilor: *Amurath*, *Dahoman*, *Schagya* sunt foarte vestiți.

Tipul predominant în herghelie a fost arabul, anglo-arabul și jumătate sânge arab. Cine a vizitat herghelia dela Rădăuți, mai

ales în ajunul războiului mondial, a putut să-și dea socoteală de calitatea epelor de prăsilă, de uniformitatea lor și mai ales de frumusețea produșilor.

Pentru atingerea acestui rezultat au contribuit într'o măsură însemnată nu numai pășunile naturale și fânețele din lunci și munți, ci și pășunile și fânețele artificiale. Unele din ele erau timpurii, iar altele târzii. După Prof. Maior la herghelia Rădăuți, amestecurile de semințe de iarbă pentru fânețele și pășunile artificiale

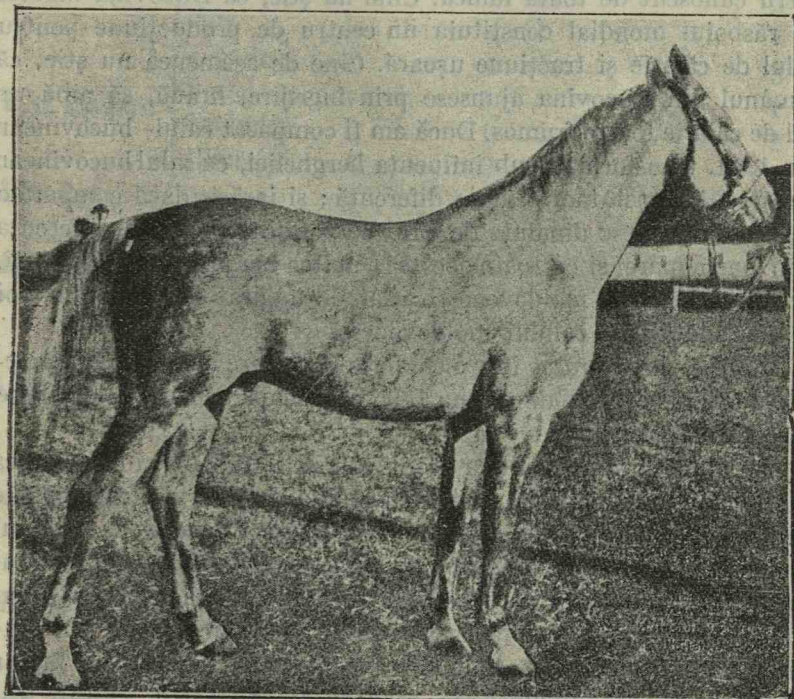

Fig. 94. — Armăsarul Schagya al X-lea.

se compuneau din trifoi roșiu, *Trifolium pratense*; raigras englez, *Lolium perenne*; feștica, *Festuca pratensis*; iarba lui Timotei, *Phleum pratense* și flocoșica, *Holcus lanatus*. Acestea servesc pentru pășunile și fânețele târzii, căci în anul I, II și III se cosesc, iar în urmă rămân de pășune. Dânșii mai au și fânețe timpurii pentru a produce fânul timpuriu pentru vară. Acest amestec se compune atunci afară de trifoiul roșu din (*Avena elatior*) ovăscior, coada vulpei sau codina (*Alopecurus pratensis*), golomoț; *Dactylis glomerata*; raigras italianesc, cari toate se desvoltă mai timpuriu și se pot cosi foarte ușor de 2—3 ori pe an”.

La una din secțiunile herghelii dela Rădăuți, situată în localitatea *Lucina*, din regiunea muntoasă, se crește calul huțan. Acest tip contribuie la îmbunătățirea calului din munții Bucovinei.

Programul de creștere al mânzilor, mânzelor, ca și întreaga conducere și organizare a hergheliei, se aseamănă aidoma cu cel al hergheliilor ungurești, motiv care ne face să nu-l mai detaliam.

A mai susține că herghelia a avut o acțiune precumpănitoare în chestiunea îmbunătățirii calului bucovinean, este a susține un lucru cunoscut de toată lumea. Cine nu știe, că Bucovina înainte de războiul mondial constituia un centru de producțiune pentru calul de călărie și tracțiune ușoară. Cine de asemenea nu știe, că românul din Bucovina ajunsese prin îngrijire, hrană, să aibă un cal de călărie foarte frumos. Dacă am fi comparat calul bucovinean din 1914, transformat, sub influența hergheliei, cu calul bucovinean din trecut, constatam o mare diferență; și iarăși, dacă comparăm calul moldovenesc dinainte de 1914 cu cel din Bucovina, diferența este foarte mare, și cu toate acestea, matca herghelii dela Rădăuți, au format-o epele moldovenesti. Cât de îndărăt rămăseserăm noi cu îmbunătățirea calului moldovenesc.

Contele Dr. Hardegg într'o conferință pe care a ținut-o la Societatea agrară ces. reg. din Viena 1896 ne afirmă următoarele despre herghelia Rădăuți.

„Calitatea ireproșabilă a produșilor dela Rădăuți și menținerea continuă a destinațiunei sale primitive, de a servi de herghelie militară, a dus lucrurile cu sine acolo, că ea a devenit cu timpul decisivă în tot ceiace privește chestiunea remonților, și prăsi cai de sex masculin atât de excelenți, încât herghelia exercita o influență însemnată, asupra instituțiunii reproducătorilor din Austria. Fără o menire specială din Rădăuți au devenit un factor important în producțiunea de reproducători pentru cultura cabalină a țării”.

Și într'adevăr, grație hergheliei dela Rădăuți, calul autohton din Bucovina s'a ameliorat în cea mai mare parte.

c) *Stațiunile de montă.*

Pentru îmbunătățirea cabalinelor din Bucovina, herghelia Rădăuți repartiza în perioade de montă armăsari prin toate județele, formând așa numitele „Stațiuni erariale de montă”.

Se aflau peste douăzeci stațiuni de montă cu câte 2—3 reproducători masculi la început, iar mai târziu cu câte 4—12 și cari se aflau sub îngrijirea personalului dela herghelia Rădăuți.

În 1907 se găseau în Bucovina următoarele stațiuni de montă, repartizate pe județe și unde funcționau tipurile de armăsari specificați în tabloul de mai jos ¹⁾.

		^{1/2} sânge englez	Norfolk	^{1/2} sânge oriental	Lipitan	Nonius	Grei de călă- rie și t.ăsură	Ușori de călă- rie și trăsură
1. Jud. Coțmani ...	Bojan ...	—	—	2	—	—	—	2
	Molodia ..	2	—	1	—	—	1	2
	Rohosna..	1	—	—	1	—	—	2
	Roș	1	—	—	1	—	—	2
2. Jud. Gura Humor	Arbora ...	2	—	2	—	—	1	3
	Dragojestea.	2	—	1	—	—	2	1
	Gura Humoarei .	1	—	1	—	—	—	2
3. Jud. Coțman ...	Illichestie.	4	—	2	—	—	3	3
	Coțman. . .	2	—	1	—	1	—	4
4. Jud. Rădăuți ...	Frățânțiu vechi.	3	—	2	—	—	2	3
	Rădăuți ..	—	—	1	—	1	1	1
	Satul Mare	1	—	3	—	—	1	3
5. Jud. Siret	Hliboka ..	1	1	1	—	—	—	3
	St. Onufry	3	—	1	—	—	1	3
	Scherbontz .	1	—	1	—	—	—	2
	Tereblestie	2	—	2	—	1	2	3
6. Jud. Storojineț ...	Tudin ...	1	—	1	—	—	—	2
	Storojineț.	1	—	—	1	—	1	1
7. Jud. Suceava ...	Bozante ..	—	—	1	—	1	—	2
	Ițcanii noi	2	—	1	—	1	1	3
	Costina ...	1	—	1	—	—	—	2
	Strojestie .	—	—	—	—	2	1	1
8. Jud. Văscăuți ...	Văscăuți..	—	—	2	1	—	1	2
	Kisselen. . .	—	—	1	1	—	—	2
9. Jud. Zastavna ...	Okna.	—	—	—	1	1	—	2
	Zastavna .	1	—	1	—	—	—	2
Total... 32		1	29	6	8	18	58	

Peste 20 armăsari din herghelia Rădăuți se repartizau marilor proprietari. Aceștia se aflau în grija proprietarilor, cari rămăneau direct răspunzători de hrana și îngrijirea lor.

În afară de acești armăsari pe care îi punca la dispoziție herghelia Rădăuți, Comisiunea de montă selecționa și armăsarii pri-

1) Mitteilungen des Statschen Landesamtes des Herzogtums Bukowina XIV. Heft. 1910.

vați ai proprietarilor. Numărul armăsarilor aprobați varia între 50—100 și adesea chiar trecea de una sută.

d) *Expoziții, premii.*

Statul austriac a mai încurajat creșterea cailor și prin organizarea din când în când a unor expozițiuni și prin premiarea celor mai frumoși cai din centrele mai însemnate și anume: în regiunea de munte pentru caii din rasa huțană, iar în celelalte centre pentru caii provenind din rasele crescute în herghelia Rădăuți.

2. Numărul cailor din Bucovina înainte de 1914.

Ultimul recensământ al animalelor din Bucovina, întocmit de către Statul austriac înainte de războiul mondial, e din 1910.

Atunci se aflau în Bucovina 70.041 cabaline, dintre cari 8.897 în comunele urbane, iar restul de 61.144 în comunele rurale. Această situațiune ne dă un procent de 12,8⁰/₀ populație cabalină urbană, față de 87,2⁰/₀ populație cabalină rurală.

Pentru a putea aprecia într'o mai justă valoare importanța stocului cabalin din Bucovina, vom raporta și numărul cailor la suprafața teritoriului. Obținem în acest caz pentru Bucovina o desime a populațiunii cabaline de 7 (6,72) cai pe km. p., iar dacă luăm în considerație numai stocul cailor din comunele rurale, revin 6 (5,86) cai pe km. p.

Raportând și stocul cabalin rural la suprafața cultivabilă de teren, desimea cailor puși în serviciul agriculturii se ridică la 19 pentru sute de hectare teren cultivabil.

Nu de mai puțină importanță e și repartiția stocului cabalin la mia de locuitori. Pentru Bucovina înregistrăm 87 cai de mie de locuitori. Pe populațiuni urbane și rurale, revin 51 cai la mia de orașeni și 97 cai la mia de plugari.

3. Caii din Bucovina.

În afară de tipurile crescute la herghelia Rădăuți în vederea ameliorării cailor autohtoni, în Bucovina se aflau două rase principale: bucovineană și huțulă.

a) *Rasa bucovineană.*

Calul bucovinean poate fi considerat ca un foarte bun cal de călărie. El este format din unirea mai multor rase de cai, în care

sângele oriental predomină. Calul bucovinean este un jumătate sânge.

Caracterele sale zootehnice se pot rezuma în chipul următor : talie 1,55—1,60, forme corporale mezomorfe, cap cu o făptură mai mult arăbească, expresiv în privirea și focul ochilor săi, gât potrivit, corp bine făcut, membre solide, rezistente.

Murgul, roibul și vânatul sunt culorile predominante, calul bucovinean are niște forme elegante, temperament viu, mișcări ușoare. El este foarte apt pentru călărie ca și pentru tracțiune ușoară. Calul bucovinean este întrebuintat în partea de nord a Moldovei la îmbunătățirea calului autohton din această regiune.

b) *Rasa huțulă.*

Huțulul sau huțanul este tipul calului de munte. Il găsim în munții Bucovinei, cum îl găsim și în munții din nordul Moldovei, prin *Suceava, Mălin, Borca*, etc., ca și în Galiția.

De origină orientală. Caracterele zootehnice ale rasei huțule sunt următoarele : talia mică 1,20—1,34 m., formele corporale îndesate, făptură brevimorfă, cap mic larg, cu un profil drept sau cărn, ochii expresivi, mari, urechi mici, ageră, moț abundent, gât scurt, gros, coamă stufoasă, corp desvoltat, greabăn redus, spinare scurtă, crupă largă, teșită, coadă stufoasă, membre solide, coate de vacă. Animale foarte vioae, foarte rezistente, merg la trap mic, fac serviciul și de tracțiuni și de povară.

În regiunea muntoasă animalele din rase huțană sunt foarte apreciate.

Rasa huțană se îmbunătățește în Bucovina numai prin selecțiune și hrană.

În herghelia dela Rădăuți și în secțiunea dela Lucina, din regiunea muntoasă, se găsește o grupă de huțuli perfecționați prin selecțiune. Grupa eră cât se poate de uniformă și ca făptură corporală și ca talie.

Calul de tip huțul s'a introdus și în Țara-Românească dinainte de războiul mondial, pe la fermele și pepinierele Statului. El se aclimatizează destul de bine și face, mai ales pe la pepiniere, un foarte bun serviciu.

* * *

În Bucovina se aflau și câteva herghelii particulare. Printre cele mai de seamă eră aceia a lui *Isidor cav. de Ianoș* din Panca.

Aci se creșteau cai de origine orientală, destinați pentru călărie și tracțiune ușoară. Apoi *baronii Kapri* posedau la început patru herghelii de seamă, din care a rămas mai târziu numai una singură, la Negostina. Avea ca. 20 iepe mame.

Un alt crescător pasionat era *Gustav Marin* din Călinești, a cărei herghelie era formată din cai de sânge oriental.

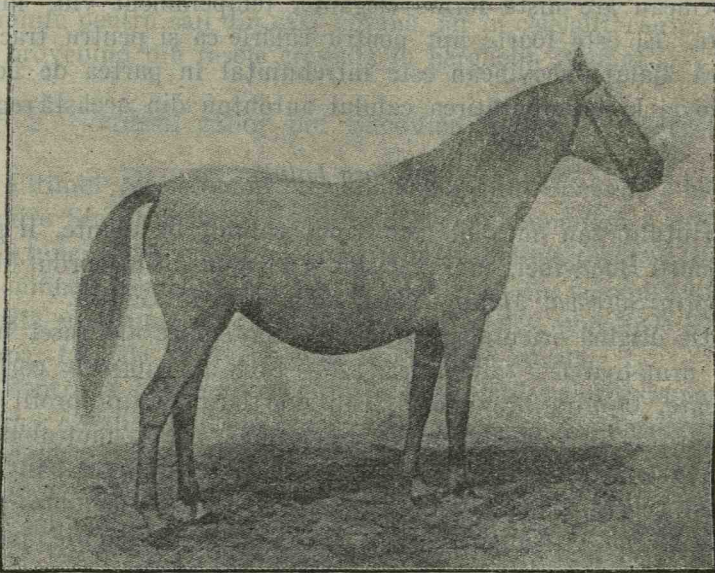

Fig. 95. — Iapă Abrugress XI reproducătoare în Panca, născută în 1887, în Rădăuți din Shagy a II și Abregress XI propr. Isidor de Ianoș.

În genere hergheliile particulare din Bucovina aveau un număr redus de iepe fătătoare (5—10) și erau în majoritatea cazurilor formate din tipul de jumătate sânge.

IV. — Caii din Basarabia.

1. Istoric. Măsuri de îmbunătățire.

În trecut creșterea calului nu s'a bucurat în Basarabia de importanța pe care a avut-o „*equus caballus*” în Moldova.

În timpul lui *Sulzer* se mai aflau cai sălbatici, pe cari tătarii îi vânau și mâncau.

Dimitrie Cantemir și *Prințul Demidoff* ne afirmă că în Basarabia se găsea un mare număr de cai.

Zamfir Arbure în „Descrierea Basarabiei” ne spune :

„Deducând numărul cailor 345.000 de capete în total și 170.000 capete cai de muncă, vom avea că hergheliile din Basarabia se compun din peste 200.000 capete. Aceste herghelii în număr de 77 principale, se află în următoarele județe : Chișinău 4, Hotin 6, Soroca 38, Iași 28, Orhei 4, Bender 7, Ackerman 20. Afară de aceste herghelii există pe la răzeșii și coloniștii (germani) în jud. Ismail herghelii mici de câte 20—60 capete. În centrul Basarabiei erau vestite acum 20 de ani hergheliile D-Ior Vârnăv, Calmusky, Ciolac, Mililiu și Hasnaș. Toate aceste herghelii acum au dispărut.

Basarabia exportă cu toate acestea anual în Austria peste 1.000 de cai, iar în România peste 500—600. În ultimul război ruso-turcesc, Basarabia a dat peste 4.000 cai de cavalerie.

Rasa cailor din Basarabia nu e frumoasă ; caili nu sunt înalți, au capul mare, picioarele groase, dar sunt din fire blânzi și rezistenți la drum, fără a cere multă îngrijire. Prețul unui cal bun variază între 30—70 ruble. Pentru îmbunătățirea rasei cailor încă dela 1847 guvernul rusesc a înființat grajduri de încrucișare, dar ele nu prea dau rezultate“.

* * *

Spre a ne lămuri însă asupra situației cabaline din Basarabia, precum și de influența pe care a avut-o dominațiunea rusească în această provincie românească timp de circa 100 ani din punct de vedere al creșterii și îmbunătățirii cailor, este necesar să schițăm în linii generale măsurile de ordin zootehnic pe cari Imperiul rusesc le-a luat în această epocă.

Legi speciale pentru creșterea și îmbunătățirea animalelor domestice n’au existat în Rusia. Se proceda în mod facultativ în ce privește ameliorarea vitelor. Abia în ultimele decenii precedesoare războiului mondial găsim unele măsuri importante din acest punct de vedere.

În Basarabia, în timpul dominațiunii ruse, se pot distinge două epoci zootehnice. Prima epocă o fixăm dela ocupația Basarabiei de către ruși și până la 1870 și a doua epocă dela această dată și până la războiul mondial din 1914.

În prima perioadă creșterea cailor s’a făcut în mod natural și se manifesta mai mult dintr’o înmulțire a tipurilor autohtone. Acelaș lucru, însă mult mai accentuat, se constată la celelalte specii de animale : bovine și ovine. Această stare de lucruri se datorește lipsei de îndrumare zootehnică și suprafețelor mari de pășuni ;

populația basarabeană fiind rară, iar cultura cerealelor ocupa relativ suprafețe reduse.

A doua perioadă e determinată de doi factori principali : 1) Inmulțirea populațiunii, ce s'a accentuat prin colonizarea sudului Basarabiei cu germani, bulgari și ruși, iar a nordului cu ucrainieni refugiați și 2) Inițiințarea zemstelor județene.

Inmulțirea populațiunii. — Populațiunea basarabeană devenind mai densă, s'a intensificat munca câmpului, luându-se în cultură suprafețe mari de teren. Ca o consecință a extinderii terenurilor cultivabile, precum și a intensificării agriculturii, numărul cailor s'a mărit, iar o mare parte din vitele cornute au fost înlocuite la muncile câmpului prin cai, contribuind în acest mod și mai mult la sporirea stocului cabalin. Această afirmație se întemeiază pe datele statistice ale zemstvei guverniale basarabene. Astfel de la 1888 și până la 1914, adică timp de 27 ani numărul vitelor cornute mari a scăzut treptat în județele unde se aflau zemstve, reducându-se aproape la jumătate. Și anume : în 1888 se găseau în Basarabia (în afară de județele Cahul și Ismail unde nu s'a introdus zemstva județeană) un număr de 735.366 capete de bovidee — tineretul până la un an nu e înglobat aci — iar în 1914 s'au găsit în această provincie numai 455.546 capete ; ceiace însemnează că numărul vitelor cornute mari a scăzut în decurs de 27 ani cu 379.899 capete, constituind un procent general de 38,06 % sau anual scăderea medie eră de 1,4%. Aceiaș statistică arată în decursul celor 27 ani aproape o dublare a numărului de cai.

Sporirea numărului de cai, precum și îmbunătățirea lor s'a accentuat în sudul Basarabiei, unde Statul rusesc a împroprietărit pe coloniști cu minimum 30 ha. de familie, în timp ce românii basarabeni ce se aflau mai la nord primeau loturi de maximum 7 ha. de familie.

Coloniștii spre a pune în valoare Bugeacul, aveau nevoie de multă forță de tracțiune. La început întrebuițau și boul, pe lângă cal, însă treptat-treptat cel dintâi a fost înlocuit în cea mai mare parte prin cal, acesta din urmă fiind mai rentabil în lucrările agricole executate de mașini și în acelaș timp eră și un mijloc mai rapid de locomoție într'o regiune unde lipsa de căi ferate eră destul de simțită.

Inlocuirea boului prin cal n'a fost prea ușoară, din două motive : erau prea puțini cai în Basarabia și al doilea, ei nu corespundeau muncilor agricole. Deaceia o parte dintre proprietarii mijlocii și mari ș'au procurat din Rusia cai buni de muncă, iar o altă parte

dintre ei au început să înființeze herghelii pentru înmulțirea și îmbunătățirea tipurilor de cai din Basarabia.

Ceva mai târziu — cam după 10 ani — au început și micii proprietari să imite pe marii și mijlocașii agricultori în ce privește creșterea și îmbunătățirea calului. Ei au fost mult ajutați de zemstve.

Statul rusesc în tot timpul dominațiunii n'a înființat în Basarabia nici o instituție zootehnică, menită să îmbunătățească sau să înmulțească stocul cabalin basarabean indigen. El posedea câteva herghelii pentru scopuri militare. Acestea aveau „filiale” în mai multe guvernăminte, pentru a deservi necesitățile unităților militare regionale. Cam 25 ani înainte de războiul mondial hergheliile Statului începuseră prin zemstve să fie de folos într'o măsură mai accentuată și intereselor populațiunii, însă fără nici un program zootehnic.

Inființarea zemstvelor. În Basarabia eră o zemstvă gubernială iar în fiecare județ se afla câte o zemstvă județeană (Excepție Cahul și Ismail).

Zemstva gubernială nu s'a ocupat în Basarabia cu îmbunătățirea animalelor. Toată chestia zootehnică eră lăsată pe seama zemstvelor județene. Astfel se explică pentru ce nu exista un plan al Zemstvei guberniale basarabene sau un plan coordonat al tuturor zemstvelor județene pentru înmulțirea și îmbunătățirea animalelor domestice.

Fiecare zemstvă județeană proceda în chestia ameliorării vitelor după inițiativa sa proprie și în conformitate cu nevoile locale.

Din punct de vedere zootehnic activitatea principală a zemstvelor județene o forma „stațiunile de montă”. Aci se aflau reproducători masculi din rase ameliorate și fiecare plugar putea să-și aducă epele pentru montă, plătind o taxă.

Înainte de a fi date la armăsari, iepelile erau examinate.

În fiecare an se făcea o dare de seamă despre activitatea stațiunilor de montă, în care se găseau și relațiuni referitoare la aptitudinile reproducătorilor, la rezultatul montelor din ultimii ani, calitatea mânzilor, dezvoltarea lor.

Monta fiind terminată, armăsarii erau concentrați în grajdurile zemstvelor județene — construite anume în acest scop — sau în grajdurile Statului, dacă reproducătorii proveneau din hergheliile sale militare.

Mai târziu Ministerul Agriculturii a înființat punctele agromonice. Aci s'au crescut animale domestice din toate speciile, iar reproducătorii masculi erau puși la dispoziția plugarilor. Im-

portanța punctelor agronomice crește însă și mai mult din punct de vedere al creșterii și îmbunătățirii vitelor, prin aceea că armăsarii ce se aflau înainte la stațiunile de montă sunt distribuiți și instalați la aceste gospodării agricole, monta urmând să se facă aci.

Nici una dintre zemstvele județene n'a înființat herghelii. Unele au înființat însă câte un mic depozit pentru reproducătorii săi.

În vederea ameliorării tipului autohton, atât zemstvele, cât și marii proprietari au adus cai din Rusia sau de peste graniță și anume de rasă engleză, arabă, anglo-arabă, troteuri, Orloff și americani, Chirghiji, Cabardini, Trackeni, Perșeron, Ardenezi, etc.

În deosebi în sudul Basarabiei se constată o activitate mai mare din acest punct de vedere. Numeroși mețiși din rasele germană Orloff, americană, Bitiugă și Ardeneză își fac apariția.

Zemstvele au lucrat mai mult în județele din spre Nistru, întrucât atât crescătoriile Statului, cât și ațele particularilor din sudul Rusiei erau mai apropiate, și-și puteau procura mai ușor armăsarii de valoare.

În județele din spre Prut — în deosebi în județele Cahul și Ismail, unde n'a existat organizația de zemstvă — inițiativa creșterii și îmbunătățirii cabalinelor a avut-o marii și mijlocașii proprietari.

La ameliorarea stocului cabalin din Basarabia au contribuit între anii 1899—1915 reproducătorii din următoarele rase ale zemstvelor și crescătoriilor particulare.

1. — *Zemstva județului Chișinău* a posedat în :

1899	1 arm. Ardenez și 1 arm. arab.
1900	1 „ „ „ 3 „ anglo-arabi și 1 arm. bitiuș.
1913	3 „ anglo-arabi și 5 arm. englezi.
1914	1 „ Ardenez, 1 troteur american, 3 anglo-arabi și 5 englezi.

2. — *Crescătorii D-lui L. Russo* în :

1892	2 arm. și 8 epe troteuri americani.
1907	1 „ „ „ 8 „ Ardenezi.
1913	4 „ „ „ 24 „ troteuri americani, cu un tineret de 40 capete americani.
1915	2 arm. și 28 epe Ardenezi, cu un tineret de 2 capete ardenez.

3. — *Crescătoria Bălăbănești a D-nei Corsacova* în :

1904	1 arm. și 14 epe	troteuri americani.
1913	2 „ „ 14 „ „	„ 1 iapă engleză, 10 epe moldovenești și 8 arm. Kirghizi.

4. — *Crescătoria Șoltănești a D-lui M. Razu* în :

1909	1 arm. și 8 epe	Cabardini, cu un tineret de 13 capete Cabardini.
1913	1 arm. și 24 epe	Cabardini.

5. — *Zemstva județului Orhei* în :

1913	4 arm. Ardenezi și 2 arm. englezi.
1914	10 „ „ 1, arm. troteur american și 1 englez.

6. — *Crescătoria Telișoiaia a fraților Cristi* în :

1913	1 arm. și 2 epe	Ardenezi, 2 arm. troteuri americani, 1 arm. și 7 epe troteur Orloff.
------	-----------------	--

7. — *Crescătoria Ghiduleni a D-lui C. Devid* în :

1913	1 arm. și 16 epe	englezești.
------	------------------	-------------

8. — *Crescătoria Telenesti a D-lui Mihai Teodosiu* în :

1906	2 arm. și 30 epe	troteuri Orloff, cu un tineret de 40 capete Orloff.
------	------------------	---

9. — *Zemstva județului Tighina* în :

1899	4 arm. Ardenezi.
1900	2 „ „ „ și 2 arm. arabi.
1910	2 „ „ „ 5 arm. troteuri Orloff, 3 arm. anglo-arabi și 2 arm. englezi.
1913	2 arm. Ardenezi, 1 arm. troteur american, 6 arm. troteuri Orloff, 4 arm. anglo-arabi, 4 arm. englezi.
1915	1 arm. Ardenez, 1 arm. troteur american, 16 arm. troteuri Orloff, 1 arm. arab, 1 arm. anglo-arab și 7 arm. englezi.

10. — *Crescătoria Lambrovca a D-lui Hofmann în :*

1913 . . . . . 1 arm. și 10 epe troteuri Orloff, cu un tineret de 15 capete.

11. — *Crescătoria Cărbuna a D-lui Terzi în :*

1913 . . . . . 2 arm. și 7 epe troteuri Orloff, cu un tineret de 8 capete.

12. — *Zemstva județului Bălți în :*

1899 . . . . . 10 arm. Ardenezi.

1910 . . . . . 1 „ arab, 9 arm. englezi și 2 Trakeni.

1912 . . . . . 1 „ „ 2 „ anglo-arabi, 9 arm. englezi și 2 arm. Trakeni.

1913 . . . . . 6 arm. troteuri Orloff, 1 arm. arab, 4 arm. englezi și 5 arm. Trakeni.

13. — *Crescătoria Ciuciulea a D-lui Buzin în :*

1913 . . . . . 3 arm. și 30 epe anglo-arabe, cu un tineret de 10 capete.

14. — *Crescătoria Limbenii-Noi a D-lui Leonard în :*

1913 . . . . . 2 arm. și 25 epe anglo-arabe.

15. — *Zemstva județului Soroca în :*

1910 . . . . . 2 arm. și 1 iapă Ardenezi, 2 arm. troteuri Orloff, 11 arm. anglo-arabi.

1913 . . . . . 10 arm. Ardenezi, 1 arm. troteur Orloff și 9 arm. anglo-arabi.

1914 . . . . . 12 arm. Ardenezi, 13 arm. anglo-arabi și 7 arm. englezi.

1915 . . . . . 10 arm. Ardenezi, 2 arm. arabi, 4 arm. anglo-arabi și 10 arm. englezi.

16. — *Crescătoria Nicorești a D-lui Simanovski în :*

1913 . . . . . 2 arm. și 26 epe anglo-arabe.

17. — *Crescătoria Prajila a D-lui Antonovici în :*

1913 . . . . . 1 arm. și 15 epe troteuri Orloff, 2 arm.
și 26 epe $\frac{1}{2}$ sânge englez cu diferite rase
și 1 arm. și 24 epe $\frac{3}{4}$ sânge englez cu di-
ferite rase.

18. — *Crescătoria Tarigrad a D-lui Demianovici în :*

1913 . . . . . 35 epe anglo-arabe și 1 arm. $\frac{3}{4}$ sânge
englez.

19. — *Crescătoria Vila a D-lui Aganovici în :*

1913 . . . . . 1 arm. și 17 epe anglo-arabe.

20. — *Zemstva județului Hotin în :*

1899 . . . . . 14 arm. Ardenezi.

1910 . . . . . 4 arm. Ardenezi, 6 arm. anglo-arabi și
3 arm. englezi.

1913 . . . . . 3 arm. Ardenezi, 1 arm. troteur Orloff
și 6 arm. anglo-arabi.

1914 . . . . . 1 arm. Ardenez, 2 arm. troteuri Orloff,
5 arm. anglo-arabi și 6 arm. englezi.

21. — *Crescătoria Cobălțeni a D-lui Flondor în :*

1913 . . . . . 6 arm. și 20 epe engleze.

22. — *Crescătoria Romancăuți a D-lui Crupenski în :*

1913 . . . . . 1 arm. și 20 epe engleze.

23. — *Crescătoria Volcineț a D-lui Flondor în :*

1913 . . . . . 1 arm. și 4 epe engleze, 1 arm. și 10 epe $\frac{1}{2}$
sânge englezesc cu diferite rase.

24. — *Crescătoria Mihălășeni a D-lui Demianovici în :*

1913 . . . . . 1 arm. și 10 epe $\frac{1}{2}$ sânge englezesc cu di-
ferite rase.

25. — *Crescătoria Trestieni a D-lui Cazimir în :*

1913 . . . . . 2 arm. și 16 epe Ardeneze.

26. — *Zemstva județului Cetatea Albă în :*

1908	2 arm. anglo-arabi și 2 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez.
1909	2 arm. troteuri Orloff, 2 arm. anglo-arabi și 2 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez.
1910	2 arm. Ardenezi, 3 arm. troteuri Orloff, 2 arm. anglo-arabi și 3 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez.
1911	4 arm. Ardenezi, 2 arm. troteuri Orloff, 1 arm. anglo-arab și 3 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez.
1912	7 arm. Ardenezi, 2 arm. troteuri Orloff și 1 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez.
1913	6 arm. Ardenezi, 3 arm. troteuri Orloff și 1 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez.
1914	6 arm. Ardenezi și 2 arm. troteuri Orloff.

Chiar în timpul războiului mondial și după încetarea ostilităților a continuat în unele regiuni îmbunătățirea cabalinelor prin reproducători din rase perfecționate. Dăm în continuare această activitate pentru anii 1916—1919.

1. — *Zemstva județului Chișinău în :*

1918	1 arm. Ardenez, 3 arm. anglo-arabi și 5 arm. englezi.
1919	1 arm. Ardenez, 1 arm. troteur american și 1 arm. englez.

2. — *Crescătoria Micăuți a D-lui L. Russo în :*

1919	2 arm. și 1 epă Ardeneză, 2 arm. și 26 epe troteuri americane.
------	--

3. — *Crescătoria Bălăbănești a D-nei Corsacova în :*

1919	2 arm. și 16 epe troteuri Orloff.
------	-----------------------------------

4. — *Crescătoria Șoltănești a D-lui M. Razu în :*

1917	1 arm. și 13 epe Cabardin.
------	----------------------------

5. — *Zemstva județului Orhei în :*

1917	2 arm. troteur Orloff și 3 arm. englezi.
1919	9 arm. Ardenezi, 1 arm. troteur american și 1 troteur Orloff.

6. — *Zemstva judefului Tighina* în :

1917 . . . . . 1 arm. troteur american, 14 arm. troteuri Orloff, 1 arm. arab, 1 arm. și 1 iapă anglo-arabă, 4 arm. englezi.

7. — *Zemstva judefului Bălți* în :

1917 . . . . . 1 arm. arab., 4 arm. englezi și 5 armăsari Trakeni.

8. — *Crescătoria Ciuciulea a D-lui Buzin* în :

1919 . . . . . 1 arm. și 12 epe anglo-arabe.

9. — *Crescătoria Pârjota a D-lui Ciolac* în :

1919 . . . . . 7 arm. Ardenezi, 2 arm. și 10 epe troteuri americani și 3 arm. $\frac{1}{2}$ sânge englez, cu un tineret de troteuri în număr de 15 capete.

10. — *Zemstva judefului Soroca* în :

1917 . . . . . 8 arm. și 1 eapă Ardeneză, 1 arm. troteur american, 2 arm. troteur Orloff, 5 arm. arabi, 11 arm. anglo-arabi și 4 arm. englezi.

1919 . . . . . 1 arm. Ardenez, 1 troteur american, 1 troteur Orloff, 1 arm. arab și 1 arm. anglo-arab.

11. — *Zemstva judefului Cetatea Albă* în :

1917 . . . . . 16 arm. troteuri Orloff și 1 arm. englez.

1919 . . . . . 1 arm. Ardenez, 8 arm. troteuri Orloff și 1 arm. englez.

12. — *Punetul agronomic Cazangic* în :

1919 . . . . . 1 arm. troteur american.

13. — *Crescătoria Chirgana a D-lui Crani* în :

1919 . . . . . 1 arm. troteur american, 10 epe Kirghize, 2 arm. și 12 epe $\frac{3}{4}$ sânge englez, cu un tineret $\frac{3}{4}$ sânge englez în număr de 24 capete.

14. — *Crescătoria Roșia a D-lui Tulceanu* în :

1919 . . . . . 2 arm. și 19 epe troteuri Orloff, 1 arm.
Cabardin și 3 epe englezești.

15. — *Crescătoria Tritești a D-lui I. Cricopol* în :

1919 . . . . . 2 arm. și 5 epe troteuri americani și 2 arm.
și 32 epe $\frac{1}{2}$ sânge englez.

16. — *Crescătoria Toceni, Vadul lui Isac și Goleștia a fraților Atanasiu* în :

1919 . . . . . 2 arm. troteuri americani și 28 epe $\frac{1}{2}$ sânge
englez, cu un tineret metis troteur american
X englez în număr de 12 capete.

17. — *Crescătoria Castangalia D-lui Catriță* în :

1919 . . . . . 2 arm. și 77 epe $\frac{1}{2}$ sânge englez.

18. — *Crescătoria Sadac a D-lui Țâncu Călcic* în :

1919 . . . . . 1 arm. și 12 epe troteuri americani cu un
tineret compus din 12 capete.

19. — *Crescătoria Pelinei-Moldovan a D-lui St. Burt* în :

1919 . . . . . 1 arm. și 5 epe troteuri americani cu un
tineret compus din 18 capete.

20. — *Crescătoria D-lui Nic. Ghilis* în :

1919 . . . . . 2 arm. și 12 epe troteuri americani cu un
tineret compus din 12 capete.

21. — *Crescătoria fraților Tulceanu din jud. Ismail* în :

1919 . . . . . 3 arm. și 17 epe troteuri Orloff cu un
tineret compus din 23 capete.

Situația destul de înfloritoare din punct de vedere zootehnic ce se manifesta în Basarabia până în 1914 și chiar încă un an după începerea războiului mondial — Basarabia fiind ferită de ravagiile războiului — se întrerupe în cea mai mare parte începând din 1916, dată când și trupele rusești încep să treacă prin Basarabia

spre frontul românesc; numărul crescătorilor se reduce simțitor, astfel că în 1917 nu semnalăm reproducători din rase perfecționate decât la o singură crescătorie particulară și la 5 zemstve, având un total de 85 armăsari și 15 epe.

În 1918 situația se înrăutățește, căci nu găsim armăsari de elită decât la Zemstva Chișinău, în număr de 9 capete.

După revoluția rusească și ordinea pusă în Basarabia în urma alipirii acestei provincii românești la Vechiul Regat, numărul crescătorilor de cai crește din nou. La 1919 semnalăm prezența reproducătorilor din rase perfecționate la 12 crescătorii particulare, la un punct agronomic și la 4 zemstve. Numărul total se ridică la 70 armăsari, 297 epe și 116 capete tineret.

* * *

Intervenția indirectă a Statului rus a contribuit într-o largă măsură la creșterea și îmbunătățirea cailor. Ea consta — ca și în celelalte guvernăminte rusești — din următoarele măsuri.

La începutul fiecărui an bugetar guvernul rus cerea zemstvelor să comunice sumele prevăzute pentru scopurile zootehnice. După aflarea sumelor, Guvernul acorda zemstvelor din bugetul său o sumă de bani, egală cu suma prevăzută în bugetul fiecărei zemstve. Astfel fiecare zemstvă își îndeplinea separat nevoile sale zootehnice. Această situație datează însă numai dela 1870.

Zemstvele cu concursul Statului au organizat și expozițiuni de animale. Acestea erau județene sau regionale, ce cuprindeau mai multe județe. Astfel zemstvele județelor: Bălți, Hotin și Soroca au avut o expoziție comună în orașul Bălți în 1909 și 1912, la Hotin în 1911 și la Soroca în 1910. Zemstva județului Tighina a organizat în 1910 o expoziție a tineretului ce descindea din armăsarii puși la dispoziția plugarilor de către zemstvă.

Zemstva gubernială împreună cu zemstvele județene a organizat în 1903 Expoziția basarabeană din Chișinău.

La expozițiuni reprezentanții guvernului central împreună cu aceia ai zemstvelor distribuiau certificate, mențiuni onorabile, medalii de aur, argint, bronz și premii în bani dela 5—100 ruble.

În ajunul revoluției, Imperiul rusesc luase unele măsuri de ordin zootehnic, menite a da un impuls ameliorării animalelor domestice. Măsurile prevăzute și aplicate de Ministerul de Agricultură rus erau următoarele:

1. — *Intreținerea* a :

a) Patru specialiști de creșterea vitelor mari;

- b) Şese specialiști pentru ramurile mici de zootehnie;
- c) Opt specialiști pentru sericicultură și apicultură;
- d) Cinci specialiști pentru lăptării și frigorifere;
- e) 366 instructori în toate ramurile zootehniei, afară de piscicultură;
- f) O stațiune zootehnică centrală și secțiuni regionale;
- g) Ferme de vite de rasă pentru experiență;
- h) Laboratorii pentru lăptării;
- i) Școli și cursuri de lăptării;
- j) O stupărie model demonstrativă și transportativă;
- k) Pepiniere centrale de duzi;

2. — Ajutor :

- a) Zemstvelor, societăților și persoanelor particulare pentru întreținerea școlilor de lăptărie;
- b) Societăților și persoanelor particulare pentru întreținerea instructorilor de creșterea vitelor, apicultură, sericicultură și lăptării;
- c) Pentru prepararea profesorilor în vederea predării zootehniei în diferite școli;
- d) Pentru prepararea practică a persoanelor pentru activitatea lor zootehnică în calitate de instructori;
- e) Zemstvelor și societăților pentru întreținerea fermelor de vite de rasă și laboratoarelor de lăptărie;
- f) Zemstvelor și societăților pentru întreținerea instructorilor;
- g) Zemstvelor și societăților mari de gospodărie rurală, precum și gospodăriilor particulare pentru organizarea pepiniereleor de vite, de diferite specii și rase și de păsări, și pentru lărgirea pepiniereleor existente și importarea reproducătorilor excelenți din străinătate, necesari acestor gospodării;
- h) Uniunilor particulare de control, zootehnice;
- i) Zemstvelor și societăților pentru întreținerea prisăcilor experimentale;
- j) Societăților zootehnice pentru dezvoltarea afacerilor lor și în special societăților de fabricațiunea untului;
- k) Organizării expozițiunilor zootehnice și secțiunilor zootehnice la expozițiunile generale.

3. — Organiza :

- a) Consfătuiri privitoare la cultura plantelor alimentare;
- b) Distribuirea gratuită a seminței celulare crescătorilor gândaților de mătase;

- c) Trimiterea specialiștilor zootehnici în străinătate;
- d) Demonstrarea hranei și uciderea model a gândacilor de mătase;
- e) Vânzarea gogoșilor;
- f) Eliberarea gratuită a aparatelor și lucrărilor de specialitate instructorilor, specialiștilor zootehnici și învățătorilor, cari au ascultat cursurile de apicultură și sericicultură.

Un întreg program zootehnic, însă care n'a putut să dea roadele așteptate din cauza revoluției rusești, care nu numai că a oprit evoluția progresului zootehnic, dar a nimicit chiar și o mare parte a începuturilor frumoase ce se obținuseră până la acea dată, căci armata rusă bolșevizată, părăsind frontul, a distrus tot ce a întâlnit în cale; în special au suferit gospodăriile marilor proprietari, unde se aflau de fapt și cabalinele cele mai frumoase.

*
* * *

2. Numărul cailor din Basarabia.

După C. Filipescu și Eugeniu Giurgea¹⁾ numărul cailor în Basarabia repartizat pe județe „după niște date mai vechi“ împreună cu acela adus de coloniștii bulgari și germani, era :

1) Jud. Hotin	12.135 capete.
2) „ Soroca	9.682 „
3) „ Bălți	7.988 „
4) „ Orhei	10.182 „
5) „ Chișinău	9.324 „
6) „ Tighina	10.000 „
7) „ Cetatea Albă	13.500 „
8) Coloniștii bulgari	4.000 „
9) Coloniștii germani	12.787 „
Total	89.798 capete.

Intre anii 1895—1896, Basarabia număra un total de circa 106.500 cabaline. Cele mai multe capete se aflau în jud. Cetatea Albă (25.000), venea mult în urmă jud. Tighina cu 14.000 capete și apoi jud. Hotin cu 7.000.

1) Basarabia. 1919.

Repartizând numărul cailor pe diferite categorii de gospodării agricole, Filipescu și Giurgea ajunge la următoarele rezultate.

Un cal găsim la	7,2 ⁰ / ₀	din gospodăriile țărănești basarabene.
2 cai	32,2 ⁰ / ₀	„ „ „ „ „ „ „ „
3 „ „ „	9,2 ⁰ / ₀	„ „ „ „ „ „ „ „
4 „ „ „	6,5 ⁰ / ₀	„ „ „ „ „ „ „ „
6—8 „ „ „	0,7 ⁰ / ₀	„ „ „ „ „ „ „ „
peste 8 cai	0,9 ⁰ / ₀	„ „ „ „ „ „ „ „
fără cai	43,3 ⁰ / ₀	„ „ „ „ „ „ „ „

Numărul cailor în 1914 se ridică la 463.800 capete, ceiace re-
venea la 21 cai pentru suta de locuitori. În perioada 1914—1916
stocul cabalin a crescut în Basarabia, ajungând în 1916 la 502.859
capete.

* * *

3. Tipurile de cai din Basarabia.

Majoritatea cailor din Basarabia e reprezentată de calul primi-
tiv, autohton, denumit și „calul moldovenesc”. El este asemănător
cu cel din Moldova.

Prof. Dr. G. K. Constantinescu¹⁾ ne afirmă că populația
cabalină autohtonă formează o singură rasă locală cu mai multe
varietăți, din care cea mai însemnată și numeroasă este varietatea
moldovenească, ce se întinde în Moldova, Basarabia și alte regiuni
ale Țării românești.

Din cauza ocupației rusești, cât și din cauza situației geogra-
fice și a altor factori, numeroși indivizi din varietatea moldovenească
din Basarabia se deosebesc puțin de cea din Moldova, ceiace ne
face să distingem un tip basarabean autohton pe lângă tipul mol-
dovenesc propriu zis din Moldova. Deosebirea se datorește în mare
parte originii acestei varietăți și din acest punct de vedere Prof.
Constantinescu ne-a adus o prețioasă contribuție.

Origina calului moldovenesc este astfel înfățișată de Prof.
Constantinescu în volumul „Materialul zootehnic din Basarabia”.
„Autorii cari s’au ocupat mai în detaliu cu descrierea calului
moldovenesc afirmă cu drept cuvânt că se disting între ei două
tipuri și anume: 1) Unul cu capul mic, cu fața scurtă și profilul

1) Materialul zootehnic din Basarabia.

drept sau ușor concav (camus), ca și caii arăbești și 2) Altul cu capul mai mare, mai grosolan, cu fața lungă și profilul convex (buscat). Observațiunea aceasta este foarte justă, însă explicațiile și interpretările ce s'au dat până acum nu sunt îndestulătoare. Și fiindcă această chestiune este foarte interesantă și se referă la un cadru mai larg decât acela al cailor din Basarabia, căci este vorba de calul românesc autohton, al cărui reprezentant cel mai tipic este calul moldovenesc, voi profita de această ocaziune ca să-mi spun părerea asupra originii acestui cal, căutând să mă rezum cât voi putea mai mult. Pentru a înțelege lucrurile mai bine este nevoie să ne ridicăm puțin înapoi cu considerațiile noastre până la caii sălbateci.

„Intre caii sălbatici din cari au derivat actualele rase domestice, se disting de-o parte caii *sălbateci grei*, cari au trăit în Nord-Vestul Europei și din cari au derivat rasele grele de povară zise *occidentale* iar de altă parte caii sălbateci din cari au derivat rasele ușoare, zise *orientale*. Caii grei nu ne interesează aici. Voi aminti numai că resturile lor au fost studiate în deosebi de *Nehring*, care a coroborat toate fosilele găsite în diferite țări apusene și a stabilit că aparțin unei singure forme, — aceea a *calului diluvial* care a trăit în quatenar și a fost contimporan cu omul primitiv al cavelor din vârsta paleolitică. Acest cal diluvial este considerat ca strămoșul cailor grei domestici, cari alcătuiesc la un loc grupa numită *equus robustus* sau „*cai cu sânge rece*”, și cari, după cum se știe, sunt grupați toți în Nord-Vestul Europei, de unde îi importă răsăritenii cari doresc un cal mai greu. Patria acestui cal a fost regiunea păduroasă a Europei, din care el n'a ieșit să se răspândească mai departe, căci numai aici găsesc condițiile de umiditate reclamate de organismul lui voluminos și limfatic. De aceea se mai numește și *cat de pădure*. Calul diluvial a trăit sub formă sălbatecă până în timpurile istorice, alături de calul domestic derivat din el, însă se împușinase deja foarte mult către vârsta neolitică, în care aproape nu se mai găsesc resturi dela el.

„Mai târziu apare în Europa calul ușor oriental, venit dinspre Răsărit, ale cărui urme fosile s'au găsit în straturile din vârsta bronzului până în mijlocul Europei. Acești cai au fost descriși de *Studer*, după resturile rămase dela locuitorii palafitelor din Elveția, sub numele de *equus orientalis*. Este calul ușor, „calul cu sânge cald“.

„Pe când însă asupra cailor grei din Nord-Vestul Europei există mai mult sau mai puțin un acord între specialiști, mai ales dela lucrările lui *Nehring*, în senzul că ei derivă dintr'o singură

formă sălbatecă, nu există acelaș acord asupra formelor de origine ale cailor orientali.

„Cei mai mulți autori socotesc că patria de origine a cailor orientali este în stepele Asiei de unde a venit în Europa și că ei provin din calul sălbatec numit *equus Przewalskii*, care trăește și astăzi ca atare în Asia, unde a fost descoperit în anul 1879, de colonelul rus *Przewalski*, al cărui nume îl poartă. (*Equus Przewalskii* este acelaș cal descris de naturalistul *Pallas* sub numele de *equus ferus*). E de statură mică (tală 1.30 m.), au capul

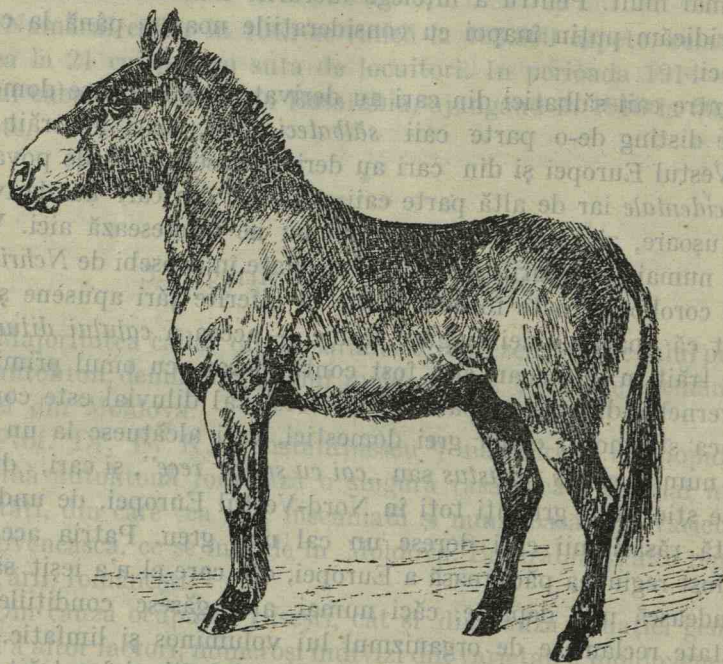

Fig. 96. — *Equus Przewalsky*. După *Simonoff* și *Moerder*.

mare, cu fața lungă și profilul ușor convex, urechile scurte, coama scurtă și dirijată în sus, fără moț, coada cu păr puțin la partea superioară, culoarea gălbue-roșcată, coama, coada și extremitățile mai închise, dungă de măgar pe spinare și dungi zebrate la jarete. Am văzut acești cai în diferite grădini zoologice din străinătate, unde a fost importat pentru studii. Majoritatea autorilor afirmă că el este singura formă din care derivă toate rasele actuale de cai ușori de origine orientală.

„In realitate însă mai cunoaștem, afară de *equus Przewalskii*, încă o altă formă de cal sălbatec și anume *tarpanul*, care a trăit

în Sudul Rusiei și pe care *Antonius* ¹⁾ îl numește *equus Gmelini*, în onoarea autorului rus *Gmelin*, care l-a descris cel dintâi. ²⁾ Este adevărat că cei mai mulți autori sunt de părere că din tarpan n'a derivat nici o rasă domestică și că el nu este altceva decât un fost cal domestic sălbăticit, cum sunt, de pildă, caii sălbăticiți din America, unde la intrarea Europeanilor nu existau cai de loc, iar azi există și caii sălbateci. *Duerst* crede că ar fi provenind din cai sălbăticiți dela Sciți, cari au trăit odinioară prin aceste locuri. Totuși în timpul din urmă *Adametz* și în special elevul său, *Antonius*, au relevat

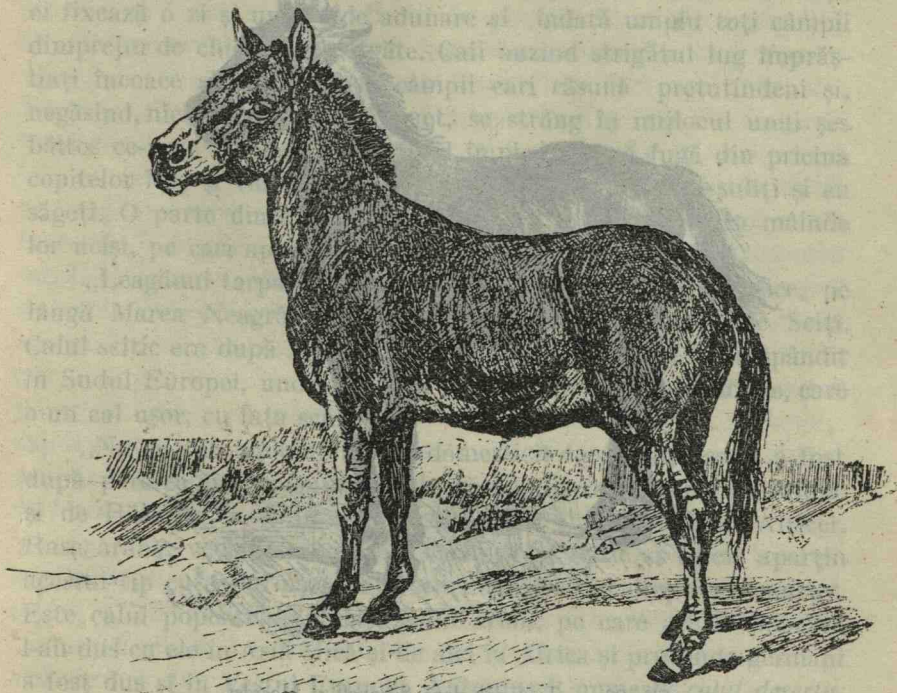

Fig. 97. — Hemionul. După Sfmoeff și Moerder.

importanța tarpanului în proveniența raselor de cai domestici, susținând că o mare parte din actualii cai ușori orientali nu derivă din *equus Przewalskii*, ci din tarpan, deși de fapt este foarte greu a face totdeauna o diferență hotărâtă între rasele provenite din tarpan și cele provenite din *equus Przewalskii*. *Antonius* explică

1) O. ANTONIUS: Stammesgeschichte der Haustiere, 1922.

2) Mai există și o a treia formă de cai sălbateci, *equus hemionus*, așa zisul jumătate măgar (Halbesel. poluosolm) care însă nu poate veni în considerație la originea cailor domestici.

că tarpanul nu este un cal sălbătic, pentru că are coama dirijată în sus ca la caii sălbați, pe când la caii sălbăticiți coama cade în jos.

„Tarpanul este caracterizat prin forme mai fine decât equus Przewalskii, este mai nobil în senz hipologic, are picioarele mai subțiri și mai înalte și în primul rând este caracterizat printr'un cap mai ușor, cu fața scurtă, cu un profil drept sau chiar ușor concav. Acest din urmă caracter este esențial și stabilește deose-

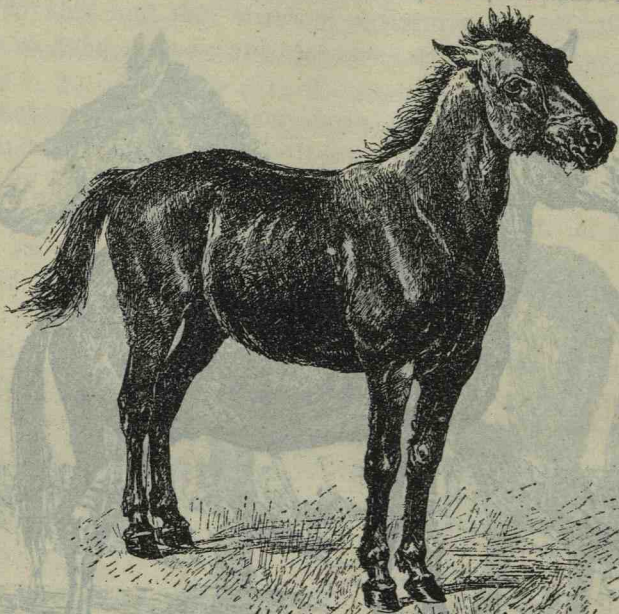

Fig. 98. — Tarpanul, după Simonoff și Moerder.

birea cea mai interesantă între tarpan și equus Przewalskii, care am văzut că are capul mai greu, fața mai lungă și profiliul ușor convex.

„Tarpanul a trăit ca animal sălbatic până în timpurile noastre, fiind stârpit de om prin vânători. După descrierea lui Antonius în 1870 mai trăia încă o iapă tarpană în Sudul Rusiei; ea se asociase la herghelia domestică a crescătorului Durilin, a fost bătută de armăsari din această herghelie, a produs trei mânji, dar în urmă a dispărut iarăși cu ultimul ei mânz și a fost ucisă într'o vânătoare la Crăciunul rusesc din 1879.

„*Cantemir* descrie și el niște cai sălbateci, cari cu multă probabilitate sunt tarpani, deși din descripția lui nu se pot trage concluzii sigure : „Aproape de hotarele Basarabiei — spune *Cantemir* — se găsesc herghelii mari de cai sălbateci, cari nu se deosebesc cu nimic de cei domestici, decât numai că sunt puțin mai mici și cu copitele late mai bine de o palmă, însă rotunde și foarte vârtoase. Pe aceștia de obicei îi vânează tătarii bucegeni și îi învață ori la ospete, ori la slujba casei. Căci spre toamnă, când tot ținutul este inundat de ploi neconținute și transformate în bălți, ei fixează o zi și un loc de adunare și îndată umplu toți câmpii dimprejur de chiot și de strigăte. Caii auzind strigătul fug împrăștiați încoace și încolo peste câmpii cari răsună pretutindeni și, negăsind, nicăeri un loc fără huet, se strâng în mijlocul unui șes bălțos ce-i zic „gioller”. Aici fiind împiedicați să fugă din pricina copitelor late și vârâți în glod sunt loviți de tătari cu sulii și cu săgeți. O parte dintr’înșii sunt prinși vii, o parte cad în mâinile lor ucii, pe cari apoi și-i împart între dânșii după plac“.

„Leagănul tarpanului ar fi așa dar în regiunile pontice, pe lângă Marea Neagră, prin locurile populate odinioară de Sciți. Calul scitic era după *Antonius*, de tip tarpan și de aci s’a răspândit în Sudul Europei, unde îl găsim reprezentat prin calul tracic, care e un cal ușor, cu fața scurtă.

„Nu se știe unde ar fi fost domesticit tarpanul, dar el a fost după părerea lui *Antonius* foarte răspândit în Europa de mijloc și de Răsărit, ca și în Sud-Vestul Asiei și Nord-Vestul Africei. Rasa arabă, vechiul cal persic, vechiul cal scitic și tracic aparțin acestui tip cu capul ușor, fața scurtă și profilul drept sau concav. Este calul popoarelor ariene, calul arian, pe care aceste popoare l-au dus cu ele în Asia Mică și de aici în Africa și prin indo-germani a fost dus și în Vestul Europei. *Antonius* îl numește *calul deșerturilor*.

„Astfel, cel dintâi cal ușor care apare în Europa în vârsta bronzului este, după părerea lui *Antonius*, de tip tarpan, formând aici populația cea mai veche de cai ușori europeni, peste care a venit apoi mai târziu tipul mongol derivat din *equus Przewalskii*. *Equus orientalis* al autorilor mai vechi provine deci, după părerea lui *Antonius*, din tarpan.

„Rezultă prin urmare din aceste considerații că *equus Przewalskii* nu este singura formă de origine a cailor ușori orientali, ci ei derivă și din tarpan, care a trăit foarte aproape de țara noastră, în coasta Moldovei, după cum pare că rezultă din afirmațiile lui *Cantemir*.

„Tipul acesta al tarpanului este vechiul tip al calului moldovenesc.

„Equus Przewalskii este tipul de origine al cailor ușori cu capul mai greu, fața lungă și profilul convex. Este **calul mongol**, venit din Asia în Europa, unde a apărut în urma tarpanului, populând stepele rămase după topirea ghețarilor diluviali. *Antonius* îl numește *calul stepelor*. După perioada stepei diluviale, paralel cu extensiunea pădurilor și retragerea stepelor spre Răsărit, s'a retras și el, reîntorcându-se în Asia și întârziind probalil, cum spune *Antonius*, ceva mai mult prin părțile Ungariei de azi. Tipul de cal mongol domestic descris sub acest nume de *Pietrement* și diferiți alți autori este derivat din acest equus Przewalskii și are ca patrie Mongolia, de unde s'a răspândit în Asia și în Europa. Este un cal foarte bun de cavalerie, care, după cum spune *Duerst*, a făcut faima vechilor cai mongoli în sec. XIII și XIV, pe când aceștia alcătuiau un mare imperiu dela Amur până la Nipru și făcuseră tributari lor mulți regi și împărați din Vestul Europei și chiar pe Papa dela Roma. Caii hunilor și ungurilor aparțin acestui tip. Prin dominația mongolilor asupra slavilor el a trecut și în posesia acestui popor. În chipul acesta calul mongol s'a amestecat cu caii de tip tarpan, dând naștere la diferite rase.

„Caii de stepă rusești sau caii tătărăști (Kirghiz, Kalmuk, bașkir, kașgar și karabair, de Don și de Zabaical) reprezintă după *Kuteșov*¹⁾ tipul mongol, însă după *Antonius* caii kirghizi, kalmuci și turcomani sunt rezultați din încrucișarea între tipul mongol și tarpan, ceea ce e mai just, căci printre ei se găsesc exemplare cu tip foarte pronunțat tarpanic, după cum se vede din figurile tratatului lui *Simonov* și *Mörder* (predomină însă mongolul).

„Adevăratul cal moldovenesc este deci un cal de tip tarpanic, un cal fin, ușor, uscat, foarte nobil, cu capul mic și plin de expresie. Aceasta este elementul cel mai vechi din regiunile noastre, este **calul moldovenesc de tip vechiu, calul scitic și tracic, pe care l-am moștenit dela străbuni**, pe care-l întâlnim pe columna lui Traian, pe care pictorii când au voit să reprezinte cai românești l-au redat ca tip.

„Peste el s'a suprapus tipul mongol, venit în Moldova din două direcții: de-o parte din spre Carpați prin caii din Transilvania și chiar prin caii de munte, cari sunt încă foarte puțin studiați la noi, dar cari au caractere de tip Przewalskii (cailor din Bisoca,

1) P. KULEȘOV: Caii, 1892 (în rusește).

huțuli, etc.) și pe de altă parte din spre Răsărit prin calul tătăresc în care predomină tipul mongolic.

„In chipul acesta s'a format calul moldovenesc de tip mai nou, care prezintă și caractere de cal mongol, dar în hergheliile mai vestite au predominat totdeauna caii vechiului tip moldovenesc, care este și mai estetic și pe care moldoveanul, iubitor de frumos, l-a preferit totdeauna.

„In Moldova vechiului regat numărul exemplarelor de tip vechiu este mai mare. In Basarabia, din numeroasele observații pe care le-am făcut în tot cuprinsul provinciei, am căpătat impresia că predomină tipul mongol cu capul mare și această impresie devine mai categorică cu cât ne scoborâm din Nord în spre Sud. Exemplare mai multe de tip vechiu am văzut în jud. Bălți și Soroca, dar și aici destul de rare.

„In general se poate spune că în Basarabia calul moldovenesc se întinde ca arie geografică peste toată regiunea podișului, adică în partea de Nord și în centru, dar este mai numeros în regiunea centrală, în codrul basarabean, unde moldovenii, mai compacti și ei ca populație, i-au rămas mai credincioși și unde creșterea animalelor e mai neglijată din cauza că specialitatea principală este aici producția fructelor. In acelaș timp am găsit tot în centru și cei mai mulți cai degenerați, asemănându-se sub acest raport mai mult cu caii din Moldova vechiului regat, pe când în regiunea de Nord am văzut exemplare de calitate mai bună. In regiunea stepei de Sud caii moldovenesci sunt mult mai rari“.

In afară de calul moldovenesc, avem în Basarabia dintre caii ușori: *rasa arabă, anglo-arabă, pur sânge și jumătate sânge englez și tipul coloniștilor bulgari din sudul Basarabiei.*

Rasa arabă o găsim la Zemstva județului Chișinău în 1899, apoi la Zemstva jud. Tighina, la Zemstva jud. Bălți și la Zemstva jud. Soroca. Numărul reproducătorilor a fost redus și a contribuit la ameliorarea tipului autohton.

Rasa anglo-arabă se întâlnește în Basarabia la 1892 în jud. Hotin. In urmă se răspândește la numeroși crescători, datorită în mare parte zemstvelor, cari au avut reproducători masculi din această rasă.

Purul sânge englez e adus cam în acelaș timp cu anglo-arabul în vederea formării unui cal mai ușor și cu o talie mai mare. Se află din 1899 atât la Zemstve, cât și la diverși particulari. Jumătățile și trei sferturile de sânge sunt însă mai numeroase.

Calul bulgăresc sau „*tipul coloniștilor bulgari*” se află în sudul Basarabiei. El se aseamănă cu calul dobrogean. A fost adus de

către coloniștii bulgari în număr de circa 4.000 capete, număr ce s'a mărit ulterior.

A doua categorie de cai din Basarabia o formează **caii intermediari**. Aceștia sunt reprezentați prin *rasa Orloff*; *tipul de muncă al coloniștilor germani din sudul Basarabiei și trăpașii americani*.

Rasa Orloff prin tipul trăpaș se afla reprezentată în 1876 în jud. Ismail prin 4 armăsari și 100 epe. (Crescătoria Tuzla a fraților Belicovici). Apoi de atunci Orlofful a început a se înmulți

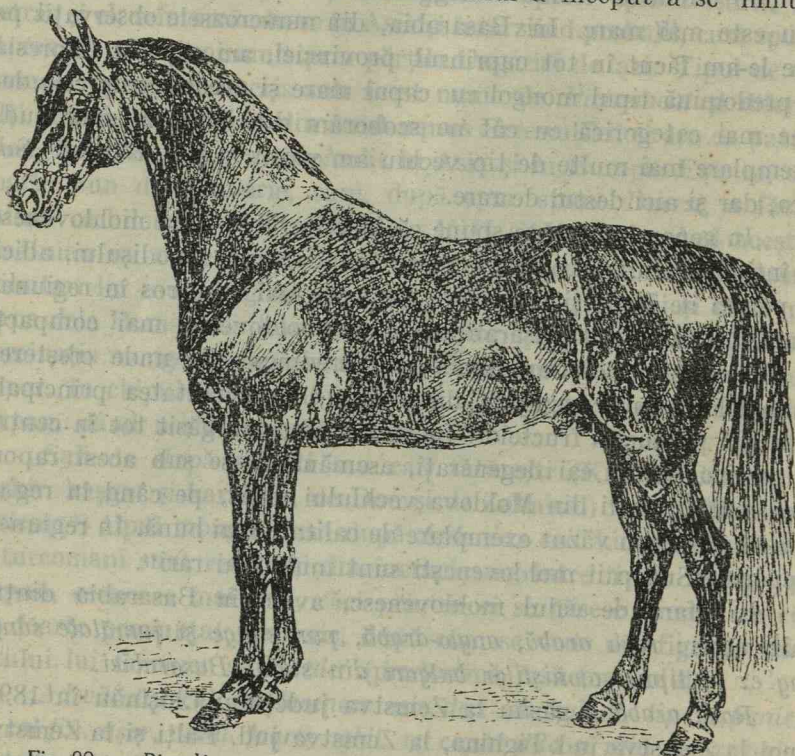

Fig. 99. — Bistoléte, troteur din raso Orloff. După desenul lui Svertchkoff.

în toată Basarabia, lăsând urme adânci. Orlofful de călărie a jucat un rol secundar.

Din 1892 încep a fi aduși în Basarabia și trăpași americani, cari s'au curcit cu Orlofful dând naștere la metiși de valoare.

Tipul de muncă al coloniștilor germani din sudul Basarabiei sau „*calul nemțesc*” e un „*produs de metizație*”. Prezintă o mare variabilitate în formele sale corporale, e limfatic, moale și posedă relativ puțină rezistență. Are capul mare, profil aproape drept sau convex, ochi mici, urechi cam mari și cam blegi. Piept nu așa desvoltat, greabăn adesea suficient ridicat, spinarea lungă și cam

înșelată, tip mai mult longiliniu. Sapa în general bună, moț, coamă, coadă cu peri abundenți și lungi. Membrele sunt mai puțin solide ca ale calului dobrogean și adesea se văd pe dânsele umflături tari și moi. Articulațiuni insuficient dezvoltate, tendoane deosebite. Bun pentru muncile agricole.

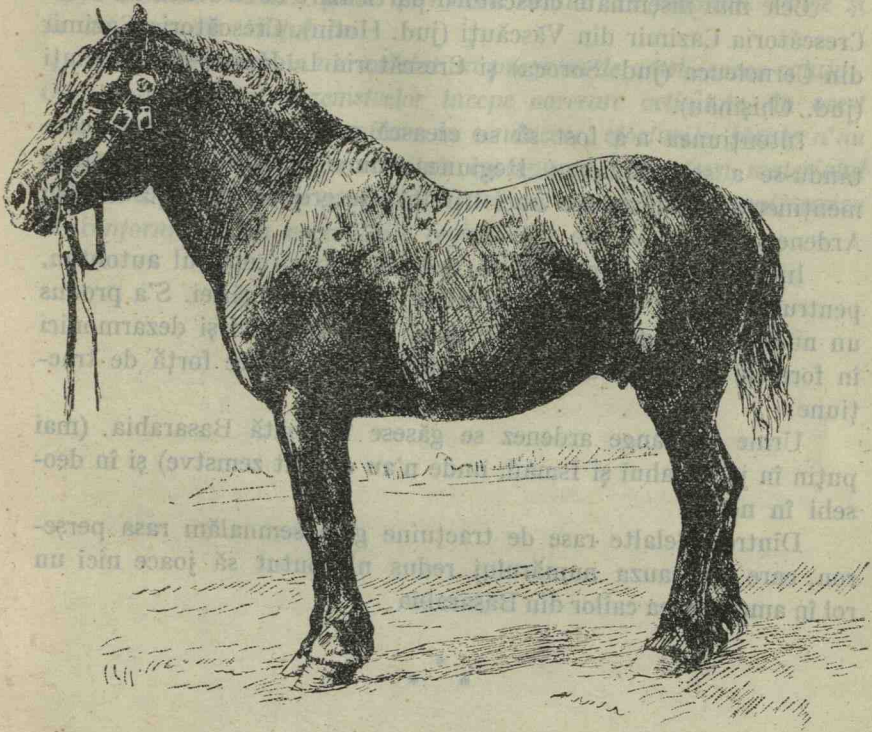

Fig. 100. — „Coco“, armăsar Ardenez cumpărat din Belgia pentru herghelile Statului rusesc. După Simonoff și Moerder.

Unii din ei fiind împerechiați cu reproducători din rasa Orloff, se constată această influență. Aceștia au un mers mai repede.

Trăpașul american se află într'un număr redus. El a fost cūrcit cu Orlofful, dând naștere la metiși apreciați în Basarabia.

A treia categorie de cai din Basarabia e reprezentată prin caii grei sau de povară și din care face parte rasa Ardeneză.

Zemstvele au introdus reproducători din rasa Ardeneză în vederea formării unui cal pentru muncile agricole grele. Pentru

prima oară zemstva jud. Soroca a adus în Basarabia reproducători Ardenezi în 1895. În 1899 zemstva județului Hotin posedă 14 armăsari Ardenezi, zemstva jud. Bălți 10 arm. și zemstva jud. Chișinău 1 armăsar. În urmă au adus reproducători din această rasă și celelalte zemstve, precum și un număr însemnat de proprietari, în deosebi din nordul Basarabiei, unde regiunea fiind mai umedă, prierste mai bine creșterii și dezvoltării acestei rase.

Cele mai însemnate crescătorii particulare de Ardenes au fost : Crescătorii Cazimir din Văscăuți (jud. Hotin), Crescătorii Cazimir din Cerneleuca (jud. Soroca) și Crescătorii L. Russo din Micăuți (jud. Chișinău).

Intențiunea n'a fost să se crească această rasă curată, căutându-se a se aclimatiza. Regiunea, clima Basarabiei nu permit menținerea sau formarea unei tip atât de greoi, precum este calul Ardenes.

Importarea sa s'a făcut în vederea curcirii cu tipul autohton, pentru a se creia un cal intermediar, necesar plugăriei. S'a produs un număr mare de metiși, cari dacă sunt limfatici și dezarmonici în formele lor corporale, în schimb posedă o mare forță de tracțiune.

Urme de sânge ardenez se găsesc în toată Basarabia (mai puțin în jud. Cahul și Ismail, unde n'au existat zemstve) și în deosebi în nord.

Dintre celelalte rase de tracțiune grea semnalăm rasa perșeron, care din cauza numărului redus n'a putut să joace nici un rol în ameliorarea cailor din Basarabia.

* * *

CONCLUZIUNI

Arucând o privire generală asupra cailor aflați până în ajunul războiului mondial în provinciile românești ce formează în prezent Regatul român, constatăm :

I. În Vechiul Regat calul s'a bucurat de un trecut glorios, în special cel din Moldova. A degenerat odată cu extinderea culturilor și încetarea debrușării peste graniță. Statul s'a ocupat în urmă prea puțin de această chestiune vitală pentru o țară plugărească.

II. În Ardeal deși într'un trecut îndepărtat calul n'a avut faima calului din Vechiul Regat, totuși în ultimele decenii predecesoare războiului din 1914 începuse îmbunătățirea sa, astfel că în 1914

el se afla superior celui din Vechiul Regat. Intervenția Statului a fost hotărâtoare din acest punct de vedere. Herghelele Mezöhegyes și Făgăraș au contribuit într'o largă măsură la îmbunătățirea cailor din Ardeal. Tipurile create: Nonius, Ghidran, Furioso, North-Star au împănât această provincie românească.

III. In Bucovina Statul a încurajat mult creșterea calului. Herghelele dela Rădăuși inclusiv Lucina a contribuit la uniformizarea stocului cabalin prin formarea calului de jumătate sânge și la ameliorarea Hufulului.

IV. In Basarabia n'a existat un program de ameliorarea calului. Odată cu înființarea zemstvelor începe oarecare activitate în acest sens. Totuși ne fiind o unitate de conducere, eforturile făcute n'au putut fi compensate prin rezultate corespunzătoare. Deși materialul cabalin a fost în parte ameliorat, totuși nu s'a căutat a se uniformiza în conformitate cu necesitățile regiunii și ale locuitorilor.

TABLOU DE FIGURI

	<u>Pagina</u>
Fig. 1. — <i>Phenacodus</i> . După contele Wrangel	10
Fig. 2. — <i>Paleotherium</i> . După Zittel	11
Fig. 3. — <i>Hipparion</i> . După Zittel	12
Fig. 4. — Măsele și dinți de <i>Hipparion</i> . . . . . Mărime naturală.	12
Fig. 5. — <i>Equus cab. Nehringi</i> . Ținuta vechilor cai germani, după Duerst. Reconstituire făcută pe baza fosilelor găsite la Schossberg, lângă Berg, a. d. Spree	13
Fig. 6. — Ținuta calului sălbatic din paleolitic. După Duerst. Reconstituire bazată pe fosilele aflate în Muzăul din Lyon	14
Fig. 7. — Desemnul unui cal din grotă dela Madelaine. După Kronacher	15
Fig. 8. — Silueta unui cal sălbatic, de făptură brevimorfă, dela Pasiega—Spania. Reproducere după un desen original primit dela H. Obermaier. După Antonius	16
Fig. 9. — Reproducerea progresivă a degetelor laterale în decursul evoluțiunii calului. Intocmită de O. Abel	19
Fig. 10. — Piciorul drept dinapoi. a) <i>Cal</i> , b) <i>Hipparion</i> , c) <i>Anchitherium</i> și d) <i>Paleotherium</i> . După Zittel	2)
Fig. 11. — Strămoșii calului și tipurile înrudite cu el, comparați cu reprezentantul lor actual, după formă și mărime. Lull, Americ. J. Sci. Vol. XXIII, p. 167.	21
Fig. 12. — <i>Equus ferus</i> Pall. Desemnul unui cal sălbatic din grotă dela Combarelles, Franța. Reproducere după un desen original primit dela H. Obermaier. După Antonius	22
Fig. 13. — <i>Equus ferus</i> Pall. Scheletul capului unui cal sălbatic mongol. După W. Salensky	23
Fig. 14. — <i>Equus ferus</i> Pall. Cal sălbatic mongol. După J. C. Ewart	24
Fig. 15. — <i>Equus Przewalsky</i> . Cai sălbatici, după C. Kronacher	25
Fig. 16. — Cal tip de pădure	27
Fig. 17. — Cal tip de platcu.	30
Fig. 18. — Cal tip Siwalik	32
Fig. 19. — Măsurători craniene după Dechambre	39
Fig. 20. — Cai vechi persani. Reproducere după un relief din Persepolis. După Schönbeck	44
Fig. 21. — Marea pagodă din Sriringam. După Chomel „Histoire du cheval dans l'antiquité et son rôle dans la civilisation”	46

	Pagina
Fig. 22. — <i>Regele Assurbanipal la vânătoare</i> . După Chomel. Loco cit	48
Fig. 23. — <i>Cai asirieni</i> . După Schwarznecker	49
Fig. 24. — <i>Ramses al II-lea luptând contra Khelaşilor — sciţi</i> . Loco cit.	51
Fig. 25. — <i>Phaéton conducând carul soarelui</i> , după Chomel L. c.	52
Fig. 26. — <i>Victoria încoronând un cal</i> . Chomel L. c.	53
Fig. 27. — <i>Tip de cal grecesc. Bucephalo</i> . Muzeul din Neapole. După H. Kraemer.	56
Fig. 28. — <i>Statuia lui Marc Aurel în piaţa Capitolului din Roma</i> . După Chomel L. c.	57
Fig. 29. — <i>Ținuta unui cal din Evul mediu</i> . Reproducere după monumentul Bartolomeo Colleoni. Veneția, 1488. După Duerst	58
Fig. 30. — <i>Ținuta unui cal spaniol — napolitan</i> . După Elias Ridinger, 1752	59
Fig. 31. — <i>Măgar de Poitcu</i> . Aparținând d-lui P. Moreau, Magné. După Journal d'Agriculture pratique	62
Fig. 32. — <i>Zebură cu un zebroid</i> . Tatăl : cal. După Reinhardt.	69
Fig. 33. — <i>Cap de iapă arabă din grupul Keheilan</i> . Jour. de Zootechnie, 1895.	79
Fig. 34. — <i>Ibrahim, armăsar arab, născut în Herghelia contelui Polochischen, Guvernământul Volkinio</i>	83
Fig. 35. — <i>Harță reprezentând repartiția celor mai însemnate sub-rase ale rasei arabe, în Asia</i>	89
Fig. 36. — <i>Armăsar din Persia</i> . După P. Ghermanov. Alb animal. domestic	91
Fig. 37. — <i>Cal persan</i> . După Prof. Dr. G. Maior : Ipologia.	93
Fig. 38. — <i>Cal din Egipt</i> . După P. Ghermanov	94
Fig. 39. — <i>Iapă arabă din Herghelia dela Babolna</i> . După P. Ghermanov	95
Fig. 40. — <i>Hadban, armăsar arab din Herghelia dela Babolna</i> . Foto. orig. N. A. Dumitrescu.	97
Fig. 41. — <i>Rasa mongolă</i> . După Fournier. Le demi-sang.	101
Fig. 42. — <i>Cal berber din Sahara</i> . După P. Ghermanov.	103
Fig. 43. — <i>Cal berber din Egipt</i> . După P. Ghermanov	105
Fig. 44. — <i>Tipul calului de Dongola</i> . După L. de Simonoff și J. de Moerder. Les races chevaliens.	107
Fig. 45. — <i>Calul de Dongola ameliorat</i> . După Freitag	109
Fig. 46. — <i>Cai din Hanul bisericii St. Gheorghe din București</i> . După Demidoff	168
Fig. 47. — <i>Poșta veche română trecând apa Buzăului</i> , după A. d. Demidoff.	169
Fig. 48. — „ <i>Botoșanca</i> ”, iapă românească, talia 1,43 m., din prăsila lui Ciolac, din jud. Botoșani ; reproducătoare la Herghelia Cislău, ca reprezentând tipul vechilor cai moldovenesti. După General Dr. Vet. P. Stavrescu	171
Fig. 49. — „ <i>Ursanca</i> ”, iapă românească, talia 1,45 m., din prăsila lui Urseanu dela Mihălăușeni, reproducătoare la Herghelia Cislău. După General Dr. Vet. P. Stavrescu	172
Fig. 50. — „ <i>Apa Volovăi</i> ”. Iapă românească, talia 1,48 m., din prăsila lui G. Stroici, dela Manoleasa (Dorohoi) ; reproducătoare la Herghelia Cislău. După General Dr. Vet. P. Stavrescu	173
Fig. 51. — „ <i>Păsărel</i> ”, armăsar moldovenesc.	174
Fig. 52. — <i>Iapă de munte</i>	176
Fig. 53. — <i>Ghîncu, armăsar de munte</i>	177
Fig. 54. — <i>Car de povară din Ialomița</i> . După un tablou de Adolf Schreyer	179

	Pagina
Fig. 55. — <i>Cal de Ialomița</i>	181
Fig. 56. — <i>Cal tip de Dobrogea</i> . După Prof. Dr. G. Maior	193
Fig. 57. — <i>Cal de Dobrogea</i>	195
Fig. 58. — „ <i>Cavaler</i> ”, armăsar Karinthian, etate 3 ani, născut la Ferma Statului Studina. Jud. Romanați. Foto: D. Căruntu	231
Fig. 59. — „ <i>Nero</i> ”, armăsar pepinier din rasa Mura dela Ferma Statului Studina. Jud. Romanați. Foto: D. Căruntu	233
Fig. 60. — „ <i>Nickel</i> ”, armăsar pepinier la Ferma Statului Laza din jud. Vaslui. A fost importat din Franța și face parte din rasa Buloneză. Foto: Simion Comărzan.	234
Fig. 61. — <i>Metis Bulonez</i> × <i>Karinthian</i> dela Ferma Statului Laza din jud. Vaslui. Tatăl său a fost armăsarul bulonez „ <i>Nickel</i> ”. Foto: C. Stoian	235
Fig. 62. — „ <i>Ali</i> ”, armăsar de 3 ani, metis <i>Bulonez</i> × <i>Karinthian</i> dela Ferma Statului Laza din jud. Vaslui. Foto: Simion Comărzan	236
Fig. 63. — „ <i>Ideal</i> ”, armăsar pur sânge Ardenez, înființatorul <i>Hergheliei</i> de jumătate sânge Ardenez dela Ferma Statului Laza din jud. Vaslui. Importat în anul 1911. Foto: C. Stoian	237
Fig. 64. — „ <i>Inocent</i> ”, armăsar <i>Anglo-arab</i> , importat din Franța. Pepinier la Ferma Statului Laza din jud. Vaslui. Foto: C. Stoian	239
Fig. 65. — „ <i>Baroneasa</i> ”, iapă dobrogeană ameliorată, născută în 1909 la Ferma Statului Potur-Hamangia din jud. Constanța. Foto: P. Demilano Cornea.	241
Fig. 66. — „ <i>Lunica</i> ”, iapă dobrogeană ameliorată, născută în 1911 la Ferma Statului Potur-Hamangia din jud. Constanța. Foto: P. Demilano-Cornea	242
Fig. 67. — <i>Dangana Hergheliei Mezöhegyes</i>	277
Fig. 68. — <i>Neapolitano IV</i> . Armăsar pepinier dela <i>Herghelia Mezöhegyes</i> . Foto. dela Academia de agricultură Cluj	279
Fig. 69. — <i>North-Star V</i> . Armăsar pepinier dela <i>Herghelia Mezöhegyes</i> . Născut în 1889. Tată: <i>North-Star IV</i> ; Mamă: 365 <i>Furios</i> XII. Fot. dela Academia de agricultură Cluj	281
Fig. 70. — <i>Nonius X^{VI}</i> . Armăsar pepinier dela <i>Herghelia Mezöhegyes</i> . Născut în 1883. Tată: <i>Nonius XVI</i> ; Mamă: 312 <i>Nonius XIII</i> . Fot. dela Academia de agricultură Cluj	283
Fig. 71. — <i>Algy Ghidran</i> . Armăsar pepinier dela <i>Herghelia Mezöhegyes</i> . Născut în 1888. Tată: <i>Algy</i> ; Mamă: 53 <i>Ghidran XXXIV</i> . Fot. dela Academia de agricultură Cluj	284
Fig. 72. — <i>Papuci pentru monia epelor</i> . Foto. Agronom Inspector general Emil Negruțiu	287
Fig. 73. — <i>Dangana Hergheliei Făgăraș</i>	294
Fig. 74. — <i>Castelul Bruckenthal</i> din Sâmbăta de jos, afectat <i>hergheliei</i>	295
Fig. 75. — <i>Grăjdurile armăsarilor cu manejul dela Herghelia Sâmbăta de jos</i>	297
Fig. 76. — <i>Favory XI</i> . Reproducător în <i>Herghelia</i> dela Sâmbăta de jos. (După Prof. Dr. G. Maior).	298
Fig. 77. — <i>rasa Lipițană</i> . După <i>Schwarznecker's</i> . Loco. cif.	300
Fig. 78. — <i>Dansale dela Herghelia Făgăraș</i> : a) <i>Shagya</i> b) <i>Converso</i> c) <i>Favory</i> d) <i>Maestoso</i> e) <i>Neapolitano</i> și f) <i>Pluto</i>	301
Fig. 79. — <i>Herghelia</i> dela <i>Cojocna</i> în 1910	309

- Fig. 80. — *Samson, jumătate sânge, proprietatea baronului Nicolae Wesselentz din Gârceiu din Zetland (pur sânge) și din Elbina (După Prof. Dr. G. Maior)* 312
- Fig. 81. — *Trăsura cu înaltași de jumătate sânge din herghelia baronului E. Bomemisza din Cehul Silvaniei. (După Prof. Dr. G. Maior)* 313
- Fig. 82. — *Mabel, iapă de 4 ani de jumătate sânge din herghelia lui V. Hies din Cristurul rece din Prince de Paris (pur sânge). După Prof. Dr. G. Maior.* 314
- Fig. 83. — *Cal mocănesc. (După Prof. Dr. G. Maior)* 325
- Fig. 84. — *Rasa Nonius* 329
- Fig. 85. — *Tartar Nonius II anglo-normand, marg deschis, armăsar reproducător în Mezöhegyes, de 4 ani, de 166 c.m. Tatăl Tartar, muma Nonius XVI. Tipul lui Nonius mic. (După Prof. Dr. G. Maior)* 332
- Fig. 86. — *Dangale dela herghelia Mezöhegyes a=Ghidran, b=Furișo, c=Nonius și d=North-Star* 334
- Fig. 87. — *Rasa Ghidran.* 335
- Fig. 88. — *Furișo 22.* 337
- Fig. 89. — *North-Star VI. Armăsar. Talia 1.70 m. (După P. Ghermanov: (Alb. animal. domestice)* 338
- Fig. 90. — *Danșana hergheliei Rădăuși și a tipurilor de cai aflați în această herghelie.* 347
- Fig. 91. — *Amurath, pur sânge arab, armăsar pepinier în herghelia Rădăuși. Născut în herghelia Weil a Regelui Wurttembergului. (După Prof. Dr. G. Maior):* 348
- Fig. 92. — *Armăsarul Amurath, arab, pepinier în herghelia Rădăuși* 349
- Fig. 93. — *Dahoman XII* 350
- Fig. 94. — *Armăsarul Schagya al X-lea* 351
- Fig. 95. — *Iapa Abugress XI, reproducătoare în Panca, născută în 1887 în Rădăuși din Schagya II și Abugress XI, proprietatea Isidor de Ianoș.* 356
- Fig. 96. — *Equus Przewalskii.* După Simonoff și Moerder 372
- Fig. 97. — *Hemionul.* După Simonoff și Moerder 373
- Fig. 98. — *Tarpanul.* După Simonoff și Moerder 374
- Fig. 99. — *Bistoléte, troteur din rasa Orloff.* După desenul lui Svertchkoff 378
- Fig. 100. — „Coco”, armăsar Ardenez cumpărat din Belgia pentru hergheliile Statului rusc. După Simonoff și Moerder 379

100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

TABLĂ DE MATERII

Pagina

Introducere	5
Cuvânt la ediția doua	7

CAPITOLUL I

I. — Considerațiuni generale asupra calului	9
— Caracterele zoologice ale calului. — Originea lui	9
1. Calul tip de pădure	26
2. Calul tip de platou	28
3. Calul tip Siwalik	34
II. — Clasificarea raselor de cai	34
Silueta	36
Variațiuni de format	37
Proporțiuni	38
Făner	40
III. — Domesticirea și utilizarea calului	42
IV. — Ibridarea animalelor din genul Equus. Foloasele economice ale acestor ibridi	60
1. Equus caballus și equus asinus	60
2. Ibridarea între E. Caballus și E. Zebra	68

CAPITOLUL II

I. — Descrierea raselor de cai	71
I. — Rasa Ariană	71
Calul arab	73
Caracterele zootehnice ale calului arab	78
Creșterea calului în Arabia și în țările locuite de arabi	86
Introducerea calului arab în Europa	98
Rasa arabă considerată ca rasă ameliorătoare	99
II. — Rasa Mongolă	99
Rolul jucat de rasa mongolă	102
Caracterele zootehnice ale rasei mongole	102
Variatatea Barbă sau Berberă	104

III. — Caii din Țara Românească	109
Istoric	109
I. — Caii din Vechiul Regat	110
A. Istoricul cailor din vechiul Regat	110
B. Cauzele degenerării calului românesc din Vechiul Regat.	142
C. Caii din vechiul Regat, dela Unirea Principatelor române și până la 1916	156
1. Statistica cailor	157
2. Caracterele și aptitudinile cailor din Vechiul Regat	168
a) Calul moldovenesc.	170
b) Calul de munte	174
c) Calul ialomițean	178
d) Caii din Dobrogea	182
3. Hergheliile cele mai principale ce se găseau în Vechiul Regat până la 1916	197
4. Măsurile luate de Stat și de particulari până la 1916 spre a îmbunătăți rasa calului din Vechiul Regat	218
5. Este Vechiul Regat prielnic creșterii cailor și pentru ce fel de cai?	263
II. — Caii din Transilvania și Banat	266
1. Origina, istoricul, îmbunătățirea calului și fazele prin care a trecut creșterea lui. Intervențiunea Statului	266
a) Herghelia dela Mezöhegyes	274
b) Herghelia dela Făgăraș	293
c) Herghelia dela Cojocna	306
d) Hergheliile particulare din Ardeal.	311
e) Depozite de armăsari	314
2. Numărul cailor din Ardeal înainte de războiul mondial din 1914	319
3. Descrierea cailor din Transilvania și Banat	321
a) Calul transilvănesc	321
b) Calul de munte sau mocănesc	324
c) Calul șvăbesc	328
d) Tipul Nonius	328
1. Nonius mare	330
2. Nonius mic.	332
e) Tipul Ghidran	334
f) Tipul ½ sânge Furiozo — North — Star	337
III. — Caii din Bucovina	339
1. Origina. Istoric. Măsurile luate pentru îmbunătățirea cailor din Bucovina	
a) Legile relative la întrebuințarea armăsarilor particulari din anii 1884, 1886 și 1901	339
b) Herghelia dela Rădăuți	344
c) Stațiunile de montă	352
d) Expoziții, premii	354
2. Numărul cailor din Bucovina înainte de 1914	354
3. Caii din Bucovina	354
a) Rasa bucovineană	354
b) Rasa huțulă	355
IV. — Caii din Basarabia.	356
1. Istoric. Măsurile de îmbunătățire	356
2. Numărul cailor din Basarabia	369

	<u>Pagina</u>
3. Tipurile de cai din Basarabia	370
a) Caii ușori: rasa locală, arabă, anglo-arabă, pur sânge englez și jumătate sânge, tipul coloniștilor bulgari.	370
b) Cai intermediari: rasa Orloff, tipul de muncă al coloniștilor germani din sudul Basarabiei și trapașii americani	378
c) Caii grei: rasa Ardeneză	379
Concluziuni	380
Tablou de figuri.	383

BIBLIOTECA
CENTRALA
UNIVERSITĂȚII "CAROL I"
BUCUREȘTI

